

Jog és Állam

45. szám

XXIV. Jogász Doktoranduszok
Konferenciája

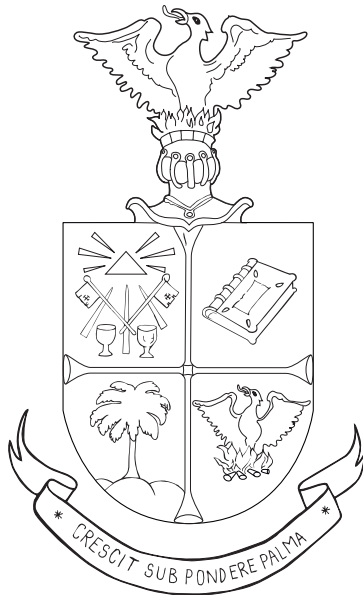
Jog és Állam

45. szám

XXIV. Jogász Doktoranduszok Konferenciája

Szerkesztették:

PROF. DR. JAKAB ÉVA – PROF. DR. MISKOLCZI-BODNÁR PÉTER



Budapest, 2023

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

© Szerző, 2023

A Jog és Állam sorozat szerkesztőbizottságának tagjai:

Prof. Dr. Domokos Andrea – Prof. Dr. Homicskó Árpád Olivér

Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter – Prof. Dr. Rixer Ádám

Prof. Dr. Szuchy Róbert

Sorozatszerkesztő:

Prof. Dr. Homicskó Árpád Olivér

ISBN

ISSN 1787-0607

Kiadja

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter, dékán

valamint

Patrocinium Kiadó

Felelős kiadó: Hegedűs Botond László, ügyvezető

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	9
Balassa Judit <i>Vállásszabadság az alapjogok rendszerében</i>	11
Bicskei Tamás <i>Gondolatok a mesterséges intelligenciával kapcsolatos büntetőjogi felelősségről az európai jogalkotás tükrében</i>	19
Biró Vivien Enikő <i>A hagyatéki tartozásokért való felelősség</i>	29
Fatma Ceren Morbel <i>The Intersection of EU Competition Law and Privacy</i>	39
Dorang Zsanett <i>A tyúklopás halmazati kérdései a XIX. században</i>	45
Giovannini Máté <i>Mandatum vel mutuum? A procurator eljárásának D. 17, 1, 34 pr. szerinti értékelése</i>	55
Gyebrovski Zsolt Dániel <i>Fenntarthatóság és Versenyjog</i>	63
Havasi Sára <i>Az Európa Tanács Kínzás Elleni Bizottságának jelentősége a büntetés-végrehajtásban</i>	79
Héder Ákos <i>A Közbeszerzési Döntőbizottság elektronikus közbeszerzéssel kapcsolatos joggyakorlata</i>	91

Himpli Lénárd	
<i>Az etika egy potenciális értelmezése</i>	99
Horváth László	
<i>Újabb előrehozott parlamenti választások és kisebbségi képviselet Szerbiában – instabilitásban stabilitás?</i>	109
Kántor Ákos	
<i>Gondolatok a jogalkotás digitalizációs lehetőségeiről</i>	127
Kasuba Róbert István	
<i>II. József házassággal kapcsolatos rendelkezései, és ezek hatása a magyar magánjogra</i>	137
Keskeny Dávid	
<i>Fogyasztóvédelmi szabályozási modellek</i>	151
Kovács Viktória	
<i>Ukrajna alkotmányfejlődése a XX. század elejéig</i>	157
Kozsuch Szabolcs	
<i>A kilakoltatási moratórium az önkényes lakásfoglalók esetében</i>	163
Lajos Edina	
<i>Jog és erkölcs a választási jogban</i>	173
Lengyel Rita	
<i>Ceterum datum templo – egy szentély és egy végrendelet esete az ókorból</i>	181
Mercz Mónika	
<i>Az EU tagállamainak alapvető állami funkciói – hogyan mutatkozik meg az alkotmányos identitás?</i>	191
Orsós Zoltán	
<i>Roma nemzetiségi szószóló: derogál vagy reprezentál?</i>	203

Ouk Varinic	
<i>Az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok kapcsolata különös tekintettel a bírói kezdeményezésekre</i>	213
Páli Fatime Lejla	
<i>Nemzetközi okiratok – a technológia hatása</i>	223
Rátkai Márk Sándor	
<i>Deliktuális felelősség az online térben, különös tekintettel a személyiségi jogok megsértésére</i>	231
Rátkai Tímea	
<i>A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés és az emberi méltósághoz való jog az EJEB hazánkat érintő ítélkezési gyakorlatának tükrében</i>	243
Rideg Gergely	
<i>A mesterséges intelligencia üzleti célú felhasználásának jogi keretei, lehetőségek és zsákutcák</i>	255
Rudics Regina Emma	
<i>Adatvédelem a versenyjog eszközeivel</i>	263
Sáska Márton	
<i>Előzetes versenyjogi megfelelési programok, hazai jelentősége és megvalósulása</i>	269
Schlachta Boglárka Lilla	
<i>A bírák fegyelmi felelőssége 1936 és 1948 között</i>	279
Székely Botond	
<i>A sportszervezet munkáltatók státusza a hivatásos sportszférában</i>	287
Szöllősi-Baráth Szabolcs	
<i>A közbeszerzési szerződések teljesítésének szabályozása</i>	295
Tóth András	
<i>Az uniós jogba ütköző jogalkotással okozott károk megtérítésére vonatkozó tagállami szabályozással szembeni követelmények az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában</i>	305

Tóth Kordélia	
<i>A követelés és a végrehajtási jog elévülése, avagy az időmúlás joghatásának dilemmái</i>	317
Tóth Kristóf	
<i>A munkajogi fegyelmi felelősség történeti előzményei</i>	327
Tóth-Lakos Fruzsina Anna	
<i>A vallási közösségek speciális adójogi és számviteli státusza</i>	339
Trecskó Dóra	
<i>Lifelong Learning Paradigma</i>	355
Varga Norbert	
<i>A tiltott piacbefolyásolás és a csalás viszonya a károkozás szemszögéből</i>	361
Vincze András	
<i>Kihívások a perfeljegyzéssel kapcsolatban</i>	375

ELŐSZÓ

A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola 2023. január 27-én megszervezte a doktoranduszok szakmai találkozóját, a Károlyi-Csekonics-palotában. A konferenciára felhívás ezúttal a KRE ÁJDI hallgatóihoz lett intézve. Összesen 38 hallgató jelentkezett a konferenciára, közülük 37 hallgató adott le közlésre tanulmányt. A doktoranduszoknak lehetőségük nyílt arra, hogy legfrissebb kutatási eredményeiket bemutathassák.

Prof. Dr. Jakab Éva egyetemi tanár, a Doktori Iskola vezetőjének köszöntését követően, Dr. Rideg Gergely: A mesterséges intelligencia üzleti célú felhasználásának jogi keretei, lehetőségek és zsákutcák című plenáris előadására került sor. A nyitó-előadás a doktoranduszok által benyújtott összefoglalók alapján került kiválasztásra; a mesterséges intelligencia jogi alkalmazása és az abból adódó dogmatikai problémák megoldása nagy kihívás, amely több hallgató kutatásait is érinti. Rideg Gergely érdekes áttekintést nyújtott a témakörrel, a technológiai háttérrel is megvilágítva.

Prof. Dr. Jakab Éva, a Doktori Iskola vezetője nyitotta meg a konferenciát, majd kiemelte a nagy érdeklődést, amely feltétlen bizonyítéka a Karon végzett magas színvonalú tudományos munkának, a kutatás lehetőségének, a fiatal tehetségek támogatásának. Prof. Dr. Homicskó Árpád Olivér dékánhelyettes megnyitó beszédében kifejezte az ÁJK köszönetét azért, hogy az Igazságügyi Minisztérium évek óta támogatja a KRE ÁJK jogászképzés színvonalának emelését célzó programjait.

A prezentációk Államtudományok, Civilisztika, Bűnügyi tudományok, Jogelmélet és Jогtörténet, Munkajog és szociális jog szekcióban hangzottak el, amely szekciókat Prof. Dr. Rixer Ádám, Prof. Dr. Boóc Ádám, Prof. Dr. Domokos Andrea, Prof. Dr. Stipta István és Prof. Dr. Homicskó Árpád Olivér vezették. A szekcióvezetők szakmailag igyekeztek segítséget nyújtani a hallgatóknak. Köszönet illeti őket munkájukért.

A tanulmányok ez alkalommal is igen sokszínűek. Hagyományosnak mondható, hogy sok történeti tárgyú írás olvasható a kötetben és a felelősség témakörében is több tanulmány született. Az alapjogokról, az erkölcs és a jog szerepéről, a bírói hivatásról, és egyes jogi határterületekről szóló írások is jelzik a kutatások széles skáláját. A szerzőket az aktuális kérdések is foglalkoztatják, így pl.: a mesterséges intelligencia, a fenntarthatóság, az adatvédelem, továbbá az új technológiák hatása, mint pl. az elektronikus közbeszerzés, a nemzetközi okiratok és a technológia kapcsolata, a jogalkotás digitalizációja, valamint a személyiségi jogok érvényesülése az on-line térben.

A kötet megjelenését az Igazságügyi Minisztérium IX-SZ/ID/410/2022. számú pályázati támogatása tette lehetővé. Ez úton is köszönjük az Igazságügyi Minisztérium évek óta tartó segítségét, amely rendszeres publikációs lehetőséget biztosít a tudományos pályájuk elején lévő kutatók számára.

A konferencia az Igazságügyi Minisztérium A jogászképzés színvonalának emelését célzó programok keretében történő, „Doktori Iskolák támogatása” c. program támogatásával valósult meg.

Szerkesztők

VALLÁSSZABADSÁG AZ ALAPJOGOK RENDSZERÉBEN

1. A vallásszabadság alapjogának tartalma

A gondolat, lelkiismeret és vallásszabadság joga első generációs alapjog, az alapvető szabadságjogokhoz tartozik. A vallásszabadság joga a reformáció óta létezik. A reformáció kora a vallási tolerancia gondolatának megszületésével járult hozzá a lelkiismereti és vallásszabadság felismeréséhez, biztosításához.

A lelkiismereti és vallásszabadság az ember gondolkodási autonómiáját jelenti, azt, hogy szabadon alakíthatja világnézetét, szabadon vallhatja azt, elutasíthatja, gyakorolhatja, tartózkodhat tőle. Mind egyénileg, mind kollektíve gyakorolható, a vallásgyakorlás szabadsága nincs kötve semmilyen szervezeti formához. Dogmatikai besorolását tekintve csak ritka esetben értékelhető konkuráló alapjogként.²

Köbel Szilvia álláspontja fejezi ki leginkább lényegre törően ezen alapjog tartalmát, nézete szerint, a vallás és a hitbeli meggyőződés az emberi személyiség elválaszthatatlan része, mivel kifejezésre jut benne a teljes egzisztenciális létezés; vagyis az ember fizikai, szellemi és lelki egysége, s éppen ez alkotja a vallásszabadság és az emberi méltóság legmélyebb összefüggését. Véleménye szerint az alkotmányjog az emberi méltósághoz való jogot a legáltalánosabb személyiségi jogként értelmezi, amelynek alapvető alkotó elemei az önrendelkezés szabadsága, a magánszférához való jog, a cselekvési szabadság, végül a személy szabad kibontakozásának joga. Az említett jogok szorosan tapadnak az emberi személyiséghez, illetve méltósághoz, melyek egyben a diszkrimináció tilalmát is megalapozzák. Ebből fakadóan a vallásszabadság a vallásos meggyőződés egyéni, vagy közösségi; a magán, vagy közszférában, a vallásos gyakorlatokban és szertartásokban történő kifejezésének szabadságát foglalja magába, amit a meggyőződés megváltoztatásának szabadsága tesz teljessé.³

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. Cservák Csaba

2 Cservák Csaba besorolása szerint azon alapjogok tekinthetők konkuráló alapjogoknak, amelyek esetében az alapjog egyik személy általi gyakorlása összességében csökkenti a más által gyakorolt ugyanazon alapjog gyakorlásának hatékonyságát. A vallásszabadság esetében ez csak az erőszakosan térítő egyházak/vallások tekintetében valósul meg. Ld. Cservák Csaba: A digitalizáció hatása az alapjogok gyakorlására és érvényesítésére, In. (szerk.) Homicskó Árpád Olivér: A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken, KRE-ÁJK, 2020. Budapest, 55. o.

3 Köbel Szilvia: Az állami és a felekezeti egyházjog alapjai Patrocinium Kiadó Budapest, 2019. 2. átdolgozott kiadás.

A vallásszabadság elemei a hit (meggyőződés) szabadsága, a vallásgyakorlás szabadsága, beleértve az ún. negatív vallásszabadságot is, azaz a meggyőződés kinyilvánításának mellőzéséhez való jogát, a gyülekezési és egyesülési szabadságot (együttes és nyilvános vallásgyakorlás, tanítás).⁴

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya⁵ 18. Cikke szerint, mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságára. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy meggyőződését vallásos cselekmények és szertartások végzése útján akár egyénileg, akár másokkal együttesen nyilvánosan vagy magánkörben kinyilváníthassa, gyakorolhassa és taníthassa. Senkit sem lehet olyan kényszernek alávetni, amely csorbítaná azt a szabadságát, hogy saját vallása vagy meggyőződése legyen, vagy hogy ilyet elfogadjon. A vallás vagy meggyőződés kinyilvánításának szabadságát csak a törvényben megállapított olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek a közbiztonság, a rend, a közegészség, az erkölcs, vagy mások alapvető jogai és szabadságai védelmének érdekében szükségesek.

A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény alapján a lelkiismereti és a vallásszabadság mindenkét megillető alapvető jog, amely nem köthető semmilyen jogi formához. A lelkiismereti és vallásszabadság joga magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa. A lelkiismereti vagy vallási meggyőződés megválasztása, elfogadása, kinyilvánítása és megvallása, továbbá annak megváltoztatása, illetve gyakorlása miatt senkit előny vagy hátrány nem érhet.

2. A vallásszabadság alapjogához kapcsolódó jogszabályi rendelkezések

Az Alaptörvény VII. cikke tartalmazza a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához való alapjogra vonatkozó rendelkezéseket. A VII. cikk (1) bekezdése megállapítja, hogy mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához, vagyis ezen alapjog minden embert egyaránt megillet.

Az Alaptörvény ezen rendelkezése meghatározza az alapjog lényeges tartalmát is. A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához való jog magában foglalja a vallás vagy

4 Szabó Zsolt: Tansegédlet az alkotmányjogi záróvizsgálathoz 6. átdolgozott kiadás, Patrocinium Kiadó Budapest, 2018.

5 1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.

más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa. Biztosított tehát minden ember számára a vallás, vagy más meggyőződés szabad megválasztásának vagy megváltoztatásának a lehetősége. Az Alaptörvény ezen rendelkezése tartalmazza továbbá azt a szabadságot is, hogy vallását vagy meggyőződését bárki vallásos cselekmények vagy szertartások végzésével vagy egyéb módon kinyilvánítsa, vagy éppen kinyilvánítását mellőzze, és mindezen lehetőség van egyénileg vagy másokkal együtt, kollektíven, nyilvánosan vagy kimondottan csak magánéletben.

A továbbiakban az Alaptörvény az állam és az egyház kapcsolatának alapkérdéseit is szabályozza. Deklarálja, hogy az azonos hitelveket követők vallásuk gyakorlása céljából vallási közösségeket hozhatnak létre, melyek önállóságát kiemeli. A vallási közösségek létrehozása sarkalatos törvényben meghatározott szervezeti formában történhet. Az Alaptörvény rögzíti, hogy a vallási közösségek és az állam különváltan működnek, ugyanakkor rendelkezik arról is, hogy a közösségi célok elérése érdekében az állam és a vallási közösségek együttműködhetnek.⁶ Az együttműködést a vallási közösségnek kell kezdeményeznie, kérelmeznie, amelyről az Országgyűlés jogosult dönteni. Az együttműködésben részt vevő vallási közösségek, bevett egyházakként működhetnek és mint ilyenek számukra az állam sajátos többletjogokat biztosít.

Az Alaptörvény rendelkezéseinek értelmében sarkalatos törvény határozza meg a vallási közösségekre vonatkozó közös szabályokat, az együttműködés kereteit, feltételeit, a bevett egyházakat és a rájuk vonatkozó részletes szabályokat.

A 2011. évi CCVI. törvény⁷ határozza meg a vallási közösségek jogállására vonatkozó részletes szabályokat. A vallási közösségek jogalanyiságát a 2018. évi CXXXII. törvény újraszabályozta. A törvény megadja a vallási közösségek fogalmát, a természetes személyek olyan közösségének tekinti a vallási közösségeket, amelyek szervezeti formától, jogi személyiségtől vagy elnevezéstől függetlenül a vallás gyakorlására alakult

6 Alaptörvény VII. cikk (2) Az azonos hitelveket követők vallásuk gyakorlása céljából sarkalatos törvényben meghatározott szervezeti formában működő vallási közösséget hozhatnak létre. (3) Az állam és a vallási közösségek különváltan működnek. A vallási közösségek önállóak. (4) Az állam és a vallási közösségek a közösségi célok elérése érdekében együttműködhetnek. Az együttműködésről a vallási közösség kérelme alapján az Országgyűlés dönt. Az együttműködésben részt vevő vallási közösségek bevett egyházakként működnek. A bevett egyházaknak a közösségi célok elérését szolgáló feladatokban való részvételükre tekintettel az állam sajátos jogosultságokat biztosít. (5) A vallási közösségekre vonatkozó közös szabályokat, valamint az együttműködés feltételeit, a bevett egyházakat és a rájuk vonatkozó részletes szabályokat sarkalatos törvény határozza meg.

7 2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról.

és elsődlegesen vallási tevékenységet végez. Szervezeti formájukat tekintve a vallási közösségek működhetnek jogi személyiség nélkül vagy jogi személyiséggel rendelkezve.⁸

A jelenlegi szabályok alapján jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség a vallási egyesület, a nyilvántartásba vett egyház, a bejegyzett egyház és a bevett egyház.

A bevett egyház, a bejegyzett egyház, a nyilvántartásba vett egyház, illetve a vallási egyesület azonos hitelveket valló, természetes személyekből álló, önkormányzattal rendelkező autonóm szervezet.⁹

A törvény meghatározza a vallási tevékenység fogalmát is, vallási tevékenység alatt a vallási közösség olyan világnézethez kapcsolódó tevékenységét értjük, amely természetfelettre irányul, rendszerbe foglalt hitelvekkel rendelkezik, tanai a valóság egészére vonatkoznak, valamint sajátos magatartáskövetelményekkel az emberi személyiség egészét átfogják.

Vallási egyesületet vallásuk gyakorlása céljából, vallási tevékenység végzésére azok a természetes személyek hozhatnak létre azonos hitelveket vallanak. Az egyesületre vonatkozó szabályoktól eltérően kerülhet megállapításra a tagsági jogviszony keletkezésének és a tagsági jogok gyakorlásának módja, valamint azoknak a vallási egyesülettel jogviszonyban álló személyeknek a köre, feladata és hatásköre, akik az egyesület működésére vonatkozó belső döntés meghozatalára és ellenőrzésére, illetve ügyintézésére és képviselésére jogosultak. A vallási egyesülettel az állam határozott időre – legfeljebb öt évre – szóló megállapodást köthet egyes közcélú tevékenységek ellátására, illetve a hitéleti tevékenység támogatására.

Nyilvántartásba vett egyházként kell nyilvántartásba venni erre irányuló kérelme alapján azt a vallási egyesületet, amelyik részére a nyilvántartásba-vételi kérelem benyújtását megelőző 3 év átlagában legalább ezer magánszemély ajánlotta fel befizetett személyi jövedelemadójának külön törvény szerint meghatározott részét, és legalább 5 éve vallási egyesületként működik, vagy 100 éves szervezett formában történő önálló nemzetközi működéssel rendelkezik.

A vallási egyesületet – kérelmére – nyilvántartásba vett egyházként akkor is nyilvántartásba kell venni, ha legalább ezer, Magyarországon lakó- vagy tartózkodási hellyel rendelkező nyilvántartott tagja van, legalább 5 éve vallási egyesületként működik, és nyilatkozik arról, hogy hitéleti tevékenysége vagy közcélú tevékenysége érdekében az államháztartás alrendszeréből, európai uniós forrásokból vagy nemzetközi megállapodás alapján finanszírozott programokból, pályázati úton vagy pályázati rendszeren kívül, egyedi döntés alapján támogatást a kérelem benyújtását követően nem vesz igénybe. A nyilvántartásba vett egyházzal az állam maximum tíz évre szóló megállapodást köthet közcélú tevékenység ellátására, illetve a hitéleti tevékenység támogatására.

8 2011. évi CCVI. törvény 6. § Vallási közösség a természetes személyek minden olyan közössége, szervezeti formától, jogi személyiségtől vagy elnevezéstől függetlenül, amely vallás gyakorlására alakult, és elsődlegesen vallási tevékenységet végez.

9 2011. évi CCVI. törvény 7. § (2) bekezdés.

Bejegyzett egyházként kell nyilvántartásba venni a vallási egyesületet – kérelmére –, ha részére a nyilvántartásba-vételi kérelem benyújtását megelőző 5 év átlagában legalább négyezer magánszemély ajánlotta fel befizetett személyi jövedelemadójának külön törvény szerint meghatározott részét, és legalább 20 éve vallási egyesületként működik, vagy 100 éves szervezett formában történő önálló nemzetközi működéssel rendelkezik.

A nyilvántartásba vett egyházat – kérelmére – bejegyzett egyházként akkor kell nyilvántartásba venni, ha részére a nyilvántartásba-vételi kérelem benyújtását megelőző 5 év átlagában négyezer magánszemély ajánlotta fel befizetett személyi jövedelemadójának külön törvény szerint meghatározott részét, és legalább 15 éve nyilvántartásba vett egyházként működik, vagy 100 éves szervezett formában történő önálló nemzetközi működéssel rendelkezik.

A bejegyzett egyházzal az állam határozott időre maximum 15 évre megállapodást köthet közcélú tevékenység ellátására, illetve a hitéleti tevékenység támogatására.

Bevett egyház az olyan bejegyzett egyház, amellyel az állam a közösségi célok érdekében történő együttműködésről átfogó megállapodást kötött. Az átfogó megállapodás megkötése, illetve annak módosítása során az állam nevében az egyházakkal való kapcsolattartás koordinációjáért felelős miniszter jár el.

3. Az állam vallási semlegessége

Az Alaptörvény VII. cikke rendelkezik arról, hogy a vallási közösségek és az állam különváltan működnek. Ezen rendelkezés az állam világnézeti semlegességét kifejezetten előírja és garantálja. A régi Alkotmány deklarálta,¹⁰ hogy az egyház az államtól elválasztva működik. Köbel Szilvia meglátása szerint az eltérő szóhasználattal a jogalkotó azt fejezi ki, hogy az állapot nem az állam és nem is egy harmadik fél akaratából jött létre sokkal inkább a két fél kölcsönös akaratából kialakult és stabil helyzetet tükrözi vissza.¹¹

A 4/1993. (II.12.) AB határozat szerint¹² az elválasztás elvéből az következik, hogy az állam sem az egyházakkal, sem valamelyik egyházzal nem kapcsolódhat össze intézményesen; hogy az állam nem azonosítja magát egyetlen egyház tanításával sem; továbbá, hogy az állam nem avatkozik be az egyházak belső ügyeibe, és különösen nem foglalhat állást hitbéli igazságok kérdésében. Mindebből következik, hogy az államnak az egyházakat egyenlőkként kell kezelnie.¹³ Mivel az állam éppen azokban a

10 Alkotmány 60. § (3) bekezdés.

11 Köbel Szilvia: Az állami és a felekezeti egyházjog alapjai Patrocinium Kiadó Budapest, 2019. 2. átdolgozott kiadás.

12 a 27/2014. (VII.23.) AB határozat átvette ezen gondolatokat, azonban már az elválasztás elve helyett a vallási közösségek különvált működésének és önállóságának elve kifejezést használja.

13 Nagyon érdekes a görög gyakorlat. Ott ugyanis, bár vallásszabadság érvényesül az ortodox

tartalmi kérdésekben nem foglalhat állást, amelyek a vallást vallássá teszik, a vallásról és egyházzal csak elvont, minden vallásra vagy egyházra egyaránt alkalmazható keret-szabályokat alkothat, amelyek révén ezek a semleges jogrendbe illeszkednek, s tartalmi kérdésekben a vallások és egyházak önértelmezésére kell hagyatkoznia. A semleges és általános jogszabályi keretek révén az állam és egyház szétválásának a lehető legteltesebb vallásszabadságot biztosítja.

Fontos kitérni arra, hogy az állam semlegessége a vallásszabadsághoz való joggal kapcsolatban nem tértelenséget jelent. Az államnak kötelessége, hogy a vallásos meggyőződés kinyilvánítása, tanítása és az életvitelben való követése, az egyházak működése, s ugyanígy a vallás elutasítása, továbbá a vallási meggyőződésről való hallgatás számára olyan teret biztosítson, amelyben a különböző felfogások szabadon képződhetnek és fejlődhetnek, s ezen keresztül lehetővé teszik az egyéni meggyőződés szabad kialakítását. Az államnak egyrészt ezt a szabad kommunikációs folyamatot kell biztosítani; ez a kötelessége a gondolat szabadsághoz és szabad véleménynyilvánításhoz való jogból is adódik.

Köbel Szilvia szerint az a kötelezettség az államot sokszor aktív szerepvállalásra sarkallja, melynek legfőbb célja a pluralista értékek közötti szabad választás előmozdítása.¹⁴

Másrészt adott esetben gondoskodnia kell más alapvető jogok védelméről a vallásszabadsággal szemben is. Végül magára a vallásszabadság jogára vonatkozó pozitív szabályozásra is szükség lehet. Az államnak szabályozott kompromisszumot kell létrehoznia ott, ahol eleve az állami szabályozás hoz létre olyan helyzetet, amelyben a vallás és a vallástalanság szabadsága egymást kölcsönösen korlátozza. Ilyen „tér” például a kötelező iskolai oktatás keretében folyó világnézeti nevelés.¹⁵

A 2011. évi CCVI. törvény¹⁶ az állam semlegességével kapcsolatban deklarálja, hogy az állam a vallási közösségek irányítására, felügyeletére szervet nem működtethet, és nem hozhat létre.

Rögzíti, hogy a vallási közösség hitelvei, belső törvénye, alapszabálya, szervezeti és működési szabályzata vagy azoknak megfelelő más szabályzata alapján hozott határozat érvényre juttatására állami kényszer nem alkalmazható, azt állami hatóság nem vizsgálhatja.

Tartalmazza továbbá, hogy a vallási közösség belső szabályon alapuló döntését állami szerv nem módosíthatja vagy bírálhatja felül, a jogszabályban nem szabályozott belső jogviszonyokból eredő jogviták elbírálására állami szervnek nincs hatásköre.

egyház szinte államegyházi mivolta mellett, egyes egyházak érdekében történő térítést büntetni rendelik, akár szélsőséges esetben szabadságvesztéssel is. Ld. Lajos Edina: A vallásszabadság és kereszténység európai megítéléséről, különös tekintettel a görög sajátosságokra, KRE-DÍt, 2022/2., 1-9.

14 Köbel Szilvia: Az állami és a felekezeti egyházjog alapjai Patrocinium Kiadó Budapest, 2019. 2. átdolgozott kiadás.

15 4/1993. (II.12.) AB határozat.

16 2011. évi CCVI. törvény 8.§.

A 4/1993. (II.12.) AB határozat szerint az egyház az adott vallás és az állami jog számára nem ugyanaz. A semleges állam nem követheti a különböző vallások egyház-felfogásait. Tekintettel lehet viszont az állam mindarra, amiben a vallási közösségek és az egyházak általában, történelmüket és társadalmi szerepüket illetően különböznek az Alaptörvény alapján létrehozható (VIII. cikk) társadalmi szervezetektől, egyesületektől, érdekképviselőtektől.

Az Alkotmánybíróság a 27/2014 (VII.23.) AB határozatában hangsúlyozza a 8/1993. (II. 27.) AB határozatban foglaltak, mely szerint az állam nemcsak a vallási közösségekkel, de semmilyen vallással vagy vallási csoporttal nem kapcsolódhat össze intézményesen, nem azonosíthatja magát egyetlen vallás tanításával sem, nem foglalhat állást hitbéli igazságok kérdésében. A vallási közösségek önállóságába sajátosan vallási jellegüket érintő beavatkozás alkotmányosan nem lehetséges, függetlenül attól, hogy a közösségek milyen szervezeti formában működnek.

A 4/1993. (II.12.) AB határozat szerint az államnak vallási kérdésekben semlegesnek kell lennie. Ezért az állami iskolának szintén semlegesnek kell lennie. Az állam ugyanis ezekkel a mindenki számára nyitva álló iskolákkal valósítja meg a művelődéshez való jogot, és biztosítja az iskolakötelezettség feltételét. A semlegesség azt követeli meg, hogy iskolái tantervét, szervezetét és felügyeletét az állam úgy alakítsa ki, hogy a tanulóknak a vallási, illetve világnézeti információkat és ismereteket „tárgyilagosan, kritikusan és pluralista módon közvetítsék”. Az állami iskola nem folytathat olyan oktatást, amely a szülők (és a gyermek) meggyőződése figyelmen kívül hagyásának minősülhetne.

A 2011. évi CCVI. törvény 19/C. §-a értelmében a vallási egyesület és az egyházi jogi személy hitéleti célú bevételeit és azok felhasználását állami szerv nem ellenőrizheti. A nem hitéleti célra nyújtott támogatás felhasználásának törvényességi szempontok szerinti ellenőrzését az Állami Számvevőszék végzi.

A vallási értelemben semleges államra irányadó ismérvek az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a következők: az állam sem a vallási közösségekkel, sem valamelyik vallási közösséggel nem kapcsolódhat össze intézményesen, az állam nem azonosíthatja magát egyetlen vallási közösség tanításával sem, az állam nem avatkozik be a vallási közösségek belső ügyeibe, az állam nem foglalhat állást hitbéli igazságok kérdésében, az államnak a vallási közösségeket egyenlőként kell kezelnie.¹⁷

Az állam vallási semlegességének szempontjából kérdésként merülhet fel az Alaptörvény hetedik módosítása kapcsán az R) cikk (4) bekezdésében lefektetett gondolat értelmezése,¹⁸ amely szerint Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme az állam minden szervének kötelessége.

17 Bódi Stefánia – Sweizer Gábor: Alapjogok – Az emberi jogok alkotmányos védelme Magyarországon, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest 2021, 202. oldal.

18 Vö. Lajos Edina: Jogértelmezés és erkölcs, KRE-DiE, 2022/2., 1-9.

Irodalomjegyzék, jogszabály jegyzék:

- Köbel Szilvia: Az állami és a felekezeti egyházjog alapjai Patrocinium Kiadó Budapest, 2019. 2. átdolgozott kiadás
- Cservák Csaba: A digitalizáció hatása az alapjogok gyakorlására és érvényesítésére, In. (szerk.) Homicskó Árpád Olivér: A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken, KRE-ÁJK, 2020. Budapest
- Lajos Edina: A vallásszabadság és kereszténység európai megítéléséről, különös tekintettel a görög sajátosságokra, KRE-DIt, 2022/2.
- Lajos Edina: Jogértelmezés és erkölcs, KRE-DIt, 2022/2.
- Szabó Zsolt: Tansegédlet az alkotmányjogi záróvizsgálathoz 6. átdolgozott kiadás, Patrocinium Kiadó Budapest, 2018
1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről
2011. évi CCVI. törvény – A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról
- 4/1993. (II.12.) AB határozat
- Bódi Stefánia – Sweizer Gábor: Alapjogok – Az emberi jogok alkotmányos védelme Magyarországon, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest 2021
- 27/2014 (VII.23.) AB határozat
- 8/1993. (II. 27.) AB határozat
- Magyarország Alaptörvénye

GONDOLATOK A MESTERSÉGES INTELLIGENCIÁVAL KAPCSOLATOS BÜNTETŐJOGI FELELŐSSÉGRŐL AZ EURÓPAI JOGALKOTÁS TÜKRÉBEN

1. Bevezetés

Az alábbiakban szeretnék bemutatni néhány gondolatot az Európai Uniónak a mesterséges intelligenciával kapcsolatos, a közelmúltban megkezdett és felgyorsult stratégiaalkotási, jogalkotási tevékenységéről. Szót ejtek a felmerülő dogmatikai probléma lényegéről, és megkísérlem a mesterséges intelligenciának nevezett rendszerek büntetőjogi szempontú kategorizálását. Végül bemutatom mesterséges intelligencia kiszámíthatatlanságának problémájára adható büntetőjogi választ, amely lehetőleg a technológia folytán felmerült problémákat megnyugtatóan orvosolhatja, az Európai Unió polgári jogi megoldásának logikája mentén gondolkodva. Kísérletet teszek annak meghatározására, hogy a jogalkotó a jövőben milyen különös részi tényállással tehet eleget – az általam indokoltnak tartott – büntetőjogi szabályozási kötelezettségének.

2. Az Európai Unió és a mesterséges intelligencia

Az európai unió hosszabb ideje foglalkozik a mesterséges intelligenciával, mint társadalmi jelenséggel. Ez főleg különböző, jogilag értelemszerűen nem kötelező erejű, de az Unió stratégiai terveibe, az európai jogalkotás lehetséges irányába betekintést engedő dokumentumok megjelentetésében érhető tetten. Ennek megfelelően az uniós intézmények, az Európai Parlament és az Európai Bizottság jelentések és közlemények formájában jelölte ki a témával kapcsolatos irányvonalakat.²

2016-tól kezdve több bizottsági közlemény, parlamenti bizottsági jelentés szólt arról, hogy miként kellene az uniónak kivennie a részét általánosságban a digitalizációból,

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezetők: Prof. Dr. Domokos Andrea egyetemi tanár, Bűnügyi Tudományok Intézete Intézetvezető és Prof. Dr. Boóc Ádám egyetemi tanár, Magánjogi Tudományok Intézete Intézetvezető.

2 Az Európai Unió digitális stratégiájáról lásd bővebben: RITÓ Evelin: Mesterséges intelligencia az Európai Unió stratégiai és szabályozási dokumentumainak tükrében. Közigazgatási és Infokommunikációs Jogi PhD Tanulmányok, 2021/1. (33-47.)

és a mesterséges intelligencia fejlesztésekből.³ A folyamat előrehaladtával a bizottság fehér könyvben foglalta össze az MI szabályozására vonatkozó javaslatait, az uniós ezzel kapcsolatos várható stratégiáját.⁴

Ezekben a dokumentumokban közös az, hogy elsősorban nem felelősségi kérdésekkel foglalkoznak, de megjelenik követelményként a technológia biztonságának, a felhasználók bizalmának kérdése, mint elsődleges stratégiai cél. Az látszott kibontakozni, hogy elsődlegesen a szabályozás kereteit kívánja megteremteni az uniós jogalkotó, az alapvető definíciók, pl a mesterséges intelligencia fogalmának megalkotásával, a részletszabályokat azonban elsősorban a tagállamokra bízni.⁵ A stratégia része még az is, hogy az uniós jelentős befektetéseket fordít ezen technológiák európai fejlesztésére a versenyképesség megőrzése érdekében.⁶

Az Európai Parlament elfogadott egy állásfoglalást „a mesterséges intelligenciáról a büntetőjogban, és annak a rendőrség és az igazságügyi hatóságok általi felhasználásáról büntetőügyekben” címmel. Azonban ez az állásfoglalás sem a büntetőjogi felelősség kérdésre vonatkozik, hanem a bűnüldöző szervek által alkalmazott, a tevékenységüket segítő szoftverekre.⁷ Az Európai Parlament a mesterséges intelligenciára vonatkozó polgári jogi felelősségi rendszerrel kapcsolatban is elfogadott egy állásfoglalást: ebben

3 A területi korlátok miatt a teljesség igénye nélkül az alábbi, kapcsolódó dokumentumokat emeljük ki:

Bizottsági közlemény: Az európai ipar digitalizálása, a digitális egységes piac előnyeinek teljes körű kiaknázása, 2016. 04. 19. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016DC0180&from=HU> (2023. 01. 30.)

Bizottsági közlemény: Beruházás az intelligens, innovatív és fenntartható iparba – Az Európai Unió megújított iparpolitikai stratégiája, 2017. 09. 13. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017DC0479&from=HU> (2023. 01. 30.)

Bizottsági közlemény: A közös európai adattér kialakítása felé, 2018. 04. 25. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0232&from=HU> (2023. 01. 30.)

Bizottsági közlemény: Mesterséges intelligencia Európa számára, 2018. 06. 26. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0237R\(01\)&from=HU](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0237R(01)&from=HU) (2023. 01. 30.)

Bizottsági közlemény: A mesterséges intelligenciáról szóló összehangolt terv, 2018. 12. 07. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0795&from=HU> (2023. 01. 30.)

4 Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról: a kiválóság és a bizalom európai megközelítése, 2020. 02. 19. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0065&from=HU> (2023. 01. 30.)

5 Rrtó Evelin 2021. (44-45.)

6 Rrtó Evelin 2021. (35.)

7 Parlamenti állásfoglalás: Mesterséges intelligencia a büntetőjogban, és annak a rendőrség és igazságügyi hatóságok általi felhasználása büntetőügyekben, 2021. 10. 06. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0405_HU.html (2023. 01. 30.)

egyébként kimentést nem tűrő, szigorú felelősséget javasoltak előírni a magas kockázatú MI rendszerek üzembentartóira, ha az MI kárt okozna.⁸

A bizottság – az EP felhívására – létrehozott egy mesterséges intelligenciával foglalkozó független szakértői csoportot is, amely az MI fejlesztésekre vonatkozó etikai irányelveket fogalmazott meg. A szakértői csoport a „megbízható” MI követelményét fogalmazta meg ajánlásaiban. Az etikai iránymutatás szerint a megbízható MI-nek három alapvető követelménye van: jogszerűen működik, etikusan működik, műszaki és társadalmi szempontból stabilan működik, még a jóhiszeműen, gondatlanul okozott károkat is igyekeznie kell elkerülni.⁹ A szakértői csoport – habár csak érintőlegesen – de már megemlíti a büntetőjogi felelősség kérdését is 2019. június 26. napján nyilvánosságra hozott ajánlásában. Ebben hangsúlyozzák annak szükségességét, hogy a büntetőjogi felelősséget a büntetőjog alapelveivel összhangban kell megállapítani annak érdekében, hogy a kockázatalapú és több érdekelt félre kiterjedő megközelítésen alapuló szakpolitikai döntéshozatal biztosítható legyen.¹⁰

Zódi Zsolt megfogalmazásában az uniós dokumentumokban egyre kevesebb szó esik az esetleges előnyökről, és egyre több a várható kockázatokról. Az elsődleges cél azonban az, hogy egyensúly legyen az MI használata és a kockázatok mérséklése között.¹¹

Ilyen előzmények után dolgozta ki a Bizottság a Mesterséges Intelligencia Rendelet (MI Kódex) tervezetét.¹² Ez a rendelet a tervek szerint egyfajta kódexként fog működni, azaz más jogágak is ebből tudnak meríteni, főként a fogalomalkotás, a bizonyos rendszerek kategorizálása tekintetében. A rendelet megjelöli a tiltott kategóriába tartozó, és a magas kockázatú MI rendszereket. Tiltott technológiának minősül pl. a tudatalatti manipulálására képes szoftverek, vagy a társadalmi pontozást végző rendszerek.¹³

A magas kockázatú MI rendszereknek a rendelet szerint bizonyos etikai alapokon nyugvó elveknek kell megfelelniük: kockázatértékelési rendszerrel, adatmenedzsment rendszerrel kell működniük, magas minőségű adatokat kell használniuk, átláthatóan kell működniük. Folyamatos emberi felügyelet alatt kell állniuk, beavatkozási lehe-

8 Parlamenti jelentés: A Bizottságnak szóló ajánlások a robotikára vonatkozó polgári jogi szabályokról, 2017. 01. 24. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0005_HU.html (2023. 01. 30.)

9 A szakértői csoport összesen négy dokumentumot készített, melyek a Bizottság honlapjáról elérhetőek: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/expert-group-ai> (2023. 01. 30.)

10 <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/policy-and-investment-recommendations-trustworthy-artificial-intelligence> (2023. 01. 30.)

11 ZÓDI Zsolt: Az Európai Bizottság Mesterséges Intelligencia Kódexének tervezete. *Gazdasági Jog*, 2021/5. (1-3.)

12 Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0206> (2023. 01. 30.)

13 ZÓDI Zsolt 2021. (3)

tősséggel, és meg kell felelniük a kiberbiztonsági követelményeknek is.¹⁴

A kódex mellett két másik fontos, uniós jogalkotási kezdeményezés született a mesterséges intelligenciával kapcsolatosan: a szerződésen kívül okozott károkért való felelősségről szóló irányelv, és a termékfelelősségi irányelv módosítását célzó irányelv.

3. A mesterséges intelligencia kiszámíthatatlansága

Általánosan elfogadott az a meglátás, hogy a mesterséges intelligencia rendszerek, főként a gépi tanuláson alapuló rendszerek legfőbb problémája felelősségi szempontból azok kiszámíthatatlansága. Egyesek ezt a jelenséget az MI indeterminizmusának, vagy fekete doboz (black box) hatásnak¹⁵ nevezik, a lényeg azonban ugyanaz: van egy emberi magatartás – utasítást adnak a gépnek, vagy megtervezik a gép működését. Az MI ezután működésbe lép, valami történik a gépen belül: ez az a mozzanat, amiről nagyon keveset tudunk, és nehezen állapítható meg a tényleges működés. A végeredmény azonban végül is többnyire az, amire számított a programozó, de nem mindig: a működési bizonytalanság miatt ez nem minden esetben lesz igaz. A komoly kérdés a büntetőjogi és a polgári jogi felelősség szempontjából is az, hogy ha a működés bizonytalansága jogsértést eredményez, az mennyire köthető akár a felhasználóhoz, akár az emberhez?

Először különbséget kell tennünk a különböző MI rendszerek között. A köznyelv és bizonyos esetekben a jogirodalom is ellátja a 'mesterséges intelligencia' jelzővel azokat az eszközöket is, amelyeknél ez a megnevezés nem feltétlenül megérdemelt. Az eltérő működési elven túl az okosórák, okostelefonok, egyéb ehhez hasonló eszközök nem rendelkeznek ezzel az említett, csak bizonyos technológiákra jellemző tulajdonsággal, hogy a működésük kiszámíthatatlan.¹⁶ Egy önvezető autó esetén például nem látható mindig előre a gép által hozott döntés végkimenetele, és a feladat bonyolultságával növekedik a döntés bizonytalansága. Bár egy ember számára triviálisnak tűnik, de

14 ZŐDI Zsolt 2021. (2)

15 Megjegyzendő, hogy a black box hatást előidézheti a gép megmagyarázhatatlan, bonyolult működése mellett az algoritmus szerzői jogi védelme is. Ebben az esetben előfordulhat, hogy a gép működése nem a technológia sajátossága miatt, hanem jogi okokból megismerhetetlen a felhasználók számára. Természetesen ebben az esetben az algoritmus megalkotói ismerik a működést, és ez az eset nem tartozik az alább ismertetett felelősségi problémakörbe. Lásd: RUDIN, Cynthia: Stop explaining black box machine learning models for high stakes decisions and use interpretable models instead. *Nature machine intelligence*, 2019/5. (206-215).

16 A területi korlátok okán nem térünk ki részletesen a különböző rendszerek közötti technológiai eltérésekre. Felelősségi szempontból azonban ebben az esetben a gépi tanuláson (öntanuláson, mélytanuláson) alapuló mesterséges intelligencia esetén merül fel az előreláthatatlanság kérdése, míg az ebbe a körbe nem tartozó eszközök az előre kódolt algoritmusok kategóriájába vonhatóak. A kiszámíthatatlanság kifejezetten ez utóbbi kategóriába tartozó technológiák esetén nem merül fel. Részletesebben lásd:

egy önvezető autó képfelismerő szenzorainak megtanítása arra, hogy meg tudja különböztetni az általa „látott” fákat, autókat, utakat, biciklistákat és gyalogosokat stb. egymástól, rendkívül nehéz és időigényes feladat. Több tízezer képanyi adat felhasználása kell arra, hogy egy elfogadható bizonyossággal végezze el azt a feladatot a gép, és ekkor sem lehet a programozó teljesen biztos abban, hogy a közlekedés során a szenzor nem fogja összetéveszteni a piros lámpát a zölddel. Az ily módon működő mesterséges intelligencia természetéből adódóan teljes tökéletesség várhatóan soha nem érhető el, a súlyszámokkal persze ezek a gépek az előre kódolt algoritmusokhoz képest sokkal fejlettebb döntési struktúrával rendelkeznek. Az öntanulással fejlesztett gép esetében még több az ilyen, az alkotó által előre nem látható döntési lehetőség. Ha egy önvezető autó neurális hálózata a forgalmi szituációk modellezésekor „képzeltben” megszámlálhatatlanul sokszor tesztlé, hogy milyen módon lehet optimálisan kikerülni egy úttesten lévő akadályt, figyelembe véve a szembejövő forgalmat, a jármű sebességét, az időjárási viszonyokat és még több tucat más körülményt, kis eséllyel jósolható meg, hogy miként fog dönteni egy valódi helyzetben.

Ambrus István kiemeli, hogy a német szakirodalomban kikristályosodó álláspont szerint sem tekinthető mesterséges intelligenciának a betáplált adatok alapján döntéseket hozó számítógép, csupán automatizált rendszernek. Mesterséges intelligenciának csak a nem kiszámítható, ismeretlen eredményekre jutó algoritmusok tekinthetőek. A gyakorlatban több technológiára használt a mesterséges intelligencia elnevezés, de ez leginkább a gépi tanulás és mélytanulás eszközével működő gépek esetén indokolt.¹⁷

Fontos azonban kiemelni, hogy a kiszámíthatatlan működés sem a teljes kiszámíthatatlanságot jelenti: ezen technológiák esetén is ritkán beszélhetünk arról, hogy teljesen váratlan működést produkálna a mesterséges intelligencia.¹⁸

Kiszámíthatatlanságuk hiányában pedig a gép felhasználásával elkövetett bűncselekmények büntetőjogi megítélése is lényegesen leegyszerűsödik: a meglévő anyagi jogi szabályok megnyugtatóan rendezik azokat az eseteket, ahol ezek használata merül fel. A pontosan előre látható MI működésével szándékosan megvalósított bűncselekmények esetén az MI rendszer elkövetési eszközként azonosítható,¹⁹ az elkövető pedig a törvényi tényállásba ütköző cselekményért ennek megfelelően dogmatikai probléma

17 AMBRUS István: A mesterséges intelligencia és a büntetőjog. *Állam- és Jogtudomány*, 2020/4. (4-23.)

18 Az MI Kódex szabályozásával összhangban egyes szerzők a mesterséges intelligencia kockázat szempontú megközelítése mellett érvelnek. Rideg Gergely érvelése szerint egy versenyképes gazdaságban mindenképpen érdemes vállalni a kockázatok meghatározott szintjét, és a szabályozásnak is ehhez igazodva, az eltérő kockázati szinteknek megfelelően kell kezelnie a különböző MI-rendszereket. Lásd: RIDEG Gergely: A mesterséges intelligencia rendszerek, mint magas kockázatú rendszerek szabályozásának európai megközelítése a tanúsítványok és szabványok tükrében. *KRE-DIt* 2022/1.

19 DOMOKOS Andrea: Büntető anyagi jog – általános rész. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2016. (35-36.)

nélkül felelősségre vonható. A gondatlan elkövetés megítélése is hasonlóan alakul a kiszámítható mesterséges intelligencia bűncselekményt megvalósító működése esetén.

A kiszámíthatatlan működési elvű MI-nél indokolt a probléma további fejtegetése. Ha a gép pontos működése az elkövető számára nem ismert, akkor a bűnösség oldaláról indokolt további alkategóriák létrehozása.

Ha a kiszámíthatatlan működés szándékossággal párosul, szintén nem indokolt a büntetőjogi dogmatika mélyrehatóbb vizsgálata. Ha a bűncselekmény elkövetésekor nem tudható biztosan, hogy a várt eredményt fogja elérni az elkövetési eszközként használt MI rendszer, a bűncselekmény alanyi oldalának bizonyítottsága és az egyéb tényállási elemek megvalósulása mellett az elkövető büntetőjogi felelősségre vonható.

A megoldást igénylő problémaként a kiszámíthatatlan módon működő mesterséges intelligencia gondatlan felhasználásával elkövetett bűncselekmények megítélése azonosítható. Álláspontunk szerint ebben az esetben jelentkezik kiélezetten az a probléma, ami a mesterséges intelligenciában összpontosul: ezen rendszerek működése – bár a legtöbb esetben kiszámítható eredményt hoz – esetenként a fejlesztő, illetve a felhasználó által nem várt, az utasításokból, vagy a fejlesztésből közvetlenül nem következő eredményt hoz.

A dogmatikai probléma fenti szűkítése a technológiai megoldás és a bűnösségi oldaláról az alábbi ábrával szemléltethető:

	Egyszerű, kiszámítható MI	Kiszámíthatatlan, pl. gépi tanulóval készített MI
Szándékos elkövetés	Nincsen felelősségi probléma	Nincsen felelősségi probléma
Gondatlan elkövetés	Nincsen felelősségi probléma	Dogmatikai megoldást igénylő probléma

4. A mesterséges intelligenciával kapcsolatos felelősségről szóló irányelv megoldása a kiszámíthatatlan működésre

Az európai unió jogalkotási folyamatában két irányelv szolgálja jelenleg a mesterséges intelligencia működése által okozott károk tekintetében a polgári jogi felelősség rendezését. A termékfelelősségi irányelv módosítása mellett különösen a szerződésen kívül okozott károkra vonatkozó felelősségi szabályokat rendező irányelv (MI felelősség irányelv) tervezete bírhat iránymutatással a büntetőjogi felelősség vizsgálatakor.²⁰

Az irányelv célja az, hogy a károsult jogérvényesítését megkönnyítse (bizonyos esetekben lehetővé tegye) a károkozóval szemben. Ezt a helyzetet alapvetően kettő, megdönthető vélelem felállításával igyekszik megteremteni.

²⁰ Javaslat a szerződésen kívüli polgári jogi felelősségre vonatkozó szabályoknak a mesterséges intelligenciához való hozzáigazításáról (a mesterséges intelligenciával kapcsolatos felelősségről szóló irányelv) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52022PC0496> (2023. 01. 30.)

Összességében elmondható, hogy ennek a jogszabályi rendezésnek a célja a kiszámíthatatlanságát, az MI-rendszer működésének a károkozó magatartásához való köthetésének hiányosságát kívánja akként orvosolni, hogy lényegében megkerüli a fekete doboz vizsgálatát.

Az első vélelem a károkozó felróhatóságának vélelmezését teszi lehetővé.²¹ A károsult kérheti, hogy mutassák be az MI működéséhez kapcsolódó bizonyítékokat (az MI fejlesztési dokumentációit). A bizonyítékok bemutatására kötelezhető az MI-rendszer szolgáltatója, de a felhasználója is. Ahhoz azonban, hogy a bíróság elrendelje a bizonyítékok bemutatását, a kérelmet olyan tényekkel kell alátámasztani, melyek valószínűsítik a kártérítési igény megalapozottságát. Ha a bizonyítékok bemutatására vonatkozó bírósági felhívásnak nem tesz eleget a károkozó, akkor vélelmezni kell a felróhatóságát.

Ha a károsult bizonyítja, hogy a károkozó felróhatóan járt el, és az MI-rendszer működése kárt eredményezett, továbbá valószínűsíthető, hogy a felróható magatartás befolyásolta az MI működését, akkor vélelmezni kell, hogy az alperes magatartása és a kár bekövetkezése között okozati összefüggés áll fenn.²²

Tételezzük fel, hogy az MI kiszámíthatatlansága miatt nem tudható pontosan, még szakértői eszközökkel sem, hogy miért működött úgy a rendszer, hogy az káreseménnyel járt. Lehet, hogy a programozó hibázott, de lehet, hogy a gép sajátos, kiszámíthatatlan működése miatt történt a káresemény: nem állapítható meg a jogsértés pontos oka. Az okozatosság tekintetében az irányelv alapján, ha bizonyított, hogy a károkozó elmulasztotta a gondossági kötelezettségét, és valószínűsíthető, hogy ez valamilyen módon hatással volt az MI működésére, akkor a megtörtént károkat be kell tudni a felhasználó/gyártó magatartásaként. Leegyszerűsítve: ha nem járt el megfelelő gondossággal a károkozó az MI működtetése, vagy megalkotása során, akkor felelősségre vonható a károkozásért, függetlenül attól, hogy esetleg nem konkrétan ez okozta a kárt.

Az irányelvek a nagy előnye az, hogy ezt a problémakört megkerülik, ha úgy tetszik. Az európai jogalkotó vélelmeket állít fel, melyek a felróhatóságot és az okozati összefüggést megalapozzák. A felróhatóság (az irányelv szóhasználata szerint a gondossági kötelezettség elmulasztása) akkor vélelmezhető, ha az MI rendszer dokumentációját a bíróság felhívása ellenére nem bocsátja rendelkezésre a károkozó. Ez inkább egy perbeli, eljárásjogi szankcióként fogható fel.

5. Összegzés

A fentiek alapján indokolt lehet megvizsgálni egy olyan büntetőjogi felelősségi rendezést, amely részben az unió kártérítési felelősséggel kapcsolatban felvetett megoldási lehetőségekre reflektál.

21 MI felelősség irányelv 3. cikk (5) bekezdés

22 MI felelősség irányelv 4. cikk (1) bekezdés

A büntetőjogi jogalkotás is megkísérelheti a kiszámíthatatlanságból fakadó, az emberhez köthetőség hiányából fakadó probléma megkerülését. Erre nyújthat megoldást a jogirodalomban is megjelent megoldások közül a gondatlan elkövetések esetén az, ha az elkövetési magatartás nem a mesterséges intelligenciával okozott tényleges jogsértésre koncentrálna, hanem a jogsértést megelőző emberi magatartásra.

Álláspontunk szerint egy olyan különös részi tényállási megfogalmazás nyújthatna megoldást, amely az elkövetési magatartást a mesterségesintelligencia-rendszer fejlesztője esetén a fejlesztésre, forgalomba hozatalra vonatkozó szabályok elmulasztásában, a felhasználók esetén a felhasználásra vonatkozó szabályok elmulasztásában határozná meg.²³ Ez azzal a jogalkalmazói könnyítéssel járhatna, hogy nem lenne szükséges a nehezen megismerhető „fekete doboz” megfejtése a büntetőjogi felelősség megállapításához. A felelősséget megalapozhatná a súlyosan gondatlan, a fejlesztésre és felhasználásra vonatkozó (részben uniós, részben belső jogi) szabályok kirívó megsértése.

Ahogy arra más szerzők is rámutatnak, egy ilyen megoldás óhatatlanul a büntetőjog elmagánjogiasodásával járhat. További kritika ezen, és más büntetőjogi megoldásokkal kapcsolatban is, hogy ez dermesztő hatással járna a fejlesztések megvalósítására, végső soron a technológia elterjedésére.²⁴

Álláspontunk szerint azonban etikai alapokon kizárt, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás a kirívóan súlyos esetekben elkerülhető legyen. Ez nyilvánvalóan jogalkotói döntést igénylő, eldöntendő kérdés, de a technológia jelenlegi állapota mellett vélhetően elkerülhetetlen az, hogy legalább a legsúlyosabb esetekre ne tartsa fenn a jogalkotó a lehetőséget annak, hogy büntetőjogi eszközökkel is szankcionálja a jogsértéseket. Álláspontunk szerint az uniós jogalkotó megoldásával összhangban az egyik legjobb megoldás a gondatlan cselekmények esetén a fejlesztési, felhasználási jogszabálysértések szankcionálása.

Felhasznált irodalom:

DOMOKOS Andrea: *Büntető anyagi jog – általános rész*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2016. (35-36.)

AMBRUS István: *Digitalizáció és büntetőjog*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2021.

MISKOLCZI Barna – SZATHMÁRY Zoltán: *Büntetőjogi kérdések az információk korában*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018.

23 Megjegyzendő, hogy a magyar jogirodalomban Miskolczi Barna és Szathmáry Zoltán monográfiájukban a büntetőtörvény általános részének az autonóm döntéshozó információs rendszerre vonatkozó szabályok kiegészítésével, elsősorban nem különösrészi tényállás megkonstruálásával látták elérhetőnek. Lásd: MISKOLCZI Barna – SZATHMÁRY Zoltán: *Büntetőjogi kérdések az információk korában*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2018. (209-214.)

24 Ezekre a kérdésekre, továbbá más megoldási lehetőségekre mutat rá monográfiájában Ambrus István. Lásd: AMBRUS István: *Digitalizáció és büntetőjog*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2021. (171-172.)

- AMBRUS István: A mesterséges intelligencia és a büntetőjog. *Állam- és Jogtudomány*, 2020/4. (4-23.)
- RIDEG Gergely: A mesterséges intelligencia rendszerek, mint magas kockázatú rendszerek szabályozásának európai megközelítése a tanúsítványok és szabványok tükrében. *KRE-DIt* 2022/1.
- RITÓ Evelin: Mesterséges intelligencia az Európai Unió stratégiai és szabályozási dokumentumainak tükrében. Közigazgatási és Infokommunikációs Jogi PhD Tanulmányok, 2021/1. (33-47.)
- RUDIN, Cynthia: Stop explaining black box machine learning models for high stakes decisions and use interpretable models instead. *Nature machine intelligence*, 2019/5. (206-215).
- ZŐDI Zsolt: Az Európai Bizottság Mesterséges Intelligencia Kódexének tervezete. *Gazdasági Jog*, 2021/5. (1-3.)

Tárgyszavak: mesterséges intelligencia, büntetőjogi felelősség, Európai Unió

A HAGYATÉKI TARTOZÁSOKÉRT VALÓ FELELŐSSÉG

1. Bevezető gondolatok, vizsgálni kívánt kérdések

Az örökléshez való jogot az Alaptörvény elismeri, a részletes anyagi jogi szabályok a Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk.) Hetedik Könyvében kerültek rögzítésre. Az elmúlt évtizedben jelentősen megnövekedett a közjegyzők előtt folyó hagyatéki eljárások száma, melyek esetében számtalan olyan eset merül fel, ahol a hagyatéki tartozások összege magas, így valóban megfontolandó kérdés az örökösök számára, hogy igényt tartanak-e az örökségükre vagy visszautasítják azt. Napjainkban a gazdasági, társadalmi változások következményeként az állampolgárok nemcsak jelentős vagyont, hanem jelentős tartozást is képesek felhalmozni életük során.² Amíg a XIX. század végén és a XX. század elején a hagyatéki terhek nagy részét a temetési költségek, a hagyatéki költségek és hagyatéki eljárás költségei jelentették, és csak kisebb részben az örökhagyó tartozásai, addig napjainkban ez a ráta megfordult. A 2008-ban kitörő gazdasági világválság következményeként devizahitelek és egyéb kölcsönök miatt sok hagyatéki ingatlant jelzálogjog, illetve végrehajtási jog is terhel. Az az örökös, aki saját hitelét is törleszti, nehéz helyzetbe kerül, amikor azzal szembesül, hogy az örökhagyó után jelentős összegű ki nem fizetett tartozás maradt. Kutatásomban elsődlegesen rátérek az örökös felelősségének részletes elemzésére, majd ezt követően szükségesnek tartom a hagyatéki tartozásokra vonatkozó rendelkezések ismertetését.

2. A hagyatéki tartozások

A hagyatéki tartozás minőségén és fennállásán nem változtat, hogy a tartozás – az öröklés megnyílása előtt vagy azt követően – az örökös, mint hitelező javára keletkezett. A Ptk. 79. § (1) bekezdés³ expressis verbis rögzíti a hagyatéki tartozások felsorolását, melyek a következők:

- *az örökhagyó illő eltemetésének költségei;*
- *a hagyaték megszerzésével, biztosításával és kezelésével járó szükséges költségek (a*

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. Boóc Ádám

2 BÓKAI Judit: Az örökös felelőssége, különös tekintettel a túlterhelt hagyaték kérdésére, 2001, Közjegyzők Közlönye 7–8. szám

3 A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 79. § (1) bekezdés

- továbbiakban: hagyatéki költségek),*
- *valamint a hagyatéki eljárás költségei;*
 - *az örökgyó tartozásai;*
 - *a kötelelésen alapuló kötelezettségek;*
 - *a hagyományon és a meghagyáson alapuló kötelezettségek.*

A hagyatéki tartozások két nagy csoportba sorolhatók. Az első csoportba azok tartoznak, amelyek átszállnak az örökösre: az örökgyó illó eltemetésének költségei, a hagyatéki költségek, a hagyatéki eljárás költségei, valamint az örökgyó tartozásai. A második csoportba azok a kötelezettségek tartoznak, amelyek az örökös ebből a minőségéből folyóan terhelik: a kötelelésen alapuló kötelezettségek, illetve a hagyományon és meghagyáson alapuló kötelezettségek.

2.1. Az örökgyó illó eltemetésének költségei

Az illó eltemetés költségeit a Ptk. nem definiálja pontosan, azonban a temetéssel kapcsolatos társadalmi szokások révén alakult ki azon gyakorlat, hogy az illó eltemetés körébe tartozik nem csak a hamvasztás, a gyászszertartás, fejfa állítása, hanem a halotti tor, gyász hirdetés és a koszorú költsége, valamint az örökgyó emlékére a helyi szokásoknak megfelelő síremlék állítása is.

Az örökös felelőssége a temetési költségekért azt alábbiak szerint alakul. Első körben szükséges különbséget tennünk a temetési kötelezettség és a temetési költségek viselésének kötelezettsége között. A temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény 20. §-a határozza meg a temetésre kötelezettek személyi körét és sorrendjét, mely a következő: a) aki a temetést szerződésben vállalta; b) akit arra az elhunyt végrendelete kötelez; c) végintézkedés hiányában elhunyt temetéséről az elhalálása előtt vele együtt élő házastársa vagy élettársa; d) az elhunyt egyéb közeli hozzátartozója a törvényes öröklés rendje szerint. Ha temetésre kötelezett személy nincs, ismeretlen helyen tartózkodik, vagy a kötelezettségét nem teljesíti, a temetésről az elhalálás helye szerint illetékes települési önkormányzat polgármestere – jogszabályban meghatározott határidőn belül – gondoskodik. Amennyiben a fenti törvény alapján az örökös nem eltemettetésre kötelezett is egyben, hanem őt a kötelezettek sorrendjében más megelőzi, akkor ez a személy köteles az örökgyó illó eltemettetéséről gondoskodni.⁴

Abban az esetben az örökös nem köteles az eltemettetőnek a temetési költségeket megtéríteni, ha arra a hagyatéki vagyonban nincs fedezet. A temetésre kötelezett akkor is köteles a temetésről gondoskodni, ha egyáltalán nincs hagyatéki vagyon.⁵ Bűncselekmény következtében meghalt személy eltemettetésével, a síremlék emelésével és a

⁴ A temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény 20. §

⁵ ANKA Tibor, In: Öröklési jog – Hagyatéki eljárás (szerk.: Sáriné Simkó Ágnes), 5. kötet, Budapest, 2014., HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 35. oldal

gyászszerterrással felmerült költség olyan kár, amelynek megtérítésére azt a személyt kell kötelezni, aki az örökhagyó halálát okozta. Az ilyen költségek viselésére tehát az örökös elsődlegesen nem kötelezhető.⁶

Szintén kiemelendő, hogy az örökhagyó illő eltemetéséért járó költségeket a temetésre kötelezettek személyi köre alapján a bírói gyakorlat is következetesen figyelembe veszi. A BH 1997.35. alapján a felperesek által az örökhagyó részére nyújtott szolgáltatásokon nyugvó hitelezői igény tekintetében a bíróság a keresetlevelet ugyan elutasította, azonban a rendes jogorvoslati fórum részben megváltoztatta az elsőfokú ítéletet, mégpedig annyiban, hogy kötelezte az alpereseket, hogy fejenként fizessék meg a felperesek részére az eltemetés költségének rájuk eső részét, hiszen felperesek az örökhagyó tartásán kívül fizették az örökhagyó temetési költségeit is.⁷

2.2. A hagyatéki költségek és a hagyatéki eljárás költségei

A hagyatékban felmerülő költségek közül megemlíthetjük egyrészt a hagyaték megszerzésével, biztosításával és kezelésével járó költségeket.

A hagyaték biztosításával kapcsolatos költségek a hagyatéki eljárás során vagy az öröklési per kapcsán megtehető biztosítási intézkedések költségeiként merülhet fel (bírói letétbe helyezés).

A hagyaték kezelésének költségei közé sorolhatók a végrendeleti végrehajtó, az eseti gondnok, az ügygondnok, a zárgondnok költségei és díjai.⁸ Mindemellett a hagyatéki eljárás költsége szigorúan véve, a közjegyző tevékenységéért járó munkadíj és költségterítés⁹, valamint a végzések elleni fellebbezés illetéke.

2.2.1. Végrendeleti végrehajtó jogintézménye

Kutatásomban fontosnak tartom bemutatni a végrendeleti végrehajtó szerepét, megbízását, feladatait, hiszen olyan újonnan bevezetett jogintézmény, amely esetében számos kérdés megválaszolása – egyelőre megoldatlanul – várta magára.

Az örökhagyó jogosult végrendeletében végrendeleti végrehajtót kijelölni. Példának okáért mi történik abban a nem várt helyzetben, amikor az elhunyt személy vagyoni helyzetének bonyolultsága jelentősen megnehezíti a hagyatéki vagyon leltározását, a hagyatéki eljárás lefolytatását, valamint a hagyaték átadását. Amennyiben az örökhagyó végrendeletkezett, úgy a hagyatéki vagyon kezelését, *favor testamenti* elv érvényesülését elősegítheti az örökhagyó által kijelölt végrendeleti végrehajtó.

6 BH 1979.18

7 BH 1997.35.

8 SŐTH Lászlóné, In: A Polgári Törvénykönyv Magyarázata (Gellért György szerk.), 2. kötet, Budapest, 1998., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

9 A közjegyzői díjszabásról szóló 14/1991. (XI. 26.) IM rendelet 1. §

Végrendeleti végrehajtó lehet bármely nagykorú és cselekvőképes természetes személy és jogi személy (ügyvédi iroda), illetve az örökgyógó akár több végrendeleti végrehajtót is kijelölhet.

Az illetékes, eljáró jegyző vagy közjegyző közli az érintett személlyel az őt megillető jogokat és a személyét terhelő kötelezettségeket, egyúttal felhívja, hogy a megbízatás elfogadásáról 30 napon belül tegyen nyilatkozatot. Amennyiben a megnevezett személy a megbízatás elfogadja, úgy a végrendeleti végrehajtó megbízatásának létrejöttét a jegyző vagy közjegyző végzéssel állapítja meg. Ezen megbízott személy feladatait, jogait, illetve kötelezettségeit elsősorban az örökgyógó állapítja meg, mindezt végintézkedésében szükséges meghatározni. Említésre méltó továbbá, hogy különböző feladatkörökre más-más végrendeleti végrehajtó is megnevezhető.

Felmerül a kérdés, hogy mi történik abban az esetben, amikor az örökgyógó végrendeletében nem tér ki a végrendeleti végrehajtót megillető jogokra, s az őt terhelő kötelezettségekre. Ezen hiátust a hagyatéki eljárásról szóló 2010. évi XXXIII. törvény hivatott orvosolni. Fontos azonban kiemelni, hogy a jogszabályok betartása alól az örökgyógó jogszabályba ütköző utasítása nem ad mentesítést a felelősségre vonás alól.

A végrendeleti végrehajtó feladatai között megemlíthetjük egyrészt a hagyatéki leltározás elősegítését. Jogosult arra, hogy szükség esetén az örökösök javára biztosítási intézkedés elrendelését indítványozza. Kiemelendő továbbá, hogy a végrendelet végrehajtása során köteles a végintézkedés rendelkezéseinek foganatosítását követelni az örököstől, illetve a hagyományostól.

2.3. Az örökgyógó tartozásai

Ebbe a csoportba tartoznak az örökgyógó személyével vagy vagyonával kapcsolatban felmerült tartozások, amelyek még az örökgyógó életében keletkeztek és az örökgyógó halála időpontjában is fennállnak. Nem kizárólag lejárt tartozásokról lehet szó, hanem olyanokról is, amelyek későbbi időpontban váltak volna esedékessé (tipikusan ilyenek a kölcsön- és hitelszerződésekből eredő tartozások).

Az örökgyógó személyével kapcsolatos költségek közé sorolhatjuk az örökgyógó tartásával, gondozásával, ápolásával, gyógykezelésével kapcsolatban felmerült költségeket. Az utóbbi évtizedekben megnövekedett tartási, életjáradéki, öröklési szerződések száma, azt körülményt hivatott szolgálni, hogy elkerüljék az eltartott örökgyógó halálát követő bonyolult bírósági procedúrát. A PK 89. számú állásfoglalás b) pontja szerint *„ha az örökgyógó végintézkedés hátrahagyása nélkül hal meg, a hagyatékában a törvényes öröklés rendje érvényesül, a perbeli adatok alapján azonban aggálytalanul megállapítható, hogy az örökgyógót a tartásra köteles hozzátartozói közül csak az egyik a tartotta, és a tartás örökségi juttatás ígérete ellenében történt, akkor az örökgyógót ténylegesen eltartó rokon a tartásból származó igényét a hagyatékkal szemben hagyatéki hitelezőként érvényesítheti.”*¹⁰ E rendelkezés

10 PK 89. számú állásfoglalás b) pont

azért különösen kiemelendő, hiszen korábban gyakran előfordult olyan eset, amikor az öröknyagó tartását, gondozását, valamely családtag vagy harmadik személy anélkül látta el, hogy vele az öröknyagó tartási vagy öröklési szerződést kötött volna. A BH 1997. 35. alapján ugyanis a családügyi alapon tartásra köteles személy által az öröknyagó részére nyújtott szolgáltatásokon nyugvó hitelezői igényt csak az örökségi juttatás ígérete nem alapoz meg. A „remélt” ellenszolgáltatás nem alapíthatja meg a hagyatéki hitelezőként történő fellépést.¹¹ Szintén kiemelendő, hogy élettársak esetében – amennyiben a jogszabályban meghatározott feltételek megalapozottak – nem áll fenn jogi akadály annak, hogy egymással tartási vagy gondozási szerződést kössenek.

Az öröknyagó személyéhez fűződő költségek közé tartoznak mindazok a kiadások, amelyek akár szerződésből, akár szerződésen kívüli kötelezettségből származnak. Ilyenek lehetnek a közüzemi tartozások, ingatlanlall, gépjárművel kapcsolatos helyi adók, az öröknyagónak más személlyel szemben fennálló kölcsöntartozása. Amennyiben az örökös arra hivatkozik, hogy tudomása szerint az öröknyagónak adó tartozása volt, a közjegyző az örökös írásbeli kérelmére megkeresheti az adóhatóságot az öröknyagó adó tartozásáról történő adatok közlése végett.¹² Az adózás rendjéről szóló 2017. évi CL. törvény (a továbbiakban: Art.) 147. § (5) bekezdése szerint: „*Ha az adózó halála esetén más örökös hiányában a hagyatéka az államra száll, az adóhatóság külön határozat meghozatala nélkül, hivatalból törli az öröknyagó adószámlájáról az államot mint örökös terhelő tartozást, illetve az államot mint örökös megillető költségvetési támogatást, adó-visszaigénylést, adó-visszatérítést.*”¹³ Emellett az Art. 59. § (1) bekezdés a) pontja szerint amennyiben az öröknyagó az esedékes adót nem fizette meg az adó megfizetésére az adózó örököse az örökrész erejéig, több örökös esetén örökrészük arányában határozattal kötelezhető.

A tartozások között sorrendben legutoljára kell kielégíteni a hagyományokat és a meghagyásokat. Tekintettel arra, hogy ezen tartozások egy csoportban vannak, így abban az esetben, ha a rendelkezésre álló hagyatéki összeg nem elegendő valamennyi kielégítésére, úgy arányos kielégítésre kerülhet sor.

Az ugyanabba a csoportba tartozó több, esedékessé vált tartozás között már nincs kötelező kielégítési sorrend. A Ptk. szerint abban a csoportban, amelyben valamennyi tartozás teljes kielégítésére nincs lehetőség, kielégítésnek a követelések arányában van helye.¹⁴ Ebben az esetben valamennyi hitelező együtt tarthat igényt arra a vagyronra, amely a kielégítés alapjául szolgál, és ezt a vagyont abban az arányban kell közöttük felosztani, amilyen arányban a követeléseik egymáshoz viszonyulnak.

11 BH 1997.25

12 A hagyatéki eljárásról szóló 2010. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: Hetv.) 57/A. § 19 bekezdés

13 Az adózás rendjéről szóló 2017. évi CL. törvény 147. § (5) bekezdés

14 Ptk. 7:95. (2) bekezdés

3. A hagyatéki hitelező definíciója

Míg a korábbi hagyatéki eljárási törvényből hiányzott a hagyatéki hitelező fogalmának meghatározása, addig az új hagyatéki eljárási törvény pontosan definiálja a hagyatéki hitelező fogalmát. Hagyatéki hitelező az a személy, aki a hagyaték átadási teher, valamint az örökhagyó tartozásainak megfizetése iránti igényét a hagyatéki eljárásban előterjeszti, a hagyatékhoz tartozó vagyontárgyra – az örökhagyónak a vagyontárgy reá történő átruházására vonatkozó kötelezettségét állítva – a hagyatéki eljárásban kötelmi jogcímen támaszt igényt.¹⁵

Az eljárásban hagyatéki hitelezőnek csak az minősül, aki hagyatéki hitelezői igény teljesítése iránt lépett fel. A gyakorlatban gyakran előfordul olyan eset, amikor egy természetes, vagy jogi személy azt közli, hogy milyen összegű az örökhagyó tartozása, azonban elmulasztja azt az igényét bejelenteni, hogy a tartozást kéri az örökösöktől megfizetni.

4. Felelősség a hagyatéki tartozásokért

Az örökös jogállásának egyik alappillére, hogy az örökös felel a hagyatékban felmerülő tartozásokért.¹⁶ Az örökös az örökhagyó egyetemes jogutódja, amely annyit tesz, hogy az örökléssel a hagyaték, mint egész száll az örökösre, az örökség tehát az örökhagyó jogait és kötelezettségeit (aktívákat és passzívákat) egyaránt magában foglalja.

Az örökös helytállása szempontjából közömbös, hogy az öröklés végrendelet, vagy törvény alapján következik be, mivel mind a végrendeleti örökös, mind a törvényes örökös felel a hagyatéki tartozásokért, sőt a Ptk. 7:99. §-ában foglaltak szerint a hagyományos is felel bizonyos esetben a hagyatéki tartozásokért. Hangsúlyozandó, hogy az örökös felelőssége csak akkor áll fenn, ha a hagyatékot ingyenesen szerezte. Az öröklési szerződés alapján a hagyatéki vagyontárgyakat megöröklő személy – a szerződéses örökös – a hagyatéki tartozásokért nem felel.¹⁷ Az öröklési szerződés ugyanis tartalmát tekintve tartási vagy életjáradéki jellegű szerződés, és a lekötött vagyontárgyat az örökös ellenszolgáltatásért: tartás vagy életjáradék ellenében kapta meg.

Hangsúlyozandó, hogy az örökös a hagyatéki költségeikért és a hagyatéki eljárás költségeiért saját vagyonával is felel. Ez a rendelkezés új szabályként került a Ptk.-ba, mellyel a jogalkotó a bizonytalanul alakuló bírói gyakorlatra egyértelművé tette, hogy az itt megjelölt költségeikért való felelősségre az általánostól eltérő szabályok vonatkoznak. Ennek indoka, hogy ezek a költségek olyan hagyatéki tartozások, melyek az örökös érdekét szolgálják. A közjegyző a hagyatéki eljárás lefolytatásával a közjegyzői díjszabásról szóló 14/1991. (XI. 26.) IM rendelet 1. §-a értelmében munkadíjra és költségtérítésre tarthat igényt, akár hagyatéki vagyon hiányában is.

15 Hetv. 6. § (1) bekezdés e) pontja

16 VÉKÁS Lajos: Öröklési jog, 8. átdolgozott kiadás Budapest, 2014., Eötvös József Könyvkiadó, 152. oldal

17 Ptk. 7:99. §

Ha a hagyaték előre láthatólag aktívnak mutatkozik, az örökös az ingyenes kötelezettségvállalás, hagyomány, meghagyás kivételével a törvényben meghatározott sorrend megtartása nélkül elégítheti ki a hitelezőket.¹⁸ Ebben az esetben az örökös feladata, hogy felmérje, valóban elegendő-e a hagyatéki vagyon a hagyatéki hitelezők követelésének kielégítésére. Ennek érdekében úgy kell eljárnia, ahogy az adott helyzetben általában elvárható.¹⁹

Az örököst a hagyatéki tartozásokért korlátozott felelősség terheli, mely elsődleges cum viribus, másodlagosan pro viribus felelősséget jelent.

5. A házastársak felelőssége a hagyatéki tartozásokért

A házastársnak a hagyatéki hitelezőkkel szemben fennálló felelőssége ahhoz igazodik, hogy mint örökös, mit örököl. Ahogyan Boóc Ádám a „*Comments on Some Important and Current Problems of the Law of Succession in Hungary – Considering Historical Aspects*” című munkájában kifejtette a Ptk-ban jelentős változás következett be a túlélő házastárs öröklése tekintetében.²⁰ Míg a régi Ptk. alapján leszármazók esetén a házastárs haszonélvezeti jogot örökölt, addig az új Ptk. a közösen lakott ingatlan kivételével a hagyaték többi részére állagöröklést biztosít.²¹ Amennyiben a házastárs állagörökös is lesz, úgy felelőssége azonos a többi örökös felelősségével. Abban az esetben, ha a házastárs csak haszonélvezeti jogot örököl,²² úgy a haszonélvezetével terhelt vagyonból – a hagyományon és meghagyáson alapuló követelések kivételével – túrni köteles a hitelezők követelésének kielégítését. Ez a rendelkezés a házastárs haszonélvezeti jogának és a hitelezői igények konfliktusában előnyben részesíti a hitelezők követelését. Ugyanakkor a kötelesrész kiadása iránti igények vonatkozásában a törvény biztosítja, hogy a házastárs korlátozott haszonélvezeti joga ne sérüljön. Amennyiben a kötelesrész kiadásánál a megmaradó vagyon az örökhagyó házastársának korlátozott haszonélvezetét sem biztosítaná, a kötelesrésznek a korlátozott haszonélvezetet biztosító részét a haszonélvezet megszűnése után kell kiadni.

6. Az örököstársak felelőssége a hagyatéki tartozásokért

Az örököstársak a közös hagyatéki tartozásokért mind a hagyatéki osztály előtt, mind azt követően egyetemlegesen felelnek.²³ A hagyatéki hitelezők igényének kielégítése

18 OROSZ Árpád, In: Az új Ptk. magyarázata (szerk.: Wellmann György), I/VI., Budapest, 2013. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 266. oldal

19 Ptk. 1:4. § (1) bekezdés

20 Adam Boóc: Comment on Some Important and Current Problems of the Law of Succession in Hungary, *Journal of European Historical Law*, 2020

21 Ptk. 7:58. § (1) bekezdés b) pontja

22 Ptk. 7:58. § (1) bekezdés b) pontja

23 Ptk. 7:97. § (1) bekezdés

megköveteli, hogy az örökösök a közös hagyatéki tartozásokért egyetemlegesen feleljenek. Az örökösök felelősségének két alapvető sajátossága az, hogy az örökös a hagyatéki hitelezővel szemben korlátozott felelősséggel tartozik, több örökös esetében pedig az örökösök felelőssége egyetemleges.²⁴ A hagyatéki hitelezőkkel szemben az örökösök egyetemleges adóstársak, mégpedig függetlenül attól, hogy végintézkedés vagy törvény alapján örökölnek. Egyetemlegesen felel a szerzeményi örökössel szemben az ági örökös is. Az egyetemlegesség fokozottabban biztosítja a hagyatéki hitelezői igények kielégítését és csökkenti a behajthatatlanság veszélyét is. Az egyetemleges felelősség azt jelenti, hogy a hagyatéki hitelezők bármelyik örököstől követelhetik az egész tartozás kielégítését. Abban az esetben, ha valamelyik örökös a hitelezői igényt teljes mértékben kielégítette, úgy valamennyi örökös kötelezettsége megszűnik. Ez az örökös megtérítési igényt támaszthat a többi örökösstárral szemben. Az örökösök egymás közötti viszonyában a kötelezettség viselésének arányát a közöttük fennálló jogviszony határozza meg, ami azt jelenti, hogy az örökösök felelőssége örökrészük arányához igazodik.

7. Záró gondolatok

Összegzésként tehát elmondható, hogy az új Ptk. szinte változtatás nélkül átvette a korábbi Polgári Törvénykönyv hagyatéki tartozásokra vonatkozó rendelkezéseit. A hagyatéki tartozásokért való felelősség szabályai között csak szűk körben került sor deregulációra. Továbbra is fennmaradt az örökös korlátozott felelőssége, valamint az örökösök egyetemleges felelőssége. Említést érdemel az az új törvényi rendelkezés, hogy az örökös a hagyatéki költségekért és a hagyatéki eljárás költségeiért saját vagyonával is felel. Ugyanakkor kimaradt a törvényből az a rendelkezés, miszerint az a hitelező, akinek a hagyatékhhoz tartozó valamely vagyontárgyon külön kielégítésre igényt adó egyéb joga van, a biztosíték erejéig – a sorrendre tekintet nélkül – teljes kielégítést kereshet.

Irodalomjegyzék:

Jogszabályok

A közjegyzői díjszabásról szóló 14/1991. (XI. 26.) IM rendelet

Az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. törvény

A temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény

A hagyatéki eljárásról szóló 2010. évi XXXIII. törvény

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

Az adózás rendjéről szóló 2017. évi CL. törvény

24 BH 1992.397.

Bírói esetjog

BH 1979.18

BH 1992.397

BH 1997.35

PK 89. számú állásfoglalás

Szakirodalom, folyóiratok

Adam BOOC: Comment on Some Important and Current Problems of the Law of Sucession in Hungary, *Journal of European Historical Law*, 2020

ANKA Tibor, In: Öröklési jog – Hagyatéki eljárás (szerk.: Sáriné Simkó Ágnes), 5. kötet, Budapest, 2014., HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.

BÓKAI Judit: Az örökös felelőssége, különös tekintettel a túlterhelt hagyaték kérdésére, 2001, *Közjegyzők Közlönye* 7–8. szám

OROSZ Árpád, In: Az új Ptk. magyarázata (szerk.: Wellmann György), I/VI., HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013.

SÓTH Lászlóné, In: A Polgári Törvénykönyv Magyarázata (Gellért György szerk.), 2. kötet, Budapest, 1998., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

VÉKÁS Lajos: Öröklési jog, 8. átdolgozott kiadás Budapest, 2014., Eötvös József Könyvkiadó

THE INTERSECTION OF EU COMPETITION LAW AND PRIVACY

***Abstract:** Data protection law has increasingly become an issue in competition cases as companies utilize big data to enhance their market position and to create market barriers. The purpose of this article is to identify the most important data concerns resulting from the abusive behavior of dominant companies. It discusses the convergence between the General Data Protection Regulation and EU competition law by analyzing the pioneer *Meta v. Bundeskartellamt* case. It aims to show how EU competition law can be used for data protection.*

1. Introduction

As data becomes more and more important in the digital age, it becomes increasingly valuable and is seen as a currency. Data can be categorized into personal data and big data. Personal data is any information that can identify individuals directly or indirectly, while big data is the collection, storage and analysis of big datasets that can reveal patterns of information that would not be visible from smaller datasets. In order to understand the problems associated with data and privacy, it is necessary to first understand the privacy paradox.

The “privacy paradox” describes the tendency of most consumers to claim they care about their privacy on online platforms, but their actions are inconsistent with those claims, as they frequently disclose their personal information without reading the privacy policy. Therefore, this paradox leads to privacy problems related to data protection and competition law.

The interaction between data and competition law can be seen by observing that since consumers exchange their personal data for goods and services, it enables companies to develop big datasets that can help them improve their market position and prevent new competitors from entering the market.

As long as companies view datasets as sources of market power, privacy breaches are likely to be a concern under competition law. Consequently, the number of competition law cases involving privacy issues continues to increase. Thus, it is essential that EU competition law is taken into account when evaluating the actions of companies that threaten the confidentiality of personal information.

¹ PhD student, Faculty of Law, Károli Gáspár University of the Reformed Church, fceren-morbel@gmail.com. Supervisor: Dr. András Tóth

The article is structured as follows. Section 2 examines the convergence between the GDPR and EU competition law by stressing the similar objectives. Section 3 analyzes the pioneer *Meta v. Bundeskartellamt* case by showing how the German Competition Authority and the Courts considered competition law regarding privacy issues. Section 4 explains why EU competition law can help to resolve privacy concerns regarding data protection.

2. The Convergence between the GDPR and EU Competition Law

Consumer welfare is closely related to both data protection law and competition law, both of which have the primary objective of safeguarding the internal market as well as ensuring consumer autonomy. In both legislations, the objective is to protect consumers who are vulnerable. Unlike the GDPR, which protects consumers from the impact of power imbalances related to information, EU competition law focuses more on the impact of power imbalances such as reduced choice and higher prices. Regarding market integration, through the GDPR, all companies operating in the EU internal market are ensured a level playing field by adopting a technology-neutral approach and encouraging innovation.² Additionally, EU competition law has the same “market integration” objective as stated in the *Joined Cases 56 and 58/64 Consten and Grundig-Verkaufs v. Commission*. According to the Court’s decision:³

“An agreement between producer and distributor which might tend to restore the national divisions in trade between Member States might be such as to frustrate the most fundamental objectives of the Community. The Treaty, whose preamble and content aim at abolishing the barriers between States, and which in several provisions gives evidence of a stern attitude with regard to their reappearance, could not allow undertakings to reconstruct such barriers.”

As an objective of the competition law, it is true that a competitive marketplace will be more likely to prevail if consumers have a greater degree of autonomy. The problem is that even though big tech companies contribute to the innovation in the digital marketplace, they also create lock-in effects and high switching costs as a result of constructed digital ecosystems.⁴ As a result of lock-in effects and high switching costs, consumers are questioning whether they are capable of establishing true consumer autonomy.

2 Summary of Regulation (EU) 2016/679 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and the free movement of such data. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/general-data-protection-regulation-gdpr.html>

3 Judgment of the Court of 13 July 1966, *Établissements Consten S.à.R.L. and Grundig-Verkaufs-GmbH v Commission of the European Economic Community* *Joined cases 56 and 58-64*, ECLI:EU:C:1966:41. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0056>

4 KERBER, Wolfgang – SPECHT-RIEMENSCHNEIDER Louisa: Synergies between Data Protection Law and Competition Law, 2021, 17.

A breach of privacy, as described in the OECD report, may cause both tangible and intangible harm to consumers.⁵ A number of factors, including the quantity and duration of the collected data, its storage duration, and the extent to which it has been disclosed, increase the vulnerability of the information to improper access and reidentification.⁶

Since companies can set their prices based on the data they collect, data can also be viewed as a commodity capable of being collected, sold, and potentially used to block entry into the marketplace.⁷

Data protection law and competition law are intimately related since companies may be able to monopolize the relevant market and abuse their dominant position through the use of collected data. In the *Asnef-Equifax* case, in 2006, the Court of Justice stated that “[...] *any possible issues relating to the sensitivity of personal data are not, as such, a matter for competition law, they may be resolved on the basis of the relevant provisions governing data protection.*”⁸

As a result of the Court of Justice’s approach, a view known as separatists was formed, according to which data protection law and competition law should be considered separately.

Similarly to the *Asnef-Equifax* case, the European Commission decided that “*any privacy-related concerns flowing from the increased concentration of data within the control of Facebook as a result of the Transaction do not fall within the scope of the EU competition law rules but within the scope of the EU data protection rules.*”⁹

Accordingly, the Commission acknowledged that privacy policies represent a significant aspect of consumer communications services competition in the case of Facebook/WhatsApp. Nevertheless, the German Competition Authority holds a different opinion in the *Meta* (formerly Facebook) case. Due to the fact that it brought new perspective to the privacy issues under competition law, it should be examined.

3. *Meta v. Bundeskartellamt* Case

On 6 February 2019 the Federal Cartel Office (hereinafter: the FCO) decided to prohibit Facebook from imposing conditions on its users through the collection of their personal data from other Facebook networks and communication services,

5 OECD: Consumer Data Rights and Competition - Background note, 2020, 22.

6 KEMP, Katharine: Concealed data practices and competition law: why privacy matters, *European Competition Journal*, 2020, Vol. 16, Issue 2-3, 634.

7 COSTA-CABRAL, FRANCISCO – LYNSKEY, Orla: The Internal and External Constraints of Data Protection on Competition Law in the EU, *LSE Law Society and Economy Working Papers*, 2015, Issue 25/2015, 11.

8 C-238/05, *Asnef-Equifax vs. Asociación de Usuarios de Servicios Bancarios (Ausbank)*, ECLI:EU:C:2006:734, para. 63.

9 M.7217, *Facebook/WhatsApp*, para. 87.

such as WhatsApp and Instagram, as well as the combining of their data with that of third party websites and applications. This came after three years of investigation into Facebook's practices of forcing its users to choose between acceptance of extensive disclosure of personal data or leaving the use of the services altogether.¹⁰

The FCO stated that it did not constitute effective consent to the collection of information about users if it was a prerequisite to using Facebook's services in the first place. As a result of its findings, the FCO concluded that the consent granted by the users did not comply with the GDPR as it was not free and effective. Consequently, abuse occurred due to the exploitation of Facebook users who did not have any bargaining power to choose their privacy preferences. Therefore, the GDPR's data protection boundaries were breached, therefore, Facebook's dominant position in the relevant market demanded further analysis from a competition law perspective. This decision was the first by a competition authority explicitly addressing privacy protections.

Facebook's market position was evaluated by examining its user-based market share, which was approximately 95% for daily active users and above 80% for monthly active users. Furthermore, the FCO stated that it was difficult for users to switch to another social network. Also, Facebook has access to a greater amount of competitively relevant data in order to provide personalized advertising. This combination of factors constituted a barrier to entry for new entrants to the market.

The FCO determined that Facebook's implementation of the data policy, which allows it to collect user data from outside sources and combine it with its own, violates Section 19(1) of the General Consumer Protection Act by violating a dominant position on the social networking market in the form of exploitative business terms.¹¹

As a result of its decision, the FCO found that it was evident that the practices of dominant companies regarding data processing should be examined under the provisions of competition law. Moreover, when assessing whether data processing terms are appropriate in terms of competition law, it is important to take into account the European data protection regulations. In response to this decision, Facebook appealed to the Düsseldorf Higher Regional Court.

The Düsseldorf Higher Regional Court ordered the suspension of the FCO's decision due to serious concerns regarding its decision. Accordingly, Facebook was not required to follow the decision of the FCO. The Court emphasized that a causal link between Facebook's dominant position in the relevant market¹² and abusive behavior was not created by the imposition of its terms of service on its users. Nevertheless, the German Federal Supreme Court referred the case to the Düsseldorf Higher Regional Court, which referred it to the European Court of Justice.

10 Bundeskartellamt, B6-22/16, 6 February 2019.

11 Bundeskartellamt: B6-22/16, Case Summary, 2019, 7.

12 Opinion of Advocate General RANTOS: C-252/21 Meta Platforms and Others, para. 33.

As Advocate General Rantos stated in September 2022 in his opinion for Meta at the European Court of Justice, he agreed with the FCO's approach in that:

"[...] a competition authority, within the framework of its powers under the competition rules, may examine, as an incidental question, the compliance of the practices under investigation with the GDPR rules, while taking account of any decision or investigation of the competent supervisory authority on the basis of the GDPR, informing and, where appropriate, consulting the national supervisory authority."

This could mean, if the Advocate General's opinion is maintained by the Court, that the competition authorities can cooperate with the data protection authorities.

4. Institutional coherence and market efficiency

It is possible to explain how EU competition law can be used for data protection in two distinct ways. It is firstly possible to explain it within the framework of Article 7 of the Treaty on European Union as an example of the institutional coherence of the EU. The purpose of Article 7 of the TEU is to ensure that all Member States respect the common values of the EU, including the rule of law. Additionally, the EU Institutions are required to respect the rights contained in the EU Charter of Fundamental Rights (including the right to data protection and privacy) and to promote their application. The EU institutions should ensure that their policies are consistent; in addition, to enhance the effectiveness of data protection law, EU competition law should be applied in certain instances alongside data protection law.¹³

The convergence of these two policies in the digital marketplace could also result in difficulties that may arise. Therefore, data protection law and competition law can be more closely intertwined by integrating and cooperating in order to resolve these difficulties. Consequently, economic efficiency can be achieved in the internal market as a result. Therefore, the use of EU competition law can resolve privacy concerns on the basis of institutional coherence and economic efficiency.

5. Conclusion

Digitalization has affected entire industries, leading to the dominance of companies based on data analysis. Despite the fact that data collection and analysis allow companies to enhance their market positions, they are associated with less privacy protection. In addition to being fundamental rights that derive from human dignity, the right to privacy and the right to protect personal data also have economic significance. Consequently, better protection of data can contribute to the resolution

13 CATE, Fred H. – KUNER, Christopher – MILLARD, Christopher – SVANTESSON, Dan Jerker B. – LYNSKEY, Orla: When Two Worlds Collide: The Interface Between Competition Law and Data Protection, *International Data Privacy Law*, 2014, Vol. 4, No. 4, 248.

of market failure problems, thus, an increase in cases involving data privacy and protection has been noted under EU competition law.

Privacy violations can lead to greater abuses of dominance in the marketplace, therefore, protecting data is important for resolving market failures. Providing this protection more effectively cannot be achieved solely through the GDPR. As Advocate General Rantos stated in the Meta Case, if cooperation can be achieved between the competition and data protection authorities, the result will be far more satisfactory. Competition authorities and data protection authorities can more effectively achieve the goals of both laws by working together to resolve privacy issues and their impact on the marketplace.

One further explanation for why EU competition law can serve as a tool for protecting data can be found in Article 7 of the TEU. The primary objective of Article 7 of the TEU is to maintain the common values of the European Union. Additionally, the Lisbon Treaty requires that the EU Institutions be consistent with the policies that they carry out. As a result, it can be necessary to apply EU competition law together with data protection law in some circumstances.

Because of the reasons outlined above such as institutional coherence and market efficiency, it is suggested in this article that the use of EU competition law could be an effective means to resolve privacy issues in today's environment.

Keywords: EU competition law, General Data Protection Regulation, digital economy, digital platforms, privacy, abuse of dominant position, Meta, Facebook

A TYÚKLOPÁS HALMAZATI KÉRDÉSEI A XIX. SZÁZADBAN

1. Bevezetés

A bűnhalmazat jogintézménye elméleti és gyakorlati szinten is ellentmondásos volt, több különböző nézetet vallottak róla és a jogalkalmazás során is hiányzott belőle a következetesség a XIX. században. Csemegi Károly szavaival élve: „Mint a földrengés által hatalmasan megrázott és felhányt tér szakadásai közt, úgy érzi magát a jogász, valahányszor a halmazat dult területére lép.”²

Jelen tanulmányom célja, hogy bemutassak egy olyan esetet, amely annak ellenére, hogy nem tartozik a nehezebb ügyek közé, de még csak nem is tekinthető ritkán előfordulónak, hogyan volt képes nem pusztán ellentétet, hanem egy személyeskedést sem mellőző kritikai összeütközést generálni, amellyel felhívta a jogászok figyelmét a halmazati kérdésekre. Boncolgatták benne a cél és eszközbüncselekmények közötti viszonyt, a szándékot és a gondatlanságot, valamint az egység és a halmazat elhatárolási kérdéseit.

Az alaki és az anyagi bűnhalmazat elválasztása az elméletben egyértelműnek tűnik azonban, a tanulmányban bemutatott példa is jól mutatja, hogy a gyakorlatban a Curia nem minden esetben követte ezeket az elméleti alapvetéseket, és a Csemegi-kódex 95-96. § rendelkezései alapján tudta a gyakorlatára formázni a szabályok tartalmát.

A tanulmányban ismertetem a Curia által az esetre meghozott 51. számú határozatot, majd Vajkai Károly és Csemegi Károly álláspontját és érveit. A döntésnek nemcsak a két nagyszerű jogász vitájának következtében van jelentősége, hanem következményei tekintetében is, így a tanulmány legvégén ezeket tárgyalom, majd zárógondolataimmal fejezem be.

2. Az 51. számú döntvény, avagy a „csirkeper”

A tényállásról a döntvény, Vajkay Károly, valamint Csemegi Károly írásai alapján a következők ismertek: a vádlott éjjel bement egy idegen udvarba a nyitott ajtón keresztül, odalopódott az ólhoz, annak spárgával bekötött ajtaját kinyitotta és abból 3 db csirkét lopott el 2 Ft-nál kisebb értékben.³

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. habil. Czine Ágnes PhD (alkotmánybíró, tanszékvezető, egyetemi tanár, KRE ÁJK Bűnügyi Tudományok Intézete).

2 CSEMEGI Károly: *A correctionalisatio*. Magyar igazságügy, 1880/14/6. 476-500.

3 EDVI Illés Károly – GYOMAI Zsigmond (szerk.): *Csemegi Károly művei*. Budapest, Franklin-Tár-

A döntvényt azon okból hozta meg a Curia, hogy állást foglaljon abban a kérdésben, hogy jelen esetben egyedül csak a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról szóló 1879. évi XL. törvénycikk (a továbbiakban: kbt.) 126. §-a szerint minősülő tulajdon elleni kihágás valósult meg, avagy a magyar büntető törvénykönyv a büntet-tekről és vétségekről szóló 1878. évi V. törvénycikk (a továbbiakban: Csemegi-kódex, Btk.) 332. §-a szerint minősülő magánlaksértés és a Btk. 95. §-a szerint azzal eszmei halmazatban a tulajdon elleni kihágás.⁴

A Curia még a határozat legelején két dolgot szögezett le: 1. mindkét cselekmény külön-külön büntetendő törvényszegést képez, 2. a „cél, amely végett valamely büntetendő cselekmény elkövetetik, azon esetek kivételével, melyekben ez, a cselekmény büntetendő voltának vagy törvény szerinti minősítésének megállapítására – mint annak ismérve – a törvény világos rendelkezésében ki van téve (...), úgy a büntett létrejöttére, valamint büntetendő voltának megszüntetésére semmi befolyással nem bír, s e tekintetben a cél teljesen lényegtelen;”⁵ Ez a két tényező határozta meg a Curia megközelítését, alá kívánta támasztani, hogy két bűncselekmény valósult meg, és hogy a célbűncselekményt, jelen esetben a lopás kihágását, nem olvashatja magába az eszközbűncselekmény, a magánlaksértés.

Elsőként azt vizsgálta, hogy mely esetekben képezhet több külön-külön büntetendő cselekmény egységet, amely körében a Curia megállapította, hogy ez csak a törvény által lehetséges, például az összefoglalt bűncselekmény esetén, de ilyen még a bűncselekmény többszörös ismétlése is, amelynek egységgé való alakítása többnyire a magasabb büntetési tétel által válik felismerhetővé.⁶

A Curia kifejtette, hogy ha nem azt a tételt fogadná el, hogy két külön-külön büntetendő cselekményt, csakis a törvény alakíthat egységgé, akkor az a „*megengedhetetlen tétel jutna érvényre, mely szerint, minthogy a büntetendő cselekmények elkövetője mindenkor maga állapítja meg a bűnös célja kivitele végett általa használandó eszközöket és módokat; és minthogy mindaz, amit e cél kivitele végett véghez visz, habár több külön-külön büntetendő cselekményt képezne, mégis csupán mint egy büntetendő cselekmény jöhetne büntetendő megtétel és értékesítés alá: ezekből kifolyólag a büntettes akarata és kombinációja, nem pedig a törvény határozná el, hogy a több büntetendő cselekmény tényleges elkövetése dacára, ezek nem valamennyije, hanem közülük csupán egy cselekmény jöhessen ellenében beszámítás alá;*”⁷

sulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1904. 261., Döntvénytár. A M. K. Curia, a Budapesti Kir. Ítéző Tábla és a Pénzügyi Közigazgatási Bíróság elvi jelentőségű határozatai. Új folyam XIII. kötet, Budapest, 1886/51. 300., VAJKAY Károly: *A kir. Curia büntetőjogi*, 51. számú döntvénye alkalmából. A Jog, 1886/8. 57-60.

4 Döntvénytár. A M. K. Curia, a Budapesti Kir. Ítéző Tábla és a Pénzügyi Közigazgatási Bíróság elvi jelentőségű határozatai. Új folyam XIII. kötet, Budapest, 1886/51. 300-303.

5 Uo.

6 Uo.

7 Uo.

Fokozottan elítélendő a nézet – a Cura állítása szerint – ha a célbűncselekmény enyhébb megítélésű, mint az eszközbűncselekmény, amely következtében az is megtörténhetne, hogy a rablás céljából véghezvitt emberölés tekintetében nem az emberölés, hanem rablás miatt lehetne a vádlott ellen az eljárást lefolytatni, amely azzal járna, hogy a súlyos bűncselekmények elveszítenék súlyos jellegüket, valamint az eszme nagymértékben ellenkezne a Btk. 1. §-ával.⁸

A fentiek alapján a Curia arra jutott, hogy egyedül a 95. és a 96. §, amelyek figyelembe vehetők, ha ugyanazon tettes több különböző, de még büntetéssel nem sújtott törvényszegést követ el. Azonban arra vonatkozóan, hogy miért az eszmei halmazat szerinti 95. §-t tartotta alkalmazónak az anyagi halmazat 96. §-ban foglalt rendelkezésével szembe, már terjedelmét tekintve visszafogott indoklást adott. Érvelése alapján: *„két törvénysértés, habár mindegyike egy-egy külön büntetendő cselekmény tényálladékát kimeríti, még is egymással benső és oly elválaszthatatlan összefüggésben áll, hogy a lopás a laksértés nélkül egyáltalán nem lett volna véghezvihető;”* vagyis, mivel *„mindkét törvénysértés idő és véghezviteli módozat tekintetében elválaszthatatlan összefüggésben áll egymással (...) habár az egységes cél által összefoglalt megsértése forogván fenn: a Btk. 95. §-ában meghatározott eszmei bűnhalmazat állapítandó meg.”*

2.1. Vajkay Károly éles kritikája a Curia döntésével és a Csemegi-kódexel szemben

Vajkay Károly – ellentétben az általam állítottokkal – a határozat alaptételének azt a körülményt tarja, hogy a Curia elfogadta megvalósított bűncselekménynek a magánlaksértést. A két bűncselekmény közötti „elválaszthatatlan összefüggést” pedig úgy értelmezte, mintha a jogalkotó elmulasztotta volna az összefoglalt bűncselekmény megalkotását a két törvénysértés között és a Curia ezt a hiányt akarja pótolni.¹⁰

Vajkay Károly elismeri, hogy a vádlott bement az idegen udvarba, de azt nem, hogy ezzel elkövette a Btk. 332. §-ba ütköző magánlaksértést, mivel a bemenetel az nem a lakással rendelkezőnek akarata vagy tilalma ellenére történt, amely a bűncselekmény fő alkotóeleme. Állítása szerint *„vélelmezhető, miszerint a lakással rendelkező tiltakozik vala, ha tudta volna, hogy lakásába idegen ember azért megy be, hogy onnan élelmi cikket lopjon. Azonban az ilyen vélelmezhető akaratnyilvánítást tételes törvénykönyvünk nem helyezte büntetőjogi oltalom alá.”*¹¹

A Csemegi-kódex 332. §-a azonban nem kizárólag a lakással rendelkezőnek akarata ellenére történő bemenetelt tiltja, hanem a jogos indok nélkül, cselszövással történő bemenetelt, valamint a jogos indok nélküli bent tartózkodást. Az utóbbi kettő jelen esetben nem releváns, mivel az elkövetési magatartás a bemenetel volt és a nyitva hagyott kapu

8 Uo.

9 Uo.

10 VAJKAY 1886. 57-60.

11 Uo.

lévén cselszövés sem történt. A lakással rendelkező akarata ellenére történő bemenetel véleményem szerint nem vehető figyelembe, mert logikusan következik, hogy ahhoz előzetes ismeretség, legalább egyszeri találkozás szükséges, hogy a lakással rendelkező személy ezt a fajta akaratát kifejtthesse. Példának okáért a ház tulajdonosa megtiltja a lányának, hogy a szomszédban élő A. átjöhessen hozzájuk, amelyet többször közölt A.-val is, de ő ennek ellenére is be szokott menni a házba a lány ablakán bemászva, hogy találkozhatson vele. Az eredeti példában azonban a lakással rendelkezőnek nem is volt lehetősége kifejtteni az akaratát a bemenetel ellen, az pedig, hogy nyitva van az ajtó még nem tekinthető meghívásnak, az ingatlan továbbra is másnak a magántulajdonát képezi, így csak azért, mert a tulajdonos valamely okból nem zárta be az ajtót még senki sem lesz feljogosítva arra, hogy másnak a lakásába, üzlethelyiségébe, azokkal összeköttetésben levő vagy azokhoz tartozó valamely helyiségbe *jogos indok nélkül* bemenjen. Így véleményem szerint az ügyben a jogos indok nélküli bemenetel okán valósult meg a 332. § szerinti magánlaksértés és semmiképp nem tudok egyetérteni azzal, hogy e rendelkezésnek a fő alkotóeleme a tilalom elleni bemenetel lenne, már csak azért sem, mert ez a szakasz nem egy elkövetési magatartásból áll, és ezek közül egy kiválasztása és azt fő alaptételnek való minősítése, amelyre hivatkozással ne lehetne elkövetni a bűncselekményt teljességgel ellentétes a Btk. 1. §-ával.

Mindezekon kívül Vajkay Károly igazának bizonyítására Löw Tóbiás anyaggyűjteményéből felhasznált következő mondattal igyekezett továbbá alátámasztani nézetét: „Nem elég tehát, hogy valamely cselekmény által két irányba sértessék meg a törvény; arra nézve, hogy eszményi bűnhalmazat létezzék, még az is szükséges, hogy mindegyik törvényszegés szándékos követessék el.”¹²

Majd kérdezi olvasóitól „*az a szegény éhező ember, aki azért ment be másnak a lakásába, hogy onnan éhsége csillapítására alkalmas ételmi cikket szerezzen lopva, hogy ez az ember amannak házi jogát, otthonának szentélyét akarta-e megsérteni vagy szándéka csak a tulajdon intézményének megtámadására irányult-e?*”¹³

Az idézetből egyértelműen látszik, hogy Vajkay Károly összekeverte a szándékot az akarattal.¹⁴ Ezzel kapcsolatosan Csemegi Károly kiválóan ki is fejtette, hogy célzott cselekmények valósultak meg és „nincs oly véghezvitt vagy megkísérlett célzott cselekmény, mely ne lenne egyúttal szándékos is;”¹⁵ Az elkövető célja, az ételmi cikk eltulajdonítása volt, és tisztában volt azzal, hogy ahhoz, hogy a célját megvalósítsa, be kell mennie másnak a kertjébe és ott elhelyezett egyéb helyiségébe. Valóban igaz, hogy az elkövető nem másnak a házi jogát akarta megsérteni, ugyanakkor tudta, hogy a célja végrehajtása érdekében szükséges a bemenetel, így elhatározása mind a

12 Löw Tóbiás (szerk.): *A Magyar Büntetőtörvénykönyv A büntettekről és a vétségekről* (1878:5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye. Budapest, Pesti könyvnyomda-részvény-társaság, 1880. 548.

13 Uo.

14 Lásd még BÁNFFAY Simon: *Utóhangok a nagy vitához*. A Jog 1886/16. 125-127.

15 EDVI Illés Károly – GYOMAI Zsigmond 1904. 299.

két cselekményre kiterjedt.¹⁶

Az pedig, hogy az elkövető éhezett és ezért szorult rá a lopásra, valamint az azzal egyidejűleg megvalósított bűncselekményre, figyelembe vehető a büntetés kiszabás körében, de egy bűncselekmény létrejöttén, vagy létre nem jöttén nem változtat.

2.2. Csemegi Károly reakciója

Az eset elméletével kapcsolatosan jelentős terjedelmű és szerteágazó kérdéseket fessegető tanulmányokat kaphattunk Csemegi Károlytól, én ennek elsősorban a célra vonatkozó aspektusait, valamint az alaki halmazozás alkalmazása mellett felhozott érveit kívánom ismertetni és a kutatás tárgyává tenni.

Csemegi Károly, bár nem tulajdonított a célnak oly nagy erőt, hogy az két bűncselekményt egységgé kovácsolja, ugyanakkor mégis úgy gondolta, hogy „ez az elem a concursus kérdésében döntő hatással bír, s általa eszközöltetik, hogy két vagy több büntetendő cselekmény között *nem ugyan egysegi*, de *egyesítő* kapcsolat jöjjön létre.”¹⁷ Példaként állította, hogy, ha A. tiltott területre megy, megszegve ezáltal a kilitő rendeletet, a célból hogy ott lopást kövessen el, akkor eszmei halmazozatot kell megállapítani. Azonban anyagi halmazozat létesül, ha az elkövető tiltott területre lép be, majd ott kihasználva a lehetőséget lopást követ el.¹⁸

Nézete szerint „*az eszmei halmazozat legtöbb esete (...) kettő vagy több törvényszegésnek egy célból való elkövetésére vezethető vissza, melyek egymásból folyólag követtenek el, úgy hogy az egyik a másiknak kikerülhetetlen folyamánya, vagy az egyik mellőzhetetlen eszköze a célzott törvényszegés elkövetésének. Nem hogy megszüntetné a célzott törvényszegés a concursust és eggyé alakítaná át a több törvényszegést: épp ellenkezőleg, a cél közössége az eszmei concursus egyik leggyakoribb eleme, úgy, hogy ez esetben csupán az által jön létre eszmei halmazozat, mert a két törvényszegést (...) egy cél foglalja át.*”¹⁹

Csemegi Károlynak a nézete a gyakorlatban, azonban ahhoz vezet, hogy ugyanazon bűncselekmények más megítélésűek lesznek és más büntetéssel is kell őket sújtani, azaz az elkövető akaratától függene, hogy ugyanazokat a bűncselekményeket elkövethesse, de csak egy törvényszegés miatt kapjon büntetést, vagyis pont azt idézi elő, amit a Curia el akart kerülni. Csemegi Károly, annak ellenére, hogy többször is a Curia védelmére kelt tanulmányaiban az 51. sz. döntvényre vonatkozóan, abból csupán az eszmei halmazozat megállapításával értett egyet, és érvei ellentétesek a határozat tartalmával.

Csemegi azonban el is ismerte azt, hogy nézete szerint a célnak tulajdonított jelentőség e vonatkozásban a büntetések különbözőségéhez vezet azáltal, hogy az anyagi halmazozatot kizáró tényezővé teszi, s így az alaki halmazozat szabályai alkalmazandók,

16 Lásd bővebben uo. 299-304.

17 Uo. 282.

18 Uo.

19 Uo. 282-283.

amely állítása szerint is enyhítő körülmény.²⁰ Az alaki halmazat a Csemegi-kódex rendelkezései alapján, csak fiktív, nem valóságos halmazat volt. Ez a nézet a büntetékiszabásban is érvényesült, vagyis a súlyosabb bűncselekmény büntetési tételének felső határa volt az alaki halmazat büntetésének maximális tartama, azaz a másik bűncselekmény legfeljebb súlyosbító körülmény lehetett.²¹

Tovább haladva a gondolatán, kérdezi olvasóitól „*vajon nem csekélyebb-e annak a bűnössége, aki tudva, hogy célját csak kettős törvényszegés által érheti el, nem engedi magát vállalatától visszariasztani, mint annak aki ily cél általi minden összefüggés nélkül két ízben dacol a törvénnyel.*” Csemegi Károly enyhébbnek ítélte meg, ha a tettes oly elszántan akar elkövetni egy, a célzott büntetést, hogy annak megvalósításához szükséges másik bűncselekményt is elkövet egy folyamatban, mintha valaki több bűncselekményt rövid időközönként követ el.²² Véleményem szerint az állítás fordítva igaz, egy alkalommal egyszerre több bűncselekmény elkövetésének sokkal nagyobb visszatartó erőt kellene képezni, mint a külön-külön megvalósított cselekményeknek. Abban az esetben, ha a tettes ma lop és látva, hogy közben nem kapták el felbátorodik és holnap is lopni fog, majd egy hétre rá megint, ott pont, hogy csökken a visszatartó erő, hiszen cselekményei büntetlenül maradtak, okkal hiheti azt a tettes, hogy a jövőben is így lesz.

Csemegi, azonban tovább gondolva az esetet választ adott arra a kérdésre is, hogy abban az esetben is alaki halmazat megállapításának van-e helye, ha az adott ügyben minden ugyanúgy történt volna, egyedül a lopott dolog értéke következtében nem a lopás kihágása, hanem annak büntetési vagy vétségi alakzata valósult volna meg. Állítása szerint a felelet csakis tagadó lehet. Az erről szóló hosszabb tanulmány elkészítésére vonatkozó ígéretét sajnos már nem tudta megtartani megromlott egészségügyi állapota miatt, de következőket előlegezte meg belőle: „a megfejtést, a büntető cselekmények többségéből képzendő büntetőjogi maximákban és szabályokban kell keresnünk”.²³ Tehát a megfejtést azoknak a szabályoknak a vizsgálatából lehet kinyerni, amik a büntetőjogban sűrűn és ismétlődésszerűen előforduló cselekményekre vonatkoznak, utalva a *delictum complexum*ra, vagyis az összefoglalt bűncselekményre.

Azaz, ha a lopásnak már a vétségi vagy büntetési alakzata valósul meg, akkor az a Btk. 336. § 3. pontjára tekintettel már nem fog a magánlaksértéssel alaki halmazatot képezni, hanem az összefoglalt bűncselekmény miatt, pusztán egységként érvényesül.

2.3. Az 51. sz. határozat jelentősége és egyben következményei

A határozat jelentősége abban mérhető, hogy a Curia eltért korábbi gyakorlatától, felülírva a 28. sz. döntvényt, amely kimondta: „hogy az esetben, ha a hatósági közeg

20 Uo. 305.

21 Csemegi-kódex 95. §

22 EDVI Illés Károly – GYOMAI Zsigmond 1904. 282-283.

23 Uo. 285.

hivatalos feladatának foganatosításában az által akadályoztatik, hogy ellene a megakadályozás céljából testi sértés büntette vagy vétsége követtetik el, és ha ez az akadályozás be is következett” akkor a halmazat szempontjából nem alaki, hanem anyagi halmazat rendelkezései alkalmazandók.²⁴

Utóbbi esetben is a cél és eszközbüncselekmények kapcsolata merült fel, és a Curia annak ellenére állapította meg az anyagi halmazatot, hogy jelen esetben egy cselekmény által létesült a két büncselekmény. Viszont jelen határozatban a büncselekmények jogtárgyából és céljából indult ki, abból, hogy a két büncselekmény egészen más jogi érdeket véd, amelyből következik, hogy a rájuk alkalmazott büntetés meghatározásánál a jogalkotó nem vette számításba azt a körülményt, ha a hatóság elleni erőszak büncselekményét testi sértéssel egyidejűleg követik el. A hatóság elleni erőszak ugyanis csak az egyszerűbb bántalmazásokra terjed ki, ha a tettes már sérülést is okoz a hivatalos személynek az már túlnő ezen a büncselekményen. A Curia még hozzá is tette, hogy ha nem ennek megfelelő nézetet fogadna el, akkor az a Csemegi Kódex leglényegesebb kellékének a büntett és a büntetés közötti arányosságnak felforgatását vonná maga után.²⁵

Az anyagi halmazatot a Csemegi-kódex – ellentétben az akkori uralkodó nézettel – tágabban fogalmazta meg, amely alkalmas lett volna a többség szabályozására, azonban az alaki halmazat szerinti 95. § specialitása révén lerontotta, ezáltal a hazai szabályozás nem követte a halmazatra vonatkozó mai jogászok által elfogadott helyes elméletet, de még az akkori uralkodó nézetnek sem felelt meg.²⁶ Ennek következtében a Curiának lehetősége volt, – és bizonyos esetekben szükséges is volt – hogy egyes bűnhalmazati eseteket az anyagi és egyeseket az alaki halmazat kategóriájába helyezzen. Ezt a fajta csoportosítást – észrevételeim szerint – többnyire a büncselekmények súlya szerint végezték el, így a kisebb megítélésű büncselekményekre a több cselekménnyel való végrehajtás ellenére is az alaki halmazat szabályait alkalmazták. Súlyos büncselekmények esetén, mint például egy lövés által két személyen elkövetett emberölés vagy súlyos testi sértés, a Curia mindig anyagi halmazatot állapított meg.²⁷

3. Záró gondolatok

Összefoglalva, az 51. sz. döntvény a Curia gyakorlata tekintetében egy fordulópontot hozott, azáltal, hogy felülírta a 28. sz. döntvényt.²⁸ Bár az alaki halmazat megállapítására

24 Döntvénytár. A M. K. Curia, elvi jelentőségű határozatai. Új folyam VII. kötet. Budapest, 1884. 238-242.

25 Uo.

26 Lásd bővebben FINKEY Ferencz: *Az egység és többség tana a büntető jogban. (Egy büntetendő cselekmény és bűnhalmazat.)* Sárospatak, Steinfeld Jenő, az Ev. Ref. Főiskola, 1895. 188-189.

27 EDVI Illés Károly (szerk.): *Az anyagi büntető törvények és a sajtótörvény.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadóhivatal, 1915. 156-157., 165.

28 Ezt a fordulatot – bár nem a 28. sz. döntvény kapcsán, de – Vajkay Károly is megemlítette,

vonatkozóan nem tudom egyetértésemet kifejezni, de a Curiának azon megállapítása, mely szerint a célnak nem lehet – azon kivételtől eltekintve, mikor a tényállásban, mint ismerv szerepel – a bűncselekmény létrejöttére, vagy létre nem jöttére hatása, előremutató lépésnek tartom.

Csemegi Károly nagyszerűen mutatta be tanulmányában, hogy a tárgyalt ügyben két különböző cselekménnyel jöttek létre a bűncselekmények, de ettől függetlenül pusztán a célzat miatt tartotta alkalmazandónak a 95. §-t, amely véleményem szerint, – mely megegyezik a Curia döntvényében írtakkal is – eltérő büntetésekhez vezet ugyanazon bűncselekményeknek az elkövetése esetén, mivel a tettesnek lehetősége lenne, befolyásolni az alaki vagy az anyagi halmazat létesülését, így egy enyhítő körülményt generálva magának.

Én nem kívánok választani a közül, hogy annak csekélyebb-e a bűnössége, aki ahhoz, hogy a célja eléréséhez szükséges bűncselekményen kívül egy másikat is megvalósít, avagy annak, aki akár ugyanazon bűncselekményeket külön-külön követi el, mert véleményem szerint erre vonatkozó általános igazságot kimondani nehéz és szükségtelen, mivel ezt esetről esetre kell megítélni. Azonban azt az állításmat tartom, hogy pusztán azért nem lesz enyhébb az elkövetőnek a bűnössége, mert oly elhivatott a célbűncselekmény iránt, hogy annak érdekében és azzal egyidejűleg képes más bűncselekményt is végrehajtani, mivel ilyenkor nagyobbak kellene lennie a visszatartó erőnek.

Vajkay Károly kritikájából kiemelném azt, hogy meglátásom szerint a Csemegi-kódex 332. §-a nem kizárólag a lakással rendelkezőnek akarata ellenére történő bemenetelt tiltja, hanem többek között a jogos indok nélküli bemenetelt is, amely állításom szerint az elkövetési magatartás az eredeti esetben. A lakással rendelkező akarata ellenére történő bemenetel azért sem valósulhatott meg, mert logikusan következik, hogy ahhoz előzetes ismeretség, legalább egyszeri találkozás szükséges, hogy a lakással rendelkező személy ezt a fajta akarata kifejtse. Vajkay Károly azon nézete pedig, hogy a tényállás több elkövetési magatartásai közül egyet kiválasztva azt fő alkotóelemnek mondja ki, ellentétes a jogalkotó akaratával és a Btk 1. §-ával.

Az általam bemutatott két esetből is látható, hogy a Curia ahhoz az elméleti alaphoz, amely már a XIX. században is annak számított, miszerint az alaki halmazat egy cselekmény által és az anyagi halmazat több cselekmény által létesül, nem ragaszkodott, sokszor eltért tőle annak érdekében, hogy a Btk. rendelkezéseit a 28. sz. döntvényben a büntetés szempontjából kiigazítsa. Azonban az 51. sz. döntvény sem az elmélet, sem a büntetéskiszabás szempontjából sem helyeselhető, beviszi a gyakorlatba azt, hogy két különböző cselekményekkel megvalósított bűncselekményekre alaki halmazatot állapítsanak meg a bíróságok, valamint hogy ne minden esetben vegyék figyelembe,

és úgy gondolta, hogy egy „nagy tudományú férfiú” hagyta rajta keze nyomát a döntvényen, amelynek az „egész szerkezetén, észjárásán és irányán” meglátzott az eltérés a korábbi határozatokhoz képest.

hogy a különböző bűncselekmények milyen jogi tárgy ellen irányulnak, ezzel egyidejűleg szembe menve a jogalkotó szándékával.

Kevesebb ellentétet okozott volna a gyakorlatban, ha az alaki halmazatra vonatkozó 95. § nem képezi a törvény részét, avagy rövid időn belül hatályon kívül helyezték volna, és csak önmagában az anyagi halmazat tág fogalmát hagyják, hogy szabályozza a többséget, amely erre teljesen alkalmas lett volna.²⁹ Azonban a halmazatra vonatkozó téves szabályozás nem volt egyedülálló hazánkban. Európa szerte az akkor uralkodó álláspont, amelyet a legnagyobb gondolkodók is követtek, valamint a nézetet törvénykönyvekbe foglalták, a későbbiek során megdőlt, és az alaki halmazatra vonatkozó szabályokat új alapokra helyezték.³⁰

Felhasznált irodalom:

Baumgarten Izidor: A bűnhalmazat. Magyar Igazságügy 1886/2. 98-116.

Csemegi Károly: A correctionalisatio. Magyar igazságügy, 1880/14/6. 476-500.

Edvi Illés Károly (szerk.): Az anyagi büntető törvények és a sajtótörvény. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóhivatal, 1915.

Edvi Illés Károly – Gyomai Zsigmond (szerk.): Csemegi Károly művei. Budapest, Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1904.

Finkey Ferencz: Az egység és többség tana a büntető jogban. (Egy büntetendő cselekmény és bűnhalmazat.) Sárospatak, Steinfeld Jenő, az Ev. Ref. Főiskola, 1895.

Löv Tobiás (szerk.): A Magyar Büntetőtörvénykönyv A büntettekéről és a vétségekről (1878:5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye. Budapest, Pesti könyvnyomda-részvény-társaság, 1880.

Vajkay Károly: A kir. Curia büntetőjogi, 51. számú döntvénye alkalmából. A Jog, 1886/8. 57-60.

Felhasznált jogforrások:

1879. évi XL. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról

1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről
Döntvénytár. A M. K. Curia, elvi jelentőségű határozatai. Új folyam VII. kötet.
Budapest, 1884.

Döntvénytár. A M. K. Curia, a Budapesti Kir. Ítéző Tábla és a Pénzügyi Közigazgatási Bíróság elvi jelentőségű határozatai. Új folyam XIII. kötet, Budapest, 1886.

Tárgyszavak: bűnhalmazat, egység, lopás, magánlaksértés, célzat, hatóság elleni erő-

29 FINKEY Ferencz 1895. 188-189., BAUMGARTEN Izidor: *A bűnhalmazat*. Magyar Igazságügy 1886/2. 115-116.

30 FINKEY Ferencz 1895. 126-128.

szak, testi sértés, Csemegi-kódex, Curia, alaki halmazat, anyagi halmazat, összefoglalt
bűncselekmény, Csemegi Károly

MANDATUM VEL MUTUUM? A PROCURATOR ELJÁRÁSÁNAK D. 17, 1, 34 PR. SZERINTI ÉRTÉKELÉSE

1. Bevezetés

A római jog közismert klasszifikációs modellje a kötelmek *ius civile* és *ius honorarium* jogrétegeinek megfelelő *stricti iuris* és *bonae fidei obligatiók* szerinti felosztása.² Az alábbi Africanus–fragmentum tengelyében a két különböző kötelemtípus azonos ügyletben történő megvalósulásának kérdése áll. Elemzésünk egy olyan esetet vizsgál, amikor egy megbízás alapján eljáró képviselő a birtokában lévő pénzüsszetre vonatkozóan kíván kölcsönt felvenni az ügy ura távollétében.

2. Tényállás

Afr. 8 *quaest.* D. 17,1,34 pr.

Qui negotia Lucii Titii procurabat, is, cum a debitoribus eius pecuniam exegisset, epistulam ad eum emisit, qua significaret certam summam ex administratione apud se esse eamque creditam sibi se debiturum cum usuris semissibus.

Lucius Titius ügyeit *procurator*a kezelte. Az idegen ügyvitel során a *procurator* pénztartozásokat hajtott be a *dominus* adósaitól. Az adósságok beszedését követően levelet írt Lucius Titiusnak, amelyben tudomására hozta, hogy egy bizonyos összeg nála van, melyhez ügyintézői tevékenysége révén jutott hozzá. A levélben megjelölt összegre vonatkozóan írásban kijelentette, hogy adósnak tekinti magát és azt kölcsönként szándékozik felvenni, majd évi 6%-os kamatlábbal együtt fogja visszafizetni.

3. Quaestio

quaesitum est, an ex ea causa credita pecunia peti possit et an usurae peti possint.

Miután az ügykezelő szándékáról Lucius Titius tudomást szerzett, jogi tanácsadást kért. Titius az iránt érdeklődött, hogy miként juthat hozzá a képviselőjénél lévő ösz-

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Jakab Éva, DSc., intézetvezető egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

2 BRÓSZ Róbert – PÓLAY Elemér: *Római jog*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1986⁴, 331.

szeghez. Perelheti-e őt kölcsön címén és e perben követelheti-e a kamatokat is?

4. Responsum

Respondit non esse creditam: alioquin dicendum ex omni contractu nuda pactione pecuniam creditam fieri posse. Nec huic simile esse, quod, si pecuniam apud te depositam convenerit ut creditam habeas, credita fiat, quia tunc nummi, qui mei erant, tui fiunt: item quod, si a debitore meo iussero te accipere pecuniam, credita fiat, id enim benigne receptum est. His argumentum esse eum, qui, cum mutuum pecuniam dare vellet, argentum vendendum dedisset, nihilo magis pecuniam creditam recte petiturum: et tamen pecuniam ex argento redactam periculo eius fore, qui accepisset argentum. Et in proposito igitur dicendum actione mandati obligatum fore procuratorem, ut, quamvis ipsius periculo nummi fierent tamen usuras, de quibus convenerit, praestare debeat.

A fragmentum utolsó részében következik a jogtudós részletes indokolással ellátott válasza. Mivel a szöveg e tömör mondatában rejtett alany van, csak következtetni tudunk a válaszoló személyére. Amint arra az Africanus-szakértő, Vécsey rámutatott, Africanus mestere, Iulianus praxisából merítette *casusait*, és írásaiban csak ritkán nevezi meg a *respondentst*.³ Tekintve, hogy a szöveg több Iulianus stílusára emlékeztető fordulatot tartalmaz, célszerű elfogadnunk ezt az álláspontot a *responsum* szerzőjét illetően.⁴

Iulianus indokolása két jogértelmezési módszert foglal magában.

Logikai értelmezése szerint a *procurator* nyilatkozatából nem jött létre kölcsön (*non esse creditam*), máskülönben minden szerződésből pusztá megegyezés (*nuda pactione*) folytán kölcsön keletkezne. Ez pedig elképzelhetetlen a dologátadással keletkező, egyoldalú *stricti iuris obligatio* esetében.⁵ Iulianus egy ellenpéldán keresztül igyekszik érzékeltetni, hogy jelen esethez képest egészen más az, amikor a letétbe helyezett pénzüsszetre vonatkozóan megállapodnak a felek, hogy a letévé felhívására nem köteles visszaadni a letéteményes a dolgot, hanem azt kölcsönként továbbra is magánál tarthatja. A *conventio* tehát *causa*-változást tud előidézni a letéti szerződésnél, míg az egyoldalú kötelelemnél e hatás elmarad.⁶

A másodikként alkalmazott szubsztantív értelmezés más megállapításra vezet. Amennyiben a megbízó utasítására, annak adósától az ügyvivő pénzt vesz át, *benigne receptum est*, hogy kölcsön jön létre a felek között.

Iulianus érvelésében egy olyan tényállásra hivatkozik, ahol a kölcsönadó nem

3 VÉCSEY Tamás: Sextus Caecilius Africanus jogtudós. Értekezések a társadalmi tudományok köréből (10. 6.), Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1889, 13.

4 Vö. Afr. 8 *quaest.* D. 15, 1, 38, 2; Afr. 5 *quaest.* D. 30, 108, 9; eod. 109 pr.; Afr. 5 *quaest.* D. 46, 8, 24, 1.

5 ZIMMERMANN, Reinhard: *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford, Oxford University Press, 1996, 154.

6 A *reductio ad absurdumot* kilátásba helyező értelmezési módszert egyéb töredékekben is megtaláljuk: Iav. 4 *ex post. Lab.* D. 18, 1, 77; Paul. 11 *ad Sab.* D. 21, 1, 11.

tudott pénzt nyújtani a kölcsönbe vevőnek, így más szolgáltatást ajánlott fel számára. *Argentum vendendum*, azaz eladásra szánt ezüstöt adott át a kölcsönbe vevőnek, hogy az a kölcsön tárgyának értékesítéséből pénzhez jusson.⁷ Ilyenkor pénzkölcsön címén – miként a *iurisperitus* is állítja – a kölcsönbe vevő nem lesz perelhető. Ehhez ugyanis szükséges lett volna a pénz tulajdonjogának kölcsönadó általi átruházására, ez viszont elmaradt.

Iulianus a kockázatviselésre is kitér. A kölcsönbe vevő az ezüst eladásából befolyt pénzért úgy köteles helyt állni, mintha az eredeti szolgáltatást vette volna át.

A jogászi vélemény a tényállásból felmerült jogi probléma megoldásával zárul. A Lucius Titius által elé terjesztett esetben Iulianus az alábbi konklúziót fogalmazza meg: a megbízott *procurator*tól *actio mandati directa* útján követelhető az általa beszedett pénz. A jogász különbséget tesz a *procurator* felelőssége és veszélyviselési kötelezettsége között. Iulianus rögzíti, hogy a *procurator* az adóstól behajtott pénzermékre vonatkozóan veszélyviselési kötelezettséggel tartozik (*ipsius periculo*), viszont a kamatfizetési kötelezettsége felelősségi körébe esik (*praestare debeat*).

A jogeset központi kérdése, hogy létre jött-e kölcsön a felek között a *procurator* levele által? Ezt Iulianus nyomban megválaszolja. Szerinte a *procurator* ténykedése nem kölcsön. De ha nem kölcsön, akkor hogyan minősítjük a tényállást?

5. Argumentum ad absurdum

A rövid válaszadás után Iulianus rendszertani distinkcióval kezdi érvelését. A kölcsön reálszerződés, így létesüléséhez a régi jog elengedhetetlennek tartotta a dologátadás aktusát, amelynek tárgya meghatározott mennyiségű elhasználható dolog és célja a tulajdonátruházás,⁸ *ex meo tuum fit*, ahogy Gaius írja.⁹ E koncepcióból indul ki Iulianus is, és *argumentum ad absurdum* eszközével szemlélteti ennek fonákját:¹⁰ máskülönben (*alioquin*) minden szerződésből *nuda pactio*ne kölcsön keletkezne. Kérdésként merül fel, hogy a „puszta megállapodás” szintagmája a felek eredeti jogviszonyára, a *mandatum*ra vonatkozik, vagy pedig a *procurator* levélben kifejezett nyilatkozatát követő esetleges megállapodásra. A szöveg folytatása alapján az utóbbiról lehet szó.

Iulianus kidomborítja a tényállás, és egy példaként említett, letéthez kapcsolódó eset közötti ellentétet. Élesen elhatárolja egymástól a megegyezéses kölcsönt (Vere-

7 BÜRGE úgy véli, hogy az *argentum* az *argentarius*okra vonatkozik: BÜRGE, Alfons: Geld- und Naturalwirtschaft im vorklassischen und klassischen römischen Recht, SZ 99 (1982), p. 128–157, 134. A szövegben viszont az ezüst, mint szolgáltatás szerepel (*argentum vendendum dedisset; ...qui accepisset argentum*), semmi sem utal bankári tevékenységre. Másrészt a kölcsön hitelezőjét inkább *faenerator*ként jelölik a források: FÖLDI András: *Kereskedelmi jogintézmények a római jogban*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1997, 224.

8 TALAMANCA, Mario: *Istituzioni di diritto romano*, Milano, Giuffrè Editore, 1990, 541.

9 Gai 3, 90.

10 BÜRGE 1982, 134.

inbarungsdarlehen¹¹), amelyet a *si pecuniam apud te depositam convenerit ut creditam habeas* parafrázis jelöl, az utalványozási kölcsöntől (Anweisungsdarlehen¹²). Az előbbi, megállapodással létrejövő kölcsön esetében tulajdonváltás áll be,¹³ a pénzürmék, amelyek kezdetben joghatás nélkül (*detentio*) pusztán őrzésben voltak a *depositarius*-nál,¹⁴ a *deponens* általi kölcsönadással a letéteményes tulajdonába mennek át, vagyis *brevi manu traditio* valósul meg.¹⁵ Iulianus tehát a causa-váltás alapján elismeri a tulajdonát ruházást.¹⁶

Az utalványozási kölcsön teóriája már átvezet bennünket a teleologikus értelmezés terebélyesítésébe.

6. Benigna interpretatio

Iulianus azt mondja, hogy a *benigna interpretatio* kölcsönként fogja fel azt az esetet, amikor a megbízott az ügy ura utasítására pénzt vesz át adósától. Vagyis a *benigne receptum* eltekint a kölcsön korábbi tényállási elemének minősülő dologátadástól. Giario „Dambruchargument” tézise alapján Iulianus konzervatívan ragaszkodik a kölcsön korabeli feltételeihez, de a kiterjesztő értelmezésre reflektálva kilátásba helyez egy fikciót, amely lehetővé tenné az utalványozási kölcsön megvalósulását.¹⁷ Ebben az értelemben az alapjogviszonyt utalványozás formájában létrejövő kölcsöntípusként kellene felfognunk.¹⁸ A *iussero* terminus ugyan utalhatna *delegatióra*, ellenben a speciális kölcsönfajta fennforgásának lehetőségét valószínűtlenné teszik az alábbi okok: az utalványozási kölcsönnél szükséges volna, hogy azt a személyt, *qui negotia Lucii Titii procurabat* Titius utalványosának tekintsük; a *delegatio* alapján indokolatlan – és érthetetlen – lenne a fiktív-*delegatarius* fiktív-*delegans*nak címzett levélbeli nyilatkozata; az ügyletet *stipulatio*ba kellett volna foglalni.

Kétkelünk a *benigna interpretatio* alkalmazásának szükségességében, mert a klasszikus jog – eredeti – szabályai tükrében nem feleltethető meg a kölcsön intézményeként az ily módon magyarázott tényállás. Úgy gondoljuk, a forrás kérdéses részlete

11 GIARO, Tomasz: Afrikan und die reductio ad absurdum. In: Harke, Jan Dirk (szerk.): *Africani quaestiones. Studien zur Geschichte und Dogmatik des Privatrechts*, Berlin–Heidelberg, Springer, 2011, p. 1–15, 4.

12 GIARO 2011, uo.

13 MOLNÁR Imre – JAKAB Éva: *Római jog*, Szeged, Leges, Diligens, 2020⁹, 291.

14 PÓKECZ KOVÁCS Attila: A letét ingyenes és visszerthes jellegének következményei a letéteményes felelősségére a római jogban és az új Ptk. szabályozásában, *JURA*, 22. évf. 2. sz. (2016), p. 147–158, 147.

15 GIARO 2011, uo.

16 *Nec novum aut mirum esse, quod per alium accipias, te accipere*, állítja Celsus, aki elfogadja a kölcsön képviselő útján történő létesítésének lehetőségét: Ulp. 32 *ad Sab.* D. 24, 1, 3, 12.

17 GIARO 2011, 4-5.

18 Vö. BÜRGE 1982, 135.

szimplán megbízási jogviszonyt takar.¹⁹ Semmi köze sincs a kölcsönhöz. A *mandatum* konszenzuális attribútuma lehetővé teszi, hogy az – a szerződés kereteinek megőrzése mellett²⁰ – akár feltételhez kötve (*sub condicione*), akár meghatározott időpontban (*in diem differri*) jöjjön létre.²¹

Iulianus analógiájában a kölcsönösszeg tényleges átadásának alternatív megoldását mutatja be. Egyetértünk a megállapítással, miszerint e körülmények között pénzkölcsön nem jött létre. Ugyanakkor nem teljesen világos, hogy *mutuum*nak minősíthető-e egyáltalán az ügylet.

Kétféle variáció olvasható ki az analógiából. Az *argentum* sikeres meghatározása, mintegy kizáró diszjunkcióként vezetne eredményre.

Amennyiben az ezüstöt – klasszikus értelemben – fajlagos szolgáltatásként fogjuk fel, több problémába is ütközünk. Egyrésztől bajosan határozható meg a *certa res*, hiszen bizonytalan, hogy a kölcsönbe vevő milyen áron tudja eladni az ezüstöt; másrésztől az adós kötelezettsége nem szűkülhet az ezüst visszaadására, mert másra – konkrétan az ezüst értékesítésére – is vállalkozott a szerződésben; így e tevékenységek összességében – nézetünk szerint – már a tágabb értelemben vett *facere*–szolgáltatás tartományát súrolhatják.²² Az adós kötelezettsége a kölcsönkapott dolog helyett ugyanabból ugyanannyit visszaadni,²³ tehát ezüsttel kellene teljesítenie.

A magunk részéről ezt a megközelítést elvetjük. Racionálisabbnak tartjuk a felfogást, amely az ezüstöt *praestatio specificaként* kezeli. Ebben az értelemben a hitelező ezüst értéktárgyat bocsát a kölcsönbe vevő rendelkezésére azzal, hogy azt értékesítse és a befolyt vételárat használja fel kölcsönként. Ekképp a *contractus mohatrae* tényállásával találkozhatunk az analógiában.²⁴ Ezzel a megoldással összhangban állna Iulianus kockázatviselésre vonatkozó álláspontja, ugyanis az adós úgy köteles helytállni, mintha magát a kért kölcsönösszeget kapta volna kézhez. Zimmermann felhívja figyelmünket arra, hogy e speciális kölcsönalakzat csak Diocletianus idejében nyert elismerést, így

19 Az egyébként is archaikus *iusse* ige éppenséggel nem szerepel Paulus példálózó felsorolásában – noha a *velle* és a *mandare* igékhez hasonló jelentéssel bír –, érzékelhetően utasítás adására, meghatalmazásra vonatkozik vö. HAMZA Gábor: *Az ügyleti képviselő*, Budapest, Rejtjel, 1997, 126; Paul. 32 *ad ed.* D. 17, 1, 1, 2.

20 WATSON, Alan: *Contract of Mandate in Roman Law*, Oxford, Oxford University Press, 1961, 68.

21 Paul. 32 *ad ed.* D. 17, 1, 1, 3.

22 A kölcsönadótól kapott szolgáltatás sorsa labilis. Nem tudható, hogy azt a kölcsönbe vevő végül eladja-e és ha igen, utána felveszi-e kölcsönként az eladási árnak megfelelő összeget: Ulp. 31 *ad ed.* D. 19, 5, 19 pr.

23 KASER, Max: *Das Römische Privatrecht*, München, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1971², 530.

24 Az analógia eszerinti értelmezése egybevág az Ulp. 26 *ad ed.* D. 12, 1, 11 pr. tényállásával, ahol értékesítési céllal egy tálat, illetve egy aranytömböt ad át a kölcsönadó a kölcsönbe vevőnek.

Iulianus és Africanus korában a sajátos tényállásból felmerülő igényérvényesítésre az *actio certae creditae pecuniae* szolgálhatott.²⁵

7. Következtetések

In proposito, azaz Lucius Titius és ügykezelője közötti jogviszony kapcsán Iulianus úgy dönt, hogy a *procurator*t mind felelősség, mind pedig veszélyviselési kötelezettség terheli.

A veszélyviselés a *procurator*t a Titius adósaitól átvett pénzre, pontosabban arra az összegre vonatkozóan terheli, amelyet levelében megjelölt. Ebből Harke arra következtet, hogy Iulianus mégis elfogadta a *benigna interpretatió*t és létrejött egy bizonyos „megbízás belüli kölcsönügylet” a felek között.²⁶

Iulianus következetes okfejtésére szorítkozva, véleményünk szerint nem lehet szó kölcsönről. Úgy véljük, egyszerűen módosult a megbízás belüli kockázatoszlás a felek között. A *procurator* szándékozik kölcsönként magánál tartani a pénzürméket, s e momentumtól kezdve már saját érdekében cselekszik, nem pedig a megbízó érdekkörében jár el. Ráadásul a beszedett pénzüsszeg visszafizetésével késedelembe esett, így szerződészegést követett el. Mindezek alapján a *periculum vis maioris* viselésének kötelezettsége átszáll a *procurator*ra.

A kamatfizetési kötelezettségről igen komprimáltan rendelkezett a jogász. Nem tudjuk, hogy milyen megegyezés jött létre a felek között a kamatokra vonatkozóan. Az utolsó mondat semmit sem árul el a megállapodásról, sem pedig arról, hogy azt mikor kötötték a felek.

A kamat mértéke szintén további magyarázatra szorul. A levélben meghatározott érték a *principatus* idejében szokványos mérték felét tenné ki,²⁷ mellyel igen kedvező helyzetbe kerülne a kölcsönt felvenni szándékozó *procurator*. Valószínűleg az általa beszedett tartozás után ennél magasabb kamatláb került rögzítésre Titius és adósa között, a levelében írtak alapján egy számára előnyösebb konstrukciót kívánt volna létrehozni.

A szövegben arra vonatkozó utalást sem lelünk fel, hogy a *procurator* egyoldalú nyilatkozatából *consensus* keletkezett volna és ezáltal utólagos megállapodás jött volna létre a felek között a kölcsönre vonatkozóan. Még *concludens factum* sem feltételezhető Titius részéről. Ha el is fogadnánk a *mandatum* keretei között utólagosan létesített kölcsönügylet verzióját, amit Harke „Randerscheinungen des Auftragsrechts”-ként ír le,²⁸ az inkohereus lenne a *tamen usuras, de quibus convenerit* passzussal. Szövegünkben a *conventio* a kamatokra nézve merül fel.

25 ZIMMERMANN 1996, 161.

26 HARKE, Jan Dirk: Das Vertragsrecht in Afrikans Quästionen. In: Harke, Jan Dirk (szerk.): *Africani quaestiones. Studien zur Geschichte und Dogmatik des Privatrechts*, Berlin–Heidelberg, Springer, 2011, p. 37–52, 49. Ezzel az értelmezéssel rokoníthatók a kölcsön Ulpianus által adatált különleges szabályai: Ulp. 31 *ad ed.* D. 12, 1, 15.

27 TALAMANCA 1990, 545-546.

28 HARKE 2011, 48.

Amennyiben mindezek ellenére mégis feltennénk, hogy a megegyezés a hipotetikus kölcsönügyletkez kapcsolódott, akkor az *stipulatio usurarum* formájában valósulhatott volna meg.²⁹ A *stipulatio*s megállapodásnak viszont nyoma sincs a töredékben, az egyébként is inkompatibilis lenne az *actio mandati* érvényesíthetőségének elismerésével.³⁰

Ezek az elméletek tehát *circulus vitiosus*hoz vezetnek: ad 1) Iulianus rövid válaszában *ab origine* kizárja a kölcsön lehetőségét, a szövegben csak a megbízási jogviszony jegyei bukkannak fel; ad 2) a kölcsön–hipotézis nem egy, hanem két utólagos megállapodást kíván: az egyik tárgya lenne a kölcsön létesítése, a másiknak az attól jogilag független kamatkikötés,³¹ azonban csak a kamatokkal összefüggésben olvashatunk megállapodásról; ad 3) kölcsönnél *stipulatio* nélkül kamatfizetési kötelezettség szóba sem kerül: a kölcsön *stricti iuris* tulajdonságából következik, hogy az adós alapvetően nem köteles kamatot fizetni.

Serrao elveti a *pactum* formájában történő megállapodás lehetőségét, mivel azt *in continenti* kellett volna megkötni a megbízási jogviszony létesítésekor,³² ráadásul a kamatkikötés *stipulatio*t igényelne.³³

Az általunk elfogadhatónak vélt indirekt értelmezés a kötelmi jog általános tanaihoz nyúl vissza. Feltételezzük, hogy a kölcsönt felvenni szándékozó *procurator* magánál tartja a meghatározott pénzüsszeget, mert abban bíz, hogy kölcsönbe vevőként ezt megteheti, és csak később akar elszámolni, illetve kiadni a pénzürméket. Ebből az következne, hogy a teljesítés neki felróhatóan marad el. Úgy hisszük, a formátlan megállapodásnak a késedelmi kamat fizetésre kell vonatkoznia. A *conventio* az eredeti *contractus*ra utalhat, a *mandatum* részét képezhette,³⁴ és a késedelmes teljesítésből felmerülő kamatok követelésére lesz jogosult Lucius Titius *actio mandati*val. Amennyiben nem szerződéskötéskor történt volna a *conventio*, a korábban kilátásba helyezett valamennyi mellékegyezmény kizárólag *stipulatio (conventionalis)*³⁵ formájában lett volna érvényes, erre vonatkozóan viszont semmilyen adatunk sincs.

29 A *procurator* levelében megjelölt összeg (*certam summam ex administratione*) egyébiránt stipulálásra is alkalmas, lásd ehhez: KASER, Max: Die Stipulationsklausel ‚quanti ea res erit‘, SZ 90 (1973), p. 184–219, 205. Mindazonáltal verbálszerződés a másik fél nyilatkozata hiányában nem jöhet létre.

30 A kölcsönhöz kapcsolt *stipulatio*t rendszerint a szerződéskötéssel egyidejűleg eszközölték a felek: KASER 1971, 532. A *conventio* és a *stipulatio* relációjára vonatkozóan lásd: uo. 527.

31 BENEDEK Ferenc – PÓKECZ KOVÁCS Attila: *Római magánjog*, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021⁹, 303.

32 SERRAO, Feliciano: *Il procurator*, Milano, Antonino Giuffrè, 1947, 129.

33 Vö. DIÓSDI György: *Contract in Roman Law. From the Twelve Tables to the Glossators*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981, 111–112. *Pactum adiectum*mal elvileg *stricti iuris* szerződéseknel is kiköthető lenne kamat, azonban perlésre csak *stipulatio* alapján volt lehetőség: PÓLAY Elemér: Kamat a római jogban, *Miskolci Jogászélet*, 1942/7, p. 107–110, 109.

34 Vö. a *conventio nomen generale* jellegével: Ulp. 4 *ad ed.* D. 2,14,1,3.

35 JAKAB Éva: Stipulationes aediliciae. A kellékhibákért való helytállás kialakulása és szabályai a római jogban, *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Juridica et Politica*, Tom. XLIV. Fasc. 7, Szeged, 1993, 86.

A *procurator* fentebb tisztázott veszélyviselési kötelezettségének magyarázatába ugyancsak bele illik a késedelmes teljesítés opciója.³⁶ Mint jeleztük, az általunk kínált megoldási lehetőség a kötelelem keletkezésének létszakából indul ki, vélelmezi, hogy a késedelmes teljesítés következményei is ekkor kerültek rögzítésre a felek között.³⁷ Amennyiben ezeket el tudjuk fogadni, úgy az *actio mandati* érvényesíthetőségének és a *periculum vis maioris*, illetve a felelősség kérdésére is választ kapunk.³⁸

Zárókövetkeztetésként megállapíthatjuk, hogy az Africanus–fragmentum tényállásában *mandatum* és nem *mutuum* állt fent a felek között.

36 FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, Budapest, Novissima Kiadó, 2022²⁶, 437-438.

37 Álláspontunkat egy *ulpianus* fragmentum is megerősítheti, amely szintúgy kamatfizetésre kötelezi a késedelmesen teljesítő *procurator*-t: Ulp. 31 *ad ed.* D. 17, 1, 10, 3. Az *obligatio bonae fidei* alapján történő kamatfizetés szabályához lásd: Marci. 4 *reg.* D. 22, 1, 32, 2.

38 Itt szeretnénk utalni WATSON következtetésünkkel egybeeső nézőpontjára: «So even where the parties do not think of the transaction as a *mandatum*, if it falls within that form they will be bound by the *actio mandati*» (WATSON 1961, 68.)

FENNTARTHATÓSÁG ÉS VERSENYJOG

A FENNTARTHATÓSÁG SZEREPÉNEK KÉRDÉSKÖRE A VERSENYJOGBAN, KITEKINTÉSSEL
A MAGÁNJOGI JOGÉRVÉNYESÍTÉSRE

1. Bevezetés

A fenntartható fejlődés és a fenntartható gazdaság kérdésköre habár nem új keletű, vitán kívül hangsúlyossá vált az elmúlt évtizedekben, mint az emberiség egyik legfontosabb megoldandó társadalmi kihívása. Ennek okán került a politika, illetve a jogalkotás homlokterébe. A fenntarthatóság nem pusztán környezetvédelmi, hanem társadalmi és gazdasági kérdéseket is érint. Maga a fogalom eredetének alapjául szolgáló fenntartható hozam² fogalma is eredendően gazdasági jellegű, de az egyszerű gazdasági előnyökön túlmutató előnyöket sejtet.

Az Európai Unióról szóló Szerződés („EUSz.”) 3. cikke alapján az Európai Unió belső piacot hoz létre, amelynek hangsúlyos eleme a fenntartható fejlődés, a kiegyensúlyozott gazdasági növekedés, árstabilitás és a magas versenyképesség. Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés („EUMSz.”) 3. cikk (1) bekezdés b) pontja értelmében a belső piac működéséhez szükséges versenyszabályok megállapításának egyedüli leteleményese. A versenyjog tehát –, mint a piaci verseny öre – a belső piac optimális működését hivatott elősegíteni, amely számos más funkció mellett a fogyasztói jólétet hivatott megteremteni, amelyet a közgazdaság a fogyasztói többletben és – leegyszerűsítve – az alacsony fogyasztói árakban mér.

Természetéből adódóan azonban – az EUSz. által megfogalmazott célkitűzés ellenére – a versenyjog gátat is szabhat a fenntarthatóság hatékony megvalósulásának. A gazdasági szereplőkkel szemben nem csak társadalmi, hanem egyre inkább a jogalkotó által támasztott elvárás a fenntartható technológia alkalmazása,³ ugyanakkor

-
- 1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Konzulens: Dr. habil. Arató Balázs Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, egyetemi docens
 - 2 Ben PURVIS, Yong MAO, Darren ROBINSON: *Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins*, Sustainability Science (2019) 681-695. o.
 - 3 Lásd például a könnyű személygépjárművek és haszongépjárművek (Euro 5 és Euro 6) kibocsátás tekintetében történő típusjövahagyásáról és a járműjavítási és -karbantartási információk elérhetőségéről szóló 715/2007/EK Rendeletet, illetve a 2015. szeptember 25. napján New Yorkban elfogadott „Transforming Our World: The 2030 Agenda for

ezek a technológiák rendszerint jóval nagyobb költséget is jelentenek a vállalkozások számára.⁴Ezért a vállalkozások oldalán igény merült fel a fenntarthatósági szempontok költséghatékony érvényesítésének céljából az iparági együttműködésre.⁵ Jó példa erre a holland csirke ügy,⁶ amelynek keretében a holland versenyhatóság egy – egyébként a hatósághoz előzetesen bejelentett – a csirkék jólétének javítása céljából kötött, széles körben támogatott iparági megállapodást vizsgált, azonban ezt a hatóság versenyjoggal ellentétesnek minősítette. Példaként hozható még fel az ún. VOTOB-ügy,⁷ amelyben vegyipari tartályszolgáltatók káros-anyag kibocsátásuk csökkentése érdekében környezetvédelmi felárat adtak a szolgáltatási díjaikhoz, mindezt azonban az Európai Bizottság az Európai Közösséget létrehozó szerződés 81. cikk (1) bekezdésébe ütközőnek ítélte. Ez alapján látható, hogy feszül a versenyjog és a fenntarthatóság között egy szemléletbeli különbség.

A jelen tanulmányban a fenntarthatóság és a versenyjog kapcsolatát vizsgálom a magyar jogszabályi környezet és hatósági gyakorlat alapján. Mivel a téma álláspontom szerint a versenyjog magánjogi érvényesítését is érintheti ezért arra is rövid kitérést teszek, hogy a fenntarthatósági megfontolások versenyjogba történő beépülésének milyen következményei lehetnek a versenyjogi kártérítési perek egyes fő kérdéseire.

2. A fenntarthatóság és a hazai versenyszabályozás

Magyarországon nem terjedt el a fenntarthatósági szempontú iparági együttműködések engedélyezése,⁸ azonban a fenntarthatóság bizonyos értelemben a hazai versenyjogban is szerepet kapott. Habár a fenntarthatóság explicite nem jelenik meg a magyar versenyszabályokban, mindazonáltal a Tpv.⁹ 17. § a) pontja¹⁰ – amely a Tpv. 11. § szerinti versenykorlátozó megállapodások tilalma alóli egyedi mentesítés feltételeit

Sustainable Development” elnevezésű záródokumentumot.

4 Hans VEDDER: *Environmental Sustainability and Competition Policy: Trend sin European and national cases*, Concurrences, no. 98036, valamint GRANT MURRAY: *Antitrust and Sustainability: Globally Warming Up To Be A Hot Topic?*, Kluwer Competition Law Blog, (2019. október 18.)

5 Jan Peter VAN DER VEER: *Art 101(3) and Sustainability – New Developments in the Netherlands*. Kluwer Competition Law Blog, (2014. május 15.)

6 ACM’s analysis of the sustainability arrangements concerning the ‘Chicken of Tomorrow’ Reference: ACM/DM/2014/206028 (2015. január 26.)

7 VOTOB, see the 22nd Commission Report on Competition Policy [1992], at paragraphs 177 et seq.

8 Engedélyezés alatt a holland csirke üggyhöz hasonló engedélyezést értek, ugyanis ismeretes olyan hazai eset, amelyben a GVH nem engedélyezte az együttműködést, épp ellenkezőleg vizsgálatot indított, azonban az Országgyűlés által elfogadott törvény miatt végül nem történt elmarasztalás. Lásd a Vj/62-64/2012. számú végzést.

9 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról.

10 Ez a rendelkezés az EUMSz. 101. cikkének (3) bekezdésével egyenértékű.

szabályozza –, illetve a Gazdasági Versenyhivatal által – alább hivatkozott – kibocsátott közlemények kifejezett utalást tartalmaznak a környezetvédelemre, illetve a fenntarthatóságra.

3. Kartellek és fenntarthatóság

A fenntarthatóság és a versenyjog integrációjának¹¹ két ismert módozata közül¹² a Tpv. 17. § a) pontjában említett egyedi mentességi kritérium, mint *ex post* integrációs elem épült be a hazai versenyjogba, *ex ante* integrációs elem, vagyis előzetes bejelentés alapján jogszerűnek ítélt megállapodás a magyar versenyjogi szabályokban nem ismeretes.

A Tpv. 17. § a) pontja szerinti egyedi mentesüléshez kapcsolódóan szükséges hangsúlyozni, hogy a bírói gyakorlat következetes a tekintetben, hogy az egyedi mentesség mind a négy¹³ feltételének egyszerre kell teljesülnie ahhoz, hogy egy adott versenykorlátozó megállapodás mentesüljön,¹⁴ ezért ezek a megállapodások csak akkor mentesíthetők, ha a vállalkozások a többi feltételt is bizonyítani tudják – esetünkben különösen azt, hogy a fenntarthatósági előnyök nem érhetőek el a versenykorlátozó megállapodás nélkül.

A Tpv. 17. § a) pontja szerinti egyedi mentességen túl a kötelezettségvállalás keretében is megjelenik a fenntarthatósági szempontok méltánylása. A Tpv. 75. § (1) bekezdése értelmében a Gazdasági Versenyhivatal („GVH”) a jogsértés megállapítása és bírság kiszabása helyett kötelezettségvállalásokat fogadhat el, amennyiben a kötelezettségvállalás képes biztosítani a közérdek hatékony védelmét. A GVH kötelezettségvállalási közleménye szerint¹⁵ a közérdek hatékony védelme azt jelenti, hogy a kötelezettségvállalás előnyöket eredményez, amelyek a piac és a fogyasztók széles köre

11 A témában lásd bővebben: Julian NOWAG: *Competition Law's Sustainability Gap? Tools for an Examination and a Brief Overview*. Lund University Legal Research Paper Series, 3/2019. 2019. December.

12 (i) *ex post* - amikor egy megállapodás fenntarthatósági megfontolások alapján mentesül; (ii) *ex ante* - amikor egy megállapodás fenntarthatósági megfontolások miatt nem jogellenes

13 Tpv. 17. §: Mentesül a 11. §-ban foglalt tilalom alól a megállapodás, ha
a) az hozzájárul a termelés vagy a forgalmazás ésszerűbb megszervezéséhez, vagy a műszaki vagy a gazdasági fejlődés előmozdításához, vagy a környezetvédelmi helyzet vagy a versenyképesség javulásához;

b) a megállapodásból származó előnyök méltányos része a megállapodásban részt nem vevő üzletfelekhez jut;

c) a gazdasági verseny velejáró korlátozása vagy kizárása a gazdaságilag indokolt közös célok eléréséhez szükséges mértéket nem haladja meg; és

d) nem teszi lehetővé az érintett áruk jelentős részével kapcsolatban a verseny kizárását.

14 Lásd a magyar Legfelsőbb Bíróság Kf.II.40.072/2000/5. és a Fővárosi Ítéltábla 2.Kf.27.314/2005/6. ítéletei.

15 A Gazdasági Versenyhivatal elnökének és a Gazdasági Versenyhivatal Versenytanácsa elnökének 1/2018. közleménye a Tpv. 75. §-a szerinti kötelezettségvállalásról.

számára érzékelhetőek. A kötelezettségvállalási közlemény 19. pontjának h) alpontja kifejezetten példaként említi az ilyen előnyökre azokat a kötelezettségvállalásokat, amelyek hozzájárulnak a fenntarthatóságához vagy a környezetvédelemhez és ezáltal a fogyasztói jóléthez. A kötelezettségvállalási közlemény 12. pontja szerint azonban az ún. „hardcore” kartellek nem alkalmasak kötelezettségvállalásokra (kivéve, ha új típusúak vagy kkv-k által megvalósított kartellekről van szó).

A fentiekben túl a fenntarthatósági szempontok értékelése megjelenhet a bírságkiszabás körében is. A Tpv. 78. § (3) bekezdése értelmében a bírságot az eset összes körülményre tekintettel kell megállapítani. A GVH bírságközleménye szerint a¹⁶ tevőleges jóvátétel eredményeként a GVH mentességet adhat a bírság alól vagy csökkentheti azt. A bírságközlemény szerint tevőleges jóvátételnek minősül az a magatartás, amikor a jogsértéssel érintett vállalkozás - részben vagy egészben – orvosolja a jogsértés negatív hatásait. A bírságközlemény 33. pontjának vi. alpontja példaként említi azt a tevőleges jóvátételt, amely hozzájárul a fenntarthatóságához vagy a környezetvédelemhez és ezáltal a fogyasztók jólétéhez. A tevőleges jóvátételt szükséges pontos adatokkal és elemzésekkel előzetesen alátámasztani, és a tényleges eredményeket utólagosan igazolni szükséges.

Végezetül szükséges megemlíteni, hogy bizonyos esetekben a GVH a hazai jog helyett közvetlenül alkalmazhatja az uniós jogot, amely további fenntarthatósági szempontok figyelembevételére nyitna lehetőséget. Az ítélkezési gyakorlat szerint¹⁷ kettős jogalapú eljárások esetén az EUMSZ. 101. cikke elsőbbséget élvez a magyar jog rendelkezéseivel szemben. Ez azt is jelenti, hogy ha egy versenykorlátozó megállapodás nem tiltott az EUMSZ. 101. cikk (3) bekezdése alapján, akkor már nem kell külön a Tpv. 17. § szerinti mentességet indokolni. Ennek értelmében a GVH alkalmazhatja az EUMSZ. 101. cikk (3) bekezdése szerinti iránymutatást,¹⁸ amely egyértelművé teszi, hogy a költséghatékonysági és minőségi hatékonysági előnyök (bár bizonyos fenntarthatósági előnyök egyértelműen minőségi hatékonysági előnyöknek minősülnek) nem az EUMSZ. 101. cikk (3) bekezdése szerint elfogadható hatékonysági előnyök egyetlen típusai, hanem az egyedi mentesség minden objektív gazdasági hatékonysági előnyre vonatkozik. Másrészt a GVH alkalmazhatná a horizontális iránymutatást,¹⁹ vagy annak valószínűsíthető utódját, a felülvizsgált horizontális iránymutatás tervezetét, amely egy egész fejezetet szentel a fenntarthatósági megállapodásoknak.

16 A Gazdasági Versenyhivatal elnökének és a Gazdasági Versenyhivatal Versenytanácsa elnökének 1/2020. közleménye az antitörzst típusú jogsértésekre vonatkozó tilalmakba ütköző magatartások esetén a bírság összegének megállapításáról.

17 A Fővárosi Bíróság 2.K.30863/2009/8. ítélete.

18 Iránymutatás a Szerződés 81. cikke (3) bekezdésének alkalmazásáról, HL C 101., 2004.4.27., 97-118. o. (2) HL C 101., 2004.4.27.

19 Iránymutatás az Európai Unió működéséről szóló szerződés 101. cikkének a horizontális együttműködési megállapodásokra való alkalmazhatóságáról, HL C 11., 2011.1.14.

3.1. Fenntarthatósági megállapodások a GVH joggyakorlatában

Az alábbiakban azokat az eseteket mutatom be, amelyekben az eljárás alá vont vállalkozások védekezési stratégiája a fenntarthatósági érvrendszer alkalmazása mellett épített a Tpv. 17. § a) pontja szerinti egyedi mentességi feltételre. Ezekben az esetekben a különböző eljárás alá vont vállalkozások azzal érveltek, hogy az általuk kötött versenykorlátozó megállapodások környezetvédelmi szempontú hatékonysági előnyként értékelhetők, – ezáltal fenntarthatósági előnyöket eredményezve – a Tpv. 17. § a) pontja szerinti egyedi mentességben részesülhetnek.

A GVH eddig minden esetben elutasította a fenntarthatóságra alapozott egyedi mentességi kérelmeket, azonban fontos kiemelni, hogy a GVH a legtöbb esetben megvizsgálta és értékelte a fenntarthatósági szempontokat is, amelyekre a vállalkozások az egyedi mentesség keretében hivatkoztak.

3.1.1. A RE'ELEM-ügy

A fenntarthatóság alapján történő mentesülés vizsgálata szempontjából egyik legmeghatározóbb eset az ún. *RE'ELEM*-ügy.²⁰ Magyarországon a hordozható elemek és akkumulátorok visszagyűjtési kötelezettségét rendelet szabályozta.²¹ A gyártók a kötelezettségüket díj ellenében egy koordináló/közvetítő szervezetre ruházhatták át. A koordináló szervezet a szerződéses partnerei nevében gyűjtési rendszert hozott létre, közös gyűjtőedényeket helyezett ki az üzletekben, iskolákban és egyéb közösségi helyeken, és koordinálta a teli edények kiürítését és a használt elemek ártalmatlanítását. A hatékony újrahasznosítás biztosítása érdekében a három vizsgált vállalat egy nonprofit szervezetet (RE'LEM) hozott létre a rendeletben előírt kötelezettség teljesítése céljából. A vállalkozások képviselői, mint a RE'LEM igazgatósági tagjai megállapodtak abban, hogy a RE'LEM hulladékkezelési díjat állapít meg, amelyet a vállalkozásoktól szed be. Mivel iparágilag megalapozott megállapodásról volt szó, a GVH a vállalkozások által meghatározott hulladékgazdálkodási díjat nem ítélte versenykorlátozónak. A GVH azonban versenykorlátozónak találta, hogy a gyártók összehangolták a hulladékkezelési díj egységes áthárítását a kiskereskedőkre (és ezáltal a fogyasztókra).

Két eljárás alá vont vállalkozás azzal érvelt, hogy a továbbhárítás nem befolyásolja nagykereskedelmi áraikat, valamint, hogy a továbbhárítás (és a megállapodás végrehajtása) nem volt teljes. A RE'LEM környezetvédelmi megfontolásokkal kívánta igazolni

20 VJ-43/2015. ügy.

21 A jogsértés kezdetén az elemek és az akkumulátorok hulladékainak visszavételéről szóló 109/2005 (VI. 23.) Korm. rendelet, majd később az elemek és az akkumulátorok hulladékainak visszavételéről szóló 181/2008 (VII. 8.) Korm. rendelet, a jogsértés befejezésének időpontjában pedig az elem- és akkumulátorhulladékkal kapcsolatos hulladékgazdálkodási tevékenységekről szóló 445/2012 (XII. 29.) Korm. rendelet volt hatályban.

magatartását, különösen azzal, hogy a megállapodás környezetvédelmi célokat szolgált, és hogy a továbbhárítás a hulladékgazdálkodási iparágilag megalapozott volt. Ezeket a szempontokat a GVH a bírság kiszámításakor a RE'LEM bírságának enyhítő tényezőjeként értékelte. A RE'LEM csak utalt az egyedi mentesség lehetőségére, azonban ezt az érvelést a GVH – mint megalapozatlant – elutasította. A GVH nevezetesen megemlítette, hogy a jogsértés súlyossága miatt nem valószínű, hogy a megállapodást – még igazolt előnyök esetén sem – mentesítette volna.

3.1.2. Alcufer-ügy

A fenntarthatóság alapján történő mentesülés vizsgálata szempontjából egy másik releváns kartellügy az ún. *Alcufer-ügy*.²² A három vizsgált vállalat mindegyike az ólom-savas akkumulátorok visszagyűjtésével foglalkozott. Az egyik eljárás alá vont, a Jász-Plasztik elhatározta, hogy új újrahasznosító üzemet épít, ezért két másik vállalattal egy konzorcium létrehozására irányuló tárgyalásokat kezdeményezett. Mivel az új üzem kapacitása lefedte a teljes magyarországi ólom-savas akkumulátorhulladék-kínálatot, a másik két vállalat, a Fe-Group és az Alcufer beleegyezett, hogy a Jász-Plasztiknak eladja az összes vagy legalábbis a legtöbb ólom-savas akkumulátorát. A visszagyűjtés hatékonyabbá tétele érdekében a felek megállapodtak a visszagyűjtési piac Magyarország régió szerinti felosztásában. A Jász-Plasztik egyrészt kedvező átvételi árat garantált az Alcufer és a Fe-Group számára, másrészt a felek megállapodtak a hulladék ólom-savas akkumulátorok felvásárlására (visszavételére) vonatkozó maximális árban. A GVH ezt cél szerinti korlátozásként értékelte.

Az eljárás során két vállalkozás alkalmazott fenntarthatósági érvrendszert. Az Alcufer az egyedi mentesség körében azzal érvelt, hogy a Tvpvt. 17. § környezetvédelmi előnyöket említ, de a hulladék újrahasznosító üzembe történő szállításának összehangolása hatékonyságnövekedést is eredményez, valamint a költségmegtakarítás jelentős részét az eladóknak továbbadják, míg a fogyasztók a hatékonyabb szállításból eredő alacsonyabb kibocsátás révén környezetvédelmi előnyöket élveznek. Végeterül az Alcufer azzal érvelt, hogy a versenykorlátozás szükséges és arányos volt a célok eléréséhez, a megállapodás nem szüntette meg a versenyt, mivel a piacon nagyszámú versenytárs van jelen. A fentiekől eltérően a Jász-Plasztik érvként a közelség elvére hivatkozott, amelynek lényege az volt, hogy ha az újrahasznosító üzem kapacitását lefedi a magyar piacon visszagyűjtött hulladék, akkor nincs szükség hulladék importra. A Jász-Plasztik továbbá azzal is érvelt, hogy a hatékonyságot csak összehangolt gyűjtéssel lehetett volna elérni.

A GVH azonban nem fogadta el az eljárás alá vont vállalkozások fenti érvelését. A GVH hangsúlyozta, hogy a megállapodás környezetvédelmi céljai nem alkalmasak a versenykorlátozó magatartásért való felelősség kizárására. A GVH értékelése alapján

22 VJ-2/2015. ügy

a vállalkozások nem bizonyították, hogy a hatékonysági előnyök meghaladják a versenyjogsértés okozta hátrányokat. Ettől függetlenül azonban a felsorolt érvek a bírság kiszámítása körében értékelésre kerültek.

3.1.3. Heineken-ügy

A fenntarthatóság alapján történő mentesülési érveket az ún. *Heineken*-ügyben is alkalmazták az eljárás alá vont vállalkozások.²³ A GVH a négy magyar sörgyár (Heineken, Borsodi, Dreher és Pécsi) HoReCa (szállodák, éttermek, vendéglátóhelyek) vásárlóival kötött szerződéseiben szereplő kizárólagos beszerzési és értékesítési kikötéseket vizsgálta. A GVH végül úgy ítélte meg, hogy a Pécsi sörgyár a piaci részesedése miatt megfelelt a *de minimis* feltételeknek, és az eljárást a Pécsi sörgyárral szemben megszüntette. A másik három sörgyár piaci részesedése miatt csoportmentességre lett volna jogosult, de a megállapodások halmozott hatása miatt a GVH a csoportmentességet visszavonta. A GVH kötelezettségvállalást fogadott el a másik három sörgyár esetében.

Valamennyi sörfőzde hivatkozott mind a csoportmentességre, mind az egyedi mentességre, de a Borsodi volt az, amely fenntarthatóság alapú érvelést alkalmazott. A Borsodi azzal érvelt, hogy a sörgyárak és a HoReCa egységek közötti szoros együttműködés hozzájárult a forgalmazás és a termelés hatékonyságának növeléséhez, lehetővé téve az értékesítés hosszú távú tervezését, ami különösen fontos az olyan romlandó termékek esetében, mint amilyen a sör, amelynek viszonylag rövid a szavatossági ideje. A Borsodi hangsúlyozta, hogy a megállapodások a felesleges mennyiségek előállításának megakadályozásával pozitív környezeti hatással járnak, mivel hatékonyabbá válik az erőforrások felhasználása, és elkerülhető a felesleg megsemmisítése. A Borsodi továbbá érveként hozta fel, hogy intenzív verseny van jelen a sör piacon, ami biztosítja a fogyasztók méltányos részesedését, valamint a hosszú távú tervezés nehéz lett volna a vizsgált szerződéses záradékok nélkül, ami nélkülözhetetlenné teszi a korlátozást. Végül hivatkozott arra is, hogy a szerződött HoReCa partnereinek alacsony piaci részesedése van, vagyis a korlátozás nem tette lehetővé az érintett áruk jelentős részével kapcsolatban a verseny kizárását.

A GVH elfogadta, hogy a hatékonyságnövelésből származó előnyökre vonatkozó érveket, azonban úgy vélte, hogy az egyedi mentesség egyéb feltételei nem teljesülnek.

3.1.4. Castrol-ügy

Végezetül az ún. *Castrol*-ügyben²⁴ a GVH azt vizsgálta, hogy a Castrol által az autójavítókkal kötött, kenőanyagok értékesítésére vonatkozó szerződéseiben a nettó kiskereskedelmi ár alatti viszonteladást korlátozó kikötések és az öt évnél hosszabb

23 VJ-49/2011. ügy.

24 VJ-7/2008. ügy.

kizárólagossági kikötések alkalmasak-e a gazdasági verseny korlátozására.

A Castrol részletes érvelést nyújtott be az egyedi mentességgel kapcsolatban, és hivatkozott a Tpv. 17. § a) pontja által említett környezetvédelemre gyakorolt hatásra. A Castrol véleménye szerint a kizárólagossági záradék jelentősen hozzájárult a termelés és a forgalmazás hatékonyságának növeléséhez. A Castrol hangsúlyozta, hogy egy szakszerűen karbantartott autó bizonyíthatóan kevésbé szennyezi a környezetet és megfelelő használat esetén kevesebb üzemanyagot fogyaszt, amely mind a fogyasztóknál, mind közösségi szinten érzékelhető előny. Ennek az előnynek a biztosításához a Castrol érvelése szerint elengedhetetlen volt, hogy kizárja az ún. „potyautas” vállalkozásokat,²⁵ ugyanis a Castrol a szerződött vállalkozásoknak pénzügyi és eszköztámogatást nyújtott a kizárólagosság vállalása esetén, amely jelentősen hozzájárult a termelés és a forgalmazás hatékonyságának növeléséhez. Másrészt a Castrol véleménye szerint a kizárólagosság alkalmazása közvetve hozzájárult a környezetvédelmi célok eléréséhez. A Castrol – egy erre szakosodott cégen keresztül, de saját költségén – elvégezte a szervizek számára a hulladék kenőanyagok kezelését. A Castrol érvelése szerint amennyiben a szervizek más kenőanyagokat forgalmaznának és használnának, a konkurens vállalkozások kihasználnák a Castrol gyűjtési rendszere által kínált előnyöket.

A GVH végül megállapította a jogsértést, azonban nem szabott ki bírságot a Castrolra, mivel nem érvényesítette a vizsgált kikötéseket. A GVH csak arra kötelezte a Castrolt, hogy távolítsa el a viszonteladói árkorlátozást és a kizárólagosságot 5 évre csökkentse. A Castrol fenntarthatósági kifogásával a GVH nem foglalkozott.

3.2. A GVH gyakorlatából levonható konklúzió

A GVH gyakorlatából kitűnik, hogy a nemzeti versenyhivatal nyitott a fenntarthatósággal kapcsolatos érvek értékelésére, azonban az előnyöket egyértelműen bizonyítani és számszerűsíteni kell az egyedi mentesülés feltételeinek teljesülése mellett.

A fenntarthatósággal kapcsolatos gondolkodást napjainkban alapvetően a környezetvédelmi jogban ismert „szennyező fizet” elvének térnyerése jellemzi.²⁶ Az elv lényege szerint a nem fenntartható termelés kizorításának legkézenfekvőbb megoldása az, hogy a környezetszennyező vállalkozások viseljék az ökológiai hatással kapcsolatos összes költséget. Ennek eklatáns példája, hogy a RE'ELEM-ügyben azáltal, hogy a jogalkotó kötelezte a gyártókat termékeik hatékony begyűjtésének és újrahasznosításának megszervezésére, a „szennyező fizet” elv alkalmazása mellett döntött. Abban az esetben azonban, ha a fenntarthatósági megállapodások a jövőben mentesíthetők lesznek, az újrahasznosítással kapcsolatos költségek egy részét várhatóan a fogyasztókra hárítják,

25 A potyautas olyan nem szerződő harmadik fél vállalkozás, aki részesül a szerződés előnyeiből.

26 Egyesült Nemzetek Szervezete, A/CONF.151/26 (I. kötet), Jelentés az Egyesült Nemzetek Környezetvédelmi és Fejlesztési Konferenciájáról, 1992. augusztus 12. (1992. évi Riói Nyilatkozat).

amelyre a holland csirke ügyben már láttunk példát. A RE'ELEM-ügyben a GVH értékelése helytálló volt a tekintetben, hogy a vállalkozások a hulladékgazdálkodási díj áthárításának mértékében is versenyeznek, hasonlóan ahhoz, ahogyan más típusú költségek áthárításának mértékében is versenyeznek.

A felülvizsgált horizontális iránymutatás tervezetéről folytatott nyilvános konzultáció során merültek fel olyan érvek, amelyek alapján azt mondhatjuk, hogy a fenntarthatósági költségek teljes mértékben megjelenhetnek a fogyasztói árakban.

A felülvizsgált horizontális iránymutatás tervezete gyökeres szemléletmódbeli változást eredményezne a fenntarthatósági megállapodásokat illetően. Ezt a RE'ELEM-ügyön lemodellezve a következőképpen lehetséges szemléltetni. A RE'ELEM-ügy idején Magyarországon az eladott elemek begyűjtésének és újrahasznosításának kötelezettségét rendelet írta elő. Ezek a rendelkezések a RE'ELEM-ügyben a jogsértés teljes időtartama alatt hatályban voltak. A szabályozás azonban nem akadályozta meg a gyártókat abban, hogy a jogszabályban előírtnál több elemet gyűjtsenek be és hasznosítsanak újra. Ez egyértelműen környezetbarát, a társadalom javát szolgáló kezdeményezés lehetett volna. A felülvizsgált horizontális iránymutatás tervezete szerint az ilyen közvetett, használatától független értékből származó előnyök mérése körében a fogyasztók fizetési hajlandóságát kell vizsgálni, például a vásárlók körében végzett felmérések révén.²⁷ A felülvizsgált horizontális iránymutatás tervezete értelmében az EUMSZ. 101. cikk (3) bekezdése alkalmazható lenne, ha az elemek fogyasztói hajlandóak lennének a hatékonyabb elem-újrafeldolgozási rendszerért az újrafeldolgozás költségénél magasabb árat fizetni, mivel a környezetszennyezés csökkenéséből hasznuk származik.

A felülvizsgált horizontális iránymutatás tervezete szerint a fogyasztók nem feltétlenül azért választanak egy adott terméket, mert hatékonyabb, hanem azért, mert kevésbé szennyezi a környezetet. A fogyasztók készek magasabb árat fizetni a fenntartható módon gyártott termékekért, nem a jobb minőség miatt, hanem azért, mert meg akarják fékezni a környezet pusztulását. A különbség mérése történhet a vonatkozó adatok elemzésével vagy reprezentatív fogyasztói kör bevonásával végzett felmérésekkel.²⁸ Ezért, ha a felülvizsgált horizontális iránymutatás tervezet alkalmazható lett volna a RE'ELEM-ügy idején, a jogsértésben érintett vállalkozásoknak először is bizonyítaniuk kellett volna, hogy az újrafeldolgozási eljárás hatékonysága, területi lefedettsége vagy egyéb szempontjai javultak volna a többletköltségek áthárításáról szóló megállapodás révén. Másodsor, azt is be kellett volna bizonyítaniuk, hogy az elemek fogyasztói hajlandóak megfizetni a hatékonyabb újrafeldolgozás költségeit. Figyelemre méltó, hogy a felülvizsgált horizontális iránymutatás tervezet elfogadja a kollektív előnyök értékelését is mindaddig, amíg jelentős átfedésben vannak a kedvezményezettekkel,

27 Felülvizsgált horizontális iránymutatás tervezete, 597. bekezdés.

28 OECD Measuring environmental benefits in competition cases – Note by Nadine Watson, Roundtable on Environmental Considerations in Competition Enforcement, 1 Dec 2021, DAF/COMP(2021)14.

vagy azok közé tartoznak.²⁹ Hasonló, kollektív előnyökkel kapcsolatos érvelés jelent meg például a Heineken vagy a Castrol-ügyben, azonban ezen esetek értékelésekor még nem volt uralkodó szempont a fenntarthatósági szempontú elemzés, ellentétben a felülvizsgált horizontális iránymutatás tervezett. Mindezek ellenére azonban még abban az esetben is, amennyiben fenntarthatósági megállapodások a felülvizsgált horizontális iránymutatás tervezet alkalmazhatósága esetén az EUMSZ. 101. cikk (3) bekezdése alapján önmagukban mentesülhetnének, akkor is jelentős kihívást jelentene a piacon kívüli előnyök becslése, számszerűsítése.

3.3. *Ex ante* integrációs elemek a hazai versenyszabályozásban

Amint fentebb már utalást tettem rá, a magyar versenyjogot nem jellemzik az *ex ante* integrációs elemek a versenykorlátozó megállapodások megítélésében. Ennek oka, hogy a magyar versenyjog intézményi keretein belül a preventív integrációs eszközök alkalmazása bizonyos korlátok közé szorul. A preventív integráció alkalmazása túllépheti a versenyjog hatályát, a GVH pedig túllépheti saját hatáskörét, ugyanis az ellentétes volna a hatalmi ágak szétválasztásának elvével. Ezért a magyar versenykorlátozó megállapodásokkal kapcsolatos versenyjogi szabályok nem tartalmaznak tisztán környezetvédelmi normákat, mivel ezeket a környezetvédelmi normákat a jogalkotó határozza meg. A fenti okból kifolyólag az *ex ante* integrációs elemek alkalmazása nem merül fel a kartellekre vonatkozó magyar versenyjogi eljárásokban.

Elméletileg azonban a fenntarthatóság versenykorlátozó megállapodással történő megsértését a GVH figyelembe veheti. Amennyiben a cél szerinti korlátozás nem megállapítható, akkor a megállapodás kapcsán hatás alapú vizsgálatot kell lefolytatni, beleértve azt is, hogy a megállapodásnak volt-e negatív hatása az innovációra.³⁰ Ezek alapján egy olyan versenykorlátozó megállapodás, amely a fenntartható termelés vagy forgalmazás visszaszorításához vezet, az innovációra gyakorolt kárnak tekinthető. Emellett a fenntarthatóság megsértése súlyosbító tényezőnek tekinthető a bírság kiszabása során a tárgyi korlátozás esetén. Habár ez a megközelítés a GVH gyakorlatában még nem tükröződött, annak fényében, hogy a GVH az Európai Bizottság gyakorlatát követi, ez a körülmény változhat. Az *Emissziós-ügyben*³¹ az Európai Bizottság elemzése azt mutatta, hogy az *ex ante* integrációs elemek bizonyos fokú beemelése a versenyjogi jogalkalmazásba elvben megvalósítható. Az Európai Bizottság ugyanis az innovációs károkat egyfajta környezeti kárként értelmezi. Ez a megközelítés reális megoldásnak tekinthető a fenntarthatóság versenyjogi eszközökkel történő közvetett érvényesítésére.

29 Felülvizsgált horizontális iránymutatás tervezet, 606. bekezdése.

30 VJ-180/2004.

31 AT.40178. Emissziós-ügy.

4. Magánérvényesítés és fenntarthatóság

Ebben a fejezetben azt a hipotetikus esetet vizsgálom, hogy a fenntarthatóság versenyjogi gondolkodásba történő beemelése milyen hatást gyakorolna a versenyjog magánjogi érvényesítésére.

Véleményem szerint magától értetődő, hogy amennyiben a versenyjog közjogi érvényesítése kapcsán mérlegelésre kerülnek fenntarthatósági szempontok, akár a jogellenesség, akár az egyedi mentesség kapcsán, mindez automatikusan hatást fog gyakorolni a versenyjog magánjogi érvényesítésére is. Az egyébként is gyerekcipőben járó versenyjogi kártérítési perekre nem várt pillangó hatással lehet a versenyjog közjogi érvényesítésének fenntarthatóság szempontú megközelítése. A számos, pillanatnyilag egyértelműen reális következmény közül csak néhány példát említve, egyrészt a kártérítési perek során a bizonyítás aránytalanul elnehezülhet, vagy akár el is lehetetlenülhet, ha az alperesek további védekezési, vagy mentesülési lehetőséggel rendelkeznek, ugyanakkor azonban több kártérítési igény merülhet fel, ha a felperesek a fenntarthatóság megsértésére hivatkozhatnak követelésük alapjaként. Megváltozhat az önálló és a követő keresetek egymáshoz való viszonya, illetve teljesen átértékelődhet a hatósági határozatokhoz való kötöttség, valamint a jogági jogellenesség ez idáig tisztázottak tünő kérdésköre.

A versenykorlátozó megállapodások tilalma már évek óta kártérítési igények alapjául szolgál, és az EU tagállamaiban számos keresetet nyújtottak be a nemzeti bíróságok előtt.³² Magyarországon ez idáig nem volt olyan eljárás, amelyben a felperes olyan versenykorlátozó megállapodásra alapította volna keresetét, amelynek tárgya fenntarthatósági és/vagy környezetvédelmi vonatkozású kérdés volt.

Mindazonáltal a fentebb már hivatkozott Emissziós-ügy, amely többek között Magyarországon, Spanyolországban, Németországban, Hollandiában és az Egyesült Királyságban is keresetek alapjául szolgált, referencia alap lehet a kérdés vizsgálatának szempontjából. Az Emissziós-ügy magyarországi vonalán a felperesek olyan károk miatt indítottak pert, amelyek állítólag a tehergépkocsi-gyártók kartellezése idézett elő, amelynek keretében az Európai Gazdasági Térségben egyes tehergépkocsi-típusok bruttó listárait összehangolták. Az Európai Bizottság határozata alapján azonban a tehergépkocsi-gyártók kartellezettek továbbá egyrészt az európai emissziós szabványoknak való megfeleléshez szükséges emissziós technológiák bevezetésének időzítésére, valamint az európai emissziós szabványoknak való megfeleléshez szükséges emissziós technológiák költségeinek a vevőkre történő áthárítására vonatkozóan, mintegy iparági megállapodás-ként. Azonban a kínálkozó lehetőség ellenére az Emissziós-ügy kapcsán a károsultak nem vették figyelembe ezeket a szempontokat a megindított kártérítési keresetek kapcsán. Ez az oka annak, hogy az alábbi fejtegetés pusztán elméleti szinten marad.

32 SZILÁGYI Pál: *Antitrust Practice of Courts in Hungary in Follow-on Private Actions 2020*, in: [2021] *Global Competition Litigation Review*, 4. szám, 158-161. o.

4.1. A fenntarthatóság szempontú megközelítés hatása a magánjogi igényérvényesítésre

4.1.1. A magán és közérdek ütköző zónája

A versenyjog közjogi és magánjogi érvényesítése között *ab ovo* ellentét feszül tekintve, hogy – sarkosan leegyszerűsítve – a közjog szűk értelemben a közérdek, a magánjog szűk értelemben a magánérdek érvényesítését hivatott ellátni.

Abban az esetben, amennyiben a versenyjog közjogi érvényesítésének egyik (vagy egyetlen) – ugyan többszörösen közvetett módon – egyénekhez köthető célját, a fogyasztói jólét fogalmát – amely ugyan fogyasztói kollektívát jelent, tehát a közérdek érvényesítése keretében értelmezendő, azonban mégis, mint a versenyjognak nem alanyul szolgáló magánszemélyekkel való kapcsolatot is jelenti egyben – átértelmezzük, a fenntarthatóság kapcsán kvázi elidegenítjük az egyéntől és a jólét fogalmát számokban nem mérhető előnnyé absztraháljuk, akkor a versenyjog magánjogi és közjogi érvényesítése közötti ellentét tovább hegyeződik, ami a közelmúlt törekvéseivel élesen szembe menve, hátrányosan befolyásolhatja a versenyjogi kártérítési perek helyzetét. Az alábbiakban szemléltetünk néhány problémafelvetést, ami a fenntarthatóság versenyjogba történő integrációja keltette turbulenciaként jelentkezhet a versenyjogi kártérítési perek kapcsán.

4.1.2. Jogellenesség

A mértékadó jogtudományi álláspont és a következetes bírói gyakorlat alapján az egyes jogágak jogellenesség-fogalma független egymástól.³³A kártérítési Irányelv³⁴ implementációja e kérdést javarészt eldöntötte, ugyanis az Irányelv alapján a kartellek esetén a jogsértést és az általa okozott kár mértékét vélelmezni kell.

A fenntarthatóság szempontú versenyjogi megközelítés azonban elemi hatással lehet a jogellenesség kérdésre. A Tpv. 88/B. § (9) bekezdése szerint a felperesnek kell bizonyítania, hogy az alperes magatartása jogellenes volt, míg az alperesnek kell bizonyítania a mentesség feltételeit. Így a fenntarthatóság szempontú érvrendszernek a kártérítési perekben is rendelkezésre kell állnia, legalábbis az önálló keresetek esetében. A fenntarthatósági előnyökre alapozott egyéni mentességre vonatkozó követelmények valószínűleg legalább olyan szigorúak lesznek, mint az állami végrehajtás esetében, mivel a bíróságok előtt magasabb a bizonyítási teher.

33 VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter: *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez.*

34 Az Európai Parlament és a Tanács 2014/104/EU irányelve (2014. november 26.) a tagállamok és az Európai Unió versenyjogi rendelkezéseinek megsértésén alapuló, nemzeti jog szerinti kártérítési keresetekre irányadó egyes szabályokról.

Álláspontom szerint problematikus lehet adott esetben az a helyzet, amennyiben a hatóság elfogadja egy vállalkozás mentesülési kérelmét – mondjuk a felülvizsgált horizontális iránymutatás tervezet által megengedhetőnek ítélt – fenntarthatósági megállapodás kapcsán, ugyanis a megállapodás mindentől függetlenül kartell árakat eredményezhet, ami kárként jelentkezhethet meg vállalkozások oldalán. Amennyiben az egyértelműen versenykorlátozásokkal járó fenntarthatósági megállapodás mentesül a jogsértés megállapítása alól a hatóság határozatában, kérdés, hogy vajon az egyértelműen számszerűsíthető kárait miként érvényesítheti a vállalkozás, ha a „fenntartható jogsértés” a hatóság támogatását élvezzi.

4.1.3. Károk

A kereset sikeréhez a felperesnek bizonyítania kell, hogy kárt szenvedett (közvetlen veszteség, elmaradt haszon és a kártérítés igénylésével kapcsolatos költségek³⁵). A fenntarthatósági megfontolások ebből a szempontból relevánsak, mivel a felperesnek bizonyítania kell, hogy a fenntarthatósági előírások be nem tartása tényleges károkat okozott (a nem fenntartható gyakorlatok által okozott közérdekű károk nem valószínű, hogy kártérítésre jogosítanak).

Felmerül kérdésként, hogy amennyiben egy kartellben részes vállalkozás fenntarthatósági szempontok figyelmen kívül hagyása, vagy esetlegesen környezetre káros hatásai révén számszerűsíthető kárt okoz, de a hatóság mentesíti engedékenységi keretében, önálló kárelemként értelmezhető lesz-e a fenntarthatósági kár, mint innovációs kár? Feltehetően ugyanis a jogellenesség kapcsán vázolt hipotetikus esethez hasonlóan a fogyasztói jólét ártérelmezése a versenyjogsértéssel okozott kár fogalmának ártérelmezését is jelentheti egyben.

4.1.4. Eljárásjogi kérdések

A fenntarthatósági károk figyelembevétele magától értetődően felveti a perjogi szempontból egyik legfontosabb előkérdés tisztázásának szükségességét, jelesül azt, hogy egy több tagállamra kiterjedő kartell – mint például az Emissziós-ügyben – által okozott fenntarthatósági károk mely tagállam bírósága előtt peresíthetők. Várhatóan, a kezdeti esetekben az alperes székhelye lesz irányadó ebből a szempontból a Brüsszel I.a rendelet különös joghatósági szabályainak fenntarthatósági károokra való megkérdőjelezhető alkalmazhatósága miatt.

Másik kérdés, hogy hogyan alakulna a versenyhatósági határozatok perbeli kötőereje a fenntarthatósági szempontú közjogi érvényesítés esetén. A versenyhatósági határozat közigazgatási határozat lévén csak a bírósági felülvizsgálat után bír anyagi jogerővel,

35 A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 6:522. §. (2) bekezdésének a)-c) pontja.

„*quasi res iudicata*” jellegűek,³⁶ azaz önmagukban anyagi kötőerővel nem bírnak. A nemzeti versenyhatározatok kötőerejével kapcsolatban a Bíróság a *Cogeco-ügy*³⁷ kapcsán kimondta, hogy a nem versenyhatósági határozat alapján indított perekben, azaz önálló keresetekben nem hivatkozható a per folyamán a versenyhatósági határozat.³⁸ Ezek alapján előnyösebb a felperesnek az önálló kereset indítása, ugyanis ezzel az esetleges hatóság általi fenntarthatóság alapú mentesítést, mint az alperes által magatartása jogellenessége kapcsán felhozható potenciális ellenbizonyítékot a perből kizárhatja.

További problémát szülhet a más tagállamban született jogsértést megállapító határozat alapján indított kártérítési perek esete. Magyarországon az eljáró perbíróság kötve van a GVH, illetve a Bizottság által ugyanazon ügyben hozott jogerős döntés jogellenességet megállapító részéhez.³⁹ Amennyiben a GVH vagy a Bizottság jogerős határozatot hozott, az általuk megállapított jogsértés ténye vitathatatlan.⁴⁰

Ezzel szemben, ha a határozatot más tagállamban hozták, e jogerős határozatra az adott tagállam bírósága előtt a nemzeti joggal összhangban legalább, mint a versenyjogi jogsértés megtörténtének *prima facie* bizonyítékára hivatkozni lehet, és azt a felek által nyújtott más bizonyítékokkal együtt vizsgálni lehet⁴¹, tehát ez esetben egy megdönthető vélelem keletkezik.⁴² Tehát az alperesnek van lehetősége ellenbizonyítani ebben az esetben, és a magyar perbíróság a külföldi határozattól juthat eltérő eredményre is. E rendelkezés a felperes számára megnyitja a lehetőséget a fórum választásra, és amennyiben fenntarthatósággal kapcsolatos kárt kíván érvényesíteni, a számára kedvezőbb jogszabályi környezettel rendelkező ország bírósága előtt indíthatja meg kártérítési keresetét.

5. Összegzés

Látható tehát, hogy a GVH nyitott a fenntarthatósági szempontok figyelembevételére, ez azonban nem jelenti azt, hogy azok automatikus mentességet jelentenének az eljárás alá vont vállalkozások kapcsán. A vizsgált gyakorlat alapján egyértelműen leszűrhető a következtetés, hogy az alátámasztás nélkül, illetve a „*hardcore*” versenykorlátozások kapcsán előterjesztett fenntarthatósági védekezés súlytalan a GVH előtt.

36 A Kúria Kfv.I. 35.199/2015/8. számú ítélete elleni alkotmányjogi panasz indoklásának (7) bekezdése – Ügyszám: IV/00422/2016

37 A Tribunal Judicial da Comarca de Lisboa (Portugália) által 2017. november 15-én benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem – Cogeco Communications Inc kontra Sport TV Portugal és társai (C-637/17. sz. ügy)

38 C-637/17. sz. ügy 59. és 60. pont

39 Tpv. 88/R.§ (1)

40 2014/104/EU Irányelv 9. cikk (1) bekezdés

41 Tpv. 88/R. § (2) bekezdés

42 2014/104/EU Irányelv 9. cikk (2) bekezdés

A fogyasztói jólét újraértelmezése, ezáltal a versenyjogsértések fenntarthatósági szempontú vizsgálata kapcsán reális kilátás nyílik arra, hogy az Európai Bizottság Emissziós-ügyben alkalmazott innovációs kár alapú megközelítése teret nyerhet. Érdemes megjegyezni, hogy a szóban forgó kárelmélet kapcsán a versenykorlátozás, más szóval fenntarthatósággal kapcsolatos versenyjogi aggályok esetén reális opció lehet az innovációs kár versenyjog szempontú értékelése. Mivel a téma maga rendkívül újszerű, ezért a csekély számú esetjog, elméleti fejtegetések és a felülvizsgált horizontális iránymutatás tervezet, amely egyelőre megfelelő szintű iránymutatást nyújthat a témával kapcsolatos gondolkodáshoz. A fenntarthatósággal kapcsolatos ügyek eddigi alacsony száma egyelőre nem teszi lehetővé messzemenő következtetések levonását, azonban a nemzetközi fejlemények és a fejlődő gyakorlatok ismerete hasznos, és a jövőben a megalapozottabb alkalmazkodás alapjául szolgálhat.

Meglátásom szerint a fenntarthatóság és a versenyjog között feszülő ellentét feloldására tett kezdeményezéseknek a versenypolitika és a fenntarthatósági politika összehangolása mellett kiemelt figyelmet szükséges szentelni a magánjogi igényérvényesítéssel való összhang megteremtésére is. Érdemes ezért a vitathatatlanul nemes célokat zászlajára tűző fenntarthatósági törekvések versenyjogi integrációjakor körültekintően a magánjogi igényérvényesítés intézményvédelmét is figyelembe venni.

Irodalomjegyzék:

- Ben Purvis, Yong Mao, Darren Robinson: Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins, *Sustainability Science* (2019)
- Hans Vedder: Environmental Sustainability and Competition Policy: Trend sin European and national cases, *Concurrences*, No. 98036
- Grant Murray: Antitrust and Sustainability: Globally Warming Up To Be A Hot Topic?, *Kluwer Competition Law Blog*, 2019. október 18.
- Jan Peter van der Veer: Art 101(3) and Sustainability – New Developments in the Netherlands. *Kluwer Competition Law Blog*, 2014. május 15.
- Julian Nowag: Competition Law's Sustainability Gap? Tools for an Examination and a Brief Overview. *Lund University Legal Research Paper Series*, 3/2019.
- Szilágyi Pál, Antitrust Practice of Courts in Hungary in Follow-on Private Actions 2020, in: [2021] *Global Competition Litigation Review*, 4. szám, 158-161. szám.
- Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez: Szerkesztette Vékás Lajos – Gárdos Péter

Tárgyszavak: versenyjog, fenntarthatóság, versenyjogi kártérítési per

AZ EURÓPA TANÁCS KÍNZÁS ELLENI BIZOTTSÁGÁNAK JELENTŐSÉGE A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSBAN

I. Bevezetés

A XX. században kezdődött el az a folyamat, amely hatásaként az emberi jogok egyre erőteljesebben kezdték áthatni a jogtudatot. Megjelent az igény az iránt, hogy az emberi élet és méltósághoz való jog teljes mértékű elismerést és védelmet nyerjen jogszabályi szinten is. Ennek egyik eredménye a különböző nemzetközi egyezmények és nemzetközi szervezetek megszületése volt. Az, hogy egy állam mennyire tiszteli az emberi méltóságot, abban is megmutatkozik, hogy miként bánik a szabadságuktól megfosztott személyekkel. Manapság a legtöbb állam nemzeti szabályai a nemzetközi hatásoknak köszönhetően garantálják a szabadságuktól megfosztott személyekkel való törvényes bánásmódot, de ennek biztosítására a független államok konszenzusán alapuló nemzetközi egyezményekre is szükség van, amelyek legitim alapot teremtenek a nemzetközi ellenőrző szervezetek létrehozatalához, ezzel erősítve a büntetés-végrehajtás területén a garancia- és kontrollrendszer hatékonyabb működését.

Az Európa Tanács égisze alatt 1987-ben elfogadott a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések, vagy bánásmód megelőzéséről szóló Egyezmény (továbbiakban: Konvenció/Egyezmény) megszületése egészen 1976-ig nyúlik vissza. A Svájci Kínzás Elleni Bizottság akkori elnöke, Jean-Jacques Gautier javasolta egy olyan egyezmény kibocsátását, amely lehetővé teszi, hogy egy független szakértőkből álló testület felkereshesse az egyes fogva tartási helyeket. A javaslat benyújtására 1980-ban került sor az ENSZ Emberi Jogi Bizottságánál, azonban ekkor még érdemi eredmény nem született. Az Európa Tanács ezt követően 1981-ben elfogadta a Kínzás elleni Nemzetközi Egyezményről szóló 909. számú Ajánlást. Ez az Ajánlás azt tartalmazta, hogy a Miniszterek Bizottsága szólítsa fel a tagállamok kormányait az ENSZ Emberi Jogok Bizottságához benyújtott tervezet elfogadására, amelyre végül 1987. június 26. napján került sor Strasbourgban.² Az Egyezmény 1. Kiegészítő Jegyzőkönyve 2002. március 1-jei hatállyal lehetővé tette, hogy az egyezményhez olyan államok is csatlakozhassanak, amelyek egyébként nem tagjai az Európa Tanácsnak.

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; felelős témavezető: Prof. Dr. Domokos Andrea, társ-témavezető: Dr. Lajtár István PhD

2 Vóko György: Nemzeti összekötő. A foglyokkal való bánásmód nemzetközi ellenőrzésének új vonásai. *Börtönügyi Szemle* 1998/2., 102-103.

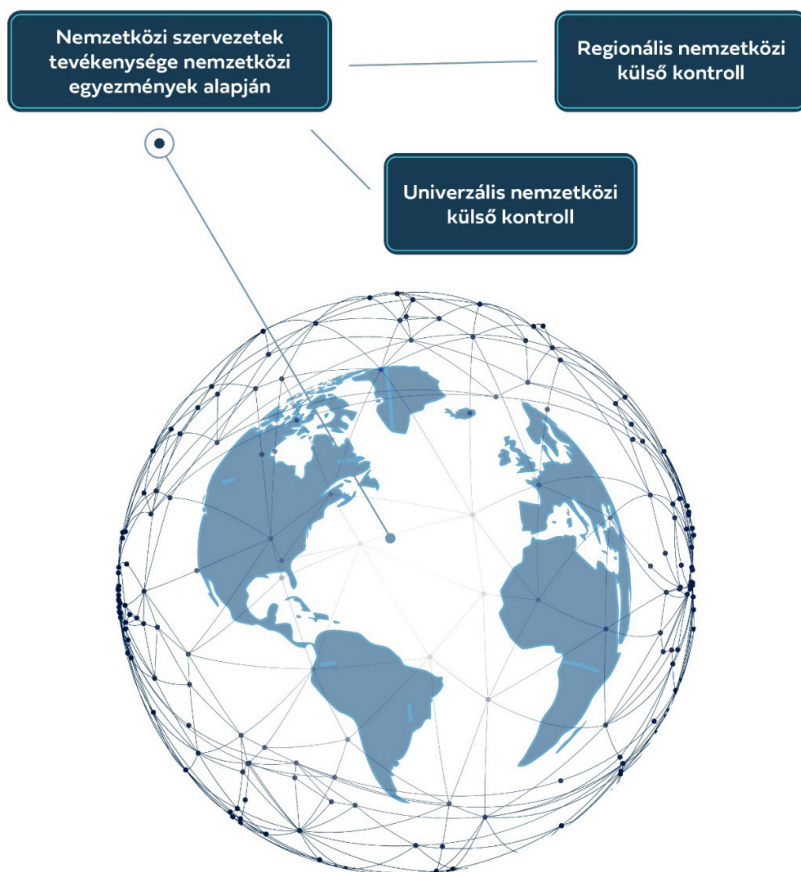
Az Egyezmény 1. cikke alapján állították fel a Kínzás és az Embertelen vagy Megalázó büntetések vagy Bánásmód Megelőzésére Hivatott Európai Bizottságot (továbbiakban: CPT). Ez az egyezmény, mint az Európa Tanács jogvédő rendszerének szerves része, fontos biztosítéka a szabadságuktól megfosztott személyekkel való törvényes bánásmódnak és alapvető forrása a minimum követelményeknek. A Konvenció megszületését ezért egy új fejezetnek tekintjük a kínzás elleni küzdelemben.³

II. A CPT helye a garancia- és kontrollrendszerben



3 BICKNELL, Christine; EVANS, Malcolm; MORGAN, Rod: *Preventing torture in Europe*. Council of Europe Publishing F-67075 Strasbourg Cedex, 2018., 9.

Ahogy arra a bevezetésben is utaltam, bizonyos nemzetközi egyezmények és nemzetközi szervezetek a büntetés-végrehajtás garancia- és kontrollrendszerének részét képezik, ahogyan ez a CPT esetében is megállapítható.



A garancia- és kontrollrendszer egy komplex, több elemből álló rendszert feltételez, amelynek célja a törvényesség és a humánus büntetés-végrehajtás biztosítása. Alapvetően külső- és belső kontroll szerint különíthetjük el, amelyek további elemeket foglalnak magukban. A belső kontroll alatt a büntetés-végrehajtási szervezet önellenőrző kontrollmechanizmusait értjük. Témánk szempontjából a külső kontroll a hangsúlyosabb, amely egyrészt jelenti a kormányzattól független, nemzeti elemeket, amelyek különböző formában jelenhetnek meg (úgy mint ügyészség, büntetés-végrehajtási bíró, alapvető jogok biztosa, társadalmi ellenőrzés), másrészt a nemzetközi ellenőrzést, amely az államtól szintén függetlenül működik. Lajtár István hangsúlyozza, hogy a külső és a belső kontroll elemeire egyaránt szükség van, a kéttípusú ellenőrző rendszer együttes

léte garantálhatja, hogy a jogkorlátozó és jogfosztó szankciók az emberi méltóság tiszteletben tartásával és törvényesen kerüljön végrehajtásra.⁴

A külső kontroll nemcsak nemzeti, hanem nemzetközi jellegű is lehet, amelyet a nemzetközi egyezmények felhatalmazása alapján működő nemzetközi szervezetek tevékenysége tölt ki tartalommal.⁵A nemzetközi kontroll legitimitációját tehát az egyes nemzetközi szerződések alapozzák meg, amelyeknek részes tagállamai önként alávetik magukat, vállalva szuverenitásuk egy részének feladását.⁶

A büntetés-végrehajtás kontrollrendszerének államok feletti része univerzális (főként az ENSZ égisze alatt született nemzetközi szerződések és nemzetközi szervezetek), illetve regionális (főként az Európa Tanács égisze alatt született nemzetközi szerződések és nemzetközi szervezetek, Európai Unió instrumentumai) lehet.⁷

Magyarország több olyan nemzetközi szerződéshez is csatlakozott, amelyek érintik a szabadságuktól megfosztott személyek jogait, a velük való bánásmód kereteit és garanciáit. Ez a folyamat a rendszerváltozást követően még inkább felerősödött. Több, az ENSZ égisze alatt született egyezmény került kihirdetésre hazánkban, azonban büntetés-végrehajtási jogi szempontból az Európa Tanács egyezményei és instrumentumai a meghatározóbbak. Hazánk azzal, hogy több nemzetközi egyezményhez is csatlakozott, megteremtette annak lehetőségét, hogy a nemzetközi szervezetek kontrollt gyakorolhassanak a büntetés-végrehajtás működése felett.

Magyarország 1990-től tagja az Európa Tanácsnak, ekkor nyílt meg a lehetőség az Európa Tanács egyezményeihez történő csatlakozásra. Hazánk az európai tanácsi taggá válása napján aláírta az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről szóló Európai Egyezményt. Ennek 3. cikke kimondja a kínzás és megalázó büntetések és bánásmód tilalmát, amelynek gyakorlati érvényesülését a kínzás és embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló egyezmény biztosítja.⁸

A CPT létét meghatározó egyezmény az 1987-ben Strasbourgban elfogadott A kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai Egyezmény, amelynek megerősítő okiratát Magyarország 1993. november 4. napján helyezte letétbe az Európa Tanács Főtitkáránál, majd az egyezmény kihirdetésére a 1995. évi III. törvénnyel került sor. Ez az Egyezmény európai regionális összefüggésben határozza meg az ENSZ kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések és bánásmód elleni egyezménye által univerzálisan kifejezett elveket, rendelkezéseket és eljárásmodokat.⁹

4 LAJTÁR István: Ügyészi kontroll és jogvédelem a büntetés-végrehajtásban. *Ügyészek Lapja* 2010/6., 46.

5 VÓKÓ György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs 2006., 70.

6 POLT Péter: *Magyarország külkapcsolatainak hatása a büntetés-végrehajtásra*. In: Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 54. Budapest, 2017., 40.

7 LAJTÁR (2010) i.m. 46.

8 1995. évi III. törvény indokolása

9 1995. évi III. törvény indokolása

III. A CPT felépítése és működése

A CPT olyan preventív jogvédő mechanizmus, amelynek feladata a személyi szabadságuktól megfosztott személyekkel való törvényes bánásmód előmozdítása. A CPT látogatásaira azért van szükség, mert a bánásmód törvényességének megítélése kihívást jelenthet az államok és jogalkalmazóik számára, tekintettel arra, hogy a bánásmód elfogadható és az elfogadhatatlan formája közötti választóvonalat nem mindig könnyű megállapítani. A Bizottságnak mindazonáltal nem az a feladata, hogy a tagállamokat nyilvánosan kritizálja vagy esetleg szankcionálja, hanem sokkal inkább az, hogy segítsen megtalálni számukra azokat a módszereket, amelyek a törvényes és emberséges bánásmódot biztosíthatják.

A feladata teljesítése során három alapvető elv mentén jár el, egyrészt a szabadságuktól megfosztott személyek bántalmazásának tilalma abszolút jellegű, másodsorban a bántalmazás enyhébb formái is ellentétesen hatnak a civilizált magatartás alapelveivel, harmadsorban a bántalmazás nemcsak az áldozatra nézve káros, hanem megalázó annak a tisztviselőnek is, aki azt okozza vagy engedélyezi, végső soron pedig hátrányosan érinti a nemzeti hatóságok megítélését is.¹⁰

A Bizottság a tagállamok számával megegyező számú tagból áll, akik független szakértőkből, a területen jártas szakemberekből, ügyvédekből és orvosokból tevődnek össze, így biztosítva, hogy a bánásmód törvényességét több hivatásrend szakmai szűrőjén keresztül lehessen megítélni.¹¹

A CPT alapvetően kétféle típusú jelentés kibocsátására kapott felhatalmazást: egyrészt a látogatás tapasztalatait és javaslatait összefoglaló jelentés szolgálja a vizsgált tagállam értékelését, másrészt a CPT minden évben kibocsát egy általános jelentést, ebben ismerteti az éves tevékenységét, amely egyúttal a Bizottság munkájának kontrollját is szolgálja, illetve a CPT által megfogalmazott minimumkövetelmények kikristályosodásában, formálásában is szerepet játszik.¹²

IV. A CPT látogatási rendszere

A CPT tevékenysége a fogva tartási helyek látogatásában csúcsonyul ki, amely során közvetlen módon vizsgálja meg a szabadságuktól megfosztott személyekkel való emberséges és törvényes bánásmódot. A CPT az érintett államban uralkodó ténybeli helyzetet tárja fel a látogatások során. Különös tekintettel vizsgálja a fogva tartási intézetek általános körülményeit, figyelemmel kíséri a személyi állomány és a szabadságuktól megfosztott személyek kapcsolatát, illetve megvizsgálja a szabadságelvonás alapjául

10 CPT/Inf (96) 5 [Part 1] preface

11 1995. évi III. törvény 4. cikke

12 Vókó (2006) i.m. 282-286.

szolgáltató jogi és közigazgatási keretben.¹³ A Bizottság úttörőnek számított a látogatási rendszere kidolgozásával, első látogatásokra már 1990-ben sor került.

A Bizottság diszkrecionális jogkörrel rendelkezik a felkeresendő fogva tartási hely és a látogatás időpontjának meghatározása vonatkozásában, de kötelessége előzetesen értesíteni a látogatással érintett tagállam kormányát.¹⁴

A látogatások két formában zajlanak, egyrészt meghatározott időközönként a CPT meglátogatja az egyes fogva tartási helyeket, ezek az úgynevezett időszakos látogatások. A látogatások másik típusa az ad hoc típusú látogatások, amelyek bonyolítására akkor kerül sor, ha olyan körülmények jutnak a CPT tudomására, amely alapján a látogató bizottság két időszakos látogatás között szükségesnek tartja a fogva tartási helyek vizsgálatát. A látogatások helyét, idejét és a vizsgálat tárgyát emellett befolyásolhatja a CPT nem kormányzati szervezetekkel folytatott kommunikációja is.

Ahhoz, hogy a látogatás elérhesse célját a látogató Bizottságnak megfelelő jogosítványokkal kell rendelkeznie. A látogató Bizottság a tagállam és annak fogva tartási helyeinek területére beléphet, ott korlátozás nélkül mozoghat, továbbá a feladata ellátáshoz szükséges mértékben az adatokhoz és információkhoz is hozzáférhet. Ezenfelül betekinthez a különböző nyilvántartásokba, naplókba, orvosi feljegyzésekbe, és a szabadságuktól megfosztott személyekkel közvetlenül kommunikálhat is. Tevékenységének korlátja a nemzeti jogszabályok és etikai szabályok betartásában manifesztálódik.

A Bizottság a látogatást követően záróértekezletet tart a meglátogatott tagállam érintett hatóságainak vezetőivel, majd jelentést készít a tapasztalatairól és az alapján megfogalmazott ajánlásairól.¹⁵

A Bizottság jelentései nem szankcionáló jellegűek, azonban ajánlásaival jelentős nyomásgyakorlásra képes. A tagállam a hozzá intézett jelentésre köteles reagálni, a Bizottság pedig azt is meghatározhatja, hogy a válasznak hány hónapon belül kell megérkeznie. Ez az időtartam hazánk vonatkozásában 3-6 hónap között mozog. A tagállam válaszában arra is ki kell terjednie, hogy az esetlegesen feltárt hiányosságokat milyen intézkedésekkel, eszközökkel orvosolták vagy kívánják orvosolni.¹⁶

V. A CPT által kimunkált standardok

A CPT a látogatásai során szerzett tapasztalatok, majd az ezek alapján készült általános jelentések nyomán minimumkövetelményeket állított fel, amelyek időálló

13 CPT/Inf (96) 5 [Part 1] preface

14 1995. évi III. törvény indokolása

15 Vókó (2006) i.m. 282-285.

16 PALLO József: *Az európai jogi környezet*. In: Schmehl János, Pallo József (szerk.): *Korszakváltás a büntetés-végrehajtásban*. Útmutató a 2013. évi CCXL. (Bv.) törvény megismeréséhez. Börtönügyi Tanulmányok 2. Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa kiadványai. Budapest, 2015.

https://www.ajk.elte.hu/file/TSZ_BEBVJ_korszakvaltas.pdf [letöltve: 2023. január 9.] 20–21.

standardokká szilárdultak. A kimunkált standardok alapvető szempontokat jelentenek a látogatásokkor és iránymutatásként szolgálnak a tagállamok számára, hiszen a Bizottság álláspontja tükröződik bennük vissza. A CPT által kimunkált minimumkövetelmények aszerint csoportosíthatók, hogy azok a fogva tartás jellegére, valamely speciális fogvatartotti csoportra vagy a végrehajtást érintő jogintézménnyel kapcsolatos garanciákra vonatkoznak-e.¹⁷ Ez alapján standardok kristályosodtak ki a rendőrségi fogva tartásra, a büntetés-végrehajtási intézetekre vonatkozóan, illetve a pszichiátriai létesítményekre vonatkozóan, de minimumkövetelmények a női fogvatartottak, a fiataloké, a panaszmechanizmusok, fogvatartottak szállítása, vagy aktuálisan a pandémia tekintetében is megállapításra kerültek.

A CPT a koronavírusjárvány fogva tartásra gyakorolt negatív hatásait szintén korán felismerte és arra minimumkövetelmények felállításával reagált. A járvány terjedése tekintetében azok a helyek, ahol tartósan több személy tartózkodik együtt, gócpontot jelenthetnek. A fogva tartási helyeken a pandémia nemcsak egészségügyi válsághelyzetet eredményezhet, hanem a korlátozó intézkedéseken keresztül a fogvatartottak elégedetlenségét is fokozhatja és a rendkívüli események számát is megnövelheti. A CPT e szempontokat figyelembe véve 2020. március 20. napján nyilatkozatot adott ki arról, hogy a szabadságuktól megfosztott személyek vonatkozásában hogyan szükséges kezelni a világjárványt. Elsődlegesen kiemelte, hogy a járványhelyzet sem teremtheti meg annak lehetőségét, hogy a hatóságok a kínzás, az embertelen és megalázó bánásmód tilalmát megsértsék, és minden intézkedés meghozatala során értékelni azok emberi jogokra gyakorolt hatását. Mellőzve valamennyi javaslatot, a CPT nyilatkozatából kiemelendő, hogy a Bizottság a világjárvány alatt is a tagállamok kötelezettségének tekinti, hogy a nemzetközi kontroll külső elemei vizsgálhassák a fogva tartási helyeket, ugyanis a független monitorozások ebben a veszterhes időszakban is a törvényes bánásmód elengedhetetlen biztosítékai.¹⁸

A CPT szintén külön standardokat állított fel a pszichiátriai létesítményekben elrendelt kényszergyógykezeltésre vonatkozóan is. Ezekben a létesítményekben olyan pozitív terápiás környezet kialakítására kell törekedni, amely kedvezően hatnak a páciensek kezelése és jóléte szempontjából.¹⁹ Emellett a pozitív terápiás környezet magában foglalja az egy páciensre jutó elegendő férőhelyet, a megfelelő világítást, fűtést és szellőzést, valamint az intézmény kielégítő állagának fenntartását és a kórházi higiéniai követelmények betartását.²⁰ A Bizottság a kiscsoportos elhelyezést tekinti kívánatosnak, amelyet a páciensek pszichológiai és szociális rehabilitációja kulcselemének is tart.²¹ A CPT kényszergyógykezeltésre vonatkozatható standardjait a hazai

17 Vóko (2006) i.m. 300.

18 CPT/Inf (2020) 13.

19 CPT/Inf (98) 12-part C.32.

20 CPT/Inf (98) 12-part C.34.

21 CPT/Inf (98) 12-part C.36.

szervek és egyébként a jogszabályok is osztják. Domokos Andrea egy tanulmányában szintén kihangsúlyozta, hogy a kóros elmeállapotú elkövetőkkel szemben a bezárás helyett a gyógyítás lehet a legmegfelelőbb eszköz, amelyet humánus környezetben lehet végrehajtani.²²

VI. A CPT hazánkban tett látogatásai és azok hatása a jogalkotásra és jogalkalmazásra

A CPT az Egyezményhez történt csatlakozásunk óta összesen tíz alkalommal járt hazánkban, amelyek közül négy ad hoc, hat időszakos látogatásként zajlott le. Valamennyi látogatás tekintetében megállapítható, hogy a CPT különös figyelmet fordított a fogvatartottakkal való bánásmódra, a fogva tartási intézeten belüli légkörre, a személyi állomány és fogvatartottak közötti kapcsolatra, a túlszűfolttság kérdésére, a fogvatartottak szabadidős tevékenységeire, higiéniai követelmények betartására vagy a külvilággal való kapcsolattartásra. Esetünkben kötelezettségzegés miatt a CPT nem indított nyilvánosságra hozatali eljárást.²³

Hazánkban a nemzeti összekötői feladatokat Magyarország Ügyészsége látja el, nevezetesen a Legfőbb Ügyészség Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztálya működik közre a Konvenció rendelkezéseinek megtartásában, és teljesíti a CPT összekötői feladatait.²⁴

22 Domokos Andrea: A bűnelkövető elmebetegségről. A kóros elmeállapot megítélésének változásai az idők során. *Jogtörténeti Szemle* 2005/3., 5-6.

23 A CPT 1992 és 2019 között kilenc ilyen nyilatkozat született Törökország, Oroszország, Görögország, Belgium, Bulgária vonatkozásában. <https://www.coe.int/en/web/cpt/public-statements> [megtekintve: 2023. január 11.]

24 12/2012. (VI. 8.) LÜ utasítás 22. § i) pont

Látogatás időpontja	Látogatás jellege	Látogatás tárgya
1994. november 1-14.	időszaki	Rendőrségi fogva tartás és a büntetés-végrehajtási intézetek működésének vizsgálata
1999. december 5-16.	időszaki	Rendőrségi fogva tartás és a büntetés-végrehajtási intézetek működésének vizsgálata
2003. május 30. - június 4.	ad hoc	Rendőrségi fogva tartás működésének vizsgálata, kifejezetten a letartóztatás foganatosítása
2005. március 30. - április 8.	időszaki	Rendőrségi fogva tartás, a büntetés-végrehajtási intézetek és az IMEI működésének vizsgálata
2007. január 30. - február 1.	ad hoc	Szegedi Fegyház és Börtön HSR részlegének vizsgálata
2009. március 24. - április 2.	időszaki	Rendőrségi fogva tartás, a büntetés-végrehajtási intézetek és az IMEI működésének vizsgálata
2013. április 3-12.	időszaki	Rendőrségi fogva tartás és a büntetés-végrehajtási intézetek működésének vizsgálata
2015. október 21-27.	ad hoc	A 2015. évi magyarországi ad hoc látogatás célja az volt, hogy megvizsgálja a szabadságuktól megfosztott külföldi állampolgárok fogva tartását, ennek érdekében az egyes tranzitzőnákat és őrzött szállásokat kereste fel
2017. október 20-26.	ad hoc	A látogatás fő célja annak áttekintése volt, hogy a magyar hatóságok milyen intézkedéseket tettek a CPT által a 2015. évi magyarországi eseti látogatásáról készített jelentésben tett ajánlások végrehajtása érdekében.
2018. november 20-29.	időszaki	Rendőrségi fogva tartás és a büntetés-végrehajtási intézetek működésének vizsgálata

A Bizottság valamennyi látogatás alkalmával elégedettségét fejezte ki a hazai hatóságokkal való együttműködés kapcsán. A látogató bizottság számára biztosították a bejutást minden meglátogatni kívánt fogva tartási intézetbe, és ez alól azok sem voltak kivételek, amelyek meglátogatását előzetesen nem jelentették be. A Bizottság feladatainak elvégzéséhez szükséges információkat a magyar hatóságok a Bizottság rendelkezésére bocsátották, emellett minden esetben lehetőséget biztosítottak a fogvatartottakkal való közvetlen kommunikációra is.²⁵

A CPT értékelte továbbá, hogy a hatóságok szükség esetén az azonnali intézkedésekre is reagáltak, függetlenül attól, hogy azok akár a szabadságuktól megfosztott személyek

25 CPT/Inf (2019) 8 I.C.7-8.

egészségi állapotával, akár a fogva tartási körülményekkel kapcsolatban merültek fel. A Bizottság például a 2018-as látogatása során üdvözölte, hogy az előző látogatása óta megerősítették a rendőri bántalmazás elleni eljárási biztosítékokat, és javították az életfogytig tartó szabadságvesztést töltő fogvatartottak kapcsolattartását.²⁶ A magyar hatóságok együttműködésére és a javaslatok lehetőség szerinti megfogadására számtalan további példát hozhatnánk még, így például már a legelső látogatást követően a magyar hatóságok a kifogásolt rendőrségi zárkák használatát felfüggesztették és megtették a haladéktalan intézkedéseket a felújításuk érdekében.

Voltak azonban olyan ajánlások is, amelyek nem kerültek beépítésre a hazai büntetés-végrehajtási gyakorlatba, ennek különböző okai lehettek. Egyes javaslatok kapacitási vagy pénzügyi okok miatt nem valósultak meg, míg mások nem voltak összeegyeztethetőek a nemzeti jogszabályokkal, sőt előfordult olyan javaslat is, amelyet azért nem ütetünk át a nemzeti jogunkba, mert biztonsági kérdéseket vetett volna fel alkalmazása.²⁷

VII. Záró gondolatok

A CPT által megfogalmazott ajánlások és elvárások egyértelműen hozzájárulnak a modern és jogállami büntetés-végrehajtás érvényesüléséhez és további fejlődéséhez. Mindez abban nyilvánul meg, hazánkat is beleértve, hogy a megfogalmazott ajánlások és standardok a jogalkotásra és jogalkalmazásra is egyaránt hatást gyakorolnak.

Ami a CPT jövőjét illeti, mindenképpen megfontolandónak tartom, hogy a Bizottság vizsgálja felül a látogatások szempontrendszerét és azt sokkal hangsúlyosabban alakítsa ki a látogatott ország büntetés-végrehajtási rendszerének specialitásai alapján. Hazánk tekintetében erre jó példa a rendőrségi fogva tartás, amely a látogatások kiemelt részét képezi annak ellenére is, hogy nem kiemelkedő arányban tartanak fogva személyeket rendőrségi fogva tartási helyeken. Úgy gondolom, hogy ez arra vezethető vissza, hogy a CPT látogatási rendszere túlságosan uniformizáló, és nem veszi figyelembe az adott tagállam sajátosságait.

A látogatások szempontrendszerét nemcsak az államok szintjén kellene átalakítani, hanem általános jelleggel nagyobb figyelmet kellene szentelni a világban zajló változá-

²⁶ CPT/Inf (2019) 8 I.C.7-8.

²⁷ „A CPT javasolta, hogy a fogdaorvosi vizsgálatoknál a fogdaszemélyzet ne legyen jelen, az érintett orvos csak egyedi esetben kérhesse a rendőri állomány jelenlétét. A magyar szabályozás ugyancsak 2001 óta létezik, azonban a logikai sorrendet megfordították és alapszabálynak a fogdaőri jelenlétet, kivételnek a távollétet határozták meg. Több jelzés érkezett arra vonatkozóan, hogy a vizsgálatot végző, magát védtelennek érző orvost félelem töltötte el attól, hogy a fogvatartottal egyedül kell maradnia, mert köztudott, hogy számos orvosi eszköz súlyos sérülés okozására, vagy akár az élet kioltására is alkalmas lehet, másrészt befogadáskor a még ismeretlen fogvatartott reakciói kiszámíthatatlanok lehetnek.” CPT/Inf (2004) 19 A.III.2.4.

sokra. Jó példa erre aktuálisan a háború vagy a pandémia²⁸, de a dinamikusan fejlődő technika és a digitalizáció térhódítása is megemlíthető e körben.

Összességében az álláspontom az, hogy az egyes ajánlásokat és minimumkövetelményeket nem feltétlenül kell teljes egészében vagy változatlan formában átvennie a tagállamoknak. Ennek nyilvánvaló oka, hogy az egyes országok jogrendszere, gazdasági és szociális jellege, büntetőpolitikája, hagyományai vagy anyagi lehetőségei eltérnek egymástól. Vókó György ezzel kapcsolatos álláspontja szerint a jogharmonizáció nem törheti le az ország belső kívánalmait. Rámutat arra is, hogy bár lehetnek az egyes országokban azonos jelenségek, azonban az egyes országok gazdasági-társadalmi fejlettségükben különbözhetnek egymástól, és eltérőek lehetnek az európai integrációs igényeik is.²⁹

VIII. Felhasznált irodalom

- Bicknell, Christine; Evans, Malcolm; Morgan, Rod: Preventing torture in Europe. Council of Europe Publishing F-67075 Strasbourg Cedex, 2018.
- Domokos Andrea: A bűnelkövető elmetehetségéről. A kóros elmeállapot megítélésének változásai az idők során. Jogtörténeti Szemle 2005/3.
- Lajtár István: Ügyészi kontroll és jogvédelem a büntetés-végrehajtásban. Ügyészek Lapja 2010/6.
- Pallo József: Az európai jogi környezet. In: Schmechl János, Pallo József (szerk.): Korszakváltás a büntetés-végrehajtásban. Útmutató a 2013. évi CCXL. (Bv.) törvény megismeréséhez. Börtönügyi Tanulmányok 2. Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa kiadványai. Budapest, 2015. https://www.ajk.elte.hu/file/TSZ_BEBVJ_korszakvaltas.pdf
- Polt Péter: Magyarország külkapcsolatainak hatása a büntetés-végrehajtásra. In: Vókó György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 54. Budapest, 2017.
- Vókó György: Nemzeti összekötő. A foglyokkal való bánásmód nemzetközi ellenőrzésének új vonásai. Börtönügyi Szemle 1998/2.
- Vókó György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs 2006.
- Vókó György: A magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus kiadó Budapest, 2014.

28 Erre utaló törekvés, hogy 2020-ban Bulgáriában tett látogatásról készült jelentés megemlíti a pandémiával kapcsolatos és pszichiátriai létesítményekben tett intézkedéseket a CPT/Inf (2020) 39 – Part

29 Vókó György: *A magyar büntetés-végrehajtási jog*. Dialóg Campus kiadó Budapest, 2014., 77.

Strasbourgban, 1987. november 26-án kelt, a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezmény kihirdetéséről szóló 1995. évi III. törvény indokolása

12/2012. (VI. 8.) LÜ utasítás

CPT/Inf (96) 5 [Part 1]

CPT/Inf (2020) 13

CPT/Inf (98) 12-part

CPT/Inf (2019) 8

CPT/Inf (2004) 19

A KÖZBESZERZÉSI DÖNTŐBIZOTTSÁG ELEKTRONIKUS KÖZBESZERZÉSSSEL KAPCSOLATOS JOGGYAKORLATA

1. Bevezetés

Az Európai Bizottság (a továbbiakban: Bizottság) 2010-ben elfogadta az elektronikus közbeszerzés Európai Unió belüli alkalmazásának kiterjesztéséről szóló Zöld könyvet, amelyben részletesen kifejtésre került, hogy egy elektronikus közbeszerzési rendszer hogyan befolyásolná az ajánlattevők és az ajánlatkérők részéről a közbeszerzési eljárásokat.² A Bizottság egy másik közleményében a teljesen elektronizált közbeszerzést a közigazgatás modernizálásának eszközének tekintette, amelynek álláspontja szerint számos pozitív hozadéka van.³ Ezen dokumentumok is már nagyban előre vetítették az uniós jogalkotás elektronizációval kapcsolatos irányvonalát, amely – többek között – a 2014/24/EU irányelv elfogadásával teljesedett ki.⁴

Az elektronikus közbeszerzés a 2014/24/EU irányelv értelmezésében a teljes körű elektronikus kommunikációt jelenti, amely magában foglalja a hirdetések feladását, a közbeszerzési dokumentáció teljes körű online elektronikus rendelkezésre bocsátását, valamint az ajánlatok elektronikus úton történő eljuttatását az ajánlatkérő szervezetekhez. Az uniós irányelvnek megfelelő elektronikus közbeszerzést Magyarország a 2018. április 15. napjától kötelezően alkalmazandó Elektronikus Közbeszerzési Rendszerrel⁵

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; Témavezető: Prof. Dr. Rixer Ádám tanszékvezető egyetemi tanár (KRE-ÁJK), Társtémavezető: Dr. habil. Arató Balázs egyetemi docens (KRE-ÁJK)

2 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC0571&from=HU> (2023. 02. 02.)

3 Pl. a beszerzés időtartamának lerövidítése, az adminisztratív terhek csökkentése, az ellenőrizhetőség javítása, a közkiadások jobb figyelemmel kísérése, a CO2 kibocsátás csökkentése stb. Részletesen ld. az Európai Bizottság „Teljesen elektronizált közbeszerzés a közigazgatás korszerűsítéséért” elnevezésű közleményét. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52013DC0453&from=HU> (2023. 02. 02.)

4 A 2014-es közbeszerzési irányelvek újdonságairól részletesen ld. VARGA Ágnes: Fenntarthatóság az új közbeszerzési irányelvekben. *Közbeszerzési Szemle*, 2014/8-9. 65-72.; KISS JUDIT Katalin: Útban a stratégiai irányok felé - szemléletváltás az új közbeszerzési irányelvekben. *Közbeszerzési Szemle*, 2016/9. 40-48.

5 <https://ekr.gov.hu/portal/kezdolap> (2023. 02. 02.)

(a továbbiakban: EKR) vezette be.⁶

Az elektronikus közbeszerzés, illetve az EKR bevezetése többek között az adminisztratív terhek csökkentése⁷ által javítja a közbeszerzési eljárások hatékonyságát az előkészítéstől kezdve a szerződés megkötéséig, továbbá az egyes részfolyamatok, eljárási cselekmények elektronizálása az eljárások egyszerűsítését és gyorsítását is eredményezheti.⁸ Az EKR a nyilvánosság szélesebb biztosítása,⁹ valamint a jobb kereshetőség által elősegítheti a gazdasági szereplők közbeszerzéseken való részvételét, amely a verseny szélesítésével és gyorsításával ösztönzően hathat a gazdasági növekedésre is. Ezeken túlmenően a közbeszerzési eljárások közzétételére, dokumentálására, illetve a felek közötti kommunikációra is jelentős hatást gyakorolt az elektronikus közbeszerzés, amely megteremtette, illetve biztosítja a felek közötti gyors információáramlást.¹⁰

A jogalkotó az elektronikus közbeszerzés használatát, illetve az óhatatlanul is felmerülő előre nem tervezhető problémákat, leállásokat, frissítéseket – amelyek egy informatikai rendszer szerves részét képezik – igyekezett szabályozni,¹¹ azonban va-

6 Részletesen ld. TÁTRAI Tünde: Az elektronikus közbeszerzés jogszabályi háttere. In: Csáki Csaba (szerk.): *A digitális állam – korszerű IKT technológiák alkalmazási lehetőségei a közszolgálat fejlesztésében*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2019. 223-242.

7 Az EKR-nek a közbeszerzések során releváns nyilvántartásokkal való összekapcsolása, illetve az egyéb a közbeszerzési eljárások ellenőrzésével, valamint egyes tájékoztató hirdetmények közzétételi kötelezettségével kapcsolatos rendszerek közötti adatátvitel, illetve adatcsere biztosítása révén lényegében az egyablakos ügyintézés, és ezáltal az adminisztrációs feladatok csökkentése is megvalósul. Ugyancsak az adminisztrációs terhet csökkenti az EKR-ben meglévő, generálható elektronikus űrlapok alkalmazása, amely egyben a közbeszerzési eljárások hatékonyságát is javítja. Főszabály szerint az EKR-ben rendelkezésre álló, illetve az ajánlatkérő által generált nyilatkozatminták alkalmazása kötelező, kivéve, ha az adott dokumentumra a nyilatkozattétel nyelvén elektronikus űrlap nem áll rendelkezésre. Ld. a 424/2017. (XII. 19.) Korm. rendelet 11. § (1) és (7) bekezdéseit.

8 Az elektronikus közbeszerzés bevezetésének egyik lényeges, kézzelfogható eredménye az eljárási határidők rövidülése volt, tekintettel arra, hogy az elektronikus út alkalmazásával a kötelezően előírt ajánlattételi határidő 5 nappal csökkenthető. Ld. a Kbt. 81. § (7) és 84. § (4) bekezdését.

9 Az eljárások elérhető, nyilvános közzététele, illetve dokumentálása jelentősen növeli az átláthatóságot, valamint az ellenőrző szervezetek tevékenységét, tekintettel arra, hogy az ajánlatkérő köteles az eljárás előkészítése körében – illetve az EKR-en kívül lefolytatott eljárásokat utólag – a Kbt. 28. § (2) és (4) bekezdése alkalmazása során keletkezett iratokat, valamint a részvételi jelentkezések és ajánlatok bírálata és értékelése során keletkezett dokumentumokat vagy azok egyszerű elektronikus másolatát az EKR-re feltölteni az adott eljárás dokumentumai közé. Ld. Közbeszerzési Hatóság 2021. évi beszámolóját 34. https://www.kozbeszerzes.hu/media/documents/KH_Eves_Beszamolo_2021.pdf (2023. 02. 02.), valamint a Kbt. 42-45. §-aiban foglaltakat.

10 Ld. a Kbt. 40-41/C. §-aiban, valamint a 424/2017. (XII. 19.) Korm. rendeletben foglaltakat.

11 A 424/2017. (XII. 19.) Korm. rendelet 22. § (2)-(3) bekezdései által meghatározott üzemzavar és működési hiba is az EKR üzemeltetője által megállapított és külön jogszabályban

lamennyi felmerülő élethelyzetet egy jogszabály sem feltétlen képes maradéktalanul lefedni. Az elektronikus közbeszerzés részletes szabályairól szóló 424/2017. (XII. 19.) Korm. rendeletben, valamint a közbeszerzésekről szóló 2015. évi CXLI. törvényben (a továbbiakban: Kbt.) foglalt rendelkezésektől, vagy az EKR különféle üzemeltetői támogatásaitól¹² függetlenül a jogalkalmazók számára az EKR alkalmazása, az arra való átállás – felváltva az addigi papír, e-mail, illetve faxon alapuló gyakorlatot –, szinte technológiai ugrással, a 21. századra történő átállással ért fel.

A fentiekre tekintettel jelen tanulmány célja annak vizsgálata, illetve bemutatása, hogy az elektronikus közbeszerzés vonatkozásában milyen hibák, helyzetek következtek be. Ennek alapjául a Közbeszerzési Döntőbizottság (a továbbiakban: Döntőbizottság) határozatai létfontosságú források, tekintettel arra, hogy a nyilvános és minden szükséges információt tartalmazó ítéletekből megállapítható az elektronikus közbeszerzési eljárásokban fellépő hibák természete – legyen az akár informatikai jellegű, vagy emberi tévedésből eredő hiba –, valamint annak mennyisége is, amely alapján még ha csak részlegesen is, de értékelhetővé válik az elektronikus közbeszerzés eddigi teljesítménye is. A Döntőbizottság joggyakorlatának elemzése arra is rávilágít, hogy vajon volt-e olyan helyzet, amelynek megítélése a hatályos rendelkezések által nem volt megvalósítható.

2. A Közbeszerzési Döntőbizottság elektronikus közbeszerzéssel kapcsolatos határozatai

Az EKR egy 'gyermekbetegsége' mutatkozott meg a D.8/6/2019. számú Döntőbizottság előtti ügyben, melynek tényállása szerint az ajánlattevő a hiánypótlás eljárási cselekmény során, a felolvasólapon megajánlott kötelezően vállalt jótállás időtartamot – jogszerűtlen módon – módosította. Ajánlatkérő észlelve a jogsértést elsőnek az EKR rendszer üzemeltetőjét kereste fel, aki válaszában az eltérések okaként az alábbiakat jelölte meg: „[...] volt 3db érvényes hiánypótlás, ahol ez az érték feltehetően át lett írva 12-re. Az összehasonlítóban a legfrissebb érték szerepel, mert a legutolsó hiánypótlásban beadott adatok a dominánsak. Teendő: A legutolsó 2018.12.10.-ie AMHP (Hiánypótlás összeállítás eljárási cselekmény) -ben szereplő adatokat kell megnézni, hogy ott milyen érték szerepel.”¹³ Jól látható, hogy az EKR a kezdetekkor még milyen problémákkal küzdött, hiszen a jogsértés elkövetést tovább erősítette a rendszer automatizmusából

foglaltak szerint dokumentált állapot, ugyanakkor míg az üzemzavar előre nem tervezett üzemszünet vagy előre nem tervezett, az EKR korlátozott működőképességét jelentő helyzet, addig az utóbbi kizárólag az adott eljáráshoz kapcsolódó informatikai hiba vagy ezen eljárás elektronikus közbeszerzési folyamatában bekövetkező hiba. Lényeges kiemelni, hogy nem minősül működési hibának az EKR felhasználói felelősségi körében felmerülő, az EKR-rel való kommunikációt érintő hiba, valamint az a hiba, mely abból ered, hogy a felhasználók nem az EKR megfelelő funkcióját használták a jogszabályokban foglalt előírás végrehajtására.

12 <https://ekr.gov.hu/portal/tamogatatas> (2023. 02. 02.)

13 D.8/6/2019. 2.

adódó adatátemelés is, hiszen az ajánlatkérőnek az eljárásban kiküldött összegezésben nem az eredeti ajánlatban megajánlott 6 hónap került felajánlásra a rendszer által. A Döntőbizottság a jogorvoslati eljárás során megállapította a jogsértés elkövetését – mivel az ajánlat megváltoztatása jelentősnek minősült –, végül az eljárás során hozott döntés megsemmisítésével – majd az azt követő ajánlatkérő általi bírálat során meghozott ajánlat érvénytelenné nyilvánításával – reparálhatónak találta a jogsértést.

Szintén az új rendszer egy hibájára derült fény a D.198/9/2018. számú Döntőbizottság előtti jogorvoslati eljárásban. Az ajánlatkérő a keretmegállapodásos eljárás második részében – a konkrét beszerzés megvalósítása érdekében – hirdetmény nélküli tárgyalásos eljárást kívánt lefolytatni, amely ugyanakkor nem jelentett kivételt az EKR kötelező alkalmazása alól. Mind a jogorvoslatot hivatalból kezdeményező, azaz a Közbeszerzési Hatóság elnöke, mind az ajánlatkérő egyetértett abban, hogy az adott közbeszerzési eljárást EKR-en keresztül kell lefolytatni, azonban ez a gyakorlatban nem volt lehetséges, tekintettel arra, hogy az EKR-ben erre technikailag – az erre vonatkozó modul lefejesztésének hiányában – nem volt mód. A fentebb foglaltak alapján a Döntőbizottság az ajánlatkérő terhére jogsértést nem állapított meg.¹⁴

A Döntőbizottság három határozatában¹⁵ akként foglalt állást, hogy az ajánlatkérő az informatikai rendszeren keresztül lefolytatott elektronikus közbeszerzésekben is köteles az eljárását, illetve az ajánlatok bírálatát a jogszabályokban előírtaknak megfelelően elvégezni, a benyújtott dokumentumokat köteles mind formailag, mind pedig tartalmilag megvizsgálni.

A D.98/16/2019. számú határozatban a Döntőbizottságnak abban a kérdésben kellett állást foglalnia, hogy „[a] kérelmező benyújtotta-e a hiánypótlását az eljárás 2. részére, az 1. részben feltöltött dokumentumot az ajánlatkérőnek tartalma szerint kellett volna-e megvizsgálnia, és figyelembe kellett volna-e vennie a 2. részre benyújtott ajánlat elbírálásakor. Azáltal, hogy a közbeszerzést az ajánlatkérő az EKR-ben, elektronikus úton bonyolította, a technikai háttér adta feltételek önmagukban eredményezhetnek-e érvénytelenséget.”¹⁶ A jogorvoslattal érintett közbeszerzési eljárásban, az ajánlatkérő mindkét kérelmezői részajánlatban hiányt állapított meg és felhívta a kérelmezőt az igazoló dokumentumok pótlólagos benyújtására. A kérelmező egy közös dokumentumba foglalta az 1. és a 2. részben megállapított hiányokat pótló nyilatkozatait és az igazoló dokumentumokat, e közös dokumentumba foglalt hiánypótlását csak az 1. ajánlati részhez töltötte fel az EKR-ben. A NEKSZT Kft. – azaz az EKR üzemeltetője – weboldalán ezen időpontot érintően nem volt rögzítve üzemszünet vagy üzemzavar, illetőleg az üzemhibával érintett eljárások között sem volt feltüntetve az eljárás. Az ajánlatkérő tudomással bírt arról, hogy a kérelmező által feltöltött dokumentum a 2. részben megállapított hiányok pótlásához szükséges nyilatkozatokat és igazolásokat is

14 D.198/9/2018. 10.

15 D.98/16/2019., D.322/18/2019., D.222/20/2020.

16 D.98/16/2019. 12.

tartalmazza, ugyanakkor a 2. részre vonatkozó hiánypótló dokumentumokat figyelmen kívül hagyta, azaz úgy tekintette, hogy a kérelmező a 2. részben nem nyújtott be a hiánypótlást, ezért az ajánlat továbbra is hiányos, ezáltal érvénytelen.¹⁷ A Döntőbizottság álláspontja szerint „[...] amennyiben a kérelmező a hiánypótlását elektronikus úton, az EKR-be feltölti, azt az ajánlatkérő köteles tartalmában megvizsgálni. Nem hagyhatja figyelmen kívül pusztán amiatt, mert a részajánlathoz benyújtott dokumentumok között nem naplózott az informatikai rendszer „hiánypótlás teljesítése” cselekményt, függetlenül egy másik részhez feltöltött dokumentum vonatkozó tartalmától. [A] dokumentumok tartalmi vizsgálatát, a bírálatot az ajánlatkérőnek kell elvégeznie, feladatát nem szűkítheti technikai szempontok alapján, a felelősségét nem háríthatja pl. egy szoftverre még abban az esetben sem, ha egy informatikai platformon, nem pedig papíralapon folyik az eljárás.”¹⁸ A fentiek alapján a Döntőbizottság az ajánlatkérő bírálatát azon okból minősítette jogellenesnek, hogy a hiánypótlás 2. részére vonatkozó tartalmának vizsgálata jogszerűen nem volt mellőzhető amiatt, hogy a szükséges dokumentumot az ajánlattevő csak az 1. részhez töltötte fel, tekintettel arra, hogy a hiánypótlás ilyen módon történő teljesítése sem jogszabályi előírásba, sem egyéb közbeszerzési dokumentumba nem ütközik.¹⁹ Megjegyzendő, hogy a Döntőbizottság ugyanezen érvelése jelenik meg a D.322/18/2019. számú határozatban is.

A Döntőbizottság a D.39/17/2021. számú határozat alapjául szolgáló jogorvoslati eljárás kapcsán az elektronikus közbeszerzés szabályaira figyelemmel az ajánlat formai, illetőleg nem formai jellegét vizsgálta. A joggyakorlat szempontjából a döntés jelentőségét az adja, hogy formai hibára tekintettel egy ajánlat nem nyilvánítható érvénytelennek. Jelen ügyben az ajánlatkérő a Kbt. 73. § (1) bekezdés e) pont szerinti egyéb okból fennálló érvénytelenséget amiatt állapította meg, mert a kérelmező ajánlata nem felelt meg a felhívásban és a dokumentációban előírt ajánlattételi feltételnek, tekintettel arra, hogy a kérelmező nem nyújtott be .xls formátumú árazott tételes költségvetést és költségvetési főösszesítőt, ezen dokumentumok kizárólag csak .pdf formátumban kerültek csatolásra. A jogorvoslati eljárásban „[a] Döntőbizottság rámutatott arra, hogy az ajánlati hiba formai, illetőleg nem formai, tartalmi jellegének elhatárolása szempontjából az bír jogi relevanciával, hogy az ajánlatkérő mely dokumentumokra, nyilatkozatokra vonatkozóan írta elő az elektronikus dokumentum informatikai jellemzőire vonatkozó követelményeit, különös figyelemmel az ajánlati kötöttségre.”²⁰ Az ajánlatkérő a közbeszerzési dokumentációjában előírta, hogy az ajánlattevők a szakmai ajánlatukat az ajánlatkérői és a jogszabályi előírásoknak megfelelően készítsék-e el, továbbá kifejezetten rögzítésre került, hogy az ellenőrzést nem a .pdf formátumú, hanem az .xls fájlformátumú dokumentum alapján fogja elvégezni.

17 Uo. 11-12.

18 Uo. 14-15.

19 Uo. 15.

20 Uo. 17.

A Döntőbizottság indokolása szerint az, hogy az .xls formátumban benyújtandó költségvetéshez az ajánlatkérő mind az érvényességi vizsgálat, mind az értékelés körében önálló funkciót rendelt, így annak benyújtására előírt ajánlatkérői követelmény nem tekinthető formai előírásnak, hanem többlettartalommal rendelkezik. Erre tekintettel a Döntőbizottság az alaptalan jogorvoslati kérelmet elutasította, azon az alapon, hogy amennyiben „[az] ajánlat e dokumentumot nem tartalmazza, az nem minősíthető pusztán a 424/2017. (XII. 19.) Korm. rendelet 11. § (2) bekezdése szerinti, az elektronikus dokumentumra előírt informatikai jellemzővel kapcsolatos formai hibának, még abban az esetben sem, ha a kérelmező a szakmai ajánlatát a .pdf formátumú dokumentummal megtette.”²¹

Az EKR bevezetését követően ezidáig összesen négy esetben az ajánlatkérők saját közreható magatartásának folytán, illetve egy-egy informatikai-technikai cselekmény elmaradása miatt az eljárásokban jogsértő helyzet következett be, ugyanakkor ezen esetekben²² – egy kivételtől eltekintve²³, amely során több tételes jogsértés is megállapításra került – a Döntőbizottság a marasztaló ítéletek ellenére az eset összes körülményét figyelembe véve a bírság kiszabását nem tartotta indokoltnak. Számos esetben az ajánlatkérők a bírálókat során az egyes eljárási cselekményüket az általuk feltételezett, de ténylegesen be nem következő EKR hibás működésére²⁴, vagy épp az elektronikus közbeszerzés szabályainak téves jogértelmezésére alapozták.²⁵

3. Konklúzió

A közbeszerzésekkel kapcsolatos jelenleg hatályos 2014-es irányelv nagy lépést jelentett a közbeszerzés folyamatának korszerűsítése és elektronizálása felé. Az EKR bevezetése óta eltelt több mint négy év megfelelő lehetőséget biztosít arra, hogy az elektronikus közbeszerzés egy részterületének tudományos szintű feldolgozására sor kerülhessen.

Az elektronikus közbeszerzés hatásainak, illetve gyakorlati tapasztalatainak vizsgálata összességében egy jól működő rendszert tárt fel²⁶, legalábbis abból a szempontból, hogy nem túl jelentős számban került az elektronikus közbeszerzést, valamint az EKR-t

21 Uo. 18-19.

22 Ld. D.262/12/2018., D.323/12/2018., D.391/7/2019.

23 D.62/18/2021.

24 D.337/8/2020., D.338/2020.

25 D.345/19/2018., D.75/14/2020.

26 Ezt alátámasztja az is, hogy az EKR kötelező használatát követően összesen nyolc nap alatt 274 percig volt olyan időszak, amely során az EKR átmenetileg nem volt elérhető, azaz teljes üzemzavar lépett fel. Az EKR-ben bekövetkező részleges üzemzavarra, amely során nem a teljes rendszer, hanem kizárólag egy-egy szolgáltatás vonatkozásában következik be valamely hiba, valamint kizárólag az egyes eljárásokat érintő működési hibára visszavehető esetek száma fokozatosan csökkenő tendenciát mutat. Ld. <https://ujvilag.gov.hu/ekr> (2023. 02. 25.)

érintő vélt, vagy valós hiba miatt jogorvoslati eljárás lefolytatásra. Az elektronikus közbeszerzés, illetve az EKR bevezetését követő közel négy év viszonylatában a jogorvoslattal érintett eljárások száma a kezdeti stagnálást követően csökkenő tendenciát mutat, továbbá a Döntőbizottság csekély számú ítéleteiből az is megállapítható, hogy az informatikai, vagy emberi hibák miatt felmerülő közbeszerzési jogi kérdések a hatályos jogszabályok alapján megfelelően kezelhetőek, megítélhetőek voltak.

Felhasznált dokumentumok jegyzéke

A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának a Teljesen elektronizált közbeszerzés a közigazgatás korszerűsítéséért. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52013DC0453&from=HU>

A közbeszerzésekről szóló 2015. évi CXLI. törvény

A Közbeszerzési Hatóság 2021. évi beszámolója https://www.kozbeszerzes.hu/media/documents/KH_Eves_Beszamolo_2021.pdf (2023. 02. 02.)

Az elektronikus közbeszerzés részletes szabályairól szóló 424/2017. (XII. 19.) Korm. rendelet

Elektronikus Közbeszerzési Rendszer. <https://ekr.gov.hu/portal/kezdolap> (2023. 02. 02.)

Európai Bizottság Zöld Könyv az elektronikus közbeszerzés Európai Unión belüli alkalmazásának kiterjesztéséről. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC0571&from=HU>

Kiss Judit Katalin: Útban a stratégiai irányok felé - szemléletváltás az új közbeszerzési irányelvekben. Közbeszerzési Szemle, 2016/9. 40-48.

Tátrai Tünde: Az elektronikus közbeszerzés jogszabályi háttere. In: Csáki Csaba (szerk.): A digitális állam – korszerű IKT technológiák alkalmazási lehetőségei a közszolgálat fejlesztésében. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2019. 223-242.

Varga Ágnes: Fenntarthatóság az új közbeszerzési irányelvekben. Közbeszerzési Szemle, 2014/8-9. 65-72.

Közbeszerzési Döntőbizottsági határozatok

D.198/9/2018.

D.262/12/2018.

D.323/12/2018.

D.345/19/2018.

D.8/6/2019.

D.98/16/2019.

D.322/18/2019.

D.391/7/2019.

D.75/14/2020.
D.222/20/2020.
D.337/8/2020.
D.338/2020.
D.62/18/2021.

Tárgyszavak: közbeszerzés, e-közbeszerzés, elektronikus közbeszerzés, Közbeszerzési
Döntőbizottság

Himpli Lénárd¹

AZ ETIKA EGY POTENCIÁLIS ÉRTELMEZÉSE

I. Bevezetés

Az ember közösségben, szabályozott viszonyok között él.² Mindennapi magatartását, gondolkodását, érzelmeit és lelki világát számos hatás, több normarendszer befolyásolja, amelyek között klasszikus normarendszerekként hivatkozható a *jog, az erkölcs és a vallás*.³ E három – önmagában is komplex – normarend közül talán egyedül az erkölcs bír azzal a különleges vonással, hogy alapvető jellegzetességei fellelhetőek az említett másik két szabályozási rendszerben is, illetőleg kardinális pontokon közös gyökerűséget mutat velük.⁴ Például Irk Albert a jogi és erkölcsi normák közös eredetét hangsúlyozza, melyet véleménye szerint a büntetőjog jelenít meg a legszemléletesebben, Szemere Bertalan szerint pedig a büntetéseknek is erkölcsösnek kell lenniük.⁵ Az etika, erkölcs és morál meghatározására számos neves jogtudós, több lehetséges megoldással szolgált, ezért egységes fogalomról viszonylag nehéz beszélni. Mégis, az erkölcs évezredek távlatban megmaradt a három klasszikus normarendszer oszlopaként, így mielőtt annak a jog vagy a vallás bármely területéhez való kapcsolódását vennénk górcső alá, érdemes lehet megkísérelni egy potenciális értelmezés meghatározását. Jelen cikk erre vállalkozik.

-
- 1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. Domokos Andrea, egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.
 - 2 BIRHER Nándor: Jog, erkölcs, vallás. In.: BIRHER Nándor – HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk.): *Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudomány Kar, 2019. 9.
 - 3 Ld.: ZÁMBÓ Károly József: *Hatályos magyar jogunk viszonya az erkölcsi és a vallási normákhoz*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2022. 9.
 - 4 Jelen tanulmány a rendelkezésre álló keretek figyelembe tartása okán nem vállalkozik ennek részletes felderítésére.
 - 5 DOMOKOS Andrea: Bűncselekmények, büntetőjogi felelősség, az erkölcs és a büntetőjog közös gyökerűsége. In.: BIRHER Nándor – HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk.): *Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudomány Kar, 2019. 202-203.

II. Az etika jelentése

1. Ethosz és éthosz

Az etika (erkölctan, erkölccsel foglalkozó tudomány) a görög *ethosz*, illetve *éthosz* szóból származik. Jelentése eredetileg az „állatok legelője”, majd később az emberek szokásos lakóhelyét, illetve a közös lakóhelyhez kötődő szokást, hagyományt, illetve jelentette.⁶ Az erkölcs fogalmát kétféleképpen lehet értelmezni. Az egyik értelmezés szerint a magatartásokat meghatározó szabályokat a közösség jelöli ki (éthosz), a másik megközelítés szerint az erkölcs szabályait az egyéni lelkiismeret tételezi (*ethosz*).⁷ Aki úgy cselekszik, ahogy a görög városállamban szokás és illendő, etikusan cselekszik, mert tiszteletben tartja a közösség által általánosan elismert erkölcsi szabályokat (éthosz). Aki nem követi vakon a közösség által elismert szabályrendszert, hanem karakterének és jellemzőitárságának köszönhetően az éppen megkívánt mindenkorit jól cselekszi, szintúgy etikusan jár el (*ethosz*).⁸ Tehát, erkölcsösnek mondható, aki a közösség által elfogadott, fokozatosan kialakuló szokásokból összeálló szabályrendszert betartja, és erkölcsös az is, aki adott esetben ezzel a szabályrendszerrel ellentétesen cselekszik, és a konkrét helyzetben az általa jónak vélt magatartást követi belső indíttatásból. A jó és a rossz szubjektív kategóriák,⁹ az emberek a cselekvéseket és döntéseket mindig a jó és a rossz skáláján értékelik, így e fogalmak rendszerint a gyakorlathoz, szándékos és gondatlan emberi magatartásokhoz kötődnek.¹⁰ Az etika is a jóság és igazságosság összefüggésében foglalkozik az emberi cselekvésekkel. Például egy kés elkészítése önmagában nem etikai kérdés, de ha a felhasználást nézzük, úgy lehet hasznos szerszám vagy gyilkos eszköz egyaránt.¹¹ Az előbbi példa szemléletes eset a jog és az etika kapcsolatára, és visszatér a hatályos büntető anyagi jog általános részébe tartozó stádiumok megértésénél, az előkészület célzatossága kapcsán, miszerint az elkövető nem azért készíti a kést, hogy „kenyeret szeljen”, hanem azért, hogy öljön vele. Arno Arzenbacher etika-felosztása szerint a normaetikán belül az individuáletika foglalkozik a személyes, a társadalometika a közösséget érintő döntésekkel a jó és a rossz fogalmait

6 NYÍRI Tamás: *Alapvető etika*. Szent István Társulat, 1994., 5.

7 BIRHER Nándor 2019. 12.

8 NYÍRI i.m. 5.

9 DOMOKOS Andrea: Bűncselekmények, büntetőjogi felelősség, az erkölcs és a büntetőjog közös gyökere. In.: BIRHER Nándor – HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk.): *Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudomány Kar, 2019. 202.

10 BIRHER Nándor: Bevezetés az etika alapjaiba. In.: Birher Nándor (szerk.): *Etika mint normarend*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2022. 6.

11 DR. SZÜCS Ferenc: *Teológiai Etika*. 11. kötet. Budapest, Református Zsinati Iroda Tanulmány Osztály, 1993. 2.

az igazságos és igazságtalan keretei közé transzformálva.¹² Az éthosz tekintetében magabiztosabban határozható meg az emberi cselekvések feltételezett helye a jó és a rossz koordinátarendszerében, hiszen jó, ami a közösség fenntartását, túlélését szolgálja, és rossz, ami ezzel ellentétes. Jó, ami fenntartható, rossz, ami fenntarthatatlan. Persze ez közösségenként más és más. Az *ethosz* tekintetében kevésbé egyértelmű a válasz.

Az *ethosz* és éthosz közös töről fakad. Szókratész szerint a szokás és tradíció nem határozhatja meg az erkölcsiség tartalmát, hanem a helyes erkölcs parancsolólag lép fel: „ezt kell tenned”. Az elgondolás szerint az ember képes felismerni, majd cselekedni is a jót.¹³ Az ember számára megjelenik a „kell” fogalma. Felismeri, hogy esetenként a saját, vagy akár a csoportja közvetlen érdeke ellen „kell” cselekednie, még akkor is, ha az a józanésznek mond ellent.¹⁴ Platón a hangsúlyt az igazságra helyezi, amely független a tömeg elvárásaitól (*ethosz*), ugyanakkor az „abszolút jót” a polisz zavartalan működésében látja. Tehát az *ethosz* ez által visszakapcsolásra kerül az éthosz-hoz.¹⁵ Arisztotelész szerint az ember *zoon politikon*, azaz politizáló állat, közösségi lény és *zoon loghón ekhón*, vagyis beszélni képes állat is.¹⁶ Arisztotelész is az egyénekre értelmezte az erényeket és bűnöket, de annak a *politeia* tekintetében tulajdonított jelentőséget.¹⁷ A közösséget, amelyik a városállamban ölt testet Arisztotelész a legfőbb jó elérése céljából létrejött közösségnek tartja. A közjó meghaladja az egyének javát ebben a felfogásban.¹⁸ A szabadság és erkölcsösség „kis köreit” az állampolgárok közösségének kell kialakítania.¹⁹ Birher Nándor ehhez kapcsolódóan úgy ír, hogy „etika nem létezik ember nélkül” és, hogy „az ember rendelkezik az együttműködés képességével (intencionalitás), illetve a képességet megalapozó „mi” tudattal, amely olyan evolúciós előnyt jelentett az emberi faj számára, amelyik lehetővé tette, hogy a föld egyik legelterjedtebb emlősévé váljon.”²⁰

12 BIRHER Nándor 2022. 5.

13 SZŰCS i.m. 1.

14 BIRHER Nándor 2022. 7.

15 SZŰCS i.m. 2.

16 Az embert az állattól a beszéd képessége különbözteti meg. Igen érdekes gondolat, hogy az, aki nem képes helyesen kifejezni magát szavakkal, lassanként eldurvul és az erőszakhoz folyamodik. Ld.: DOMOKOS Andrea: A büntetőjogi felelősség erkölcsi vonatkozásairól. *Kre-Dit: A Kre-Dok Online Tudományos Folyóirata*, 2019.

17 SZŰCS i.m. 2.

18 BIRHER Nándor: Az ember és a normák In.: Birher Nándor (szerk.): *Etika mint normarend*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2022. 73.

19 DOMOKOS Andrea: A büntetőjogi felelősség erkölcsi vonatkozásairól. *Kre-Dit: A Kre-Dok Online Tudományos Folyóirata*, 2019.

20 http://epa.oszk.hu/02000/02065/00005/pdf/EPA02065_gazdasagetika_2013_05_birher%20nandor_%20a%20kozossege%20szabalyai.pdf (2022.11.26.)

2. Az étheó

Az étheó ige egyik jelentése: átszűrök, megvizsgállok valamit, másik jelentése: kifeszülök valami felé, feszítetten törekszem valamire.²¹ Az etika szó jelentését Hérakleitosz így világítja meg: éthosz anthrópou daimón (Az ember éthosza a sorsa vagy végzete). A *daimón* isteni hatalmat, isteni rendelést, illetve isteni rendelkezés megsabta sorsot vagy végzetet jelent. Az akkori görög felfogás szerint az ember természetszerűen irányult arra a „tervre”, amit róla az istenség megálmodott, és azt akarva-akaratlan meg kellett valósítania.²² Ehhez némiképp hasonló példát találunk a keresztény teológiában,²³ miszerint az emberekben ott van az „isteni mag”, amely – ha viszonylagosan is – lehetővé teszi az isteni jó felismerését,²⁴ így az erkölcsi törvény magától Istentől ered.²⁵ Az ókori rómaiakra hasonló gondolkodás a Kr. e. VIII. században lehetett jellemző, amikor a jogi és erkölcsi normák még nem határolódtak el a mágikus elemekkel átszótt vallási előírásoktól. A Kr. e. V. században a jog önálló normarendszerré fejlődésével, a mér-földkövet jelentő XII. táblás törvénnyel is összefüggésben a vallási előírások is külön rendszert képeztek (*fas*).²⁶ Ehhez a gondolatmenethez kapcsolódóan Birher Nándor úgy ír,²⁷ hogy a „felvilágosodás előtti ember úgy hitte, hogy az isteni lény a jogalkotó, így az erkölcs forrása, később pedig, hogy a transzcendens lény hatalmát delegálta egy földi választottra, aki így az erkölcsök kizárólagos őrévé vált.”²⁸

21 TURAY Alfréd: *Az ember és az erkölcs: alapvető etika Aquinói Szent Tamás nyomán*. Szeged, Agapé, 2000.

22 Uo.

23 Az ember, édenkerten kívüli, földi története a „jó és a rossz” megismerésével veszi kezdetét, minekután az ember evett a „jó és a rossz” tudásának fájáról, holott Isten ezt megtiltotta. Ez a bűnbeesés, tehát az emberiség története a keresztény teológia alapján egy erkölcsi malummal indul, és folytatódik is Káin és Ábel történetével (testvérgyilkosság).

24 Ez a megállapítás a természetjoggal is párhuzamba hozható, miszerint az ember nem csak felismerni képes a megfelelő magatartásokat és erkölcsi tartalmakat, hanem egy másik törvényszerűség is munkál benne, amely természetes módon a jó felé ösztönzi. Ld.: FRIVALDSZKY János: *Természetjog*. Budapest, Szent István Társulat, 2001. 127.

25 SZÜCS i.m. 6.

26 FÖLDI András – HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*. Huszonkettedik átdolgozott és bővített kiadás, Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutatató és Fejlesztő Intézete, 2018., 26-28.

27 BIRHER Nándor 2019. 15.

28 Tipikus példák a teokratikus királyságok, amelyen Magyarország is volt először Szent István király uralkodása során.

III. A mos-ról röviden

Az ethosz / éthosz latin megfelelője a *mos*,²⁹ amelynek alapjelentése az akarat, elsősorban objektív értelemben véve, szokásra, erkölcsre, törvényre vonatkoztatva.³⁰ Sem a latinban, sem az ógörögben nincs olyan kifejezés, amely tökéletesen megfeleltethető lenne a magyar „morális” szónak.³¹ Etimológiailag természetesen a „morális” szó a *moralis*-ből származik, és korai használatában nem jelentett ellentétet a „bölc”, az „önérdekű”, vagy a „legális” és a „vallásos” szavak jelentéseivel. A *mos* kifejezés értelmének megragadása, már az ókori római időkben is kihívás volt. Egyrészt, a rómaiak eleinte a *mos*, illetve a *morus maiorum* kifejezést használták a differenciálatlan, vallási-erkölcsi-jogi normák komplex rendszerére, amely a Kr. e. VIII. századra volt jellemző. Másrészt, a jog önálló normarendszerré válásával az erkölcsi normák önálló rendszere is kialakult a köztársaság idején, amelyet szintén a *mos* kifejezéssel jelöltek, harmadrészt, gyakran értettek *mos* alatt szokásjogot vagy jogi jelentőséggel nem rendelkező egyszerű szokást. Végül, a *censori* jogalkalmazás alakította ki a *mos* önálló, *sui generis* fogalmát, amely olyan társadalmi normákat tartalmazott, amelyek sem a *ius*, sem a *fas* körébe nem tartoztak. Az ilyen normák, a legrégebbi időben a *pater familias* hatalma alatt álló közösség életviszonyaira vonatkoztak, betartásukat a *censor* felügyelte, megsértésüket fenytő intézkedéssel torolta meg.³² A 16-17. század éri el azt a szintet, amikor már a leginkább közel kerül modern jelentéséhez, azaz ekkortól már morál alatt az „erkölcsi erény” (*moral virtue*)³³ értendő. A 17. század végén pedig inkább a szexuális viselkedésre vonatkoztatva használták, tehát az erkölcstelenség és a szexuális szabadosság szinonim fogalmak lehettek akkortájt.³⁴ Itt is érezhető némi átfedés a vallási normákkal, tekintve, hogy a szexuális szabadosság a keresztény egyházak tekintetében is kívül esik az erényes vallási élet köréből. Természetesen a klasszikus normarendszerek számos ponton átfedésbe kerülhetnek egymással. Például a jog olyan magatartások tanúsítását várja el sok esetben, amelyek az erkölcs értékrendje szerint is

29 A *mos* latin eredetű szóból származik a morál kifejezés, és a szólás, hogy „móresre tanítani”.

30 NYÍRI i.m. 5.

31 A magyar erkölcs szó legrégebbi előfordulása a 14-15. századra tehető, eredete ismeretlen. Köznyelvi jelentése: „a társadalom szempontjából helyesnek tartott emberi magatartást meghatározó normák összessége. Sitte, moral” (A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, I. 788.)

32 FÖLDI – HAMZA i.m. 27.

33 A kezdeti emberi közösségek létfeltételeinek fizikai környezethez tapadása és ennek folyamatos fizikai erővel való legyűrése ezekben a közösségekben az erényeket a fizikai erővel azonosította, és a latin *vis*, *virtus* (erő), az angolban a „*virtue*” (erény) kifejezés még ma is hordozza ezt.

34 POKOL Béla: Jegyzetek az erkölcs és a morál szerepéről a modern társadalmakban. *Jogelméleti Szemle*, 2005/3.

követendőek, és az olyan viselkedést tiltja, amelyet nem tekintünk etikusnak,³⁵ vagy amíg a vallás az Isten-ember³⁶ viszonyában értelmezhető, az erkölcs a közösség-egyén kapcsolatában vizsgálendő.³⁷ A jog, az erkölcs és a vallás egyformán fontosak a társadalom megfelelő működéséhez, a kollektív bölcsesség történelmi tapasztalatait felhasználva segítik hozzá az egyént és a közösséget ahhoz, hogy képes legyen a túlélésre.³⁸ Tévedés lenne azt gondolni, hogy a jogi, erkölcsi és vallási normák ne lennének egymástól világosan elválaszthatók, vagy éppen úgy vélekedni, hogy semmi közük nincs egymáshoz. A jog, az erkölcs és a vallás normarendjei saját szabályaik szerint, ugyanakkor egymással kapcsolatba lépve, egymás rendjét értelmezve és adott esetben sajátta alakítva működnek. Helytelen, ha valamelyik normarend a másik szabályozási területét meg akarja hódítani.³⁹ A jog, az erkölcs és a vallás normáinak összekeverése fanatizmushoz, vagy a kapcsolatrendszerük tagadása a teljes jogtalansághoz (*summum ius summa iniuria*) vezet.⁴⁰ Mindegyik normarendszernek saját funkció van, amely funkciók nem keveredhetnek, vagy elkerülhetetlenül hibás, sőt, veszélyes döntések születhetnek, mint a politikai alapú vallási fanatizmus (Isten parancsa az emberölés) vagy az etikai alapú joggyakorlat (nem a jog formasága számít az ítéletet már előre is megírhatja a bíróság), valamint a jogi alapúnak vélt etika (a liberális emberi jogok transzcendens alkotások, amelyeknek akár erővel, azaz fegyverrel is érvényt kell szerezni).⁴¹ Ehhez képest természetesen vannak arra példák, amikor a normarendszerek funkciói mégis keverednek, legszembetűnőbbben talán a jog és a vallás tekintetében, az olyan kultúrák esetén például, amelyeket az egyházállamiság jellemez. Az ilyen kultúrákban a vallási rend határozza meg az állami rendet, napjainkban általában a vallásilag homogén iszlám államokban érvényesül ez a modell.⁴² Például, az Iszlámi Irán Köztársaság vagy Algéria.

A jog szabályozási területe a vitatott vagy vitássá tehető gyakorlati kérdések vonatkozásában, a döntések biztosítása. A jog rögzíti a hatalom, azaz a döntéshozatal jogának szerkezetét. Az erkölcs szabályozási területe a közösség és az egyén fennmaradásának biztosítása, a vallásé pedig az ember „időtlenség igényének” megválaszolása,

35 MISKOLCZI BODNÁR Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata. *Polgári Szemle*, 11. évfolyam 4-6. szám, 27-33.

36 DOMOKOS Andrea: Bűncselekmények, büntetőjogi felelősség, az erkölcs és a büntetőjog közös gyökerűsége. In.: BIRHER Nándor – HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk.): *Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudomány Kar, 2019. 202.

37 BIRHER Nándor 2019. 11.

38 BIRHER Nándor: Ius, fas, mos: the emergence of norms, In.: KOZMA Gábor: *Deliberationes*. 2015/3, 11-20.

39 BIRHER Nándor 2022. 6.

40 BIRHER Nándor 2019. 9.

41 BIRHER Nándor 2022. 6.

42 SZATHMÁRY Béla: *Magyar egyházjog*. Budapest, Századvég Kiadó, 2004. 92.

az időbeliség horizontján.⁴³ A jog találkozás a jogosulttal és a kötelezettel, az erkölcs találkozás a Másikkal, a vallás találkozás a „Teljesen Mással”.⁴⁴ Minden szabályozás szociális szükségletet elégít ki, a végső cél pedig a társadalmi élet fenntartása.⁴⁵

IV. Erkölcs és morál

1. Erkölcs

Az etika a közösségek fennmaradását szolgáló szokások és szabályok vizsgálatának filozófiai módja. Az erkölcs a közösség által elfogadott szokások és szabályok összessége tehát egy konszenzuális rendszer. Azoknak a szabályoknak és értékeknek a halmaza, amelyeket általánosan elismer és magára kötelezőnek tart valamely emberi közösség. Egy történelmileg kialakult képződmény, amely nem vihető át minden további nélkül más csoportok tagjaira, és amely együtt változik az ember történelmileg kibontakozó szabadságfelfogásával.⁴⁶ Az erkölcsi törvény a belső szabadság szabálya.⁴⁷ Egy adott közösség többnyire íratlan „játékszabályrendszere”, amely mindenképpen egy dinamikusan változó valóság, amit Cicero elhíresült mondása is alátámaszt: *O tempora, o mores!* (Micsoda idők, micsoda erkölcsök).⁴⁸

2. Morál

A morál az egyén lelkiismeretéhez, önmagával való belső viszonyához kötődik. Az erkölcs és a morál egyaránt arra a kérdésre keresi a választ, hogy egy adott szituációban mi a jó és mi a rossz cselekvési lehetőség. A morál a személyes, az erkölcs a közösségi meggyőződés irányából teszi ezt, így az erkölcs szorosabb viszonyt ápolhat a közösség kultúrájával és világnézetével, azaz az értékrendjével, ezáltal könnyebben behatárolható.⁴⁹ Ezen meghatározások alapján az erkölcs az éthosz, a morál pedig az *ethosz* megfelelője lehet. A morál és az erkölcs viszonyának megértéséhez talán jó analógia a büntető- és polgári jog kapcsán, az elvárhatóság megvizsgálása. A polgári jogi jogviszonyokban a jogalanyoknak olyan magatartást kell tanúsítaniuk, amely hasonló körülmények

43 BIRHER Nándor 2022. 6.

44 BIRHER Nándor 2019. 14.

45 DOMOKOS Andrea: Bűncselekmények, büntetőjogi felelősség, az erkölcs és a büntetőjog közös gyökere. In.: BIRHER Nándor – HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk.): *Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudomány Kar, 2019. 202.

46 NYÍRI i.m. 7.

47 DOMOKOS Andrea: A büntetőjogi felelősség erkölcsi vonatkozásairól. *Kre-Dit: A Kre-Dok Online Tudományos Folyóirata*, 2019.

48 SZÜCS i.m. 1.

49 BIRHER Nándor 2022. 5.

mellett általában elvárható mindenkitől. Ez az általában elvárható magatartás egy, a társadalom által kollektíven elfogadott általános zsinórmérték. Jelen összehasonlításban, az erkölcsre hasonlít. A büntetőjogban a „tőle elvárhatóság” érvényesül, amely mindig egy adott, konkrét alany személyi körülményeihez, sajátosságaihoz viszonyított, egyéniesített kategória. Jelen összehasonlításban, a morálra hasonlít. Az elvárhatóság vizsgálata kiemelten fontos a büntetőjogban a bűnösség fennállása, vagy éppen egyes konkrét bűncselekmények megvalósulása kapcsán.⁵⁰

V. Záró gondolatok

A 21. század világra jellemző gyorsulás a jogrendszerekben is megfigyelhető. Egyre gyorsabb a jogalkotás, egyre összetettebb a szabályozás. Ez a fokozódó gyorsulás és komplexitás általánosságban is jelen van, illetve a közelmúlt válsághelyzetei és az azok által szított társadalmi feszültségek tovább gerjesztették. Az ilyen helyzetekben még aktuálisabb lehet – a jog elvitathatatlan eredményei és fontossága mellett – az erkölcs szerepe, hiszen nehéz helyzetben gyors és helytálló, jó és igazságos döntések talán csak akkor szülehetnek, ha azokat biztos, de egyben rugalmas, organikus fejlődésre alkalmas erkölcsi keretek övezik. Hiszen a jog – Ulpianus szavával élve – a jó és a méltányos művészete. Mindehhez hasznos lehet a kapcsolódó fogalmak meghatározása, a dolgozat erre tett kísérletet.

Forrásjegyzék:

- BIRHER Nándor: Az ember és a normák In.: Birher Nándor szerk.: *Etika mint normarend.* Budapest, Patrocinium Kiadó, 2022.
- BIRHER Nándor: Bevezetés az etika alapjaiba. In.: BIRHER Nándor szerk.: *Etika mint normarend.* Budapest: Patrocinium 2022.
- BIRHER Nándor: Ius, fas, mos: the emergence of norms, In.: KOZMA Gábor szerk.: *Deliberationes.* 2015/3. szám.
- BIRHER Nándor: Jog, erkölcs, vallás. In.: BIRHER Nándor – HOMICSKÓ Árpád Olivér: *Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudomány Kar, 2019.
- DOMOKOS Andrea: A büntetőjogi felelősség erkölcsi vonatkozásairól. *Kre-Dit: A Kre-Dok Online Tudományos Folyóirata,* 2019.
- DOMOKOS Andrea: Bűncselekmények, büntetőjogi felelősség, az erkölcs és a büntetőjog közös gyökerűsége. In.: BIRHER Nándor – HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk.): *Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudomány Kar, 2019.
- FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei.* Huszonkettedik

50 Például a „Segítségnyújtás elmulasztása” bűncselekmény

- átdolgozott és bővített kiadás, Eszterházy Károly Egyetem Oktatáskutató és Fejlesztő Intézete, 2018.
- FRIVALDSZKY János: *Természetjog*. Budapest, Szent István Társulat, 2001.
- MISKOLCZI BODNÁR Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata. *Polgári Szemle*, 11. évfolyam 4-6. szám, 27-33.
- NYÍRI Tamás: *Alapvető etika*. Szent István Társulat, 1994.
- POKOL Béla: Jegyzetek az erkölcs és a morál szerepéről a modern társadalmakban. *Jogelméleti Szemle*, 2005/3. szám.
- SZATHMÁRY Béla: *Magyar egyházjog*. Bp., Századvég Kiadó, 2004.
- SZŰCS Ferenc: *Teológiai Etika*. 11. kötet. Budapest, Református Zsinati Iroda Tanulmány Osztály, 1993.
- TURAY Alfréd: *Az ember és az erkölcs: alapvető etika Aquinói Szent Tamás nyomán*. Szeged, Agapé, 2000.
- ZÁMBÓ Károly József: *Hatályos magyar jogunk viszonya az erkölcsi és a vallási normákhoz*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2022.
- http://epa.oszk.hu/02000/02065/00005/pdf/EPA02065_gazdasagetika_2013_05_bir-her%20nandor_%20a%20kozosseg%20szabalyai.pdf

Horváth László¹

ÚJABB ELŐREHOZOTT PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK ÉS KISEBBSÉGI KÉPVISELET SZERBIÁBAN – INSTABILITÁSBAN STABILITÁS?

1. Bevezetés

A 2020. június 21-én megtartott általános parlamenti, tartományi és helyi önkormányzati választásokat minden szinten, elsőprő fölénnyel ismét a Szerb Haladó Párt (*Srpska napredna stranka SNS*) nyert meg. Ana Brnabić korábbi miniszterelnök 2020. október 28-án alakíthatta meg új kormányát. Korábban nem tapasztalt és az addig bevett gyakorlattól teljesen eltérő módon azonban az új testület korlátozott időbeli mandátummal jött létre, mivel a megalakulásakor tett szerb köztársasági elnöki bejelentéssel összhangban a 2022. április 3-án sorra kerülő államfőválasztással és a belgrádi helyhatósági választásokkal egyidőben köztársasági szinten előrehozott parlamenti választásokat is tartanak.²

Igaz, hogy az előrehozott választások intézménye korántsem újkeletű jelenség Szerbiában, arra azonban eddig nem volt példa, hogy már az új kormány megalakulásával egyidőben nyilvánosan bejelentsék az előrehozott parlamenti választások tényét és megjelöljék azok időpontját. Még akkor sem, ha a kiírás mellett szólt, mind a közelgő államfőválasztás dátuma, mind pedig a köztársasági elnök szárnyaló népszerűsége (a pártot tulajdonképpen vele azonosítják, melynek továbbra is ő az elnöke). Nyilvánvaló volt, hogy Vučić egy személyben nem csak az államfői, de az előrehozott parlamenti választásokat is meg tudja nyerni pártjának és az azzal szövetségben indulóknak, biztosítva ez által a további kormányzás lehetőségét. Egy további ürügy az előrehozott választások megtartására a demokrácia minőségéhez kapcsolódott, mivel az, az ellenzék szélesebb részvételének biztosítására vonatkozott a jövőbeni parlament munkájában. A 2020. júniusi parlamenti választásokat követően megalakult tulajdonképpen ellenzék nélküli szerb népképviselőház a Nyugat számára – amelyhez Szerbiai is csatlakozni kíván – nem igazán volt sem eladható, sem pedig elfogadható.

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Dr. habil. Szabó Zsolt, egyetemi docens, KRE-ÁJK, Alkotmányjogi Tanszék.

2 Megszavazta a szerb parlament az új kormányt: www.magyar nemzet.hu/kulfold/2020/10/megszavazta-a-szerb-parlament-az-uj-kormanyt (2023. 01. 05.)

Annak ellenére, hogy a szerb választási törvény első szakasza értelmében az ország nemzetgyűlésének tagjait úgy, mint ahogyan a liberális demokráciák többségében, négy éves időtartamra választják, a szerb alkotmány (2006) is több lehetőséget biztosít az idő előtti parlamenti választások megtartására. Az alkotmány 109. szakasza kimondja, hogy a kormány elleni bizalmi szavazás esetében,³ továbbá a kormány megindokolt javaslatára, illetve abban az esetben, ha a parlament a megalakulását követően 90 napon belül nem választja meg a kormányt, a köztársasági elnök rendelettel feloszthatja a nemzetgyűlést.

2. Politikai kontextus

Közvetlenül 2022. április 3.-át megelőzően számos olyan meghatározó kérdés (az ellenzék ismételt bojkottja vagy részvétele, a koszovói szerbek választási részvételének mikéntje) volt, illetve esemény történt (a Rio Tinto-ügy, a szerb alkotmány módosításával kapcsolatos népszavazás) Szerbiában és az ország határain túl (orosz-ukrán háború), amelyek kivétel nélkül uralták a belpolitikai napirendet, és amelyek jelentős befolyással bírtak az előrehozott parlamenti választások végeredményére.

2.1. Az ellenzék részvételének kérdése

Az ellenzéki erők minél szélesebb, lehetőleg egészének a részvétele azért is fontos volt, mivel a 2020-as parlamenti választásokat az opposíció egy része bojkottálta. Az ellenzék egy részének bojkottja, illetve a másik részének gyenge szereplése akkor az SNS-nek és szövetségeseinek nagyarányú választási győzelmét és egy tulajdonképpeni ellenzék nélküli parlament megalakulását eredményezte.⁴

A korábbi választásokat bojkottáló ellenzék részvételének, az ismételt bojkott elkerülésének, valamint a tiszta és szabad választási feltételek biztosítása érdekében – az Európai Parlament (EP) moderálása mellett – 2021 júliusában kormányzat-ellenzék párbeszéd indult.⁵ A dialógus második, 2021. szeptember 18-i fordulója eredményesen

3 A szerb alkotmány 130. szakasza értelmében a kormány vagy az egyes kormánytag iránti bizalmi szavazást legalább 60 népképviselő kezdeményezheti, elfogadásához pedig az összes népképviselő több mint felének támogatása szükséges. Amennyiben a Nemzetgyűlés nem szavaz bizalmat a kormánynak, a köztársasági elnök köteles megindítani az eljárást az új kormány megválasztására. Ha a Nemzetgyűlés a bizalom megvonásának megszavazását követő 30 napon belül nem választ új kormányt, a köztársasági elnöknek fel kell oszlatnia a Nemzetgyűlést és ki kell írnia az új választást.

4 Az SNS által indított választási lista 188 mandátumot nyert a 250-ből, de mivel végül közel az összes bejutó párttal koalícióra lépett és alakított „nemzeti egységkormányt” a parlamentben nem volt értékelhető ellenzék.

5 Az ellenzék és a hatalom között egyszerre két tárgyalássorozat is zajlott. Egyik az EP moderálása mellett, a választást bojkottálók, míg a másik, a szerb házelnök közvetítése mellett, a bojkottot elutasító, de parlamentbe be nem jutók csoportjával.

zárult, mivel a tárgyaló felek között megszületett egy a szerb parlament elnöke által aláírt, a választási folyamat lebonyolításának javítását célzó megállapodás, amely egy 16 pontból álló intézkedési javaslatban öltött formát. A megállapodás tizenhatodik pontjának értelmében az országos parlamenti választásokon a nemzeti kisebbségi választási lista állításához 10 000 helyett 5 000 érvényes támogató aláírás gyűjtésére volt szükség.⁶ Az egyeztetési folyamatból egyedül az Egyesült Szerbiai Ellenzék (*Udružena Opozicija Srbije*) képviselői – az EP képviselői által koordinált munka eredményességét kritizálva – vonultak ki, akik a későbbi érdemi munkában sem vettek részt.

2.2. A koszovói szerbek részvétele az előrehozott parlamenti választásokon

Amíg a korábbi szerbiai választások alkalmával a koszovói szerbeknek lehetőségük volt arra, hogy Koszovó területén adják le szavazataikat, a pristinai kormány ezúttal ezt Franciaország, Németország, Olaszország, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok (ún. QUINT államok) közbenjárása ellenére – a januári alkotmányos népszavazáshoz hasonlóan – sem tette lehetővé.⁷ A koszovói miniszterelnök a nem megfelelő szerb kéréssel, annak kifogásolható nyelvezetével utasította el a szerb fél vonatkozó kérését, amelynek következtében a Koszovóban élő szerb állampolgároknak kizárólag Szerbia területén volt lehetőségük szavazni. A választásra jogosultak szervezett buszokkal juthattak el a számukra a szerbiai Bujanovac, Kuršumlija, Raška és Tutin községek területén kijelölt összesen 46 szavazóhelyiségbe.⁸ Eltérő becslések szerint 11 és 20 ezer közé esett a szavazatukat leadók száma. Vélhetően a nemzetközi közösség koszovói és szerb félre tett erőteljes nyomásgyakorlásának – illetve a KFOR és az EULEX folyamatos monitorozó tevékenységének – köszönhetően a koszovói szerbek, az április 3-i szerbiai választásokon való részvétele jelentősebb incidens nélkül zajlott le. Mind a koszovói szerb lakosok, mind pedig a koszovói hatóságok egyaránt ügyeltek a konfliktus kialakulásának elkerülésére.

2.3. A Rio Tinto-ügy

Hasonlóan a 2020. június 21-i parlamenti választásokat megelőző „1 az 5 millióból” ellenzéki tüntetéssorozathoz – amely a szerb kormány és az államfő távozását, valamint szabad választásokat és szabad médiát követelt – eltérő indokkal ugyan, de a 2022.

6 Measures to improve the conduct of the electoral process Agreed by the Co-facilitators in the 2nd phase in the Inter-Party Dialogue 18 September 2021: www.europa.rs/wp-content/uploads/2021/09/Measures-to-improve-the-conduct-of-the-electoral-process-18-Sept.pdf (2023.01.05)

7 QUINT ‘Disappointed’ With Kosovo Over Serbian Election Stalemate: www.prishtina-insight.com/quint-disappointed-with-kosovo-over-serbian-election-stalemate/ (2023.01.05)

8 Republic of Serbia Presidential and Early Parliamentary Elections 3 April 2022: www.osce.org/files/f/documents/0/0/524385.pdf (2023.01.06)

április 3-i előrehozott választások előtt is kitört egy zöld és baloldali szervezetek által szervezett tüntetéshullám. Ennek azonban a szerb kormány gyorsan elejét vette.

A 2021 szeptemberében elindult tüntetéssorozat a Rio Tinto brit-ausztrál tulajdonú óriásvállalat (amely vasérc-, réz-, gyémánt-, arany- és uránkitermeléssel is foglalkozik), szerbiai leányvállalatának a Rio Savanak az ország nyugati részén fekvő Loznica közelében található Gornji Nedeljicében⁹ a lítiumbánya-nyitását, az ehhez kapcsolódó hulladéklerakó és infrastruktúra kialakítását, valamint annak a környezetre (levegő-és vízszennyező) és a társadalomra egyaránt gyakorolt káros hatásait kívánta megakadályozni. A tüntetések háttérben szerepelt továbbá a 2,4 milliárd dolláros projekt (melynek köszönhetően a cég Európa legnagyobb lítium-beszállítójává vált volna)¹⁰ kivitelezéséhez szükséges helyi népszavazási és a kisajátítási törvény tervezett, majd november 26-án megtörtént módosítása is. A módosítás értelmében azok, akik nem akarták eladni a földjeiket vagy házaikat a Rio Tinto bányavállalatnak, a vonatkozó törvény módosítását követően, annak új, a közérdekre való hivatkozást rögzítő rendelkezése értelmében erre kötelezhetőek lettek volna (december 8-án a tüntetések hatására az elfogadott módosításokat a szerb kormány hatályon kívül helyezte).¹¹

Aleksandar Vučić szerb államfő a településen tett látogatását és a helybéliekkel folytatott konzultációit követően Loznica város képviselő-testülete 2021. december 16-án hatályon kívül helyezte a július 29-én elfogadott, a lítiumbánya építését előíró területrendezési tervet, amely jóváhagyta a Rio Tinto vállalat Jadar-projektjét.¹²

Megfelelő mennyiségű aláírás összegyűjtése esetén a szerb törvények értelmében is népszavazást kell kiírni, amire végül – annak ellenére, hogy közel háromszázezer aláírás gyűlt össze – nem került sor, mivel a tiltakozó megmozdulások hatására a szerb kormány 2022. január 20-án, három hónappal a választások előtt ülést tartott a Rio Tinto céggel való további együttműködésről. A Jadar projekttel kapcsolatban kialakult helyzetre való tekintettel a testület ekkor úgy döntött, hogy visszavonja a bányászati óriásvállalat engedélyeit.¹³

A Szerbiát irányítók rugalmasságának háttérben vélhetően közrejátszottak a közelgő előrehozott parlamenti választások, mivel közvetlenül azokat megelőzően hátrányosan

9 Az elektromos autók akkumulátorainak gyártása során is felhasznált lítium bányászata és feldolgozása sok víz felhasználásával és komoly környezetszennyezéssel járó folyamat, ahol a feldolgozás során keletkező melléktermékek ártalmatlanítása elengedhetetlen, a mérgező anyagok tárolása pedig összetett.

10 The Rio Tinto case: when Serbian environmentalists become a force for pressure: www.kki.hu/wp-content/uploads/2022/04/KE_2022_09_RS_Rio_Tinto_case_VC_0328-1.pdf (2023.01.06)

11 Uo.

12 A projekt a nevét a jadarit nevű ércről kapta, amelyből egy speciális, erősen környezetszennyező eljárással állítják elő, vonják ki a lítiumot.

13 Pontot tettek a Rio Tinto-ügy végére: Brnabić rendkívüli sajtótájékoztatót tartott: www.vajma.info/cikk/szerbia/31083/Pontot-tettek-a-Rio-Tinto-ugy-vegere-Brnabic-rendkivuli-sajtotajekoztatot-tartott.html (2023.01.07)

érinthette volna a hatalmon lévő nagyobb pártokat, hogy az országban egy olyan kérdés kapcsán keletkezik kitapintható ellentét a kormány és a parlamenten kívül politizáló ellenzék között, amely fontos nemcsak a helyben élők, de az egész társadalom számára. Ráadásul a választási kampány során az ellenzék a kormánynak a projekthez való hozzáállása megváltoztatása nélkül kisajátíthatta volna a környezetvédelem iránti elkötelezettséget,¹⁴ ami az EU csatlakozás egyik meghatározó elemét¹⁵ képezi. A szerb vezetés a beruházás mellett végig az abban rejlő nagy gazdasági potenciállal érvelt. Egyrészt, hogy az már csak az előkészítési folyamatban kétezer embernek biztosított megélhetést, másrészt pedig, hogy a Loznica közeli termelőhelyről becslések szerint 55 ezer tonnányi tiszta lítiumot is felszínre lehetne hozni, ami nagyban csökkentené az autógyárak függőségét az Európán kívüli termelőktől.¹⁶

2.4. Alkotmánymódosító népszavazás

A szerb alkotmány módosításával kapcsolatos 2022. január 16-án megtartott népszavazásra az Európai Unió független igazságszolgáltatásra vonatkozó elvárásával összhangban került sor, annak érdekében, hogy a bírók és ügyészek megválasztása során – jogállamiság és a hatalmi ágak szétválasztásának elvével összhangban – csökkenjen a szerb törvényhozás befolyása. A kérdéskör a 23. Igazságügy és alapvető jogok tárgyalási fejezethez tartozik és az igazságügyi reform részét képezi. A népszavazás az áprilisi előrehozott parlamenti, államfő és belgrádi helyhatósági választásokat megelőzően egyaránt különösen fontos volt mind a kormány, mind pedig az ellenzék számára. Egyrészt mivel lehetőséget adott saját táboraik mozgósítására, a szavazókkal való szorosabb és dinamikusabb kapcsolattartásra. Másrészt mivel lehetővé tette az aktuális népszerűség felmérését.¹⁷ Harmadrészt pedig mivel a választásokat megelőzően a stratégiai koncepcióik esetleges *újragondolását*, vagy csak azok finomhangolását is elősegíthette. A referendumot megelőzően a vonatkozó törvény 2021. novemberi módosításával megszűnt a korábban hatályban lévő, a népszavazásokra vonatkozó 50%-os részvétel melletti érvényességi küszöb, az eredményességhez pedig elegendővé vált, ha az érvényes szavazatok több mint fele támogató.

A népszavazás a szerb parlament által elfogadott alkotmánymódosításra vonatkozó törvény megerősítéséről, vagy annak elutasításáról szólt. A tárgy megosztotta a kormányzó és az ellenzéki erőket, mivel az előbbi az igennel, míg az utóbbi a bojkottra

14 Egy idő után a tüntetések már nem csak a Rio Tinto szerbiai projektjét ellenezték, hanem általános környezetvédelmi megmozdulásokká alakultak át, amelyek az országban zajló kínai projekteket ellen is irányultak (Nagybecskerek, Bor).

15 A 27. EU-s csatlakozási tárgyalási fejezet a környezetvédelemmel foglalkozik

16 Szerbiai népszavazás buktathatja el a világ e-autóit: www.napi.hu/nemzetkozi-gazdasag/szerbia-litiumbanya-rio-tinto-elektromos-autozas.732242.html (2023.01.07)

17 Szerbiai választások 2022: Stabil győzelem, első repedések: www.kki.hu/wpcontent/uploads/2022/06/KE_2022_29_RS_szerb_valasztasok_gyozelem_NF_0610.pdf (2023.01.07)

vagy a nemmel való szavazásra szólította fel a szimpatizánsait.¹⁸ A nemzetközi közösség (QUINT, EU) törekvéseivel ellentétben a koszovói parlament döntése értelmében a Koszovóban élő szerbeknek első alkalommal nem volt lehetőségük arra, hogy Koszovó területén szavazzanak. A Köztársasági Választási Bizottság (a továbbiakban: KVB) határozatával összhangban azonban négy Koszovóhoz közeli dél-szerbiai településen (Kuršumljija, Novi Pazar, Raška, Vranje) kialakított szavazóhelyiségekben leadhatták szavazataikat.¹⁹ A választásra jogosult 6 510 323 állampolgárból 1 974 623 fő szavazott érvényesen, ami a szavazati joggal rendelkező választópolgárok 30%-nak felel meg. Az igen szavazatok száma 1 189 460 (59,62%), míg a nemké 785 163 (39,35%) volt.²⁰

2.5. Orosz-ukrán konfliktus

A szerbiai belpolitikai folyamatokra, így az április 3-án megtartott előrehozott parlamenti választások végeredményére is befolyással bírt az ukrán-orosz háború. Annak ellenére, hogy az SNS és szövetségesei ismét megszerezték a szavazatok többségét, ezúttal ez a korábbiaktól eltérően jóval kevesebb mandátumot jelentett. A konfliktus hiányában a jobboldali-nacionalista, továbbá oroszpárti indulók jó eséllyel nem tudták volna átlépni a 3%-os bejutási küszöböt. A Nyugathoz első sorban euro-integrációs törekvése, míg Oroszországhoz tradicionálisan és energetikai szempontok (kőolaj, földgáz)²¹ miatt erőteljesen kötődő Szerbia a konfliktus kitörését követően rendkívül nehéz helyzetbe került, hiszen világos állást kellett volna foglalnia egy olyan eseménysorozatban, amelyben nyugati és keleti szövetségesei kerültek egymással szembe. A szerb vezetés végül kiállt Ukrajna területi integritása és szuverenitása mellett, valamint elítélte az orosz fegyveres agressziót, de az EU-szankciókhoz nem csatlakozott.²² Ezen álláspontján sem hathatós európai uniós nyomásra, sem pedig azt követően nem változtatott, hogy március 2-án végül megszavazta az ENSZ Közgyűlés azon határozatát, amely elítélte az Oroszországot az Ukrajna ellen folytatott inváziója miatt.²³

18 Az alkotmány módosításáról döntenek ma Szerbiában: www.vajma.info/cikk/szerbia/31065/Az-alkotmany-modositasarol-dontenek-ma-Szerbiaban.html (2023.01.07)

19 RIK: Srbi sa Kosova mogu da glasaju u Kuršumljiji, Raški, Vranju i Novom Pazaru: www.danas.rs/vesti/politika/rik-srbi-sa-kosova-mogu-da-glasaju-u-kursumljiji-raski-vranju-i-novom-pazaru/ (2023.01.07)

20 *Rezultati referenduma*. www.rik.parlament.gov.rs/tekst/sr/41877/rezultati-referenduma.php (2023.01.07)

21 A 2022. május 31-én lejáró gázszerződés további három évre történő megújítása, illetve a gázár rögzítése is jelentős mértékben meghatározta Szerbiának a konfliktus során tanúsított magatartását.

22 Serbian officials and pro-government media react to criticism for not joining Russia sanctions: www.europeanwesternbalkans.com/2022/02/28/serbian-officials-and-pro-government-media-react-to-criticism-for-not-joining-russia-sanctions/ (2023.01.07)

23 Serbia Backs UN Resolution Condemning Russian Attack on Ukraine: www.balkaninsight.com/2022/03/02/serbia-backs-un-resolution-condemning-russian-attack-on-ukraine/ (2023.01.07)

3. A köztársasági szintű választások folyamata és eredménye

Jelenleg 6 502 307 választópolgár rendelkezett szavazati joggal, melyből 3 806 050 szavazott az előrehozott parlamenti választáson és adott le 3 693 328 érvényes szavazatot. A választási részvétel aránya 58,6%-os volt.²⁴

2022. április 3-án a 250 parlamenti helyért²⁵ tizenkilenc lista (párt vagy pártszövetség) versenyzett, amelyből az alacsonyabb választási küszöbnek és a teljes ellenzéki részvételnek köszönhetően tizenkettő be is jutott a parlamentbe. Ez által az előző választásokhoz képest egy meglehetősen reprezentatívabb Népképviselőház alakulhatott meg (2020-ban huszonegy induló, hét bejutó, amelyből három többségi, négy pedig kisebbségi lista volt).

A szerb választási rendszer vonatkozásában fontos megjegyezni, hogy 2020-ban az 5%-os parlamenti küszöb 3%-ra csökkent, mellyel összhangban a nemzeti kisebbségek mandátumszerzésére vonatkozó korábbi szabályozás is az országos szintű előírások szerint módosult.²⁶ A köztársasági parlament esetében a nemzeti kisebbségek bejutásához szükséges természetes küszöböt immáron úgy számítják ki, hogy egy nemzeti kisebbségi lista által kapott szavazatszámhoz hozzáadják a rá leadott összes érvényes szavazat 35%-át,²⁷ vagyis a nemzeti kisebbségi listákra leadott szavazatok számát megszorozzák 1,35-el.²⁸ A nemzeti kisebbségek vonatkozásában – elsősorban a korábban tapasztalt visszaélések miatt – kibővült a politikai pártjaikra vonatkozó meghatározás. A nemzeti kisebbségi politikai párt olyan párt, amellyel kapcsolatban a KVB megállapította, hogy elsődleges célja egy nemzeti kisebbség érdekeinek képviselete és pártfogása, valamint a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek jogainak védelme és javítása a nemzetközi jogi normákkal összhangban. Arról, hogy a választási lista benyújtója jogosult-e a nemzeti kisebbségi párt vagy koalíció meghatározásra, a KVB külön határozattal dönt a lista kihirdetése előtt. A döntést, a kisebbségiként elismerést megelőzően a testület kikérheti az illetékes nemzeti kisebbség nemzeti tanácsának véleményét arról, hogy a választási lista előterjesztője valóban egy nemzeti kisebbség politikai pártja vagy a nemzeti kisebbségek politikai pártjainak koalíciója.²⁹

Habár az előző három köztársasági szintű parlamenti választás mintájára a legtöbb, ezúttal 120 mandátumot ismét az SNS, illetve az általa indított „Aleksandar Vučić – Együtt mindent elérhetünk” elnevezésű választási lista nyerte, ez a 2020-as népképviselőházi

24 Republička Izborna Komisija: www.rik.parlament.gov.rs (2023.01.07)

25 SZABÓ Zsolt: *A Nyugat-Balkán parlamentjei*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2016. (57).

26 A Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ) képviselői módosító indítványának köszönhetően került sor a természetes küszöb korrekciójára.

27 Bálint PÁSZTOR: Nova izborna regulativa i princip reprezentativnosti: Zakon o izboru narodnih poslanika i Zakon o lokalnim izborima. *Srpska politička misao*, 2021/1. (19).

28 László HORVÁTH: Parliamentary Representation of National Minorities in the Western Balkans: Wishful Thinking or Reality? *Hungarian Journal of Minority Studies*, Vol. IV. 2021. (21, 22).

29 A népképviselők megválasztásáról szóló törvény 137. szakasz (14/2022)

választásokon megszerzett 188 mandátumhoz képest a párt számára 68 képviselői hely elvesztését és a koalíciós kényszert jelenti. A második helyen a Szerbia Győzelméért Egyesültek, az ellenzék egy részét tömörítő bal és jobboldali szervezeteket egyaránt tartalmazó választási szövetség végzett 38 mandátummal. Harmadikként az SPS által indított Ivica Dačić – Szerbia Miniszterelnöke nevet viselő lista ért célba, amely 31 mandátumot szerzett (2020-ban 32). A 2021 januárjában megalapított Nemzeti Demokratikus Alternatíva (NADA) jobboldali választási szövetség 15 mandátumot nyert. 13 mandátummal az ötödik helyen végzett a 2022 januárjában létrejött és mintegy hatvan (három nagyobb és számos kisebb) szervezetet tömörítő Nekünk kell – Akció – Ökológiai felkelés – Ćuta – Ne hagyj Belgrádot megfulladni (Moramo) nevet viselő zöld-polgári baloldali politikai választási formáció. 10 mandátummal holtversenyben a hatodik helyen végezve visszatért a szerb törvényhozásba a 2020-as köztársasági parlamenti választásokat bojkottáló jobboldali-nacionalista tömörülés a Dveri, aki ezúttal a POKS egy részével indult. A 2012-ben alapított szintén jobboldali-nacionalista oroszbarát, EU és NATO-ellenes tömörülés az Eskütevők Szerb Pártja (Zavetnici) is 10 mandátumot nyert.

A Szerbiában élő nemzeti kisebbségek egy részének pártjai nem csak megmérettetnek, de – köszönhetően a kedvező választójogi szabályozásnak – rendre be is jutnak a központi törvényhozó testületbe. Ezúttal, hasonlóan a 2016-os előrehozott parlamenti választásokhoz öt nemzeti kisebbségi lista került be köztársasági szintű parlamentbe. A legnagyobb vajdasági magyar párt a Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ) jelenleg is önállóan indult és szerzett 5 mandátumot (2020-ban 9). A bosnyák közösség szavazataiért versengő Igazságosság és Megbékélés Pártja (SPP) három mandátumot nyert (2020-ban 4). Az Együtt Vajdaságért – Vajdaság (DSHV-ZZV) nevű választási szövetség a horvát, a Szandzsáki Demokratikus Akciópárt (SDA) pedig szintén a bosnyák választók kegyeiért küzdve szerzett két-két parlamenti helyet (2020-ban horvát formáció nem jutott be, az SDA pedig két mandátumot szerzett).

Közvetlenül a 2020. június 21. parlamenti választásokat megelőzően, – a szerbiai többpártrendszer bevezetése óta első alkalommal – az albán kisebbségi pártok választási szövetséget hoztak létre. A választási szövetség, amely a Szerbiában működő hat albán párt közül ötöt tömörített (Demokratikus Cselekvés Pártja (*Partija za demokratsko delovanje*), Alternatíva a Változásért (*Alternativa za promene*), Demokrata Párt (*Demokratska partija*), Demokratikus Haladásért Mozgalom (*Pokret za demokratski progres*), Polgári Csoport Mozgalom a Változásért (*Grupa građana Pokret za promene*)) az „Albán Demokratikus Alternatíva – Egyesült Völgy” nevet viselte. Az Albánok Demokrata Pártja (*Demokratska partija Albanaca*) nem kívánt részt venni az együttműködésben. A preševói, a bujanováci és a medvedai albánok választási szövetségének egyik kezdeményezője és támogatója Gent Cakaj albán külügyminiszter volt. Jelenlétében írták alá a résztvevő felek az együttműködési megállapodást 2020 januárjában, Tiranában. A választási szövetség bírta a koszovói politikai elit támogatását is.³⁰

30 Izbori u Srbiji: Partije Albanaca prvi put na zajedničkoj listi, priželjkuju tri poslanička mesta:

A 2022. áprilisi előrehozott köztársasági szintű parlamenti választásokat megelőzően a szerbiai albán közösség nem tudta megismételni a korábbi bravúrt. A sikertelen egyeztetési tárgyalások következtében képviselői most nem egy közös, hanem két külön választási listával indultak, melyek közül a Preševo-völgyi Albánok Koalíciója (*Koalicija Albanaca Preševske doline*) nyert egy mandátumot.

2. táblázat: A 2020-as és a 2022-es köztársasági szintű parlamenti választások eredményeinek összehasonlítása³¹

Párt	2020 mandátum	2022 mandátum	%	Szavazatszám
Szerb Haladó Párt	188	120	44,27	1 635 101
Szerbia Győzelméért Egyesültek	–	38	14,09	520 469
Szerbiai Szocialista Párt	32	31	11,79	435 274
Nemzeti Demokratikus Alternatíva (NADA)	–	15	5,54	204 444
Nekünk kell (Moramo)	–	13	4,84	178 773
Szerb Patrióta Szövetség (SPAS)	11	–	–	–
Dveri-POKS	–	10	3,92	144 762
Eskütevők Szerb Pártja (Zavetnici)	–	10	3,82	141,227
Vajdasági Magyar Szövetség	9	5	1,63	60 313
Igazságosság és Megbékélés Pártja (SPP)	4	3	0,97	35 850
Együtt Vajdaságért – Vajdaság (DSHV-ZZV)	–	2	0,65	24 024
Szandzsáki Demokratikus Akciópárt (SDA)	3	2	0,56	20 553
Albán Demokratikus Alternatíva – Egyesült Völgy (Preševo-völgyi Albánok Koalíciója)	3	1	0,28	10 165
Összesen	250	250	92,36	3 410 955

A 2022-es előrehozott köztársasági parlamenti választásokat követően az SNS-nek a Nemzeti Demokratikus Alternatíva, a Dveri-POKS, valamint az Eskütevők Szerb Pártja képviseletében a 2016-2020-as parlamenti ciklushoz hasonlóan ismét lesz jobboldali ellenzéke is, e három konzervatív, NATO-és uniós ellenes, valamint oroszbarát tömörülés formájában (összesen 35 mandátum).³²

www.aa.com.tr/ba/politika/izbori-u-srbiji-partije-albanaca-prvi-put-na-zajedni%C4%8D-koj-listi-pri%C5%BEeljkju-tri-poslani%C4%8Dka-mesta/1877171 (2023.01.08)

31 Lásd: 24-es lábjegyzet

32 Ez pontosan annyi mandátum, amennyi a 2016-os parlamenti választásokat követően 2020-

A szerbiai magyarságot képviselő politikai entitások közül önálló magyar listával ezúttal is csak a VMSZ vett részt. A Magyar Mozgalom (MM)³³ a Moramo, a VMDK pedig Szerbia Győzelméért Egyesültek választási listáján indult, mandátumot azonban egyikük sem szerzett. A 2020-as köztársasági parlamenti választások alkalmával a VMDK a Szövetség Szerbiáért választási koalícióban a bojkott mellett döntött, míg az MM a Szabad Polgárok Mozgalmát támogatta, de mandátumot ekkor sem szerzett.³⁴

A VMSZ 2022. február 17-én Belgrádban adta át a „Vajdasági Magyar Szövetség – Pásztor István” elnevezésű választási listáját, melynek szlogenje a „Értetek, veletek, mindannyiunkért!” volt. A magyar párt választási programja magába foglalta a regionális önkormányzatiságot és funkcionális decentralizációt, az európai integrációt, az illegális migrációt, az infrastruktúra-és gazdaságfejlesztést, a környezetvédelmet, a mezőgazdaság és vidékfejlesztést, a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos ügyeket, az egészségügyet, a demográfiát, a szociálpolitikát, valamint a sporttal és ifjúsággal kapcsolatos kérdéseket.³⁵

A VMSZ a köztársasági szintű parlamenti választási eredményeinek tükrében továbbra is a vajdasági magyarság legerősebb politikai szervezete, amely a képviseleti rendszer minden szintjén (köztársasági, tartományi, helyi önkormányzati) egyaránt képes mind a jelöltállításra, mind pedig a mandátumszerzésre. A párt az elkövetkező parlamenti ciklusban öt mandátummal (Pásztor Bálint, Kovács Elvira, Fremond Árpád,³⁶ Újvári Zsombor, Ökrész Rozália) rendelkezik, ami lehetővé tette a VMSZ számára az önálló frakció létrehozását. A párt a 2020-as köztársasági parlamenti választásokon kilenc mandátumot és hét államtitkári (környezetvédelem, pénzügy, igazságügy, mezőgazdaság, infrastruktúra, egészségügy és oktatás) helyet szerzett, ami a magasabb megszerzett szavazatszámom túl, annak is betudható, hogy akkor kevesebb párt jutott be a parlamentbe.

A Vajdasági Magyar Demokrata Párt (VMDP) és a Magyar Egység Pártja (MEP), úgy mint ahogyan 2020-ban, most sem vett részt a választások ezen szintjén.³⁷ Ha-

ig a ciklus végéig az SNS akkori jobboldali ellenzéknek a Szerb Radikális Pártnak (22) és Dveri-Szerb Demokrata Pártnak (13) volt.

33 A Magyar Mozgalom, Sövény Ferencnek, a mozgalom vezetőjének 2022. december 6-i bejelentése értelmében felfüggeszti politikai tevékenységét, de civil szervezetként tovább működik.

34 MOLNÁR Csongor: Választások a járvány idején. Parlamenti, tartományi és helyi önkormányzati választások Szerbiában. *Kisebbségi Szemle*, 2021/1. (43).

35 Értetek, veletek, mindannyiunkért: www.vmsz.org.rs/ertetek-veletek-mindannyiunkert (2023.01.08)

36 Miután az új összetételű Magyar Nemzeti Tanács 2022. december 16-án megtartott alakuló ülésén a listavezető Fremond Árpádot, a VMSZ korábbi alelnökét és parlamenti képviselőjét választotta meg elnökének, Fremond képviselő úr helyét Újhelyi Ákos vette át a VMSZ parlamenti frakciójában.

37 A VMDP sem 2012-ben, sem pedig 2014-ben nem vett részt a köztársasági szintű választásokon. A MEP a 2014-es választásokon az Emir Eflić által vezetett Nemzeti Közösségek

sonlóan a Magyar Polgári Szövetség (MPSZ), mely 2012-ben a Mindannyian Együtt elnevezésű vegyes nemzetiségű kisebbségi listán (VMDK, HDK, BDK),³⁸ 2014-ben pedig a Nemzeti Közösségek Listáján (MRM, HDK, BDK, MEP) indult országos szinten (a párt a 2016-os és a 2020-as parlamenti választásokon sem mérettette meg magát). A Magyar Remény Mozgalom (MRM), amely 2014-ben a Nemzeti Közösségek Listához társult, 2014. szeptember 25-én előre meghatározatlan időre felfüggesztette tevékenységét.³⁹

4. Parlament és kormányalakítás

Az előrehozott parlamenti választások végeredményének törvényi előírás szerinti 96 órán belüli kihirdetését ellehetetlenítette, hogy a dél-szerbiai Bujanovac községhez tartozó Veliki Trnovac településen 2022. június 30-ig öt alkalommal kellett megismételni a választásokat, mivel itt a korábbi négy választás eredménye ellen felváltva fellebbezett a Preševo-völgyi Albánok Koalíciója, illetve a Szerbiai Szocialista Párt. Az ötödik forduló végül sikeresnek bizonyult, amelyet követően július 4-i eredményhirdetés értelmében végül az albán nemzetiségi lista szerezte meg az itt elérhető egy parlamenti mandátumot. A választásra vonatkozó jogszabályok értelmében a végleges eredmények kihirdetését követően 30 nap állt rendelkezésre, hogy megalakuljon az új parlament, a képviselők eskütétele után pedig 90 napon belül kellett, hogy sor kerüljön a kormányalakításra.

A köztársasági parlament közel négy hónappal a választásokat követően, 2022. augusztus 1-én tartotta alakuló ülését, ahol a mandátumok hitelesítését követően a képviselők letették hivatali esküjüket.⁴⁰ Másnap a parlament, elnökévé az SNS jelöltjét, Vladimir Orlicot választotta, aki az előző két éves parlamenti ciklusban a Népképviselőház egyik alelnöke és az SNS parlamenti képviselőcsoportjának frakcióvezető-helyettese volt. A képviselők döntése értelmében a parlament hét alelnöke közül kettőt, Kovács Elvirát (VMSZ) és Ušumak Zukorlicot (SPP), a nemzeti kisebbségek pártjai delegálhattak.⁴¹

A 2022. április 3-i szerbiai előrehozott parlamenti választásokat követően, minden eddigi kormányalakítási rekordot megdöntve, 205 nappal a parlamenti választások

Listáján indult, de mandátumot nem szerzett. A két magyar pár a 2016-os általános választásokon a VMSZ-el közösen indult.

38 HERNER-KOVÁCS Eszter: Szerbiai választások 2012. Az új szerb politikai erőtér és az elmúlt egy év tanulságai, különös tekintettel a magyar érdekképviselő alakulására. *Magyar Kisebbség, Nemzetpolitikai Szemle* 2013/2. (93).

39 Az MRM felfüggeszti politikai tevékenységét: www.vajma.info/cikk/vajdasag/17700/Az-MRM-felfuggeszti-politikai-tevekenyseget.html (2023.01.08)

40 Megalakult a szerb parlament, a képviselők letették az esküt: www.vajma.info/cikk/szerbia/31663/Megalakult-a-szerb-parlament-a-kepviselok-letettek-az-eskut.html (2023.01.08)

41 Vladimir Orlic novi predsednik parlamenta: www.ktv.rs/2022/08/03/vladimir-orlic-novi-predsednik-parlament/ (2023.01.08)

után, október 26-án lépett hivatalba Szerbia új kormánya,⁴² amelyet a 2017-2020 és a 2020-2022 időszakhoz hasonlóan ismét Ana Brnabić vezet. A kormányt, amelyet a Szerb Haladó Párt, a Szerbiai Szocialista Párt, a Vajdasági Magyar Szövetség, valamint a horvát és a bosnyák (SPP) kisebbség koalíciója alkot, 157 igen és 68 nem szavazattal választotta meg a parlament. A szavazásról 25 képviselő távolmaradt. Az új szerb kormánynak 25 minisztere, valamint három tárca nélküli minisztere lesz.⁴³ A testületben csupán a miniszterelnök és három korábbi miniszter (pénzügy, környezetvédelem, igazságügy) tarthatta meg előző portfólióját, illetve néhány korábbi miniszter került eltérő tárca élére. A miniszteri pozíciók többségében azonban új nevekkal találkozhatunk. Az elmúlt időszak olyan meghatározó SNS-es politikusai, mint Zorana Mihajlović, Nebojša Stefanović vagy Jadranka Joksimović ezúttal nem kaptak felkérést miniszteri tisztségre.

Ana Brnabić kormányfő expozéjában – miután bemutatta korábbi kormányának eredményeit – ismertette, hogy mintegy 12 milliárd eurót terveznek befektetni energiapolitikai célokba a következő években a „Szerbia 2025” fejlesztési terv keretében. Kiemelte, hogy a lehető leghamarabb megkezdik a Magyarország felé vezető kőolajvezeték építését s, hogy ez lesz új kormányának egyik kiemelt projektje. A kormányalakító prioritásként nevesítette az oktatásba (különösen a duális oktatás további fejlesztésébe), a tudományba, a kutatásfejlesztésbe való további befektetéseket, valamint az egészségügyi infrastruktúra és az egészségügyi dolgozók bérfejlesztése mellett az egészségügyi teljes digitalizálását is. Kiemelte, hogy a következő évben számos infrastruktúrális beruházás fejeződik be, továbbá elérendő célként határozta meg, hogy 2026-ra Szerbiában az átlagkereset 1000 euró, az átlagnyugdíj pedig 500 euró legyen. Hangsúlyozta, hogy az ország folytatja európai útját, s hogy készen állnak a 3. klaszter (Versenyképesség és inkluzív növekedés) megnyitására. Vörös vonalak közé sorolta a Szerb Köztársaság érdekeinek tiszteletben tartását, az ország teljes függetlenségét a bel- és külpolitika valamennyi kérdésében (saját nemzeti érdekeivel és a nemzetközi jog elveivel összhangban), valamint a szerb nép létfontosságú érdekeinek és biztonságának megőrzését Koszovóban. Leszögezte, hogy maximális erőfeszítéseket tesznek a béke megőrzése, valamint egy jobban összekapcsolt, gazdaságilag nyitott, stabil és virágzó régió építése érdekében s, hogy a jövőben is dolgoznak az „Open Balkans” kezdeményezésen, ahova Montenegrót és Bosznia-Hercegovinát is várják, de a kezdeményezés nyitott Pristina előtt is. A szerb kormányfő elmondta, hogy továbbra is elkötelezettek a Belgrád-Pristina párbeszéd folytatása mellett, de mielőtt bármilyen megállapodás születne, a korábbi brüsszeli megállapodásban foglaltakat maradéktalanul végre kell hajtani.

42 A szerb államfő tájékoztatása értelmében az új kormány mandátuma ezúttal is két évig tart. 2024-ben ismét előrehozott parlamenti választásokra kerül sor. A most megalakult új kormány kizárólagos feladata a gazdasági-és energiaválság kezelése.

43 A szkupstina megszavazta az új Brnabić-kormányt: www.vajma.info/cikk/szerbia/31979/A-szkupstina-megszavazta-az-uj-Brnabic-kormanyt.html (2023.01.08)

Ezzel összefüggésben kijelentette, hogy elvárják az EU-tól és Pristinától egyaránt, hogy további késedelem nélkül biztosítsák a Szerb Önkormányzatok Szövetségének létrejöttét a brüsszeli megállapodásban foglalt valamennyi jogkörrel. Ismertette, hogy továbbra is támogatják koszovói szerbeket, s hogy minden támogatást megadnak a Szerb Ortodox Egyháznak (SPC), valamint, hogy Koszovó területén befektetéseket valószínűleg megvallási és kulturális örökségük újjáépítése, helyreállítása és megőrzésébe érdekében. A kormányalakító hangsúlyozta, hogy kormánya segíti és támogatja a szerb népet a régió országaiban, ami elsősorban a nyelv és az írás megőrzésére irányul, ami elengedhetetlen a nemzeti identitás megőrzéséhez. Ennek tükrében különleges kapcsolatokat ápolnak a Bosznia-hercegovinai Szerb Köztársasággal, tiszteletben tartva a Daytoni Megállapodást, amelynek kezesi és ragaszkodnak a jobb kapcsolatokhoz Bosznia-Hercegovinával, amit a Belgrád és Szarajevó közötti autópálya megépítésével mutatnak meg. Elmondta, hogy ezentúl még keményebben dolgoznak azon, hogy a külföldön tartózkodó szerbek hazatérjenek. Ezzel összefüggésben kiemelte, hogy az előző kormányának mandátuma alatt megalapították a „Visszatérési Pont” elnevezésű szervezetet, amely napi kapcsolatban áll több száz olyan diaszpórában élő személlyel, akik vállalkozásalapításon vagy befektetések megvalósításában gondolkodnak szülőhazájukban.⁴⁴

Pásztor István VMSZ elnök és Aleksandar Vučić SNS elnök, szerb államfő 2022. október 19-én abban állapodtak meg, hogy a VMSZ és az SNS a 2014-es, 2016-os és a 2020-as együttműködési megállapodás mintájára ismét koalíciós szerződést írnak alá,⁴⁵ amelynek következtében a VMSZ választási programja ezúttal is a kormányprogram részét fogja képezni. A VMSZ és az SNS között az elkövetkező időszakban is folytatódik tehát a 2014 óta tartó stratégiai együttműködés. A kormányzati munkában való részvétel a jövőben, a korábbi hét helyett nyolc különböző minisztériumban, nyolc államtitkári pozícióban⁴⁶ keresztül valósulhat majd meg. A koalíciós szerződés aláírására november 1-én került sor.⁴⁷

A kisebbségi horvát kormánykoalíciós partner Tomislav Žigmanov személyében az Emberi jogi, kisebbségi és társadalmi párbeszédért felelős minisztérium, a bosnyák kormánykoalíciós partner, pedig Edin Đerlek személyében egy tárcanélküli minisztérium vezetésére kapott megbízást.

44 Ovo je program nove Vlade Srbije: Šta piše u ekspozeu Ane Brnabić: www.nova.rs/vesti/politika/ovo-je-program-vlade-srbije/ (2023.01.08)

45 Pásztor István Aleksandar Vučićyal tárgyalt: www.magjarszo.rs/hu/5062/kozelet/274059/Pasztor-Istvan-Aleksandar-Vucicyal-targyalt-VMSZ-Pasztor-Istvan-Aleksandar-Vucic-Vajdasagi-Magyar-Szovetsseg.htm (2023.01.08)

46 Építésügy-, közlekedés-és infrastruktúra, mezőgazdaság, pénzügy, igazságügy, környezetvédelem, egészségügy, oktatásügy és beruházás.

47 Az SNS és a VMSZ új koalíciós megállapodást írt alá: www.vajma.info/cikk/szerbia/32001/Az-SNS-es-a-VMSZ-uj-koalicios-megallapodast-irt-ala.html (2023.01.10)

5. Mi várható?

A régi/új szerb vezetés tehát, többek között továbbra is azt a már több mint egy évtizede elhúzódó egymással szorosan összefüggő két stratégiai szempontból kiemelt és rendkívül összetett külpolitikai ügyet kezeli érdemben prioritásként, amelyek nélkül nem várható lényegi előrelépés Szerbia jelenlegi pozíciójának, elérni kívánt céljainak vonatkozásában. Az Európai Unióhoz való csatlakozási folyamatban, valamint a Belgrád-Pristina párbeszédben történő érdemi továbblépéshez a többség ezúttal is adott, kérdés lesz e a felek részéről valós politikai szándék, érdemi akarat, egy ismételten rövidebb, másfél évre szóló parlamenti mandátumban. Szerbia 2014. január 21-én kezdte meg hivatalosan a csatlakozási tárgyalásokat az unióval és eddig csupán 22 nyílt meg a 35 tárgyalási fejezetből. Habár az ország 2021 júniusától hivatalosan is alkalmazza az új csatlakozási módszertant, amellyel javult a tárgyalások felgyorsításának esélye,⁴⁸ rendkívüli módon lassítja a folyamatot, hogy a 2013. április 19-én és a 2015. augusztus 25-én megkötött brüsszeli megállapodások fontosabb tartalmi elemeinek (Szerb Önkormányzatok Szövetségének megalakítása) megvalósításában továbbra sem sikerült áttörő, csupán kisebb, részeredményeket vagy előrelépéseket (az eltűnt személyek és a kitelepítettek ügye, valamint gazdasági és energetikai kérdések) elérni.

A 2019 októberében Aleksandar Vučić szerb államfő, Edi Rama albán és Zoran Zaev akkori Észak-Macedón miniszterelnök által elindított „Mini-Schengen” (napjainkban Open Balkan) nevet viselő regionális együttműködésre vonatkozó kezdeményezés (amelyhez 2022 májusában Montenegró is csatlakozott) életben tartása és menedzselése is kiemelt helyen szerepel majd a szerb külpolitikát formálók napirendjén. A kezdeményezés – amelynek létrejöttét részben a térség lassú EU integrációja motiválta – célja, hogy a nemzetközi szervezet mintájára a nyugat-balkáni országok egymás között olyan együttműködési formát hozzanak létre, amely hozzájárul az áruk, a tőke, valamint a személyek és szolgáltatások szabad áramlásához, a határon átvelő együttműködéshez, a munkaerő, végső soron pedig a térség gazdasági integrációjához. A projektől a 20 milliós régió gazdasági növekedését várják a résztvevő felek. A kezdeményezésben, amelyet a már létező és sikeresen működő nyílt régiók modellje (Benelux államok, észak európai országok) ihletett, a 2022-es évben a határforgalmat akadályozó adminisztráció felgyorsításával a munkavállalásban, az áruszállításban és a szabad személyi forgalom vonatkozásában sikerült előrelépéseket elérni.⁴⁹

48 Az új csatlakozási módszertan értelmében már nem fejezeteket, hanem úgynevezett klasztereket (összefüggő fejezetcsoportokat) nyitnak meg. 2021. június 23-án nyílt meg az egyes (Alapok), december 14-én pedig a négyes klaszter (Zöld menetrend és fenntartható konnektivitás).

49 Montenegróval bővül az Open Balkan kezdeményezés: makronom.mandiner.hu/cikk/20220525_montenegrival_bovul_az_open_balkan_kezdemenyezes (2023.01.10)

Az orosz-ukrán háború következtében kialakult és elhúzódó energia-és gazdasági válság miatt a szerb külpolitikában az elkövetkező időszakban is stratégiailag kiemelt prioritást élvez az energiabiztonsággal és függetlenséggel (az energetika szektor korszerűsítése és diverzifikációja) kapcsolatos intézkedések meghozatala és megvalósítása. Miután a Görögország-Bulgária Interkonnektoron (IGB) keresztül 2022 júliusától lehetővé vált az Azerbajdzsánból érkező gáz Bulgáriába történő eljuttatása, Szerbia célja, hogy 2023-tól csatlakozzon ehhez a Török Áramlattal és az orosz gázzal szemben alternatívát jelentő megoldáshoz, de további diverzifikációs lehetőségek is napirenden szerepelnek. Az Európai Unió Tanácsa által június 3-án elfogadott Oroszország elleni hatodik szankciós csomag értelmében 2022. december óta már nem érkehetnek orosz kőolajat szállító tankerhajók az uniós kikötőkbe. A döntés Szerbiát is érinti, mely szükségleteinek 16 százalékát Moszkvától vásárolja, ami Horvátországon a JANAF kőolajvezetéken keresztül jutott el korábban a pancsovai olajfinomítóba. Az Oroszországon kívüli jelenlegi partnerektől (Norvégia, Irak, Kazahsztán) érkező kőolaj továbbra is szállítható azonban ezen a vezetéken, illetve e lehetőség a potenciális új partnerek (Irán, Egyesült Államok, Kanada, Venezuela) számára is adott lesz.⁵⁰ Láttuk továbbá, hogy a Magyarország felé vezető kőolajvezeték kiépítése is tervben van.

A belpolitikai intézkedések középpontjában a koronavírus újabb esetleges hullámainak hatékony kezelése, az egészségügyi rendszer erősítése, a tudomány-és innováció fejlesztése, a diaszpórában élő szerbek visszatérésének segítése, a gazdasági növekedés biztosítása, az állampolgárok életszínvonalának emelése, valamint a demográfiai probléma jelentette kihívásokat kezelni hivatott intézkedések lesznek. Az új kormány számára megkerülhetetlen kérdés marad az igazságszolgáltatás reformjának folytatása és függetlenségének erősítése, a szervezett bűnözés elleni küzdelem és a 2015 óta tartó illegális migrációval kapcsolatos valós intézkedések foganatosítása is.

6. Instabilitásban stabilitás?

A gyakori előrehozott parlamenti választások azt az üzenetet is hordozhatnak magukban, hogy a szerb politikai rendszer rendkívül instabil, holott valójában erről szó sincs. Fontos megjegyezni, hogy habár a többpártrendszer bevezetése óta Szerbiában komoly hagyománya van az előrehozott parlamenti választások intézményének, a kiváltó okok teljesen eltérő természete miatt külön kell választanunk az 1990-től 2008-ig és az azt követő, napjainkig tartó időszakot. Éles határvonal meghúzása szükséges, hiszen amíg a 2008-ig megtartott előrehozott parlamenti választásokat rendre a korábban már jelzett belső instabilitás, valós társadalmi feszültségek motiválták, addig 2014 óta e választások ugyanabba a narratívába illenek bele. Eltérő indokkal ugyan, de kizárólag a vezető kormányzó parlamenti pártok mandátumának a meghosszabbítását, pusztán hatalom-

50 Milyen hatással lesz Szerbiára, hogy elfogadták a hatodik szankciós csomagot?: www.pannonrtv.com/rovatok/gazdasag/milyen-hatassal-lesz-szerbiara-hogy-elfogadtak-hatodik-szankcios-csomagot (2023.01.10)

technikai célt szolgálnak. Ennek tükrében az április 3-i előrehozott köztársasági szintű palamenti választásokat követően a kül-és belpolitikai vonatkozásában sem várható az eddig tapasztaltaktól érdemi eltolódás, hiszen a kormányzati szerkezet azonossága miatt a SNS és szövetségesei – a folyamatosan változó körülményekhez igazodva ugyan, de – folytatni tudják a Demokrata Párt által vezetett baloldal összeomlását követően⁵¹ a 2012-ben megkezdett, majd 2014-ben finomhangolt közös munkát.

A nemzeti kisebbségek ezúttal is eredményesen szerepeltek az előrehozott parlamenti választásokon, mivel öt pártjuk jutott be a szerb Népképviselőházba, amelyből három a kormánykoalíció tagjává is vált.

Az elmúlt egy évtizedben tapasztalt stabil jobboldali kormányzati dominancia szempontjából meghatározó kérdés, hogy a 2024-ben esedékes tartományi szintű parlamenti és helyi önkormányzati választásokkal egyidőben megtartani tervezett előrehozott köztársasági szintű parlamenti választásokig az SNS-nek sikerül-e megőriznie, illetve növelni népszerűségét. Amennyiben az ezúttal tapasztalt népszerűségvesztés tovább folytatódik, az egy esetleges ellenzéki győzelmet, az inga jobbról balra történő átbillenését is eredményezheti majd a későbbiekben. Ehhez azonban nélkülözhetetlen az opozíció valós összefogása, megerősödése, tényleges kormányváltó erővé való fejlődése, amire egyelőre nem sok esély mutatkozik.

Attól függetlenül azonban, hogy hogyan alakul a nagyobb pártok erőviszonya az elkövetkező időszakban, a választási rendszerbe beépített kedvezményes parlamenti bejutási lehetőségnek köszönhetően a nemzeti kisebbségek jelenléte továbbra is stabilan, hosszú távon biztosított a szerb Népképviselőházban.

Felhasznált irodalom:

HERNER-KOVÁCS Eszter: Szerbiai választások 2012. Az új szerb politikai erőtér és az elmúlt egy év tanulságai, különös tekintettel a magyar érdekképviselet alakulására. *Magyar Kisebbség, Nemzetpolitikai Szemle*, 2013/2.

HORVÁTH László: Parlamenti, tartományi és helyi önkormányzati választások Szerbiában – Megőrizte befolyását a vajdasági magyarság. *Kisebbségi Szemle*, 2016/2.

László HORVÁTH: Parliamentary Representation of National Minorities in the Western Balkans: Wishful Thinking or Reality? *Hungarian Journal of Minority Studies*, Volume IV. 2021.

Measures to improve the conduct of the electoral process Agreed by the Co-facilitators in the 2nd phase in the Inter-Party Dialogue 18 September 2021

MOLNÁR Csongor: Választások a járvány idején. Parlamenti, tartományi és helyi önkormányzati választások Szerbiában. *Kisebbségi Szemle*, 2021/1.

51 ÖRDÖGH Tibor: Szerbia politikai rendszere. In.: KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor (szerk.): Délkelet-Európa politikai rendszerei (1990-2017). Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. (208)

NÉMETH Ferenc: Szerbiai választások 2022: Stabil győzelem, első repedések. *KKI elemzések*. KE-2022/29.

OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Republic of Serbia, Presidential and Early Parliamentary Elections 3 April 2022.

ÖRDÖGH Tibor: Szerbia politikai rendszere. In.: KOLLER Boglárka – ÖRDÖGH Tibor (szerk.): Délkelet-Európa politikai rendszerei (1990-2017). Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019.

Bálint PÁSZTOR: Nova izborna regulativa i princip reprezentativnosti: Zakon o izboru narodnih poslanika i Zakon o lokalnim izborima. *Srpska politička misao*, 2021/1.

SZABÓ Zsolt: *A Nyugat-Balkán parlamentjei*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2016.

VIOLA Cintia: The Rio Tinto case: when Serbian environmentalists become a force for pressure. *KKI Policy Brief*. KE-2022/9.

Törvények:

A Szerb Köztársaság Alkotmánya

A népképviselők megválasztásáról szóló törvény

Tárgyszavak: előrehozott parlamenti választások, ellenzék, parlament, kormány, részvétel

Kántor Ákos¹

GONDOLATOK A JOGALKOTÁS DIGITALIZÁCIÓS LEHETŐSÉGEIRŐL

Absztrakt

A jogszabályok szövegével szemben elvárt követelmény a világosság és a közérthetőség². A jogalkotó a közölni kívánt normatív tartalmat – számos egyéb elvárás mellett – e két, témám szempontjából fontos, jogszabályban is meghatározott követelménynek megfelelően köteles közölni. A jogalkotási tevékenység sok szempontból hasonlóságot mutat a fordításhoz, amely során a fordító az egyik nyelven megfogalmazott közlést, nyelvi tartalmat egy másik nyelvre ülteti át. Kutatási hipotézisem alapján a jogalkotás és a fordítás hasonlósága nemcsak a tevékenységekben, hanem a tevékenységek digitalizációjában is megjelenik; a fordítás digitalizációja és automatizációja mintául szolgálhat a jogalkotás transzformációjához is.

Tanulmányomban erről az alapról indulva mutatom be érintőlegesen a jogi digitalizáción keresztül a jogalkotás Magyarországon lezajlott digitalizációjának az eredményeként létrejött Integrált Jogalkotási Rendszert, valamint a rendszer oktatása során szerzett tapasztalatokat.

A digitalizáció útján tovább haladva a jogalkotás automatizációjával kapcsolatos gondolatokat fogalmazok meg, amelyek a mesterséges intelligencia formálódó szabályozása és a téma frissessége miatt pillanatképszerű állapotot jelenítenek meg.

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, témavezető: Prof. Dr. Tóth J. Zoltán, KRE ÁJDI.

2 A jogalkotás jogi szabályozása többszintű jogszabályokból áll, már a jogalkotási törvényben (a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény) megjelenik az a követelmény, hogy a jogszabálynak a címzettek számára egyértelműen értelmezhető szabályozási tartalommal kell rendelkeznie, a szabályozás nem lehet indokolatlanul párhuzamos vagy többszintű. A jogszabályban nem ismételtethető meg az Alaptörvény vagy olyan jogszabály rendelkezése, amellyel a jogszabály az Alaptörvény alapján nem lehet ellentétes. A jogszabályszerkesztésről szóló rendelet (a jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet) tovább pontosítja az elvárásokat: a jogszabály tervezetét a magyar nyelv szabályainak megfelelően, világosan, közérthetően és ellentmondásmentesen kell megszövegezni.

1. Bevezetés

Kutatási hipotézisemet a Károlyi-Csekonics palotában 2014. november 26-án tartott a Jogalkotás érthetően – A pontos fogalmazás művészete (Clear Writing) című konferencia és kerekasztal-beszélgetés alapozta meg, melynek előadásait a Jogalkotás érthetően – a pontos fogalmazás művészete – Clear writing Nyelvstratégiai Füzetek II., Magyar Nyelvstratégiai Intézet, Budapest, 2016 kötetben tették közzé.

A jogalkotás és a nyelvtudomány kapcsolódását jelzi, hogy a konferencia a Magyar Nyelvstratégiai Intézet szervezésében került megrendezésre, számos értékes előadásban került bemutatásra a fordítás és jogalkotás kapcsolata.

Sárközy Tamás előadásában kifejtette, hogy a nyelvi tisztaság hiánya a jog hatékonyságának csökkenéséhez vezet, amely a jogszabályok lefordíthatóságát is veszélyezteti. „A törvények nyelvi tisztasága biztosabbá teszi, illetve a kérdést megfordítva a fogalmazás nyelvi ellentmondásai veszélyeztetik a jog hatékonyságát. Törvényeink nyelvi – fogalmazási és dogmatikai – tisztasága egyébként megkönnyíti az idegen nyelvre való fordítást is, ezzel segítve a külföldre irányuló jogpropagandánk eredményességét.”³ A lefordított jogszabályok pedig javíthatnak az ország gazdasági versenyhelyzetén, tehát közvetett gazdasági hatásuk lehet.

Sárközy Tamás már 2014-ben a jogi informatika és a számítógépes nyelvészet kapcsolatáról beszélt, „[A] jogtudomány a nyelvi kultúra területén is új feladatokkal áll szemben. Az egyik az ún. számítógépes nyelvészet, amely az információs forradalom, az elektronizáció, a digitalizáció eredménye. Ennek számos pozitív hatása van, de negatívumai is vannak, pl. a túlzott egyszerűsítés, a jogi szaknyelv túlzott formalizálása.”⁴ A megközelítés ezen a konferencián még távoli volt, de a jog és a nyelvtechnológia egymásra hatása már körvonalazódott az előadásokban. Például a gépi fordítás esetében is az úgynevezett érzékenyítés fázisa több éven át tartott, és tart napjainkban is.

A jogalkotás és a nyelvtechnológia összekapcsolása a digitalizáció útján történik, mivel a jogszabály megalkotása szövegezési feladat, az általános szövegalkotástól annyiban tér el, hogy a nyelvtani szabályokon túl egy másik, jogalkotási szabályrendszernek is meg kell felelnie a normaszövegnek.

2. Jogi digitalizáció

A jogalkotással kapcsolatos digitalizáció legfrissebb nemzetközi eredményeit a Word eParliament Report 2022⁵ kiadvány segítségével mutatom be, amely a 123 parlament

3 SÁRKÖZY Tamás (Budapesti Műszaki Egyetem, egyetemi tanár): *Civiljogi kodifikáció és a nyelv* In: Jogalkotás érthetően- a pontos fogalmazás művészete- Clear writing Nyelvstratégiai Füzetek II., Magyar Nyelvstratégiai Intézet Budapest, 2016, 108-114. o

4 SÁRKÖZY Tamás i.m. 2016.

5 World e-Parliament Report 2022 Parliamans after the pandemic, Inter-Parliamentary

adatszolgáltatásán alapul. A 2022-ben készült felmérés a Covid-19 járvány utáni hatásokat vizsgálja, és megállapítja, hogy a járvány katalizátora volt a parlamentek innovációjának és digitális átalakulásának. A digitális átalakulás növelte a parlamentek ellenálló képességét, rezilienciáját, amelyet stratégiai fontosságúnak tartanak a jövőjük szempontjából.

Jellemző „a felhő és a szoftver, mint szolgáltatás (SaaS⁶) nagyobb mértékű használata, valamint az IKT-kezelés, beszerzés és támogatás megváltozott mintái. A kutatásban részt vevők szerint ezeket a stratégiai célokat támasztja alá a távmunka igénye, az erős kiberbiztonság, a nagyobb lakossági részvétel, a több felhasználói képzés és a digitális munkafolyamatok (például a jogalkotási menedzsmentet és a távszavazást támogatók⁷). A felmérés alapján a parlamenti munka digitalizációjának fő irányai a virtuális parlament létrehozása, plenáris és bizottsági ülések tekintetében egyaránt, de gyakori a hibrid ülések megtartása is. A távoli munkavégzés lehetőségének megteremtése is megtörtént a parlamenti munkában, akárcsak a gazdasági szereplőknél, melyekhez kulcsfontosságú volt felhő alapú rendszerek létrehozása. A tanulmány foglalkozik a digitalizáció jövőjével is, megállapítja, hogy „A digitális eszközök kiegészíthetik és javíthatják a hagyományos parlamenti funkciókat, de nem helyettesíthetik azokat teljesen.”⁸

A jelentés alapján a parlamenti munka digitalizációjának fő elemei a folyamatok felülvizsgálata, ezt követően a fejlesztések, beszerzések felülvizsgálata volt, ez az alapja az új eljárások bevezetésének. A távmunka elterjedése egyúttal lehetőséget kínál a társadalmi részvétel kiszélesítésére is. Új elemként jelent meg a benchmarking, melynek keretében a nemzeti parlamentek összemérték fejlettségüket egymással, így határozva meg a tovább haladás útját. Az Inter-Parlamentáris Unió támogatja a tudásmegosztást a digitalizáció területén is; az egyes parlamentek osszák meg joggyakorlataikat egymással, így ösztönzve egymást a további fejlődés irányába, mivel a cél az ellenállóképesség, a reziliencia növelése.

3. Jogalkotás digitalizációja: az Integrált Jogalkotási Rendszer

A jogalkotási eljárás teljes terjedelmében értelmezhető a digitalizáció, függetlenül attól, hogy a jogalkotási folyamat a központi közigazgatás, külső konzultatív szerv, országgyűlési képviselő, képviselőcsoport, vagy éppen társadalmi kezdeményezés eredményeként indul meg. Ugyancsak digitalizálható a jogalkotás folyamatában történő részvétel, a jogszabálytervezetek közigazgatási, általános, illetve társadalmi egyeztetése során. Jelen tanulmányban a központi közigazgatás és a törvényhozás jogalkotási tevékenységének digitalizációját vizsgálom a továbbiakban.

Union, 2022

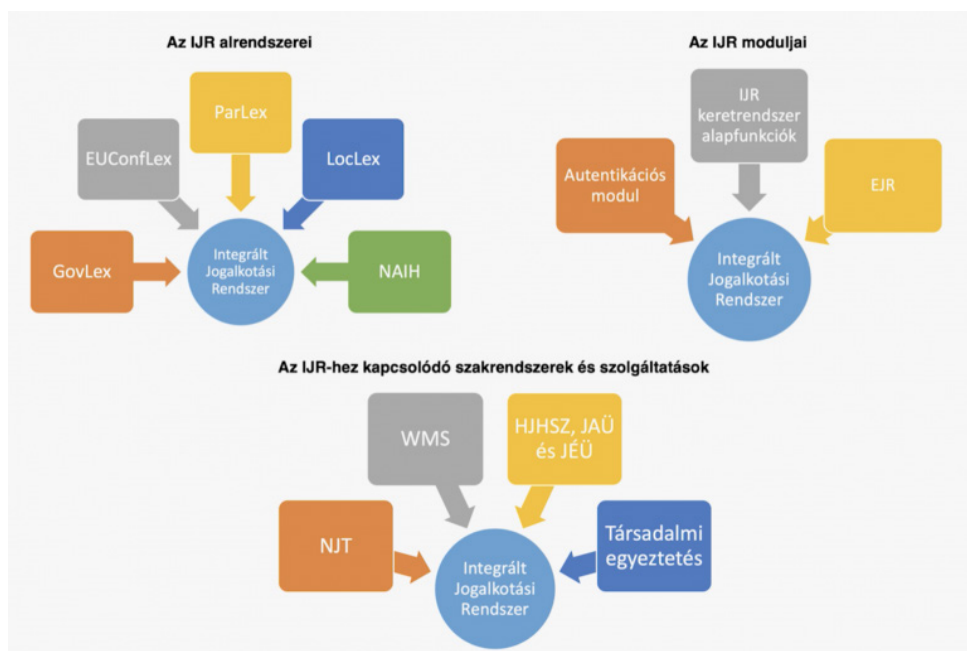
6 Software as a Service (SaaS)

7 World e-Parliament Report 2022, 6.old

8 World e-Parliament Report 2022, 14.old

Az Igazságügyi Minisztérium 2017 januárjában sajtóközleményben jelentette be, hogy az EU társfinanszírozásban megvalósuló KÖFOP–1.0.0–VEKOP–15 – 2016–00029 Az adminisztratív terhek csökkentése – Integrált Jogalkotási Rendszer (a továbbiakban: IJR) elnevezésű Projekt keretében olyan fejlesztések valósulhatnak meg, amelyek célja az adminisztratív terhek csökkentése az úgynevezett belső (közigazgatáson belüli, hivatalok/ állami szervek közötti) folyamatok elektronikus támogatása által.⁹

A projekt eredménytermékeként létrejött Integrált Jogalkotási Rendszer 2021-ben állt üzembe több lépcsőben. A rendszer meglévő rendszereket kapcsolt össze modulként, illetve alrendszerként újonnan fejlesztett elemekkel. Jelentősége, hogy egyetlen rendszerbe foglalja a jogalkotást, az első betű leütésétől az elkészült és aláírt jogszabály vagy közjogi szervezetszabályozó eszköz kihirdetéséig vagy közzétételéig.



Az IJR Legaltech 3.0 szintű rendszernek feleltethető meg álláspontom szerint, amely jellemzően automatikus vagy félautomatikus dokumentumösszeállító rendszer. A 2010–es években jelentek meg a hasonló rendszerek, amelyek szövegelemeket tartalmazó adatbázisból (Nemzeti Jogszabálytár) valamint szabályokból állnak, általában – űrlapszerű beviteli felületekkel. 1. ábra, Az IJR felépítése. Forrás: Mátyás Ferenc: Április 1-jétől kötelező lesz az IJR és a Loclex használata. Jogszvilág, 2021. március 18. (letöltve: 2023.02.03) rendelkeznek, és

9 KÖFOP-1.0.0-VEKOP-15 – 2016-00029 Integrált Jogalkotási Rendszer sajtóközlemény. Sajtóközlemény az Integrált Jogalkotási Rendszer című projekt indulásáról. 2017. (2023.02.03.)

képesek a többször használt dokumentumokat könnyedén, szinte automatikusan előállítani.¹⁰

Az IJR használata jelenleg a parlamentben kötelező, mivel az országgyűlés elnöke egyes indítványok elektronikus úton történő benyújtásáról szóló állásfoglalása az egyes házszabályi rendelkezésekről szóló 10/2014. (II. 24.) OGY határozat (a továbbiakban: HHSZ) 27. § (1) bekezdés a) pontja szerinti törvényjavaslatok és más irományok IJR-ParLex használatával történő benyújtását rendelte el. Az államigazgatásban a rendszer használata jelenleg nem kizárólagos, a legtöbb jogi dokumentum az országgyűlési benyújtást megelőzően kerül a rendszerbe.

4. Oktatási tapasztalatok

Felkérést kaptam az Integrált Jogalkotási Rendszer oktatásában való részvételre, melynek kapcsán megismerkedhettem a rendszer szolgáltatásaival, különös tekintettel a kutatási témámhoz kapcsolódó szolgáltatásokkal. Jelen tanulmányban az Elektronikus Jogszabályszerkesztő modul, valamint a GovLex alrendszer funkcionalitását és tapasztalatait mutatom be röviden.

4.1. Az Elektronikus Jogszabályszerkesztő modul (a továbbiakban: EJR)

Lényegileg egy jogászok számára készített szövegszerkesztő program. Sok szolgáltatása hasonlít a hagyományos szövegszerkesztőkre, aki egy ilyen programot otthonosan kezel az EJR alapszolgáltatásait is tudja használni. Különlegessége, hogy a modulba programozásra került a jogalkotástani szabályrendszer: a Jat,¹¹ Jszt¹² valamint a kevésbé ismert Jogszabály-szerkesztési útmutató.¹³ Ezek alapján segíti a jogszabályszerkesztő munkáját a modul, különböző típusú jogszabály sablonokat és szöveges sablonokat felkínálva, amelyeket a felhasználónak kell a kitölteni. A rendszer szolgáltatása továbbá, hogy segíti a jogszabály szerkezetének megtartását: a sablonban megjelöli például a preambulum vagy a bevezető rész, a hatálybaléptető rendelkezések stb. helyét, segítve ezzel a precíz munkavégzést.

A modul közvetlen kapcsolatban áll a Nemzeti Jogszabálytárban, mint adatbázisban elhelyezett jogszabályszövegekkel. Ez ad lehetőséget külső jogszabályi (merek) hivatkozások pontos létrehozására, valamint módosító rendelkezések egyszerű generálására. Ha a jogszabályszerkesztő a normaszövegen az EJR modulban elvégzi a szöveg kívánt módosítását a szöveg átírásával, a rendszer automatikusan generálja a módosító rendelkezést a módosító jogszabályban. Ehhez kapcsolódóan a rendszer kezeli

10 vö: ZÖDI Zsolt: *Bevezetés: Jogi technológiák* In Zödi Zsolt (szerk.): *Jogi technológiák – Digitális jogalkalmazás*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022. 26.

11 a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény

12 a jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet

13 Az IRM által létrehozott honlapon volt elérhető: „Jogszabály-szerkesztési Helpdesk”

a jogszabályok időállapotait is, a módosító jogszabály és a módosító rendelkezések szándékolt hatálybalépéséhez igazodva.

Két módon kerülhet normaszöveg a modulba, egyrészt az EJR modulban, mint szövegszerkesztőben történő létrehozással, másrészt pedig a rendszer támogatja más szövegszerkesztőben készült szövegek importálását. Mindkét esetben azonban a rendszer úgynevezett kodifikációs ellenőrzést hajt végre a normaszövegen, és amennyiben a jogalkotási szabályrendszerrel való eltérést észlel, azt tételes hibalistán jelzi, majd az egyes hibákon végig vezet, jelezve a javítás helyét és módját. A kodifikációs hibákat a modul két csoportba osztja, ez egyik típusú, jelentéktlenebb hibát csak jelzi a rendszer, ezek a kodifikációt nem akasztják meg; míg a komolyabb hibák a kodifikációs folyamatot kijavításukig megakasztják.

A modul használatával elérni kívánt cél a jogszabályok minőségének javítása, mivel az itt készült tervezetek csak kodifikációs ellenőrzés után, a hibák kijavítását követően kerülhetnek a jogalkotás következő fázisába, vagyis a jogalkotás szabályrendszerének való formai megfelelés esetében.

4.2. *A GovLex alrendszer*

Itt kerültek programozásra a jogalkotás központi közigazgatásra irányadó eljárási szabályai, a Kormány ügyrendje alapján. A rendszer előnye az információbiztonság növelése, mivel a döntéselőkészítő anyagok „nem nyilvános”¹⁴ minősítésűek. Ezért az IJR éles rendszere zárt, kettős autentikációt követően lehet belépni és komoly jogosultságkezelési rendszerrel rendelkezik. Az alrendszer támogatja és menedzseli a közös munkavégzést, a rendszer verziókövetés funkcióval támogatja a változtatások rögzítését. A digitalizált munkafolyamatokhoz társított jogosultságok alapján látják el a felhasználók a feladataikat: a rendszer pontosan jelzi például, ki az, aki közvetlenül jogosult egy dokumentum továbbítására, és ki az, aki ugyanezen dokumentum továbbítás előtti jóváhagyására felterjeszteni jogosult, akár csak a hétköznapi hivatali munkavégzés során.

Az alrendszer folyamatmenedzselő funkciója keretében képes a jogszabályban meghatározott egyeztetések lebonyolítására, a normaszövegre tett észrevételek alapján feljegyzés, a feljegyzések alapján tárcavélemény automatikus generálására. Emellett alkalmas a döntéshozó fórumok ülésének előkészítésére, napirendek összeállítására, anyagok publikálására, az arra jogosultak számára elérhetővé tenni.

14 Lásd: 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról 27. § (5) A közfeladatot ellátó szerv feladat- és hatáskörébe tartozó döntés meghozatalára irányuló eljárás során készített vagy rögzített, a döntés megalapozását szolgáló adat a keletkezésétől számított tíz évig nem nyilvános. Ezen adatok megismerését – az adat megismeréséhez és a megismerhetőség kizárásához fűződő közérdek súlyának mérlegelésével – az azt kezelő szerv vezetője engedélyezheti.

A teljes IJR vonatkozásában fontos kiemelni az rendszerelemek közötti interoperabilitást, hiszen a jogszabálytervezet útja a kezdetektől a hivatalos lapban történő megjelenésig több modulon, alrendszeren és kapcsolódó szakrendszeren halad át; fontos, hogy az információ a rendszer minden elemében értelmezhető és szerkeszthető legyen, hiszen a jogalkotás teljes folyamata során változik a tervezet.

Az IJR projekt alapításakor már elvárás volt az adminisztratív terhek csökkentése. Ennek teljeskörű meghatározása komolyabb vizsgálatot igényelne, azonban az megállapítható, hogy az egységes rendszer jellemzően papírmentes üzemű, a nem nyilvános minőségű dokumentumok nyílt hálózaton való utaztatásának mellőzése szintén költségcsökkentő hatású és jelentős előrelépést jelent információbiztonsági szempontból; a sablonizált dokumentumok és szövegsablonok alkalmazása pedig az előterjesztés készítői és véleményezői erőforrásainak ráfordításaira van kedvező hatással.

5. Kitekintés: merre tovább?

Kutatásom kiinduló hipotézise szerint a fordítás digitalizációja mintául szolgál a jogalkotás digitalizációja számára. A fordítás esetében a digitalizációt az automatizáció követte, gépi fordító megoldások alkalmazásával, amely a – ma már kezdetlegesnek számító – statisztikai alapú gépi fordító alkalmazásokkal szemben napjainkban neurális hálózat alapú öntanuló mesterséges intelligencia alapú rendszer, mint például az Európai Unió által kifejlesztett, 2018-ban üzembe állított eTranslation alkalmazás.

A jogalkotás digitalizációját hipotézisem szerint a jogalkotás automatizációja követi, amelynek alapja ugyancsak a mesterséges intelligencia, amely a jogi szakmába is megérkezett már. Ennek egyik legfrissebb példája, hogy Juan Manuel Padilla kolumbiai bíró egy konkrét ügyének megoldásához használta fel az OpenAI ChatGPT alkalmazását, amely komoly sajtóvisszhangot okozott¹⁵. Mindez annak ellenére váltott ki megdöbbenést, hogy Kolumbia 2022-ben elfogadott egy törvényt, amely a közjogászok számára javasolja technológiai eszközök használatát munkájuk hatékonyabbá tételéhez.

A professzionális fordítás folyamatába a gépi fordítás már annyira meggyökeresedett, hogy 2018-óta önálló ISO szabványa¹⁶ van az utószerkesztéssel támogatott gépi fordításnak (MTPE -Machine Translation Post Editing). Álláspontom szerint a jogalkotás automatizációjának is ebbe az irányba kellene elindulnia, még hozzá a gépi jogalkotást követő emberi utószerkesztett jogszabályok irányába, amelyet a MTPE-hez hasonlóan „MLPE”-nek lehetne elnevezni: Machine Legislation Post Editing. A gépi jogalkotás során a mesterséges intelligencia elő tudja állítani a normaszöveget a programozott

15 *Columbian judge says he used to chatGPT in ruling*, The Guardian, <https://www.theguardian.com/technology/2023/feb/03/colombia-judge-chatgpt-ruling> (letöltve: 2023.02.04.)

16 ISO 18587:2017 Translation services — Post-editing of machine translation output: MSZ ISO 18587:2017 Fordítási szolgáltatások tanúsítása — A gépi fordítás kimenetének utólagos szerkesztése – Követelmények.

szabályok és az adatbázisában szereplő minták alapján, azonban a normaszöveg komplex tartalmának értelmezésére a mesterséges intelligencia vélhetően nem alkalmas.

Ennek bemutatására az OpenAI Chat GPT alkalmazással generáltattam különböző összetettségű normaszövegeket, a lenti instrukciók alapján

Instrukció 1.: „készíts normaszöveget arra, hogy ne etessék a galambokat a parkban, aki mégis megteszi bírságot kell fizetnie”

Válasz: „Az erre a célra kijelölt területen tilos a galambok etetése. Azok, akik mégis megszegik ezt az előírást, bírságot kell fizessenek a park rendfenntartó szervének.”
A mesterséges intelligencia normaszöveg-szerű tartalmat állított elő, szakkifejezésekkel, pl: tilos, megszegi, erre célra kijelölt területen – emellett nem jelenik meg a válaszban a területi hatály; a park, viszont az instrukció hiányosságát pótolta, mivel nem szerepelt, hogy kinek kell a bírságot megfizetni, a gép ezt meghatározta: a park rendfenntartó szervének.

Instrukció 2.: Készíts közlekedési szabályt arra, hogy a kereszteződésben az haladhat át először, aki jobbkéz felől érkezik. Ha több ilyen is van, akkor az halad át elsőként, aki elsőként érkezett”

Válasz: „A kereszteződésben a jobbkéz felől érkező jármű haladhat át először. Amennyiben több jármű is egyidejűleg érkezik a kereszteződésből jobbkéz felől, az haladhat át elsőként, amelyik először érkezett a kereszteződésbe.”
A gép normaszövegszerű fordulatokat használ, az instrukció első mondata köznyelvi megfogalmazását feszebben fogalmazza meg, vagyis ismeri a „szabály” jellemzőit. A jármű kifejezést a gép tette a szövegbe, felismerve a közlekedési szabályra hasonlító tartalmi összefüggést, de a meglévő közlekedési szabálytól való –szándékos – eltérést nem javította ki a Kresz tényleges tartalma szerinti szabályra.

Instrukció 3.: „Készíts szabályt arra, hogy étkezésnél először a levest, majd a főételt, végül a desszertet kell elfogyasztani, kivéve, ha nincs leves, mert akkor a főétel az első. Ha csak leves és desszert van, akkor ebben a sorrendben kell megenni”

Válasz: „Az étkezésnél először a levest kell elfogyasztani, majd a főételt, és végül a desszertet. Ha nincs leves, akkor a főétel a soron következő étel. Ha csak leves és desszert áll rendelkezésre, akkor a leves és a desszertet ebben a sorrendben kell elfogyasztani.”
A főszabály és a kivételek kezelésének tesztelése volt a cél, ebben az esetben szakadt el a gép legkevésbé az instrukciótól, szinte csak kötőszavak szintjén dolgozta át a szöveget.

A fenti rövid tesztek alapján is látszik, hogy szükséges emberi beavatkozás a géppel generált normaszövegekhez. Az utószervezés estében pedig adódik annak a lehetősége, hogy az történhetne a digitalizált jogalkotási rendszerben, ami biztosítaná, hogy a tartalmi (humán) pontosítást követően is a jogszabály gépek által garantált formai helyessége is megmaradjon.

6. Összegzés

A jogalkotás, mint évezredes, jellemzően írásbeli tevékenység segítésére a 2010-es évek óta jelen van a digitalizáció, amelynek magyar rendszere az Integrált Jogalkotási Rendszer. Az IJR a jogalkotás anyagi és eljárási szabályainak való formai megfelelést is képes biztosítani használatával a jogalkotás minősége és hatékonysága javítható, az adminisztratív terhek csökkenthetők.



2. ábra – digitalizáció és automatizáció a jogalkotásban – saját szerkesztés

Az IJR egyes moduljai és alrendszerei közötti interoperabilitás pedig a jogalkotás információbiztonságát javítja, mivel a nem nyilvános minősítésű előkészítő anyagokat nem szükséges nyílt hálózatokon küldözgetni, lényegében az összes átadási tevékenység elvégezhető a rendszeren belül. Az anyagok rendszerek közötti elektronikus átadásával pedig idő és költség takarítható meg, ezáltal növekszik a jogalkotási tevékenység hatékonysága is.

A mesterséges intelligencia korában pedig már nem is az a kérdés, hogy az automatizáció eléri-e a jogalkotást, hanem inkább az, hogy mikor, és milyen formában. Hogyan fog a klasszikus humán kodifikátor az automatizált és a digitális jogalkotási rendszerekkel együttműködni, mert a tudomány mai állása szerint a gép mellett még jóideig szükség lesz emberi közreműködésre.

Tárgyszavak: jogalkotás, fordítás, egyértelműség, közérthetőség, Integrált Jogalkotási rendszer, digitalizáció, automatizáció, mesterséges intelligencia

II. JÓZSEF HÁZASSÁGGAL KAPCSOLATOS RENDELKEZÉSEI, ÉS EZEK HATÁSA A MAGYAR MAGÁNJOGRA

I. Bevezető gondolatok

II. József osztrák császár és de facto magyar király politikai és jogi tevékenysége igen vegyes megítélésű a jogászok és a történészek körében.² E vélemények nem festenek túl hízelgő képet II. József uralkodásának közel egy évtizedéről. Kétségtelen, hogy az egyházakkal kapcsolatos rendelkezései igen drasztikusak voltak, és nagyban sértették a katolikus egyház érdekszféráját, bár ezt a folyamatot, amely például a szerzetesrendeket érintette, édesanyja Mária Terézia császárnő indította el, és II. József csupán folytatta azt.³ Mária Terézia – férje 1765-ben bekövetkezett halála után – Józsefet választotta meg német-római császárrá, Magyarország tekintetében pedig társuralkodóvá léptette elő. Ezzel József a magyarországi ügyek intézésében is részt vett, igaz, nem mindig a legszerencsésebb módon.⁴

Munkámban arra a kérdésre keresem a választ, hogy II. Józsefnek a házassági joggal kapcsolatos rendelkezései (főként a Házassági Pátens, amely először tett kísérletet a polgári házasság bevezetésére), hogyan befolyásolta kora jogéletét, és ezek – az önmagukban korszakalkotó rendelkezések – hogyan, milyen mértékben élnek még ma is házassági jogunkban.

II. József uralkodásának időszaka

Józsefet – az utolsó pillanatban született herceget, hiszen születésekor Ausztria már egy örökösödési háború felé haladt, – születése pillanatától uralkodónak nevelték, azonban jelleme és képességei nem vetítették előre kortársai véleménye alapján a nagy

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Dr. Hegedűs Andrea PhD, LL.M., egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

2 KARÁCSONYI János: *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig*. Nagyvárad, 1906. 230. o. „II. József (...) korlátlan kényúr volt. Születése, neveltetése, hajlamai különösen a katolikus egyház felett való önkényeskedésre bátorították őt. Makacs és önféjű volt, akit félrevezetni lehetett, de felvilágosítani, más, okosabb elhatározásra bírni nem.”

3 Uo. 278.-279. o.

4 SZÉCHENYI István: *Magyarország sarkalatos törvényei s államjogi fejlődése*. Pest, Eggenberger Ferdinánd, 1864. 39.-40. o.

államférfi képét.⁵ Ettől függetlenül is József császár rendkívül művelt, olvasott ember volt, főként francia és angol, – az egyházi cenzúra által betiltott – könyveket ismert meg. 1764-től névlegesen uralkodóvá vált anyja mellett, de valódi hatalmat nem kapott, ezért országjárásba kezdett. Ezután és közbenjárásának köszönhetően édesanyja jelentős számú rendeletet bocsátott ki, amelyek főként a katolikus egyház hatalmát nyirbálták meg.⁶ 1780-tól azonban ténylegesen is uralkodó lett: ekkor 40 éves volt. Hatalmas lendülettel kezdte meg a birodalom átalakítását, rendeletek tömkelegét bocsátotta ki, főként az egyházzal kapcsolatban. 1789-ben egészsége megromlott, malária és tuberkulózis gyötörte. Rendeleteinek nagy többségét 1790. január 26-án visszavonta, beleértve a Házassági Pátens is, ám a Pátens rendelkezéseit a protestánsok számára megtartották házassági jognak,⁷ így a Magyar Királyság területén csak a római katolikusok számára veszítette hatályát. II. József 1790. február 2-án Bécsben meghalt, de a gondolkodása, szelleme mégis tovább élt jogéletünkben.

III. A Házassági Pátens

1. A két irány

II. József házassági joggal kapcsolatos rendelkezései két irányból közelítették meg a címben vázolt kérdést. Egyrészt rendezni kívánta a protestáns egyházak helyzetét birodalmában, ennek érdekében: (...) 1781 őszén (...) megszületett a jozefinizmus egyik nagy eredménye, az új korszakot nyitó türelmi rendelet (*Edictum tolerantiale*), amely a monarchia országaiban külön-külön látott napvilágot, a magyarországi változat 1781. október 25-i keltezéssel (...).⁸ – írta Kosáry Domokos. A türelmi rendelet a protestánsoknak és a görög keletieknek bizonyos feltételekkel a vallásuk szabad gyakorlását biztosította. A vallás szabad gyakorlásával kapcsolatos rendelkezések szakítást jelentettek

5 „A herceg önféjű és makacs, inkább hagyja magát bezáratni s koplalásra ítélni, semmint, hogy bocsánatot kérne. Csak a katonákat szereti, a tiszteteknek s feleségeiknek fogad szót, a tanulásra kevés hajlandóságot mutat, így nehéz akár a legegyszerűbb dolgokra is megtanítani... Azt még nehéz eldönteni, hogy milyenek lesznek a képességei, de nagy tehetőség aligha lesz belőle.” BARTA János, ifj.: *A nevezetes tollvonás*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978. 15.o. S természetesen elhangzik a következtetés is: *nagy uralkodó sem*.

6 „A közös uralom kompromisszumaival szinte sohasem volt elégedett. Egyházi ügyekben már ekkor a teljes toleranciát (vallási türelmet) szerette volna elérni, az igazságszolgáltatásban a kivallatás, sőt a halálbüntetés eltörlését, egyébként a társadalmi kiváltságok további megnyirbálását.” BARTA János, 1978. 22. o.

7 KOVÁTS Gyula: *A házasságkötés Magyarországon egyházi és polgári jog szerint tekintettel törvényhozásunk feladatára*. Budapest, Eggenberger-féle Könyvkereskedés, 1883. 62–63. o.

8 KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVII. századi Magyarországon*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980. 389–390. o.

az *államegyház* elgondolással, de oly módon, hogy fenntartsák annak rendszerét, úgy, hogy egy tisztán nemzeti egyházat hozzanak létre, amely függetlenné válhat a pápától és a római Kúriától. Ez a törekvés figyelhető meg II. József házassági rendeletében is.⁹

2. Előzmények

A magyar jogtörténetben a házassággal kapcsolatos jogalkotási próbálkozást a 11. századot követően csak 1719-ben találunk, amikor a *Novum Tripartitum* a házasság és a jegyesség szabályait rögzítette, amely főként a kánonjogi szabályokat tartalmazott. Az 1731-es *Carolina Resolutio*¹⁰ még annyival súlyosította a helyzetet, hogy a protestánsok házassági ügyeit a szentszékek hatáskörébe utalta.¹¹ Az ezt követő jogi norma, amely házassági ügyeket rendezett, II. József 1783. január 16-án kihirdetett első házassági pátense volt, amely Ausztria számára teljes házasságjogot adott, azonban a polgári házasságot nem vezette be. Ez a jogélet területén konfliktust teremtett, mert a katolikus papságot olyan esetben is a házasságkötésben való közreműködésre kényszerítette, amikor a kánonjogi szabályok azt nem engedték meg.¹² A következő ilyen jogszabály az uralkodó 1786. március 6-án kibocsátott második házassági rendelete volt, amely ugyan csak négy évig volt hatályban, de megpróbálta átfogóan rendezni a házassági jogviszonyokat. A császárt jelentősen befolyásolta a francia felvilágosodás gondolkodóinak eszmerendszere: ennek lényege az volt, hogy a házasság polgári szerződés, amelyet állami törvényekkel kell szabályozni.¹³ A házassági pátens kibocsátása az *Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv* megalkotásához kötődik, hiszen arra több próbálkozás is történt, 1811-es végleges elfogadásáig. Az AGBG első tervezete még I. Lipót és I. József császárok időszakában készült, és a jogi kodifikációt VI. Károly és Mária Terézia is folytatta. A Mária Terézia által Joseph von Azzoni (1712–1760) ügyvédől megrendelt jogszabály-tervezet Horten¹⁴ által átdolgozott személyi jogi

9 „Ez a házasság-kötést egészen a polgári jogba tartozó szerződésnek tekinti, amelyhez a pap áldásával hozzáadja a szentségi jelleget. Ezt a jozefinista kettéválasztást az egyház már akkor sem fogadta el, s visszatekintően megállapíthatjuk, hogy igazában már benne rejtőzik a polgári házasságnak elővételezése.” VANYÓ Tihámér Aladár (szerk.): *A bécsi pápai követség levéltárának iratai Magyarországról 1611 – 1786*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986. 47. o.

10 III. Károly császár által 1731-ben kiadott rendelet, amely a protestánsok egyházi és vallási viszonyait szabályozta.

11 DEGRÉ Alajos: *A polgári házasság kialakulása Magyarországon. Jogtudományi Közlöny*, 1983. XXXVIII. új évfolyam. 36. o.

12 ERDŐ Péter: *Egyházjog a középkori Magyarországon*. Budapest, Osiris, 2001. 235. o.

13 DEGRÉ Alajos: Válogatott jogtörténeti tanulmányok In: Mezey Barna (szerk.): *Milleneumi Magyar Történelem*, Budapest, Osiris, 2004. 328-329. o.

14 Johann Bernhard Horten (1735-1786) osztrák jogtudós, a *Codex Theresianum* átdolgozásával megbízott bizottság vezetője, aki a személyi és az öröklési jogot dolgozta ki. A személyi jogot később külön jogkódexként jelentették meg.

részét II. József császár 1786. január 1-i hatállyal törvényerőre emelte *Josephinisches Gesetzbuch* néven. E kódexben is szerepelt egy, a házasságokról szóló rész, amely egyértelművé tette a korabeli házasság jogi karakterét.¹⁵ Ehhez a rész-magánjogi törvényhez kapcsolódott a házassági pátens.¹⁶

3. Szabályozási rendszer

A Házassági Pátens teljesség igényével szabályozta a házassági jogot. Különbséget tett a katolikusok és a protestánsok házassága között.¹⁷ Rendelkezett a szentszékek működéséről, illetve legfontosabb rendelkezése, hogy az illetékes lelkész előtti házasságkötéskor, a lelkész állami polgári tisztviselőként jár el, azaz nem lelkészi, hanem anyakönyvvezetői funkcióban végezte a feladatát.¹⁸ A Pátens szövegében egyértelműen felfedezhető, hogy elsősorban azt a fajta vallási megosztottságot próbálja rendezni, amely a katolikus-protestáns ellentétekből fakad, ugyanakkor II. József laicizációra, sőt bizonyos elemeiben a szekularizációra¹⁹ való törekvésének is megfelel, amely értelmében az egyházat és az államot funkcióiban távolítani kell egymástól. A Pátens szövegét tanulmányomban egyrészt saját, másrészt pedig Sztehlo Kornél fordításában²⁰ értelmezem. A Pátens teljes szövegének teljes elemzésére e munka keretein belül nincs lehetőség, így a csupán – kifejezetten a bevezetőben kitűzött célra koncentráva – azokat a rendelkezéseket mutatom be, amelyek a modern magyar házasságjogra is hatást gyakoroltak.

IV. A Házassági Pátens egyes rendelkezéseinek megjelenése a magyar házasságjogban

A magyar protestánsok számára a Házassági Pátens lett a házassági jog, annak visszavonása után, a Pátens anyaga pedig legteljesebben az Osztrák Általános Polgári

15 „(39) §. 3. Die Ehe an sich, als bürgerlicher Vertrag betrachtet, und die daraus fließenden wechselseitigen bürgerlichen Gerechtsame und Verbindlichkeiten erhalten ihre Wesenheit, Kraft und Bestimmung ganz und einzig von den landesfürstlichen Gesetzen. Die Entscheidung der hierüber entstehenden Streitigkeiten gehöret also für die landesfürstlichen Gerichtsstellen.” <https://www.koeblergerhard.de/Fontes/JGB20070429-rund18800woerter.htm> (Letöltve: 2022.12.20.) „Maga a polgári szerződésnek tekintett házasság, valamint az abból fakadó kölcsönös polgári jogok és kötelezettségek lényegét és hatályát teljesen és kizárólag a szuverén törvényekből kapják. Az ebből eredő viták eldöntése a szuverén bíróságok hatáskörébe tartozik.”

16 LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*. Budapest, Szent István Társulat, 2017. 52. o.

17 A katolikusoké felbonthatatlan, a protestánsoké felbontható.

18 HERGER Csabáné: *A nővételtől az állami anyakönyvvezetőig*. Budapest – Pécs, Dialóg Campus, 2006. 79. o.

19 Többek között az államegyházi rendszer megszüntetésére, és az államnak az egyháztól való függésének radikális korlátozására törekedett.

20 SZTEHLO Kornél: *A házassági elválás joga*. Budapest, Franklin Társulat, 1890, 257-273. o.

Törvénykönyvben élt tovább.²¹ Az ABGB-t 1852. május 1-én kellett életbe léptetni és bevezetni Magyarországon is, – és az AGBG²² a házasságjog kapcsán szinte teljes egészében a Házassági Pátens szabályzását vette át, – de a házasságjog tekintetében a nyílt parancs úgy rendelkezett, hogy azt Magyarországon nem kell alkalmazni a katolikusokra, a görög-katolikusokra és az ortodoxokra, tehát csak a protestánsok egymás közötti házasságkötése esetén került bevezetésre. 1855-ben I. Ferenc József császár és a Szentszék konkordátumot kötött, amely szabályozta a katolikus felekezet vallásgyakorlását a birodalom területén. Az 1856. október 8-án kelt nyílt parancs szabályozta a birodalom katolikus lakóinak házassági ügyeit és az egyházi bíróságok házassági ügyekben való illetékességét. A birodalom egész területére kiterjesztette a kánoni házassági jogot és a katolikusokat illetően hatályon kívül helyezte az AGBG házasságjogi rendelkezéseit. Az egyházi házassági akadályok alóli felmentés az egyházi hatóság illetékességébe került. A házassági ügyekben való bíraskodást az állam helyett egyházi bíróságok gyakorolták, amelyeknek döntései az állami szférában is érvényesek voltak.²³ Az *Országbírói Értekezletnek*²⁴ a polgári joggal kapcsolatos intézkedései között ezt a rendelkezést találjuk: „A vallás különféleségéből kifolyó, az ausztriai törvények uralma alatt bővített polgári magánjogok jelen állapotukban meghagyatnak.”²⁵ Eszerint az OBÉ is a Házassági Pátens szabályait tartotta alkalmazandónak a házassági ügyekben.²⁶ Az Országbírói Értekezlet 1861-ben annak ellenére hatályon kívül helyezte az AGBG-t, hogy Deák Ferenc azt javasolta, hogy az a Magyar Magánjogi Kódex megalkotásáig maradjon hatályban, jobb nem lévén és amiatt, hogy a magyar bírósági gyakorlat is az osztrák magánjogi törvényt alkalmazta.²⁷ Célja az volt, hogy elindítsa a modern

21 KOVÁTS Gyula, 1883. 64–65. o.

22 VERESS Emőd: *Kilenc évtized – az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv Erdélyben*. In: *Ad salutem civium inventas esse leges: Tisztelgő kötet Vékás Lajos 80. születésnapjára*. Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2009. 158. o.

23 Vö. RESS Imre: *A neoabszolutizmus és a provizórium kronológiája a Magyar Korona országában 1849–1867*, Demeter Gábor (szerk.), Institut za Istoricheski Izsledvaniya – Balgarska Akademiya na Naukite-Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest-Szófia, 2022. 97. o. http://real.mtak.hu/140289/1/glatzkronologiaRESS_jav_1849_szept-korrektura.pdf (Letöltve: 2022.12.23.)

24 1861. január 23. Az ideiglenes törvénykezési szabályok kidolgozására összehívott gyűlés. A tanácskozást gr. Apponyi György országbíró nyitotta meg, Mailáth György tárnokmester, a Hétszemélyes Tábla tagjai (30 fő), Magyarország jeles jogászai és politikusai (Barkóczy János gr., Deák Ferenc, Desseffy Emil gr., Eötvös József br., Ghyczy Kálmán stb.) részvételével.

25 RÁTH György: *Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában*. I.-II. kötet. Pest, Landerer és Heckenast, 1861. 212. o.

26 NAGY Péter: A házassági bíraskodás szervezeti kereteinek változásai a 19. századi erdélyi református egyházban. In: *Glossa Iuridica Új folyam*, 2019, VI. évfolyam, 1-2. szám 90. o.

27 HOMOKI-NAGY, Mária: Das Allgemeine Bürgerliches Gesetzbuch in der ungarischen Rechtspraxis der Richter. In: *Der österreichisch – ungarische Ausgleich 1867*, Budapest, 2008. 35.-58. o.

magyar magánjogi gondolkodást, és kialakítsa a magyar magánjog szabályait, egy, a magyar magánjogtól eltérő jogrend helyett, bár nagyban alapozódott az AGBG szabályaira is. Az Országbírói Értekezletet követő időszakban több, a vegyes vallású felek által megkötött házasságokkal kapcsolatos jogszabály is született.²⁸ A protestánsok házasságaira nézve a Házassági Pátens rendelkezései érvényben maradtak továbbra is, sőt a zsidó házasságok esetében az 1863. évben kelt kancelláriai rendeletet tartották fenn.²⁹ Ugyancsak a házassági bíraskodást szabályozta az 1868. évi LIV. törvénycikk 22.§-a is, amennyiben a jegyesség és a születés törvényessége ügyében induló pereket is a világi bíróságok hatáskörébe utalta.³⁰ 1868-tól, az újjászülető magyar Országgyűlés képviselőházában Irányi Dániel képviselő kezdte meg harcát a vallás szabadságának és a polgári házasság bevezetésének ügyében. Célja az volt, hogy a két említett, és már az 1848. évi XX. törvénycikkben is meghatározott argumentumot, a lehetőségekhez képest minél előbb az Országgyűlés elé vigye, és azt jogszabályban deklaráltassa. Ez a törekvése végül 1892-ben teljesült, miután több törvényjavaslatot is benyújtott az Országgyűlés elé. Törvényjavaslatainak elképzelése megfelelt a '48-as törvénynek és a Türelmi és Házassági Pátens gondolatvilágának is, így ezt is tekinthetjük II. József császár jogi és politikai gondolkodása továbbélésének a magyar házassági jogban. Az 1870-es évektől kezdődően egyre nagyobb volt a törekvés, hogy egy önálló, a házassági jogot szabályozó törvényt hozzon létre az Országgyűlés. Abban megegyeztek a kodifikátorok, hogy Magyarországon állami szabályozású házasságjognak tulajdonképpen csak a protestánsok házasságját lehet tekinteni. Erről írt Györy Elek is, a Házassági Törvény első változatában: „mert az alkalmazandó szabályok, csekély kivétellel, a protestánsoknak a házassági jogra vonatkozó elveit tartalmazzak, és csupán a protestánsokra nézve tartatnak fenn.”³¹ Ez a törekvés 1894-re teljesedett ki, amikor is az Országgyűlés elfogadta a XXXIII. törvénycikket, amely a házassági jogot teljeskörűen szabályozta. A munkám szempontjából azért fontos ez a tény, mert a Házassági Törvény szeretett volna szakítani a felekezeti egyházjogokkal, ezért a szabályozás alapját a protestáns

28 1868. évi LXVIII. tc. a vegyes házassági válóperekről.

29 Vö. GROSSCHMID Béni: *A házassági törvény. Általános rész.* Budapest, Politzer-féle Könyvkiadóvállalat, 1908. 150. o.

30 „A római latin és görög szertartású katolikusok, úgy szintén a keleti egyházi, valamint a mindkét felekezeti evangélikusok és unitáriusok jelenleg fennálló egyházi törvényszékeik illetősége alá egyedül a házassági, illetőleg vegyes házassági perek, és ezek is csak annyiban tartoznak, a mennyiben a házassági kötelék érvényességét és akár az ideiglenes elváltást, akár a végképi felbontást tárgyazzák. Minden egyéb, a házassági viszonyból származható peres kérdések, melyekre nézve eddig az egyházi törvényszékek ítétek - jelesül a születés törvényességének kérdése, a perlekedő házastársak közt a gyermekek tartása és a házassági elválásból felmerülhető vagyoni követelések iránti keresetek - az illető polgári, - és pedig sz. kir. városok lakosaira nézve a városi, a megye egész területére nézve a megyei, és az 1-ső §-ban említett kerületekben az illető kerületi törvényszékekhez utasíthatnak.”

31 Vö. GROSSCHMID Béni, 1908. 148-149. o.

egyházak házasságjogi szabályai adták a kodifikátorok számára, azaz a törvényhozók tulajdonképpen a Házassági Pátens szabályait foglalták jogszabályba, mivel a Pátens képezte a protestáns egyházak számára a házasságjogi szabályokat. Ebből következik az a tény is, hogy mivel a Házassági Törvény képezi az alapját a Csjt.-nek és a Csjt. a Családjogi Könyv alapja, így tulajdonképpen a jelenlegi magyar házassági jogi szabályok alapját is a Házassági Pátens képezi. Ez azt jelenti, hogy a Házassági Pátens, amely 237 évvel ezelőtt született, annyira meghaladta korának gondolkodását, hogy most, 2023-ban is, (természetesen a korszellemhez igazodva, és a társadalom változásaihoz alakulva) alkalmas arra, hogy a házasságot a kánonjogi szabályok kiiktatásával szabályozza. Néhány, ezt igazoló rendelkezést jelen munkámban is bemutatok, hogy demonstráljam a 18. századi házassági jogi intézmények folytonosságát.

1. A polgári házasság szerződés jellege és a házasság szabályozásának állami kizárólagossága

1.1. A Házassági Pátens

A házasságot a Házassági Pátens pusztán polgári szerződésnek tekintette, amely tény magából a jogszabályból fakad, és a házasság csak a polgári forma által joghatályt és jogerőt.³² Az AGBG ezt más módon fogalmazza meg, de lényegét tekintve hasonlóan gondolkodik.³³ A Házassági Törvényt megelőző országgyűlési viták során is megoszlott a képviselők véleménye a kérdés kapcsán. Például Deák Ferenc 1865-ben kijelentette a képviselőház ülésén: „*Figyelembe kell vennünk mindenekelőtt, hogy Magyarországon a házasság nem kizárólag polgári szerződés, még az állammal szemben sem: mert maga az állam törvény által parancsolta, hogy a házasságok az egyház előtt köttessenek; parancsolta ezt, minden felekezetenél, még a vegyes házasságoknál is.*”³⁴ Ugyanakkor a br. Eötvös

32 Házassági Pátens 1.§: *Matrimonium in se ipso Contractus Civilis consideratum, prout ex Contractu hoc fluentia, et Contrahentibus invicem competentia jura, et obligationes vim, et efficiam omnem ex toto, et unice a presenti Constitutione pro futuro obtinebunt, ac proinde decisio etiam litium aeternus oriundarum foris Nostris judiciariis Civilibus competere debebit.* – A házasság önmagában polgári szerződésnek minősül, amely tény jelen törvényből ered. A szerződő felek döntési joga és házastársi kötelezettségei és az azt létrehozó aktus, csak a jelen törvény által nyerhet jogerőt és joghatást a jövőre nézve.

33 AGBG 2. Könyv, 44.§: *Die Familien-Verhältnisse werden durch den Ehevertrag gegründet. In dem Ehevertrage erklären zwey Personen verschiedenen Geschlechtes gesetzmäßig ihren Willen, in unzertrennlicher Gemeinschaft zu leben, Kinder zu zeugen, sie zu erziehen, und sich gegenseitigen Beystand zu leisten.* – „*A családi kapcsolatokat a házassági szerződés hozza létre. A házassági szerződésben a különböző nemű személyek jogszabály alapján kinyilvánítják akarataikat arra vonatkozóan, hogy elválaszthatatlan közösségben éljenek, gyermekeket vállaljanak és azokat neveljék és egymást kölcsönösen segítsék.*”

34 Vö. *Képviselőházi napló. X. kötet, 1865/68. évi országgyűlés.* Greguss Ágost (szerk.), Pest, Atheneum Kiadó, 1868. 170. o.

József vallás- és közoktatásügyi miniszter által 1870-ben benyújtott 427/1870 számú, a vallás szabad gyakorlásáról szóló törvényjavaslatban,³⁵ a következőképpen határozza meg a polgári házasságot: „*A vallás különbözősége a házasság polgárjogi érvényességére nem bír befolyással. Az állam a házasságot a maga szempontjából polgári szerződésnek tekinti, s melyet saját törvényei szerint ítél meg.*”³⁶ Deák Ferenc utolsó nagy képviselőházi beszédében már változtatott 1865-ben kifejtett véleményén a polgári házasság szerződési jellegével kapcsolatban, és 1872-ben már ő is szerződésnéként hivatkozik rá, mintegy visszatérve a Házassági Pátens gondolatmenetéhez.³⁷

1.2. A Házassági Törvény

A Házassági törvény szakít azzal felfogással, hogy a házasság szerződés jellegét erősítse a jogszabály szövegében, de fenntartja az igényt arra, hogy ettől függetlenül is, a házasságot, a házassághoz kapcsolódó bírászkodást az állam szabályozása alá kell vonni. A Házassági törvény nem alkalmaz fogalom meghatározást, az imént említett alapelvet főként tartalmában jeleníti meg, ahogyan ezt az indokolásában is kifejti.³⁸

1.3. A Csjt. és a CSJK.

A Házassági Törvényt követő új jogszabály az 1952. évi IV. törvény ugyan a szocialista jogalkotás körében született meg, de elég pontosan követi az őt megelőző jogszabály gondolkodását, így ez a jogszabály sem alkalmaz fogalmat a házasság mibenlétének meghatározására. Nyilvánvalóvá teszi azt, hogy a házasság csak akkor jön létre, ha az állami tisztviselő előtt kötik meg, tehát ezzel a már a Házassági Pátensben is lefektetett szabályt alkalmazza, amely alapján az állam fenntartja a házasságkötési forma kizárólagosságát a házasság megkötésére.³⁹ Ezt az elvet követi a 2013. évi V. törvény IV., Családjog Könyve, amely, – hasonlóan elődjéhez, – bár néhány alapelvet megállapít, de a házasság konkrét fogalmát nem határozza meg, hanem szintén azt az alapelvet rögzíti,

35 A törvényjavaslatot az Országgyűlés Képviselőháza nem tárgyalta.

36 Vö. *Képviselőházi irományok. IV. kötet.* Pest, Deutsch-féle Könyvnyomda, 1870. 257-258. o.

37 „Ellenben a kötelező polgári házasság egészen más. Ott az állam mondja, hogy a házasság nemcsak egyházi szertartás, hanem polgári szerződés és pedig a legfontosabb, amely alapja a legitimitásnak és a successionak (...)”

38 GROSSCHMID Béni, 1908. 308. „(...) a polgári házasságról szóló törvény, mely a vallásfelekezetek egyenjogúságának corollariuma, akként, hogy a házasság polgári jogi érvényességére a vallás befolyással ne bírjon s az állam a házasságot a maga szempontjából polgári szerződésnek tekintse, amely fölött saját törvényei szerint ítél.

39 „2.§ Házasság akkor jön létre, ha az együttesen jelenlevő házasulók az anyakönyvvezető előtt személyesen kijelentik, hogy egymással házasságot kötnek.” 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról.

hogy a házasság csakis az állam által átruházott hatalommal eljáró anyakönyvvezető előtt lehet érvényesen megkötni, tehát ismételten az állam szerepének kizárólagosságát hangsúlyozza a házasság megkötése kapcsán.⁴⁰

2. A jegyesség kérdése

A jegyesség a Csjt.-ben és a CSJK-ban tulajdonképpen nincsen szabályozva, azt teljes egészében egyházi jogintézménynek tekinti a civilisztika tudománya. Azonban a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény záró rendelkezéseiben, a közeli hozzátartozók között sorolja fel a jegyest is, tehát tulajdonképpen, ha nem is szabályozza, de ismeri a jogintézményt. A CSJK szabályozásából pedig már kimarad ez a jogintézmény. Azonban a Házassági Pátens és a Házassági Törvény nem csak ismeri, de meg is határozza a jegyesség szabályait.

2.1. A jegyesség szabályozása a Házassági Pátensben

A Házassági Pátens rendelkezései semmisnek tekintik a férfi és a nő előzetes szerződését a házasság megkötésére, vagyis nem ismeri el a jegyességnek olyan joghatását, amely kötelezővé tenné bármelyik fél számára a házasságot.⁴¹ Az ilyen megoldás még naturalis obligatio-nak sem tekinthető, mivel annak előfeltétele lenne, hogy bár bírósági úton ki nem kényszeríthető, de jogszerű követelésnek kell lennie. Tehát az ilyen szerződést – bármilyen módon, formában, vagy jogi aktussal is alkották meg, – amely ellentétes a Pátens szabályaival, semmisnek kell tekinteni.⁴² A házasság megkötésére akkor sem kötelezhető a nő és a férfi, ha a nő a házasságkötés előtt, de a szerződés – jogellenes – megkötése után teherbe esett volna.⁴³ Ugyanígy érvénytelen az a szerződés is Magyarországon, amelyet esetlegesen más, a Házassági Pátens szabályai alá nem tartozó országban kötnek meg.⁴⁴ Ez a szabályozás teljesnek mondható, és mindenre kiterjedő.

40 2013. évi V. törvény, 4:5. § [A házasság létrejötte] (1) Házasság akkor jön létre, ha az együttesen jelen lévő férfi és nő az anyakönyvvezető előtt személyesen kijelenti, hogy egymással házasságot köt. A nyilatkozat feltételhez vagy határidőhöz nem köthető.

41 Házassági Pátens: Quaelibet Sponsalia, id est Contractus illi, per quos vir et mulier se praevid ad contrahendum Matrimonium obligant, pro nullis et irritis habeantur.

42 Házassági Pátens: Si proinde Sponsalia ejusmodi hoc non obstante contrahantur, Contractus talis quocunque demum modo conceptus, et quibuscunque solennitatibus provisus nee obligationem quoad matrimonium ineundum post se trahere, nee secus vel minimum legale effectum habere possit.

43 Házassági Pátens: Eo minus autem ex impraegnatione post contracta sponsalia intercedente, obligatio ad ineundum matrimonium oriri valebit, verum irnpraegnatio talis non secus, ac alia, quae usque praecedentibus Sponsa libus intercessit, consideranda erit.

44 Házassági Pátens: Sponsalia per quempiam e Subditis Nostris in exteris Provinciis ubicunque contracta in ditionibus Nostris nullum sortientur vigorem.

Egyértelművé teszi, hogy a jegyességet bírósági úton kikényszeríteni nem lehet, és abból sem személyi, sem anyagi követelés nem származhat. Ez a szabályozás megjelenik az ABGB-ben is, amennyiben az osztrák polgári törvény is arról beszél, hogy a jegyesség nem keletkeztet kötelezettséget a felek számára sem arra, hogy a házasságot megkössék, sem arra, hogy kártérítést követelhessen bármelyik fél, ha a házasság nem jönne létre.⁴⁵ Kivételt képez az az eset, ha a károsult fél bizonyítani tudja, hogy nem felőle merült fel olyan ok, ami miatt a házasság meghiúsult.⁴⁶

2.2. A jegyesség szabályozása a Házassági Törvényben

A Házassági Törvény úgy fogalmazza meg a jegyességet, hogy az két különemű személy kölcsönös ígérete arra, hogy egymással házasságra fognak lépni. A jogszabály már nem beszél kötelezőségről, hanem a jegyesség egy lehetőségként jelenik meg a törvényben. Így a jegyesség nem szerződés, hanem két egymással párhuzamos hatalmasság⁴⁷ gyakorlására irányul. Ugyanakkor nem származik ebből a kölcsönös ígéretből kereseti jog a házasság megkötésére, tehát nem naturalis obligatio. Ám a törvényből fakadóan, a jegyesség létrejöttével a felek között sajátos családi jogi jogviszony keletkezik, mivel a felek szándéka erre irányul.⁴⁸ Az eljegyzés két módon szüntethető meg a felbontással, amely, mivel ez ügyleti felbontás, lehet egyoldalú és kétoldalú is, vagy a visszalépés, amely kifejezetten egyoldalú ügylet, amely csak akkor alapos, ha olyan okból történt, amely az általános felfogás szerint olyan ok, ami miatt a visszalépő jegyestől nem várható el az, hogy a házassági köteleket ennek ellenére is vállalja.⁴⁹

Bár a jegyesség nincs konkrétan szabályozva a modern családi jogban, de mégis szabályozása legalább a Csjt.-ig megjelenik, a CSJK-nak pedig hiányossága, mivel, bár a hosszútávú, évekig tartó jegyesség a 21. században már nem jellemző, de rövid távon mégis fontos eleme lehet a családi jognak.

45 ABGB, 2. könyv, 45.§. Ein Eheverlöbniß oder ein vorläufiges Versprechen, sich zu ehelichen, unter was für Umständen oder Bedingungen es gegeben oder erhalten worden, zieht keine rechtliche Verbindlichkeit nach sich, weder zur Schließung der Ehe selbst, noch zur Leistung desjenigen, was auf den Fall des Rücktrittes bedungen worden ist.

46 ABGB, 2. könyv, 46. §. Nur bleibt dem Theile, von dessen Seite keine gegründete Ursache zu dem Rücktritte entstanden ist, der Anspruch auf den Ersatz des wirklichen Schadens vorbehalten, welchen er aus diesem Rücktritte zu leiden beweisen kann.

47 A jogszabály (vagy megállapodás) az egyik vagy másik fél bizonyos magatartásától teszi függővé, hogy valamely jogparancs beálljon vagy megszűnjék. Ennek a személynek tehát hatalmában áll, hogy magatartása által a joghatást életre keltse. Ugyanakkor a párhuzamosság abban jelenik meg, hogy a jegyességben mindkét fél hatalmi, tehát döntési helyzetben van, de a párhuzamos, közös beleegyezésük nélkül a joghatás nem áll be.

48 Vö. *Magyar Magánjog. Családjog.* Szladits Károly (szerk.), Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1940. 12-13. o.

49 SZLADITS Károly 1940. 19-20. o.

3. A kiskorúság házassági akadályja

3.1. A Házassági Pátens szabályozása

A Házassági Pátens szabályozása – összhangban az egyházi joggal – deklarálja, hogy a kiskorú nem köthet házasságot, csak akkor, ha ehhez megszerzi apja, vagy ha az már nem él, akkor apai nagyapja beleegyezését. Ha ezt a beleegyezést az említettek nem adják meg, vagy alapos ok nélkül megtagadják, akkor a fiataloknak joguk van világi bírósághoz fordulni, az engedély megadása érdekében. Természetesen a bíróság is csak alapos vizsgálat után adhat engedélyt az ilyen házasságkötéshez. A kánonjogban a házasságkötéshez a férfi betöltött 16. életévének elérése, a nő 12. életévének elérése szükséges, a tridentini zsinat rendelkezései alapján, tehát a Házassági Pátens ehhez az elvhez mérten tekinti kiskorúnak a házasulandó feleket.⁵⁰

3.2. Az AGBG szövegében történt összevonás

Az AGBG szövege ugyanezt a szabályt, – amelyet a Házassági Pátens több szakaszban rendez, – egy szakaszban összevonva, de a Házassági Pátens gondolatmenetével teljes összhangban, úgy rendezi, hogy a korhiányt a házasság akadályaként szabályozza. Azaz azok, akik kiskorúak, (vagy felnőttek, de cselekvőképtelenek) apjuk beleegyezésével köthetnek házasságot. Ha az apa nem él, akkor a gyám vagy képviselő beleegyezése mellett a bíróság engedélye is szükséges a házasság megkötéséhez. Tehát ez a tényállás a Házassági Pátensnél összetettebben foglalkozik a problémával, de az alapgondolatot megtartja.⁵¹

3.3. A Házassági Törvény kettős szabályozása

A Házassági Törvény a semmisségi okok között sorolja fel a korhiányt, vagyis a feleknek a házasság megkötéséhez szükséges életkor hiányát. A semmisségi ok a házassági jogképesség általános és a szóban forgó házasságkötésre nézve különös hiánya. A házasságot nem lehet megkötni amennyiben a felek 12. életévüket nem érik el, azonban nem kerül vizsgálatra a házasulók érettsége, vagy testi fejlettsége.⁵² Tehát ez a házassági akadály alaki és nem anyagi jellegű. A házasság megtámadhatóságát okozza azonban a

50 *Codex Iuris Canonici - Egyházi Törvénykönyv*, Erdő Péter (ford.), Budapest, Szent István Társulat, 2015. 1083. kánon: 1. §. A férfi a betöltött tizenhatodik, a nő a betöltött tizenegyedik életéve előtt nem köthet érvényes házasságot. (jelenlegi szabályozás)

51 „Minderjährige oder auch Volljährige, welche aus was immer für Gründen für sich allein keine gültige Verbindlichkeit eingehen können, sind auch unfähig, ohne Einwilligung ihres ehelichen Vaters sich gültig zu verhehlichen. Ist der Vater nicht mehr am Leben oder zur Vertretung unfähig; so wird, nebst der Erklärung des ordentlichen Vertreters, auch die Einwilligung der Gerichtsbehörde zur Gültigkeit der Ehe erfordert.” *ABGB*, 2. könyv, 49. §.

52 SZLADITS Károly, 1940. 64.-65. o.

házasulók egyikének, vagy mindkettőjüknek fejletlen kora, illetve a szükséges szülői, gyámi, vagy törvényes képviselői beleegyezés hiánya. A házasság tehát megtámadható, ha a férfi 18., a nő 16. életévét még nem töltötte be. Azonban ez a megtámadhatósági ok csak akkor lényeges, ha a szülői beleegyezés nem hiányzik. Ha igen, akkor a beleegyezés hiánya miatt semmis a házasság.⁵³ Tehát a Házassági Törvényben elvállik a semmisség és a megtámadhatóság. A semmiségi ok egy elvi életkort határoz meg, amely alatt biztosan semmis a házasság, míg a törvény megtámadhatóság esetében az általánosan elfogadott 18. illetve 16. életévét határozza meg.⁵⁴

3.4. A Csjt. és a CSJK rendelkezései

A két kodifikált házassági jogszabály hasonlóan szabályozza a házasságkötés alsó korhatárát, a felső korhatárát nem határozza meg. A Csjt. szabályai szerint érvénytelen a kiskorúak házassága. Az alsó korhatár a betöltött 16. év, amelyet azonban csak akkor lehet alkalmazni, ha a gyámhatóság ehhez előzetesen engedélyt adott. Az engedély nem szükséges a törvényes képviselő beleegyezése, de őt előzetesen meg kell hallgatni. Ennyiben változott a jogi gondolkodás a megelőző jogfelfogáshoz képest. A gyámhatóság engedélye nélkül vagy a törvényi alsó korhatár elérése előtt kötött házasság érvénytelen. A CSJK szabályozása hasonló, ám annyiban mégis eltér a Csjt.-től, hogy az engedély nélkül, vagy a meghatározott életkor elérése előtt kötött házasság érvényesé válik, ha a megkötését követő hat hónapon belül az érintett házastárs azt nem támadja meg, vagy az ilyen irányú pert a bíróság megszünteti.⁵⁵

IV. Összegzés

Tanulmányomban kísérletet tettem arra, hogy bemutassam egy 18. századi – korához képest modern –, házassági joggal kapcsolatos rendelkezés utóéletét a magyar házassági jogban. A Házassági Pátens a maga korában nem tudta ellátni azt a feladatot, amelyért megalkották, mivel a kor, amelyben született, nem volt képes ennek a korát meghaladó jogszabálynak a megértésére, és alkalmazására. II. József elgondolása segített volna a társadalmi rétegek közötti különbségeket legalább a házassági jog terén kiegyenlíteni, ám ezt rossz módszerrel, erőszakos eszközökkel kívánta végrehajtani. Az általa megalkotott jogszabály mégis időtállóan bizonyult, mivel ez a norma az alapja mai házasságjogunk jelentős részének is.

53 SZLADITS Károly, 1940. 70.-71. o.

54 Nem életszerű ugyanis, hogy 12. évet betöltött gyermekek házasságot kössenek, még, ha csak jelképesen is. Ez a rendelkezés szintén a kánoni jogi szabályok átvételének maradványa, de a kánoni jog is, az adott államban elfogadott életkor betöltését tekinti a házasság alsó korhatárának.

55 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről Kommentárjai. Csehi Balázs (szerk.), Budapest, Magyar Közlöny és Lapkiadó Vállalat, 2021. 568.-569. o. <https://www.mhk.hu/files/ptk-kommentar.pdf> (Letöltve: 2022.11.28.)

Felhasznált irodalom jegyzéke:

- KARÁCSONYI János: *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig.* Nagyvárad, 1906.
- SZÉCHENYI István: *Magyarország sarkalatos törvényei s államjogi fejlődése.* Pest, Eggenberger Ferdinánd, 1864.
- BARTA János, ifj.: *A nevezetes tollvonás.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978.
- KOVÁTS Gyula: *A házasságkötés Magyarországon egyházi és polgári jog szerint tekintettel törvényhozásunk feladatára.* Budapest, Eggenberger-féle Könyvkereskedés, 1883.
- KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVII. századi Magyarországon,* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980.
- VANYÓ Tihamér Aladár (szerk.): *A bécsi pápai követség levéltárának iratai Magyarországról 1611 – 1786.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986.
- DEGRÉ Alajos: *A polgári házasság kialakulása Magyarországon. Jogtudományi Közlöny,* 1983. XXXVIII. új évfolyam.
- ERDŐ Péter: *Egyházjog a középkori Magyarországon.* Budapest, Osiris, 2001.
- DEGRÉ Alajos: Válogatott Jogtörténeti Tanulmányok In: Mezey Barna (szerk.): *Mileneumi Magyar Történelem,* Budapest, Osiris, 2004.
- LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana.* Budapest, Szent István Társulat, 2017.
- HERGER Csabáné: *A növételtől az állami anyakönyvvezetőig.* Budapest – Pécs, Dialóg Campus, 2006.
- SZTEHLO Kornél: *A házassági elválás joga.* Budapest, Franklin Társulat, 1890.
- VERESS Emőd: Kilenc évtized – az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv Erdélyben. In: *Ad salutem civium inventas esse leges: Tisztelgő kötet Vékás Lajos 80. születésnapjára.* Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2009.
- RESS Imre: *A neoabszolutizmus és a provizórium kronológiája a Magyar Korona országgaiban 1849-1867,* Demeter Gábor (szerk.), Institut za Istoricheski Izsledvaniya – Balgarska Akademiya na Naukite-Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest-Szófia, 2022.
- http://real.mtak.hu/140289/1/glatzkronologiaRESS_jav_1849_szept-korrektura.pdf
(Letöltve: 2022.11.23.)
- RÁTH György: *Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában.* I.-II. kötet. Pest, Landerer és Heckenast, 1861.
- NAGY Péter: A házassági bírászkodás szervezeti kereteinek változásai a 19. századi erdélyi református egyházban. *Glossa Iuridica.* Új folyam, 2019, VI. évfolyam, 1-2. szám.
- HOMOKI-NAGY, Mária: Das Allgemeine Bürgerliches Gesetzbuch in der ungarischen Rechtspraxis der Richter. In: *Der österreichisch – ungarische Ausgleich 1867,* Budapest, 2008.
- GROSSCHMID Béni: *A házassági törvény. Általános rész.* Budapest, Politzer-féle Könyvkiadóvállalat, 1908.

Képviselőházi napló. X. kötet, 1865/68. évi országgyűlés. Greguss Ágost (szerk.), Pest, Atheneum Kiadó, 1868.

Képviselőházi irományok. IV. kötet. Pest, Deutsch-féle Könyvnyomda, 1870.

Magyar Magánjog. Családjog. Szladits Károly (szerk.), Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1940.

Codex Iuris Canonici – Egyházi Törvénykönyv, Erdő Péter (ford.), Budapest, Szent István Társulat, 2015.

Tárgyszavak: II. József, Házassági Pátens, családi jog, polgári házasság, kánonjog, szekularizáció, jegyesség, házassági akadály, kiskorúság

FOGYASZTÓVÉDELMI SZABÁLYOZÁSI MODELLEK

Bevezető gondolatok

A fogyasztóvédelmi jog egyértelműen túlnőtt azon a felfogáson, hogy egyszerűen a minőségvédelemmel lehetne azonos.² A fogyasztóvédelem célja a fogyasztók tájékoztatása a termékek és szolgáltatások tulajdonságairól és a vásárlással kapcsolatos lehetőségekről, hogy a fogyasztók tudatosabb döntéseket tudjanak hozni. Célja továbbá a fogyasztók és a kereskedők közötti egyenlő esélyek megteremtése, valamint a kereskedelmi tevékenység tisztességének fenntartása, a fogyasztók védelme a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokkal szemben. A fogyasztóvédelem célja az is, hogy megakadályozza a fogyasztók tudatlanságát kihasználó kereskedői magatartásokat és biztosítsa a fogyasztók jogainak tiszteletben tartását. „A fogyasztó és gazdálkodó szervezet közötti ideális egyensúly megteremtéséhez a jog eszközeit is biztosítani kell, amely alapján a gyengébb gazdasági helyzetben lévő fogyasztó egyenlő eséllyel léphet fel a multinacionális cégekkel szemben is.”³

Szabályozási modellek

A fogyasztóvédelmi jog céljaira több szabályozási modell alakult ki. Ezen modellek olyan rendszerek, amelyek lehetővé teszik a fogyasztók védelmét a piacgazdaságban. Az ilyen modellek különböző formákat ölthetnek, és lehetnek szabályozó hatóságok által irányítottak, valamint önkéntes, szektorális szabályozások is.

A protekcionizmus alapvetően olyan gazdaságpolitikai álláspont, amely a belső piacot védi a külföldi verseny ellen, például állami támogatásokkal, vámokkal vagy kvótákkal. A protekcionizmus célja, hogy a belső piacot működőképesebbé tegye a külföldi verseny ellenében, és hogy a belső piacot működtető vállalatokat támogassa. A protekcionizmus szerint a belső piacot működtető vállalatokat védeni kell a külföldi verseny ellen, még akkor is, ha ez azt jelenti, hogy a belső piacot működtető

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; Témavezető: Prof. Dr. Miskolczi Bodnár Péter, dékán, tanszékvezető egyetemi tanár, Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék

2 Kemenes Béla: Gondolatok egy fogyasztóvédelmi törvény tervezetéhez, in: Novotni emlékkönyv, Budapest, 1991. 189. o.

3 Miskolczi Bodnár Péter – Sándor István: Fogyasztóvédelmi jog I., Patrocínium Kft., Budapest, 2016. 27.o.

vállalatok más piaci szereplők rovására tudnak előnyöket szerezni. A protekcionizmus ellentétes az egyes piacgazdaságokban érvényesülő általános elvvel, miszerint a piaci szereplőknek szabadon kellene versenyezniük, és a piaci szereplőknek a saját érdekeik mentén kellene cselekedniük.

A fogyasztóvédelemben mást értünk protekcionizmus alatt. „A fogyasztók áldozatai a szabadpiac visszaéléseinek, ezért a jog feladata a visszaélések megelőzése vagy szankcionálása”⁴ Így megállapítható, hogy ezen álláspont szerint a fogyasztóvédelem célja a fogyasztók jogi védelmének biztosítása.⁵ Ezen szemlélet azt tükrözi, hogy a fogyasztók a szabad piaci verseny áldozatai.⁶

Egy másik megközelítés a „Bourgoignie-féle” irányzat, amely a fogyasztói jog céljának a fogyasztói érdekek védelmének jogi segítségét tekinti.⁷ A támogatás és segítség elsődleges területei: az oktatás, a tájékoztatáshoz való jog, a jogi védelemhez való jog, a jogorvoslathoz, igényérvényesítéshez való jog.⁸

A fogyasztókat védő intézményeket általában két kategóriába sorolhatjuk: a tájékoztatási modellbe és a szociális modellbe. Az információs, tájékoztatási modellbe tartoznak azok a kötelezettségek, amelyek a fogyasztók tájékoztatását célozzák, míg a szociális modell lényege az, hogy a szerződéses jogviszonyokba avatkozik be, például a tisztességtelen szerződési feltételek semmisségének megállapításával. A fogyasztó elállási jogát általában valahol a két modell között helyezik el, közelebb a szociális modellhez.

Információs modell

A liberális közgazdaságtudomány művelői körében az információs modell elve szerint a szerződési szabadság a legfontosabb szempont a szabályozás kialakításakor, és ezért a gyengébb fél védelmére hozott intézkedések minél kevesebb mértékben szólhatnak bele a szerződéses jogviszonyokba. Ennek az elvnek az alapja az a feltételezés, hogy az egyensúly a gazdálkodó és a fogyasztó között gyakran az „információs csapda” miatt tolódik el, ami azt jelenti, hogy a fogyasztó általában nem rendelkezik azokkal az ismeretekkel, amelyek alapján megalapozott és tudatos vásárlási döntést hozhatna. Emiatt a gazdálkodó köteles bizonyos többlet-információkat átadni a fogyasztónak, amelyek segítségével az értékelheti, összehasonlíthatja és feldolgozhatja azokat, hogy

4 Fazekas Judit: Fogyasztóvédelmi jog, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2007. 71.o.

5 Miskolczi Bodnár Péter – Sándor István: Fogyasztóvédelmi jog I., Patrocinium Kft., Budapest, 2016. 27.o.

6 Szikora Veronika (szerk.): Magyar fogyasztóvédelmi magánjog – Európai Kitekintéssel In: Hajnal Zsolt: A fogyasztóvédelem alapjai, Debrecen, 2010, 16.o.

7 Miskolczi Bodnár Péter – Sándor István: Fogyasztóvédelmi jog I., Patrocinium Kft., Budapest, 2016. 28.o.

8 Fazekas Judit: Fogyasztóvédelmi jog, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2007. 71.o.

ésszerű döntést hozhasson. „Az információs modell az Európai Bíróság több ítéletében is tetet ölt, miszerint a fogyasztóvédelmi szabályok alkalmazásakor egy ésszerű és tudatos fogyasztótól elvárható magatartást kell alapul venni, méghozzá olyan fogyasztót, akinek joga van a tájékoztatáshoz és ezeket megfelelően értékelni is tudja”⁹

Szociális modell

A szociális modell alapján a tájékoztatási garanciák önmagukban nem elégségesek a fogyasztók védelme érdekében. Az elállási jogok, valamint a szerződést semmisséggel szankcionáló jogkövetkezmények már a szerződéses jogviszony létrejötte után avatkoznak bele, ellentétben a tájékoztatási modellel, amely döntően a szerződés megkötése előtt lép fel. Sok esetben a tájékoztatási többletjogok nem teszik lehetővé, hogy a fogyasztó a szerződéskötési helyzetben megfelelő döntést hozzon, mivel az adott szituáció szokásostól eltért, vagy a fogyasztó szorongatott helyzetben volt, így képtelen volt az információk feldolgozására.¹⁰

Kereskedelmi módszerek változása

Az üzleti módszerek változása az üzleti szférában gyakori jelenség, amelyet az új technológiák, a piaci környezet és a fogyasztói igények változása okozhat. Az e-kereskedelem és a digitális marketing például növekvő népszerűségnek örvendenek, míg a hagyományos kereskedelmi módszerek, mint például a bolti árusítás, csökkenő trendet mutatnak. Az üzleti vállalatoknak folyamatosan alkalmazkodniuk kell a változó piaci környezethez, hogy sikeresen működhessenek és növekedni tudjanak.¹¹

Napjainkban egyre nagyobb teret kap a fenntarthatóság ennek értelmében a korábbi lineáris termelési értéklánc felől a körforgásos, hozzáférésen alapuló és platform gazdaság felé haladunk. Vélmezhetően azok a vállalkozások lesznek a gazdaság éllovasai, amelyek hozzásegítik a fogyasztókat és az értéklánccokat a pazarlás, a környezetszennyezés és a hulladék csökkentéséhez.¹² Ezek alapján a korábban már említett fogyasztóvédelmi modelleknek is lehet meg kell újulniuk.

9 Szikora Veronika (szerk.): Magyar fogyasztóvédelmi magánjog – Európai Kitekintéssel In: Hajnal Zsolt: A fogyasztóvédelem alapjai, Debrecen, 2010, 17.o.

10 Szikora Veronika (szerk.): Magyar fogyasztóvédelmi magánjog – Európai Kitekintéssel In: Hajnal Zsolt: A fogyasztóvédelem alapjai, Debrecen, 2010, 17.o.

11 Miskolczi Bodnár Péter: A kereskedelmet segítő jogintézmények változása In: Homicskó, Árpád Olivér (szerk.) A technológia fejlődés társadalmi kihívásai és hatása a jogi szabályozásra, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar 2022. 1

12 Új fenntartható közgazdaságtan, Globális Vitairat, in: Danóczy Bálint – Sajtó Péter: A termelés és szolgáltatás új formái, Magyar Nemzeti Bank, Budapest, 2022. 154. o.

Platform modell

Ilyen új megközelítés a Platform modell¹³ amely egy üzleti modell, amelyben egy szervezet (a „platform”) lehetővé teszi más szervezetek számára vagy egyének számára, hogy elérhessék a saját célcsoportjukat vagy eladhassák termékeiket és szolgáltatásaikat az általa biztosított online felületen keresztül. A platform modellt gyakran használják az online értékesítési csatornák létrehozására, de lehetővé teszi más szolgáltatások, például a foglalások, a fizetések vagy az ügyfélszolgálat biztosítását is. – ilyen ismert szolgáltatók pl.: a foglalási platformok (Booking), a fizetési platformok (Paypal), kereskedelmi platformok (Amazon) - A platform modell használatával a szervezetek könnyen elérhetik a potenciális ügyfeleiket anélkül, hogy saját üzleti hálózatot kellene létrehozniuk, és így csökkenthetik a marketing és értékesítési költségeiket. A platform modell egyre népszerűbb az interneten és más digitális térben működő szervezetek számára, mivel lehetővé teszi számukra, hogy értékesítsenek termékeket és szolgáltatásokat a világ bármely részén anélkül, hogy fizikai jelenlétük lenne szükséges a célpiacon.

A digitalizáció lévén egyre több online platformot használunk, amelyek látszólag ingyenesek azonban jobban belegondolva maga a fogyasztó vált termékké. A digitalizáció során új lehetőségek nyíltak meg a hálózatos monopóliumok kialakulására. A digitális platformok, mint például az online kereskedő oldalak, az online hirdetési piaccal, az online média-szolgáltatásokkal, lehetővé teszik a cégek számára, hogy nagymértékben elérjék a fogyasztókat, és ezáltal monopóliumokat hozzanak létre. A digitalizáció hatására a hálózatos monopóliumok mérete is megnőhet, mivel a digitális platformok lehetővé teszik a cégek számára, hogy globális méreteket érjenek el. A digitalizáció során a hálózatos monopóliumokra vonatkozó szabályozás is fontos kérdés, hogy megakadályozzák az árak túlzott emelkedését, valamint a versenytársak kizárását. Ugyanakkor „a hálózatos monopóliumok térnyerése teljesen újfajta szabályozói megközelítést igényel, a jelenlegi szabályozási keretrendszerek nem képesek a piaci verseny és a fogyasztók hatékony védelmére.”¹⁴ Mivel hatalmas léptékben fejlődnek a hálózatos monopóliumok így ennek szabályozása sürgető kérdés azonban ezekre a kérdésekre új és innovatív válaszok szükségesek.

13 Új fenntartható közgazdaságtan, Globális Vitairat, in: Danóczy Bálint – Sajtos Péter: A termelés és szolgáltatás új formái, Magyar Nemzeti Bank, Budapest, 2022. 156. o.

14 Új fenntartható közgazdaságtan, Globális Vitairat, in: Horváth-Hajzer Ágnes, Csongrádi erika, Tordai Szilveszter: Adatvédelem, szabályozás a hálózatos monopóliumok ellen, Magyar Nemzeti Bank, Budapest, 2022. 220. o.

Javaslatok

A digitalizáció során a fogyasztók védelme érdekében az alábbi intézkedést lehet tenni véleményem szerint:

1. Adatvédelmi törvények és szabályok bevezetése: a fogyasztók adatait csak akkor lehet gyűjteni, használni és megosztani, ha azokat az illetők kifejezetten engedélyezték.
2. Titkosítás: a fogyasztók adatait titkosítani kell, hogy azokat ne lehessen illetéktelenek által olvasni, illetve módosítani.
3. Tájékoztatás: a fogyasztókat tájékoztatni kell arról, hogy milyen adatokat gyűjtenek róluk, hogyan használják fel azokat, és kinek adják át.
4. Kötelező előzetes beleegyezés: a fogyasztóknak kötelező előzetes beleegyezést kell adniuk ahhoz, hogy az általuk megadott adatokat gyűjtsék, használják fel vagy adják tovább.
5. Opt-out lehetőség: a fogyasztóknak lehetőséget kell biztosítani arra, hogy bármikor visszavonják a beleegyezésüket és leiratkozzanak az adatgyűjtési és adatkezelési programokból.
6. Adatvédelmi szabályok betartatása: a cégeknek kötelező betartani az adatvédelmi szabályokat és szigorú büntetéseket kell alkalmazni azok megszegése esetén.
7. Fogyasztói panaszkezelés: a fogyasztóknak lehetőséget kell biztosítani arra, hogy panaszt tegyenek az adatvédelmi szabályok megszegése esetén, és ezeket a panaszokat komolyan kell venni és megfelelően kezelni.

Források:

- Miskolczi Bodnár Péter – Sándor István: Fogyasztóvédelmi jog I., Patrocinium Kft., Budapest, 2016.
- Fazekas Judit: Fogyasztóvédelmi jog, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2007.
- Szikora Veronika (szerk.): Magyar fogyasztóvédelmi magánjog – Európai Kitekintéssel
In: Hajnal Zsolt: A fogyasztóvédelem alapjai, Debrecen, 2010.
- Kemenes Béla: Gondolatok egy fogyasztóvédelmi törvény tervezetéhez, in: Novotni emlékkönyv, Budapest, 1991.
- Új fenntartható közgazdaságtan, Globális Vitairat, Magyar Nemzeti Bank, Budapest, 2022.
- Miskolczi Bodnár Péter: A kereskedelmet segítő jogintézmények változása In: Homicskó, Árpád Olivér (szerk.) A technológia fejlődés társadalmi kihívásai és hatása a jogi szabályozásra, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar 2022. 159-182.

Tárgyszavak: Fogyasztóvédelem, Szabályozási modellek, Platform modell

UKRAJNA ALKOTMÁNYFEJLŐDÉSE A XX. SZÁZAD ELEJÉIG

Zelenszkij ukrán elnök 2021-ben a független Ukrajna 30. évfordulója alkalmából rendeletet adott ki, ami szerint ezentúl július 28-át – Vlagyimir, Kijevi Ruszi nagyfejedelem megkeresztelkedésének napját – az ukrán ezeréves államiság napjaként kell megünnepelni. Az elnök Kijev megalapítását szintén az ukrán államiság kezdetének nevezte, illetve kifejtette, hogy az ószláv nyelv az ukrán nyelv elődjének tekinthető. Felmerül a kérdés, hogy mennyire tekinthetők megalapozottnak, történelmileg hitelesnek a fenti kijelentések? Vajon a mai ukrán társadalom törésvonalai nem gyökereznek-e abban, hogy a ma Ukrajnához tartozó egyes területek az eltérő birodalmak részeként különböző fejlődéstörténeten mentek keresztül?

Fontos érzékelni a fiatal ukrán állam törekvését – amely ténylegesen 1991-től definiálható független államként – az államiság gyökereinek tényekkel alátámasztható vagy a történelmi emlékezetben fellelhető attribútumainak az ukrán nép identitásának erőteljes részévé tételére. Minden kezdetleges vagy részleges alkotmányosságra utalásnak szimbolikus célja is van: megerősíteni, megalapozni a közösségi identításban a népként való létezés narratíváját.

Ukrajna alkotmányfejlődését az egyes történelmi korszakokban az államiságra való törekvésekben megragadható vagy éppen részlegesen megvalósuló államkezdemények vizsgálatán keresztül mutatjuk be.

1. Az ukrán államiság gyökerei

A korai szláv társadalom tipikus decentralizált törzsi társadalom volt, helyi fejedelemségekbe rendeződve, időnként törzsszövetségi szervezettség szintjén a fejedelmek összefogtak az aktuális ellenséggel szemben. Az első komolyabb keleti szláv államalakulatot, a Kijevi Ruszt a varég–viking eredetű Rurik fejedelem hozta létre a IX. század elején. Rurik utódja, Oleg 882-ben Kijevet tette meg a birodalom központjává,² amely Oroszország nyugati részét, Belaruszt és a mai Ukrajna középső és nyugati régióit foglalta magában. 988-ban Vlagyimir fejedelem nem a római, hanem az ortodox (konstantinápolyi) kereszténységet vette fel, választásával meghatározva a birodalom nyelvi és geopolitikai irányultságát is. Fia, Bölcs Jaroszláv (978-1054) nevéhez fűződik az első orosz törvénykönyv – a

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Dr. habil. Móró Sándor.

2 Az első két évtizedben Novgorod volt a birodalom székhelye.

Russzkaja Pravda³ (*Русская правда*) megalkotása –, amely az akkori szokásjogokat, a meglévő eljárási formákat rögzítette és értelmezte. Bizánci hatásra kidolgozta a hatalom átörökítésének rendszerét is a *primogenitura* elve alapján. A birodalmat felosztotta három fia között, majd halála után megkezdődött a virágzó birodalom hanyatlása, amelyet felgyorsított a mongol invázió. A hódítók 1240-ben elfoglalták Kijevet, majd Novgorod kivételével fokozatosan vazallusaikká tették a Ruszt alkotó részfejedelemségeket. A Kijevi Rusz történetét *A régmúlt idők elbeszélése*, azaz az ún. *Nyésztor-krónika*⁴ rögzíti, a gazdagon illusztrált leírás a 850-től 1110-ig tartó időszakot öleli fel.⁵

A Kijevi Rusz meghatározó szerepet játszik az orosz, ukrán, belarusz nép etnogenezisében egyaránt. A „ruszskij”, mint „ruszbeli” kifejezés ekkor még nem nemzetiséghez tartozást, hanem területi, alattvalói minőséget jelentett. A szláv népek közötti különbségek markánsabb megjelenése az 1300-as évekre tehető, de a Kijevi Ruszhoz köthető közös történeti gyökerek léte elvitathatatlan.⁶

2. A lengyel-litván uralom

A Kijevi Rusz felbomlását követően a nyugati területek egyes részeinek (Galícia és Volhínia) megszerzéséért a lengyelek és a litvánok vetélkedtek: a XIII. század közepétől Galícia (Halics) lengyel, Volhínia pedig litván uralom alá került, a forrásokban többnyire ezen területekre a *Russia Minor* kifejezéssel utalnak. A Lengyel Királyság és a Litván Nagyfejedelemség 1385-ben egyesült Krevai (krewói) unió néven, a perszónáluniót államközösségük, a *Rzeczpospolita* váltotta fel a XVI. században.

A litván fejedelmek toleráns politikáját a lengyelek polonizáló és katolizáló gyakorlata váltotta fel. A litvánok etnikai és vallási tekintetben is egyenrangúként kezelték a területükön élő ortodox „ruténeket”, „ruszokat”, elfogadták a társadalmi rendjüket és jogszokásaikat egyaránt, ellenben a lengyel uralom alatt egyre nagyobb elnyomást szenvedtek el a diszkriminatív kormányzati módszerek miatt. Az 1596-ban III. Zsigmond által kihirdetett *breszti vallási unió* azt jelentette a görögkatolikus egyház hívei számára, hogy el kellett fogadniuk a pápa egyházfőségét, valamint a katolikus dogmákat, ennek fejében megtarthatták a szláv nyelvű istentiszteleti liturgiát. Az intézkedés következtében kialakuló lengyelelленesség kohéziót teremtett a ruszok között, megerősítette a „ruszskij-tudatot”, amelynek háttérében az ortodox egyház erőteljesen támogatása is tetten érhető.⁷

3 Rusz Törvénye.

4 Az eredeti krónika és korai másolatai elvesztek, a legrégebbi példányt, a 15-ik századból való Königsberg krónikát az Orosz Tudományos Akadémia könyvtárban őrzik.

5 FEDINEC – FONT – SZAKÁL – VARGA: *Ukrajna története: régiók, identitás, államiság*. TK-Gondolat Kiadó, Budapest, 2021. 20.o.

6 uo. 85-86.o.

7 VARGA Beáta: „Két Ukrajna?” – Ukrajna megosztottságának történeti gyökerei. In *Közép-európai közlemények*. 10. évf.1. (36.) sz./2017. 155-167 o.

Ebben az időszakban már szűkebben vett értelemben utalnak a források az adott „ukrajnai”, peremterületi lakosokra, de továbbra is földrajzi értelemben, nem pedig etnikumként.

A XVI. század elejétől érezhetően erősödik a moszkvai expanzió, III. Iván nagyfejedelem kiemelt céljai között szerepelt a „Rusz földjeinek” összegyűjtése, így a lengyel-litván nagyfejedelemmel történő konfliktus következtében uralma alá kerültek a Rusz keleti tartományai és a mai Belarusz nagy részét képező terület.⁸

3. A kozákság törekvése a szervezett államalakulatra

A közép-kelet-európai birodalmak határvidékein katonáskodó, védelmi funkciót betöltő rétegek nem ismeretlenek a korszak történelmében és hasonló tulajdonságokat fedezhetünk fel akár a hajdúk, a székelyek és a kozákok között. A kozákság történetének feltárása kihívást jelent a kutatók számára, hiszen ezt a katonai-paraszti réteget megtalálhatjuk a lengyel-litván köztársaság alattvalóként és az orosz birodalomban egyaránt, azonban sorsuk és megítélésük eltérő módon alakult. A kozákság, mint elkülönült társadalmi csoport már a XV. században megjelent, tömegessé válását a Rzeczpospolita elnyomó intézkedési váltották ki. A lengyel nemességnek ellenálló szabadok, törvényen kívüliek a Dnyeper mentén húzódó mocsaras, elhagyatott vidékeken alapították meg katonaállamukat, a Zaporizzsjai Szicszet (*Запорізьська Січ*). Hatalmi szerve a Rada (Tanács) volt, amelyet évente hívtak össze, a kozákok ezen a gyűlésen döntöttek a legfontosabb ügyekben. A Szics sajátos katonai demokráciaként is értelmezhető, hiszen minden kozák jogosult volt ezen megjelenni és szavazatával részt venni a döntéshozatalban.⁹

A kozákságnak három típusa alakult ki: az állami vagy regisztrált, a magánföldesúri szolgálatban álló és a szabadok. A lengyel uralkodók nem fogadták el hivatalosan a Szics létezését mindenesetre megtűrték a határvédelemben játszott szerepe miatt. 1648-ban Bohdan Hmelnyickij (*Богдан Хмельницький*) hetman vezetésével komolyabb ellenálló mozgalom alakult ki, amelyhez tömegesen csatlakoztak az elégedetlen parasztok is. Ennek egyik fontos eredménye a három (kijevi, braclavi és csernyigovi) vajdaságot érintő Kozák-Ukrajna autonómmá nyilvánítása, ahol nem érvényesült a lengyel állami és földesúri hatóságok hatásköre.

A felkelők erejének gyengülésével a hetman az orosz cár segítségét kérte, az általa összehívott Zemszkij Szobor (gyűlés) pedig döntést hozott a Zaporizzsjai Had védnökség alá vételéről. Az orosz narratívában ez az egységes vallási- és kultúrkörbe való visszatérésként jelenik meg, hiszen a fehéroroszkok (belaruszkok) és a kisoroszkok (ukránok) nem önálló etnikumok, csupán regionális színezetet képviselnek.

8 FEDINEC – FONT – SZAKÁL – VARGA: Ukrajna története: régiók, identitás, államiság. TK-Gondolat Kiadó, Budapest, 2021. 122.o.

9 VARGA Beáta: A Zaporozsjei kozákság születése. In: *Világtörténet*, 1994.

Napjainkban az ukrán identitástudat alapvető és meghatározó része a kozákság, dicső, államalkotó réteggként tekintenek rájuk. Ukrán történészek egy része önálló államkezdeményként tekint az autonóm területen kialakult szerveződésre.¹⁰

A közös szláv eredet eltérő történelmi értelmezése mellett a kozákság megítélése is az ukrán és az orosz történelmi kutatás kiemelt fókuszpontjai közé tartoznak, illetve az utóbbi évtizedekben komoly különbségek jelentkeznek a történelem oktatásában is.¹¹

4. Ukránság a lengyel, osztrák-magyar, orosz birodalmakon belül

Ukrajna területén mozaikos jogrendszer alakult ki az évszázadok folyamán: fontos szerepet játszott az 1588. évi Litván Statútum, a városokban a magdeburgi jog terjedt el (szabályozta a belső autonómia mértékét); nagy jelentőséggel bírt a kozák szokásjog; majd fokozatosan beszűremlett az orosz jogrendszer is, amely az 1649. évi (1832-ig érvényben levő) orosz törvénykönyvön (*Соборное Уложение – Szobornyje Ulozsenyije*) alapult.

Lengyelország felosztását (1772-1795) követően Ukrajna területének 80%-a az Orosz Birodalomhoz, a fennmaradó rész pedig a Habsburg uralkodók fennhatósága alá került. Galícia (Halics) kivételével az egykori lengyel területekhez tartozó nyugat-ukrán részek is Oroszország részévé váltak. A megengedőbb osztrák uralom alatt a Galíciai tartományban élő rutének, kisoroszok kezdik magukat először ukránként definiálni, az ortodox papság és az értelmiség körében formálódik ki erőteljesen az ukrán nemzeti öntudat, aminek következtében egyre határozottabban lépnek fel annak érdekében, hogy a Habsburg birodalmon belül önálló etnikumként kerüljenek megkülönböztetésre.

Az Osztrák-Magyar Monarchia területéhez került Galícia tartomány 1861-től tartományi statútummal rendelkezett, illetve az osztrák tartományokban jelen levő kuriális választójog vonatkozott az itt élőkre is. Ezek a választójogi törvények főként a köznemességet érintették pozitívan, választójoggal csupán a lakosok 10%-a rendelkezett. Mindezekon túl a helyi ukránokat (ruszinokat, ruténeket) további korlátozásokkal, diszkriminatív rendelkezésekkel szorították háttérbe.¹² Galícia tartomány bécsi kép-

10 A rendszerváltás utáni Ukrajnában a politikusok és a szakértők egy része az ukrán alkotmányfejlődés kiindulópontjaként szívesen hivatkozik arra az 1710-ben keletkezett, a kozákok jogait és kötelességeit összefoglaló dokumentumra, melynek összeállítását – vagy jóváhagyását – Pilip Orlik zaporizzsjai kozák hetman nevéhez kötik. A latin nyelvű eredetét a Svéd Levéltár őrzi.

11 FEDINEC – FONT – SZAKÁL – VARGA: Ukrajna története: régiók, identitás, államiság. TK-Gondolat Kiadó, Budapest, 2021. 128.o.; Василь Шевчук – Микола Тараненко: Історія української державності (Az ukrán államiság története) (Либідь, Київ, 1999) 71–76.; Orest SUBTELNY: Ukraine: A History (University of Toronto Press, 2000) 108–110; Paul Robert MAGOCSI: A History of Ukraine. The Land and Its Peoples (University of Toronto Press, 2010) 188–195.

12 HALÁSZ Iván: A közép-európai alkotmányok születése és identitása. NKE Közigazgatás-tudományi kar, Budapest, 2014. 21-22.o.

viseletével a lengyel-osztrák megegyezés részeként lengyel arisztokratákat bíztak meg, akik igyekeztek korlátozni az ukránok/ruszinok törekvéseit. Ennek következménye, hogy az itt élő ukrán/ruszin elit körében is tetten érhető a különböző jövőértelmezés. A konzervatív, lengyelelles csoportok továbbra is a Kijevi Rusz hagyományaira építve és a közös egyházi, nyelvi gyökereket hangsúlyozva Oroszország felé orientálódtak, míg az ukrán nemzeti mozgalom a jogilag és kulturálisan is szabadabb, élhetőbb önállóság megteremtését tűzte ki célul.¹³

Az orosz birodalomban élő ukránok is nehézségekkel szembesültek: hatalom először 1863-ban, aztán 1876-ban próbálta meg betiltani az ukrán nyelvet, főként az oktatás és a hivatalos használat területén vezetett be korlátozásokat. Az ukrán nemzeti ébredést főként lengyel intrikaként értékelték. Az orosz tudományos akadémia csak 1905-ben ismerte el az önálló ukrán nyelv létét.

5. Ukrajna mint pszeudo-állam a XX. század elején

A XIX. században felerősödő nemzeti mozgalmak zűrzavaros történései a kutatók számára is kihívást jelentenek. Fontos kutatási terület a modern ukrán historiográfiában az 1917 és 1921 között létrejövő néhány rövidéletű ukrán államkezdemény vizsgálata. Bár nem alakult ki maradandó államalakulat, mégis jelentőséggel bír az önálló ukrán államiság megteremtése szempontjából. Az Orosz Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását követően reális lehetőség nyílt egy olyan szuverén ukrán állam megteremtésére, amely egységként tekintett a keleti és nyugati ukrán régiókra egyaránt.

Az 1917-es forradalmi események következtében négy rövid ideig fennálló, töredékes kiterjedésű „államkezdemény” jött létre:¹⁴

- Ukrán Népköztársaság (1918. január 22.–április 29.)
- Hetmanátus-Ukrán Állam (1918. április 29.–december 14.)
- Nyugat-Ukrán Népköztársaság (Galíciában) (1918. október 19./november 1.–1919. január 22.), majd az Ukrán Népköztársaság Nyugati Megyéje (1919. január 22.– 1920. december 20.)
- Direktórium–Ukrán Népköztársaság (1918. december 14.–1920. november vége)

6. Zárszó

A XIX. század végén fogalmazódik meg az ukrán nemzeti történetírásnak az az ideája, hogy államiság hiányában az ukrán nép történetéről kell beszélni. A XX. elején már

13 FEDINEC Csilla – HALÁSZ Iván – TÓTH Mihály: A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és az elsüllyesztett kincsek. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – KALLIGRAM Kiadó, Budapest, 2016. 28.o.

14 VARGA Beáta: „Két Ukrajna?” – Ukrajna megosztottságának történeti gyökerei. In Közép-európai közlemények. 10. évf.1. (36.) sz./2017. 159 o.

komoly vita alakul ki az orosz- és az ukrán historiográfia között az eltérő történelemértelmezés következtében. A lengyel-ukrán közös gyökerek hangsúlyozása új elemként jelenik meg a mai ukrán közbeszédben.

A történelem folyamán több alkalommal érzékelhetjük az ukránok, Ukrajna törekvését önálló államiság kialakítására. Megállapítható, hogy a részleges, vitatott formációk hatást gyakorolnak a mai ukrán társadalom töredezettségére, meghatározzák a múlttól való eltérő gondolkodást, ugyanakkor alapot teremthetnek a párbeszédre, egy egységes ukrán nemzeti identitás kialakítására.

Szakirodalom:

Varga Beáta: „Két Ukrajna?” – Ukrajna megosztottságának történeti gyökerei. In Közép-európai közlemények. 10. évf.1. (36.) sz./2017.

Halász Iván: A közép-európai alkotmányok születése és identitása. NKE Közigazgatás-tudományi Kar, Budapest, 2014

Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály: A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és az elsüllyesztett kincsek. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – KALLIGRAM Kiadó, Budapest, 2016.

Fedinec – Font – Szakál – Varga: Ukrajna története: régiók, identitás, államiság. TK-Gondolat Kiadó. Budapest, 2021.

Varga Beáta: A Zaporozsjei kozákság születése. In: Világtörténet, 1994.

A KILAKOLTATÁSI MORATÓRIUM AZ ÖNKÉNYES LAKÁSFOGLALÓK ESETÉBEN

Jelen tanulmány során röviden áttekintem, hogy az önkényes lakásfoglalók esetében az általuk elfoglalt ingatlanok kiürítésére vonatkozó szabályozás az ingatlan kiürítésének foganatosítása során a kilakoltatási moratórium intézmények alkalmazása révén megfelelő szintű védelmet biztosít-e az eljárásban érintettek részére. A jogalkotó ezen esetkörök esetében a felek érdekeinek védelme érdekében a végrehajtási törvény ingatlan kiürítésére vonatkozó szabályainak alkalmazása során a moratórium intézményének meghatározott esetkörök vonatkozásában történő alkalmazhatósága az eljárásban érintett kötelezettek részére alapvető jogaik, érdekeik, védelme érdekében *megfelelő szintű védelmet biztosít-e az eljárási cselekmények foganatosítása során*. Az ingatlanok végrehajtási eljárásban történő kiürítésének alapvetően három esetköre merülhet fel, melyek közül az önkényesen elfoglalt lakás kiürítése, illetve a lakásügyben hozott bírósági határozat végrehajtása meghatározott cselekményekként kerülnek szabályozásra a végrehajtási törvényben. A harmadik esetkör az elárverezett ingatlan végrehajtó általi kiürítése a tárgyi ingatlan árverési vevő részére történő birtokba adása végett. A kilakoltatási moratórium szabályai mindhárom esetkör tekintetében alkalmazásra kerülnek, azonban a végrehajtási törvény némely esetben annak alkalmazását – figyelembe véve az adott esetre jellemző sajátos körülményeket – nem teszi lehetővé.

I. Bevezetés

1.1. Az önkényesen elfoglalt lakás fogalma

Az önkényesen elfoglalt lakás kiürítésével kapcsolatos szabályozást a 1994. évi LIII. törvény (továbbiakban Vht.) harmadik rész IX. fejezete a végrehajtó által elvégzendő meghatározott cselekményeket egyikeként tartalmazza. Ebben a fejezetben elhelyezett meghatározott cselekmények nem egy teljes körű, taxatív felsorolást alkotnak, csupán az általánosan tipikusan előforduló esetköröket nevesíti külön a végrehajtási törvény, ezen esetkörökön kívül a bíróság teljesen eltérő, ítéletétől függő tartalmú cselekmények elvégzéséről szabadon rendelkezhet. Az e fejezetben nem megjelölt meghatározott cselekmények végrehajtását a fejezet 172-177. §-aiban részletezett általános szabályok szerint kell foganatosítani.

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. Udvarny Sándor, KRE ÁJK Doktori Iskola

Szükséges tisztázni az önkényes lakásfoglaló és a jogcím nélküli lakáshasználó kategóriájában található különbséget. Az önkényes lakásfoglaló terminológiailag különbözik a jogcím nélküli lakáshasználótól, ugyanis az önkényes lakásfoglaló sohasem rendelkezett a lakás használatára vonatkozó jogcímmel, a jogcím nélküli lakáshasználó pedig korábban valamilyen jogcímen tartózkodott az ingatlanban, azonban e jogszerű tartózkodásra jogosító jogcíme időközben megszűnt.²

Az önkényes lakásfoglalóra vonatkozó rendelkezéseket a Vht. 183. § tartalmazza. Az önkényesen elfoglalt lakás kiürítésének elrendelésére az ingatlan fekvése szerinti járásbíróság illetékességi körébe tartozik, elrendelése a megfelelő tartalommal benyújtott jogosulti kérelem esetén a bíróság 5 napon belül meghozott, fellebbezésre tekintet nélkül végrehajtható végzésével történik. Tekintettel arra, hogy a végrehajtás elrendelésének alapjául nem végrehajtási lap, illetve végrehajtási záradék szolgál, így végrehajtás megszüntetése iránti per kezdeményezésére nincs lehetőség, mely tényre a Kúria BH2019. 138. számú határozatában is rámutat.³ Az önkényes elfoglalt lakás kiürítésére vonatkozó eljárás jelentősen gyorsabb lefolyású mind a végrehajtást elrendelő végzés meghozatala, mind annak végrehajtó általi foganatosítása szempontjából, mint a szintén meghatározott cselekményként elrendelhető a Vht. 181-182/A. § pontjaiban ismertetett, szintén ingatlan kiürítésére vonatkozó lakásügyben hozott bírósági határozat végrehajtása. A lakásügyben hozott bírósági határozat végrehajtása egy, annak elrendelését megelőző peres eljárást követően végrehajtási lap, illetve végrehajtási záradékkal ellátott végrehajtható okirattal kerül elrendelésre ellentétben a jelen tanulmány alapjául is szolgáló végzéssel szemben.⁴

A Vht. 183. §-ban leírt önkényes lakásfoglalóra vonatkozó rendelkezések alkalmazhatóságát a végrehajtási törvény további 4 esetkörre rendeli alkalmazni annak ellenére, hogy azon pontok szerinti érintett kötelezettek valójában jogcím nélküli lakáshasználónak minősülnek, mivel a tárgyi ingatlan vonatkozásában az eljárás elrendelését megelőzően rendelkeztek valamilyen formában az ingatlan használatára vonatkozó jogosultsággal, azonban a jogalkotói cél ezen körben érintett jogosultak érdekei nagyobb szintű védelmének, gyorsabb, hatékonyabb igényérvényesítésének elősegítése.

Az önkényesen elfoglalt lakás kiürítésére vonatkozó rendelkezés alkalmazása során az eljárás foganatosítása a végzésben megjelölt ingatlan kiürítésének és jogosultjának rendelkezésére bocsátása érdekében történik, mely eljárás legfontosabb eleme a kötelezett tárgyi ingatlanból történő állami kényszer biztosítása révén eltávolítása. Fontos kiemelni, hogy az ingatlan elhagyására vonatkozó kényszer nem csak kizárólag a kötelezettet terheli, hanem bármely más személy, aki az adott ingatlanban tartózk-

2 dr. WOPERA Zsuzsa – dr. GYOVAI Márk szerk.: *Kézikönyv a bírósági végrehajtás foganatosításához*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016. (295. o.)

3 Kúria BH2019. 138. számú határozata

4 LUKÁCS Tamás – MARTONOVICS Bernadett – SCHADL György szerk.: *Nagykommentár a bírósági végrehajtáshoz kapcsolódó rendeletekhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2021.

kodik köteles a kiürítendő ingatlan elhagyására. Tekintettel az ingatlan elhagyására, ezen meghatározott cselekményi kategória érinti a Vht. 182/A. §-ban meghatározott kilakoltatási moratórium alkalmazásának kérdéskörét.⁵

1.2. A kilakoltatási moratórium intézménye

A kilakoltatási moratórium lényege, hogy mentesít a jogalkotó által meghatározott időintervallumon belül a kiköltözési kötelezettség alól, mely a jelenlegi szabályozás szerint november 15-től április 30-ig terjed. Ha a kötelezett magánszemély, akkor ezen időszakon belül csak kivételes, a végrehajtási törvény által taxatív meghatározott esetekben kerülhet sor lakóingatlan kiürítésének foganatosítására.⁶ A Vht. eredeti szövege a hatályba lépésekor nem tartalmazta a kilakoltatási moratórium szabályait, nem képezte részét a törvénynek, az ingatlanok kiürítését időbeli korlátozás nélkül foganatosította a végrehajtó. A jogalkotó a moratórium intézményét a végrehajtási törvény módosításaként, a 2003. évi CXXIII. törvénnyel tette kötelezően alkalmazandóvá a végrehajtási eljárásban. Az intézmény bevezetésével a jogalkotó szándéka a bevezető rendelkezés indokolása szerint a következő volt: „A bírósági végrehajtás eredményeként kilakoltatott személyek elhelyezése nehezen megoldható problémát jelent mind a hatóságoknak, mind pedig az adott lakókörnyezetben élőknek. A kilakoltatásra általában családokkal szemben kerül sor, akik sok esetben kiskorúakkal együtt kerülnek az utcára. Esetükben új lakás keresése, ingóságok elhelyezése akár a szociális ellátórendszer szolgáltatásainak igénybevétele, akár egyéb megoldások útján több napot, hetet, akár hónapokat is igénybe vehet, addig pedig a téli hónapokban életük, testi épségük védelme, személyük és vagyonuk védelme alapszinten sem biztosított. Ez a helyzet tehát nem garantálja olyan, az Alkotmányban meghatározott alapjogok hatékony védelmét, mint például az élethez, az emberi méltósághoz való jog, vagy a gyermekek esetében a jog a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéshez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz, amelyeket pedig az államnak is elő kell segítenie. A módosítás ezért az önhibájukon kívül, a legkritikusabb időszakban ilyen helyzetbe jutott családoknak kíván segítséget nyújtani ahhoz, hogy a lakás elvesztése miatti helyzet ne járjon automatikusan együtt az élet veszélyeztetésével, az emberi méltóság sérelmével, december 1-je és március 1-je közötti időszakra ugyanis kizárja a kilakoltatások foganatosítását.”⁷ A szabályozás első változataként a moratórium időszaka december 1-től március 1-ig terjedő időszakban volt alkalmazandó, azonban ezen időszak a Vht. későbbi újabb a 2017. évi CXXXV. törvénnyel 2017. november 11. napjától hatályba lépett módosításaként november 15-től április 30-ig terjedő időszakra került kibővítésre.

5 Lásd: GELENCSÉR Dániel – UDVARY Sándor szerk.: *A bírósági végrehajtásról szóló törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja*. Budapest, HVG-ORAC, 2021.

6 GELENCSÉR Dániel – UDVARY Sándor szerk.: *A bírósági végrehajtásról szóló törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja*. Budapest, HVG-ORAC, 2021.

7 2003. évi CXXIII. tv. indokolása

A kilakoltatási moratórium intézménye kizárólag olyan lakóingatlanok esetén vehető figyelembe, ahol a kiköltözésre kötelezettek magánszemélyek, azzal a további megszorítással, hogy az érintettel szemben korábban nem került sor rendbírság kiszabására, továbbá az eljárás nem önkényesen elfoglalt lakás kiürítése tárgyában folyik. Azonban, ha a szabályozás alkalmazásának feltételei fennállnak, úgy a végrehajtó részére a moratórium szabályainak alkalmazása nem csupán lehetőség, hanem jogszabályi kötelezettség is egyben. Az önkényesen elfoglalt lakás esetében törvényi kivétel hiányában nem kerülhet sor a moratóriumra vonatkozó rendelkezések alkalmazására. Magánszemély kötelezett esetén is biztosítja a jogalkotó a lakóingatlan kilakoltatási moratórium alatti kiürítését, amennyiben a Vht. 182. § (3) bekezdésben felsorolt valamely körülmény fennáll, nevezetesen, ha a kötelezett, vagy vele egy háztartásba élő személy más beköltözhető lakóingatlan használatára jogosult; ha maga a végrehajtást kérő ezen halasztási időszakra a kötelezett elhelyezéséről gondoskodik; továbbá, ha a magánszemély végrehajtást kérő valószínűsíti, hogy saját lakhatása a kiürítendő ingatlan birtokba vétele nélkül nem biztosított.⁸

A kilakoltatási moratóriumra tekintettel az ingatlan kiürítésének elhalasztásáról a végrehajtónak jegyzőkönyvet kell felvennie, melyet a feleknek tájékoztatásul meg kell küldenie. Az előbbi három körülmény bármelyikének fennállása esetén a *végrehajtást kérő* – meghatározott cselekmények kategóriája esetén pedig a *jogosult* – a kiürítés foganatosítására vonatkozó végrehajtási kifogás benyújtása révén kérheti az érintett ingatlan kiürítésének elrendelését az eljárást foganatosító bíróságtól.⁹ A végrehajtó a kiürítésre vonatkozó bírósági rendelkezés szerint foganatosítja a továbbiakban a lakóingatlan kiürítését.

A jogszabály által előírt végrehajtási kifogás megjelölés álláspontom szerint nem a legmegfelelőbb meghatározás, tekintettel arra, hogy – akár csak a az ingatlan becsértékének közlése esetén – a végrehajtó jogszabályi kötelezettsége révén állapítja meg jegyzőkönyvileg az adott esetben alkalmazható halasztást, nem követ el semmilyen, végrehajtási eljárás szabályait lényegesen sértő jogszabálysértést, hanem a törvény előírásait követi, annak elhalasztásáról hivatalból intézkedik, a jogalkotó mégis végrehajtási kifogás benyújtásának lehetőségét biztosítja az érintettek számára. A *végrehajtási kifogás* általános jogorvoslati forma a végrehajtási eljárásban, mely az eljárás során keletkezett jogszabálysértés, valamint a törvényben *meghatározott esetekben érdeksérelem orvoslására is szolgálhat*. Ezen esetben jogszabálysértés hiányában a jogosulti oldalon bekövetkezett érdeksérelem feloldása végett a jogalkotó által biztosított eszköz a végrehajtási kifogás benyújtása, ezért ezen végrehajtói intézkedés miatt a végrehajtási kifogás szankciónak alkalmazása nem lehet indokolt.

A kilakoltatási moratórium szabályozása, annak idő közbeni jogalkotó általi változtatása a végrehajtási eljárásban az adós, illetve kötelezettként résztvevő személyek

8 1994. évi LIII. törvény a bírósági végrehajtásról 182/A. § (3)

9 1994. évi LIII. törvény a bírósági végrehajtásról 182/A. § (2)

irányába jelent pozitív változást, jogvédelmük hatékonyabb érvényesítése érdekében történő elmozdulást a végrehajtási törvény kezdeti szabályozásához képest, az állam e szabályozás révén a jogszerűen, ám mégis fedél nélkül maradt magánszemélyek lakhatási problémájának átmeneti rendezése érdekében biztosít átmeneti segítséget. A moratórium bevezetésének indoka a jogalkotó azon célja volt, hogy az ingatlanukat akár önhibájukon kívül elhagyni kényszerülő magánszemélyeknek, sok esetben ezen személyekkel együtt érintett kiskorúak utcára kerülésének esélyét csökkentse azáltal, hogy a lakhatáshoz szükséges új lakás keresése, ingóságaik elhelyezése, az állam szociális ellátórendszerében rendelkezésre álló lehetőségek igénybeviteléhez szükséges – akár több hónapot is igénybe vevő – időszakára a lakhatás kérdését rendezze. Az ezen időszakban jellemző természeti tényezők különösen veszélyeztetik többek között az élethez, emberi méltósághoz, gyermekek esetén a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéshez, védelemhez és gondoskodáshoz való alapvető jogokat, melyek védelmét az államnak is elő kell segítenie. A téli és tavaszi hónapokban ezen alapvető jogok megfelelő védelme eme törvényi szabályozás nélkül nehezebben lenne biztosítható. Az időszak lejártát követően ezen érintett ingatlanok kiürítésének soron kívül kell megtörténnie, tekintettel a hitelezői jogok védelmére. Ezen ingatlanok korábbi lakóinak elhelyezése már nem része a végrehajtási eljárásnak, arra már az eljárást fogantató végrehajtónak kötelezettsége nincs.

II. A moratórium alkalmazásának kizártsága

A moratórium kizártságának tárgyi köre

A Vht. 183. § szerinti önkényes lakásfoglalás, a Vht. 184. § szerinti fizető vendéglátás keretében elfoglalt szálláshely, illetve a Vht. 183/B. § szerinti közforgalom számára nyitva álló helyiségbérlet esetén a kilakoltatási moratórium időtartama semmilyen esetben nem vehető figyelembe, ezen esetkörökben a meghatározott cselekmény annak elrendelési időpontjára tekintet nélkül az év bármely időszakában végrehajtható. A következőkben az önkényes lakásfoglalók Vht.-ben található kategóriáit igyekszem áttekinteni.

2.1. Az önkényes lakásfoglaló

A Vht.: 183. § szerinti önkényes lakásfoglaló esetén a kilakoltatási moratórium időtartamát nem lehet figyelembe venni, időtartamának figyelembevétele nélkül az ingatlan kiürítését fogantatósnak kell a végrehajtónak. Az önkényes lakásfoglalóra alkalmazandó eljárási rendet a Vht.: 183. § (3)-(9) bekezdései tartalmazzák. Az eljárás gyorsaságát jogszabályi határidők biztosítják, mely szerint a kiürítés fogantatóására vonatkozó végzést az ingatlan fekvése szerinti Járásbíróság az elrendelésre vonatkozó kérelem

hiánytalan benyújtása esetén 5 munkanapon belül meghozza, majd abban arra hívja fel az eljáró végrehajtót, hogy a végrehajtási költségek előlegezésétől számított 3 munkanapon belül foganatosítsa az ingatlan kiürítését és értesítse az illetékes rendőri szerv vezetőjét; amennyiben kiskorú is érintett az eljárásban, úgy az illetékes gyámhatóságot is. A bíróság a végzést haladéktalanul kézbesíti a jogosultnak és a végrehajtónak. A végrehajtó a végrehajtási költségek előlegezését követő 3 munkanapon belül rendőr vagy tanú jelenlétében kézbesíti a végzést a kötelezett részére és felhívja az ingatlan ingóságaitól kiürített állapotban történő elhagyására. A végrehajtó 2 nap elteltével a helyszínen ellenőrzi a teljesítést, annak elmaradása esetén a rendőrség közreműködésével foganatosítja az ingatlan kiürítését.¹⁰ A gyakorlatban a végzés kézbesítésénél még általában nem kerül sor rendőri erő igénybevételére, azonban a kiürítési kötelezettség ellenőrzése, adott esetben a kiürítés foganatosítása mindenképp az eljárás rendőrségi közreműködésével történő foganatosítását teszi szükségessé. A kézbesítést követő ellenőrzés során az esetek többségében az ingatlan már a kötelezett által kiürített, vagy értéket nem képviselő ingóságokkal hátrahagyott állapotban található.

2.2. A közérdek érvényesüléséhez kapcsolódó ingatlanok vonatkozásában történő helyiség önkényes elfoglalása

A *Vht. 183/B. § szerinti közérdek érvényesüléséhez kapcsolódó ingatlanok vonatkozásában* lejárt bérleti szerződések esetén a Vht. szintén nem engedi alkalmazni a kilakoltatási moratóriumra vonatkozó szabályozást, ezen esetkörben is a kilakoltatás szintén bármikor végrehajtható. Ebben az esetben ezen speciális ingatlanok vonatkozásában az ingatlan kiürítését a bérbeadó kérheti, azonban jóval szigorúbb feltételekkel - ld. lentebb - , melyek többek között megkövetelik, hogy a bérbeadó rendelkezzen az ingatlan egyértelmű beazonosításához szükséges adatokkal, illetve a felmondó nyilatkozat esetében sem elegendő a teljes bizonyító erejű magánokirat, vagy annak akár ügyvédi ellenjegyzése, hanem annak minden esetben közjegyzői okiratba történő foglalása, valamint a kérelem benyújtása előtti kérelmező általi igazolt felhívás is szükséges.¹¹

2.3. A fizető vendéglátás keretében önkényesen elfoglalt szálláshely

A harmadik moratóriumra tekintet nélkül végrehajtandó kiürítési típus a *Vht. 184. § szerinti fizető vendéglátás keretében elfoglalt szálláshely kiürítése*. E szabályozás alá a fizető vendéglátás keretében bérbe adott ingatlanok esetén történő önkényes lakásfoglalót kell érteni, amennyiben az adott ingatlan használata részére fizető vendéglátás

10 GELENCSÉR Dániel – UDVARY Sándor szerk.: *A bírósági végrehajtásról szóló törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja*. Budapest, HVG-ORAC, 2021. (629. o.)

11 GELENCSÉR Dániel – UDVARY Sándor szerk.: *A bírósági végrehajtásról szóló törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja*. Budapest, HVG-ORAC, 2021. (630. o.)

keretében meghatározott időre, szállás céljára, ellenérték fejében kerül átengedésre. Ebben az esetben a szálláshely felett rendelkezési joggal bíró a használatra vonatkozó szerződést azonnali hatállyal felmondhatja, ha a vendég nem fizeti meg a szerződés szerinti használati díjat, illetve nem rendeltetésszerűen használja az adott ingatlant.¹² Ezen lakáskiürítés esetén is szükséges az ingatlan kiürítési folyamatának önkényes lakásfoglaló esetén alkalmazandó rendkívül gyors és hatékony végrehajtási cselekmény alkalmazása, amennyiben az ingatlan kiürítése felől külön peres eljárásban kellene határozni, vagy alkalmazandó lenne a kilakoltatási moratórium szabályrendszere, úgy az a kereskedelmi szálláshelyek vendéglátás keretében történő hasznosításának ellehetetlenülését eredményezné. A gyakorlatban ezen eljárási eset előfordulása ország szerte differenciált, előfordulásuk jellemzőbben olyan területeken valószínűbb, ahol a turisztikai sajátosságok miatt nagyobb számban kerül sor fizető vendéglátás keretében történő szálláshelyek igénybevételére.

III. A moratóriummal védett önkényes lakásfoglalók

3.1. Határozott idejű lakásbérleti szerződés lejártá miatti önkényes lakásfoglaló

A végrehajtási törvényben felsorolt további két esetben, melyek a *Vht. 183/A. § szerinti határozott idejű lakásbérleti szerződés lejártá*, illetve a *Vht. 183/C. § szerinti a hitelszerződésből eredő kötelezettségeiknek eleget tenni nem tudó lakásfoglaló személyek esetében* a kilakoltatási moratórium idejét azonban a végrehajtónak figyelembe kell vennie, annak ideje alatt a fentebb bemutatott *Vht. 182/A. § (3)* bekezdésben megjelölt néhány kivételtől eltekintve nem foganatosítható az ingatlan kiürítése.

A *Vht. 183/A. § szerinti bérlemény kiürítése* esetén az önkényes lakásfoglalóra vonatkozó szabályok alkalmazásához 3 konjunktív feltétel meglétét kívánja meg a szabályozás. Elsősorban (1) a bérleti jogviszony határozott időre kell szóljon; (2) a szerződés lejártát követően az ingatlant a bérlő ne hagyja el önként, valamint (3) a kérelem benyújtásának a szerződés lejártát követő 60 napon belül kell történnie. Amennyiben 60 napon belül a jogosult nem kezdeményezi az ingatlan kiürítésére vonatkozó eljárás lefolytatását, úgy az ezen határidőn túl már csak külön peres eljárás keretében van lehetőség az ingatlan kiürítésére vonatkozó eljárás elrendelésére. Ezen határidő elmúltát követően valójában nem az ingatlan kiürítésére vonatkozó jogát veszíti el a jogosult, hanem a tárgyi ingatlan jelen tanulmány tárgyát képező speciális eljárási rendben történő kiürítésére biztosított lehetőség alkalmazhatóságát.¹³ Az ingatlan 183/A. § szerinti kiürítését elrendelő végzés esetén végrehajtás megszüntetési

12 GELENCSÉR Dániel – UDVARY Sándor szerk.: *A bírósági végrehajtásról szóló törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja*. Budapest, HVG-ORAC, 2021. (631. o.)

13 LUKÁCS Tamás – MARTONOVICS Bernadett – SCHADL György szerk.: *Nagykommentár a bírósági végrehajtáshoz kapcsolódó rendeletekhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2021. (456 o.)

per megindításának szintén nincs helye. A Vht. azonban az ilyen bérlemény kiürítése esetén előírja a kilakoltatási moratórium alkalmazását, tehát jelen szabályozás szerint a végrehajtás foganatosítására csupán május 1. és november 14. napja közti időintervallumban kerülhet sor. A moratórium által biztosított védelmi időszak általában segít ezen érintett kötelezettek számára a kiürítést követő időszak lakhatási kérdésének megoldása terén, jellemzően ezen időszak alatt a kötelezettek önként elhagyják az ingatlan, ami egyszerűbbé teszi az érintett ingatlan jogosult részére történő birtokba adásának foganatosítását.

3.2. Hitelszerződésből eredő kötelezettségeiknek eleget tenni nem tudó lakásfoglaló

A Vht. 183/C. § szabályozza a Nemzeti Eszközkezelő Zrt. tulajdonában álló ingatlanok vonatkozásában történő önkényes lakásfoglalás esetkörét.

Ezen törvényhely beiktatására az állami tulajdon védelme érdekében került sor, a jogalkotó egyszerűsíteni kívánta ezen ingatlanok esetén az olyan bérlők ingatlanból történő eltávolítását, akik nem teljesítik szerződés szerűen a szerződés megkötésekor vállalt bérleti díjfizetési kötelezettségüket.¹⁴ Ezen ingatlanok esetén a bérleti díj meg nem fizetése esetén a korábban megkötött szerződés megszűnik. Az eljárás kötelezettje ezekben az esetekben az ingatlan korábbi, annak állami tulajdonba kerülése előtti tulajdonosa, jelenleg bérlője, illetve az ő jogán az ingatlanban tartózkodó személyek lesznek. A Vht. ezen ingatlanok esetében is elrendeli a kilakoltatási moratórium alkalmazását, az ingatlanon korábban tulajdonjoggal rendelkező személyek védelme érdekében a bíróság ingatlan kiürítésére irányuló végzése meghozatala esetére sem kerülhet sor a kilakoltatási moratórium ideje alatt az ingatlan kiürítésére.

Az önkényes lakásfoglalók azon két esetében, melyben a végrehajtónak a kilakoltatási moratórium idejét figyelembe kell vennie a bíróság végzésének a végrehajtási költségek előlegezését követő 3 napon belüli kötelezett részére történő személyes, illetve adott esetben kifüggesztés útján történő kézbesítésének meg kell történnie, azonban annak foganatosítására csupán a kilakoltatási moratórium lejártát követően kerülhet sor. A moratórium lejártát követő foganatosításra a Vht. nem ír elő napokban meghatározott határidőt, hanem a Vht. 182/A. § (4) bekezdése szerint soron kívül kell megtörténnie. A kiürítést követően ezen ingatlanok feletti rendelkezési jog állam általi visszaszerzése esetén azok a tulajdonosi döntések függvényében ismételten hasznosításra kerülhetnek.

IV. Összefoglalás, következtetések

A szabályrendszer áttekintése révén elmondható, hogy a fenti eljárások foganatosítása során *alapvetően megfelelően biztosítja a jogalkotó az ingatlanok kiürítésében érintett*

14 GELENCSÉR Dániel – UDVARY Sándor szerk.: *A bírósági végrehajtásról szóló törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja*. Budapest, HVG-ORAC, 2021. (631 o.)

személyek alapvető jogainak védelmét, differenciálva, megkülönböztetve egyben azon néhány esetkört, mely esetekben az egymásnak feszülő ellentétes érdekek nem engednek időbeli halasztást az érintett kötelezettek részére. A megvizsgált kivételes esetekben az ingatlan kiürítése bármilyen időjárási körülményre, időszakra vonatkozóan gyorsan és hatékonyan végrehajtható. Ezen kivételes esetekben a kötelezettek körében nyilvánvalóan nem állhatnak fenn olyan körülmények, melyek akár ideiglenes védelme is biztosítandó lenne, azonban az egyéb esetekben történő ingatlan kiürítések során adódhatnak olyan körülmények, melyek felmerülése esetén az eljárás kötelezettjeinek bizonyos szintű – akár a kilakoltatási moratóriummal történő időszakos védelmén túlmenően, ezen intézménynél akár magasabb szintű – jogalkotói védelme indokolt lehet.

Szakirodalom:

GELENCSÉR Dániel – UDVARY Sándor szerk.: A bírósági végrehajtásról szóló törvény és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja. Budapest, HVG-ORAC, 2021.

LUKÁCS Tamás – MARTONOVICS Bernadett – SCHADL György szerk.: *Nagykommentár a bírósági végrehajtáshoz kapcsolódó rendeletekhez.* Budapest, Wolters Kluwer, 2021.

WOPERA Zsuzsa – GYOVAI Márk szerk.: Kézikönyv a bírósági végrehajtás fogantatosításához. Budapest, Wolters Kluwer, 2016. (295. o.)

Jogszabályok:

1994. évi LIII. törvény a bírósági végrehajtásról

1993. évi LXXVIII. törvény a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályairól

2003. évi CXXIII. törvény a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény és egyéb kapcsolódó jogszabályok módosításáról szóló 2000. évi CIIIVI. Törvény módosításáról

2017. évi CXXXV. törvény a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény módosításáról

Kúria BH2019. 138. számú határozata

JOG ÉS ERKÖLCS A VÁLASZTÁSI JOGBAN

Ezen tanulmányban a választási jog és erkölcs rendkívül tág témáján belül a választási rendszerek és a választójog egyenlőségének kérdéskörét veszem górcső alá.

A legalapvetőbb erkölcsi kategóriák leginkább az alapjogok révén abszorbeálódnak, tehát olvadnak be a jogba,² illetve mondhatjuk, hogy az emberi jogok révén, amelyek onnantól lesznek alkotmányos alapjogok, hogy bekerülnek egy konkrét ország alkotmányába, alaptörvényébe. Legtipikusabban ilyen az emberi méltósághoz való jog, illetőleg néhányan csak emberi méltóságnak nevezik arra utalva, hogy ezen értéket a jog csak deklarálja és nem létesíti, mert az velünk született.³ Varga Zs. András is

- 1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezetők: Dr. habil. Arató Balázs; Dr. habil. Téglási András.
- 2 Vö. MISKOLCZI-BODNÁR Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata, *Polgári Szemle*, 2015/4-6. sz., 27-33. o., ill. MISKOLCZI-BODNÁR Péter: Pandémia idején fellépő hiányhelyzetek miatt kiéleződő erkölcsi problémák, *Glossa Iuridica* 8. különszám 2021. 53-73. o.
- 3 Az emberi méltósághoz való jog tartalmának kifejtését a halálbüntetésről szóló – 23/1990. (X. 31.) AB határozatban találjuk, különösen pedig Sólyom László különvéleményében találjuk. Az emberi méltósághoz való jognak eszerint kettős funkciója van. Egyrészt kijelöl egy abszolút határt, melyen túl nem terjedhet sem más emberek, sem az állam kényszerítő hatalma. Ez az egyéni autonómiának, az egyéni önrendelkezésnek a területe, mely azt hivatott biztosítani, hogy az ember ne váljon se más emberek, se az állam eszközüvé, és senki se kezelhesse tárgyként. Ez különbözteti meg az embert a jogi személyektől, melyeket az állam teljeskörűen szabályozás alá vonhat. Az emberi méltóság másik funkciója nem más, mint az emberek egyenlő méltóságának biztosítása. Míg az előbb említett funkció az élettől függetlenül tételezett, önálló funkció, addig az utóbbi elválaszthatatlan az élethez való jogtól. A jogtudomány ugyanakkor nem a méltósághoz való jog funkciói között tesz különbséget, hanem az alapjogból eredeztethető komparatív és nem komparatív követelményekről beszél. E követelmények azon az alapon tipizálhatók, hogy az emberi méltósághoz való jog éppen milyen célt szolgál. Ha az emberek egyenlő méltóságának a biztosítása a cél, akkor a komparatív követelmények a hangsúlyosak. Abban az esetben azonban, ha a cél a személyiség, vagy a személyiség egyes elemeinek (mint amilyen a magánszférához való jog, a cselekvési szabadság vagy éppen az önrendelkezési jog) védelme, a nem komparatív követelményeket kell érvényre juttatni. Ebben a megközelítésben a méltósághoz való jog „anyajog”, melyből levezethető minden olyan alapjog, mely az egyéni autonómia védelmét célozza. Ez egyébként következik abból is, hogy mind az Alkotmány, mind pedig az Alaptörvény az emberrel veleszületett jogként tekint az emberi méltósághoz való jogra. Az Alkotmánybíróság több határozatában is kifejtette, hogy a méltósághoz való jog „minden mást megelőző legnagyobb érték”, és az emberi élettel együtt egységet alkotva korlátozhatatlan alapjog. Fontos ugyanak-

lényegében ezt fejt ki jogállamiságról szóló monográfiájában.⁴ Mindenesetre ez a leginkább képlékeny alapjog és legtípikusabban igaz rá, amit az alapjogok kritikájaként el szoktunk mondani, nem tagadva hatalmas jelentőségüket, hogy rendkívül absztraktak, nagyon-nagyon elvontak, túlzottan átmoralizáltak, átpolitizáltak.⁵ Tehát mondjuk egy jogszabály tételes rendelkezéseivel szemben nagyon szubjektívnek tűnnek. Az európai alkotmánybíráskodást tekintve mindenképpen aggályos lenne félretolni egy konkrét tételes jogszabályt egy elvont alapjogra hivatkozva.

Szinte ugyanennyire absztraktak a választójog alapelvei is, tehát mondhatjuk már itt, hogy a választási bizottságok szinte voltaképp alapjogi bírászkodásra kaptak felhatalmazást.

A választási jogi alapelvek közül megkülönböztetjük az anyagi jogi és eljárásjogi alapelveket, ezek közül az anyagi jogi alapelvek azok, amelyek bekerültek magába az Alaptörvénybe is.⁶ Ez pedig úgy szól, hogy a választások általános, egyenlő, közvetlen és titkos elvek szerint épülnek fel, illetve úgyis szoktunk néha disztिंगválni, hogy a választás általános és egyenlő a szavazás pedig közvetlen és titkos.

Kijelenthetjük, hogy ezek idealisztikus fogalmak, tehát mind a korábbi mind az új választási törvényre el lehetne mondani tabudöngető módon, hogy a magyar választási törvény nem általános, nem egyenlő, nem közvetlen és nem titkos, de ez gyakorlatilag minden ország választási törvényére igaz, a tökéletes idealisztikus állapotokkal összevetve. Előrebocsátom, ha az egyik választókörzetben 60001 személy élne, a másikban 60002, a 100%-os tökéletes állapothoz képest már nem teljesen egyenlő a választójog.

Emeljük ki az erkölcsi alapelvek közül az igazságosság kategóriáját, talán ezt a legfontosabb elemezni ebben a témakörben. Sokan mondják cinikusan, hogy a választójog nem az igazságosságról szól. Mi ezzel a Károlin, egy református egyetemen nem tudunk egyetérteni. Nyilvánvalóan a választásoknak többségképző szerepük is van, tehát egy hatékony erős kormányzatot kell létrehozniuk, de tekintettel kell lenni a garanciákra és e téren a kisebbségek védelmére. Ezen nemcsak a nemzeti és etnikai kisebbségeket érthetjük, bár tegyük hozzá, hogy Magyarországon 13 ilyen népcsoport kapta meg a nemzetiségi státuszt és hatalmas fokú kedvezményben részesítette őket a törvény a parlamenti választások tekintetében mert az egyébként irányadó kvóta $\frac{1}{4}$ -ét kell csak, tehát nem a küszöböt, hanem az egyébként irányadó kvóta $\frac{1}{4}$ -ét kell elérniük ahhoz, hogy mandátumhoz jussanak.⁷

kor hangsúlyoznunk, hogy az alkotmánybírási gyakorlatban a méltósághoz való jog csak az étellel együtt fennálló oszthatatlan egységben tekinthető korlátozhatatlan alapjognak, önmagában, az élethez való jogtól elválasztva nem. Vö. TÓTH J. Zoltán: A passzív eutanázia mint „az ellátás visszautasításához való jog” dilemmái – alkotmányelméleti megközelítésben, *Jogelméleti Szemle* 2015/4., 206–218. 208.

4 Ld. VARGA Zs. András: *Eszményből bálvány – a joguralom dogmatikája*, Budapest, Századvég Kiadó, 2015., 196-205. o.

5 Ld. POKOL Béla: *Jogelmélet*, Budapest, Századvég Kiadó, 2005., különösen 79. o.

6 Vö. CSEPORÁN Zsolt – LUKONITS Ádám Választások előtt, változások után I., *Pázmány Law Working Papers* 2014/4, különösen 2. o.

7 FARKAS György Tamás: A nemzetiségek parlamenti képviselőitinek alkotmányos alapja Ma-

De mindenféleképpen fel kell vázolnunk a legfontosabb választási rendszereket. A többségi, másnéven egyéni rendszereket, az arányos másnéven listás rendszereket és ami valahol középen van az a vegyes rendszerek halmazát.

Természetesen az egyéni többségi rendszereknek van egy komoly aggályuk, hogy ha relatív többségi modellből indulunk ki ott lehet, hogy egy körzetet 20 százaléknyi támogatottsággal megnyer valaki és lehet, hogy a második helyezett 19 százalékot kap, a harmadik 18 százalékot, tehát elegendő eggyel megelőzni az elsőnek a másodikát. Lényegében mi az igazságosság problémája ezzel kapcsolatban? Hogy 80 százaléknyi választópolgár lehetséges, hogy a győztes személyt ellenzi, kifejezetten tiltakozik ellene. Nyilvánvalóan a gyakorlat és az elmélet ennek hatására hívta létre az abszolút többségi választási rendszereket, amelynél a győzelmet általában két fordulóban lehet kikényszeríteni, bár az ausztrál alternatív választási rendszer, kvázi előre lejátsza ezt a több fordulót úgy, hogy rangsorba kell állítani a jelölteket és akinek nincs meg az elsődleges voksok alapján az abszolút többsége, azt hozzászámítjuk a legkevesebb elsődleges vokssal rendelkező választópolgár szavazólapjain a második helyeket, harmadik helyeket és így tovább, így számítják ki, hogy van e abszolút győztes. Kvázi egy elméletileg lejátszott második forduló alapján. De hogy ha abból indulunk ki még ha ebben a rendszerben is, ha valaki 51 százalékkal megnyer egy körzetet, akkor 49 százaléknyi választópolgár akarata semmivé foszlik.⁸

Éppen ezért van jelentőségük a listás arányos rendszereknek, amely valamilyen módon megpróbálja reprezentálni a társadalmat. Még a képmás elmélet kapcsán mondták a francia felvilágosult gondolkodók, hogy a társadalmat le kell, hogy képezze a parlament és kicsit cinikusan utólag azt hozzátették, hogy az okos embert hagy képviselje az okos, a butát meg a buta. De mindenesetre tény, hogy mivel minden ember egyenlő, egyenlő méltóságú személy, ezért mindenkinek az érdekképviselőre oda kell figyelni és abban az esetben, hogyha valakinek a szavazata nullát ér, mert az ő jelöltje nem jut be, akkor az mindenféleképpen az igazságosság oldaláról is támadható és aggályos.

A tudomány, majd ennek köszönhetően a gyakorlat életre hívott olyan választási rendszereket, amelyek az igazságosság fent említett problémáira reagálva megpróbálják megteremteni az „ideális képviselőt”.

Felvetődik, hogy a magyar választási rendszer a némethez hasonlít a leginkább. Ez az alkotmányozásra gyakorolt német hatás miatt is indokolt lehetne. A német rendszer azonban rendszertani besorolását tekintve nem is vegyes, hanem ún. perszonalizált PR-rendszer, vagyis megszemélyesített arányos modell. Arányos rendszer konkrétan az eredmények tekintetében is, hiszen az aránytalanság 1% körüli. Arányos (listás) mivoltát az a tény is alátámasztja, hogy a mandátumok elosztása kizárólag a listás szavazatok alapján történik. Az elosztás módja a következő:

gyarországon, az alkotmányos mulasztás kérdése az Alkotmánybíróság határozatai fényében, *KRE-DIt*, 2019/1. sz. 1-13. o.

8 Vö. FÁBIÁN György – KOVÁCS László Imre: *Voksok és mandátumok*, Budapest, Villányi úti könyvek, 1998., különösen 21-29.

1. A jogosultak két szavazattal élhetnek: az egyéni képviselőre és tartományi listára voksolhatnak. A 299 egyéni körzetben *relatív* többséget elért jelöltek már mindenképp parlamenti hely letéteményeseivé emelkednek.
2. Összesen 598 tagú a parlament, tehát ennyi mandátumot kell kiosztani. Ez a művelet – legalábbis a számarányok tekintetében – kirekesztőleg a pártlistás szavazatokat veszi alapul. Azon pártok, melyek nem szerzik meg országos összevetésben a voksok legalább 5%-át, vagy nem juttatnak be legalább 3 egyéni képviselőt, kiesnek, szavazataikat figyelmen kívül hagyják.
3. A pártok között az 598 képviselőiséget – a Hare-Niemeyer módszer szerint – először országos szinten osztják szét, majd az így kiszámított mandátummennyiségekben – szintén a fenti algoritmusra támaszkodva – a pártok *területi* listáit részesítik.
4. Az adott tartományban a pártoknak járó mandátum-összmennyiségből levonják az ugyanazon szervezetek által megszerzett egyéni helyeket. A megmaradó mandátumok a területi lista alapján kerülnek kiosztásra.
5. Ha egy párt által elnyert mandátumok száma meghaladja a pártnak a 3. pont szerint járó mennyiséget (hisz az egyéni győztesek már mindenképp képviselők!), a párt a többletmandátumot (Überhangmandate) megtarthatja, ezért a többiek semmilyen kompenzációban nem részesülnek, *s ezzel növekszik a parlament alaplétszáma.*⁹ (*Erre a korábbi évtizedekben kevés alkalommal került sor, az utóbbi esztendőekben azonban megszorodott a többletmandátumok száma, többek között ez vonta maga után a rendszer reformját.*¹⁰)

Az arányosság és a személyek közötti választás pozitívumait egyesíti a szavazatátruházó rendszer (STV), amely Írországból és Máltán terjedt el. A választókerületekben, amelyek többmandátumosok, a választópolgároknak rangsorba állítva annyi jelöltre kell szavazniuk, ahány mandátumot a körzetben kiosztanak.

1. A lezajlott szavazás után határozzák meg az elosztás alapját jelentő Droop-kvótát.

9 KAASE, Max: Megszemélyesített arányos képviselet: A nyugatnémet választási rendszer „modellje” In FÁBIÁN György – KOVÁCS László Imre (szerk): *Választási rendszerek*, Osiris-Láthatatlan Kollégium, Budapest 1997., 162. o.

10 2013 februárjában az ismertetett szabályokat módosították. A módosítás alapján a többletmandátumok hatását kompenzálják, vagyis ha egy párt többletmandátumhoz jut, a parlamentbe bejutott összes többi párt is kap egy-egy úgynevezett kiegyenlítő mandátumot. A többletmandátum intézménye eddig a nagy pártok számára volt előnyös. A legutóbbi, 2009-es Bundestag-választáson például 24 többletmandátum keletkezett, és mindegyiket a konzervatív uniópártok szerezték meg. Ezt a hatást az új szabály kiküszöböli, a megoldás így a kisebb pártoknak kedvez. (A német alkotmánybíróság megsemmisítette a mandátumkiosztási szabályokat. A grémium döntésének indokolásában kiemelte, hogy a szabályok sértik a választójog egyenlőségének elvét és a pártok esélyegyenlőségét. Részben ezért került sor a változtatásra.) NÉMETH Márton: *Választások Németországban: egy reform tanulságai*, *Arsboni*, <http://www.arsboni.hu/nemet.html>. (Letöltés dátuma: 2015. december 20.)

Ezt akként számítják ki, hogy a választókerületben leadott összes érvényes szavazatot elosztják a megszerezhető mandátumok eggyel növelt számával, majd az így kapott eredményhez hozzáadnak egyet. Az a jelölt, akire az így leadott (elsődleges) szavazatok összege eléri a Droop-kvótát, mandátumot szerez.

2. Amennyiben nem lehet ezen eljárás alapján az összes mandátumot betölteni (ez a szavazatok megosztottsága miatt valószínű), újabb számolás jön. A már megválasztott képviselők szavazólapjait újra elosztják a rajtuk szereplő másodlagos preferenciák alapján, de csupán egy arányszámmal megszorozva növelik meg a másodikként rangsorolt jelöltek szavazatszámát. Az arányszám =

a megválasztott képviselő szavazatainak száma – Droop-kvóta
a megválasztott képviselő szavazatainak száma

Akiknek e számmal megnövelt szavazatai elérik a kvótát, mandátumot nyernek

3. Ha így sem tudják betölteni az összes képviselői helyet, törlik a legkevesebb elsődleges preferenciát kapott jelölt szavazatait, s annak szavazólapjait a másodlagos preferenciák alapján elosztják a még be nem jutottak között. Akinek szavazatszáma így eléri a Droop-kvótát, bejut a parlamentbe.
4. Ha még így sem kelt el az összes mandátum, a 2. és 3. pont szerint megválasztottak szavazólapjait a másodlagos és harmadlagos preferenciák alapján osztják újra az előbbi metódus szerint. Akiknek ezzel az eljárással jön ki a Droop-kvóta, mandátumhoz jutnak.
5. Ha esetleg még így is maradna kiosztatlan mandátum, az egész eljárás folytatódik, amíg nem töltik be az összes helyet.

Az arányosság garanciája, hogy a másodlagos, harmadlagos stb. preferenciák is figyelembe vétetnek.

Ennek kapcsán még érdemes szót ejteni a legtöbbször a listás rendszerekben, de magyar vegyes modellben is érvényesülő küszöb problémájáról. Ha egy pártlista nem éri el a meghatározott százalékot, akkor nem jut be a parlamentben, Magyarországon ez hangsúlyozom a listás voksok tekintetében 5 százalék. És következésképpen a 4,99 százalékot elért lista kiesik a parlamentből, vagyis az arra szavazó választópolgárok képviselő nélkül maradnak, nem is jutnak be az Országgyűlésbe, az ő szavazatuk nullát ér, ez pedig az általános és egyenlő választójogot különösen az egyenlőség elvét sérti.

Jegyezzük meg, hogy a választójog arányossága csak az egyik alkotmányos szempont; azzal konkurál a kormányozhatóság aspektusa. (Mint ahogy az erősítő és gyengítő tényezők együtthatása mindig az egyik legérdekesebb vonatkozása az alkotmányjognak.) A csekély társadalmi támogatottsággal rendelkező pártok túlbujánzása a jobbiztonságot is alááshatja. (Például, ha a parlament fragmentálódása miatt létfontosságú

törvényeket nem tudnak megalkotni.) Ezért lehet létjoga a más oldalról bírálható választójogi küszöbnek is.

Tegyük hozzá, a választójog csak egy keret, amit a konkrét politológiai és szociológiai viszonyok töltenek meg tartalommal. Egyes szélsőséges esetekben előfordulhatna, hogy tucatnyi párt kerül éppen küszöb alá. (Mondjuk akár 4,99 %-os eredménnyel.) Ebben a sajátos helyzetben ad absurdum a ténylegesen szavazó választópolgárok több, mint felének akarata rekesztődne ki. Ez pedig rendkívül aggályos lenne a rendszer legitimitása szempontjából. Erre a vonatkozó jogszabályoknak álláspontom szerint de lege ferenda választ kellene adniuk. Csak elméleti a felvetés, de esetleges megvalósulása folytán nagyon komoly legitimációs válságot eredményezhet.

Rendkívül érdekes nemzetközi példa a német választási küszöb ezirányú rendelkezése. Itt az egyéni és listás részt is tartalmazó modellben szintén 5 % a listák bejutási határértéke, de Németországban az egyéni jelöltek kiemelkedő szereplése kihat a listás eredményekre. Három egyéni jelölt bejutása mintegy „behúzza” a listát, akkor is, ha a párt nem érte el a küszöböt.

A választójog egyenlősége természetesen olyan erkölcsi kérdéseket is érint, mint a körzetbeosztás. Az is aggályos, ha mondjuk a település népességének változására (elhalálozás, elvándorlás stb.) a jogalkotás nem reagál, és ilyen jellegű „mulasztások” miatt alakul ki aránytalanság az egyes körzetek választópolgárai tekintetében. Az igazi visszaélés azonban az, ha tudatosan alakítják úgy a körzethatárokat, hogy egyik politikai csoportnak kedvező legyen. Például a párt által biztosan vesztes körzetbe túl sok választópolgárt (kistelepülést) „rajzolnak be”, míg a neki kedvező településeken két választókörzetet is kialakítanak, hogy akár így két mandátumot is szerezzenek egy helyett. Ezt a manipulatív körzetkialakítást hívják „Gerrymandering”-nek (Az intézménnyel visszaélő amerikai Elbridge Gerry kormányzó és az erőltetetten, „szalamandra” alakban elnyúló körzék összetétele nyomán.)

Az általánosság elvét is kárhoztathatjuk, mármint annak érvényesülését, hiszen ha abból indulunk ki, hogy az elmebetegség vagy a korábbi jogerős bűncselekményre ítélet miatt egyesek kizárattak a választók köréből, de kizárattak a kiskorúak is. Viszont semmilyen vagyoni cenzust nem tart erkölcsösnek és igazságosnak a mai alkotmányjogi modern felfogás. Akkor ilyen szempontból támadhatónak vélhetjük, hogyha mondjuk egy 17 éves zseni, aki például a választójogról már kifejezetten beható tanulmányokat folytat és állandóan a híreket bújja, az sem élhet semmikeppen sem választójogával. (Azt a szélsőséges esetet leszámítva, ha 16 éves korában házasságot köt és ekképp nagykorúvá válik.) Nyilvánvalóan ez egy érdekes dolog, hogy valamilyen szempontból az igazságosság oldaláról bírálják a cenzust, de az életkori cenzust, mint kvázi cenzust, azt nem veszik ennyire kritikusan górcső alá.

Itt még az erkölcs és a választójog kapcsán meg kell emlékeznünk a csalások megakadályozásáról. Ennek hagyományai szinte a Történelmi Alkotmányig nyúlnak

vissza.¹¹ Olyan jogorvoslati rendszer kell létesíteni, olyan hatékony elbírási jogosult szervezet, amelyek meg tudják akadályozni a csalásokat, épp ezért fontos előrelépés az új választási törvény bírságot is ad a választási bizottságnak.¹²

A háromnapos jogvesztő határidők mind a bizonyítékok benyújtására, mind a döntéshozatalra rendkívül rövidek. Szűk körben a választási eljárásról szóló törvény megengedi most meghosszabbítani ezt a határidőt, hogyha olyan eljárási cselekmény foganatosítására van szükség, de még így is rendkívül rövidek ezek a határidők. Továbbá az új alkotmánybírósági törvény konkretizálja, hogy választással kapcsolatos bírói döntéssel szemben alkotmányjogi panasz is igénybe vehető.¹³

Erkölcsei alapelv feltétlenül a gyengék védelme, az elesettek védelme.¹⁴ Itt kell említést tennünk: ha a választási eljárási törvény megengedi, hogy valaki lakóhelyétől távol szavazzon, mondjuk, akinek mozgása nehézségbe ütközik, idős támogatásra szorul, akkor mód van átjelentkezni, de az új választási eljárásról szóló törvény már kifejezetten garanciális okokból, hogy ne lehessen ezzel a jogintézménnyel visszaélni, azt teszi lehetővé, hogy az eredeti körzetének képviselőjére szavazhat. És az ő szavazatát postázzák, továbbítják az eredeti szavazóköribe. Ezzel összevetve érdekes, hogy az új jogszabály (2013. évi. XXXVI. törvény) már nem igazolásnak, hanem átjelentkezésnek nevezi ezt a mechanizmust, holott ez a kifejezés – a korábbival szemben – inkább azt az érzületet kelti, mintha a választópolgár egy eltérő körzet eltérő jelöltjeire voksolhat.¹⁵

És itt kell megemlítenünk, aki a mozgásában gátolt választópolgár kérvényezi a szavazás napját megelőzően vagy még aznap is a szavazatszámoló bizottságnál, akkor a bizottság két tagja kíséretében mozgóurnát visznek ki hozzá és így van mód arra is hogyha élni akar választójogával, de nehézségbe ütközik mozgása akkor tud voksolni.

Felhasznált irodalom:

MISKOLCZI-BODNÁR Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata, *Polgári Szemle*, 2015/4-6. sz.,

11 Az áprilisi törvények között az 1848. évi V. tc. is a közigazgatási bíráskodás eszméjét előlegezte meg, amikor a választási panaszok elbírálására létrehozandó középponti választmányoknak egyes esetekben ügydöntő ítélkezési jogot adott. Ld. STIPTA István: A történelmi alkotmány és a közigazgatási bíráskodás, *FORVM Acta Juridica et Politica*, 2018/1. sz., 319. o.

12 Vö. CSERNY Ákos (szerk.): *Választási dilemmák: Tanulmányok az új választási eljárási törvény novumai és első megmértetése tárgyában*, Budapest, NKE, 2015.

13 JUHÁSZ Imre: Az Alkotmányjogi panasz eljárási jogi vetületének néhány aspektusa, In: Varga István (szerk.) *Codificatio processualis civilis : Studia in Honorem Németh János II.*, Budapest, Magyarország : ELTE Eötvös Kiadó, 2013., 119-132. o.

14 Vö. HADI Nikolett A fogyatékossgal élő személyek alapjoga, Doktori értekezés, 2013. PTE-ÁJK, 132. o.

15 2013. évi XXXVI. törvény 250. § paragrafus.

- MISKOLCZI-BODNÁR Péter: Pandémia idején fellépő hiányhelyzetek miatt kiéleződő erkölcsi problémák, *Glossa Iuridica* 8. különszám 2021.
- TÓTH J. Zoltán: A passzív eutanázia mint „az ellátás visszautasításához való jog” dilemmái – alkotmányelméleti megközelítésben, *Jogelméleti Szemle* 2015/4.,
- VARGA Zs. András: *Eszményből bálvány – a joguralom dogmatikája*, Budapest, Szászadvég Kiadó, 2015., 196-205. o.
- POKOL Béla: *Jogelmélet*, Budapest, Szászadvég Kiadó, 2005., különösen 79. o.
- CSEPORÁN Zsolt – LUKONITS Ádám Választások előtt, változások után I., *Pázmány Law Working Papers* 2014/4,
- FARKAS György Tamás: A nemzetiségek parlamenti képviselőinek alkotmányos alapja Magyarországon, az alkotmányos mulasztás kérdése az Alkotmánybíróság határozatai fényében, *KRE-DIt*, 2019/1. sz
- FÁBIÁN György – KOVÁCS László Imre: *Voksok és mandátumok*, Budapest, Villányi úti könyvek, 1998., különösen 21-29.
- STIPTA István: A történelmi alkotmány és a közigazgatási bíráskodás, *FORVM Acta Juridica et Politica*, 2018/1. sz., 319. o.
- CSEERNY Ákos (szerk.): *Választási dilemmák: Tanulmányok az új választási eljárási törvény novumai és első megmérettetése tárgyában*, Budapest, NKE, 2015.
- JUHÁSZ Imre: Az Alkotmányjogi panasz eljárásjogi vetületének néhány aspektusa, In: Varga István (szerk.) *Codificatio processualis civilis : Studia in Honorem Németh János II.*, Budapest, Magyarország : ELTE Eötvös Kiadó, 2013.,
- HADI Nikolett A fogyatékosággal élő személyek alapjoga, Doktori értekezés, 2013. PTE-ÁJK, 132. o.

CETERUM DATUM TEMPLO – EGY SZENTÉLY ÉS EGY VÉGRENDELET ESETE AZ ÓKORBÓL

1. Bevezetés

Kutatásom témája a városoknak, istenségeknek, egyesületeknek címzett ókori végrendeleti juttatások, jelen tanulmányomban az ezekhez kapcsolódó jogi problémák közül mutatok be egyet. A téma jelentőségét a rendelkezésre álló, ámde még feldolgozatlanak számító epigráfiai leletek sokasága adja.

A vizsgált jogesetben Quintus Cervidius Scaevola, 2. századi jogtudós² egy szentély és egy hitbizomány esetét vázolja fel. Céлом a jogeseten keresztül bemutatni ezt a kevésbé ismert jogintézményt a szükséges római jogi keretek és a provinciabeli mindennapok, a jogeset szempontjából jelentős szokások és hagyományok ismertetésével.

2. Scaevola, D. 33, 1, 20, 1

Attia fideicommissum his verbis reliquit: „Quisquis mihi heres erit, fidei eius committo, uti det ex reditu cenaculi mei et horrei post obitum sacerdoti et hierophylaco et libertis, qui in illo templo erunt, denaria decem die nundinarum, quas ibi posui”. Quaero, utrum his dumtaxat, qui eo tempore quo legabatur in rebus humanis et in eo officio fuerint, debitum sit, an etiam his qui in loco eorum successerunt. Respondit secundum ea quae proponerentur ministerium nominatorum designatum, ceterum datum templo. Item quaero, utrum uno dumtaxat anno decem fideicommissi nomine debeantur an etiam in perpetuum decem annua praestanda sint. Respondit in perpetuum.

Attia az alábbi szavakkal hagyott hitbizományt: „Akárki is lesz az örökösöm, hitére bízom, hogy adjon emeletem és raktárházam jövedelméből halálom után a papnak, a *hierophylax*nak és a felszabadítottaknak, akik abban a szentélyben voltak, tíz dénárt azon a vásárnapon, amelyet alapítottam.” Kérdezem, hogy csak azoknak jár, akik a végrendekezés idején életben és abban a szolgálatban voltak, vagy vajon azoknak is, akik őket a tisztségükben követték? Azt válaszolta, hogy az elé tárt tények alapján a megnevezettek hivatala lett kijelölve, ellenben a szentélynek adták [a juttatást].

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. Jakab Éva

2 A témáról bővebben lásd: SPINA, Alessia: *Ricerche sulla successione testamentaria nei Responsa di Cervidio Scevola*. Milano, Giuffrè Editore, 2012.

Ugyancsak kérdezem, hogy csak egy évig tartoznak tízzel *fideicommissum* jogcímén vagy örökké kell évi tízet teljesíteni? Azt felelte, örökké.

3. Tényállás

A jogesetben három személy szerepel: a) Attia, az örökhagyó, b) örököse, a hitbizomány kötelezettje (a *fiduciarius*), és c) a hitbizomány kedvezményezettje (a *fideicommissarius*).

Attia örököst arra kérte, hogy halála után egy megadott (ünnep)napon 10 dénárt juttasson egy megadott szentély papjának, felszabadítottjainak és a *hierophylax*nak.

Szembetűnő, hogy Attia, az örökhagyó görög terminológiát használ a *hierophylax* (eredeti: *ἱεροφύλαξ*) említésénél. Van ugyanis a szónak latin megfelelője: az *aedituus*³ templomfelügyelőt, őrt jelent, aki a szentély ajtajait nyitotta és zárta, az idegeneket vezette körbe, továbbá a templomi javak és letétek őrzője volt.⁴ A görög terminológia használata erős érv amellet, hogy a Scaevolához intézett kérdés az *imperium* keleti feléből jött. A *Constitutio Antoniana* bevezetése előtt és után is előfordulnak olyan esetek, amelyekben a római polgárok a helyi szokásoknak megfelelően, a görög jogi fogalmak szerint rendelkeztek a hagyatéki javaikról,⁵ esetünkben azonban úgy tűnik, az értelmezendő végakarati intézkedés latin nyelven fogalmazódott.

Attia külön kiemeli, a *cenaculum*, illetve a *horreum* jövedelméből szán egy összeget a juttatásra. A *cenaculum*, mint emeleti rész⁶ bevétele olyan szempontból releváns, hogy (mint ahogy elnevezése is sejteti) eredetileg ebédlőnek használhatták az emeleti szobát, későbbiekben vált szokássá kiadni a házak felső emeletét bérlőknek.⁷ Jelen esetben a *cenaculum* bevétele a tulajdonképpeni lakbér, ebből a befolyó összegből szán Attia néhány dénárt a *fideicommissum*ra. A *horreum* pedig a raktárház⁸, szintén ennek a jövedelméből származik a *fideicommissum*ot képező összeg másik része.

4. Jogi probléma

A jogesetben két kérdésfeltevés, két jogi probléma van.

a) Az első, hogy a hitbizomány kedvezményezettjei azok a személyek-e, akik a végrendelezéskor életben voltak és szentélybeli szolgálatban álltak vagy kiterjed-e a juttatás a szolgálat mindenkori ellátóira is? Itt a problémát vélhetőleg az okozza, hogy a hagyatéki megnyílásakor már mások voltak a szentély tisztségviselői, mint

3 LATTE, Kurt: *Römische religionsgeschichte*. München, C. H. Beck, 1992. (410-411).

4 D. 26, 1, 1, 1; D. 31, 77, 26

5 JAKAB ÉVA: Kaiserliche Rechtspflege und provinzielle Praxis Überlegungen zu C. 3.42.8.pr-1. In: Isola, Lisa (szerk.): *Klauselgestaltungen in römischen Testamenten*. Berlin, Peter Lang Verlag, 2022. (95-128).

6 D. 8, 2, 41 pr.; D. 33, 7, 7

7 D. 7, 1, 13, 8; D. 9, 3, 5, 1; D. 13, 7, 11, 5; D. 43, 17, 3, 7

8 D. 8, 2, 41 pr.

akiket Attia a végintézkedésében megnevezett.

b) Egyszeri-e a juttatás, vagy minden évben jár ennek a személyi körnek?

5. Megoldás

Ugyan az első kérdésre a megoldást csak körülírtan, nem *expressis verbis* mondja ki a jogtudós, mégis levonható a következtetés, hogy a szentély mindenkori tiszttségviselőinek jár a juttatás.

A második jogi problémára az a válasz, hogy a 10 dénár juttatás a személyi körnek minden évben, „örökké” jár, nem csak egyszeri illetmény.

Az Attia végrendelete által vázolt helyzet rekonstruálása igen bonyolult, és sok elemének megfejtése csak hipotetikusán lehetséges.

Az első kérdésre adott jogtudósi válaszból kiderül, hogy ugyan „*ministerium nominatorum designatum*”, tehát a *fideicommissum* kedvezményezettjeként egy adott személyi kör lett kijelölve, mégis „*ceterum datum templo*” tehát a szentélynek lett szánva a juttatás.

A jogtudósi válaszból kiderül, hogy a szentélyt és annak mindenkori tagságát illeti a *fideicommissum*, nem pedig a konkrét személyeket. Ennek oka abban keresendő, hogy a mindenkori tagságot a *commemoratiós* napon vállalt feladataik (áldozatbemutató, rituálé etc.) teljesítésével összefüggésben illeti az összeg.

A második kérdésre a megoldás indoklása az ünnepekre szánt hagyományok és hitbizományok „éves” jellegéből fakadhat. Gyakori volt, hogy az örökhagyó nem akarta örököseire bízni a *commemoratiót*, és *collegium*okat bízott meg, vagy alapítványokat létesített annak érdekében, hogy megfelelő módon emlékezzenek meg róla. Ezek a megemlékezések általában konkrét vallási ünnepnapokhoz kötődtek, amelyek évente ismétlődtek, ebből fakadóan a juttatások is évente jártak.

Elsőként azonban fontos tisztázni a jogi kereteket.

Scaevola *ceterum datum templo* tagmondata olyan szempontból különös, hogy közvetlenül a szentélynek ajándékozni, végrendeletileg juttatást adni nem lehetséges, lévén a szentélynek – mivel dolog⁹ – nincsen jogalanyiséga. Érdeemes megjegyezni, hogy míg a nyilvános szentélyeket közterületeken építették, és hivatalosan az isteneknek szentelték (*consecratio*), és így *sacer*, szent státuszúvá tették, addig a magánterületen épített privát (pl. családi) szentélyek nem rendelkeztek ugyanilyen jogi státusszal.¹⁰ Amennyiben az adott szentély közterületen állt, úgy az állam felelt a szentély fenntartásáért.¹¹

9 Inst. 2, 1, 5: *Nullius autem sunt res sacrae et religiosae et sanctae: quod enim divini iuris est, id nullius in bonis est. Sacra sunt, quae rite et per pontifices Deo consecrata sunt, veluti aedes sacrae et dona quae rite ad ministerium Dei dedicata sunt [...]*

10 RÜPKE, Jörg: *Temples, Colleges, and Priesthoods: A Companion to the City of Rome*. New Jersey, Wiley and sons, 2018. (491-510).

11 NORTH, John: *Roman Religion*. Oxford, Oxford University Press, 2000. (40-43).

Ugyanakkor lehetett *fideicommissum*ot az adott szentélyhez kapcsolódó, annak mindennapos feladatait, kultikus gyakorlatát ellátó egyesület részére rendelni, vagy akár erre a célra alapítványt is létesíteni. Az egyesületek Rómában jogi személyiséggel rendelkező személyegyesülések voltak, amely társadalmi klubként vagy vallási kollektívaként működtek, tagjaik közös érdekeikért munkálkodtak.¹² A *collegium*ok lehettek polgári vagy vallási jellegűek. A szentélyek mellett általában a helyi kultusz fenntartására, a szentély körüli feladatok ellátására *collegium*ok működtek. A vallási *collegium*ok (*collegia religiosa*) feladatai közé tartozott általában a rituális áldozatok bemutatása, kultikus ünnepekkel kapcsolatos feladatok ellátása, emellett tagjaik számára bankettek, lakomák, más vallási célú események megszervezése, ugyanakkor e feladatok egyesületenként változóak lehettek.¹³ A *Lex Iulia de collegiis* értelmében a *collegium*oknak a *senatus* vagy a császár jóváhagyására volt szükségük a működéshez.

Eredetileg jogi személyek nem örökölhettek és hagyományt sem kaphattak – ezt Plinius a *municipium*ok kapcsán jegyzi meg,¹⁴ ugyanis sem az *aditio* sem a *pro herede gestio* mozzanatát nem tudták teljesíteni *corpus* híján. Később egy *senatus consultum* engedélyezte a *municipium*ok számára, hogy *libertinusaik* örökösüknek nevezhessék őket.¹⁵ A Kr. u. első század vívmánya Nerva császár engedménye, amely szerint a városok hagyományokat szerezhettek, később pedig Hadrianus idején egy *senatus consultum* szabályozta pontosabban a jogi konstrukciót.¹⁶ Johnston meglátása szerint azonban már Nerva uralkodását megelőzően lehetséges volt végrendeleti juttatást hagyni a *municipium*okra, csak *peregrinus* városokra nem, ennek oka pedig abból fakadhat, hogy a *municipium*ok felszabadítottjai a patrónusi jogokból fakadóan nevezték meg örökösüknek a várost, a fentebb említett Hadrianusi *senatus consultum* értelmében, míg *peregrinus* városok esetében fel sem merülhetett ez az esetkör.¹⁷ Vélhetően a váro-

12 *Collegium*okról bővebben: D. 47, 22

13 HARLAND, Phillip: *Associations, Synagogues, And Congregations: Claiming A Place In Ancient Mediterranean Society*. Kitchener, Phillip A. Harland, 2013. (19-69).

14 Plin. Epist. 5,7. *Nec heredem institui nec praecipere posse rempublicam constat.*

15 Ulp 22, 5: *Nec municipia nec municipes heredes institui possunt, quoniam incertum corpus est, et neque cernere universi, neque pro herede gerere possunt, ut heredes fiant; senatus consulto tamen concessum est, ut a libertis suis heredes institui possint. Sed fideicommissa hereditas municipibus restitui potest; denique hoc senatus consulto prospectum est.*

Se *municipium*okat, se a *municipium*ok polgárait nem lehet örökösöknek nevezni, mivel nincs meghatározott testük, és valamennyien se nem átvenni, se nem örökösként eljárni nem tudnak, hogy örökössé válhassanak; *senatus consultum* mégis megengedi, hogy felszabadítottjaik saját örökösüknek nevezhessék őket.

16 Ulp 24, 28: *Civitatibus omnibus, quae sub imperio populi Romani sunt, legari potest; idque a divo Nerva introductum, postea a senatu auctore Hadriano diligentius constitutum est.*

Minden városnak, amely a római nép hatalma alatt áll, lehet hagyományt rendelni; és ezt az isteni Nerva vezette be, később Hadrianus kezdeményezésére a *senatus* szabályozta pontosabban.

17 JOHNSTON, David: *Munificence and Municipia: Bequests to Towns in Classical Roman Law. The Journal of Roman Studies*, 1985/75. (105-125).

sok voltak a jogi személyek között az elsők, akik szerzőképességgel bírtak, *collegiumok* csak ezt követően kaphattak juttatásokat. Paulus már leszögezi, hogy *collegiumok*nak is lehetett hagyományokat juttatni: *cum senatus temporibus divi marci permiserit collegiis legare, nulla dubitatio est, quod, si corpori cui licet coire legatum sit, debeatur: cui autem non licet si legetur, non valebit, nisi singulis legetur: hi enim non quasi collegium, sed quasi certi homines admittentur ad legatum.*¹⁸ Vallási *collegiumok*nak szánt hagyományokra sok példát láthatunk a Római Birodalom gazdag történelme alatt, egy másik jogesetében Scaevola pont a jogesetünkhöz hasonló, *collegium religiosum*nak szánt, azonban meghíúsult hagyományozást ír le.¹⁹

Jelen esetben ugyan Scaevola D. 32, 38, 6 esetétől eltérően nincs kifejezetten nevesítve a *collegium*, de a szentély tisztségviselőinek nem név szerint, hanem tisztség szerint történő felsorolása egyértelműen a *collegium religiosum* jelenlétére és az egyesületi tagságra utal.

A görög római kultúrkörben gyakoriak voltak a *commemoratiós* céllal, akár az alapító életében akár végintézkedéssel létrehozott alapítványok. A jogesetben foglalt második jogi problémának a megoldása, nevezetesen, hogy évente, örökké jár a juttatás, is annak *commemoratiós* céljában keresendő. Az örökhagyók általában bízhattak abban, hogy örökösök gondoskodnak méltó megemlékezésükről és kegyeletükről, azonban nem mindig volt meg a kellő bizalom. Egyesek még az eltemettetésükre szánt összeg mértékét is tételesen meghatározták.²⁰ Mások biztosak akartak lenni abban, hogy emlékezetük sokáig fennmarad, nevüket nem felejtik el egyhamar. Misenumi epigráfiai leletek őrzik Quintus Cominius Abascantus végrendeletét²¹, aki feleségét nevezte örökösének, emellett pedig 10 000 *sestertius* értékű *fideicommissumot* juttatott a *Collegium Augustales* számára, azzal a feltétellel, hogy ennek a tőkének éves bevételeit *commemoratiós* célokra fordítják. A megemlékezésnek Cominius a mikéntjét is lépésről lépésre vázolta: előírta, hogy birkózóversenyeket kell évente rendezni a sírkertjében, rendelkezve a nyertes és a vesztes versenyzőknek fizetendő díjak mértékéről egyaránt; részletezte, hogy milyen fajtájú, mennyiségű és értékű olajat öntsenek a sírjára, rendelkezett a virágokról (szigorúan ibolyák és rózsák), továbbá az éves lakomáról is, emellett külön összeget szánt mézbor beszerzésére, hogy születése napján mindenki ihasson a tiszteletére; továbbá (jogesetünk számára ez lesz a későbbiekben releváns)

18 Paul. D. 34, 5, 20

19 Scaev. D. 32, 38, 6

20 P. Select. 14. 27-29. Arsinoites 127-148.

ἐμαυτὸν ἐκκομισθῆναι τε καὶ πε ρισταλῆναι θέλω θελήσει τῶν θυγατέρων μου καὶ θέλω τοὺς κληρονόμους μου πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ σώματός μου μὴ ἔλατοον δραχμῶν δαπανᾶν. Ford: Maria Nowak

“I entrust the laying out and burial of my body to the care of my daughters and I want my heirs to spend not less than eight hundred drachmae for the expenses related to my body.”

21 D’ARMS, John Haughton: Memory, Money, and Status at Misenum: Three New Inscriptions from the Collegium of the Augustales. *The Journal of Roman Studies*, 2000/90. (126-144).

egy pénzalapot különített el, aminek kamatait, fejenként 12 *sestertiust* a *collegium* legfontosabb tagjai (*corporati*) között rendelt évente kiosztani.

A mi jogesetünkben is valószínű, hogy az Attia által említett *dies nundinarum* hasonló *commemoratiós* célokat szolgált, habár a hölgy által szervezett emléknapi aligha volt olyan grandiózus, mint Abascantus fesztiválja.

Az Attia által szövegezett végrendelet még egy intézmény létrehozását feltételezi, amely gyakori velejárója a *commemoratiós* végintézkedéseknek, ez pedig az alapítvány. A hellenisztikus alapítványok nem voltak független szervezetek; az alapítók a városra, egy szentélyre, egy egyesületre vagy egy bizottságra hagyták vagyonukat, hogy azt az alapító okiratban meghatározott elvek szerint vagyonkezelőként kezeljék; az alapítvány állandósága örökös anyagi hozamban fejeződött ki, ami a címzettek és más szereplők (városi szervezetek, közösség stb.) fokozott részvételét vonta maga után.²² Az alapítvány anakronisztikus szóhasználatban megfelel annyiban modern jogunknak, hogy egy olyan intézményt értünk alatta, amely rendelkezik célja örökös fenntartására szolgáló tőkével vagy juttatással; azonban eltér a modern fogalomtól abban, hogy az antikvitásban nem rendelkezik jogi személyiséggel.²³ Éppen ezért ezt a terminológiát sok kritika éri,²⁴ még sincsen a szakirodalomban konszenzus a fogalom helyettesítésére, a közelmúltból kiemelendő Aneziri javaslata, ő ugyanis következetesen az alapítvány megnevezés helyett a *donatio sub modo >in perpetuo<* megnevezést használja, lévén ezen esetekben az alapítvány egy meghatározott célra szánt, éves, örökké teljesítendő, meghagyást tartalmazó ajándékozásnak tekinthető.²⁵ Az egyszerű adományokkal ellentétben az alapítványok hosszú távú, fenntartható finanszírozással társultak. Ez magában foglalhatta a legkülönbébb szolgáltatások biztosítását, az épületek fenntartásának garantálását, vagy akár az áldozatok vagy ünnepi események elvégzésével kapcsolatban rendszeresen felmerülő költségek átvállalását. Az egyesületeknek címzett alapítványok esetében gyakran az alapító születésnapjának vagy halálának évfordulója alkalmából ünnepek rendezése volt a cél.²⁶

22 VON REDEN, Sitta: Stiftungen und politische Kommunikation in hellenistischen Städten. In: Von Reden, Sitta (szerk.): *Stiftungen zwischen Politik und Wirtschaft: Geschichte und Gegenwart im Dialog*. Berlin/Boston, De Gruyter Oldenbourg, 2015. (205-233).

23 LAUM, Bernhard: *Stiftungen in der griechischen und römischen Antike: ein Beitrag zur antiken Kulturgeschichte*. Leipzig, BG Teubner, 1914.

24 MODRZEJEWSKI, Joseph: A propos des fondations en droit grec. *Revue historique de droit français et étranger*, 1963/41. (82-92).

25 ANEZIRI, Sophia: Associations and endowments sub modo in the Hellenistic and Roman period. In: Dimopoulou, Athina et al. (szerk.): *ΙΟΥΛΙΑΝ ΒΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ ΕΠΑΙΝΕΣΑΙ: Studies in Ancient Greek and Roman Law*. Athen, Greek Epigraphic Society, 2020. (15-33).

26 HORSTER, Marietta: Stiftungssicherung im römischen Osten: „Römische“ Sanktionen und ökonomische Interessen. In: Kaja Harter Uibopuu (szerk.): *Epigraphische Notizen Zur Erinnerung an Peter Herrmann*. Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2019. (215-234).

Jelen végrendeletből feltételezhető, hogy sor került egy alapítvány létrehozására, amelynek célja *dies nundinarum* (ünnepnap, vásárnap) éves megszervezése volt. Attia *die nundinarum, quas ibi posui* (= a vásár napjára, amit ott létesítettem) mondatának múlt idejű megfogalmazása azt is egyértelművé teszi, hogy az alapítvány létrehozása, és a tőke a fenntartó rendelkezésére bocsátása már a végrendelet megírása előtt megtörtént, így maga az alapítvány nem végintézkedéssel, hanem még az örökhagyó életében jött létre.

Többen rámutatnak arra is, hogy a görög-római kultúrkörben az ilyen jellegű jogi aktusok, még ha unilaterálisnak is tűnnek (pl. végintézkedéssel létrehozott alapítvány), mégis az alapítvány jövődöbeli fenntartóival való hosszas egyeztetés előzte meg őket, annak érdekében, hogy valószínűsítsék, hogy a címzett elfogadja a *donatio sub modo* feltételeit.²⁷ Harter-Uibopuu szerint akként zajlott ez az egyeztetési folyamat, hogy elsőként az örökhagyó egy ajánlatot terjesztett a *civitas* vagy az egyesület elé, amely tartalmazta az alapítvány célját, a tőke mértékét és a feltételeket, a címzetti kör az örökhagyó felé jelezte esetleges változtatási igényeit, majd pedig határozatot bocsátott ki a város, vagy stipulálta az egyesület, hogy érvényesnek fogja tekinteni az adományozást, és elfogadja annak feltételeit.²⁸

Kire bízhatta Attia a *dies nundinarum* szervezését?

Commemoratiós végrendeleteknél lehetséges volt az alapítványokat városnak címezni.²⁹ Kalüdoni Alkeszipposz végintézkedésében nagylelkű adományt juttatott Delphoi városának és istenségének, azzal a feltétellel, hogy annak kamataiból évente egy 'Alkeszippeia' elnevezésű ünnepet szervez a város, amelyen áldozatokat mutatnak be Apollónak és lakomát rendeznek a város lakóinak tiszteletére. Ebben az esetben az alapítványi cél teljesítése a város vezető tisztségviselőire hárult.³⁰ Hasonló esetkörrel ölel fel Phaenia Aromation, egy gazdag római asszony bizonyos feltételekhez kötött juttatása szülővárosának, Gytheionnak, amellyel finanszírozni kívánta egy *gymnasion* olajjal való rendszeres ellátását.³¹

27 HARRIS, Edward: Toward a Typology of Greek Regulations about Religious Matters: A Legal Approach. *Kernos. Revue internationale et pluridisciplinaire de religion grecque antique*, 2015/28. (53-83)

28 HARTER-UIBOPUU, Kaja: Die diatheke des Epikrates aus Nakrason. Ein Beitrag zur Verwaltung privater donationes sub modo. In: Dimopoulou, Athina et al. (szerk.): *Symposion 2019*. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2021. (367-402).

29 Mod, D. 33, 1, 6: *Annua pecuniam ad ludos civitati reliquit, quibus praesidere heredes voluit: successores heredum negant se debere, quasi testator tamdiu praestari voluisset, quamdiu praesiderent heredes: quaero igitur, an, cum praesidendi mentionem fecerit, ad tempus fideicommissum an perpetuo praestari voluerit. modestinus respondit fideicommissum quotannis in perpetuum rei publicae praestandum esse.*

30 Városoknak szóló végintézkedésekről lásd bővebben: JOHNSTON, David 1985. (105-125).

31 HARTER-UIBOPUU, Kaja: The Trust Fund Of Phaenia Aromation (Ig V.1 1208) and Imperial Gytheion. *Studia Humaniora Tartuensia*, 2004/5.

Lehetséges volt egyesületeknek címezni az alapítványt, mint amilyen a fentebb található misenumi végrendelet, amelyben Cominius a *Collegium Augustales*nak juttatott bőkezű *donatio sub modót*. Ugyanakkor az is kiemelendő, hogy nem csak vallási, hanem szakmai *collegium*oknak is lehettek megemlékezéssel kapcsolatos feladataik: egy ízben a hierapolisi bíborfestők egyesülete kapott nagylelkű juttatást, amelyhez kapcsolódóan évente sírkoszorúzási szertartást (*stephanotikon*) kellett elvégezniük. Ennek a szertartásnak tagadhatatlanul kultikus, szakrális jelentősége van, amely az egyesület tekintélyes, köztiszteletben álló pozíciójából fakadhatott.³²

Az is előfordult, hogy az alapítványi cél teljesítése érdekében nem meglévő egyesületet „bízott meg” az örökagyó a feladattal, hanem e célból új egyesület alapítására került sor: a kükládok szigeteki Epikteta végrendeletében egy családi egyesületet alapított, amelynek feladata az volt, hogy évente egy háromnapos megemlékezést tartson, és ezért 3000 drachmát kapott, különböző feltételekhez kötve.³³

Mindemellett az is előfordult, hogy egyénekre bízta a *commemoratiót*, ez azonban azt a veszélyt hordozta magában, hogy a *fideicommissarius* halálával rövid úton feledésbe merülhetett a feladat, míg az olyan hosszú életű intézményeknél, mint amilyen egy *civitas* vagy egy *collegium*, ez nem következett be olyan hamar. Egy hermopoliszi végrendeletben³⁴ az örökagyó egy *libertinus*nak rendel éves juttatást, mindaddig, amíg rendszeresen elvégzi az örökagyó sírjánál a megfelelő rituálét.

Úgy gondolom, hogy a jogesetünkben vagy a szövegben említett, meg nem ne-

32 ARNAOUTOGLU, Ilias: Hierapolis and its professional associations: a comparative analysis. In: Wilson, Andrew et al. (szerk.): *Urban Craftsmen and Traders in the Roman World*. Oxford, Oxford University Press, 2016. (278-298).

33 WITTENBURG, Andreas. *Il testamento di Epikteta*. Trieste, G. Bernardi, 1990.

34 P. Ryl. II. 153. 3-9. Hermopolis, 169. [...τῷ αὐ]τῷ ἀπελευθέρω] ...ω ἐπιμ[έ]νοντι ὡς προγέγραπται τῇ πατρίδι μου κατ' ἔτος ἐφ' ὃν καὶ αὐτὸς ἐπιστήσῃ μοι | [χρόνον ὑπὲρ μ]ὲν τροφίων ὁμοίως πυ[ρο]ῦ ἀρτάβας δέκα ὑπὲρ δὲ ἱματισμοῦ καὶ παντὸς λόγου ἀργυρίου δ[ρ]αχμᾶς | | [---] παραβάλλον[τα] ἐν ταῖς ἐπ[ισ]τήμοις τοῦ ὄρου ἡμέραις εἰς τὸν τάφον μου τὸν ἐπὶ τὴν ἄμμον τοῦ Σαρα[-]πιείου τοῦ ἐπὶ τῆς Ἐρμού π[ό]λιως ποιοῦ[ν]τα τὰ νεοσμισμένα τοῖς κατοικομένοις. ἔξι δὲ <ὁ> αὐτὸς ἀπελεύθερος | [--- ἐφ' ὃν περίεσι χρόνον ἀκ[ω]λύτως ἄνευ ἐνοικίου οἴκησιν καὶ χρῆσιν οὔ νῦν ἔχει τόπου ὄντος ἐπὶ τοῦ | [... τῆς τε]τραστέγης τῆ[ς] ὑ]παρχού[ση]ς μοι οἰκίας καινῆς καὶ αὐλῆς καὶ ἀνηκόντων ἵππῶν/ ἐν Ἐρμού πόλι [ἐ]φ' ἀμφόδου | Φρουρίου Λιβῶ[ς] (...)

Ford: J. DE M. JOHNSON, V. MARTIN, A. S. HUNT
... the said freedman, while he remains as aforesaid at my native city, shall also receive annually, for so long as he too survives me, for victuals likewise 10 artabae of wheat, and for clothing, and all other expenses ... drachmae of silver, provided that on the high days of the cemeteries he goes to my tomb in the sand of the Sarapeum at Hermopolis and performs the accustomed rites for the departed. The said freedman ... shall have as long as he lives the right of dwelling in and using without hindrance, free of rent, the room which he now has on the ... of the four-storeyed new house, and yard, and all appurtenances belonging to me in Hermopolis in the Western Guardhouse quarter.

vezett *collegium religiosum*, vagy pedig a *civitas* lehetett a fesztivál szervezője és az alapítvány címzettje. Ezt nem tudhatjuk, lévén, hogy az alapítást más dokumentum tartalmazhatta. Ha azonban az utóbbi eset áll fenn, tehát ha a *civitas* az ünnep szervezője, akkor is valószínű, hogy az egyesület vállalt valamilyen részt a lebonyolításban (áldozatbemutatás, vallásos rituálé stb.), és ennek honoráriumaként kapta a juttatást. Hasonlít a jogeset személyi körének tételes felsorolása a miseniumi végrendelet azon rendelkezéséhez, mely szerint Cominius az alapítványi tőkéből fejenként 12 *sestertiust* rendelt évente kiosztásra a Collegium Augustales legfontosabb tagjai között. Az is előfordulhat, hogy az egyesületünk tagjainak szerepvállalása az alapítvány létrehozatalakor nem volt belekalkulálva a tőke összegébe, és ennek korrekciójaként válhatott a végrendelet részévé a rendelkezés. Akárhogy is, akár a vallási egyesület a címzett, akár csak egy-két részfeladatot vállal *dies nundianumon*, mindenképpen indokolt a juttatás a mindenkori tagságnak. Mindezek alapján a jogeset első kérdésére, azaz, hogy kik a hitbizomány kedvezményezettjei, az a válasz, hogy a mindenkori tagság kapja a fideicommissum évente járó összegét, hiszen ez az éves, szentélyhez kapcsolódó munkájuk ellenértéke, honoráriumuk.

Maga az alapítvány tőkét nem részletezi jelen végrendelet, ugyanakkor a pénzösszeg alapján valószínűsíthető, hogy az egyesület tagjainak járó 10 dénár az nem a lebonyolítás költségeit kívánja fedezni, hanem sokkal inkább egyfajta évenkénti honoráriumuk, jutalma lehet a fesztivál szervezésének vagy egy, az egyesület által vállalt részfeladatnak ellenértéke, esetleg bizonyos költségek (pl. virág, olaj árának) fedezése, de lehetett akár Attia hálájának manifesztációja, annak ösztönzője, hogy valóban évről-évre megvalósításra kerüljön az évenkénti ünnepség.

Még egy fontos különbség található Cominius Abascantus és Attia végrendelete között. Cominius végrendeletében említésre kerül, hogy az egyesületnek szánt *legatum* átvételéhez szükség volt *curatorokra*, *stipulatio*kra és *cautio*ra, ugyanis az egyesület „*quoniam incertum corpus est, et neque cernere univrsi neque pro herede gerere possunt ut heredes fiant*”³⁵. A *curatorok* személyesen kötelezik magukat, hogy gondoskodnak arról, hogy a pénzt Cominius szándéka szerint kerüljön felhasználásra. A *curatorokra* ez esetben a *collegiumok* jogi személyiségének hiánya miatti szerzőképtelensége okán lehetett szükség D’Arms szerint, elvégre csak később, Marcus Aurelius rendeletének köszönhetően lehetett a *collegiumok*nak hagyományt rendelni.³⁶ *Lex Falcidia* értelmében már korábban érvényesek voltak a városok, illetve az isteneknek részére való hagyományrendelések.³⁷

35 Ulp 22, 5 [...] nem lehet örökösöknek nevezni, mivel nincs meghatározott testük, és valamennyien se nem átvenni, se nem örökösként eljárni nem tudnak, hogy örökössé válhassanak

36 Paul, D. 34, 5, 20: *Cum senatus temporibus divi Marci permiserit collegiis legare, nulla dubitatio est, quod, si corpori cui licet coire legatum sit, debeat: cui autem non licet si legetur, non valebit, nisi singulis legetur: hi enim non quasi collegium, sed quasi certi homines admittentur ad legatum.*

37 D. 35, 2, 1, 5: *Ad municipum quoque legata vel etiam ea, quae deo relinquuntur, lex Falcidia*

Számomra azonban D'Arms magyarázata alapján nem egészen világos, hogy ha a *collegium* szerzőképtelen, akkor ezt a problémát hogyan hidalja át a *curatorok* és a *stipulatio*k jelenléte.

Jelen jogesetünk nem tesz említést sem *stipulatio*król, sem a juttatás megszerzésének akadályairól, feltételezhető, hogy a jogeset Marcus Aurelius uralkodása idején, vagy azt követően keletkezett, amikor is az egyesületek, *collegium*ok már képesek voltak hagyományokat, *fideicommissum*okat szerezni.

AZ EU TAGÁLLAMAINAK ALAPVETŐ ÁLLAMI FUNKCIÓI – HOGYAN MUTATKOZIK MEG AZ ALKOTMÁNYOS IDENTITÁS?

I. Bevezetés

Az Európai Unióhoz való csatlakozás után hazánk egy nagy egész részévé vált. Amikor először megfogalmazásra került az európai integráció elképzelése,² az elsősorban gazdasági integrációt jelentett,³ azonban a kontinenst már többen akarták a történelem során politikai és kulturális szempontból egységesíteni.⁴ Természetesen a korábbi kísérletek sokszínű kontinensünk egyesítésére⁵ kudarcba fulladtak,⁶ vagy rövid ideig tartottak.⁷ Robert Schuman 1950-es beszéde⁸ nyitotta meg az utat az Európai Unió megszületése és a mai formájában ismert integráció felé, 1957-ben pedig aláírtak a római szerződéseket, amelyek létrehozták az Európai Gazdasági Közösséget és az Európai Atomenergia-közösséget.⁹ Az integráció története során az együttműködés

- 1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. Trócsányi László, egyetemi tanár, a Károli Gáspár Református Egyetem rektora, az Állam- és Jogtudományi Kar Közjogi Intézetének professzora
Külső konzulens: Dr. Sulyok Márton, egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem ÁJTJK, Alkotmányjogi Tanszék
- 2 Jean MONNET: az Európai Unió megszületése mögött meghúzódó egyesítő erő, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/jean-monnet_hu (2022. 12. 10.)
- 3 HORVÁTH Klaudia Gabriella: Recenzió: Halmai Péter: Európai gazdasági integráció, *Pro Publico Bono* 10/2, DOI:10.32575/ppb.2022.2.8, 170-178.
- 4 PINTÉR Tibor: Az európai integráció – gazdasági és politikai alapú elméleti megközelítések, *Polgári Szemle* 13. évf., 4–6. szám, 2017, 341–364., DOI: 10.24307/psz.2017.1225
- 5 1728-ban Charles de Saint-Pierre apát 18 szuverén államból álló, határokon kívüli unió létrehozását kezdeményezte, közös kincstárral, egységes gazdasággal. Charles de SAINT-PIERRE: *Projet pour perfectionner l'éducation*, In *Journal littéraire*, vol. 14 (1729), 170.
- 6 Winston CHURCHILL: az „Európai Egyesült Államok” szorgalmazója, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/winston-churchill_hu (2022. 12. 10.)
- 7 FÁBIÁN Attila: *Az integráció elmélete*, Sopron, Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 2011.
- 8 Schuman Plan – European history, <https://www.britannica.com/event/Schuman-Plan> (2022. 12. 10.)
- 9 HALMAI Péter: Európai gazdasági integráció, SCIENTIA RERUM POLITICARUM, Budapest, Dialóg Campus, 2020.

egyre szorosabbá vált, 2004-ben pedig egy alkotmánytervezet is született,¹⁰ amely még inkább egységessé formálta volna az EU-t.¹¹ Ma is számos föderalista törekvés van,¹² amely erők támogatják egy egységes európai alkotmány létrehozását, valamint a teljes integrációt. Ez ellen a tendencia ellen használják fel a tagállamok sok esetben az alkotmányos identitás koncepcióját, valamint a szuverenitás és alapvető állami funkciók fogalmát, mint hivatkozási alapot.¹³ De mit takarnak ezek a fogalmak és miért fontosak az Európai Unió jövője szempontjából?

II. Mi az alkotmányos identitás?

Az alkotmányos identáshoz kettő dolog szükséges: alkotmány¹⁴ és identitás.¹⁵ Ennek

-
- 10 ANGYAL Zoltán: Az Európai Alkotmány szerződés ratifikációs válsága, avagy a közvetlen demokrácia és az integráció kollíziója, in: Sectio Juridica et Politica, Miskolc, *Tomus XXV/1*, 2007, 175-190., ARATÓ Krisztina – LUX Ágnes: Az Európai Unió alkotmányozási kísérlete, In: Jakab András – Körösenyi András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol*, Budapest, 2012, 177-200.
- 11 A hamarosan induló Konvent Európa jövőjéről valószínűleg meghatározó jelentőségű változásokat hoz majd a területen. Bővebben lásd: Conference on the Future of Europe, Report on the final outcome, May 2022: https://prod-cofe-platform.s3.eu-central-1.amazonaws.com/8pl7jfc6ae3jy2doji28fni27a3?response-content-disposition=inline%3B%20filename%3D%22CoFE_Report_with_annexes_EN.pdf%22%3B%20filename%2A%3DUTF-8%27%27CoFE_Report_with_annexes_EN.pdf&response-content-type=application%2Fpdf&X-Amz-Algorithm=AWS4-HMAC-SHA256&X-Amz-Credential=AKIA3LJ-JXGZPDFYVOW5V%2F20221010%2Feu-central-1%2Fs3%2Faws4_request&X-Amz-Date=20221010T115106Z&X-Amz-Expires=300&X-Amz-SignedHeaders=host&X-Amz-Signature=118edd3b1408b780f04bda5a6c1f5c048cfd200a48d6923cba2f7974b94a0ae9 (2022.12.11.)
- 12 A Federal Alliance of European Federalists: A Comprehensive Federal Constitution for Europe, FAEF, The Hague, April 2022.
- 13 SULYOK Márton – TRIBL Norbert: „A gazda bekeríti házát”? A Német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPP-döntésének jelentősége és az európai integrációért viselt alkotmányos felelősség realitása, *Európai Tükör, Évf. 23 szám 2*, 2020, 7-30. doi: 10.32559/et.2020.2.1
- CHRONOWSKI Nóra: Fordulópont az európai bírói párbeszédben: a Német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPP-döntése, *Közjogi Szemle (13) 2020/2*. 74-79.
- 14 Egyes felfogások szerint az alkotmány a szuverenitás olyan új formáját hozza létre, amit a kezdetektől korlátoznak az egyén jogai. Lásd: Christoph MÖLLERS: „Pouvoir Constituant – Constitution – Constitutionalisation”, In: Armin von Bodgandy – Jürgen Bast (szerk.): *Principles of European Constitutional Law*, Oxford – München: Hart – Beck 2009, 169–204, 186–187.
- 15 Az alkotmánynak van egy az identitását adó magja, ami megváltoztathatatlan elvekből áll, Lásd: Carl SCHMITT: *Constitutional Theory*, Durham – London: Duke University Press, 2008, 150–155.; Carlos BERNAL: Unconstitutional Constitutional Amendments in the Case Study of Colombia: An Analysis of the Justification and Meaning of the Constitutional Replacement Doctrine, *ICON 2013/2*. 348.

megfelelően először az „alkotmány négy sarka között”¹⁶ kell keresnünk az alkotmányos identitást, tehát az alkotmány tartalmát kell kiindulópontként vennünk.

1. Az Alaptörvény értelmezése

Az Alaptörvény R) cikk (4) bekezdése értelmében „Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme az állam minden szervének kötelessége.”

Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdése is tartalmaz az önazonosságra vonatkozó gondolatokat, mikor kimondja: „[...] Magyarország védi a gyermekek születési nemének megfelelő önazonossághoz való jogát, és biztosítja a hazánk alkotmányos önazonosságán és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelést.” Ezzel a gondolattal a jövő nemzedékekhez kapcsolja az Alaptörvény az önazonosság védelmét és kapcsolatot alakít ki a múlt, jelen és jövő magyarjai között a koncepció által.

Azonban az Alaptörvényen kívül az Alkotmánybíróság is többször értelmezte már a koncepciót. Mivel „Magyarország alkotmányos önazonossága nem statikus és zárt értékek jegyzéke”,¹⁷ egy állam alkotmánya sem tartalmazhat pontos fogalmat, hanem csak annak essenciája szövi át az alkotmányt. Az Alkotmánybíróság gyakorlatában kifejtette, hogy a koncepció elválaszthatatlan részét képezik történeti alkotmányunk vívmányai, valamint a történeti alkotmányfejlődés alapján létrejött olyan jogi tények, amelyekről még az Alaptörvény módosításával sem lehetne lemondani.¹⁸ Bár példálózó jelleggel kiemelhető több összetevője, mint például a szabadságjogok, a hatalommegosztás, a köztársasági államforma, a közjogi autonómiák tisztelete, a vallásszabadság, a törvényes hatalomgyakorlás, a parlamentarizmus, a jogegyenlőség, a bírói hatalom

16 SÜLYÖK Márton: Nemzeti és alkotmányos identitás a nemzeti alkotmánybíróságok gyakorlatában, in: Jakó Mira Anna (szerk.): *Nemzeti identitás és alkotmányos identitás az Európai Unió és a tagállamok viszonylatában*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézete 2014, 44-62.

17 22/2016. (XII. 5.) AB határozat [65]

18 22/2016. (XII. 5.) AB határozat Varga Zs. András párhuzamos indokolása [112] Az ország alkotmányos kormányzása egyike volt azoknak az alapértékeknek, amelyekhez a nemzet mindenkor ragaszkodott, és amely akkor is élő érték volt, amikor az országot vagy nagyobb részét idegen hatalmak tartották megszállásuk alatt. Ezt a jogi értéket jogszabályok jelenítették meg, azokból ismerhető fel: szabadságjogok és hatalomkorlátozás (Aranybulla), közjogi autonómiák tisztelete (Tripartitum), vallásszabadság (tordai törvények), törvényes hatalomgyakorlás (Pragmatica Sanctio), parlamentarizmus, jogegyenlőség (1848. évi áprilisi törvények), hatalommegosztás, bírói hatalom elismerése, nemzetiségvédelem (a kiegyezés törvényei). Ezek történeti alkotmányunk olyan vívmányai, amelyeken az Alaptörvény és általa a magyar jogrendszer nyugszik. Mivel az önazonosságot alkotó értékek a történeti alkotmányfejlődés alapján jöttek létre, olyan jogi tények, amelyekről nemcsak nemzetközi szerződéssel, de még az Alaptörvény módosításával sem lehetne lemondani, mivel jogi tények jogalkotás útján nem változtathatók meg.

elismerése, a velünk élő nemzetiségek védelme,¹⁹ az önazonosságnak mindezek csupán magját képezik.

Az identitás fogalmát is érdemes megvizsgálunk, mint az alkotmányos identitás másik összetevőjét. Általános értelemben az identitás „egy személy alapvető, essen-
ciális lénye, amely megkülönbözteti őt másoktól, különös tekintettel az önvizsgálat tárgyára, vagy visszaható cselekvésre,”²⁰ a jelenleg vizsgált értelemben azonban utalhat ez a kifejezés az alkotmányos rendszert életre hívó és meghatározó közösségre, az alkotmányozó hatalom letéteményeseire vagy az alkotmány tárgyára is.²¹ A nemzet, mint alkotmányozó hatalom letéteményese összességében egy olyan közösség, amelyet történelmi-kulturális kötelék köt össze, és egy területen vagy államban él.²² Bár a nemzeti alkotmányos identitás fogalma nem választható le a nemzeti identitás fogalmáról, hiszen a nemzeti identitás az alkotmányjog számára értékelhető területeken forrása az alkotmányos önazonosságnak, valamint az alkotmányos identitás alakíthatja, és alakítja is a nemzeti identitást,²³ a két fogalom nem ugyanaz.

2. Alkotmányos identitás és szuverenitás

Az Alkotmánybíróság értelmezésében az alkotmányos identitás és a szuverenitás nem komplementer, hanem egymással több szempontból is összefüggő fogalmak.²⁴ Magyarország szuverenitásának védelme egyszersmind az önazonosság védelme is.

19 22/2016. (XII. 5.) AB határozat [65]

20 A. S. HORNBY – M. DEUTER – J. BRADBERY – J. TURNBULL: *Oxford advanced learner's dictionary of current English*, Oxford, England: Oxford University Press, 2015, 1402.

21 Michel ROSENFELD: *Identity of the Constitutional Subject: Selfhood, Citizenship, Culture and Community*, Routledge, London and New York, Taylor and Francis Group, 2010. 163-169.

22 CSEKEY István: *A magyar nemzetfogalom*, In: Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Hungaricae Francisco-Josephinae sectio juridico-politica, 1938, 107-191.

23 KRUZSLICZ Péter: *A nemzeti alkotmányosság tagállami alapjai: a nemzeti szuverenitás és a nemzeti alkotmányos önazonosság, különös tekintettel a francia jogelméletre és a magyar joggyakorlatra*, Doktori (PhD) értekezés, Szeged, 2019, 111-117.

24 Varga Zs. András a 2/2019. (III. 5.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolása [99] A fent kifejtettek alapján az Alkotmánybíróság értelmezésében az alkotmányos identitás és a szuverenitás nem komplementer, hanem egymással több szempontból is összefüggő fogalmak. Egyrészt, Magyarország – úgy is, mint az Európai Unió belüli tagállam – alkotmányos identitásának megőrzését alapvetően szuverenitása (annak megőrzése) teszi lehetővé. Másrészt, az alkotmányos identitás elsősorban szuverén aktuson – alkotmányozáson – keresztül nyilvánul meg. Harmadrészt, Magyarország történelmi küzdelmeit is figyelembe véve, az ország szuverén döntési jogköreinek megőrzésére való törekvés maga is része az ország nemzeti identitásának és – az alaptörvényi elismerésen keresztül – az alkotmányos identitásnak is. Negyedrészt az állami szuverenitás nemzetközi jogban elismert legfőbb ismérvei hazánk történelmi adottságai folytán szorosan összekapcsolódtak Magyarország alkotmányos identitásával.

Az Európai Unió vonatkozásában ez azt jelenti, hogy Magyarország alkotmányos önazonossága már akkor is létezett, amikor tagállamként csatlakoztunk az Unióhoz. A csatlakozási szerződés ezért nem értelmezhető úgy, hogy általa az alkotmányos önazonosságról Magyarország lemondott volna.²⁵ A szuverenitás megőrzésének egyre növekvő tendenciája részeként értelmezhető az is, hogy az Alkotmánybíróság értelmezésében, ha a közös hatáskörgyakorlás érvényesülése hiányos, Magyarország a fenntartott szuverenitás vélelmének megfelelően jogosult az adott, nem kizárólagos uniós hatáskör gyakorlására mindaddig, amíg az Európai Unió intézményei meg nem teszik a közös hatáskörgyakorlás hatékony érvényesítéséhez szükséges intézkedéseket.²⁶ A szuverenitás két oldallal rendelkezik: az állami szuverenitás belső oldala az állam azon képességét jelenti, hogy megteremtse és alkalmazza saját jogrendjét, valamint a területén lévő személyek és dolgok felett a legfőbb hatalmat gyakorolja.²⁷ A külső szuverenitás lényege pedig, hogy az állam a nemzetközi élet független szereplője, döntései pedig nem mások jóváhagyásán vagy beleegyezésén múlnak.²⁸

III. Lehet-e az Európai Uniónak alkotmányos identitása?

A szuverenitás és alkotmányos identitás koncepciójának vizsgálata az Európai Unió lehetséges alkotmányos identitásának elméleti kérdéseire vezet minket. Bár kétségtelenül létezik európai identitás,²⁹ ez jelenleg egy kulturális koncepció, amelynek alkotmányos szintre emeléséhez hiányzik a két komponens egyike: az alkotmány. Ezen felül érdemes azt is kiemelni, hogy az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) 4. cikk (2) bekezdése kiemeli, hogy „Az Unió tiszteletben tartja a tagállamoknak a Szerződések előtti egyenlőségét, valamint nemzeti identitását, amely elválaszthatatlan része azok alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésének, ideértve a regionális és helyi önkormányzatokat is.” Mindez biztosítja a tagállamokat nemzeti önazonosságuk védelméről. Azonban megfigyelhető egy tendencia az elhíresült Német Szövetségi Alkotmánybíróság (Bundesverfassungsgericht, a továbbiakban: BverfG) PSPP-ítélete³⁰ után, amely során a tagállamok igyekeznek kiemelni alkotmányos identitásuk elsődlegességét.

25 22/2016. (XII. 5.) AB határozat [113]

26 32/2021. (XII. 20.) AB határozat rendelkező rész, I. pont

27 CHRONOWSKI Nóra – PETRÉTEI József: Szuverenitás, in: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, Budapest, Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András, 2020.

28 Kiss Barnabás: A nemzetközi jog hatása a szuverenitás „klasszikus” közjogi elméletére Szabó József munkássága tükrében, In: *Acta Universitatis Szegediensis : acta juridica et politica*, (77), 2014, 313-322.

29 GÖNCZ Borbála: Európai identitás?! *Pro Minoritate*, 22(1), 2011, 79–95. <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2013/ProMino-1301-05-Goncz.pdf>.

30 BvR 859/15, 1-237.

Németország önonazonosság-értelmezése hosszú múltra tekint vissza, hiszen a Solange I ítéletében³¹ a Német Szövetségi Alkotmánybíróság nyíltan szemfordult az Európai Bírósággal, amikor kimondta, hogy saját eljárása szempontjából a közösségi rendeletek törvénynek minősülnek, így közvetlen alkotmányossági felülvizsgálat tárgyát képezhetik, és a BVerfG a közösségi rendeletek német alaptörvénynek való megfelelését alapjogi szempontból vizsgálhatja, illetve amennyiben ütközés áll fenn a közösségi jog és valamely alapjogot garantáló alkotmányos rendelkezés között, a német alkotmányos rendelkezés érvényesül mindaddig, amíg a közösségi intézmények megfelelő eljárásban az ütközést meg nem szüntetik [...].³² Az 1986-os³³ Solange II ítéletében³⁴ a BVerfG elismerte, hogy a Közösségek elkötelezték magukat egy erősebb jogvédelem irányába, és megállapította, hogy „[...] a BVerfG a jövőben nem gyakorolhatja azon hatáskörét, amely során dönt a másodlagos közösségi jogalkotás alkalmazhatóságáról [...], és nem vizsgálja felül ezt a jogalkotást a GG-ben foglalt alapjogi mérce szerint.”³⁵ Az uniós jog és a nemzeti jog közötti határvonal tekintetében ultra vires kontrollt jelent³⁶ ez az ítélet, csakúgy, mint³⁷ a nemrégiben hírhedté vált PSPP-döntés is.³⁸

IV. Az alapvető állami funkciók

A már említett EUSZ 4. cikk (2) bekezdése nem csupán a nemzeti identitásra vonatkozóan tartalmaz garanciákat, hanem azt is kimondja, hogy „[...] Tiszteletben tartja az alapvető állami funkciókat, köztük az állam területi integritásának biztosítását, a közrend fenntartását és a nemzeti biztonság védelmét. Így különösen a nemzeti biztonság az egyes tagállamok kizárólagos feladata marad.” Tehát ez a rendelkezés példálózó

31 BVerfGE 37, 271 2 BvL 52/71 (1971)

32 ORBÁN Endre: Quo vadis, „alkotmányos identitás”? *Közjogi Szemle*, 2018.

33 Az alapjogvédelmi vonatkozásokról lásd: MARINKÁS György: Az emberi jogok védelmének fejlődése az Európai Unióban: az Unió csatlakozása az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez, valamint a joggyakorlat fejlesztése a bíróságok részéről, *Miskolci Jogi Szemle*, 2013, 97-121.

34 BVerfGE 73, 339, 2 BvR 197/83 (1983)

35 A GG alapjogi garanciáinak megfelelő, közösségi szintű alapjogvédelem

36 Oliver GARNER: The Borders of European Integration on Trial in the Member States: Dansk Industri, Miller, and Taricco. *European Journal of Legal Studies*. Vol. 9., No. 2., 2017, 1-12. https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/46065/EJLS_2017_EditGarner237UK.pdf?sequence=1&isAllowed=y

37 Hasonló esetek: Dansk Industri (Dánia) Case no.15/2014 Dansk Industri (DI) acting for Ajos A/S vs. The estate left by A. és a Miller (Egyesült Királyság) R (on the application of Miller and another) v. Secretary of State for Exiting the European Union [2017] UKSC 5.

38 A döntést követően alkotmányjogászok egy csoportja közös nyilatkozatot tett közzé, amelyben kinyilvánítják, hogy megengedhetetlen, hogy egy nemzeti alkotmánybíróság kinyilvánítsa egy az EUB által hozott döntésről annak alkalmazhatatlanságát: <https://verfassungsblog.de/national-courts-cannot-override-cjeu-judgments/> (2022.12.14.)

jelleggel felsorolja, hogy mik tartoznak az alapvető állami funkciók körébe. Azonban taxatív felsorolás nincs, és az állami funkciók diverzifikáltságára, valamint dinamikus jellegére tekintettel nem is egyszerű megfogalmaznunk, hogy mi tartozhat még ebbe a védett körbe. A platformszabályozást nevezném meg még egy olyan területnek, ahol az alapvető állami funkciók a jövőben egyre nagyobb jelentőségre tehetnek szert. Ennek az az oka, hogy a releváns diskurzusok, az állampolgárok személyes adatai, sőt a nemzetek gazdagságának nagy része online létezik, különböző digitális platformokon. Ezekre a platformokra vonatkozóan szükséges az államoknak előírásokat készíteniük, hiszen ezek a szabályozások az államok érdekeinek védelmét jelenthetik, legyen szó adatvédelmi, médiajogi vagy akár versenyjogi kérdésekről. A digitális kor sok új dimenziót hozott magával, ahol az állami funkciók valóban létfontosságúak.

V. Összegzés

A vizsgált témák mind az Európai Unió jövőjéről folytatott diskurzus szükségességére vezetnek vissza. Az Európai Unió jövőjéről szóló konferencia,³⁹ valamint az ehhez kapcsolódó események eredményeinek összegzése mellett olyan kérdések egyértelmű megválaszolásának irányába is mutatnak az eddig feltárt problémák, mint a tagállamok hatáskörének és alapvető állami funkcióinak pontosabb tisztázása, illetve az egyes állami funkciók gyakorlásának integrációs korlátai. A Konvent során 49 javaslat és 326 intézkedés,⁴⁰ kerül majd megvitatásra, valamint új politikai célkitűzések, és bizonyos esetekben az EU elsődleges jogforrásainak, a Szerződéseknek módosításaira vonatkozó javaslatok is.⁴¹ Ennek eredményei között nem tartom elképzelhetetlennek, hogy a tagállamok alkotmányos identitása és az EU esetleges hatáskörének bővítése, jelentőségének növekedése is heves vitát fog kiváltani.

39 Conference on the Future of Europe, Report on the final outcome, May 2022: https://prod-cofe-platform.s3.eu-central-1.amazonaws.com/8pl7jfc6ae3jy2doji28fni27a3?response-content-disposition=inline%3B%20filename%3D%22CoFE_Report_with_annexes_EN.pdf%22%3B%20filename%2A%3DUTF-8%27%27CoFE_Report_with_annexes_EN.pdf&xresponse-content-type=application%2Fpdf&X-Amz-Algorithm=AWS4-HMAC-SHA256&X-Amz-Credential=AKIA3LJXGZPDFYVOW5V%2F20221010%2Ffu-central-1%2Fs3%2Faws4_request&X-Amz-Date=20221010T115106Z&X-Amz-Expires=300&X-Amz-SignedHeaders=host&X-Amz-Signature=118edd3b1408b780f04bda5a6c1f5c048cfd200a48d6923c-ba2f7974b94a0ae9 (2022. 12. 10.)

40 Parliament activates process to change EU Treaties, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220603IPR32122/parliament-activates-process-to-change-eu-treaties> (2022. 12. 10.)

41 A Bizottság közzétette az Európa jövőjéről szóló konferencia nyomán született javaslatok első elemzését, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_22_3750 (2022. 12. 10.)

Irodalomjegyzék:

- ANGYAL Zoltán: Az Európai Alkotmány szerződés ratifikációs válsága, avagy a közvetlen demokrácia és az integráció kollíziója, in: Sectio Juridica et Politica, Miskolc, *Tomus XXV/1*, 2007, 175-190.
- ARATÓ Krisztina – LUX Ágnes: Az Európai Unió alkotmányozási kísérlete, In: Jakab András–Körösényi András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol*, Budapest, 2012, 177-200.
- Carlos BERNAL: Unconstitutional Constitutional Amendments in the Case Study of Colombia: An Analysis of the Justification and Meaning of the Constitutional Replacement Doctrine, *ICON 2013/2*. 348.
- CHRONOWSKI Nóra: Fordulópont az európai bírói párbeszédben: a Német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPP-döntése, *Közjogi Szemle (13) 2020/2*. 74-79.
- CHRONOWSKI Nóra – PETRÉTEI József: Szuverenitás, in: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, Budapest, Alkotmányjog rovat, rovszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András, 2020.
- Winston CHURCHILL: az „Európai Egyesült Államok” szorgalmazója, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/winston-churchill_hu (2022. 12. 10.)
- CSEKEY István: *A magyar nemzetfogalom*, In: Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Hungaricae Francisco-Josephinae sectio juridico-politica, 1938, 107-191.
- FÁBIÁN Attila: *Az integráció elmélete*, Sopron, Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 2011.
- Oliver GARNER: The Borders of European Integration on Trial in the Member States: Dansk Industri, Miller, and Taricco. *European Journal of Legal Studies*. Vol. 9., No. 2., 2017, 1-12. https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/46065/EJLS_2017_EditGarner237UK.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- GÖNCZ Borbála: Európai identitás?! *Pro Minoritate*, 22(1), 2011, 79–95. <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2013/ProMino-1301-05-Goncz.pdf>.
- HALMAI Péter: Európai gazdasági integráció, SCIENTIA RERUM POLITICARUM, Budapest, Dialóg Campus, 2020.
- A. S. HORNBY – M. DEUTER – J. BRADBERY – J. TURNBULL: *Oxford advanced learner's dictionary of current English*, Oxford, England: Oxford University Press, 2015, 1402.
- HORVÁTH Klaudia Gabriella: Recenzió: Halmai Péter: Európai gazdasági integráció, *Pro Publico Bono* 10/2, DOI:10.32575/ppb.2022.2.8, 170-178.
- KISS Barnabás: A nemzetközi jog hatása a szuverenitás „klasszikus” közjogi elméletére Szabó József munkássága tükrében, In: *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, (77), 2014, 313-322.

- KRUZSLICZ Péter: A nemzeti alkotmányosság tagállami alapjai: a nemzeti szuverenitás és a nemzeti alkotmányos önazonosság, különös tekintettel a francia jogelméletre és a magyar joggyakorlatra, Doktori (PhD) értekezés, Szeged, 2019, 111-117.
- MARINKÁS György: Az emberi jogok védelmének fejlődése az Európai Unióban: az Unió csatlakozása az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez, valamint a joggyakorlat fejlesztése a bíróságok részéről, *Miskolci Jogi Szemle*, 2013, 97-121.
- Jean MONNET: az Európai Unió megszületése mögött meghúzódó egyesítő erő, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/jean-monnet_hu (2022. 12. 10.)
- Christoph MÖLLERS: „Pouvoir Constituant – Constitution – Constitutionalisation”, In: Armin von Bodgandy – Jürgen Bast (szerk.): *Principles of European Constitutional Law*, Oxford – München: Hart – Beck 2009, 169–204, 186–187.
- ORBÁN Endre: Quo vadis, „alkotmányos identitás”? *Közjogi Szemle*, 2018.
- PINTÉR Tibor: Az európai integráció – gazdasági és politikai alapú elméleti megközelítések, *Polgári Szemle* 13. évf., 4–6. szám, 2017, 341–364., DOI: 10.24307/psz.2017.1225
- Charles de SAINT-PIERRE: Projet pour perfectionner l'éducation, In *Journal littéraire*, vol. 14 (1729), 170.
- Carl SCHMITT: *Constitutional Theory*, Durham – London: Duke University Press, 2008, 150–155.
- SULYOK Márton: Nemzeti és alkotmányos identitás a nemzeti alkotmánybíróságok gyakorlatában, in: Jakó Mira Anna (szerk.): *Nemzeti identitás és alkotmányos identitás az Európai Unió és a tagállamok viszonylatában*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézete 2014, 44-62.
- SULYOK Márton – TRIBL Norbert: „A gazda bekeríti házát”? A Német Szövetségi Alkotmánybíróság PSPP-döntésének jelentősége és az európai integrációért viselt alkotmányos felelősség realitása, *Európai Tükör; Évf. 23 szám 2*, 2020, 7-30. doi: 10.32559/et.2020.2.1
- Michel ROSENFELD: *Identity of the Constitutional Subject: Selfhood, Citizenship, Culture and Community*, Routledge, London and New York, Taylor and Francis Group, 2010. 163-169.

Alkotmánybírósági határozatok:

- 22/2016. (XII. 5.) AB határozat
 2/2019. (III. 5.) AB határozat
 32/2021. (XII. 20.) AB határozat

Egyéb jogesetek:

BvR 859/15, 1-237.

BVerfGE 37, 271 2 BvL 52/71 (1971)

BVerfGE 73, 339, 2 BvR 197/83 (1983)

Dansk Industri (Dánia) Case no.15/2014 Dansk Industri (DI) acting for Ajos A/S vs. The estate left by A.

Miller (Egyesült Királyság) R (on the application of Miller and another) v. Secretary of State for Exiting the European Union [2017] UKSC 5.

Internetes források:

R. Daniel Kelemen – Piet Eeckhout – Federico Fabbrini – Laurent Pech – Renáta Uitz: National Courts Cannot Override CJEU Judgments, <https://verfassungsblog.de/national-courts-cannot-override-cjeu-judgments/> (2022.12.14.)

Schuman Plan – European history, <https://www.britannica.com/event/Schuman-Plan> (2022.12.10.)

Conference on the Future of Europe, Report on the final outcome, May 2022: https://prod-cofe-platform.s3.eu-central-1.amazonaws.com/8pl7jzfc6ae3jy2doji28fni27a3?response-content-disposition=inline%3B%20filename%3D%22CoFE_Report_with_annexes_EN.pdf%22%3B%20filename%2A%3DUTF-8%27%27CoFE_Report_with_annexes_EN.pdf&response-content-type=application%2Fpdf&X-Amz-Algorithm=AWS4-HMAC-SHA256&X-Amz-Credential=AKIA3LJJXGZPDFYVOW5V%2F20221010%2Feu-central-1%2Fs3%2Faws4_request&X-Amz-Date=20221010T115106Z&X-Amz-Expires=300&X-Amz-SignedHeaders=host&X-Amz-Signature=118edd3b1408b780f04bda5a6c1f5c048cfd200a48d6923cba2f7974b94a0ae9 (2022.12.11.)

A Federal Alliance of European Federalists: A Comprehensive Federal Constitution for Europe, FAEF, The Hague, April 2022. https://www.faeu.eu/en_gb/federal-constitution/ (2022.12.13.)

Conference on the Future of Europe, Report on the final outcome, May 2022: https://prod-cofe-platform.s3.eu-central-1.amazonaws.com/8pl7jzfc6ae3jy2doji28fni27a3?response-content-disposition=inline%3B%20filename%3D%22CoFE_Report_with_annexes_EN.pdf%22%3B%20filename%2A%3DUTF-8%27%27CoFE_Report_with_annexes_EN.pdf&response-content-type=application%2Fpdf&X-Amz-Algorithm=AWS4-HMAC-SHA256&X-Amz-Credential=AKIA3LJJXGZPDFYVOW5V%2F20221010%2Feu-central-1%2Fs3%2Faws4_request&X-Amz-Date=20221010T115106Z&X-Amz-Expires=300&X-Amz-SignedHeaders=host&X-Amz-Signature=118edd3b1408b780f04bda5a6c1f5c048cfd200a48d6923cba2f7974b94a0ae9 (2022.12.10.)

Parliament activates process to change EU Treaties, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220603IPR32122/parliament-activates-process-to-change-eu-treaties> (2022.12.10.)

A Bizottság közzétette az Európa jövőjéről szóló konferencia nyomán született javaslatok első elemzését, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_22_3750 (2022.12.10.)

Tárgyszavak: alkotmányos identitás, alapvető állami funkciók, Európai Unió, szuverenitás, Alkotmánybíróság

ROMA NEMZETISÉGI SZÓSZÓLÓ: DEROGÁL VAGY REPREZENTÁL?

Bevezetés

A tanulmányban a roma nemzetiségi szószóló intézmény alkotmányjogi létjogosultságát kívánom bemutatni a 2022-es választások eredményének tükrében. A szószólói intézmény dogmatikai hátterére csak röviden térek ki, mivel ezt már korábban a szakirodalomban mások (Szabó Zsolt, Móré Sándor, Kállai Péter, Szente Zoltán, Kállai Ernő, Majtényi Balázs, Majtényi György) részletesen megtették. Tanulmányomban inkább a „miért”-ekre és a „hogyan”-ra kívánom a hangsúlyt helyezni, mivel a roma nemzetiségek parlamenti részvétele, illetve annak jelenlegi hiánya számos megválaszolatlan kérdést hagy maga után.

Törvényi határidőt túllépve a romák nem szavazhattak a 2022-es választások nemzetiségi listájára (nem volt kire), és még szószólójuk sem lett a parlamentben.² – írja a Népszava. Felmerül a kérdés, hogy mi az oka annak, hogy nem élt a lehetőséggel a cigányság? A rendszer hibája vagy a cigány vezetők nem alkalmasak a roma reprezentációra? Mi a következménye és milyen üzenetet hordoz magába a parlamenti nemzetiségi szószóló hiánya a jövőre nézve? A tanulmány bemutatja a nemzetiségi szószóló intézmény kialakulásának körülményeit, illetve rávilágít a szószólói intézményt megillető hatáskörök lényeges különbségére az országgyűlési képviselők jogállásához viszonyítva. A tanulmány konkrét példákkal illusztrálja a roma nemzetiségi szószóló eddigi tevékenységét, valamint vizionálja a roma nemzetiségi szószólói intézmény hiátusának következményeit.

A tanulmány nem a nemzetiségi képviselő munkásságát értékeli, hanem a már több mint 10 évnyi gyakorlatra vonatkozó következtetéseket kívánja levonni.

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Dr. habil. Szabó Zsolt egyetemi docens, főállású egyetemi oktató, Károli Gáspár Református egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Doktori iskola

2 Czene Gábor: Romák tízezreinek a voksai vesznek el a parlamenti választáson.https://nepszava.hu/3151772_roma-valasztas-2022-szavazat (Letöltés ideje: 2022.11.10.)

1. Előzmények

A nemzetiségek parlamenti képvisellete, valamint a szószóloi intézmény létjogosultságával összefüggésben korábban már több kérdés merült fel a szakma körében, azonban egyöntetű következtetést nem lehet levonni, arra vonatkozóan, hogy a mandátumot nem szerző nemzetiségi szószóloi valóban képviselő-e.

A nemzetiségi szószóloi intézmény kialakulását megelőzően számos jogalkotói „kísérlet” volt a romák parlamenti reprezentáció egységes szabályozás kivitelezésére. Kezdetben a nemzetiségek képviselétére vonatkozó törvényt módosítási dilemma a jogalkotók körében a rendszerváltás idejére datálódik, amikor a Magyar Népköztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény (a továbbiakban: Alkotmány) módosításra került, és létrehozták az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvényt, amely előírta a Magyar Köztársaságban élő nemzeti és nyelvi kisebbségek parlamenti képviselétének szükségességét. Az Alkotmány 68. § (1) és (2) bekezdése alapján *a Magyar Köztársaságban élő nemzeti és nyelvi kisebbségek részesei a nép hatalmának: államalkotó tényezők, illetve a Magyar Köztársaság védelemben részesíti a nemzeti és etnikai kisebbségeket. Biztosítja kollektív részvételüket a közéletben, saját kultúrájuk ápolását, anyanyelvük használatát, az anyanyelvű oktatást, a saját nyelven való névhasználat jogát.*³ Ezáltal a nemzetiségek jogai bővültek az 1949. évi XX. törvényhez viszonyítva, mivel a korábbi Alkotmány kizárólag a nemzetiségek anyanyelven való oktatását és a nemzeti kultúra ápolását kodifikálta alkotmányos szinten.⁴

A ’89-es módosítás komoly előre lépésnek mutatkozott, viszont annak végrehajtása akadályokba ütközött. A Magyar Köztársaságban élő nemzeti és nyelvi kisebbségek országgyűlési képviselétéről szóló 1990. évi XVII. törvény márciusban lépett hatályban, ám a megalkotott törvény 3 hónap alatt hatályát veszítette. Mindezzel párhuzamosan az Alkotmányt ismét módosították, miszerint a *[...Magyar Köztársaság törvényei az ország területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek képviselétét biztosítják...]*. Az Alkotmánybíróság **35/1992 (VI.10) AB határozatában** mulasztásos alkotmány sértést állapított meg a nemzeti és etnikai kisebbségek országgyűlési képvisellete ügyében. Az AB – az ellenzéki képviselők indítványozására – megállapította, hogy az Országgyűlés az Alkotmány 68. §-a szerinti jogalkotói feladatát elmulasztotta, amellyel alkotmányellenes helyzetet idézett elő. Az Alkotmány 68. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek részesei a nép hatalmának; államalkotó tényezők, de képviselétük nemhogy az akkori Országgyűlésben, de még az önkormányzatok képviselati testületeiben sem volt feltétlenül biztosított.⁵ Az

3 1989. évi XXXI. törvény, az Alkotmány módosításáról. 68 § (1) (2) bekezdés.

4 1949. évi XX. törvény A Magyar Népköztársaság Alkotmánya (Kihirdetve: 1949.VIII.20.)

5 35/1992 (VI.10) AB határozat, döntés kelte: Budapest, 1992.06.02. <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/39AB5B5BA2209BCBC1257DCD00426B62?OpenDocument> (Letöltés ideje: 2022. november 24.)

24/1994. (V.6) AB határozat közvetett utalást tett arra vonatkozóan, hogy a nemzetiségek parlamenti képviseletét biztosítani szükséges, azonban az Alkotmánybíróság a képviselet módját nem határozta meg. Ellentmondásos ezzel szemben az **53/2010. (IV. 29.) AB határozat**, amely azt az álláspontot kívánta hangsúlyozni, hogy az akkori Országgyűlés a nemzetiségi önkormányzati rendszer felállításával már teljesítette a nemzetiségek képviseletére vonatkozó jogalkotási kötelezettségét.

Noha 1993-ban elfogadták a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvényt (Nektv.), amelyben a 20 § (1) bekezdése megteremtette a „kisebbségek országgyűlési képviselet jogát”, azonban annak legitim rendszerbe foglalását más törvény hatáskörébe utalta. A mára már hatályát veszített törvény a kisebbségek számára a saját önkormányzatok megalakítását tette lehetővé, de a törvény tipikus hibája miatt elterjedt az ún. „etnobilizáció”⁶ jelenség okán, a szakirodalom álláspontja szerint „nem beszélhetünk kisebbségi önkormányzatról”.⁷ A kisebbségek helyi szószóelői intézmény bevezetések a helyi kisebbségi önkormányzat hiányát próbálta orvosolni, csupán annyiban hasonlított a mai értelemben vett nemzetiségi szószóelői intézményhez, hogy nem rendelkezett szavazati joggal a települési önkormányzat képviselő-testületének ülésén, kizárólag tanácskozási joga volt.

A parlamenti funkciókra tekintettel rövid említést érdemel az a kérdés, hogy mennyiben járul hozzá a nemzetiségek parlamenti képviselete a képviselet mellett más parlamenti funkciók gyakorlásához. Az alábbiakban a törvényalkotási funkcióban való részvétellel (illetve az abból való kimaradással) részletesen foglalkozom. Ugyanakkor gyakorolhat a nemzetiségeket képviselő személy parlamenti ellenőrzési funkciókat is, különös tekintettel a kormány nemzetiségi politikával, oktatással, kultúrával stb. kapcsolatos tevékenységének ellenőrzésére. Látni fogjuk, hogy a jogalkotó által választott intézmény (a kérdező jog által) szorosabban kapcsolódik a parlamenti ellenőrzés eszközrendszeréhez,⁸ mint a törvényalkotáshoz, még ha nem is illeszthető be a kormány-ellenzék dichotómiába.

Összeségében látható, hogy továbbra is megválaszolatlan maradt a nemzetiségek parlamenti képviseletre vonatkozó kérdés. Több megoldási javaslat érkezett a nemzetiségi képviselet gyakorlatba helyezhető jogi környezet megteremtésére, azonban egészen 2010-ig, az új politikai ideológia kialakulásáig nem volt érzékelhető a változás.

6 Bővebb kifejtését lásd: Pech János: *A nem területi autonómia magyar modellje. Értékelés a hatékony közéleti részvétel fogalmi aspektusai, régiós példái és a Magyarországon élő nemzetiségek parlamenti képviseletének szemszögéből*. Pécs, 2018. 76. o. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23179/pach-janos-phd-2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Letöltés ideje: 2022. november 24.)

7 Lásd pl. Majtényi Balázs, Majtényi György: *Cigánykérdés Magyarországon*, Budapest, 2012, Lebír Kiadó, 120-123. o.

8 Részletesen lásd Szabó Zsolt: A parlamenti ellenőrzés fogalma és eszközei, *KÖZJOGI SZEMLE* 2010/3, pp. 54-63. o.

2. „Megoldás” a 2010-2014. évi parlamenti ciklusban

A nemzetiségek képviseletére vonatkozó jogalkotás hiányát a 2010-es parlamenti ciklus ideológiája igyekezett felszámolni. Az Országgyűlés egyértelmű céljának tűnt a nemzetiségek reprezentatív jogi helyzetének kibővítése, strukturális átalakítása, valamint a kisebbségek védelme. A 2011-es választási törvény⁹ megteremtette a 13 törvényben elismert nemzetiség parlamenti képviselet lehetőségét¹⁰ és ezzel egyidejűleg létrehozta a nemzetiségi, kedvezményes mandátum intézményét,¹¹ valamint az előző hiányában a nemzetiségi szószóoló intézményt.¹²

2.1. Kedvezményes mandátum kudarcai

Jelen tanulmány ugyan nem a kedvezményes kvóta intézmény sajátosságait kívánja értékelni, viszont feltehető a kérdés, hogy az intézmény sajátossága alkotmányjogi szempontból mennyire állja meg a helyét, mennyiben sérti a választójog egyenlőségének követelményét. A jogirodalom¹³ ebben a kérdésben nem tud egységes álláspontra jutni. Erdős Csaba például arra mutatott rá, hogy a kedvezményes kvóta szinte valamennyi részlete megkérdőjelezhető,¹⁴ de Pap András László¹⁵ szerint is a preferenciális mandátum-szerzés önmagában korlátozza a választójog egyenlőségét és azt a következtetést vonja le, hogy a jogalkotó szükségtelen mértékben korlátozza a választójog egyenlőségének elvét. Azonban a szakmában van olyan álláspont is, miszerint az egyenlő választójog ilyen szintű korlátozása legitím célnak tekinthető.

9 Az országgyűlési képviselők választásáról szóló 2011. évi CCIII. törvény.

10 1. melléklet a 2011. évi CLXXIX. törvényhez „E törvény értelmében nemzetiségnek minősül: a bolgár, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a roma, a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán.”

11 Az egyes nemzetiségek az országos listán a nemzetiségi önkormányzatok által állított nemzetiségi listáról kedvezményes nemzetiségi mandátumot szerezhetnek. A kedvezményes nemzetiségi mandátumhoz kedvezményes kvótát állapítanak meg, amely alapján az egyes nemzetiségek egy mandátumra jogosultak. A kedvezményes kvóta megállapításához összeítik a pártlistákra és a nemzetiségi listákra leadott szavazatokat, amit először elosztanak az országos listán kiosztható mandátumok számával (93), majd négygel. Ha valamely nemzetiségi lista nem éri el a kvótát, és így nem jut képviselői helyhez, akkor az adott nemzetiséget a nemzetiségi lista első helyén szereplő jelölt nemzetiségi szószólóként képviselheti a parlamentben.

12 Szabó, Zsolt: A nemzetiségi szószólok, In: Karsai, József (szerk.) A képviselők és a nemzetiségi szószólok jogállása és javadalmazása, Budapest, Magyarország: Országgyűlés Hivatala (2014) 79 o. pp. 49-52.

13 Példálkozó felsorolás: Erdős Csaba, Pap András, Kállai Péter, Schanda Balázs, Kurunczi Gábor

14 Lásd: Erdős Csaba: *Dilemmák a nemzetiségek országgyűlésével kapcsolatban*. Quot Capita Tot Sententiae (Győr: Batthyány Lajos Szakkollégium 2013) 249-273. o.

15 Pap András László: *Identitás és reprezentáció. Az etnikai hovatartozás meghatározásától a politikai képviseletéig*. Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2007. 219-254.o.

A kedvezményes mandátumot – az előírt magas szavazatszám miatt¹⁶ – egyetlen nemzetiség sem volt képes elérni eddig, de még megközelíteni sem. A 13 nemzetiség közül – a jelenlegi szabályozási rendszer értelmében – mindösszesen négy nemzetiségnek lenne lehetősége arra, hogy kedvezményes mandátumot szerezzen, mivel a többi 9 nemzetiségnek a létszáma még a húszszáz is alig éri el.¹⁷ Ugyan az Alkotmánybíróság korábban az **1040/B/1999. AB határozatában** kiemelte azt, hogy a nemzetiségek parlamenti képviselőinek megteremtésének érdekében, az Országgyűlés az általánostól kedvezőbb szabályokat alkothat, azonban egy olyan jogintézmény létrehozása, amely megkérdőjelezi a választójog egyenlőségének az elvét, az nem feltétlenül megoldás a problémára, hanem egy alkotmányjogi szempontból megtámadható, a nemzetiségeket politikai szempontból még inkább hátrányos helyzetbe való helyezése, ami nem a megoldást kívánja erősíteni, hanem a már meglévő jogaik létét veszélyeztetheti.

3. Szimbolikus képviselő

Az új választási rendszer talán leginkább problematikusnak tűnő intézménye a nemzetiségi szószólói jogintézmény. Az országgyűlési választásokon nemzetiségi listát állító, azonban kedvezményes mandátumhoz szükséges szavazatszámot el nem érő nemzetiségek – függetlenül a nemzetiségi listára érkezett szavazatok számától – jogosultak szószólót juttatni a Parlamentbe képviselőik érdekében. A szószólók által az Alaptörvény azon rendelkezése is megvalósításra került, amelynek értelmében a nemzetiségek részvételét az Országgyűlés munkájában biztosítani kell.¹⁸

Az új választási szabályokat először a 2014-es országgyűlési választásokon alkalmazták. A kedvezményes kvóta számmisztikai kudarcra miatt evidensnek tűnt, hogy ez az intézmény kapja majd a leginkább hangsúlyosabb szerepet és ez lehet a megoldás a nemzetiségek „parlamenti képviselőre”. Képviselő-választás helyett ők képviselik a nemzetiségeket a Parlamentben. Jogállásukat tekintve a szószólói intézmény elhatárolódik a parlamenti képviselőtől, mivel a „rendes” képviselői jogosítványokhoz képest kevesebb joggal rendelkeznek. Alkotmányossági szempontból is felvetődött már korábban azon kérdés, hogy a jogintézmény tekinthető-e tényleges képviselőnek a Parlamentben. Az eddigi kutatások alapján, elmondható, hogy a jogalkotó a szószólói intézmény bevezetésével nem feltétlenül teremtette meg a parlamenti képviselőt,

16 A kedvezményes kvóta eléréséhez, 2014-ben 22 022 szavazatot jelentett. Ennyi szavazatra lett volna szükség ahhoz, hogy a nemzetiségi lista vezetője képviselőként bekerüljön az Országgyűlésbe. Adatok: Nemzeti Választási Iroda honlapján nem elérhetőek, Kállai Péter: Képviselő-e a szószóló? Nemzetiségi képviselő a magyar Országgyűlésben. – MTA Law Working Papers – 2017/12. 5 o. <http://real.mtak.hu/121484/> (Letöltés ideje: 2022. november 26.)

17 Lásd részletesen: Kállai Péter (17 lj.) 5-6. o.

18 Alaptörvény, 2. cikk (2) bekezdése: *A Magyarországon élő nemzetiségek és népcsoportok részvételét az Országgyűlés munkájában sarkalatos törvény szabályozza.*

hiszen elvette tőlük a képviselet megvalósításához feltétlenül szükséges jogosultságot. Egy olyan képviseleti intézmény, amely nem rendelkezik szavazati joggal, kizárja az interpellációt az Országgyűlés ülésén, valamint csak akkor kaphat szót, ha a házbizottság megítélése szerint a napirendi pont a nemzetiségeket jogait vagy érdekeit érinti nem nevezhető képviseletnek. Kizárólag tanácskozási joggal van felruházva az állandó bizottság munkájában, de ebben az esetben is a házbizottság döntése alapján, amennyiben a bizottság munkája érinti a nemzetiségek jogait és/vagy érdekeit, vagy, akkor, ha a házelnök így dönt.¹⁹

A nemzetiségeknek be kell érniük ezzel a kisebb hatáskörrel rendelkező intézménnyel, mivel a kedvezményes mandátum egyelőre megvalósíthatatlannak látszódik. A nemzetiségeket képviselő országgyűlési bizottság tagjai, a bizottság munkájában azonban szavazati joggal vesznek részt. Az állandó bizottságok, illetve a törvényalkotási bizottság ülésein – az érintett bizottság elnökének döntése alapján vagy nemzetiségeket érintő napirendi pont tárgyalásán külön döntés nélkül –, tanácskozási joggal vesznek részt. Jelen tanulmány a bizottság tevékenységeit, feladatainak elemzéseit és eredményeit²⁰ nem részletezi.

4. Farkas Félix roma szószóló

4.1. Tanulmányidőszak (2014-2018)

Kezdetben a nemzetiségek képviselete érdekében létrehozott jogintézmény a roma szószóló nem volt tekinthető érdemben aktív időszakknak. Összeségében kevés interaktivitás jellemezte a szószólókat, azonban a roma nemzetiségi szószóló tevékenysége feltűnően inaktívnak mutatkozott. A legnagyobb nemzetiség ügyét kellett volna képviselnie országgyűlési szinten, ehelyett mindösszesen a négy év alatt háromszor élt a szószólói intézmény adta felszólalás lehetőségével.

Első felszólalása a megválasztását követő fél év utánra datálódik,²¹ ahol közel két percben a hazánkban élő Nemzetiségi Önkormányzatok nevében (mind a 13 nemzetiséget ideértve) kérte a Kormánytól a növelt finanszírozás mihamarabbi folyósítását, megemelt feladatainak ellátása érdekében, valamint Ritter Imre német szószólót megerősítve, kérte, hogy a Kormány támogassa a nemzetiségi önkormányzatok költségvetés emelésének igényét.

19 Lásd részletesebben: MórÉ Sándor: *A nemzetiségi szószólói intézmény jogi kerete és művelődésének első két éve*. Parlamenti Szemle 2016/2. 38-39.o. <https://parlamentiszemle.hu/wp-content/uploads/2017/09/parlamentiszemle-parlamentiszemle-20162-lapszam-2016-02-02cikk.pdf> (Letöltés ideje: 2022. november 30.)

20 MÓRÉ (Lj.20.) 42-49.o.

21 Ülésnap: 2014. november 21., Felszólalási idő: 1 perc 55 másodperc, Téma: Magyarország 2015. évi központi költségvetése. Általános vita folytatása és lezárása. <https://www.parlament.hu/> (Letöltés ideje: 2022. december 01.)

2017. decemberében²² a JOBBIK volt Országgyűlés képviselőjét felszólította arra, hogy mondjon le és erkölcstelen, embertelen magatartásnak minősítette azt, hogy a képviselő párttársaival együtt a holokauszt áldozatain viccelődtek és büntetésre, de legalább bocsánatkérésre szólította fel őket.

Továbbá a roma nemzetiség nevében kifejezte hálóját a Kormány felé,²³ hogy nem propagandaként használja az esélyegyenlőség eszméjét, a felzárkóztatás fogalmát, hanem valódi lépéseket tesz és komoly lehetőségeket tesz a romák számára az integráció érdekében. Értékelő beszédében köszönetet nyilvánított a Kormánynak, hogy az általuk létrehozott programok (pl. ösztöndíjprogramok, Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat) megteremtették a lehetőséget a felzárkóztatásra.

Látható, hogy Farkas Félix szószóló tevékenysége a 2014 és 2018 időszakban számában és tartalmában sem reprezentatív. Az első és a második felszólalás között eltelt több mint három év, amely időszak alatt számos esetben kellett volna, hogy a romák érdekében felszólalást indítványozzon, valamint szükséges lett volna, hogy a nemzetiségek képviselőjében képviseltesse magát.

4.2. *Proaktív időszak (2018 – 2022)*

A roma szószóló tevékenysége produktív korszakának mutatkozott. Összesen 26 alkalommal szólalt fel, több témát érintve. Felszólalt a cigányságot ért támadások elleni védekezés fontosságáról, a hazai cigánysággal kapcsolatos támogatásokról, a 2020. évi költségvetés vonatkozásában felmerülő kérdésekben kifejtette álláspontját, illetve a roma kultúra ápolásának és megőrzésének fontosságát hangsúlyozta és számos felszólalásában kifejezte köszönetét a Kormánynak, hogy erkölcsi és anyagi támogatásokban is megmutatkozott az Országgyűlés elköteleződése a roma kérdésekben.

Alkotmányjogi szempontból megkérdőjelezhető azonban, azon felszólalása, amely 2021. évi népszámlálással kapcsolatos vitákban felmerült. Farkas Félix kötelezővé tenné a válaszadást nemzetiségi hovatartozásával, illetve az anyanyelvével, nyelvhasználattal kapcsolatos kérdések megválaszolását. Szerinte szükséges felmérni a Magyarországon élő nemzetiségeket a nemzetiségi önkormányzati rendszerrel összefüggő feladatok és a jövőbeli költségvetés meghatározása szempontjából is, hiszen a nemzetiségi önkormányzatok legitimitását az adja meg, ha szám szerint is tudjuk, hogy mennyien vagyunk magyarként valamely nemzetiséghez tartozóak. A 2020-ban berobbant világválság miatt 2022-re elhúzódó népszámlálásban végül önkéntes válaszadási lehetőség volt

22 Ülésnap: 2017. december 11., Felszólalási idő: 2 perc 18 másodperc, Téma: A JOBBIK képviselőinek napvilágra került megnyilvánulásai. Napirend utáni felszólalások. <https://www.parlament.hu/> (Letöltés ideje: 2022. december 01.)

23 Ülésnap: 2017. december 12., Felszólalási idő: 4 perc 43 másodperc, Téma: A közoktatás aktuális helyzete. Napirend utáni felszólalások. <https://www.parlament.hu/> (Letöltés ideje: 2022. december 01.)

az anyanyelvi, nemzetiségi hovatartozás és a nyelvhasználattal kapcsolatban feltett kérdések is egyaránt. Szerinte ma Magyarországon magánemberként is – nem csak szószólóként – büszkén vállalható a cigány származás.²⁴ A 2022-es népszámlálás során keletkezett nemzetiséghez kapcsolódó KSH adatok jó tükör lehet majd a kijelentés alátámasztására vagy esetleg megcáfolására.

Farkas Félix többször hangsúlyozta, hogy a Kormány politikájának köszönhetően a romáknak nem kell tartania már a megkülönböztetéstől, a többségi társadalom haragjától, a romák munkaerőpiaci megkülönböztetésétől. A szószóló politikájára jellemző volt a Kormány védelme és az ellenzék derogálása. Az ORÖ elnöke szerint cigány kérdésekben nem konszenzusra és problémafelvetésre törekedett, amely a romákat leginkább érinti, hanem a Kormány álláspontjával megalkuvó képviselőket látott el. A szószóló a kormány szegregáció elleni elköteleződéséről beszélt. Napirend előtti felszólalásában felszólította az ellenzéket, hogy „ne szimpátiatüntetésbe csomagolt gyűlöletbeszéddel akarja hergelni a cigányságot”. Mindeközben 2020-ban a „Gyöngyöspatai szegregációs perben”²⁵ Orbán Viktor miniszterelnök, a Kúria²⁶ felülvizsgálati eljárásban hozott döntését mélyen igazságtalannak nevezte, miszerint egy „etnikailag meghatározó népcsoport tagjai egy nagy jelentőségű összeget fognak kapni mindenfajta munkavégzés nélkül”.

5. Nincs szükség nemzetiségi szószólóra

A 2021. november 09-i ORÖ nemzetiségi jelöltállító közgyűlésen már érzékelhető volt Farkas Félix bukása. Agócs János 3-mal több szavazatot kapott, így ő lett a nemzetiségi lista vezetője. Agócs János 21 szavazattal a nemzetiségi lista vezetője lett, Farkas Félix, eddigi szószóló, a Lungo Drom jelöltje pedig 18 szavazatot kapott. A nemzetiségi névjegyzékben szereplő választópolgárok száma 2022-ben 32 393 fő,²⁷ ezzel Agócs Jánosnak lehetősége lett volna, hogy nem csak szószólói, de akár kedvezményes nemzetiségi mandátumot is szerezhessen. Ezt az eredményt Farkas Félix helyett Buczó Csanád²⁸ megövtá és felülvizsgálati eljárást²⁹ kezdeményezett. A

24 Számlálóbiztosként vettem részt a 2022-es népszámláson. Az adatgyűjtés során közel 200 személyi kérdőívet töltöttem ki. Az adatszolgáltatók több mint a fele roma származású volt. A megkérdezettek közül egy ember vállalta cigány nemzetiséghez való tartozását.

25 Lásd bővebben: Kúria Sajtótájékoztatója <https://www.kuria-birosag.hu/hu/sajto/gyongyospatai-szegregacios-nem-vagyoni-karok-megteritesenel-karterites-megitelesenek-egyetlen> (Letöltés ideje: 2022. december 12.)

26 Pfv.IV.21.556/2019

27 Nemzeti Választási Iroda adatai <https://www.valasztas.hu/home> (Letöltés ideje: 2022. november 13.)

28 ORÖ 2019-ben megválasztott képviselője

29 Fővárosi Törvényszék 104.Kpk.750.204/2021/5. számú végzése elleni alkotmányjogi panasz (nemzetiségi választási ügy)

bejelentésében olyan törvénytelenre hívta fel a figyelmet, amelynek kivizsgálását elengedhetetlennek gondolta, mivel az egész magyarországi roma társadalom érdekét szolgálja. A jelentésben arra hivatkozott, hogy a képviselők egy bizonyos része nem rendelkeztek az aktív és a passzív választójog sajátosságaival.³⁰ Több képviselő nem volt köztartozásmentes, ezért méltatlanok voltak a képviselői jogok gyakorlására. A képviselő kérte a bejelentésében a 2021. november 09. napján meghozott határozatok (az országos nemzetiségi lista állításáról és a jelöltek számáról, illetve a jelöltek személyéről és sorrendjéről szóló határozatai) visszavonását és az ORÖ ülésének ismételt megtartását. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az Országos Roma Önkormányzat Közgyűlési határozatai³¹ alaptörvény-ellenesek, ezért azokat megsemmisíti. Indokolásában arra hivatkozott, hogy a két szavazás között túl rövid idő telt el, amely oly mértékben sérti a jogbiztonság követelményét, hogy a listaállítás elrendelését, a szavazás aktusát deklaráló közgyűlési határozatokat, valamint az azok jogszerűségét felülvizsgáló bírósági döntéseket is szükségesnek látta megsemmisíteni.

A jelenlegi szabályozás szerint választási év január 31. napjáig van lehetőség nemzeti listát állítani. Az „inaktív képviseletnek” az lett az eredménye, hogy a 2022. február hónapban több óráig elhúzódó közgyűlés³² során nem sikerült egységes döntést hoznia az ORÖ-nek arra vonatkozóan, hogy ki képviselje a romákat a parlamentbe, kinek legyen lehetősége parlamenti mandátumot szerezni. A közgyűlésen többen sérelmezték, köztük Agócs János,³³ hogy Farkas Félix nem látta el nemzetiségi szószólói tevékenységét, kormánypárti politikát végzett és 8 évig képviselő nélkül maradtak a romák.

A közgyűlés negatív kimenetelének következményeként 2022-től nincs roma nemzetiségi szószólója annak a nemzetiségnek, akik a magyar társadalomban alul reprezentáltak és a leginkább szükségük lenne egy olyan politikai véleményvezérre, aki valóban segítené integrálódását a társadalomban. Nem lesz a következő ciklusban (2022-2026) olyan roma politikus, aki a parlamentben képviselhetné a romák jogait.

Összegzés

A 2010-ben nívumként bevezetett kedvezményes mandátum intézménye nem feltétlenül nevezhető egy átgondolt, hatékony megoldásnak a parlamenti képviselet megteremtésére. Véleményem szerint a vonatkozó törvényalkotás, kizárólag a politika 20 éves mulasztásának megoldására irányult. Jelen tanulmány feltételezte azt az álláspontot, miszerint a cigányság nem élt a jogalkotó által megalkotott szószólói intézmény adta lehetőséggel, azonban az intézmény hatáskörét tekintve nem feltétlenül nevezhet-

30 4/2021. NVB határozat – az Országos Roma Önkormányzatban megüresedett képviselői mandátum betöltése tárgyában

31 102/2021. (XI. 9.) sz. határozat és 105/2021. (XI. 9.) sz. határozat

32 ORÖ székházában (Budapest, Dohány utca 71.), 45 képviselő jelenlétében

33 ORÖ elnöke

jük lehetőségnek, mivel jogállásukat tekintve nem rendelkeznek szavazati joggal az Országgyűlés ülésein. A téma szakértői számos indokkal alátámasztották azt, hogy a nemzetiségi szószóló nem képviselő, köztük legfőképpen a szavazati jog hiánya miatt vélték azt, hogy nem minősül „rendes” képviselői státusznak a szószóló, azonban a 13 nemzetiségi szószóló szavazata álláspontom szerint nem feltétlenül jelent politikai befolyást. A kisebbségek érdekvédelme szempontjából viszont, jelentős változást hordozhatna magában.

A roma nemzetiség reprezentációja nem érte el a két ciklus alatt a cigányság elégedettségét, amelynek következtében a parlamentben képviselet nélkül maradtak. Látható, hogy a rendszer nem biztosítja a megfelelő feltételeket ahhoz, hogy egy valódi képviseletről beszélhessünk. Olyan kihívás előtt áll a politika, amire a lehető leggyorsabban kell reagálnia, mivel a legnagyobb létszámú nemzetiségi ügy parlamenti képviseletének hiánya komoly problémákat hordozhat magában. Közös együttműködésre és új szemléletre van szükség, amely tényleges partnerséget tud teremteni a nemzetiségek és a politika, valamint a többségi társadalom között.

A jogalkotás célja a nemzetiségek törvényalkotásban való részvételét kívánta biztosítani, azonban a nemzetiségi szószólók kérdezői joga által az intézmény szorosabban kapcsolódik a parlamenti ellenőrzés eszközrendszerhez. A nemzetiségi képviselet egyfajta ombudsmanná válik, ahelyett hogy jogalkotó lenne.

Ouk Varinic¹

AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG ÉS A RENDES BÍRÓSÁGOK KAPCSOLATA KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A BÍRÓI KEZDEMÉNYEZÉSEKRE

1. Bevezetés

Jelen tanulmányban a bírói kezdeményezés szerepét vizsgálom többféle aspektusban. Arra a kérdésre keresem a választ, hogy a rendes bíróságok működésében milyen mértékben kap szerepet a bírói kezdeményezés intézménye. Ahhoz, hogy ezen jogintézményt teljes egészében átlássuk, elengedhetetlennek tartom az Alaptörvény hatályba lépése előtti időszakot is górcső alá venni. A vállalás megkívánja, hogy továbbiakban a hatályos szabályozás kerüljön elemzésre, így tisztázva a jogintézmény jellemzőit. E körben fontos kitérni azokra tárgyakra, amelyek jól körülhatárolják a jogintézményt. A bírói kezdeményezéshez több aspektusból is kapcsolódik a bírói jogértelmezés kérdésköre. Ezen kérdések tisztázása után szeretnék a jogalkalmazási gyakorlatban felmerülő problémás kérdéskörökre kitérni, amelyek a kutatásom sarokkövét jelentik. A bírói kezdeményezés intézményét szeretném a vizsgálat tárgyává tenni, és a jogintézményen keresztül vizsgálni a két szerv (rendes bíróságok és az Alkotmánybíróság) kapcsolatát. A tanulmány részfejezetében más országok alkotmányjogi jogi kultúráját is bemutatni szándékozom, hiszen ahogy minden jogi szabályozásra, így a hazai szabályozásra is hatással voltak és vannak külföldi példák. A tanulmány egyrészt a jogintézmény bemutatására fókuszál, másrészt arra is vállalkozom, hogy a gyakorlatban felmerülő problémákat ismertessem amikor a bírói kezdeményezés intézményét elemezzük.

2. A bírói kezdeményezés történeti áttekintése

Megállapítható, hogy a bírói kezdeményezésen alapuló eljárás nem tekinthető egy új típusú eljárásnak, amikor az Alkotmánybíróság eszköztárát vizsgáljuk. Már a korábbi szabályozásban² is érvényesült az az elv, hogy a bíró a magyar igazságszolgáltatási rendszerben nem hagyhatja figyelmen kívül az általa alkalmazni rendelt jogszabályt azon az alapon, hogy az ellentétes az Alkotmánnyal, illetve magasabb szintű jogszabá-

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. Tóth J. Zoltán

2 1989. évi XXXII. törvény az Alkotmánybíróságról

lyi rendelkezéssel. Ebből az következik, hogy a bírói kezdeményezés intézményének megalapozottságát a szakmai fórum abban látta, hogy a bírónak lehetősége legyen „a[z] Alkotmány és az általa alkalmazni rendelt jogszabályok között, illetve a különböző szintű jogszabályok közötti – jogértelmezéssel – feloldhatatlan ellentmondások esetén intézkedést tenni.”³ További érdekességként megemlíthető, hogy a korábbi szabályozás nem tartalmazott a bírói kezdeményezések tekintetében határidőt, az eljárások így sokszor elhúzódtak, valamint ez többletmunkát is jelentett a bíróságok számára, ezért is lehetett kevés a bírói kezdeményezések száma.

Míg a 2012 előtti szabályozásban a rendes bíróságok és az Alkotmánybíróság hatáskörei világosan elkülönültek, addigra ez a helyzet megváltozott, vagyis 2012 után az Alkotmánybíróság elkezdte a horizontális hatály doktrínáját alkalmazni.⁴

A jogintézmény történeti kitekintését követően érdemesnek tartom a bírói jogértelmezési technikákat elemezni.

3. A bírói jogértelmezés az Alaptörvény alapján

Köztudott, hogy a kulcsrendelet a bíróságok számára az Alaptörvény 28. cikke.⁵ Ezen rendelkezés a magyar bíróságok érvelési kultúrájának átalakítására irányul. Egyfelől rögzíti az alkotmánykonform értelmezés követelményét, amelynek intézményi megjelenése az Alkotmánybíróság előtti valódi alkotmányjogi panasz és álláspontom szerint a bírói kezdeményezés is. Másrészt rögzíti az objektív teleologikus értelmezés követelményét is, amelynek alkalmazásához (a telosz megállapításához) a második mondat ad útmutatót.⁶ Mindezek alapján látható, hogy az Alaptörvény 28. cikke két értelmezési iránymutatás foglal magába. Az értelmezési iránymutatás címzettje a cikk szerint a bíróság, a gyakorlatban azonban a megjelölt módszer minden jogalkalmazóra (a közigazgatásra, a hatóságokra) kiterjed. Ha ugyanis a közigazgatás döntéseit bíróságok vizsgálják felül (a 28. cikkben meghatározott szempontok figyelembevételével), akkor – jogszabálysértő értelmezésre hivatkozással – hatályon kívül fogják helyezni azokat a hatósági döntéseket, amelyek figyelmen kívül hagyták a jogszabály alaptörvény-konform, teleologikus értelmezését.

A 28. cikk első fordulata szerint a jogszabályokat az Alaptörvénnyel összhangban kell értelmezni. Ez a szabály szorosan összefügg a valódi alkotmányjogi panasz

3 Lásd pl. 502/B/1990. AB határozat; 891/B/1990. AB határozat; 1163/B/1990. AB határozat; 666/B/1992. AB végzés; 4/1992 (I.28.) AB határozat

4 GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: Alkotmányos polgári jog? (Budapest: Dialóg Campus 2011)

5 Alaptörvény 28. cikk: A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.

6 Továbbiakban lásd JAKAB András: „Ki a jó jogász, avagy tényleg jó bíró volt Magnaud?” Jogesetek Magyarázata (JeMa) 2010/1. 83–93; <http://www.jema.hu/article.php?c=29>.

bevezetésével. Az Alkotmánybíróság elsődleges, jellegadó jogköre az alkotmányjogi panasz, aminek keretében nem csupán az alkotmányellenes jogszabályok, hanem az alkotmányellenes joggyakorlat is vizsgálhatóvá válik.⁷

Az Alaptörvény 28. cikke egyfajta biztosítékot ad, illetve szükségszerű, hogy az alapjogvédelmi követelmények átszűrődjenek a rendes bíráskodásba, hiszen végső soron a jogalkalmazás az Alkotmánybíróság fogja ellenőrizni. Ez alapvetően azzal a követelménnyel jár, hogy a bíróságok az ítéleteik hatályon kívül helyezésének elkerülése érdekében szem előtt fogják tartani az alapjogvédelmi követelményeket, illetve az alkotmánybírósági gyakorlatot.⁸

Az Alaptörvény 28. cikk eme fordulata olyan követelményt ír elő, amely az alapjogvédelem megváltozott rendszerével párhuzamos irányba mutat. A 28. cikk elvi jellegű, általános követelményét az Alkotmánybíróságra vonatkozó 24. cikk ülteti át a gyakorlatba. Ennek gyakorlati következménye, hogy a bíróságok döntéseikben alkotmányossági, alapjogi észrevételeket is felhasználnak, nem csupán a tételes (Alaptörvény alatti) jogszabályok segítségével oldják meg ügyeiket. Ahogy arra a 3/2015 (II.2.) AB határozat rámutatott: „a bíróságnak a jogszabályok adta értelmezési mozgástér keretein belül azonosítania kell az elé kerülő ügy alapjogi vonatkozásait, és a bírói döntésben alkalmazott jogszabályokat az érintett alapjog alkotmányos tartalmára tekintettel kell értelmeznie.”⁹

4. A bírói kezdeményezéssel kapcsolatos hatályos szabályozás sajátosságai – az együttműködés elve

A szabályozási háttér megváltozása az alapvető jogok védelmében való együttműködési kötelezettséget megváltoztatta a bíróságok és az Alkotmánybíróság között. Ez változás pedig az együttműködésnek teret engedő alkotmánybírósági eljárástípus: a bírói kezdeményezésen alapuló eljárások funkciójának megítélésben is tetten érhető.

A bírói kezdeményezés összekapcsolható a bírói függetlenség elvével. A bírói hatalom intézményi, valamint személyi függetlensége, az igazságszolgáltatási tevékenység függetlenségének, és tisztességes bírósági eljárásoknak az alkotmányos biztosítéka. Arra nyújt garanciát, hogy az egyedi jogvitákban eljáró bíró kizárólag a jogszabályok alapján, a belső meggyőződése szerint, minden, akár a bírói szervezeten kívülről, akár azon belülről érkező meg nem engedett befolyástól mentesen hozzon döntést.¹⁰ Ugyanakkor az Alaptörvény autentikus értelmezése még mindig az Alkotmánybíróság

7 Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés c) és d) pontok

8 Dr. CSINK Lóránt – Dr. GULYÁS Attila – Dr. KURUNCZI Gábor – Dr. VARGA Ádám: Alkotmányjog. Budapest, Novissima Kiadó, 2020. 10-11.

9 Dr. CSINK – Dr. GULYÁS – Dr. KURUNCZI – Dr. VARGA i.m. 11.

10 CZINE Ágnes: Tükörkép a bírói függetlenségről és pártatlanságról az Alkotmánybíróság gyakorlatában. In: Alkotmánybírósági Szemle, 2018/2. szám https://abszemle.hu/wp-content/uploads/2019/03/ABSZ_201802_2-8_Czine.pdf [letöltve: 2023. 01.02]

kizárólagos hatásköre. A „bírói függetlenség” a rendes ítélkezésben ölt testet. A státusbeli és szervezeti garanciák is a független ítélkezéshez szükségesek. Ezért „[a] bírói függetlenség egyedi aspektusában [...] a bíró szervezeti és státusbeli szabadságának garanciáját jelenti, annak érdekében, hogy az egyedi ügyekben a jogviták eldöntése és a jogsérelmek orvoslása tárgyában hozott kötelező erejű és végrehajtható döntését mindenféle befolyástól mentesen, hogy „[a] bíró nem személyes érdeke, hanem szervi érdeke miatt kapja meg ezt a szubjektív jogállást.”¹¹

Az Alkotmánybíróság mindig is hangsúlyozta, hogy alkotmányos demokráciában elengedhetetlen, hogy az Alkotmányban szabályozott szervek alkotmányos jelentőségű hatásköreit jóhiszeműen, feladataik teljesítését kölcsönösen segítve és együttműködve gyakorolják.¹² Megállapítható, hogy az alapvető jogok védelme nem kizárólag az Alkotmánybíróság feladata, hiszen a bírói jogvédelmet az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok közösen biztosítják, azzal, hogy az Alkotmánybíróságnak az egyes alapvető jogokkal kapcsolatos jogértelmezése „erga omnes” hatállyal mindenkire – így különösképpen a bíróságokra is – kötelező.

5. A bírói kezdeményezés általános megítélése

Az alapvető jogok védelme nem kizárólag az Alkotmánybíróság feladata. Az Alkotmánybíróság tevékenysége során alkalmazza és értelmezi az Alaptörvényt. Konstatálható az a tény, hogy a bírói kezdeményezés során az Alkotmánybíróság normakontroll tevékenysége dominál. Továbbá az is megállapítható, hogy az Abtv. hatálybalépése óta az Alkotmánybíróság súlypontja az egyedi normakontrollra helyeződött át.¹³ Minden jogszabályi rendelkezés bizonyos tekintetben értelmezésre szorul, és nem ritka, hogy egyedi ügyben eljáró bírónak kétsége merül fel az alkalmazandó előírások tartalmával összefüggésben, ilyen esetben a jogszabályok alkotmányos értelmezéséhez segítségül kell hívnia az Alaptörvényt és az alkotmánybírói gyakorlatot. Ugyanis bár az Alaptörvény szabályainak végső értelmezője – az Alaptörvény 24. cikk (1) bekezdése szerint – az Alkotmánybíróság, tehát e testület feladata a mindenkire kötelező alkotmányértelmezés, illetve az értelmezés egységességének a biztosítása,¹⁴ az alkotmányértelmezés a jogalkalmazók számára sem megkerülhető.¹⁵ Amennyiben a jogalkalmazó bíróság

11 CZINE i.m. https://abszemle.hu/wp-content/uploads/2019/03/ABSZ_201802_2-8_Czine.pdf [letöltve: 2023. 01.02]

12 [36/1992. (VI.10.) AB határozat, ABH 1992, 207. 21]

13 Herbert KÜPPER – PATYI András: 50. § [A bíróságok feladatai és függetlensége] In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja, Századvég, Budapest 2009, 1871-1872.

14 Az *erga omnes* hatályú alkotmányértelmezésre irányuló kifejezett alkotmánybírói hatáskör mellett az Alkotmánybíróság lényegében minden hatáskörében eljárva értelmezi és alkalmazza az alkotmányt (Alaptörvényt).

15 Az „Alkotmány értelmezésére nem kizárólag az Alkotmánybíróság jogosult. [...] tevékenységük ellátása során a jogalkotó és jogalkalmazó szervek is értelmezik az Alkotmányt”

arra a következtetésre jut, hogy az adott normának létezik az Alaptörvénnyel konform értelmezési módja, akkor a jogszabály ezen értelmezésével hozza meg a döntését.

A bírói kezdeményezés jogszabályi háttérét az Alaptörvény 24. cikk b) pontja és az Abtv. 25. és 32. §-ai jelentik, alkalmazásuk során azonban az Abtv. egyéb rendelkezései és az Alkotmánybíróság Ügyrendjének előírásai is szerepet kapnak. Mindezek alapján a bírói kezdeményezésre a következő két esetkörben kerülhet sor. Egyrészt akkor, ha a bíró – az eljárás során bármikor – úgy ítéli meg, hogy az általa elbírálendő egyedi ügyben olyan előírást kell(ene) alkalmaznia, amely alaptörvény-ellenes (Abtv. 25.§). Ebben az esetben a kérelem az alaptörvény-ellenesség megállapítására irányul, ez magában foglalja az alkalmazási tilalom kimondására irányuló kérelmet is.¹⁶ A bíró mindezek mellett akkor is az Alkotmánybírósághoz fordulhat, ha az alkalmazandó norma álláspontja szerint nemzetközi szerződésbe ütközik.¹⁷

Ezen jogintézmény kapcsán a pártatlanság követelménye is párosul. Az ügyben eljáró bíróval szemben egyfelől azt az elvárást fogalmazza meg, hogy a megítélendő ügy tekintetében ne rendelkezék előítéletekkel, másfelől pedig az ügyben szereplő egyik fél javára, avagy hátrányára se legyen elfogult. A pártatlanság során az Alkotmánybíróság az objektív és szubjektív tesztrendszer alkalmazza.¹⁸

A bírói kezdeményezés tárgya az Abtv. rendelkezései alapján jogszabály vagy jogszabályi rendelkezés, közjogi szervezetszabályozó eszköz, illetve jogegységi határozat.¹⁹ A támadható jogszabályi rendelkezések körét szűkíti egyrészt, hogy önkormányzati rendelet esetében a vizsgálat tárgya az önkormányzati rendelet más jogszabályba ütközésének vizsgálata nélkül, kizárólag az Alaptörvénnyel való összhang megállapítása lehet,²⁰ másrészt pedig az Alaptörvény 37. cikk (4)-(5) bekezdése korlátozza az Alkotmánybíróság hatáskörét a központi költségvetésről, a központi költségvetés végrehajtásáról, a központi adónemekről, az illetékekről és járulékokról, a vámokról, valamint a helyi adók központi feltételeiről szóló törvények vizsgálatát illetően.

[31/1990. (XII. 18.) AB határozat ABH, 1990, 136, 137.]; lásd még: Alkotmányos elvek és esetek, Alkotmányos és Jogalkotási Irányvonalak Intézete, Budapest, 1996, 8. oldal; BITSKEY Botond: Mikor forduljon a bíró az Alkotmánybírósághoz?, Jogtudományi Közlöny, 2004. október, 329–330. oldal; Somody Bernadette, Vissy Beatrix: Az egyéni bírói alapjogvédelem intézményi-hatásköri modellje Magyarországon, In: Alapjogi bíráskodás – alapjogok az ítékezésben (Szerk.: SOMODY Bernadette), L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013, 83–84. oldal.

16 2/2016. (II. 8.) AB határozat, Indokolás [26]–[28].

17 Abtv. 32.§

18 CZINE i.m. https://abszemle.hu/wp-content/uploads/2019/03/ABSZ_201802_2-8_Czine.pdf [letöltve: 2023. 01.02]

19 A jogegységi határozatot támadó bírói kezdeményezés nem tekinthető gyakorinak, de nem is példa nélkül álló [pl. 2/2016. (II. 8.) AB határozat, 11/2015. (V. 14.) AB határozat, 3167/2014. (VI. 3.) AB határozat, 16/2014. (V. 22.) AB határozat, 3231/2013. (XII. 21.) AB határozat, 3103/2013. (V. 17.) AB határozat], különlegessége abban rejlik, hogy ezzel élve az alsóbb fokú bíróságok alkotmányos kritikát fogalmazhatnak meg a Kúriával szemben.

20 Abtv. 37. § (1) bekezdés

6. Nemzetközi kitekintés

A bírói kezdeményezés jogintézményének általános ismertetését követően rátérnek a gyakorlatban felmerülő problémákra. A problémás pontok kapcsán érdemes górcső alá venni Maartje de Visser *Constitutional Review in Europe* című művét. Ebben a műben aggályos pontokat mutat be. Ezek az összefüggések tanulságul szolgálhatnak a két szerv kapcsolatát illetően a hazai viszonylatban is. Azokban az országokban, amelyekben az alkotmánybírói funkciókat nem a rendes bíróságok látják el, a két szerv közötti kapcsolódási pontot egyértelműen a bírói kezdeményezés intézménye biztosítja.²¹

Ez azt a jelentést tartalmat hordozza magában, hogy a rendes bíró a konkrét ügyvel, az alapul fekvő szabályozással kapcsolatos alkotmánybírói aggályaival az alkotmánybíróhoz fordulhat. Itt vázolhatók fel a gyakorlatban felmerülő problémás pontok. Ebben a körben problémás pontnak tekinthető a gyakorlatban az a tény, hogy adott esetben komoly nehézséget okozhat a bírónak eldönteni azt, hogy az alkotmánybíró hatáskörébe tartozó, alkotmányossági vizsgálatot igénylő, vagy pedig a saját feladatkörébe tartozó „egyszerű” alkotmánynak megfelelő törvényi értelmezést igénylő kérdéssel van dolga.²²

6.1. Körképek más országok alkotmánybírói modelljeiről

A bíróságok és alkotmánybírók között szükségszerűen fennálló feszültségnek számos kiváltó tényezője van. Az egyik megkerülhetetlen tényező az alkotmánybírók összetételének alakulása. Belgiumban, Németországban, Olaszországban és Spanyolországban az alkotmánybírók nagy részét a magasabb szintű rendes bíróságokról delegálják, vagy legalábbis a szoros együttműködés biztosított. Ezekben az országokban a két szerv harmonikus együttműködése figyelhető meg. A másik fontos tényező az alkotmánybírók szerepének általános megítélése. Azok az alkotmánybírók, amelyek a demokratikus rendszerváltások szülöttei, az új, illetve megújult alkotmányok védelmezőinek szerepében tetszelegnek, mely szerep maga igazolja a szerv reformáló jellegű, aktivistának is nevezhető szerepkörét. Ez maga után vonja a legfelső bíróságok és az alkotmánybírók közti feszültebb viszony kialakulását, az alkotmánybírók aktív jogértelmező, jogalakító tevékenységéből kifolyólag.²³

De Visser ezen alapvető összefüggések feltárását követően a bíróságok és az alkotmánybírók viszonyát jellemző két érzékeny kérdéskört elemez: alkotmányos

21 Maartje De VISSER: *Constitutional Review in Europe – A Comparative Analysis* (Oxford: Hart Publishing, 2014) 377-392.

22 VADÁSZ Vanda – GÁRDOS OROSZ Fruzsina: Alkotmányértelmezés a rendes bíróságok és az alkotmánybírók gyakorlatában a bírói kezdeményezések tükrében. In: A bírói kezdeményezések gyakorlati tapasztalata. (szerk: dr. Gábor Zsolt) HVG ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2019. 238-243.

23 Lásd De VISSER (12.lj.) 377-378.

követelményeknek megfelelő jogértelmezés-technikáját, valamint az alkotmányjogi panasz intézményének hatását.

Érdekességként megemlíthető továbbiakban a Szlovák Alkotmánybíróság. A Szlovák Köztársaság Alkotmánybírósága nemzetközi összehasonlításban is rendkívül széles hatáskörökkel rendelkezik. Hatáskörei közül kiemelt helye van az utólagos absztrakt normakontrollnak, de nem igazán ez a hatáskör jellemzi a bíróságot. A kassai székhelyű Alkotmánybíróság strasbourgi jellegű, ugyanis tevékenységének túlnyomó többségében a bírói döntések alkotmányossági felülvizsgálatával az egyének jogait sértő egyedi aktusokat kontrollálja és garantálja az alapjogi relevanciával bíró jogszabályok alkotmánykonform értelmezését.²⁴

Szlovákia tekintetében az első komolyabb feszültségek a rendes bíróságok (főleg Szlovákia Legfelsőbb Bírósága) és az Alkotmánybíróság között abból adódtak, hogy az alkotmányjogi panasz bevezetése után, kezdetben a rendes bíróságok újabb instanciának vélték az Alkotmánybíróságot, hiszen az ügyek (és leginkább a jelentősek) már gyakran nem a rendes bíróságokon végződtek és ennek szükségességét a bírói szervezetek nehezen fogadták el, mivel a törvényesség és egyben az alkotmányosság effektív és alkalmas védőinek tartották az addigi bírósági rendszert. A rendes bíróságok nem tartották szükségesnek újabb garanciák kiépítését annak érdekében, hogy a bíróság alapjogi ítélezésében alkalmazott alkotmányértelmezés alkotmányellenessége kiküszöbölhető és az alapjogokat érintő egységes alkotmányértelmezés biztosított legyen. Miután az Alkotmánybíróság ismételtén judikálta, hogy csak azokban az ügyekben jár el érdemben, amelyek valamilyen alapvető alkotmányjogi kérdést vetnek fel, és hogy „[a]z alkotmánybíróság nem része a rendes bíróságok rendszerének, hanem az Alkotmány 124. cikke alapján az alkotmányvédelem független bírói szerve.”²⁵ és feladata nem az egyszerű törvényi védelem, hanem az alkotmányvédelem, a szakmai diskurzus leginkább a bírói döntések alkotmányossági felülvizsgálatának határait terelődött át.

A Szlovák kitekintés után visszatérve az alkotmánybíróságok és rendes bíróságok közti viszonyrendszerre, a munkamegosztás arra épül, hogy az előbbi kizárólagosan jogosult az alkotmány autentikus értelmezésére, míg utóbbi az egyéb jogszabályok – követelményszerűen az alkotmánnyal összhangban lévő – törvényes értelmezését, egyedi ügyben való alkalmazását végzi. A gyakorlatban azonban az elméleti megkülönböztetés határvonalai elmosódnak, és az adott ügy sajátosságait figyelembe véve összetett feladatot jelent a bírói hatáskör kiterjedésének meghatározása. Ebből a szempontból érdekes kérdés az alkotmányos értelmezés követelménye. Kiindulópontként azt kell figyelembe vennünk, hogy a rendes bíróságok, mint azt már említettük, kötelesek az

24 Mészáros Lajos: A bírói döntések alkotmányossági felülvizsgálatának határai az alkotmányjogi panaszok elbírálása során Szlovákiában In: Alkotmánybírósági szemle cikkrészlet <https://abszemle.hu/a-biroi-dontesek-alkotmanyossagi-felulvizsgalatanak-hatarai-az-alkotmanyjogi-panaszok-elbiralasa-soran-szlovakiaban/> [letöltve: 2023. január 10]

25 I. ÚS 335/06 számú AB határozat

alkotmánnyal összhangban értelmezni a jogszabályokat. Ebben a tekintetben maguk is alkotmányértelmező tevékenységet folytatnak. Nemcsak a jogszabállyal, hanem az alkotmány releváns részével kapcsolatos interpretációt is el kell végezniük.²⁶

Ez az értelmező tevékenység azonban különböző célú, jellegű, mint az Alkotmánybíróságé: „az erga omnes hatályú alkotmányértelmezés monopóliuma az Alkotmánybíróságé, melyet a [legfelsőbb bírói szerv] sem vitat.”²⁷

A bíróságok ilyen jogszabály-értelmező tevékenységének hátterében De Visser a választással legitimált törvényhozó hatalommal való konfrontáció elkerülésének szándékát tételezi: a bírók ugyanis kialakítják a meghozott szabályok olyan értelmezését, mely harmóniában áll a jogszabályi hierarchia által megszabott követelményekkel. Ezáltal az adott szabály alkotmánybíróság általi megsemmisítése elkerülhető, a jogrendszer kíméletével²⁸ a parlamenti többség által elfogadott szabályok életben maradnak és érvényesülnek.²⁹

7. Megállapítások, összegzés

A gyakorlatban az előbb kifejtett elhatárolási kérdéskör okoz gondot. A konkrét jogértelmezési hézag – ahogy azt a tanulmány bevezető részében is megemlítettem – hatósági eljárások bírósági felülvizsgálata során realizálhatók. A felek a bírósági eljárás során sokszor jelölik meg a keresetben, hogy a hatósági eljárás, illetve döntés mely része nem felel meg az Alaptörvénynek. Általában a felek az Alaptörvény szerinti tisztességes eljárást szokták támadni. Az eljáró bíró ilyen szempontból nehézségbe ütközik, hiszen a bíró csak az adott jogszabály Alaptörvénnyel való összhangban levő értelmezésére jogosult. A probléma úgy fogalmazható meg, hogy mi a helyzet abban az esetben, ha a (jogszabály alaptörvény-ellenes értelmezése) tehát a hatósági jogalkalmazás sérti a tisztességes eljárást (amire a felek a keresetben hivatkoznak is). A tanulmány első felében már tisztázásra került azon tény miszerint a bírónak a jogszabályokat az Alaptörvény fényében kell értelmezni. A kulcsrendelkezés a bíróságok számára az Alaptörvény 28. cikke, amelynek a követelményét az Alkotmánybíróságra vonatkozó 24. cikk ülteti át a gyakorlatba. Az alaptörvény konform értelmezés nemcsak a bíróságokra, hanem a közigazgatásra és a hatóságokra is kiterjed.

Ebből arra a következtetésre lehet jutni, hogy az alapjogok teljes egészében áthatják a jogalkalmazást. A szakmai álláspont és jegyzett irodalom elemzése során azt a tényt

26 PACZOLAY Péter: „Bevezető gondolatok” In: Balogh Elemér (szerk.): Az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok – 20 év tapasztalatai (Szeged: Pólay Elemér Alapítvány 2011) 13.

27 TRÓCSÁNYI László: Az alkotmánybíráskodás és az igazságszolgáltatás kapcsolatának egyes kérdései. Alkotmánybírósági Szemle 2012/1. 68.

28 Lásd TRÓCSÁNYI (16. l.) 66

29 Lásd De VISSER (16.l.) 379.

lehet lefektetni, hogy a bíróságok jogosultak ilyen esetben – jogszabálysértő jogértelmezésre hivatkozással – hatályon kívül helyezni azokat a hatósági döntéseket, amelyek figyelmen kívül hagyják a jogszabály alaptörvény-konform, teleologikus értelmét.

Tehát ha a hatósági jogalkalmazás sérti a például a tisztességes eljárást, és a bíró ezt észleli, jogszabálysértésre való hivatkozással hatályon kívül helyezheti az adott döntést, és új eljárásra kötelezheti a közigazgatási hatóságot. Sarkalatosan megfogalmazva alaptörvény-ellenes hatósági jogértelmezésben születik döntés ami ugyan nem tekinthető egyenértékűnek konkrét jogszabálysértéssel, tehát ha úgy nézzük a fogalmak kissé összemosódnak. Ha kiterjesztően értelmezzük a bíróságok ezen feladatkörét, akkor talán kijelenthető lenne, hogy a rendes bíróságok kvázi alkotmánybíráskodnak, és ezzel közelítünk a decentralizált rendszer felé. De ez nem így van, hiszen a bíró nem foglal állást az alapjogsértés tekintetében, úgy mint az Alkotmánybíróság, hanem ha alapjogsértő jogalkalmazást észlel, akkor a esetlegesen hasonló tényállásban született alkotmánybírói határozatokat alapul véve, vagy ha még nem született alkotmánybírói döntés az adott tényállásban, akkor a bírónak a bírói függetlenség elvéből bármilyen eszköze lehet, hogy megindokolja, hogy álláspontja szerint miért (alap) jogsértő az adott hatósági jogalkalmazás és ezen jogalkalmazásban született döntés. Nem szükséges kialakítani egy tágabb értelmezéssel rendelkező bírói kezdeményezési rendszert például tekintetben, hogy a bíró felvázolja az Alkotmánybíróság számára az alapjogi szempontból releváns tényállást, hogy például az adott hatóság jogértelmezése megfelel-e a tisztességes eljárásnak.

NEMZETKÖZI OKIRATOK – A TECHNOLÓGIA HATÁSA

I. Bevezetés

Jelen tanulmány címe elsőre félrevezetőnek tűnhet, de ha jobban belegondolunk, akkor a mindennapi életünk során is gyakran kötünk nemzetközi viszonylatban szerződéseket. Gondoljunk csak arra, ha valamelyik külföldi weboldalról rendelünk terméket. A határon átnyúló szerződések létrejöttéhez fontos megismernünk azok technikai feltételeit és szabályozását.

Ahhoz, hogy megértsük a blockchain technológia működését, fontos elsőként áttekintenünk, hogy alapjaiban hogyan működtek eddig a különböző nyilvántartások. A bankok évszázadok óta könyvelést, nyilvántartást vezetnek a különböző pénzügyi tranzakciókról. Ezen könyvelések nyilvántartása és kezelése egy kézben, a bank oldalán összpontosul.² A bank jogosult ellenőrizni és hitelesíteni a tranzakciókat, de ugyan úgy jogosult kontrolálni azt, hogy ugyanazzal a pénzzel ne lehessen többször is fizetni. Hasonló a helyzet a földhivatali nyilvántartásokkal is. A nyilvántartás vezetése egy helyen, a földhivatalnál összpontosul. A földhivatal jogosult például a tulajdonjog bejegyzésére, módosítására vagy éppen törlésére. Ezen nyilvántartások közös jellemzője, hogy központosítottak, a rendszerek egész működése felett egy személy vagy szerv jogosult rendelkezni. A blockchain a fent említett nyilvántartásokhoz hasonlóan képes minden egyes tranzakciót feljegyezni, megőrizni, a különbség abban áll, hogy hiányzik a centralizált szerkezet. Éppen ezért a blockchaint elosztott főkönyveknek is szokták nevezni.

II. A technológia és annak felhasználása

A blockchain technológiailag egy szoftver, aminek első implementációja a sokak által is ismert Bitcoin volt. A blockchain az Interneten összekötött, gépeken futó szoftver, ami keletkezésétől fogva minden egyes eseményt nyilvántart úgy, hogy teljes bizonyossággal meggyőződhetünk azok létezéséről. A felhasználók számára a rendszer nyilvánosan hozzáférhető az Internet segítségével. Kialakulásához nagyban hozzájárult az egyre nagyobb sávszélesség, és az egyre erősebb processzorok.

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. Udvary Sándor egyetemi tanár, KRE-ÁJK

2 *Roger Wattenhofer*, *The Science of the Blockchain*, Createspace Independent Publishing Platform, Zurich, 2016. 1. old.

A blockchain keretének négy építőelemét különböztethetjük meg. Az első, az osztott főkönyvek. A főkönyvek fűzik hozzá az események jegyzékéhez a különböző tranzakciókat. A második a kriptográfia. A blockchainen belül a kriptográfia biztosítja a hitelesítést és a tranzakciók igazolhatóságát. A következő elem az úgynevezett bizalmi rendszer, ami arra utal, hogy a hálózat által nyújtott biztonsági rendszert használjuk a tranzakciók igazolásához.

A blockchain technológia lényege, hogy információkat tárolunk „kötegelve”, blokkokban, amik lehetnek akár pénzügyi tranzakciók, vagy akár egy víz- vagy gázórának a mérési adatai. Gyakorlatilag ezeket az információkat gyűjti össze a rendszer kötegelve, és amikor a rendszer elkészül egy adott mennyiséggel, ami lehet akár 1 MB – mint a Bitcoin esetében, ahol a szabvány legfelső értékhatára 1 MB³ – vagy szabványtól függően, eltérő nagyságú is, akkor ezt a blokkot a rendszer lezárja, aláírja egy olyan módszerrel, aminek az elkészítése nagy számítási technikát igényel, de utána könnyen ellenőrizhető az aláírás érvényessége. Ezt az aláírást fogja a rendszer a következő blokk megnyitásához használni, ezzel láncolja egymáshoz ezeket a tranzakciókat, és gyakorlatilag így válik módosíthatatlanná a múltbeli tranzakciók gyűjteménye. Ezek az aláírások egy úgynevezett hash kóddal vagy más néven egy hasítófüggvény segítségével készülnek,⁴ amik a gyakorlatban elsősorban a biztonságtechnika területén alkalmazott algoritmusok már az 1950-es évek eleje óta.⁵ A blockchain technológia képezi a biztonságos tranzakciós hálózat alapját. A blockchain minden felhasználói számítógépen, vagyis *node*-on adatot tárol, amit nehéz megváltoztatni szemben a centralizált rendszerekkel, ahol a központi szervert ért hacker támadást követően könnyebben megváltoztathatók az adatok. A blockchain tehát minden *node*-on egymással egyező adatokat tárol. Ha a blokklánc egyrészt meghekkkelik vagy megsérül, mindaddig, amíg a blokkláncról a világ bármely részén érvényes másolat létezik, addig a teljes blokklánc helyreállítható és megismételhető a többi felhasználó által. Fontos azonban, hogy legalább a blokkhálózat 51%-a érintetlen, sérülésmentes maradjon. Ahhoz, hogy biztosítva legyen az információ megfelelő tárolása, és hogy fokozott legyen a blockchain védelme, minden egyes blokk magába foglal egy *konszenzusos mechanizmust*⁶ – vagyis szigorú szabályok halmazát előre meghatározott ösztönzőkkel –, ami nehezzé és költségessé teszi bármelyik fél számára, hogy egyoldalúan törölje vagy módosítsa a blokkláncban tárolt adatokat. A konszenzusos mechanizmus segít a

3 A korlátozás 2010-ben került bevezetésre (a korábbi 36 MB-os értékhatár helyett). A szigorítás célja a spammelés és a megosztott denial of service (DDoS) támadásokkal kapcsolatos kockázatok csökkentése volt.

4 *Buttyán Levente, Vajda István*, Az informatika elmélete, Kriptográfia és alkalmazásai. Typotex, Budapest, 2005.

5 *Donald E. Knuth*, The Art of Computer Programming: Volume 3: Sorting and Searching. Second edition, 1998.

6 *Primavera De Filippi and Aaron Wright*, Blockchain and the law, the rule of code. Harvard University Press, London, England, 2018. 2. old.

blockchain alapú hálózatoknak, hogy a node-ok egymással egyeztetni és visszaigazolni tudják a tárolt adatok tartalmát még akkor is, ha a felek nem ismerik egymást vagy nem bíznak egymásban. Éppen ezért a technológiával kapcsolatban fontos kérdés, hogyan bízunk meg valakiben, akit nem is ismerünk?

A blockchain lényege, hogy nem egymásban, hanem a technológiában kell bízni. A blockchain a könyvelések feletti felügyeletet megosztja, vagyis minden egyes node jogosult arra, hogy a könyveléseket letöltse. Így, ha bármelyik felhasználó egy tranzakciót kíván hozzáadni a rendszerhez, ahhoz előtte az szükséges, hogy a többi node visszaigazolja a jogosultságát, így hagyván jóvá a másik node tranzakcióját.

Éppen ezért a blockchain fontos eleme továbbá az elosztottság. Köszönhetően a nagy sávsebességnek, akár több tízezernyi számítógép is képes könnyen kommunikálni egyszerre egymással. A technológiának köszönhetően tértől és időtől függetlenül, de a technológiától függő módon össze lehet úgy kapcsolódni az internetes világban, hogy a kommunikációs folyamatok sokkal gyorsabbak és biztonságosabbak, mint például az e-mail vagy más közösségi portálok esetében. A blockchain biztonságosan tárolja és továbbítja az adatokat nagy mennyiségben és nagy sebességgel.

A blokkhálózatok rendkívül átlátható és decentralizált módon írják le a tranzakciók jegyzékét. A blockchain legismertebb felhasználása a digitális pénznemek, a már említett Bitcoin, amely megismertette a világgal a blokkhálózat technológiát. A technológia jóvoltából a Bitcoin értékében 1000%-os értéknövekedés következett be 2013-ban.⁷ A technológia eddig nagyrészt ellenállt a hackelésnek, éppen ezért a fejlesztők a technológiát először a digitális pénznemre alkalmazták. A blockchaint a legtöbb ember ugyan a Bitcoinnal azonosítja, de a két technológia nem azonos egymással. Egyszerűen fogalmazva: a blockchain a nyilvános főkönyvtár, míg a digitális valuta csak egyike azon számos alkalmazási lehetőségeinek.

Azonban a blockchain-alapú szoftvereket nemcsak pénzügyi feladatok ellátásához lehet felhasználni, hanem akár szavazatok leadásához választásokon. A svájci Zug városában került sor az elsőként jegyzett blockchain alapú szavazásra, amelyet 2018. július 02-án zártak le.⁸ Ezt követően a világ számos más részén is tartottak helyi szavazást – inkább csak teszt jelleggel –, azonban a technológiának köszönhetően a szavazások mindenhol eredményesen és fennakadástól mentesen zajlottak.⁹ A legnagyobb problémát a szavazásoknál az jelentette, hogy nem a teljes lakosság rendelkezik internet-eléréssel, illetve a felhasználók egy része elfelejtette a felhasználói fiókjának jelszavát. Véleményem szerint azonban további problémaként merülhet fel például

7 European Parliamentary Research Service, Scientific Foresight Unit (STOA) – How blockchain technology could change our lives, 2017. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/581948/EPRS_IDA\(2017\)581948_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/581948/EPRS_IDA(2017)581948_EN.pdf) 2018. december 19.

8 https://www.swissinfo.ch/eng/business/crypto-valley-_-switzerland-s-first-municipal-blockchain-vote-hailed-a-success/44230928 2018. december 19.

9 Például: Észak-Virginiában, a Japán Tsukuba városában, Dél-Koreában, Thaiföldön, Ausztráliában.

a magyar választási törvény által is megkövetelt választás titkossága, amennyiben a felhasználóknak meg kell adniuk a regisztrációhoz a személyes adataikat, illetve ha az elektronikus választási rendszer tárolja a felhasználók IP-címét,¹⁰ amelynek segítségével a választók személyazonossága szintén könnyen beazonosíthatóvá válik. További kérdés, hogy a visszaélések kizárása kinek a hatáskörébe tartozik és erre megvannak-e a technikai lehetőségei, figyelembe véve a decentralizáltságot.

Bár a technológia már adott, azonban annak jogszabályoknak való összeegyeztetése még további szabályozást igényel.

A blockchain technológiát a fentiekén túl fel lehet használni akár annak bizonyítására, hogy egy dokumentum egy adott időpontban létezett-e vagy sem. A blockchain erősítheti a peer-to-peer¹¹ fájlmegosztó alkalmazásokat,¹² a közösségi hálót.¹³ továbbá elősegítheti az információ gyorsabb áramlását. A közjegyzők számára azonban mégis a legérdekesebb felhasználási lehetőségét a *smart contracts*, vagyis az okos szerződések jelentik.

III. Smart contracts

A Bitcoin sikerét követően fokozatosan el kezdett nőni az emberek érdeklődése a blockchain-alapú technológiák iránt, így többek között az iránt, hogyan tudják a jogi dokumentumokat kóddá alakítani. Az okos szerződés hasonló a fizikai világban kötött szerződéshez, azonban digitális, valamint egy számítógépes program tárolja a blokkhálózaton belül, vagyis a smart szerződés egy blockchain alapú algoritmus, amit a gyakorlatban egy segédsoftverrel lehet elkészíteni. A felek által kötendő szerződési szabályokat le lehet kódolni, így válik az önvégrehajtható szerződéssé. Az okos szerződés egy számítógépes programmá alakított, a felek konszenzusán alapuló szerződés, amely szabályokat tartalmaz a megállapodás feltételeinek tárgyalására, automatikusan ellenőrzi a teljesítést, majd végrehajtja a megegyezés szerinti feltételeket. Ezek közé tartozik például a pénz átutalása, igazolások, dokumentumok automatikus megküldése, nyilvántartásokban lévő bejegyzések ellenőrzése, nyomon követése.

A blockchain-alapú okos szerződést használva a szerződő felek egymással ugyanolyan érvényű szerződéseket köthetnek, mint szóban vagy papíralapon. Sok tekintetben nincs különbség az okos szerződés és a napjainkban hagyományosnak tekinthető pa-

10 Az IP-cím egy egyedi azonosításhoz szükséges hálózati számkód, amely a számítógépek egymás beazonosításához használnak fel.

11 A peer-to-peer lényege, hogy a hálózat különböző pontjai képesek egymással közvetlenül kommunikálni egy harmadik, általában egy központi szerver beiktatása nélkül.

12 *Daniel Drescher*, *Blockchain Basics: A Non-Technical Introduction in 25 Steps*. Frankfurt am Main, Germany, 2017, 19. old.

13 Irán 2018 folyamán létrehozta a saját 'Halal' közösségi hálózatát annak érdekében, hogy az ország kormányzása megsűrje és blokkolja lakossága számára a közösségi hálón lévő információkat.

píralapú szerződések között. Ahhoz, hogy egy okos szerződést a felek megkössenek, az első lépés, hogy a felek megtárgyalják egymással a szerződéses feltételeiket, és ezekben megállapodjanak. A megállapodást követően a szerződést az érintettek aláírják a saját digitális aláírásukkal. Vita esetén a felek újra tárgyalhatják a megállapodásukat, vagy jogorvoslatért rendes bírósághoz vagy választott bírósághoz is fordulhatnak. Ahol a hagyományos értelemben vett szerződések eltérnek az okos szerződésektől, az az a pont, ahol az okos szerződés rendelkezik a független, autonóm módon működő önvégrehajthatóság képességével. Az okos szerződések esetében a teljesítési kötelezettség nincs jogi prózába foglalva, ehelyett a szerződési kötelezettségeket az okos szerződés kódja tartalmazza szigorú és kötött programozási nyelvet használva.¹⁴ Az okos szerződések előnyét jelenti, hogy a folyamatok ellenőrizhetők és egyben visszafordíthatatlanok, valamint lehetőséget biztosít arra, hogy a szerződés megkötése, és annak feltételeinek teljesítése akár harmadik személy bevonása nélkül megvalósuljon. Az okos szerződés fő jellemzői a megváltoztathatatlan és a megosztottság. Ha egy okos szerződést létre hoztak, akkor utána annak a feltételrendszere többé nem változtatható meg egyoldalúan, továbbá a szerződési feltételeket a többi node is hitelesíti. Tekintettel arra, hogy az okos szerződések természetüknél fogva önvégrehajthatók, minden szerződési ígéret tárolódik az okos szerződésben, aminek következtében egyik fél sem képes kontrolálni a programot. Ha egyszer a szerződő felek aláírták a szerződést, utána egyik fél sem képes megállítani a szerződés végrehajtását. Ha egyszer az okos szerződés kerekerei beindulnak, akkor a szerződés kódjában megtestesült feltételek végrehajtnak.

Felmerül a kérdés, ha az okos szerződés egyoldalúan módosíthatatlan és automatikusan végzi a szerződés teljesítését, akkor mi szükség lesz a továbbiakban ügyvédekre vagy közjegyzőkre, ha a felhasználók meg tudják maguknak vásárolni a programot és otthon, jogi szakember közreműködése nélkül el tudják készíteni, például a saját bérleti szerződésüket? Dr. Parti Tamás, a Magyar Országos Közjegyzői Kamara elnökhelyettese a 30. Közép-Európai Közjegyzői Kollokviumon elhangzott előadásán úgy fogalmazott, hogy a technológia egyszerűbbé teszi a szerződés teljesítését, ha a felek teljesíteni akarnak, többek között: ahhoz, hogy az okos szerződés a számláról például a vételárat vagy a bérleti díjat levegye, ahhoz az szükséges, hogy a felek teljesíteni akarjanak. Ha a szerződő felek nem akarnak teljesíteni, akkor az okos szerződés mechanizmusa sem tud végbemenni. A szerződő fél nem teljesítése miatt már jelentőséggel bír az a tényező, hogy a szerződést a felek magánokiratban vagy közjegyzői okiratban kötötték. Abban az esetben, ha a felek a szerződésüket magánokiratban vagy pusztán csak szóbeli megállapodásban kötötték meg, igényük érvényesítése érdekében kénytelenek bírósághoz fordulni. Ugyan ez lenne az eredménye annak is, ha bár a felek szerződésüket okos szerződéssel készítették el, de nem közjegyző által. A közjegyzőkről szóló törvény és a bírósági végrehajtásról szóló törvény rögzíti annak feltételeit, hogy

14 *Chris Dannen*, *Introducing Ethereum and Solidity: Foundations of Cryptocurrency and Blockchain Programming for Beginners*. Apress, Brooklyn, New York, USA, 2017. 77. old.

milyen kritériumok esetén rendelheti el a közjegyző a közvetlen végrehajtást saját okirata alapján. Ennek kontextusában teljesen irreleváns tényező, hogy a szerződés papíralapon vagy elektronikus úton készült, a lényeg az, hogy közjegyzői okiratba foglaltan történjen, a jogszabályokban meghatározott feltételek teljesülésével. Tekintettel arra, hogy a közjegyzői okirat nemcsak Magyarországon közvetlenül végrehajtható, hanem egyben európai végrehajtható okirat is, nagyobb biztonságot nyújt a jogosult számára a követelése érvényesítése szempontjából. Számos, az Európai Unió által hozott rendelet¹⁵ biztosítja a közjegyzői okiratok határon túli elismerését. Érdekesség, hogy Magyarország Egyiptommal is kötött külön megállapodást¹⁶ a határozatok közvetlen végrehajtásáról, így az egyezmény alapján például a közjegyző által készített okirat Egyiptomban is közvetlenül végrehajtható okiratnak minősül. A fentiek ismeretében véleményem szerint az okos szerződések elterjedésével sem lesz a közjegyzőknek kisebb szerepük, mint napjainkban a közvetlen végrehajthatóságnak köszönhetően.

IV. A blockchain szabályozása

Bár az ágazat gyorsan fejlődik, azonban a blockchain-alapú technológiák a legtöbb országban még mindig nagyrészt szabályozatlanok. Felmerül a kérdés, hogy fontos-e egyáltalán ezek szabályozása, avagy sem? Véleményem szerint igen, szükséges egy szabályozási keretet meghatározni a technológia számára, azonban óvakodni kell a túlszabályozástól is, ami képes nagyobb kárt okozni, mint hasznot. A túlszabályozás kockázata fennáll, elég csak a közelmúltba visszatekintenünk. Napjainkban az Európai Unió érezhetően jobban kívánja szabályozni polgárainak életét más integrációkhoz képest. Tagadhatatlan ugyan, hogy ezeket a szabályozásokat a jó szándék vezérli, azonban számos Unió-s rendelet és irányelv hátrányosan hat az üzleti életre. Csökkenti a start-up cégek¹⁷ működését és korlátozza az innovációt. Nagyon fontos, hogy megtaláljuk az egyensúlyt, és szem előtt tartjuk a szabályozás tárgyát. Ez utóbbinak kéne képeznie minden szabályozás alapját. Abban az esetben, ha szem előtt tartjuk a szabályozás tárgyát és célját, vagyis minden blockchain-alapú technológiát, akkor a szabályozás alapját képezné olyan szabványok létrehozása, amelyek lehetővé teszik az együttmű-

15 Ilyen rendelet például: Az Európai Parlament és a Tanács 805/2004/EK rendelete (2004. április 21.) a nem vitatott követelésekre vonatkozó európai végrehajtható okirat létrehozásáról, a Tanács 4/2009/EK rendelete (2008. december 18.) a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről, AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 1215/2012/EU RENDELETE (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról; Lugánói Egyezmény.

16 EGYEZMÉNY a Magyar Köztársaság és az Egyiptomi Arab Köztársaság között a polgári és kereskedelmi jogsegélyről. Kairó, 1996. március 26.

17 A magyar jogrendszer a start-up cégeket korai fázisú vállalkozásokként ismeri.

ködést és megvédik a végfelhasználókat, biztosítják a védelmet az emberek számára úgy, hogy megvédik őket a bűnözőktől, továbbá ugyan olyan védelmet nyújtanak a befektetőknél, mint a végfelhasználóknak a csalással, és a visszaélésekkel szemben.

Felmerül a kérdés, hogyan szabályozunk egy decentralizált platformot egy centralizált környezetben? A blockchain fogalmára koncentrálni figyelembe kell vennünk, hogy azt milyen széles körben lehet alkalmazni. Éppen ezért a szabályozásánál a horizontális megoldás javasolt, figyelemmel a már említett decentralizált szerkezetre, és a blockchain azonosítható rétegeinek hierarchiájára. Mik ezek a rétegek? Az első maga a platform szint, vagyis a blockchain. A második az alkalmazás szint, vagyis azok az eszközök, amelyek a platformon futnak, mint például a kriptovaluták vagy éppen az okos szerződések. És végül maga az egész blockchain ökoszisztéma, vagyis a főkönyv vagy főkönyvek.¹⁸

A legtöbb blockchain-alapú fejlesztés nyílt forráskódú, ezért önmagukban hordozzák az átjárhatóságot. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a felhasználók szabadon csatlakozhatnak és léphetnek ki a hálózathoz anélkül, hogy bármilyen hatóságnak ezt jóvá kellene hagynia. A hálózathoz való csatlakozáshoz elegendő, ha a szükséges szoftver telepítve van a felhasználó számítógépére. Az Európai Unió Adatvédelmi Rendelete¹⁹ szövegének gyakorlatba történő átültethetőségének kihívásai közül a legnagyobb problémát az adatvédelmi rendelet és a blockchain-alapú technológiák összeegyeztethetlensége jelenti. A Blockchain természeténél fogva ellentmond mindannak a követelményrendszernek, amit a GDPR előír. A blockhálózatról az adatok nem törölhetőek, a központi hatóságok, pedig nem tudják felügyelni vagy akár ellenőrizni a működését. A GDPR megköveteli, hogy a vállalatok az uniós polgárok beleegyezésével tárolhassák és dolgozhassák fel személyes adataikat, továbbá a vállalatok kötelesek tiszteletben tartani az uniós polgárok azon kérését, hogy töröljék személyes adataikat bármely rendszerből. Hogyan fér meg egymás mellett a blockchain és a GDPR?

2018 szeptemberében Franciaország adatvédelmi hatósága, a Commission Nationale de l'informatique et des Libertés (CNIL), lett az első olyan uniós ügynökség, amely foglalkozott a problémával. Bár a CNIL nemrégiben kiadott Iránymutatása²⁰ néhány megoldást kínál arra vonatkozóan, hogy a GDPR alatt létezzen a blokkhálózat, még több kérdés merül fel azzal kapcsolatban, hogy ezek a megoldások hogyan működnének a gyakorlatban. Például a CNIL kijelentette, hogy az adatkezelők közé sorolhatók azok a felhasználók is, akik szakmai vagy kereskedelmi célból, például egy blokkhálózaton keresztül pénzt fizetnek egy szolgáltatásért. A GDPR szerint az

18 <https://cryptviz.io/knowledge-database/blockchain-technology/> 2018. december 11.

19 AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS (EU) 2016/679 RENDELETE (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet) (EGT-vonatkozású szöveg)

20 CNIL: Blockchain Solutions for a responsible use of the blockchain in the context of personal data, 2018. november 06.

adatkezelők olyan entitások, akiknek meg kell határozniuk a személyes adatok kezelésének célját, és felelősséggel tartoznak annak biztosítására, hogy az adatfeldolgozás megfeleljen az uniós előírásoknak, és biztonságos módon történjen. Az Iránymutatás értelmében egyes felhasználók az Adatvédelmi Rendelet fogalmával összhangban adatkezelőnek minősülnek, továbbá az adatkezelők és az adatfeldolgozók között írásos megállapodásokra van szükség.

Többletmunkával ez a privát blockchain rendszerekben még működhet, azonban a teljesen nyilvános blockchain hálózat esetében ez teljesen kizárt technikailag. Az Iránymutatás szerinti megoldás így csak a privát blokkhálóra alkalmazható. Bár a privát blokkhálózatok kezelhetőek és ellenőrizhetőek, a nyilvános blokkhálózatok szabadon elérhetőek, amelyek valószínűleg folyamatos kihívást jelentenek a CNIL és más uniós szabályozók számára. Azonban, ha belegondolnak a nyilvánosan működő blockchaineikre, mint a Bitcoin vagy az Ethereum, akkor rájövünk, hogy a szellemet már nem lehet visszazárni a palackba, mert ezek már létező és működő rendszerek, és a decentralizált szerkezetük miatt senkit se lehet a működésükért felelősségre vonni. A technológia kihívásokat jelent és új megoldásokat követel.

V. Összegzés

A blockchain technológiáról olvasva minden jogászban, még a technoszkeptikusokban is felmerülhet a kérdés, ha egy program segítségével a laikus magánszemély is képes elkészíteni a saját szerződését, hibátlanul megírni saját keresetlevelét – ami a bírósági tapasztalatok alapján még a gyakorlott ügyvédeknek is komoly kihívást jelent az új Pp. hatályba lépése óta-, vagy akár vektoranalízissel kiszámolni egy esetleges per kimenetelét, vajon szükség lesz-e még a jövőben jogászokra? Első olvasatra rémisztőnek tűnhetnek a blockchain technológiában rejlő lehetőségek, azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy a szoftverek sose lesznek képesek számolni az emberi tényezővel, amely gyakorta oly kiszámíthatatlan, így a közvetlen végrehajtás szempontjából a közjegyzők szerepe továbbra is meghatározó lesz. Ahhoz azonban, hogy a technológia elterjedhessen, fontos a szabályozásának egy jogi keretet meghatározni. A blockchain technológia szabályozásánál elmondhatjuk, hogy a jogalkotók számára a legnagyobb kihívást az jelenti majd, hogy megtalálják az egyensúlyt a szükséges szabályozás és az erőskezü kormányzati beavatkozás között, amely akár meg is teljes mértékben el is lehetetlenítheti ezt a csúcstechnológiát. Mint bármely más innovatív technológia és annak alkalmazásainak esetében körültekintően kell elemezni azok valós, nem pedig vélt következményeit és kockázatait. Az előbbiekben ismertetett szabályozási metódus képes megfelelő választ adni a szabályozási kérdésekre túlszabályozás nélkül. Remélhetőleg ez a szabályozás működőképes lesz, technológia semleges, továbbá a kitűzött szabályozási célokra és alapelveken fog nyugodni. Mindenesetre nem szabad elfelejtenünk, hogy a fejlődés már a küszöbön áll.

DELIKTUÁLIS FELELŐSSÉG AZ ONLINE TÉRBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZEMÉLYISÉGI JOGOK MEGSÉRTÉSÉRE

1. Absztrakt

A tanulmány célja, hogy az online közösségi platformokon a felhasználók egymás közötti jogviszonyainak, jogi természetének bemutatását követően megvizsgálja a felhasználók egymásnak okozott károkért való felelősségének szabályait, majd ismeresse azokat a gyakorlati problémákat, amelyek felmerülnek az online térben okozott károk bizonyítása kapcsán.

2. Bevezetés

A közösségi oldalak által nyújtott szolgáltatások használata ma már a magán- és az üzleti életben egyaránt népszerű, és valamennyi korosztály mindennapi életének részévé vált. A közösségi médiaplatform teret biztosít az egyén számára személyiségének online kifejezésére, hatékonyabbá teszi az emberek közötti kommunikációt és a szabad véleménynyilvánítást időtől és tértől függetlenül, ezzel egyfajta online személyiséget teremtve magunknak,² ugyanakkor lehetőséget teremt mások személyiségi jogainak megsértésére. Következésképpen elengedhetetlen, hogy a polgári jogban az egyének személyiségének védelmét szolgáló meglévő jogi eszközöket megfelelően alkalmazzuk és értelmezzük az informatikai innováció következtében kialakult új helyzetekre, amelyeket a számítógépes alkalmazások robbanásszerű elterjedése generált és tömegesen kiterjesztett.

Jelen tanulmány fókuszában annak vizsgálata áll, hogy a közösségi média-felületen navigált felhasználói cselekmények révén bekövetkező vagy azok révén elkövetett személyiségi jogsértések – a polgári jogi személyiségvédelem szempontjából – milyen közös attribútumokkal rendelkeznek a jogsértést elkövető, illetve az azt elszenvedett sze-

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. Boóc Ádám.; tanszékvezető egyetemi tanár, Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar – Doktori Iskola

2 Boóc Ádám: Technológiai kihívások a polgári jogban, különös tekintettel az öröklési jogra In: Homicskó, Árpád (szerk.) Technológiai kihívások az egyes jogterületeken Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2018). 27 p.

mélye, az elkövetés helye, a jogsértő cselekmény, továbbá a károsító eredmény beállása tekintetében. A közösségi média-felületen elkövetett személyiségi jogsértések minősítése nem függetleníthető a személyiségvédelem általános generálklauzulájától, valamint a törvényben nevesített egyes személyiségi jogoktól, különös tekintettel a magánélet és a nyilvánosság közötti határvonal elmosódására és speciális értelmezésére.

3. A jogsértés elkövetésének „helyszíne”

A személyiségi jogok megsértésének „helyszíne” nem az a földrajzi-fizikai hely, ahol a jogsértő magatartást végzik, hanem az a virtuális közeg, amelyben a felhasználó az akár jogsértő cselekményét végzi. Ebből következően a közösségi oldalakon elkövetett személyiségi jogi jogsértések alapvető megkülönböztető jegye, hogy a jogsértő magatartást kiváltó felhasználói cselekmények online formában valósulnak meg, amennyiben a jogsértés eredménye online formában (akár a közösségi oldalon, akár azon kívül, más internetes tartalomszolgáltatásokon keresztül), akár offline, a közösségi oldalakról jogellenesen letöltött képekkel kapcsolatban a nyomtatott sajtó útján valósul meg.³

4. A jogsértés elkövetője

A közösségi médiaplatformon bármely természetes személy, jogi személy vagy jogi személyiséggel nem rendelkező jogi személy a regisztrációt követően felhasználói fiókot hozhat létre,⁴ amelyet a továbbiakban a magánélet egy szegmensét képviselő és az online térben megjelenő „alapegységként” kezelünk, és amelyet a közösségi portálok virtuális világával megegyező informatikai terminológiával „személyiségprofilnak” nevezünk.⁵

Diszkrepanciát okozhat, ha a felhasználó hamis adatokkal hozza létre a fiókot, vagy visszaélészerű regisztrációt hajt végre (a felhasználó ezen cselekedete sérti a felhasználási feltételeket, valamint más személy adatainak a felhasználása már személyiségi

3 Boronkay Miklós: A képmáshoz fűződő jog legújabb bírói gyakorlata. Magánjogot Oktató Fialatok tizen- egyedik, valamint a Magánjogot Oktatók Egyesületének nyolcadik éves rendes konferenciáján elhangzott előadás, 2017.05.26, Budapest.

4 Bakos-kovács Kitti: Conclusion of contracts on social network sites with regard to F-commerce. In: Harmonizacija srpskog i mađarskog prava sa pravom Evropske unije / A szerb és a magyar jog harmonizációja az Európai Unió jogával / Harmonisation of Serbian and Hungarian Law with the European Union Law, Tematski zbornik / Tematikus Tanulmánykötet / Thematic Collection of Papers, Volume IV., Faculty of Law Novi Sad Publishing Center, Novi Sad, 2016. 522.

5 A profil vagy oldal fenntartójának mindig az azt létrehozó természetes személy, jogi személy vagy jogi személyiség nélküli jogalany tekinthető, míg a közösségi média-felületet üzemeltető vállalkozás üzemeltetőnek vagy szolgáltatónak minősül.

jogot sért). Talán nagyobb biztonság és a jogsértések kiküszöbölése érdekében érdemes lenne megfontolni egy olyan azonosítási folyamat bevezetését, mint az online szerződéseknél már használatos elektronikus aláírást,⁶ mivel ez bizonytalanságot eredményez abban a tekintetben, hogy a jognyilatkozatot tevő személy cselekvőképes-e, illetve a jogsértő cselekmény elkövetése során rendelkezik-e mérlegelési és vétőképeséssel, és ennek megfelelően előre látja-e a személyiségi jogi jogsértés elkövetése során tanúsított magatartásának következményeit, és vele szemben alkalmazható-e anyai jogon alapuló szankció. Bizonyos közösségi média felületek felhasználási feltételei szerint 13 év alatti személy nem regisztrálhat az oldalon, illetve nem veheti igénybe a közösségi oldal szolgáltatásait, de a gépi algoritmusok nem blokkolják az alábbiakat:

- a) A közösségi médiaplatform a keresőmotorok segítségével listázhat olyan személyiségprofilokat, amelyek nem felelnek meg ennek a követelménynek (például a feltöltött képek egyértelműen jelzik, hogy egy gyermek regisztrált).
- b) A gyermek a szülő személyiségprofilját használja a közösségi oldalon való megjelenéshez.
- c) A regisztrációkor a felhasználó életkora nem valós jelzés. A portál informatikai támogatása csak számszerű adatok alapján szűri az életkor valódiságát, de valószínűleg adatok esetén, ha azok számszerűen megfelelnek a 13 éves kor feltételének, a gépi algoritmusok nem akadályozzák meg a regisztrációt.

A Ptk. 2:13. §-a szerint a 14. életévét be nem töltött kiskorú cselekvőképtelen, ezért a Ptk. 2:8. § (2) bekezdéséhez és a 2:14. § (1) bekezdéséhez képest a cselekvőképtelen kiskorú önálló nyilatkozata a törvényi kivételekkel semmis, e tekintetben az általános szerződési feltételekben szereplő 13 éves korhatár nem felel meg a hazai jogszabályi előírásoknak. Mivel a regisztráció a közösségi portál üzemeltetője és a felhasználó között szerződéses jogviszonyt hoz létre, a 14. életévét be nem töltött kiskorú a törvényes képviselőtől függetlenül nem jogosult ilyen szerződéses jognyilatkozat megtételére a jogszabályi rendelkezések fényében. Jogi szempontból a 14. életévét betöltött, de 18. életévét még be nem töltött személy korlátozott cselekvőképesége további életkoron alapuló különbségtétel, hiszen a közösségi oldalakon navigált cselekmények (hozzászólások, kommentek) olyan magatartások is, amelyek személyiségi jogsérelmet eredményezhetnek.

A vétőképeség fogalma a kártérítési jog egyik jellemzője, amelyet a közösségi oldalakon elkövetett személyiségi jogsértésekkel kapcsolatos igények érvényesítésével összefüggésben figyelembe kell venni az életkorral összefüggésben, a jogsértés felrúthatóságától függő szankciók alkalmazása tekintetében. Következésképpen a kártérítési felelősség a

6 Boóc Ádám: Az online szerződéskötés magánjogi problémái. In: Homicskó, Árpád Olivér (szerk.) Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2018) 217 p. pp. 37-48., 46 p.

polgári törvénykönyvben meghatározott, a vétőképtelen személy által okozott károkozásra alkalmazandó felelősségi szabályok szerint állapítható meg. 6:544. § és 6:547. § alapján, a bírói gyakorlatban kialakult szempontok figyelembevételével. A személyiségi profil által elkövetett személyiségi jogsértések megítélése során eljárásjogi problémák az eljárásjogban és nehézséget okozhat annak bizonyítása, hogy a személyiségi profil mögött álló természetes személyek, illetve jogi személy esetében a képviselőre jogosult személy a személyi profil mögött álló személy, ami több gócpont körül is problémát jelenthet:

- a) A regisztráció során nem szükséges megadni olyan azonosító adatokat, mint például a lakcím, amely egy későbbi esetlegesen elkövetett jogsérelem esetén az alperessel történő kapcsolatfelvételt, elérhetőséget, személyének beazonosítását és kereseti kérelemben történő megjelölését szolgálná a bírósági eljárásban. Az azonosítást közvetett módon a bejelentkezési adatok és IP-címek informatikai ellenőrzése segítheti elő, azonban a felhasználó nem minden esetben rendelkezik megfelelő informatikai szakismerettel, technikai eszközökkel ennek felderítésére.⁷ Kérdésként merül fel az is, hogy az alperes személyének beazonosítását szolgáló ezen közvetett adatok beszerzéséhez kapcsolódó többlet-kötelezettség mennyiben hárítható át a jogsértést elszenvedő személyre vagy értékelhető bírósági eljárásban a terhére. E tekintetben az Európai Bíróság a Cornelius de Visser-ügyben utalt arra, hogy az uniós szinten érvényesülő joghatósági rendelkezések alkalmazása nem zárható ki arra hivatkozással, hogy a jogsértést elkövető személyének személyazonossága és lakcíme (elérhetősége) pontosan nem határozható meg vagy a bíróság nem rendelkezik ezen adatokra vonatkozó megbízható információkkal.⁸
- b) Visszaélészerű regisztráció a felhasználó által megadott adatokra és a felhasználó cselekményére vezethető vissza abban az esetben, ha a profil létrehozására nem valós adatokkal kerül sor; ez esetben már a profilnév is lehet valótlan, megtévesztő. A név és a további adatok visszaélészerű megadására a közösségi portálok platformja informatikai szempontból lehetőséget ad.
- c) Automatikus bejelentkezési funkció alkalmazása révén nem ellenőrizhető, hogy de facto a személyiségprofil mögött álló személy vagy más, az adott számítógépet használó személy tette-e meg a jogsértést megvalósító cselekményt, nyilatkozatot.⁹ A személyiségprofilhoz tartozó jelszó feltörése révén szintén sor kerülhet arra, hogy az adott személyiségprofil adatai mögé bújva ténylegesen más személy kövesse el a jogsértést.
- d) Gyermekekori és 18 életév alatti személyek közösségi portálon tett jognyilatkozata, valamint az általa elkövetett személyiségi jogsérelmek esetén felmerülő jogi szempontú anomáliák feltárására a fentiekben már sor került.

7 BDT 2016.2766.

8 C292/10. sz. ügy: A Bíróság ítélete a G vs. Cornelius de Visser között folyó ügyben (előzetes döntéshozatali eljárás iránti kérelem).

9 K-H-PJ-2016-422.

- e) A Kúria a BH 2016.330. szám alatt közzétett eseti döntésében leszögezte, hogy hasonlóan az internetes oldalon való hozzászólás lehetővé tétele esetéhez, a közösségi oldalon a személyiségprofil létrehozója is felelősséggel tartozik a hozzászólások, kommentek tartalmáért abban az esetben, ha a jogsértő magatartás kifejtésére más felhasználó részéről került sor, de annak „helyszíne” az adott profil oldala vagy idővonala. A jogerős ítélet megköveteli, hogy a személyiségprofil fenntartójának számolnia kell az esetlegesen jogsértő tartalom megosztásának lehetőségével azáltal, hogy oldalán vagy idővonalán teret biztosít a hozzászólásra. Az objektív felelősség alapú jogsértés alól nem mentesít, hogy a személyiségprofil fenntartójának nincsen technikai lehetősége valamennyi komment moderálására; ez esetben a biztonsági beállítások megfelelő alkalmazása révén tudja a hozzászólások lehetőségét korlátozni.
- f) Nem mentesíthető a helyállási kötelezettség alól a jogsértést elkövető személy arra hivatkozással, hogy olyan tartalmat osztott meg a közösségi portál felületén, amelynek más személy által történő előállítása, továbbítása vagy felhasználása már eredendően megsértette a sérelmet szenvedett személy személyiségi jogait.

5. A sértett személye

A virtuális térben elkövetett személyiségi jogi jogsértés sértettje többek között a jogsértő magatartás kifejeződésével vagy a jogsértés eredményével sem a fizikai valóságban, hanem a kibertérben szembesül. Ebből következően a közösségi portálokon elszenvedett személyiségi jogi jogsértések közvetlenül online valósulnak meg a személyiségprofil vonatkozásában, amelyre a jogsértő magatartás irányul, azzal, hogy a személyiségi profil mögött álló személy személyiségi jogait vagy személyiségének offline részét érintik. P. Balás Elemér szerint a jog feladata a személyiség külső határainak védelme,¹⁰ ezzel összefüggésben megállapítható, hogy a személyiségprofil nem más, mint a személyiség egy új szelete, de nem a személyiség egésze, és nem egy attól teljesen elkülönülő új dimenzió. Ebből a szempontból a jogi védelem tárgya nem kettévál, hanem a személyiségprofil az emberi személyiségnek a technikai fejlődés eredményeként kialakult részeként értelmezhető.¹¹ A személyiségprofil jogi szempontból védendő komponensei közé tartoznak a személyiségprofil neve és

10 Balás P. Elemér: Személyiségi jog, In: Szladits Károly (szerk.): Magyar Magánjog I. Általános rész. Személyi jog, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1941., Budapest, 625.

11 Nyoni, Phillip –Veleepini, Mthulisi: Data protection laws and privacy on Facebook. South African Journal of Information Management, 17. évf. 1. szám, 2015, <http://www.sajim.co.za/index.php/SAJIM/article/view/636/html> (2022. december 9.); Privacy concerns with social networking services. https://en.wikipedia.org/wiki/Privacy_concerns_with_social_networking_services (2022. december 9.); Urheber- und Persönlichkeitsrechte in sozialen Netzwerken. <https://irights.info/artikel/urheber-und-persnlichkeitsrechte-in-sozialen-netzwerken/5793> (2022. december 9.).

a felhasználó által megadott azonosító adatok (beleértve a felhasználó által feltöltött fényképeket is), a felhasználó által a közösségi portálon navigált cselekvéseiből levezethető személyiségjegyek, a felhasználóról kialakult szubjektív értékítélet, valamint az idővonal.¹²

A személyiségprofil, illetve ebből fakadóan a privátszféra határait az informatikai jellegű profil- és adatvédelmi-biztonsági beállítások adják, amelyek több dimenzióra tagolják a személyiségprofil más felhasználók számára megjelenő személyiség-részét.¹³ A személyiségvédelem jogi eszköztára csak akkor aktivizálódik, ha az egyén külső és belső kontrollmechanizmusai már nem tudják megakadályozni olyan magatartás külvilágban (akár online térben) történő kifejeződését, amely más személyek privátszféréjába indokolatlan mértékben avatkozik bele.¹⁴ A személyiségvédelem jogi szabályozásának ezen funkcionális megközelítése, valamint a mögöttes szabályozási cél (társadalmi-pszichológiai tényezők) a személyiségi jogi sérelmet elszenvedett személy szempontjából azt a követelményt támasztják, hogy az egyén minden olyan előrelátható szükséges intézkedést tegyen, amellyel önvédelmi mechanizmusait aktiválni tudja, önmagát – legalábbis az adott helyzetben általában elvárható mértékben – védje meg. Ennek leképeződése a biztonsági- és adatvédelmi beállítások funkciója, amelyre vonatkozóan az a jogi következtetés vonható le, hogy a biztonsági beállítások kezelése a közösségi portálokon elkövetett személyiségi jogi jogsértések vonatkozásában olyan jogilag releváns ténynek tekinthető, amelyet a bíró a jogvita elbírálásánál köteles figyelembe venni. A tudatos felhasználói magatartás és az egyén önvédelmi kötelezettsége megköveteli, hogy a felhasználó aktív magatartásával is megfelelő gondossággal ügyeljen magánéletének védelmére, amit a közösségi portálok informatikai rendszere többféle módon, gyakori felugró figyelmeztetésekkel támogat. Következésképpen, ha egy felhasználó a közösségi oldalakon nyilvános beállítások révén személyes adatokat ad meg, és ezeket az adatokat más felhasználók továbbítják más felhasználóknak, akkor a magánülethez való jogon alapuló személyes adatok védelméhez való jog nem sérül, mivel az adatok eredetileg bárki számára hozzáférhetőek voltak, és a keresőmotorok listázhatták őket. Ha azonban a felhasználó biztonsági és adatvédelmi beállításokkal korlátozza ugyanazon adatok nyilvánosságának mértékét, és azok hozzáférhetőségét egy meghatározott ismeretségi körre korlátozza, de ha ezeket az adatokat egy másik felhasználó (akár biztonsági másolatok és másolatok révén) a kijelölt ismeretségi körön kívül is a nyilvánosság számára hozzáférhetővé teszi, megállapítható a magánülethez való jog megsértése. Következésképpen az adatvédelmi profil biztonsági és adatvédelmi beállításai, mint az

12 Szőke Gergely László: Az európai adatvédelmi jog megújítása – Tendenciák és lehetőségek az önszabályozás területén. HVG-ORAC, Budapest, 2014. 64.; Balogh Zsolt György: Adatvédelem és információszabadság. Fundamentum. 2004. 8. évf. 4. szám, 56.

13 Dojcsák Dániel: Így rombolta le a Facebook a privát szférát. <https://www.hsw.hu/hirek/44482/facebook-adatvedelem-szemelyisegi-jogok-kozossegi-web-privat-szfera.html> (2022. december 7.)

14 Ptk. 2:42.§ (1) bek.

ügy összes körülményének sajátos összetevője, a jogvita releváns elemét képezik, és bírósági felülvizsgálat tárgyát képezik.

A bírói gyakorlat egységes abban, hogy személyiségi jogi jogsértés nem csupán abban az esetben állapítható meg, ha a sérelmet szenvedett felhasználó személye közvetlenül felismerhető a sérelmezett online tartalomból, hanem abban az esetben is, ha az érintett személye – akár linkek vagy hivatkozások révén, akár a közlemény tartalmából levezetve – közvetett módon, de egyértelműen beazonosítható, visszakereshető.¹⁵

A személyiségi jogi eszközök megfelelő alkalmazásával figyelmet kell fordítani arra a kérdésre, hogy a közösségi oldalakon történő személyiségi jogok megsértése tekintetében az érintett személy közszereplőnek tekinthető-e, különös tekintettel a véleménynyilvánítás szabadságára, valamint a becsülethez és a jó hírnévhez való jog védelmére. A közszereplői státusz nem kapcsolódik formális társadalmi vagy jogi státuszhoz, hanem az a tény állapítja meg, hogy az adott személy közérdekű politikai, társadalmi vagy művészeti tevékenységet folytat, beszél, cselekszik, vállal, akár eseti jelleggel, helyi közösség előtt vagy nyilvánosan, vagy akár közpénzből finanszírozott rendezvényen való részvétellel. A közszereplés ténye nem köthető kizárólag az adott személy pozíciójához, hivatali beosztásához, közéleti státuszához, hanem a jogi helyzet szempontjából releváns konkrét élethelyzet megítélése alapján kell állást foglalni a kérdésben. Nem tekinthető közszereplőnek a perben félként eljáró állami szerv képviselőjét ellátó jogtanácsos a polgári per nyilvános tárgyalása során.¹⁶

A személyiségi jogokat a Ptk. 2:54.§ (1) bekezdése alapján személyesen lehet érvényesíteni. Amennyiben a személyiségprofil mögött álló személy – a korábbiakban kifejtett visszaélészerű regisztráció okán vagy életkora folytán – a jogsértő magatartás kifejtésének időpontjában (és nem a regisztráció időpontjában) cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes, az igényérvényesítésre a (2) és (3) bekezdésben foglaltak szerint van lehetőség akként, hogy cselekvőképtelen kiskorú helyett törvényes képviselője jogosult eljárni. A közösségi portálok elkövetett személyiségi jogi sérelmek speciális eseteként értelmezzük azt, amikor a szülő (jogi szempontból a gyermek törvényes képviselője) szerepeltet gyermeke képmását tartalmazó fényképet a közösségi média-felületen.¹⁷ E tekintetben a közösségi portálokon megvalósuló személyiségi jogi sérelem az alábbi attribútumokkal határolható körül:

- a) az elkövető és az elszenvedő személye között egy kiszolgáltatottságon alapuló kapcsolat áll fenn;
- b) a jogsértést elkövető olyan személy, akinek feladata egyébként a sérelmet szenvedett személy védelme, számára a biztonság megteremtése (ide sorolható pl. a biztonsági beállítások megfelelő kezelése);

15 PK 13. sz. állásfoglalása

16 BDT 2016.3441.

17 Beperelte szüleit a facebook-os gyerekfotók miatt. <http://www.origo.hu/techbazis/20160915-be-perlele-szuleit-facebook-lany-gyerekfotok.html> (2022. december 1.).

- c) cselekvőképtelen kiskorú sérelmére elkövetett személyiségi jogsértés érvényesítése során érdek-összeütközés áll fenn a Ptk. 2:54.§ (2) bekezdésére figyelemmel a gyermek és annak törvényes képviselője között, ha a jogsértő magatartás kifejtője a szülő;
- d) a gyermek beleegyezésének interpretációja nem mellőzhető;¹⁸
- e) a személyiségi jogi sérelem elszenvetője olyan személy, aki a közösségi portálon személyiségprofilal nem jelenik meg; a passzív alanyi kör vizsgálatát tekintve tehát a jogsértés kilép az online térből az offline térbe;
- f) a gyermekekről közzétett fényképek és egyéb információk bűncselekmény elkövetésének
- g) is táptalaját adhatják, valamint a fényképek manipulációja és megváltoztatása révén is eredményezhetik a személyiségi jogok sérelmét.

6. A jogsértő magatartás

A közösségi portálok elkövetett személyiségi jogsértés realizálódhat egyrészt a közösségi portál üzemeltetője és a felhasználó közötti relációban azzal, hogy közöttük egyben kontraktuális kapcsolat is fennáll, valamint bekövetkezhet felhasználók egymás között viszonyában. Technikai szempontból a felhasználói jogállás előfeltétele az olyan személyiségi jogot sértő cselekményeknek is, ahol a jogsértés – annak eredményét tekintve – kilép a közösségi média-felületről más online platformokra vagy az offline térbe.

A nevesített személyiségi jogok tekintetében a közösségi portál üzemeltetője által elkövetett személyiségi jogi jogsértés a személyes adatok és a levéltitok védelméhez való jog megsértésében realizálódhat tipikusan abban az esetben, ha a közösségi portál üzemeltetője a felhasználó által megadott adatokat (szerepeljen az akár privát üzenetben) a felhasználási feltételekben foglaltakon túlterjeszkedve jogellenesen továbbítja – akár adatelemzés céljából – a leányvállalatainak és más profil-bejelentkezésein alapuló online szolgáltatásokon kívüli szervezetek, felhasználók részére.¹⁹ Az előbbiekkel

18 Vimpláti Anna: A Facebook-ozás jogi vetületei. <http://www.ugyvedmediator.hu/hu/blog/81-a-facebook-ozasjogi-vetuletei> (2022. december 1.).

19 C-362/14. sz. ügy: A Bíróság ítélete Maximillian Schrems és a Data Protection Commissioner között, a Digital Rights Ireland Ltd. részvételével folyamatban lévő eljárásban; Több tízezer perlik a Facebookot magánszféra megsértése miatt. http://hvg.hu/tudomany/20140806_Tobb_tizezren_perlik_a_Facebookot_magansz (2022. december 1.); Facebook Data Policy https://www.facebook.com/full_data_use_policy (2022. december 1.); Dönges, Jan: Computer errechnet unsere Persönlichkeiten: Was Facebook-Likes über uns verraten. <http://www.spektrum.de/news/was-facebook-likes-ueber-uns-verraten/1326951> (2022. december 1.); Nagy Nikolett: Mutasd a Facebookod, megmondom, ki vagy. <http://www.origo.hu/tudomany/20161007-repn-up-startup-izrael-dld-innovacios-fesztival-tech-facebookok-kozossegi-media-onkep.html> (2022. december 1.).

összefüggésben megvalósuló személyiségi jogi sérelem elbírálásának kettős jogalapja lehet: a) a felek között kontraktuális kapcsolat áll fenn, ahol szerződésszegést valósít meg a közösségi portál üzemeltetőjének azon cselekménye, melynek következtében a felhasználó személyes adatait az általános szerződési feltételektől eltérően, illetve azon túlmenően kezeli; b) a felhasználó választása szerint kérheti a személyiségi jogi sérelmek esetén felhívható objektív és szubjektív jogkövetkezmények alkalmazását. Az igényérvényesítés jogalapjának megválasztása tekintetében megállapítható, hogy a felhasználó vagylagosan mindkét jogalapot felhívhatja, azonban ha teljes kárának megtérítésére valamely jogalap alapján sor került, a másik jogalap tekintetében követelését már nem érvényesítheti.

A jogsértő cselekmény kifejezőmódjának két további konkrét esete különböztethető meg a közösségi portálok működésének módjától. Egyrészt jogsértés valósul meg akkor, ha a felhasználó a közösségi oldalon a saját profilja alatt oszt meg online tartalmat, akár a hírfolyamban, akár az idővonalán, akár csoporttevékenység során, annak valódiságának ellenőrzése nélkül, olyan külső linkekre hivatkozva, amelyek tartalma személyiségi jogokat sért. Ezen túlmenően az állandó ítélezési gyakorlat szerint a felhasználó azzal, hogy a biztonsági beállítások figyelembevételével olyan profilt működtet, amelyben lehetőséget teremt más felhasználók által tett, esetleg jogsértő tartalmat tartalmazó megjegyzések közzétételére, maga is részesévé válik a véleményközlésnek vagy a tényállításnak, ami álláspontja kifejtésére vonatkozó kötelezettséget keletkeztet. A kommentek utólagos törlése (moderálása) nem teszi meg nem történté a komment közzétételével bekövetkezett jogsértő helyzetet, hiszen az ilyen közleményekért fennálló helytállási kötelezettség önmagában a jogsértő közlés tényén alapszik. Nem alkalmazhatóak a felelősség alóli mentesülésre az elektronikus kereskedelmi szolgáltatásokkal, valamint információs társadalommal összefüggő egyes kérdésekről szóló 2001. évi CVIII. törvény közvetítői szolgáltatóra vonatkozó rendelkezései sem, hiszen a kommentek – mint magánjellegű megnyilvánulások – nem tartoznak a törvény tárgyi hatálya alá.²⁰

A bejegyzésekben, kommentekben és hozzászólásokban tett közléssel megvalósuló személyiségi jogot sértő cselekmények elbírálása során figyelemmel kell lenni a közlés tartalmára a tekintetben, hogy azt nyilvánosságra szánták vagy magánjellegű kijelentésnek tekinthető. A magáncélra szánt közlések jogi megítélése szintén több dimenzióban történik: a felhasználó által használt biztonsági- és adatvédelmi beállításoktól függően nyilvános vagy korlátozott hozzáférésű közlemények között tehető különbség, illetve a publicitás teljes kizárása mellett privát üzenetben is folyhat a kommunikáció. További distinkcióként jelenik meg a vélemény-nyilvánítás szabadságával összefüggésben, valamint a becsület és a jóhírnév védelméhez kapcsolódóan annak vizsgálata, hogy a közlésben megfogalmazottak véleménynyilvánításnak/bírálatnak/értéktételeknek vagy tudósításnak/tényállításnak/ tényközlésnek minősíthetőek.

20 19/2014. (V. 30.) AB határozat.

A jogsértő tevékenység földrajzi helye ahhoz az államhoz köthető, ahol a jogsértő közleményt feltöltötték, vagy ahol a jogsértő cselekményt az elkövető az elektronikus rendszerben kezdeményezte vagy navigálta. A jogsértő magatartás virtuális „helye” a közösségi médiaplatformon vagy a közösségi médiaplatformról szerzett adatokkal kapcsolatban lehet egy magánüzenet (nem nyilvános), a felhasználó idővonala a nyilvánosság mértékétől függően (az adatvédelmi beállítások figyelembevételével együtt, hogy ki láthatja az adott idővonalon lévő bejegyzéseket), csoporttagság esetén a csoporton belüli bejegyzések és a kapcsolódó hozzászólások, vagy más online tartalom vagy a közösségi médiaplatformon kívüli offline szervek.

7. Összefoglaló

Láthatjuk, hogy a modern technológia elterjedésével számos olyan problémával találjuk szembe magunkat, amely újabb és újabb kérdések, valamint kihívások elé állítja a jogalkotót. A technológia szabályozása kapcsán a jognak kettős szerepe van, egyrészt megteremteni a szükséges szabályozott jogi környezetet, valamint úgy korlátozni azt, hogy az biztonságos mederben fejlődhessen tovább.²¹

Amint az a közösségi portálok esetében bebizonyosodott, az egyének közötti interakció az online szférában térbeli és időbeli korlátok nélkül zajlik, aminek következtében a közösségi portálon keresztül navigált felhasználói tevékenységek rendkívül gyorsan és nagyon rövid idő alatt jogsértő eredményt hozhatnak létre, széles célközönséget elérve, földrajzi korlátok nélkül. A közösségi médiaplatformokon elkövetett adatvédelmi jogsértések további jellemzője, hogy az alkalmazások informatikai támogatása lehetővé teszi, hogy a jogsértés eredménye az alapul szolgáló felhasználói cselekmény visszavonását és törlését követően, azaz a jogi helyreállítás és helyreállítás után is rendelkezésre álljon, tekintettel a biztonsági mentési, tárolási és archiválási funkciókra.

Irodalomjegyzék:

Boóc Ádám: Technológiai kihívások a polgári jogban, különös tekintettel az öröklési jogra In: Homicskó, Árpád (szerk.) Technológiai kihívások az egyes jogterületeken Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2018). 27 p.

21 Boóc Ádám: A dologi jog legfontosabb technológiai jogi kérdései, új technológiák joga és a dologi jog In: Homicskó, Árpád Olivér (szerk.) A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2020) 33 p.

- Boóc Ádám: Az online szerződéskötés magánjogi problémái. In: Homicskó, Árpád Olivér (szerk.) Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2018) 217 p. pp. 37-48., 46 p.
- Bakos-Kovács Kitti: Conclusion of contracts on social network sites with regard to F-commerce. In: Harmonizacija srpskog i mađarskog prava sa pravom Evropske unije / A szerb és a magyar jog harmonizációja az Európai Unió jogával / Harmonisation of Serbian and Hungarian Law with the European Union Law, Tematski zbornik / Tematikus Tanulmánykötet / Thematic Collection of Papers, Volume IV., Faculty of Law Novi Sad Publishing Center, Novi Sad, 2016. 522.
- Balás P. Elemér: Személyiségi jog. In: Szladits Károly (szerk.): Magyar Magánjog I. Általános rész. Személyi jog. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1941., Budapest, 625.
- Szőke Gergely László: Az európai adatvédelmi jog megújítása – Tendenciák és lehetőségek az önszabályozás területén. HVG-ORAC, Budapest, 2014. 64.; Balogh Zsolt György: Adatvédelem és információszabadság. Fundamentum. 2004. 8. évf. 4. szám, 56.
- Boóc Ádám: A dologi jog legfontosabb technológiai jogi kérdései, új technológiák joga és a dologi jog In: Homicskó, Árpád Olivér (szerk.) A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2020) 33 p.

Kulcsszavak: személyiségi jog, online jogsértés, közösségi média, magánélet, jóhírnév

A TÉNYLEGES ÉLETFOGYTIG TARTÓ SZABADSÁGVESZTÉS ÉS AZ EMBERI MÉLTÓSÁGHOZ VALÓ JOG AZ EJEB HAZÁNKAT ÉRINTŐ ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLATÁNAK TÜKRÉBEN

1. Bevezetés

Világviszonylatban a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetése gyakran a halálbüntetés alternatívájaként jelenik meg, mint a legsúlyosabb kiszabható büntetés. A halálbüntetés eltörlését, különösen Nyugat-Európában, a nemzetközileg kötelező érvényű, anyagi és eljárási emberi jogi normák széles körű elismerése előzte meg. A nemzetközi emberi jogi normák jelentőségének nagymértékű növekedése az 1990-es évek elejére csúcsonyult ki, egyes esetekben a nemzeti igazságszolgáltatás fejlesztésének eredményeként, más esetekben pedig nemzetközi nyomásra változtattak az országok büntetési rendszerein. A halálbüntetés eltörlése felvetette az alternatív végső büntetések gyakorlati problémáját.² A 2000-es évek elejére Oroszország és a Szovjetunió összes többi európai utódállama – Fehéroroszország kivételével – életfogytig tartó szabadságvesztést vezetett be végső büntetésként. Ugyanez történt Lengyelországban, Csehországban és Szlovákiában, valamint Albániában, Bulgáriában és Romániában. Magyarországon egyszerűen eltörölték a halálbüntetést, majd évekkel később, az 1998. évi LXXXVII. törvény 1999. március 01-jén bevezette a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézményét.

Gondolhatnánk, hogy ezzel a jogalkotó eleget tett mind a büntetés céljára vonatkozó feladatának,³ mind a nemzetközi egyezményeknek, melyek a halálbüntetés eltörlését várták el a tagállamoktól. Azonban ez közel sem volt így, mert ekkor kezdődött el egy alapvető értékeken alapuló konfliktus az emberi méltósághoz való jog és ennek tükrében a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés elfogadható joggyakorlatának kérdésében.

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. Tóth. J. Zoltán egyetemi tanár. Jogelméleti Tanszék.

2 Tóth J. Zoltán Halálbüntetés pro és kontra (Második, aktualizált kiadás, HVG—ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019) című összefoglaló művében részletesen dolgozza fel és mutatja be a halálbüntetéssel kapcsolatos álláspontot az egyes korszakok filozófiai gondolkodásában, illetve a kortárs elméleti viták kapcsán külön fejezetben dolgozza fel az érvek és ellenérvek rendszerét.

3 BTK 79. § (4) „A büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el.”

2. Az emberi méltósághoz való jog

„Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”⁴

Az embert az emberi méltósága alapján különleges jogi és erkölcsi státusz illeti meg.⁵ Az egyik, alkotmányjogban megjelenő és általánosan elfogadott nézőpont szerint a méltósághoz való jog sérthetlenségét a jog felett álló értéknek, elvnek kell tekintenünk.⁶ Ezt erősítik azok a nemzetközi emberi jogi dokumentumok, melyek az alapvető jogok forrásának, sérthetetlen értéknek minősítik a minden embert egyformán megillető méltóságot.

Az emberi méltósághoz való jogból származnak mind komparatív, mind nem komparatív követelmények, ezek közvetítése révén válik az emberi méltósághoz való jog alkalmazható, érvényesíthető egyéni jogosultsággá.⁷

Komparatív követelmény, hogy az emberek között nem szabad indokolatlanul különbséget tenni, ide tartozik például a származás alapján történő hátrányos megkülönböztetés tilalma. A nem komparatív követelmények alapján pedig bizonyos bánásmód attól függetlenül megilleti az embert, hogy ő maga miként bánik másokkal. Ez a kitétel válik fontossá a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézményének vizsgálata során is, hiszen az emberi méltósághoz való jogból következik több más mellett a kínzás és a kegyetlen bánásmód tilalma. Összességében tehát az alapjogi megközelítésben a komparatív követelmények a hátrányos megkülönböztetés tilalmát jelentik, a nem komparatív követelmények pedig a személyiség jogi védelmét, és az egyén magánszférájának sérthetlenségét biztosítják. Ezek a jogosultságok az emberi méltósághoz való jog szubjektív oldalához tartoznak.⁸ Az emberi méltóság sérthetetlen-

4 Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) II. cikk

5 Halmi Gábor és Tóth Gábor Attila szerkesztésében jelent meg az első magyar nyelvű emberi jogi tankönyv (Emberi jogok. Osiris kiadó, Budapest, 2008) mely átfogóan mutatja be az emberi jogok általános kérdéseit, az azokat védő nemzetközi egyezményeket és a hazai szabályozást, és külön fejezetben foglalkozik az egyes emberi jogokkal, azon belül is elsőként az emberi méltósághoz való jog kérdésével.

6 BARCSI Tamás: Az emberi méltóság filozófiája (Typotex Elektronikus Kiadó Kft. 2013) átfogóan mutatja be az emberi méltóság problémájának filozófiai aspektusait.

7 Az emberi méltósághoz való jog hazai gyakorlati alkalmazásáról részletes képet nyújt Tóth. J. Zoltán A passzív eutanázia mint „az ellátás visszautasításához való jog” dilemmái –alkotmányelméleti megközelítésben c. tanulmánya (Jogelméleti szemle 1588-080X 16 (4) pp. 206-218 2015)

8 Az emberi méltósághoz való jogból származó nem komparatív követelményeket, illetve a méltósághoz való jog személyiségvédelmi célját és ebből fakadó „anyajog” jellegét a 8/1990. (IV.23) AB határozat fogalmazta meg: „Az alkotmánybíráóság az emberi méltósághoz való jogot az ún. általános személyiségi jog egyik megfogalmazásának tekinti. [...] Az általános személyiségi jog anyajog, azaz olyan szubszidiárius alapjog, amelyet mind az Alkotmánybíráóság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére,

ségének objektív oldalából az következik, hogy az állam köteles olyan jogi környezetet létrehozni, mely biztosítja az emberi méltóság védelmét.

Az emberi méltósághoz való jog vizsgálatakor mindig szem előtt kell tartani, hogy időben változó tartalmú fogalomról van szó, hiszen a mindenkori társadalmi felfogásnak jelentős szerepe van abban, hogy mi minősül az emberi méltóságot sértő bánásmódnak.

3. A TÉSZ az EJEB ítélkezési gyakorlatának tükrében

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlatában a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatosan rendszerint az Egyezmény 3. pontjának megsértésével kapcsolatos esetek merülnek fel. A kínzás, embertelen vagy megalázó bánásmód, vagy büntetés tilalma megköveteli a büntetés csökkenthetőségét, egy olyan felülvizsgálati lehetőséget, mely lehetővé teszi a nemzeti hatóságok számára annak mérlegelését, hogy az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt terhelt személyében bekövetkezett változások olyan jelentősek-e, esetleg történt-e olyan előrelépés a rehabilitáció felé, mely a fogva tartás folytatását legitim büntetőjogi okokból már nem indokolja.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága azonban hangsúlyozza, hogy tekintettel arra a mérlegelési jogkörre, amelyet a büntető igazságszolgáltatás és a büntetés kiszabás területén a szerződő államoknak biztosítani kell, nem feladata, hogy előírja, milyen formában kell büntetés időtartamát érintő felülvizsgálatot elvégezni, illetve annak eldöntése sem, hogy a felülvizsgálatra mennyi idő elteltével kerüljön sor. Ennek ellenére a Bíróság álláspontja szerint, az eddig összegyűlt összehasonlító és nemzetközi jogi anyagok egyértelműen támogatják egy olyan célzott mechanizmus létrehozását, amely garantálja az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását követő huszonöt éven belül történő felülvizsgálatot, és ezt követően további időszakos felülvizsgálatokat.

Ugyanennyire fontos szempontként vizsgálja a Bíróság ítélkezési gyakorlatában azt is, hogy a rendszer lehetővé teszi-e az elkövető számára, hogy megismerje és teljesítse azokat a szempontokat, melyek alapján majd az esetleges szabadulásáról döntenek.

Fentiekből következik, hogy amennyiben a nemzeti jog nem rendelkezik egy ilyen felülvizsgálat lehetőségéről, úgy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés nem felel meg az egyezmény 3. cikkében foglalt elvárásoknak.

4. A TÉSZ szabályozása Magyarországon

Hazánkban 1990-ben, a halálbüntetés alkotmányellenessé nyilvánításával⁹ vette kezdetét az a folyamat, mely a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézményének bevezetéséhez vezetett. Az Alkotmánybíróság indoklásában leszögezte, hogy

ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható.” [8/1990. (IV.23) AB határozat, ABH 1990. 42, 44-45.]

9 23/1990. (X.31) AB határozat a halálbüntetés alkotmányellenességéről

a halálbüntetést elrendelő jogszabályok sértik az Alkotmány 54.§-ában foglaltakat, miszerint „a Magyar Köztársaságban minden embernek vele született joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani” [(1) bekezdés]; illetve „senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni [(2) bekezdés]. Ekkor, 1990-ben az 1978. évi IV. büntető törvény volt hatályban, mely a halálbüntetés mellett legsúlyosabb szankcióként tartalmazta az életfogytig tartó szabadságvesztést, de olyan formában, melyben a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége elévülő bűncselekmények esetén 20 év, el nem évülő bűncselekmény esetén minimum 30 év után megnyílt a terhelt számára.¹⁰

Sok európai országtól eltérően, ahol korábban az életfogytig tartó szabadságvesztés nem szerepelt a kiszabható büntetések között, Magyarországon tehát nem volt szükség arra, hogy felvegyék azt a Btk. szankciórendszerébe. Ez a büntetés azonban – eltérően a halálbüntetéstől – nem zárta ki végleg az elkövetőt a társadalomból.

A tényleges, életfogytig tartó szabadságvesztés intézménye először az 1993. évi XVII. törvényben jelent meg, mely kimondta, hogy „nem bocsátható feltételes szabadságra az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt, ha ismételten életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik”. Ez a rendelkezés ma is része a hatályos büntetőtörvénynek.

1999. március 1-én lépett hatályba az 1998. évi LXXXVII. törvény, amikor a Btk. 47.§ – át az említett törvény 5.§ – a módosította. A módosítást követően a Btk. 47.§ (1) bekezdésének hatályos szövege a következőképpen rendelkezik az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a felülvizsgálatról, a feltételes szabadságra bocsátásról: „Életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a bíróság az ítéletében meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárja.” A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetését követően a Btk. miniszteri indoklása az életfogytig tartó szabadságvesztést határozatlan tartamúnak nevezte, ez esetben a határozatlanságot az elkövető előre nem meghatározható hátralévő élettartama adta.

A 2010. évi LVI törvény szintén fontos ponton módosította az akkor hatályos Btk.-t a következők szerint: ha a bűnhalmazatban levő bűncselekmények közül legalább három a 137.§ 17. pontjában meghatározott személy elleni erőszakos bűncselekmény, a (2) bekezdés szerinti büntetési tétel felső határa a kétszeresére emelkedik. ha a büntetési tétel így felemelt felső határa a húsz évet meghaladja, vagy a törvény szerint bármelyik bűncselekmény életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető, az elkövetővel szemben életfogytig tartó szabadságvesztést kell kiszabni.¹¹ Ez a változás

10 Tekintettel arra, hogy felső határa a feltételes szabadságra bocsátás előre meghatározott időtartamának nem volt, napjainkban van olyan elítélt, akinek az ítéletében a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéig hosszabb időtartamot határoztak meg, mint amilyen hosszú jelenleg a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés esetében a kötelező kegyelmi eljárásig előírt 40 év.

11 2010. évi LVI. tv. 2.§

„három csapás” néven vált ismertté, és a bíró számára kötelezővé tette az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazását a leírt esetben, nem hagyott mérlegelési lehetőséget a jogalkalmazó számára.

A 2011. április 25-én megszületett Alaptörvény IV. cikkének 2. bekezdése kimondja, hogy tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki.

2013. július 1. napján lépett hatályba a 2012. évi C. törvény. A jelenleg is hatályos Btk. szerint a szabadságvesztés büntetés lehet határozott tartamú vagy életfogytig tartó. „42.§ *Életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a bíróság az ítéletében meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárja.*”

A Btk. 44.§ (1) bekezdése taxatív felsorolja azt a 18 bűncselekményt, amelyekre – életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén – TÉSZ szankciója kiszabható, ezekre is csak akkor, ha személy vagy dolog elleni erőszakkal követik el.

„44.§ (2) *A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét ki kell zárni, ha az elkövető*

a) erőszakos többszörös visszaeső vagy

b) az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményt bünszervezetben követte el”

Amennyiben az életfogytig tartó szabadságvesztés esetében a bíró a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét nem zárja ki, úgy az legkorábban 25, legkésőbb 40 év után történhet meg.¹²

2000. április 26-án született meg az első TÉSZ ítélet Magyarországon. A terhelt féltékenységből élettársát és két kiskorú gyermekét számos fejszecsapással, illetőleg fojtással, tehát kombinált módon, a túlélés lehetőségét kizárva különös kegyetlenséggel megölte. A Legfelsőbb Bíróság helybenhagyó végzésében az alábbiakat írta: „A társadalomra veszélyes cselekmények között vannak olyanok, amelyek absztrakt veszélyessége a védeni kívánt jogtárgy jelentőségét tekintve a legsúlyosabb büntetéssel való fenyegetést indokolja, e büntetés a tényleges életfogytig tartó fegyházbüntetés. E büntetést akkor indokolt kiszabni, ha a büntetés célja más büntetéssel, így a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének biztosításával, időtartamának meghatározásával nem érhető el. A cselekmény konkrét tárgyi súlya, az elkövető fokozott személyi társadalomra veszélyessége miatt a társadalom védelme az elkövető végleges elszigetelését teszi szükségessé. E büntetés kiszabása kivételes, és csak a legsúlyosabb, több minősítő körülményt magába foglaló cselekmények elkövetőivel szemben indokolt”.

12 A korábbi szabályozáshoz képest ez enyhítést jelent, hiszen ezt megelőzően ezekben az esetekben a feltételes szabadságra bocsátás időpontjának felső határa nem volt, minimumát pedig 30 évben határozták meg.

5. Viharfelhők a hazai TÉSZ szabályozás felett, meghatározó EJEB ítéletek és a kötelező kegyelmi eljárás

Látható, hogy a hazai jogász társadalom érintett köre a halálbüntetés eltörlését követő évtizedben mindent megtett az új jogintézmény kiegyensúlyozott, megbízható integrálásáért a jogrendszerünkbe. A Legfelsőbb Bíróság, majd a Kúria az ítélkezés egységének biztosítása körében fokozott figyelmet fordított a büntetés-kiszabási gyakorlat egyöntetűségére, annak kiszámíthatóságára, az alkalmazhatóság szempontjaira. A büntetés-kiszabás egységesítésére törekedve a legfőbb bírói fórum a rendes majd rendkívüli perorvoslatok tárgyában hozott döntéseivel, testületi állásfoglalásaival irányt mutasson az alsóbb bíróságok számára annak érdekében, hogy a bírósági jogalkalmazás egységes legyen. Az LB Büntető Kollégiuma az 1990-től 1998-ig terjedő időszakban számos konkrét ügyben hozott érdemi határozatával munkálkodott azon, hogy a halálbüntetés alkotmánybírói döntést követő megszűnése miatt a büntetés-kiszabás körében országosan tapasztalt kedvezőtlen jelenség megszűnjön és stabilizálódjon az ítélkezési gyakorlat.¹³

A TÉSZ viszonylatában a jelen kor legnagyobb kihívásának a jogharmonizáció bizonyul, tekintve, hogy az EJEB ítélkezési gyakorlata alapján az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén amennyiben nincs meg a feltételes szabadulás lehetősége, illetve az elítélt már a büntetése megkezdésekor nincs tisztában annak feltételeivel, lehetséges legkorábbi időpontjával, úgy ezt a Bíróság az Egyezmény 3. cikkének sérelmeként ítéli meg. Abban, hogy a felülvizsgálat milyen formában zajlik (természetesen a megfelelő jogi garanciák figyelembevételével) és a büntetés megkezdésétől számítva mennyi időn belül történhet meg legkorábban, az államoknak széles mérlegelési jogkörük van, azonban a Bíróság előtt lévő összehasonlító és nemzetközi jogi anyagok egyértelműen támogatják egy olyan mechanizmus létrehozását, mely garantálja az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását követő huszonöt éven belül történő felülvizsgálatot, majd az ezt követő időszakos felülvizsgálatokat.

Törköly-ügy

2011. április 05

Ennek az ügynek a kérelmezője esetében nem zárták ki a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, annak időpontját 40 évben határozták meg. Ő volt az első, aki Magyarországgal szemben abban a kérdésben kérte az EJEB állásfoglalását, hogy büntetése sérti-e az Egyezmény 3. pontját.

Törköly Tibort, mint többszörös visszaesőt 2005. január 11-én a Bács-Kiskun Megyei Bíróság súlyos testi sértés kísérletéért és különös kegyetlenséggel elkövetett emberölésért ítélte el. A bíróság megállapította, hogy a kérelmező súlyosan bántalmazta élettársát, majd kilenc kézzúrással megölte. A büntetett féltékenységből követte el. A

13 Kónya István: Érzelmek és indulatok az életfogytig körül (MJ, 2017/3., 129-140.o.)

bíróság a kérelmezőre életfogytig tartó szabadságvesztést szabott ki, azzal, hogy 40 év után helyezhető feltételes szabadságra. A kérelmező az Egyezmény konkrét rendelkezésére való hivatkozás nélkül azt állította, hogy ítélete embertelen büntetésnek minősül.

Az EJEB álláspontja szerint életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását nagykorú személyre önmagában az Egyezmény 3. cikke nem tiltja. A Bíróság megállapította, hogy a kérelmező legkorábban 2044-ben, 75 éves korában bocsátható feltételes szabadságra, ami egy távoli, de valós szabadulási lehetőség. A Bíróság figyelembe vette a köztársasági elnöki kegyelem lehetőségét is, így megállapította, hogy a kérelmező feltételes szabadon bocsátására de jure lehetőség létezik és az de facto is csökkenthető.

A Magyar-ügy

2014. május 20.

A TÉSZ bevezetését követően, az éppen, hogy megnyugodott bírói gyakorlatot bontotta meg és váltott ki indulatokat a Magyar László ügyében hozott strasbourgi határozat és az annak nyomán született ítélet.

Magyar László és társai sorozatban követtek el rablásokat idős emberek sérelmére. Megverték a sértetteket, kirabolták, megkötözve sorsukra hagyták őket, akik közül hárman meg is haltak. A bíróság a vádlottat emberölés, rablás és számos más bűncselekmény elkövetésében találta bűnösnek, a megyei bíróság az ítélőtábla által 2009. december 16-án jogerőre emelkedett ítéletével társtettesként, nyereségvágyból és több emberen elkövetett emberölés büntette, 21 rendbeli rablás büntette és más bűncselekmények miatt halmazati büntetésül – mint többszörös visszaesőt – életfogytig tartó fegyházbüntetésre és 10 évi közügyektől eltiltásra ítélte azzal, hogy feltételes szabadságra nem bocsátható. A Legfelsőbb Bíróság 2010. szeptember 28-án kelt határozatával a megtámadott határozatokat fenntartotta és az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazásával összefüggésben rámutatott, hogy „a büntetés mértéke megfelelt a bűncselekmények minősítésének, és a büntetőjog más szabályaiba sem ütközik”.

A terhelt 2010. december 9-én kérelmet nyújtott be a Magyar Köztársaság ellen a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságához, az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkének megsértése, a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nélküli életfogytig tartó büntetés kiszabása miatt, valamint sérelmezte a 6. cikk megsértését is. Rámutatott, hogy a magyar szabályozás értelmében a köztársasági elnök kegyelme merőben diszkrecionális és politikai megfontoláson nyugszik, amely mellőz minden jogi biztosítékot a kérelem érdemének vizsgálatára vonatkozóan. Így megállapítható, hogy a büntetés de jure nem mérsékelhető. Arra figyelemmel pedig, hogy a köztársasági elnök ez idáig egyetlen TÉSZ-es elíteltet sem részesített kegyelemben, a büntetés de facto sem mérsékelhető.

A magyar kormány álláspontja szerint azonban a büntetés de facto és de jure is mérsékelhető. A kormány utalt a Törköly-ügyre, ahol az EJEB elfogadta a magyar elnöki

kegyelmet mint a remény biztosítékát. Hangsúlyozta, hogy a kegyelmi kérvényeket minden esetben az egyéni körülmények gondos mérlegelését követően bírálják el.

Hasonlóan a Vinter-ügyhöz¹⁴ a magyar kormány is azzal érvelt, hogy a TÉSZ-szel fenyegetett súlyos bűncselekmények elkövetőinek mindenképpen számolnia kell a hosszú idejű szabadságvesztéssel, így a konkrét esetben eltelt 10 év nem valósított meg egyezményesértést.

Az EJEB megállapította, hogy a felek által hivatkozott Törköly-ügy alapjaiban eltér a vizsgált esettől abban, hogy ott előbbinél a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége biztosított volt.

Jelen ügyben viszont kizárólag a köztársasági elnöki kegyelem jelentheti a szabadulás lehetőségét, azonban a köztársasági elnököt nem köti jogszabály, ami világos szempont – és kritériumrendszert állítana fel, továbbá indoklási kötelezettsége sincs, így nincs biztosítva, hogy a kegyelemért folyamodók számára világos legyen, hogy milyen feltételeknek kell megfelelniük a szabadulásuk reményében. Mindezek alapján az EJEB egyhangúlag megállapította, hogy a magyar TÉSZ nem tekinthető a testület felfogása szerint mérsékelhető büntetésnek, így sérti az EJEE 3. cikkét.

Az EJEB a konkrét ügy keretein túlmutatóan azt is megállapította, hogy a TÉSZ olyan rendszerszintű problémát jelent, amit az államnak – lehetőleg jogalkotás útján – orvosolnia kell.

14 A később nagy jelentőséggel bíró Vinter-ügynek hosszú története van. Az Egyesült Királyság bíróságainak számos döntését követően az EJEB is két, egymással ellentétes döntést hozott. (Vinter and Others v. the United Kingdom, 66069/09, 130/10, 3896/10, judgment of 17 January 2012t)

Az eredetileg három, egymástól független, brit panaszos kezdeményezésére indult ügyet az EJEB szoros tárgyi összefüggésük miatt összevonta és együtt tárgyalta. A kérelmezők többek között annak megállapítását kérték, hogy a rájuk kiszabott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés az EJEE 3. cikkébe ütközik.

A Nagykamara hangsúlyozta, hogy az EJEB csupán azt vizsgálhatja, hogy az egyes jogrendszerek összhangban állnak-e az egyezménnyel, azonban az államok széles mérlegelési joggal rendelkeznek a saját rendszerük kialakítására mind az anyagi büntetőjog mind a büntetések kiszabása terén. Álláspontjuk szerint az egyezmény 3. cikkét úgy kell értelmezni, hogy az előírja a büntetésnek a felülvizsgálat útján történő mérsékelhetőségét, és ennek a vizsgálatnak értékelnie kell a szabadságelvonás során a reintegráció érdekében bekövetkező változásokat, továbbá a társadalmi veszélyességet is. Annak meghatározása, hogy mely szerv és milyen időközönként végzi a vizsgálatot a tagországok hatáskörébe tartozik, a nemzeti és a nemzetközi jogokban azonban egyértelműen a legkésőbb 25 év elteltével esedékes, majd időszakonként ismétlődő felülvizsgálat az elfogadott. Az elítéltnak már az ítélet kihirdetésekor joga van ahhoz, hogy tisztában legyen a kiszabott büntetéssel, a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjával és feltételeivel. Ebből következően a Nagykamara álláspontja alapján az az elítélt, aki az ítélethirdetésekor a fenti információkkal nem rendelkezik, már ekkor áldozattá válik. Így a Nagykamara mindhárom kérelmező tekintetében megállapította a 3. cikk sérelmét.

A 2013. évi CCXL törvény

A Magyar László ügyében hozott strasbourgi ítéletet hazánkban sokan bírálták, de végül erre figyelemmel a 2014. évi LXXII. törvény 93-162. §-ai módosították a 2013. évi CCXL. törvényt (Bv. tv.) és a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés esetére 2015. január hó 1. napjával bevezette a kötelező kegyelmi eljárás jogintézményét, mely 40 év után hivatalból indul és melyben egy öt tagú Kegyelemi Bizottság állásfoglalását figyelembe véve, azonban ahhoz nem kötötte a köztársasági elnök diszkrecionális jogkörben dönt a kegyelem kérdésében, döntését pedig nem kell indokolnia.

A kötelező kegyelmi eljárás bevezetését követő EJEB döntések

Az EJEB Magyar-ügyben hozott ítélete, továbbá az ennek folyományaként létrejött törvénymódosítást követően újabb magyar életfogytiglanra ítélt kérelmezők jelentkező ügyeikkel a Bíróság előtt. Azt követően, hogy az első, a kötelező kegyelmi eljárást törvénybe iktatását követő ügyben ismét kimondták a 3. cikk sérelmét, a bevezetett eljárást felülvizsgálati szempontból nem találták elégségesnek, a későbbi ügyekben az EJEB ítélkezési gyakorlata konzekvens maradt.

T.P. és A.T. kontra Magyarország-ügy

2016. október 04.

Ez az első olyan ügy, mely a Magyar-ügyben meghozott ítélet és a kötelező kegyelmi eljárás bevezetését követően került az EJEB elé, itt mérettetett meg a kötelező kegyelmi eljárás intézménye, mely az EJEB joggyakorlatában a 3. cikk védelmének szempontjából könnyűek találatott.

Pongrácz Tamás az első kérelmező az ügy indításakor szabadságvesztés büntetését töltötte Sátoraljaújhelyen. A Nógrád Megyei Bíróság 2006. november 22-én különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés és lőfegyverrel való visszaélés büntette miatt ítélte el.

Taliga Ádám a második kérelmező, az eljárás alatt szintén Sátoraljaújhelyen töltötte szabadságvesztés büntetését. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 2010. május 14.-én két emberen elkövetett emberölés és lőfegyverrel való visszaélés büntette miatt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte, feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárásával.

A kérelmezők akként érveltek, hogy az általános kegyelmi eljárásban az új mechanizmus szerint a Köztársasági Elnök kegyelmi döntését az igazságügyi miniszternek is alá kell írnia. Így ez tisztán diszkrecionális és előre nem látható politikai döntés maradt. Az egész eljárás teljesen átláthatatlan volt, figyelemmel arra, hogy sem a Köztársasági Elnök, sem az igazságügyi miniszter nem volt köteles döntését indokolni.

Mindemellett a kérelmezők azt is sérelmezték, hogy a fennálló rendszerben csupán negyven év után kérvényezhetik a feltételes szabadságra bocsátást, amely időtartam sérti a Bíróság által a Vinter és társai kontra Egyesült Királyság-ügyben tett, jelen tanulmányban korábban már hivatkozott megállapítását arra vonatkozóan, hogy az államnak maximum huszonöt év elteltével biztosítania kell a felülvizsgálat lehetőségét. Ezzel ellentétben, az új eljárásban csak negyven év büntetés letöltése után ad mérlegelési lehetőséget a szabadságra bocsátásra, így a rendszer figyelmen kívül hagyja az elítéltek személyében bekövetkezett változásokat, a társadalomra való veszélyességük alakulását, vagy azon törekvésüket, hogy megváltozzanak és integrálódjanak a társadalomba.

A Kormány álláspontja szerint a szabályozás által bevezetett kötelező kegyelmi eljárás biztosítja az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés csökkentésének de iure és a de facto lehetőségét. Az új szabályozás szerint a hatóságoknak az életfogytig kiszabott büntetésből letöltött negyven év elteltével meg kell vizsgálniuk, hogy a szabadságvesztés büntetés folytatása indokolt-e. Minden egyes elítélt a büntetésének kezdetétől fogva tisztában van azzal, hogy mit kell tennie annak érdekében, hogy a szabadságra bocsátás megvalósuljon, és ennek mik a feltételei. Az új jogszabály lehetőséget adott arra, hogy az elítélt vonatkozásában a rehabilitáció során bekövetkezett változások, fejlődés megfelelő súllyal essen latba a döntés során, végső soron lehetővé téve a szabadságra bocsátást.

A kérelmezők azon érvére tekintettel, hogy a negyven év kitétel ellentétes a Bíróság joggyakorlatával, a Kormány hivatkozott a Törköly kontra Magyarország-ügyben megállapított elfogadhatatlanságra, és azzal érvelt, hogy a szerződő államoknak a büntető igazságszolgáltatás és a büntetés kiszabása mérlegelési jogkörükbe tartozik, és a Bíróságnak nem feladata megszabni a felülvizsgálati eljárás formáját. Ugyanezen érv alapján, nem a Bíróság feladata annak meghatározása sem, hogy mikor kerüljön sor ezen felülvizsgálatra. A Kormány álláspontja szerint a negyven év időtartam az életfogytig tartó szabadságvesztés megtorlási fázisának felel meg, és a bűncselekmény súlyos voltára tekintettel arányos büntetés. Ilyen mértékű megtorlási fázis összehasonlítható az Európa Tanács más tagállamaiban alkalmazott hosszú (meghatározott idejű) szabadságvesztés büntetésekkel, ahol ötven év is előfordul.

Másodszor a negyven éves időtartam meghatározásának jogpolitikai okai voltak. A magyar Büntető Törvénykönyv lehetővé tette, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésüket töltők feltételes szabadságot kapjanak, feltéve, hogy esetükben ennek lehetősége fennállt, és a büntetésükből huszonöt-negyven évet letöltöttek. Amennyiben a kötelező kegyelmi eljárás időpontját negyven évnél rövidebb időben határozták volna meg a feltételes szabadságra bocsátás kizárásával elítéltek számára, úgy ezek az elítéltek paradox módon előnybe kerülhettek volna azokkal szemben, akiknél a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége fennáll és azt az ítélet meghozatalakor a bíróság 40 évben határozta meg.

A Kormány hangsúlyozta, hogy jelenleg nincs világos és egységes álláspont az Európa Tanács tagjai között a ebben a kérdésben, de álláspontja szerint a Bíróság által a Vinter-ügy kapcsán tendenciaként figyelembe vett 25 év nem tekinthető elfogadott standardnak.

Végül, a kérelmezők a negyven év lejártát megelőzően is bármikor kezdeményezhetik az általános kegyelmi eljárást, ami különleges megítélést alátámasztó rendkívüli körülmények fennállása esetén lehetővé teszi a szabadon bocsátásukat. Bár korábban már elutasították a kegyelmi kérelmüket, de ez nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy minden korlátozás nélkül ismételten előterjesszenek ilyen tárgyú kérelmet, melyet az új adatok és dokumentumok alapján fognak elbírálni.

Az EJEB ítéletében kimondja, hogy önmagában az a tény, hogy a kérelmezők számára csak azt követően lehet remény arra, hogy szabaduljanak, miután életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésükből negyven évet letöltöttek, megfelelő alap a Bíróság számára annak megállapítására, hogy az új magyar jogszabály nem biztosítja a kérelmezők életfogytiglani szabadságvesztés büntetésének de facto csökkenthetőségét. A Bíróság emlékeztet arra is, hogy olyan mértékben, amennyiben a fogvatartott számára szükséges tudni, hogy mit kell tennie a szabadon bocsátása érdekében, és milyen feltételek mellett bocsáthatják szabadon, indoklási kötelezettség is előírható, és ennek érvényesülését a bírói felülvizsgálat lehetőségének biztosításával kell megvédeni.

Tekintettel az előbbiekre a Bíróság nincs meggyőződve arról, hogy jelenleg a kérelmezők életfogytiglani szabadságvesztés büntetése az Egyezmény 3. cikke szempontjából csökkenthetőnek minősül, ezért ítéletében kimondja annak megsértését.

Ahogy az várható volt a kötelező kegyelmi eljárás bevezetését követő elmarasztaló ítéletet követően egyre több hasonló ügy jut el Strasbourgba, ahol, amíg a nemzeti jogban nem történik meg az európai ajánlások alapján a jogharmonizáció az ítéletek tartalma előre látható.

Az elmúlt két évben három további ítélet született, melyek lényegében nem térnek el a Pongrácz Tamás és Taliga Ádám ügyében hozott döntéstől.

A Bíróság nem találja elégségesnek a kötelező kegyelmi eljárás által nyújtott 40 év utáni felülvizsgálat lehetőségét, nem létezik olyan szempontrendszer, melyet az elítéltek megismerve előre láthatnák a szabadulásuk feltételeit, és a kegyelmi eljárás rendje, a kötelező indoklás hiánya sem nyújt kellő biztosítékot.

Felhasznált irodalom:

1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről

1993. évi XVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról

1998. évi LXXXVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról

2010. évi LVI. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

- A Fidesz-frakció közleménye: *Nem engedünk a tényleges életfogytiglanból!* – *Reagálás a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéletére*, MTI-OS, 2014. május 20.
- BALÁZSY Péter: Kegyetlen kegyelem? A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, avagy egy roskadozó jogintézmény kritikája és jövője. *Büntetőjogi Szemle* 2018/2. pp. 24-38.
- BARCSI Tamás: *Az emberi méltóság filozófiája*. Typotex Elektronikus Kiadó Kft. Budapest, 2013.
- EJEB ítélet: Magyar László kontra Magyarország-ügy (73569/10 számú kérelem)
- EJEB ítélet: T.P. és A.T. kontra Magyarország-ügy (37871/14 és 73986/14 számú kérelem)
- GELLÉR Balázs: *A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés – büntetőjog-elméleti megfontolások tükrében*. In: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde (szerk.): *A negyedik magyar büntetőkódex régi és új vitakérdései*, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2017. pp. 87-108.
- GÖNCZI Gergely: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alapjogi vonatkozásai. *Alkotmányos büntetőjog és a strasbourgi joggyakorlat*. *Acta Humana*, 2015/2. pp.7-40
- KÓNYA István: Érzelmek és indulatok az életfogytig körül. *Magyar jog*, 2017/3. sz. pp. 129-140.
- LÉVAY Miklós: *A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről – Tóth Mihály publikációi és az Emberi Jogok Európai Bíróságának 2021. június 17-i ítélete alapján* In: *Studia in honorem Mihály Tóth 70* (Szerkesztette: Czine Ágnes, Domokos Andrea, Lukács Krisztina), Kiadó: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, 2021.
- Magyarország Alaptörvénye
- POLGÁR András: *Volt egyszer egy büntetés? A kötelező kegyelmi eljárás szabályai a strasbourgi döntés alapján*. *Börtönügyi Szemle*, 2015/2 pp. 23-34.
- TÓTH Gábor Attila: *Az emberi méltósághoz való jog és az élethez való jog* In: *Emberi jogok* (szerk: Halmai Gábor és Tóth Gábor Attila) Osiris kiadó Budapest, 2008. pp. 257-282
- TÓTH J. Zoltán: *Halálbüntetés pró és kontra* (HVG-ORAC Lak és Könyvkiadó Kft, 2019. Második, aktualizált kiadás)
- TÓTH J. Zoltán: *A passzív eutanázia mint „az ellátás visszautasításához való jog” dilemmái –alkotmányelméleti megközelítésben* (*Jogelméleti szemle* 1588-080X 16 (4) pp. 206-218 2015)

Rideg Gergely¹

A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ÜZLETI CÉLÚ FELHASZNÁLÁSÁNAK JOGI KERETEI, LEHETŐSÉGEK ÉS ZSÁKUTCÁK

Bevezetés

A mesterséges intelligencia üzleti célú felhasználása alatt értjük az olyan mesterséges intelligencia rendszerek alkalmazását, amelyek a magyar jog szerinti gazdasági társaságok hatékony és gazdaságos működését hivatottak elősegíteni. Olyan rendszereket, amelyek a humán erőforrás csökkentését és így az erre fordítandó erőforrások, kifizetett bérek csökkentését célozzák. A fő gazdasági motiváció a profit maximalizálása, az árversenyben történő érdemi részvétel.

A mesterséges intelligencia rendszerek gazdasági társaságok általi versenyképes felhasználás az Európai Unió által is kiemelt célkitűzés. A Mesterséges Intelligencia Jogszabály-tervezet² (a továbbiakban úgy is mint MI Jogszabálytervezet) az 55. cikkében rögzíti, hogy a tagállamoknak mit kell tenniük ezeknek a céloknak az elérése érdekében.³ Az 55. cikk kifejezetten a Kis méretű szolgáltatókra fókuszál az indíttatás az európai mesterséges intelligencia rendszerek világszintű versenyképességének biztosítása.

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Dr. Tóth András egyetemi docens, Közigazgatási és Infokommunikációs Tanszék Tanszékvezető-helyettes.

2 Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the council laying down harmonised rules on artificial intelligence (artificial intelligence act) and amending certain union legislative acts – Document 52021PC0206

3 „A tagállamok a következő intézkedéseket hajtják végre: a) a kis méretű szolgáltatók és induló vállalkozások számára elsőbbségi hozzáférést biztosítanak a mesterséges intelligenciával kapcsolatos szabályozói testkörnyezetekhez, amennyiben azok teljesítik a kiválasztási feltételeket; b) e rendelet alkalmazásával kapcsolatos, a kis méretű szolgáltatók és felhasználók igényeihez igazított külön figyelemfelkeltő tevékenységeket szerveznek; c) adott esetben külön kommunikációs csatornát hoznak létre a kis méretű szolgáltatókkal, a felhasználókkal és más innovátorokkal folytatandó kommunikációra, hogy iránymutatást nyújtsanak részükre, és megválaszolják az e rendelet végrehajtásával kapcsolatos kérdéseket.”

Csoportosítások és elhatárolások

A jelen kutatás törekedik arra, hogy a mesterséges intelligencia rendszerek csoportosítási lehetőségeit és elhatárolását alapvető informatikai rendszerektől elvégezze. Tesszük ezt annak érdekében, hogy ezzel további kutatási kérdésekhez jussunk.

A mesterséges intelligencia rendszerek üzleti célú felhasználásának szabályozását különféle szempontok szerint lehet csoportosítani vagy elkülöníteni:

Egyrészt az alkalmazó entitások oldaláról, másik oldalról a felhasználók vagy ügyfelek oldaláról. Ez utóbbit mondhatni fogyasztóvédelmi szempontból.

Másik csoportosítási szempont, hogy az adott mesterséges intelligencia rendszert maga a felhasználó gazdasági társaság fejlesztette, vagy a szolgáltatást, illetve terméket licencceli, bérli.

Az is fontos különbség, hogy az MI rendszerek lehetnek a gazdasági társaság által „gyártott” vagy úgymond lefejlesztett termékek, szoftverek, amikor tulajdonképpen a gazdasági tevékenység tárgyaiként jellenek meg. Illetve lehetnek a felhasználás, a gazdasági működés eszközei.

A csoportosításnál fontos rögzíteni azt is, hogy a műszaki szakirodalomban elfogadott csoportosítás miként tesz különbséget a mesterséges intelligencia rendszerek között fejlettségi szint alapján. Ilyen csoportosításban létezik általános MI, keskeny MI (Artificial Narrow Intelligence, ANI), illetve szuper MI. Ez a mesterséges intelligencia rendszerek képességeire utal a szerint, hogy miként tudnak hatással lenni a környezeti változásokra, mennyire hasonlítanak a természetes intelligenciához.⁴

A következőkben az írás foglalkozik az MI fogalommeghatározásával annak érdekében, hogy elvégezhesük az elhatárolást a jogi szabályozási szempontból kockázatosabb MI rendszereket, a kevésbé kockázatos irodai munkafolyamatokat segítő informatikai megoldásoktól.

A mesterséges intelligencia meghatározása

A mesterséges intelligencia meghatározására sokan tettek kísérletet. Stuart J. Russell és Peter Norvig elképzelésében egy „emberi módon/racionálisan gondolkodni/cselekedni képes rendszer (ágens).”⁵ Az MI Jogszabály fogalommeghatározása némiképp összetettebb:

A „mesterségesintelligencia-rendszer (MI-rendszer): olyan szoftver, amelyet az I. mellékletben felsorolt technikák és megközelítések közül egy vagy több alkalmazásával fejlesztettek, és amely az ember által meghatározott célkitűzések adott csoportja

4 GYIRES-TÓTH Bálint: *A mélytanulás múltja, jelene és jövője.*, MJIK, 2019., 23. o.

5 Stuart J. RUSSELL – Peter NORVIG: „Mesterséges intelligencia modern megközelítésében” (Budapest: Panem – Prentice Hall 2000) 34. In.: ZÓDI Zsolt. „A robottanácsadók jogi problémái: hogyan szabályozzuk a robotokat?” *Állam-És Jogtudomány* 61.4 (2020): 108-128.

tekintetében olyan kimeneteket, például tartalmat, előrejelzéseket, ajánlásokat vagy döntéseket képes generálni, amelyek befolyásolják azt a környezetet, amellyel kölcsönhatásba lépnek;”

Ebben az első számú mellékletben a tudomány jelen állása szerint az MI jogszabálytervezet megkísérelte összeszedni a MI fejlesztésénél használt technikákat, így a a) Gépi tanulási megközelítéseket, b) Logikai és tudásalapú megközelítéseket c) Statisztikai megközelítéseket, pl. Bayes-féle becslés, keresési és optimalizálási módszerek.

Az eddig még nem létező mesterséges intelligencia a műszaki szakirodalomból vett meghatározás szerint a következő attribútumokkal rendelkezik:

Egy általánosságban vett mesterséges intelligencia: (1) képes környezete ismeretében döntéseket hozni, (2) ezek a döntések hasonlóak a természetes intelligenciához, és (3) ha a környezet (akár jelentős mértékben is) megváltozik, képes a megváltozott környezethez alkalmazkodni.⁶

Habár jelenleg a mesterséges intelligencia utóbbi képességekkel bíró fajtája még nincs jelen, az úgynevezett ANI-k, egyéb gépi tanulási modelleket alkalmazó MI-k már visszatérően jelentkeznek a XXI. században. Megfelelő interneteléréssel elhozzák egy például mohácsi kis vállalkozás számára azt a lehetőséget, hogy a legmodernebb informatikai megoldásokkal fejlesszen működését. Gondoljunk csak az OpenAI ChatGPT elnevezésű nyelvi mesterséges intelligenciájára, amely 2022. második felében viharoként söpört végig az interneten⁷ és számtalan előnye mellett lehetőséget biztosíthat egy induló webshop számára, hogy segítségével megfelelő tartalmat, online webáruházat, chatbot-ot vagy más rendszert hozzon létre.

Pénzügyi vállalkozás üzleti célú MI-felhasználásnak lehetőségei és elhatárolások

A jelen kutatásban egy pénzügyi vállalkozás működésével kapcsolatos esetleges mesterséges intelligencia felhasználás kérdéskörét vizsgáltuk meg. Példákon és gondolat kísérleteken keresztül foglalkoztunk a fent említett elhatárolási kérdéssel, annak érdekében, hogy a kutatás központi elemét megtisztítsuk a nem ide tartozó informatikai megoldásoktól. A pénzügyi vállalkozás működésével kapcsolatos információk empirikus kutatási módszerekkel kerültek kinyerésre, az eredmények és következtetések a szerző saját tapasztalatain alapulnak.

A vizsgált gazdasági társaság speciális jogszabályi háttér által meghatározott szabályok alapján végzi a tevékenységét.

6 GYIRES-TÓTH Bálint: *A mélytanulás múltja, jelene és jövője.*, MJIK, 2019., 23-24. o.

7 ChatGPT: Künstliche Intelligenz zieht in Schulen ein – <https://www.dw.com/de/chatgpt-k%C3%BCnstliche-intelligenz-zieht-in-schulen-ein/a-64525339> (letöltve: 2023. január 28.)

A pénzügyi vállalkozás, egy a Magyar Nemzeti Bank által felügyelt pénzügyi intézmény, amely többek között a Hpt.,⁸ a Pmt.,⁹ több MNB¹⁰ és kormányrendelet által meghatározott módon törekszik a prudens, átlátható és profitábilis működésre.

A pénzügyi vállalkozás akár követeléseket vehet pénzügyi intézményektől és nem pénzügyi intézményektől, továbbá kölcsönt nyújthat és kölcsönt vehet fel. A különböző tevékenységek végzése közben a pénzügyi vállalkozás a saját ügyfelei tekintetében adatkezelőként jelenik meg, kezeli a gazdasági társaságok vagy magánszemélyek, mint ügyfelek adatait. Követeléseket vásárolhat például bankoktól, és jogutódként végrehajtást, peres eljárást, vagy akár fizetési meghagyást kezdeményezhet az adósokkal szemben, amennyiben nem tud vagy nem akar megállapodni a tartozás rendezéséről.

A Pénzügyi vállalkozás csakúgy, mint minden gazdasági társaság a működése körében különböző munkavállalókat alkalmaz annak érdekében, hogy az egyes ügykezelési és ügyfélkezelési feladatokat elláthassa. Például jogászokat alkalmaz, hogy a jogi végzettséget igénylő feladatokat elvégezzék, és közgazdászokat, hogy a fedezeteket értékelni tudják. Annak érdekében, hogy a gazdasági társaság versenyképes lehessen és gazdaságosan működjön, iktató rendszert és egyéb irodai munkát segítő informatikai rendszert is használ.

Jelen kutatás szempontjából annak van különösen nagy jelentősége, hogy milyen lényegi különbségek vannak a mesterséges intelligencia alapú rendszerek és a csupán informatikai tudást igénylő vagy informatikai tudást alkalmazó szoftverek, alkalmazások között. Ez utóbbiak ugyanis tulajdonképpen nem mások, mint iroda automatizálási munkafolyamat és dokumentum menedzsment rendszerek, amelyek a már fent említett ügy- és ügyfélkezelő tevékenységben játszhatnak szerepet.

A következőkben képzeljük el egy követelésvásárlással foglalkozó pénzügyi vállalkozást, amely iktató rendszert használ. A bejövő szkennelt dokumentumokat egy képelemző rendszerrel besorolja egy témacsoportba, például hiánypótlás vagy végrehajtói díjjegyzék. Majd ezeket lementi az adott ügy mappájába és iktatja érkezési idő, tárgy szerint. Ez egy humán erőforrást csökkentő MI-fejlesztés, amely a bérköltséget hivatott csökkenteni.

Hasznos volna egy olyan szoftver is, amely a pénzügyi vállalkozás által kötelezően elkészítendő adatszolgáltatást készíti el. Itt olyan komplex dolgokra is gondolhatunk, mint az MNB által ellenőrzött pénzmosás és terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló jogszabály szerinti kötelezettségeknek való megfelelés. A felügyeleti szerv adatszolgáltatásra hívhatja fel a pénzügyi vállalkozást. Könnyen el tudunk képzelni egy olyan szoftvert, amely az iktatókönyvben lévő adatok alapján,

8 a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 2013. évi CCXXXVII. törvény

9 a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2017. évi LIII. törvény

10 az egyes pénzügyi szervezetek panaszkezelésének formájára és módjára vonatkozó részletes szabályokról szóló 66/2021. (XII. 20.) MNB rendelet

azokat összegyűjtve elkészít egy jelentést arra vonatkozóan, hogy az adott pénzügyi vállalkozás az adott negyedévben vagy egy másik meghatározott időintervallumban mikor és milyen esetben tartott vagy sorolt be egy üzleti kapcsolatot alacsony kockázatú kockázati szintre vagy magas kockázatú kockázati szintre. Milyen esetben végzett ügyfél-átvilágítást, milyen esetben végzett egyszerűsített vagy normál átvilágítást. Ezeket az adatokat összegyűjtve pedig a szoftver automatizált módon egy kattintás következtében riportot tud készíteni a pénzügyi vállalkozás illetékes munkavállalója vagy ügyvezetője számára, aki azt továbbítani tudja a Magyar Nemzeti Bank, mint felügyeleti szerv felé. Habár mind a két példa igen hasznos volna a vállalkozás számára, ha emlékeinkbe idézzük a korábbi fejezetben írtakat az MI fogalmáról, akkor azonban arra juthatunk, hogy ezek a rendszerek nem alkalmaznak mesterséges intelligencia megoldásokat, csupán munkafolyamatokat automatizálnak.

Most képzeljünk el egy másik esetet, amikor egy ténylegesen mesterséges intelligencia alapú szoftver a fenti, már említett iktatást elkészíti, ugyanakkor a dokumentum szövegének elemzését követően felismervén, hogy egy hiánypótlásról vagy egy van szó, arra választ is generál.

A választ a pénzügyi vállalkozás által használt és alkalmazott gyakorlatnak megfelelően, a korábbi beadványokat tanuló-adatbázisként alkalmazva alkotja meg. Tudja, hogy milyen dokumentumot kell csatolni vagy milyen nyilatkozatot kell tenni az adott hiánypótlásra, egy esetleges panasz esetén pedig az erre vonatkozó szabályzatnak megfelelően tájékoztatja a panasztevőt a megindult panaszkezelési eljárásról és annak esetleges eredményéről. Ezt az elkészült dokumentumot pedig a szoftver a munkatárs rendelkezésére bocsátja.

Ez az utóbbi példa tartalmazza a fent írt fogalmi elemek közül azt, amely szerint az MI rendszer tud alkalmazni a környezet változásaihoz, még ha csak nagyon szűk körben is, mivel gépi tanulórendszer modell segítségével tanítják meg, hogy milyen választ kell generálnia.

A különbségtétel és elhatárolás azért lényeges, mert az utóbbi, tehát a valóban MI megoldáson alapuló rendszerek esetében szükséges plusz szabályozási garanciákat kiépíteni a jogalkotónak annak érdekében, hogy az biztonságosan tudjon működni. Továbbá álláspontunk szerint a pusztán automatizált megoldásokat alkalmazó rendszerek kockázataira elegendő megoldást jelenthetnek a meglévő szabályozási eredmények. Különösen arra tekintettel, hogy itt nem jelentkezik az ún. „black-box” effektus.

A fenti példákat megvizsgálva azt látjuk, hogy az a szoftver, amely csupán adat-szolgáltatásra alkalmas riportot készít elő meglévő adatbázisból, az tulajdonképpen nem tekinthető mesterséges intelligencia rendszernek, hiszen nem döntéseket hoz és az outputjaihoz vezető út nem egy a komplex természetes intelligenciához hasonló, mert ezek a döntések csupán egy egyszerű logikai vizsgálaton alapulnak. Jelen esetben azon, hogy egy adott tárgyú pénzmossási riporthoz milyen adatokat kell összegyűjteni és egy előre beállított minta alapján azokat előre meghatározott sorrendben és környezetben kell közölni a munkavállalóval.

Sokkal inkább izgalmas az a példa, amiben az MI rendszer képes a beérkező végzésre egy általa megfelelőnek ítélt választ generálni. Vegyük például, hogy a Budapest Környéki Törvényszék felhívja a pénzügyi vállalkozást, hogy egy általa benyújtott peres eljárás kapcsán hiánypótlás keretében csatolja be az engedményezési szerződés példányát.

Akkor ebben az esetben a mesterséges intelligenciának fel kell ismernie számos tényezőt. Azt, hogy egy hiánypótlásról van szó. Ugyanis önmagában az, hogy a „hiánypótlás” szó szerepel a végzésben még nem biztos, hogy valóban hiánypótlási felhívásról van szó, hiszen lehet egy bírósági döntés, amelyben a bíróság arra hivatkozik, hogy az felperes a kereset hiányait a hiánypótlási felhívás ellenére sem pótolta. Továbbá azt is figyelembe kell vennie, hogy hány napos hiánypótlási határidőt adott a bíróság, és azt is meg kell vizsgálnia, hogy emellett további dokumentumokat is csatolnia kell-e

Ebben az esetben ugyanis a mesterséges intelligencia előre meghatározott adatbázisból, úgynevezett tanuló adatbázisból összegyűjti az olyan információkat, hogy hogy néz ki egy hiánypótlás, azt milyen stílusban szokták megfogalmazni és maga ír egy ilyen jellegű beadványt. Tehát nem csak egy előre meghatározott mintát tölt be.

A gépi tanuló rendszer segítségével a mesterséges intelligencia számtalan hiánypótlási felhívást talál az adatbázisában és ezek alapján felismeri, hogyha egy ujjal találkozik és ismerni fogja, hogy milyen kulcsszavakat kell keresnie milyen összefüggésben. Fontos rögzíteni tehát, hogy a mesterséges intelligencia nem kapott olyan információt, miszerint az általa vizsgált dokumentum egy hiánypótlás, hanem ő ezt, mint egy a természetes intelligenciához hasonlatos módon felismerte a dokumentum elemzése közben.

A hiánypótlásra elkészített választ pedig az alapján készítette el, hogy az általa használt adatbázisban milyen hiánypótlási válaszok kerültek beprogramozása, azaz hogyan tanították meg ezt a mesterséges intelligenciát egy ilyen hiánypótlásra válaszolni. Itt megint csak bizonyos kulcsszavakra kell majd odafigyelnie és speciális mondat szerkezeteket kell létrehozni annak érdekében, hogy adekvát és precíz választ tudjon nyújtani az adott problémára. Fontos, hogy nem csak hiánypótlási felhívásokra kell, hogy képes legyen válaszolni annak érdekében, hogy a pénzügyi vállalkozás munkáját valóban segíteni tudja.

Az iménti példa jól szemlélteti, hogy miért is különítjük el a mesterséges intelligencia alapú szoftvereket a munkafolyamat és dokumentum menedzsment szoftvertől. Az egyszerű iktatórendszer vagy az adatszolgáltatást készítő rendszer esetében a szoftver működése jól dokumentált és jól következtethető, az eredmény minden esetben visszavezethető valamilyen parancsra utasításra, kódra. A mesterséges intelligencia rendszereknél alkalmazott gépi tanulásos és egyéb modellek esetében ugyanakkor az úgynevezett blackbox-effekt komoly hatással lehet a jogbiztonságra, tekintettel arra, hogy annak az eredménye nem minden esetben fejthető meg pontosan.

Persze a fent említett mesterséges intelligencia szoftver, amely követeléskezelő tevékenységét hivatott szolgálni számtalan lehetőséggel jár, jogi szempontból és különösen szabályozási szempontból fontos a kockázatok és a megfelelő adatbázis vizsgálata. Kérdés ugyanis, hogy ez az úgynevezett tanuló adatbázis miként fog rendelkezésére állni a

pénzügyi vállalkozásoknak. Ha ugyanis egy pénzügyi vállalkozás megalakul és jogelődje, például beolvadó pénzügyi vállalkozás nincsen, akkor saját jogon nem áll rendelkezésre olyan tanuló adatbázis sem hiánypótlási felhívásokból, sem végrehajtói levelekből, sem adósoktól származó panaszokból sem pedig egy a pénzügyi vállalkozások gyakorlatát képező válaszlevelekből, amelyből a mesterséges intelligencia rendszer dolgozni tudna. Ilyen esetben miképpen tanítható egy a vállalkozás saját maga által fejlesztett mesterséges intelligencia rendszer. Ez a saját fejlesztésű rendszerek előállításának költségét nyilvánvalóan emelni fogja, hiszen ezeket az adatokat valahonnan a induló pénzügyi vállalkozásnak meg kell szereznie, vásárolnia egy már régen a piacon lévő pénzügyi vállalkozástól. Az több éve működő társaságok ilyen szempontból versenyelőnyben lehetnek, hiszen a saját szerverükön már számtalan hiánypótlás, számtalan bírósági felhívás létezik, amelyet egy tanuló rendszerbe táplálva egy jól működő mesterséges intelligenciát lehet létrehozni.

Korlátok, Zsákutcák

A mesterséges intelligencia rendszerek üzleti célú alkalmazásánál az kutatás eddigi tapasztalatai alapján a következő korlátok és zsákutcák mutatkoznak.

Nyilvánvalóan tűnik, de számítani kell arra, hogy a mesterséges intelligencia alapú szoftverek fejlesztése mindenképpen költséges beruházás, amelynek a megtérülési ideje bizonytalan lehet, tekintettel arra, hogy az alkalmazásuk egyelőre a gazdasági társaságoknál nagyon specifikusnak tűnik.

Figyelemmel kell lenni arra, hogy milyen biztonsági fokot lehet elérni az adott fejlesztéssel, illetve, hogy milyen sűrűn kell frissítésekkel ellátni a rendszereket. Arra is figyelemmel kell lenni, hogy a mesterséges intelligencia alkalmazások működése több különféle jogág területére is hatással van, így például adatkezelési és fogyasztóvédelmi szempontokat is figyelembe kell venni.

A pénzügyi vállalkozásoknál meg kell vizsgálni a vezetők és alkalmazottak esetében az technikai nóvumokra való fogékonyságot. Ez az innovációs hajlandóság fontos eleme a mesterséges intelligencia rendszerek alkalmazásának, hiszen megfelelő képzettség és készség szükséges ahhoz, hogy ezeket a rendszereket precízen és megfelelően alkalmazni lehessen. Ez a gazdasági társaságok működését illetően a képzetesebb, magasabb bérigényű munkavállalók alkalmazását prognosztizálja.

További gazdasági szempont, hogy a mesterséges intelligencia rendszerek gazdasági társaságoknál történő alkalmazása, hogyan illeszkedjen a vállalati struktúrába. Olyan munkavállalóra van szükség, aki voltaképpen egy multifunkciós kolléga, például jogász és informatikai szakember egyszemélyben vagy az adott gazdasági társaságnak több pénzügyi erőforrást kell csoportosítania az adott informatikai szolgáltatások vásárlására.

Nem csupán a mesterséges intelligencia rendszerek alkalmazásának egyik korlátja, de a különböző munkafolyamat-segítő automatizált szoftverek, – amelyek tehát nem

mesterséges intelligencia rendszerek – esetében is találtunk arra példát, hogy a meglévő szabályozás akadályát képezi ezeknek a rendszereknek az alkalmazásának. Erre jó példa az úgynevezett web-scraping tilalma egyes általános szerződési feltételekben.

Alapvetően a mesterséges intelligencia rendszerek és a munkafolyamat segítő szoftverek tekintetében is problémát okoz az az igazolt tény, hogy az átkódolás, azaz a jogszabályi szövegek rendelkezése és normák programozási nyelvre történő fordítása nem történik meg teljesen hiba nélkül. Még teljesen egyértelműnek tűnő új szabályok is többféleképpen kerülhetnek kódolásra.¹¹

Az új technológiák ezek mellett számos olyan kockázati tényezőt, illetve korlátot is rejthetnek, amellyel ma még nem tudunk kalkulálni vagy nem szabályozási, jogi feladat kiküszöbölni, hanem felhasználói tudatosság és kellő figyelem, mint ahogyan Boóc Ádám is rámutatott a „Click-wrap” szerződések esetében.¹²

A tárgyi kutatás rávilágított, hogy milyen sokrétű és szerteágazó lehet az MI-rendszerek üzleti célú felhasználása. A pénzügyi vállalkozások lehetséges MI-felhasználásait megvizsgálva, azok korlátait elemezve ezek közös eredője kezd kibontakozni és további kutatási kérdéseket vetnek fel.

További kutatási feladat lehet annak vizsgálata, hogy a jogalkotónak milyen arányban kellene MI-rendszerek alkalmazását ösztönző és korlátozó szabályokat alkotnia.

Olyan szabályokra lehet inkább szükség az európai térben, amelyek tovább szélesítik a kisebb vállalkozások lehetőségeit a technológiához való hozzájutáshoz, például közös adatvagyon létrehozásával, vagy további korlátokat kell beépíteni a pénzügyi vállalkozások működésébe és például tiltani kellene-e, hogy mesterséges intelligencia alapú szoftvert ne vehessenek igénybe ilyen vállalkozások az adósok panaszkezelése során.

Álláspontunk szerint ezek a kérdések rövid időn belül már nem csak elméleti síkon fognak felmerülni és az európai jogalkotónak a már meglévő garanciák megtartása érdekében fel kell készülni a válaszadásra.

Tárgyszavak: mesterséges intelligencia, pénzügyi vállalkozás, kockázatok, üzleti felhasználás

11 ZÖDI Zsolt (szerk.): *Jogi technológiák*, Digitális jogalkalmazás, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022., 19.o.

12 Boóc Ádám: Az online szerződéskötés magánjogi problémái, In: HOMIČSKÓ Árpád Olivér (szerk.) *Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai*, Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXII, 2018, Budapest

ADATVÉDELEM A VERSENYJOG ESZKÖZEIVEL

I. Bevezetés

A magánélet védelme a technológiai fejlődésével, egyre égetőbb problémává vált. Mark Zuckerberg szerint, a vállalatokra hárul az a feladat, hogy erre a változásra reflektáljanak, annak érdekében, hogy versenyképesek maradjanak. Az adatvezérelt-iparágak egyesülése megmutatta a személyes adatok értékét, valamint azt, hogy mennyire lehetnek versenyképesek. A jogilag helyes megközelítés csak a probléma azonosítása után lehetséges. Például hogyha valamely magatartás a gazdasági hatékonyság csökkentésével jár, és ez megállapításra kerül, beazonosítható, hogy monopóliumellenes eljárásban lehet orvosolni.² A digitális gazdaság azonban egy új környezet, ami új megoldásokat is kíván. Nem lehet kizárólag csak a versenyjog, vagy csak a fogyasztóvédelmi- valamint az adatvédelmi jog szabályai alá bepasszírozni. Mivel a probléma is komplex és több összetevőből áll, a megoldás is valószínű e területek kombinálásából fog megszületni. Fontos, hogy a jogorvoslat hatékony legyen. A cikk célja, annak bemutatása, hogy a digitális gazdaságban az adatok milyen szerepet töltenek be, ezeket a szolgáltató hogyan használhatja ezt a fogyasztók hátrányára, végezetül pedig, hogy milyen megoldási lehetőségek merültek fel, természetesen a teljesség igénye nélkül.

II. Az adatok típusa, valamint funkciói a digitális gazdaságban

Mind adatvédelmi mind versenyjogi szempontból fontos, hogy növelje a kollektív bizalmat a digitális gazdasággal kapcsolatban.³ Ehhez pedig mindenekelőtt fontos, hogy az adatokat megkülönböztessük egymásról. Elsősorban beszélhetünk önkéntes adatokról, amelyek önként kerülnek megosztásra, valamint megfigyelt adatokról, ami magába foglalja az olyan adatokat, ami az online tevékenység rögzítésével, vagy az adatok kombinációjából nyertek.⁴ Ezek az adattípusok elválnak egymástól. A

1 A Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola hallgatója, Témavezető: Dr. Tóth András egyetemi docens, Közigazgatási és Infokommunikációs Tan-szék – KRE ÁJK.

2 Maureen K. OHLHAUSEN – Alexander P. OKULIAR: *Competition, Consumer Protection, and the right (Approach) to privacy*, 80 ANTITRUST L.J. 250,123

3 Lásd PÜNKÖSTY (7. l.), 44. 50–51, 63.

4 OHLHAUSEN, Maureen K. – OKULIAR, Alexander P.: *Competition, Consumer Protection, and the right (Approach) to privacy*, Antitrust Law Journal, 2015/80, 123. (chrome-ext-

fogyasztói tudatosság pedig, a fentebb említettek egyharmadára, ha vonatkozik. A versenyjogi szabályok érvényesítésével lehetőség lenne kihangsúlyozni az adatvédelmi jog megsértésének eseteit, valamint azok súlyosságát.

Emellett, gazdasági szempontból, jelenleg az adatoknak főként kétfajta funkciója van. Egyrészt hozzájárulnak az online szolgáltatásokhoz, oly módon, hogy segítenek a szolgáltatás fejlesztésében. Ilyen az értékelések, visszajelzések vagy az offline adatok begyűjtése, amelyek felhasználásával a szolgáltató egyre részletesebben ki tudja elégíteni fogyasztói igényeket.⁵ Másrészt pedig, a hirdetőik számára árut jelentenek, mivel abban az esetben, amikor a hirdető vállalkozás tömegével veszi a fogyasztói adatokat, a termékeit, akkor szolgáltatásai reklámozását is célzatosan tudja végezni, amivel megspórolja az érdektelen fogyasztóknak való reklámozás költségeit.⁶ Ugyanis a marketing szerint, ahol kevésbé zavaró, ott befogadóbba. Így tény, hogy a fogyasztó személyre szabott hirdetésekkel találja magát szembe úton- útfélen, amivel megspórolhatja a keresgéléssel töltött időt, azonban előfordulhat, hogy ha ezeket mellőzve használná a keresési, vagy bármely internetes felületet, számára olcsóbb vagy jobb termékre vagy szolgáltatásra találna.⁷ Az adatok kihasználásnak a lehetőségeit felismerve szépen lassan a vállalkozások elkezdtek „kereskedni”⁸ az adatokkal. Ezáltal maga a szolgáltatás fenntartása, a reklámok célzott elhelyezésével, valamint esetlegesen a saját oldalán eladott hirdetési felületből, nemhogy megoldható, de még nyereségre is szert tehetnek. Természetes, hogy a sikeres online szolgáltatók célja, hogy egyre több személyes adatot szedjen ki a fogyasztókból, ugyanis minél több személyes adattal rendelkezik, annál csábítóbb lesz a hirdetőik számára is. Az adatok algoritmus általi feldolgozása rengeteg előnyt nyújt a piacon, ugyanis lehetőség van arra, hogy a fogyasztókat minél inkább megismerjék, ezáltal ajánlataikat, termékeiket vagy szolgáltatásaikat könnyebben formázzák a fogyasztók igényei szerint, minél személyesebbé téve azt. Azonban féltő, hogy ezeket az adatokat tisztességtelenül használják fel.

A felhasználó pedig ennek következtében halmozottan hátrányos helyzetben van a szolgáltatókkal szemben, mind az aránytalan reklám elviselésével, mind adatainak kihasználásával.⁹ Ilyen esetekben, pedig ha megállapítást nyer, hogy a megállapodás

ension://efaidnbmnnnibpajpcglclefindmkaj/https://www.ftc.gov/system/files/documents/public_statements/686541/ohlhausenokuliaralj.pdf, letöltés: 2022. 10. 29.).

5 OHLHAUSEN – OKULIAR (5. lj.), 131.

6 OHLHAUSEN – OKULIAR (5. lj.), 130.

7 Lásd TÓTH András: *Az adatmonopóliumok tündöklése és letörése*, in: SZABÓ Endre Gyöző (szerk.). *Az Infotörvénytől a GDPR-ig*, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2021, 164-165. (https://www.researchgate.net/publication/353915147_Az_adatmonopoliumok_tundoklese_es_letorese, letöltés: 2022. 10. 30.).

8 Bevéterszerzés céljából szerez, valamint továbbítja az adatokat

9 TÓTH András: *Fogyasztóvédelmi, adatvédelmi, médiaajogi és versenyjogi eszközök együttes alkalmazása az online figyelemiacok kudarcainak kiküszöbölésére*, Infokommunikáció és Jog, 2021/2 (<https://infojog.hu/toth-andras-fogyasztovedelmi-adatvedelmi-mediaajogi-es-versenyjogi-eszkozok-egyuttes-alkalmazasa-az-online-figyelemiacok-kudarcainak-kikuszobolesere>

vagy az előbb említett magatartás csökkenti a fogyasztó választási lehetőségét, avagy a fogyasztói jólétet,¹⁰ a versenyjog fellépésének lehet helye.

Az adatgyűjtés szerepe a piacgazdaságban rettenetes gyorsasággal nőtt – többek között a fent említett okok miatt – az elmúlt években. A Bizottság is nagyobb figyelmet fordít arra, hogy iránymutatást nyújtson az uniós versenyszabályokkal való összeegyeztethetőségről.

Például, megvizsgálja az adatok felvásárlást követő felhalmozás hatásait a versenyre, illetve azt, hogy az adathozzáférésre vagy az adatmegosztásra vonatkozó rendelkezések mennyire lehetnek hasznosak az esetleges problémák megoldásában.¹¹ Szükség van az általános adatvédelmi rendelet kodifikációjára, mivel a gyors technológiai fejlődéssel nem feltétlen tud lépést tartani. Az általános adatvédelmi rendelet szabályozási rendszere akadályozza az adatszere-megállapodásokat,¹² mivel adatkezelésnek minősíti, és az ilyen típusú magatartások esetén kénytelen az általános adatvédelmi rendelet által előírt feltételeknek megfelelni.¹³ Ez pedig adatgazdasági szempontból csak hátrányos az unióra nézve, ugyanis az adatvezérelt vállalkozások megjelenését és innovációját hátráltathatja, valamint a mesterséges intelligencia fejlesztési és felhasználási területén is lemaradunk Kína és az Egyesült Államok mögött.¹⁴

Valamint, nem utolsó sorban, foglalkozni kell a fogyasztói adatok helyzetével is. A fogyasztói adatok képezik a technológiai szolgáltatások és üzleti modellek alapját, amely előny a versenyre és a fogyasztóra nézve egyaránt.¹⁵ A kereskedelmi, valamint az egyesülési ügyekben a versenyjog hatékony eszközt nyújthat az adatvédelemnek. abban az esetben kerülne alkalmazásra, amikor a magatartás a gazdasági hatékonyság tényleges vagy lehetséges csökkenését eredményezné). Azonban nem mindegy, hogy ezt hogyan és milyen formában teljesülne.

2021-2-77-8-14-o/, letöltés: 2022. 10. 30.), 9.

10 CATE, Fred H. – KUNER, Christopher – MILLARD, Christopher – SVANTESSON, Dan Jerker B. – LYNKEY, Oria: *When Two Worlds Collide: The Interface Between Competition Law and Data Protection*, International Data Privacy Law, 2014/4 (chrome-extension://efaidn-bmnnnibpcjpcglcfeindmkaj/https://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=3626&context=facpub, letöltés: 2022. 10. 30.), 247.

11 Lásd: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A European strategy for data. Brussels, 2020. 02. 19., COM(2020) 66. final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0066> (letöltés: 2022. 11. 07.).

12 Lásd TÓTH (12. lj.), 175.

13 Általános adatvédelmi rendelet (41. lj.), 6. cikk 1. bekezdés, különleges adatok esetén pedig 9. cikk.

14 TÓTH András: *Médiaszabályozási indikációk az online figyelempiacok kudarcainak kiküszöböléséhez*, 2021. 12. 21., In *Medias Res*, 2021/2 (<https://media-tudomany.hu/2021/12/21/mediaszabalyozasi-indikaciok-az-online-figyelempiacok-kudarcainak-kikuszobolesehez/>, letöltés: 2022. 11. 07.), 287–296.

15 OHLHAUSEN – OKULIAR (5. lj.), 130.

III. Megoldási lehetőségek

Elsősorban az adatpiac konkrétabb meghatározása megmutatná a digitális gazdaságban az internet által folyamatosan termelt adatok növekvő értékét és jelentőségét.¹⁶ A döntéshozatal során is fontos a piac meghatározása, ugyanis a legszűkebb értelmezést veszik alapul annak érdekében, hogy fenntartsák a hatékonyság követelményét.¹⁷ A vélemények megoszlanak arról, hogy ezen belül azonban milyen megoldás lenne a legcélravezetőbb. Vannak, akik a kormányzati beavatkozásra, vagy legalább a kormányzat általi ellenőrzésre hagyatkoznának, de van olyan csoport is, akik e helyett a versenyjog és a fogyasztóvédelem egybeolvasztásában, majd ezen keresztül adatvédelmi vizsgálatban látják a megoldást.¹⁸ Felmerültek olyan javaslatok is, amelyekhez nem feltétlenül szükséges megbolygatni a jelenlegi felállást. Működőképes megoldás lehet, hogy a versenytársak marketingtevékenységeiket illetően megállapodnak bizonyos szenzitív adatok felhasználásának korlátozásában, és ennek eredményeként a verseny-nyel kapcsolatos aggodalmak is csökkennének.¹⁹ A gyakorlatban kérdéses, hogy ennek megvalósítása hogyan és ki által lenne ellenőrizve. A másik lehetőség, hogy a szolgáltatók javasolhatnának fizetős opciót a felhasználóknak,²⁰ amely esetben kifejezetten minimális az adatok gyűjtése és kezelése, ezzel is jelezve az adatok fizetőeszköz-jellegét, ugyanis van arra hajlandóság, hogy az emberek fizessenek egy hatékonyabb adatvédelemért.²¹ Hasonlóképpen működhetne, mint jelenleg egyes alkalmazások (Spotify, Youtube) esetében, amelyeknél bizonyos összegért reklám nélkül vehető igénybe a szolgáltatás, de ingyenes verzió is elérhető, reklámokkal teletűzdelve. Az adattal való fizetés lehetőségének megteremtése megoldaná a privacy paradox problémáját,²² ugyanis felhívja a figyelmet az adatátadás fontosságára, valamint a felhasználónak is lenne ütőkártya a kezében.

Fontos, hogy lehetőséget adjanak a felhasználóknak, hogy a személyes adataikkal önállóan rendelkezzenek, és ha akarják, azok kezelését egyik szolgáltatótól a másiknak

16 HARBOUR, Pamela Jones – KOSLOV, Tara Isa: *Section 2 in a Web 2.0 World: An Expanded Vision of Relevant Product Markets*, *Antitrust Law Journal*, 2010, 76/3 (<https://www.jstor.org/stable/40843729>, letöltés: 2022. 11. 07.), 769, 773.

17 HARBOUR – KOSLOV (60. lj.), 775.

18 OHLHAUSEN – OKULIAR (5. lj.), 122.

19 OHLHAUSEN – OKULIAR (5. lj.), 135.

20 TÓTH András: *A tisztességes adatkereskedelmet biztosító szabályozás szükségességéről*, *Állam- és Jogtudomány*, 2021/3 (chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://jog.tk.hu/uploads/files/2021-03-tanulmany_Toht.pdf, letöltés: 2022. 11. 07.), 120–121.

21 TSAI, Janice Y. – EGYEMAN, Serge – CRANOR, Lorrie – ACQUISTI, Alessandro: *The Effect of Online Privacy Information on Purchasing Behavior: An Experimental Study*, *Information Systems Research*, 2011, 22/2 (<https://www.jstor.org/stable/23015560>, letöltés: 2022. 11. 07.), 254–268.

22 TÓTH (13. lj.), 12.

átadják, anélkül, hogy az előbbi bármilyen információt megtartana a felhasználóról.²³ Ez növelné az önállóságot, és hozzájárulna a versenyképes piaci struktúrához.²⁴ Eközben a fogyasztók számára megadná azt a hatalmat, hogy kihasználják a harmadik felek által nyújtott szolgáltatások előnyeit, és egyben segítsék a potenciális versenytársak piacra jutását.²⁵ A versenyjog egyik legégetőbb problémája az adatvédelemmel kapcsolatban, az adatmonopóliumokkal rendelkező vállalkozások, amelyek egymás felvásárlásával, vagy egyesülésével egyre nagyobb adathalmazokra tesznek szert, ami pedig könnyen negatív hatással lehet a piacra. Az adatok kombinációja már önmagában egy adatvédelmi probléma, amellett, hogy hatalmat tud magáénak a piacon. Erre megoldásul szolgálhat, hogy a versenyjogi elemzés kiterjedne a felhasználói adatok felhasználásának, céljának vizsgálatára. A digitális gazdaságban jelentős előnyre tehet szert az a piaci szereplő, aki tömeges fogyasztói adattal rendelkezik, és kombinálni is tudja azt más adatokkal, legyen szó akár a versenytársak adatairól is. Lehetőséget nyújt arra, hogy mivel az adatok újra felhasználható javak, azok újbóli felhasználása, illetve kombinálása olyan új adatokat generál a felhasználóról, ami korábban nem volt ismert

Ehhez azonban szükség van hatékonyabb iránymutatásokra mind a versenyjog, mind az adatvédelem területén, ha online szolgáltatásokról van szó, kiváltképp, ha az ingyenességével van reklámozva. A versenyjogi elemzés kiterjedne a felhasználói adatok felhasználásának és céljának vizsgálatára, ehhez azonban elengedhetetlen a nagyobb együttműködés a hatóságok között, miközben persze tiszteletben tartják egymás területeit. Az együttműködést pedig természetesen nemcsak nemzeti, hanem a nemzetközi szinten erősíteni kell.

23 European Data Protection Supervisor (20. lj.), 3. pont.

24 European Data Protection Supervisor (20. lj.), 3. pont.

25 Article 29 Working Party (70. lj.), 47.

ELŐZETES VERSENYJOGI MEGFELELÉSI PROGRAMOK, HAZAI JELENTŐSÉGE ÉS MEGVALÓSULÁSA

I. Bevezetés

Írásomban az előzetes versenyjogi megfelelési programokról azok jelentőségéről, gyakorlati megvalósulásukról fogok értekezni. Elsősorban be szeretném mutatni a jogintézmény hazai szabályozását és joggyakorlatát, illetve röviden bemutatom a kialakulását és különbséget szeretnék tenni előzetes és utólagos programok között. Az előzetes megfelelés jelentősége folyamatosan növekszik a versenyjog és a fogyasztóvédelem tekintetében. Egyre több piaci szereplőnél merül fel az igény előzetes tájékozódásra és kockázatfelmérésre a versenyjogi megfelelés kapcsán. Ennek több oka is lehet, mint például a nemzetközi trendek alakulása, multinacionális cégcsoporton belüli elvárások, hatóságok aktivitása.² A nemzetközi folyamatokhoz igazodóan Magyarországon is egyre több vállalkozás alkalmaz előzetes versenyjogi megfelelési programot, melyet főképp az engedékenységgel³ élő vállalatok és a program által bírságkedvezményt kapó vállalatok számának növekedése mutat.

A versenyjogi megfelelési program egy olyan önként vállalt belső működési rend, mely a versenyjog követelményeinek való megfelelést hivatott elérni, jelzi, ha jogsértés történt vagy történhet, és becsatornázza ezt a GVH-nál elkerülhető a versenyfelügyeleti marasztalás. Amennyiben a program ellenére versenyjogsértés történik igen jelentős bírságkedvezményt lehet vele elérni, amennyiben a program megfelel a hazai és nemzetközi követelményrendszernek. Tehát a jól működő programot, a GVH pénzügyileg is jutalmazza. Alkalmos arra, hogy a vállalat szintén elkerülje a Versenyhatóság egyéb versenyfelügyeleti marasztalás során alkalmazható büntetését,⁴ illetve a vállalat elkerülheti ezzel a negatív reklámot.

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter, Károli Gáspár Református Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, dékán.

2 KELLER Anikó, Szecskay Ügyvédi Iroda, Az előzetes megfelelés jelentősége workshop, 2022. december 7.

3 Az engedékenység, a megfelelési program megfelelő működését jelzi, hiszen sokszor a program működése során derül fény a versenyjogsértés azonosítására és az engedékenység GVH-hoz közvetítésére.

4 Pl.: közbeszerzésektől való eltiltás

II. Versenyjogi megfelelési programok típusai

A versenyjogi megfelelési programokat rendszerint egységesen kezelik, holott érdemes bizonyos tengelyek mentén, különválasztani ezeket. Először is, különbséget kell tenni a szerint, hogy egy azon program, milyen eljárásban kerül értékelésre. Magyarországon a Gazdasági versenyhivatal, a klasszikus versenyjogterületeken túl fogyasztóvédelemmel is foglalkozik. Ez koránt sincs mindenütt így, sőt az országok többségében elkülönül a fogyasztóvédelmi és versenyhatóság. De mivel Magyarországon azonos szerv hivatalos fogyasztóvédelmi ügyekben eljárni és a Gazdasági Versenyhivatal határozatai és eljárásai vonatkoznak a fogyasztóvédelmi ügyekre is, mikor versenyjogi megfelelési programról van szó abba beletartozik, a megfelelési program, fogyasztóvédelmi, illetve antitrtörst ügyekben alkalmazott szabályrendszere is. Ezek alapján mikor egy vállalat versenyjogi megfelelési programot alkalmaz, a versenyhatóság fogja azt vizsgálni antitrtörst és fogyasztóvédelmi ügyekben is és az értékelés a jogsértés típusától függ.⁵

A másik fontos különbségtétel, nem az eljárás tárgya, hanem hogy a versenyjogi megfelelési program előzetes, tehát a versenyfelügyeleti eljárás megindulása előtt már működő vagy utólagos, tehát az eljárás eredményeképpen vállalt vagy kötelezett program. A két különbségtétel, igen fontos egyrészt a program elismerhetősége, másrészt a bírság kiszabása szempontjából. Jellemzően a fogyasztóvédelmi ügyek elismerése szigorúbb, de az elérhető kedvezmény mértéke nagyobb. Ennek oka nyilván, abban keresendő, hogy fogyasztóvédelmi ügyekben, gyakran érintettek kisebb vállalkozások, melyek versenyjogi tudatossága nyilván kisebb mértékű, mint egy nagyobb vállalatnak, antitrtörst ügyekben pedig jórészt a nagyvállalatok érintettek. Megfigyelhető, hogy míg az előzetes programok jellemzően nagyobb mértékű bírságcsökkentést allokálhatnak, addig az utólagos programok kisebbet, viszont értelemszerűen bírságsúlyosítást sem tud okozni az adott eljárásban ellentétben az előzetes programokkal.

III. Európai Unió előzetes versenyjogi megfeleléssel kapcsolatos politikája.

Az előzetes megfelelési programok létrejötte körülbelül a 70-es évek elejére datálható, ekkor ez egy vállalaton belüli rendszert jelentett, amely biztosítja, hogy a munkavállalók betartsák az alapvető jogszabályi, működési feltételeket.⁶ A jogszabályoknak való megfelelésre törekvést, a Versenyhivatalok jól felfogott érdekük szerint természetesen mindig is támogatták. Ennek ellenére eleinte nemhogy nem jutalmazták, de jobban büntették, ha egy vállalkozás programot működtetve követett el jogsértést.⁷ Az első

5 <https://www.gvh.hu/>, letöltés ideje: 2023.02.10.

6 CSONKA Attila: *Mi is az a compliance management?* 2010, <http://solvergroup.hu/sajtoszoba/mi-is-az-acompliance-managemen>, letöltés ideje: 2022.11.12., JACSÓ Judit: A compliance fogalmáról és szerepéről a gazdasági életben. *Miskolci jogi szele*, 2019/1.sz. 83. oldal

7 ANDRÁS TÓTH: *How Could Competition Authorities Reward Competition Compliance Prog-*

jelentős ilyen jellegű ügy az 1978-as British Sugar elleni eljárás volt. Itt a megfelelési program, 75%-kal súlyosította a kiszabandó bírságot. Hasonló a Napier Brown ügy néhány évvel később, ahol szintén jelentősen növelte a program a bírságot.⁸ Ez a tendencia lassan változott csak, például Joaquín Almunia, korábbi Bizottsági alelnök és versenyjogi biztos 2010-es beszédében megfogalmazta, hogy nem szabad bírságcsökkentéssel honorálni azokat a jogsértő vállalkozásokat, amelyek rendelkeznek compliance programmal, mivel ha versenyfelügyeleti eljárás indul egy vállalat ellen, az tulajdonképpen azt jelenti, hogy a compliance programja csődöt mondott, tehát ez nem eredményezhet bírságcsökkentést.⁹

A változás 2008 körül kezdődött, amikor az EU Parlament határozatot adott ki melyben egyértelműen támogatja az előzetes megfelelési programokat. A szemléletváltás indokaként a megelőzés fontosságát fejtik ki.¹⁰ A jelenlegi iránymutatásokat a Bizottság 2012-ben dolgozta ki, Compliance Matters című kiadványában.¹¹ Jelenleg az Unió tagállamai igen megosztottak a kérdésben. Németország, Franciaország, Hollandia inkább ellenzi, Magyarország, Olaszország, Spanyolország inkább támogatja ezeket.¹² Egységes Európai politikára egyelőre nincs lehetőség.

IV. A Gazdasági Versenyhivatal megfelelési politikája

A Gazdasági Versenyhivatal 2012 óta támogatja a megfelelési programok alkalmazását. Magyarországon a megfelelési programok elismerhetőségének feltételeit, a már elismert megfelelési programok értékelési szempontjait és azt, hogy az értékelt megfelelési program, mekkora bírságcsökkentést tud allokálni a GVH által kiadott Fogyasztóvédelmi és Antitrtörzt Bírságközlemények¹³ határozzák meg. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy

rammes? Loyola consumer Law Review, 2017.

8 88/518/EEC: Commission Decision of 18 July 1988 relating to a proceeding under Article 86 of the EEC Treaty (Case No IV/30.178 Napier Brown - British Sugar), <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/1988/518/oj> letöltés ideje: 2022.11.03.

9 Joaquín ALMUNIA: Speech/10/586, Vice President of the European Commission responsible for Competition Policy, Compliance and Competition policy, Business Europe & US Chamber of Commerce. Competition conference, Brüsszel, 2010.

10 Kevin COATES és Andrea ZULLI: *COMPLIANCE PLUS? Proposed Fine Reductions for Audited, Strengthened Compliance Programmes*, Journal of European Competition Law & Practice, Oxford, 2018. <https://www.covcompetition.com/wp-content/uploads/sites/21/2018/08/here-2.pdf> letöltés ideje: 2023.01.31.

11 Compliance matters, *What companies can do better to respect EU competition rules*, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/78f46c48-e03e-4c36-bbbe-aa08c2514d7a>, letöltés ideje: 2023.01.18.

12 Dr. SÜKÖSD Péter: *Vállalati Compliance Programok megítélése, Arsoni*, 2020.11.18.

13 A Gazdasági Versenyhivatal elnökének és a Gazdasági Versenyhivatal Versenytanácsa elnökének 1/2020. közleménye a versenykorlátozó megállapodásokra és összehangolt magatartásokra, a gazdasági erőfölénnyel való visszaélésre, valamint a jelentős piaci erővel való visszaélésre

a GVH bizonyos formai követelmények alapján eldönti, hogy egyáltalán elismerhető-e a program. Majd, ha a program megfelel a formai kritériumoknak, tartalmilag is megvizsgálja és a gyakorlati megvalósulástól függően megállapítja, hogy a program, mekkora bírságcsökkentő hatást érhet el. A programok bár bizonyos esetekben önmagukban is figyelembe vehetők,¹⁴ igazán nagy hatást a hatósággal való együttműködés egyéb eszközeivel tudnak elérni. Ilyen eszköz lehet például a vitarendezés, a tevékeny jóvátétel és az engedékenységek, mely a legfontosabb eszközök ezek közül.

Az engedékenységek jelentése az, hogy egy vállalat, a versenyfelügyeleti eljárás megindulása előtt vagy az eljárás megindulása után, önkéntesen, releváns adatokat szolgáltat a versenyjogsértésről a hatóságnak. Az eljárás megindulása előtt vállalt engedékenység, legtöbb esetben a sikeres előzetes megfelelési program eredménye, hiszen az ez által működtetett ellenőrzési mechanizmusok teszik lehetővé a jogsértés észlelését. Ebben az esetben az eljárás és így a bírság is teljesen elmarad. Ha az eljárás megindulása után történik az engedékenység, amennyiben a vállalat először szolgáltat információt a GVH-nak a jogsértéssel kapcsolatban, a bírságcsökkentés 100%-os, majd ez az elérhető bírságcsökkentési arány folyamatosan csökken az eljárás előrehaladtával, így a később engedékenységgel élő vállalatok számára elérhető bírságcsökkentés jelentősen csökken.¹⁵

Bár a bírságközlemények nem rögzítik, de a Versenyhatóság gyakorlata szerint, az előzetes megfelelési program adott esetben súlyosító tényezőként is értékelhető. Ez általában szándékos visszaélésszerű magatartás esetén lehetséges.¹⁶ Ez viszonylag ritkán alkalmazott retorzió. Ennek alapján az előzetes megfelelési programok, bírságcsökkentést és bírságnövekedést is allokálhatnak, illetve előfordulhat, az is, hogy egyszerűen nem vehetők figyelembe.

Az Antitröszt és Fogyasztóvédelmi bírságközlemény előzetes megfelelési programok tekintetében alapvetően hasonló elven működik, de van közöttük pár igen lényeges eltérés. Mindkét bírságközlemény elismeri és támogatja az előzetes programokat és egységesen nagyobb jelentőséget tulajdonít ezeknek, mint az utólagos programoknak. Ennek oka a már korábban részletezett nemzetközi trendek változása, melyet a magyar jog is átvett, az új bírságközleményekkel, versenytanácsi határozatokkal és bírósági döntésekkel, melyek közül kiemelt jelentőségű a Legfelsőbb Bíróság döntése mely alapján a megfelelési erőfeszítés a tisztességes eljárás elvéből fakadóan enyhítő körülményként

vonatkozó tilalmakba ütköző magatartások esetén a bírság összegének megállapításáról. (egységes szerkezetben az azt módosító 1/2021. közleménnyel) (továbbiakban: *antitröszt bírságközlemény*), és A Gazdasági Versenyhivatal elnökének és a Gazdasági Versenyhivatal Versenytanácsa elnökének 12/2017. közleménye a fogyasztóvédelmi típusú ügyekben kiszabott bírság meghatározásának szempontjairól. (egységes szerkezetben az azt módosító 1/2021. közleménnyel), (továbbiakban: *fogyasztóvédelmi bírságközlemény*)

14 Sok esetben csak engedékenységgel, illetve egyéb együttműködési formákkal együtt értékelhetők.

15 Tóth Tihamér: *Uniós és magyar versenyjog*, Wolters Kluwer, Budapest, 2020, 566-568. oldal

16 Lásd: Vj/127/2015., Vj/27/2021. sz. határozatok

figyelembe veendő.¹⁷ A bírságközlemények előírják, hogy a megfelelési programoknak meg kell felelniük a nemzetközileg elfogadott minimum-szabályoknak.¹⁸

V. Antitröszt bírságközlemény

A következőkben az Antitröszt bírságközlemény előzetes versenyjogi megfelelési programokkal kapcsolatos előírásait fogom ismertetni. Az antitröszt ügyek közé tartoznak a versenykorlátozó megállapodások és összehangolt magatartások, a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés, valamint a jelentős piaci erővel való visszaélés.¹⁹ Mivel az előzetes megfelelési program pusztán léte, nem teszi a programot elismerhetővé, így bírságsökkentő tényezővé, a vállalkozásnak a következőkben kifejtett formai kritériumokat kell teljesítenie.

Az eljárás alá vont vállalkozásnak „bizonyítania kell a megfelelő compliance erőfeszítéseit, mely a gyakorlatban azt jelenti, hogy a vállalat nem csak úgymond „*alibiből*” végzi a megfelelési program megvalósítását, hanem komoly szándékkal, megfelelő eszközökkel, a Versenyhatósággal folyamatosan kommunikálva kell megtenni.”²⁰ A második kritérium a jogsértés észlelését követően a jogsértő magatartás abbahagyása. A harmadik elismeréshez szükséges kritérium az objektív és hiteles bizonyítékok nyújtása,²¹ melyek alátámasztják, hogy a jogsértés abbahagyására a vállalkozás által önként működtetett vagy számára a GVH által egy korábbi eljárásban előírt megfelelési programnak köszönhetően, azzal összefüggésben került sor.”²² Ezzel a kritériummal kapcsolatban fontos jogeset az „*akkumulátor hulladék kartell ügy*” (Vj/43-415/2015),²³ melyben a vállalkozás versenytársakkal egyeztetett módon hártotta át a költségeket a vevőire. Bár előzetes megfelelési program működött, de az eljárás alá vont nem tudta bizonyítani, hogy az hozzájárult volna a jogsértés észleléséhez, sem nem volt alkalmas arra, hogy a jogsértés befejeződjön. Tehát mivel nem volt meg az ok-okozati kapcsolat, a programot nem tudta a GVH értékelni. További feltétel, hogy a jogsértésben magas rangú vállalati vezetők nem vettek részt.²⁴ ²⁵ Ezzel a kritériummal kapcsolatban egy fontos összefüggést szeretnék megemlíteni. A 2015-ös az USA versenyhatósága által megalkotott Yates Memorandumot mely szerint,

17 Legfelsőbb Bíróság Kfv.VI.39.002/2010/7. számú döntés

18 A compliance programok számára rendelkezésre álló uniós referencia anyag: https://ec.europa.eu/competition/antitrust/compliance/compliance_programmes_en.html letöltés ideje: 2023.01.26

19 11/2017 antitröszt bírságközlemény

20 11/2017 antitröszt bírságközlemény 36.

21 11/2017 antitröszt bírságközlemény 36.

22 11/2017 antitröszt bírságközlemény 71.

23 Vj/43/2015. számú határozat

24 11/2017 antitröszt bírságközlemény 36.

25 Kivéve, ha a jogsértés felderítésére összefonódás miatti átvilágítás keretében derült fény, ebben az esetben a céltársaság menedzsmentjének érintettsége nem jelent kizáró okot.

a vállalatnak be kell azonosítani azokat a munkavállalókat, akik a jogsértéssel kapcsolatba hozhatók, hiszen ez alapján tudják megállapítani, a magas rangú vállalati vezetők esetleges részvételét a feltételezett jogsértésben. Ez a joggyakorlat, amely az USA-ban már bevett gyakorlatnak tekinthető, és már Európában is megfigyelhető. Magyarországon a 2017-es bírságközlemény jelen pontja, a 2015-ös memorandumra való utalásként is értékelhető, hiszen bizonyos esetekben közvetve, vagy közvetlenül elvárja a vállalattól, hogy megfelelési program, vagy beismerés mellett, azonosítsa, szankcionálja a munkavállalót, és ezt bemutassa a hatóság felé. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy amennyiben büntetőjogi tényállásról van szó, mint amilyen a közbeszerzési kartell, vagy az árörögzítés, ha a vállalat azonosítja a munkavállalót, akkor mint magánszemély büntetőjogi felelőssége is fennáll, az adott versenyjogi, és büntetőjogi jogsértés tekintetében, tehát ebben az esetben munkavállalónak büntetőjogi felelőssége lehet, a megfelelési program eredményeképp.²⁶

A kritériumok betartása sem feltétlen elég a program elismeréséhez, illetve bírságcsökkentés allokálásához. Előfordulhatnak formai hibák, melyek eleve lehetetlenné teszik az elismerést. A 2015-ös pénztárgép kartell ügyben (VJ/110/2015.),²⁷ a vállalkozás pénztárgép felülvizsgálati tevékenység díjára és a forgalmazói díjra vonatkozó egyeztetéseket és egyeztetett összegben történő összehangolt bevezetéseket folytatott. E miatt a Versenyhatóság elmarasztalta, és a vállalat által működtetett előzetes megfelelési programot nem tudta figyelembe venni, mivel a jogsértést nem ismerte el és engedékenységgel nem élt. Tehát a vállalatnak hiába volt jól működő programja, beismerés hiányában ezt értékelni nem lehetett. Viszont látható számos pozitív példa is. A „*pacemaker közbeszerzési kartell*” ügyben (VJ/80/2016),²⁸ a megfelelési erőfeszítések között szerepelt egy megfelelési kézikönyv, egy belső megfelelési tisztviselő és egy külsős megfelelési jogi képviselő megbízása. Ez 6%-os bírságcsökkentést eredményezett. A VJ/19/2016.²⁹ ügyben A megfelelési erőfeszítések túlmutatnak Magyarországon, a régió valamennyi vállalati programjára hatással voltak. Ez szintén jelentős 7%-os bírságcsökkentést eredményezett. A VJ/103/2014.³⁰ viszonteladói ár megkötéssel kapcsolatos ügyben, a vállalkozás disztribúciós mintaszerződésében egy megfelelési klauzulát iktatott be, valamint üzletfeleinek oktatást szervezett, ez szintén bírságcsökkentést eredményezett.

Amennyiben a feltételeknek eleget tesz a vállalkozás úgy a joggyakorlat alapján maximum 7%-os bírságcsökkentést kaphat. De amennyiben a vállalkozás a fentiekben túlmenően a megfelelési programmal összefüggésben a hatóság számára addig nem ismert vagy a hatóság rendelkezésére álló bizonyítékokhoz képest jelentős többletértéket

26 Dr. SÜKÖSD Péter: *Vállalati Compliance Programok megítélése, Arsoni*, 2020.11.18.

27 VJ/110/2015. számú eljárásban hozott határozat

28 VJ/80/2016. számú eljárásban hozott határozat

29 VJ/19/2016. számú eljárásban hozott határozat

30 VJ/103/2014. számú eljárásban hozott határozat

képviselő bizonyítékot szolgáltat, továbbá objektív és hiteles bizonyítékkal alátámasztva igazolja a megfelelési program bizonyíték felleléséhez való hozzájárulásának módját, az előzetes megfelelési programra tekintettel adható bírságcsökkentés mértéke legfeljebb 10%-os mértékű lehet.³¹ Ezt alátámasztja a versenytanács Energizer ügyben hozott határozata, mely kimondja, hogy a vállalat által működtetett compliance program, a bírságcsökkentés elengedhetetlen feltétele.³²

A bírságközlemény meghatározza, hogy előzetes megfelelési programok esetén, az információ szolgáltatójának, mely körülményeket szükséges bizonyítani. Ez alapján, a bizonyítékok megszerzésekor nem állhatott megfelelési program, hatálya alatt,³³ Tehát nem fordulhat elő, hogy mint alkalmazott észleli a jogsértést, de a vállalat helyett a GVH-nak jelenti. Amennyiben mégis értesítette a GVH-t, bizonyítania kell, hogy a jogsértés tényét kommunikálta a vállalat felé, de a vállalat nem tett lépéseket a megszüntetésére, illetve a vállalattal való közlés hátrányosan érintené.³⁴

VI. Fogyasztóvédelmi bírságközlemény

A következőkben a Fogyasztóvédelmi bírságközlemény előzetes megfelelési programokra vonatkozó előírásait fogom részletezni. A GVH fogyasztóvédelmi előzetes megfelelési programok tekintetében számos eltérő szabályt ír elő az Antitröszt ügyekhez képest. A közlemény minden KKV-nál nagyobb vállalat számára fogyasztóvédelmi referens alkalmazását írja elő, ezzel növelve a fogyasztók védelmét és a vállalat versenyjogi tudatosságát.³⁵ A közlemény kiemeli, hogy a megfelelési programok ösztönzésének célja az előírások releváns tartalommal való megtöltése, a minimális elvárások meghaladása, hatékony compliance programok kialakítása.³⁶ A bírságközlemény kiemeli, hogy a program pusztá léte nem értékelhető pozitívan, a bírságcsökkentéshez, vagy megszüntetéshez, valós tartalommal kell megtölteni a programot és ezt igazolni kell. Ehhez a vállalatnak be kell szereznie egy állásfoglalást a GVH-tól, mely igazolja a megfelelési szándékot és a GVH gyakorlatának követését.³⁷ A megfelelési szándékhoz bizonyítani kell, hogy a vállalat kereskedelmi gyakorlatát a GVH által kibocsátott állásfoglalás szerint alkotta meg, majd az ennek megfelelően működtette. Tehát hibás kereskedelmi gyakorlat esetén nem lehet szó bírságcsökkentő hatásról,³⁸ melyet a GVH esetjoga

31 1/2020 Antitröszt bírságközlemény 38.

32 Vj-43/2015/415. számú határozat

33 1/2020 Antitröszt bírságközlemény 40.

34 1/2020 Antitröszt bírságközlemény 40.

35 A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény a számvitelről szóló 2000. évi C. törvény hatálya alá tartozó, a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról szóló törvény hatálya alá nem tartozó vállalkozás esetében előírja fogyasztóvédelmi referens alkalmazását.

36 Fogyasztóvédelmi Bírságközlemény 75.

37 Fogyasztóvédelmi Bírságközlemény 78.

38 Fogyasztóvédelmi Bírságközlemény 79.

is igazol. A VJ/50/2018. ügyben a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatot folytató vállalatnak, hiába volt alapvetően jó megfelelési programja, nem kapott bírságkedvezményt.³⁹ Az állásfoglalás akkor tud hatásos lenni, ha a teljes kereskedelmi gyakorlat ismeretében készült, érvelése konzisztens és részletes és a kialakult joggyakorlathoz igazodik,⁴⁰ szakkérdések tekintetében megfelelő szakértő vagy szervezet foglal állást.⁴¹

A GVH megfelelő állásfoglalás esetére nem határoz meg maximum mértéket, de kifejti, hogy magasabb mértékű, mint az utólagos megfelelési programok esetében, mely maximum 20%. Tehát ha a vállalat a GVH esetjoga alapján alakítja ki joggyakorlatát, bizonyítja, hogy az állásfoglalás beszerzése a később jogsértőnek ítélt gyakorlat kialakítása előtt történt, az állásfoglalás részletes indoklást tartalmaz, és független személy vagy szervezet alakítja ki, akkor elvileg lehetőség van 100%-os tehát teljes bírságsökkentésre. A magas bírságsökkentési lehetőségre jó példa a Vj-6/2019. számú Béres Gyógyszergyár Zrt. ügye. Itt a vállalkozás nem vitatta a GVH döntését és megfelelő állásfoglalással rendelkezett, így 20%-os enyhítésben részesült.⁴² Viszont arra is találunk esetet, ahol a visszaélés szerű vagy rosszhiszemű magatartás miatt a GVH súlyosítja a kiszabandó bírságot annak ellenére, hogy a vállalkozás alapvetően jó programmal rendelkezik. Ilyen jellegű eset a Pfizer tisztességtelen reklámgyakorlattal összefüggő 2015-ös esete,⁴³ melyben a vállalat előzetes megfelelési program keretében azonosította a jogsértést, mégis jog sértően jelent meg a reklám. Ezt súlyosító körülményként értékelte a GVH és így megemelte a kiszabandó bírságot. Hasonló eset a VJ/27/2021. melyben egy gyógyszeripari cég tisztességtelen reklámgyakorlatot folytatott, oly módon, hogy a reklámkampány több csatornán folyt, a vállalkozás az egyik csatornán folyó reklámra kikérte az ÖRT véleményét, aki a kampánnyal szemben aggályokat fogalmazott meg. A vállalat ezért azon a csatornán nem indította el a kampányt, ellenben a másik csatornára nem kért állásfoglalást, és közel azonos tartalommal elindította azt, állásfoglalás nélkül. A visszaélésszerű magatartás miatt a GVH súlyosította a bírságot.⁴⁴

VII. Előzetes megfelelési programok értékelési szempontjai

Az Antitröszt és Fogyasztóvédelmi Bírságközlemény együttesen tartalmaz, bizonyos tartalmi követelményeket melyeket az előzetes megfelelési programok értékelésénél vizsgál. Tehát értékelési szempont, hogy egy vállalkozás vezetői nyilvánvalóan köteleződjenek el a versenyjogi szabályoknak való megfelelés iránt. Ennek ki kell fejeződni

39 VJ/50/2018. sz. ügyben hozott határozatot.

40 Lásd a VJ/022/2013. sz. ügyben hozott határozatot.

41 Lásd a VJ/097/2015. sz. ügyben hozott határozatot.

42 Vj-6/2019. számú ügyben hozott határozatot.

43 Vj/127/2015. számú ügyben hozott határozatot.

44 VJ/27/2021. számú ügyben hozott határozatot.

felülről jövő, tehát a munkavállalók felé irányuló kommunikációban. A felső, és közép vezetésnek egyértelműen ki kell nyilvánítaniuk, hogy nem fognak fogyasztóvédelmi, antitörzst, vagy jelentős piaci fölényvel való visszaéléssel kapcsolatos jogsértéseket elkövetni.⁴⁵ Következő fontos követelmény, hogy a megfelelési program hatékony alkalmazásához rendelkezésre álljanak a szükséges személyi és anyagi erőforrások. Ez alatt a gyakorlatban azt kell érteni, hogy a vezetőség a megfelelési funkcióra delegáljon egy személyt, vagy szükség esetén személyeket, a programra hozzon létre egy költségvetést, és ezt indokolatlanul ne csökkentse, vagy vonja meg, attól függetlenül, hogy ezt a vállalat érdeke, hogy kívánja.⁴⁶ A harmadik feltétel az olyan képzések biztosítása, melyek a munkavállalók compliance programban való tájékozottságát, tudatosságát növelik.⁴⁷ Szintén feltétel a hatékony jelzőrendszerek, ellenőrzési és kontrolmechanizmusok működtetése. Ez tulajdonképpen a bejelentési rendszer transzparens módon történő megléte, a munkavállalók erről való tájékoztatása kiemelten fontos. Ide tartozik a megfelelési program megsértése esetén alkalmazandó szankciókat.⁴⁸ Végül a megfelelési program folyamatos fejlesztése mely a munkavállalói, vevői, szállítói visszacsatolások során történő tapasztalatszerzés során történik.⁴⁹

VIII. Összefoglalás – záró gondolatok

Dolgozatomban, a Gazdasági Versenyhivatal előzetes versenyjogi megfeleléssel kapcsolatos szabályozását részleteztem, mely során számos jogesetet bemutattam és röviden megvizsgáltam az Európai Unió és a tagállamok hozzáállását. Mindezekből arra lehet következtetni, hogy a vállalatok jogkövetésre törekvése és ezzel versenyjogi megfelelésre való igény növekszik. Bár, évről évre egyre több vállalat alkot előzetes megellési programot, sok esetben nem tudja a program kifejteni hatását. Ennek oka valószínűleg nem a hatóság hozzáállásában keresendő, hanem a versenyjogi megfelelési programok sokszor elégtelen működésében. A vállalatoknak fontos megérteniük azt, hogy az, hogy önmagában van versenyjogi megfelelési programjuk, az nem tud bírságsökkentést allokálni. Ahhoz, hogy komoly bírságsökkentő tényező legyen a programjuk, egyrészt jó programot kell alkotni, ez alatt azt értem, hogy precíz, következetes legyen a rendszer, és a vállalat működésében fellelhető legyen a szándék a megfelelés iránt, alakuljon ki a cégben a compliance kultúra. Másrészt, a megfelelést érdemes, az együttműködés különböző megnyilvánulási formáival együtt végezni, egy esetleges versenyfelügyeleti eljárás során. Ezeket betartva tud a versenyjogi megfelelés igazán nagy bírságsökkentő hatással bírni.

45 12/2017 fogyasztóvédelmi bírságközlemény 85., 11/2017 antitörzst bírságközlemény 40.

46 12/2017 fogyasztóvédelmi bírságközlemény 85., 11/2017 antitörzst bírságközlemény 40.

47 12/2017 fogyasztóvédelmi bírságközlemény 85., 11/2017 antitörzst bírságközlemény 40.

48 12/2017 fogyasztóvédelmi bírságközlemény 85., 11/2017 antitörzst bírságközlemény 40.

49 12/2017 fogyasztóvédelmi bírságközlemény 85., 11/2017 antitörzst bírságközlemény 40.

A BÍRÁK FEGYELMI FELELŐSSÉGE 1936 ÉS 1948 KÖZÖTT

A bírák fegyelmi felelősségét kezdetben az 1871. évi VIII. tc. szabályozta, amely egészen 1936. január 16-ig hatályban volt. A címben jelölt időszakban már az 1936. évi III. tc. rendelkezett a bírákkal szembeni fegyelmi eljárásokról. Az új törvény a királyi ítéldbírák és a királyi ügyészségek tagjainak fegyelmi felelősségéről, áthelyezéséről és nyugdíjazásáról, továbbá a királyi bírósági és királyi ügyészségi tisztviselők fegyelmi felelősségéről szólt. A jelen tanulmányban a bírói fegyelmi felelősség, a fegyelmi eljárás normáit az 1936. évi III. tc. szabályozása szerint vizsgálom. Az áttekintés záródátuma 1948, mert 1948. március 23-án lépett hatályba az 1948. évi XXII. tc., amely a korszellem átalakulását tükröző újabb változásokat hozott a bírák felelőssége terén. A vonatkozó törvény végrehajtásának gyakorlatát a Budapest Főváros Levéltárában újonnan feltárt levéltári források segítségével mutatom be.

1. A fegyelmi vétség

Az alábbiakban a tanulmány szempontjából fontosabb normabeli változásokat tekintem át.² Az 1871. évi VIII. tc. 20. szakasza határozta meg a fegyelmi vétség tényállását. Ennek a) pontjába a hivatali vétség, míg b) pontjába a botrányos magaviselet tényállása tartozott.

Az új szabályozásból kikerült a „botrányos magaviselet”³ fordulat. Az 1936. évi

-
- 1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. Stipta István egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.
 - 2 Az 1936. évi törvénycikk megalkotásának fontosabb lépéseiről bővebben: BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: A bírák és a bírósági tisztviselők felelősségének szabályozása (1936). *Kúriai Döntések Bírósági Határozatok*. 2022. 70. évf. 2. sz. (a továbbiakban: BÓDINÉ BELIZNAI 2022.); PATYI Zsófia: A bírák fegyelmi felelősségének bő évszázados alakulása 1868–1954. *Acta Universitatis Szegediensis. Forum: Publicationes Doctorandorum Juridicorum*. Szeged, 2016. 6. évf. 156–160. p.
 - 3 A bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről szóló törvényjavaslat eredeti szövege szerint csupán „ki viselete által tiszteletre s bizalomra méltatlanná válik” rendelkezés szerepelt volna a tc. 20. § b) pontjában (lásd: Képviselőházi irományok, 1869. I. köt., 1-104. sz. irományszámok, 1869/19. sz., 50. p.). Azonban Szakácsy Dániel képviselői indítványa nyomán a rendelkezés kiegészült a „botrányos magaviselet” jelzővel, amelyet a képviselőház vita nélkül elfogadott (Képviselőházi napló, 1869. III. köt., 1869. október 16.– december 2., 60. Országos Ülés, 1869. október 28., 118. p.). SCHLACHTA Boglárka Lilla: *A bírák és bírósági*

III. tc. 5. szakasza szerint fegyelmi vétséget követ el:

1. aki hivatali kötelességét gondatlanságból súlyosan vagy szándékosan megszegi;
2. aki életmódjával vagy magaviseletével állásának (alkalmazásának) tekintélyét akár szándékosan, akár gondatlanságból súlyosan sérti vagy veszélyezteti.

Az 1871. évi VIII. tc. rendelkezett a hivatali büntettek kategóriájáról is, hiszen ekkor még nem volt hatályos büntetőtörvénykönyv. Azonban az 1936. évi III. tc. már nem szólt a hivatali büntettekről, ugyanis időközben hatályba lépett a Csemegi-kódex, amely a büntetőjogi felelősség részletes szabályait határozta meg.⁴

Az 1871. évi VIII. tc. 22. §-a szerint fegyelmi vétség esetén a következő büntetési nemeket kellett alkalmazni: rosszállás, feddés, pénzbüntetés, hivatalvesztés. Az 1936. évi III. tc. 8. §-a pedig a következő büntetési nemekről rendelkezett: feddés, pénzbírság, hivatalvesztés. A rosszállás, mint büntetési nem kikerült az új szabályozásból, ennek oka, hogy az azonos erkölcsi tartalom miatt a feddés büntetési nemével összeolvadt.⁵

A törvény szabályozta az áthelyezés lehetőségét is, amiről korábban külön norma, az egyes igazságügyi szervezeti és eljárási szabályok módosításáról szóló 1912. évi VII. törvénycikk 9. §-a rendelkezett. Ha a fegyelmi eljárás során megállapították, hogy a terhelt foglalkoztatása addigi székhelyén, annál a bíróságnál, amelynél alkalmazásban állt, az igazságszolgáltatás érdekében összeférhetetlen volt, akkor fegyelmi büntetés kiszabása mellett, az ítéletben a fegyelmi bíróság elrendelhetette, hogy más székhelyre, illetve más bírósághoz helyeztessék át.⁶ Az áthelyezés a fegyelmi vétség megállapítása nélkül is elrendelhető volt.

2. Hivatalvesztés

A következőkben Tomcsányi Albert pestvidéki királyi törvényszéki bíró fegyelmi ügyét mutatom be, akivel szemben a királyi Kúria, mint fegyelmi bíróság, 1938. évi június 25-i ítéletében az elsőfokú fegyelmi bíróság által kiszabott hivatalvesztést helybenhagyta. Az elsőfokú fegyelmi bíróság 1938. március 11-én hozta meg ítéletét, amellyel szemben a vádló és a vádlott is fellebbezett. A vádat Finkey Ferenc koronaügyész képviselte. A tényállásból a következőket tudjuk meg:

hivatalnokok felelősségéről szóló 1871. évi VIII. tc. képviselőházi vitája. In: Miskolczi-Bodnár Péter (szerk.): XXIII. Jogász Doktoranduszok Országos Konferenciája, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest, 2022. 212. p.

4 BÓDINÉ BELIZNAI 2022. 305. p.

5 1936. évi III. törvénycikk indokolása a kir. ítélőbírának és a kir. ügyészség tagjainak fegyelmi felelősségéről, áthelyezéséről, és nyugdíjazásáról, továbbá a kir. bírósági és kir. ügyészségi tiszviselők fegyelmi felelősségéről. Ezer év törvényei (a továbbiakban: 1936. évi III. tc. indokolása).

6 1936. évi III. tc. 15. §.

„A terhelt ugyanis igen rendezetlen anyagi körülmények között élt, az 1929. évben egy perben írásban tett, hatósághoz intézett nyilatkozata szerint, amelyet esküvel is megerősíteni késznek nyilatkozott, -14.000 pengőt meghaladó tartozásai voltak. Ezen rendezetlen anyagi viszonyai közepette Sendlein Melánia ügyvédi irodai alkalmazottól, - kivel az 1925. év végén vagy az 1926. év elején közelebbi ismeretségbe került, mely ismeretség Senlein Melánia sértett szerint szerelmi viszonyra fejlődött, - és nevezett családjától, bár szerény anyagi körülményeiket és kölcsönök forrását ismerte, évek hosszú során át kisebb nagyobb, néha többszáz pengőnyi kölcsönöket fogadott el, amely kölcsönöket Sendleinék is mástól, köztük táncosnő leányuktól, és egy másik táncosnőtől, néha pedig fehérenműik és ékszereik elzalogosítása után szerezték és amely kölcsönöket abban a hitben adtak, hogy Sendlein Melánia terheltnek felesége lehet.”⁷

A kölcsönök felvétele idején a terhelt viszonyt kezdett egy „körorvos” elvált feleségével – Mesterházynéval – aki szülésznőként dolgozott. Az elvált asszonnyal először magánlakásban, majd egy kőbányai „garni-szállodában” éltek, akitől 1900 pengő pénzt „kezelés céljából”, 1934-ben átvett.

A két nővel részben egyidőben fenntartott kapcsolat „a terhelt lakásában a ház lakói hallatára a két nő között lejátszódó botrányos jeleneteknek lett okozója, és az együttélés tartalma alatt Mesterházyné két alkalommal is összeszólalkozva a terhelttel, őt rablónak, -csalónak, -gazembernek, -pizsoknak, -csirkefogónak mondotta az ablakok nyitva voltak és a lárma az utcára kihallatszott.”⁸

Az eljárás alá vont bíró egy idős, beteges varrónőtől az 1931. és 1932. években majdnem az „egész vagyónkáját”, 2400 pengő kölcsönt kapott. Visszafizetés hiányában per indult ellene, amelyben rosszhiszeműen védekezett és tagadta az általa sajátkezűleg írt és aláírt elismervények tartalmát.

A fegyelmi ügyben eljáró Kúria „a pénzkölcsönöket illetően abban látja a terhelt vétkességét megállapíthatónak, hogy a terhelt szerény társadalmi osztályú egyénektől, kik a kölcsönadott pénzre maguk is reá voltak utalva, illetve egyik olyan sértettől vette a kölcsönöket, kivel mint férfinak bizalmasabb ismeretsége volt, és amely kölcsönökről maga sem tudhatta, hogy mikor lesz módjában azokat visszafizetni. Kiváltképpen azon magatartása, hogy ezen bizalmas összeköttetés tartalma alatt fogadott el kölcsönöket, nem volt férfias, de a vádbeli esetek egyikében sem volt eljárása bíróhoz illő, a bírótól ugyanis hivatásának magasabb rendűsége úgy a hivatali mint a magánéletben kifogástalan úri viselkedést követel és a bírónak éppen ezért fokozottan kell őrködni azon, hogy az állásához fűződő bizalom és tisztelet meg ne csorbulhasson.”⁹

A királyi Kúria kiemelte, hogy:

„Életmódjával és magaviseletével a terhelt szándékosan és súlyosan sértette állásának a

7 BFL. VII. 1. b. 82. kisdoboz ítéletáblai fegyelmi iratok (1937), 10/1937, Tomcsányi Albert pestvidéki kir. törvényszéki bíró fegyelmi ügye.

8 Uo.

9 Uo.

tekintélyét, és minthogy a terheltnek ez a magatartása a vád tárgyává tett fegyelmi vétség tényálladási elemeit megvalósítja, - fegyelmi vétkességét ehelyütt is meg kell állapítani.”¹⁰

A fegyelmi büntetés kiszabásával kapcsolatban, a Kúria megállapította, hogy „a fegyelmi vétség természetéből folyik, hogy az nem korlátozható egyes, tüzetesen kiemelt, egymástól elválasztható tényekre, hanem természeténél fogva felöleli az illető egyénnek egész viselkedését. Éppen ezért a m.kir. Kúria kisebb fegyelmi tanácsa az elsőfokú bíróság által elfoglalt állásponttal egyezően a terheltnek a vádbeli esetek alkalmával tanúsított egész magatartását tette mérlegelése tárgyává és a terheltnek az esetek egész folyama alatt tanúsított, egymással összefüggő cselekményeinek az összességét bírálta felül. Az elbírált esetek ilyen szempontból való megítéléséből jutott a m.kir. Kúria is arra a meggyőződésre, hogy a terheltnek magatartása és ennek következményei a maguk egységes összességében olyan súlyos fegyelmi vétséget valósítanak meg, amely kizárja azt, hogy a terhelt a bíróság kebelében megmaradhasson és bírói tisztséget végezhesen, éppen ezért az elsőfokú fegyelmi bíróságnak a hivatalvesztésbüntetést kimondó ítéletet helyben kell hagyni.”¹¹

A fegyelmi bíróság különös méltánylást érdemlő körülményként kezelte, hogy a terhelt az állammal szembeni ellátási igényét már az elsőfokú bíróság is meghagyta.

Ezen túl „helyben hagyandó volt az ellátási igény mértékére vonatkozó rendelkezés is, mert az ellátási igény összességének lényeges további csökkentése az amúgy is igen nehéz anyagi helyzeten lévő terheltet teljesen az anyagi romlásba dönthetné.”¹²

3. Az új típusú fegyelmi eljárás

3.1. A felügyeleti vizsgálat

Az 1936. évi III. tc. kötelezővé tette az igazságügyi felügyeleti vizsgálatot a fegyelmi eljárás lefolytatása során.¹³ Az 1871. évi VIII. tc. még nem rendelkezett részletesen a felügyeleti vizsgálatról, helyette a felügyeleti eljárás szabályairól a bírói ügyviteli szabályok tárgyában kiadott 1891. évi 4291. I.M.E. rendelet IV. fejezetét alkalmazták.¹⁴ A törvénycikk 28. §-a szerint azonban csekélyebb rendtelenségek esetén az elnök hivatalosan meginthette a törvényszéknél vagy annak területén alkalmazott bírói tagokat és bírósági hivatalnokokat. A 29. § szerint a megintés előtt nyilatkozatra kellett felszólítani az érintettet. A megintés írásban történt, amely ellen a megintést sérelmesnek tartó fél, jogorvoslatért a fegyelmi bírósághoz fordulhatott.¹⁵

10 Uo.

11 Uo.

12 Uo.

13 1936. évi III. tc. 32. § „A fegyelmi eljárást mindig felügyeleti vizsgálat előzi meg.”

14 MARSCHALKÓ János: *A bírósági ügyvitel szabályai*. Az új büntető ügyvitel szabályaival kiegészített második kiadás. Grill Károly, Budapest, 1900. 58–76. p.

15 BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: A bírói felelősség szabályozása Magyarországon 1871-ben. *Jog-*

Az 1936. évi III. tc. indokolása szerint a felügyeleti vizsgálat célja a fegyelmi vétség tényállásának felderítése volt. Összhangban ezzel az elvvel, a bizonyítékok megszerzésére a felügyeleti hatóságot ugyanabba a jogkörbe helyezte, mint amely a Bünvádi perrendtartás értelmében a vizsgálóbírót illette.¹⁶

A kötelező felügyeleti vizsgálattal tehát egy új típusú fegyelmi eljárási rend jött létre. A felügyeleti vizsgálat keretében továbbra is lehetőség volt a 4291/1891. I.M.E. számú rendelet szerinti intézkedést alkalmazni a panaszlott bírakkal szemben.

Erre példaként említhető Bodnár István törökszentmiklósi királyi járásbírószáki elnökkel szembeni felügyeleti eljárás.¹⁷ A panaszossal szemben a Dévaványai Takarékpénztár R.T. jogutódja tett fegyelmi feljelentést 1943. június 3-án. A tényállás szerint az egy ingatlan-árverési ügyben a panaszlott bíró nem adta ki a Dévaványai Takarékpénztár R.T., mint végrehajtó részére az ingatlanok árverésével kapcsolatos végzéseket. Ezért a végrehajtó sem az árverésen, sem a sorrendi tárgyaláson nem jelent meg, mivel nem tudott ezekről. Az árverési vételárból végül a hitelező sem nyert kielégítést. A panaszos a bíró kiemelt mulasztása miatt tett fegyelmi feljelentést.

A feljelentés szerint abban az esetben, ha a panaszos az árverésről idejében tudomással bírt volna, gondoskodhatott volna megfelelő vételi ajánlattételéről, és ebben az esetben az árverési vételár az ő követelését is fedezte volna. „Ennek hiányában azonban az elsősorban jelzálogos hitelező csupán olyan összeg erejéig tett vételi ajánlatot, amely a panaszlott ellen a fegyelmi eljárás megindítására részben fegyelmi bíróság, - mellőzvéen a kártérítési perre tartozó annak a kérdésnek az eldöntését, hogy valóban merült-e fel kára a panaszosnak, illetőleg jogelődének, - arra a meggyőződésre jutott, hogy az elkövetett mulasztást éppen annak a következménye [...]. Alanyi tekintetben pedig az elkövetett kötelességszegés nem tekinthető olyan súlyosnak, amely fegyelmi vétség megállapítására szolgáltatna alapot, mert hasonló hiba a leggondosabb munka mellett is előfordulhat és csökkenti az elkövetett mulasztás súlyát a panaszlott meg nem cáfolt védekezéséből megállapítható az a körülmény is, hogy az első mulasztás elkövetésekor a panaszlott betegeskedett. Kifogásolható, hibás eljárás ugyan az, ha telekkönyvi ügyben a későbbi intézkedés megtételénél az eljáró bíró az értesítendő jegyzéket gépiesen a korábbi intézkedésből veszi át, de mégis érthető, ha nem minden egyes intézkedésnél állapítja meg újjonnan az értesítendő névsorát: ezért van némi jelentősége annak az említett körülménynek, hogy az első mulasztás idején a panaszlott még nem épült fel teljesen betegségeből. Rá kell azonban mutatni másfelől arra is, hogy az elkövetett mulasztások halmozott volta mindenesetre növeli a panaszlott terhére eső kötelességszegésnek a súlyát, -mégis az a kir. ítélőtábla megítélése szerint felügyeleti úton is kellőképpen torolható meg. Abban a kérdésben azonban, hogy a már

történeti Szemle, 2019. sz. 23. p.

16 1936. évi III. tc. indokolása.

17 BFL. VII. 1. b. 87. kisdoboz ítélőtáblai fegyelmi iratok (1944-1945), 3/1944, Bodnár István törökszentmiklósi kir. járásbírószáki elnök fegyelmi ügye.

alkalmazott felügyeleti megtorló intézkedés elegendőképpen súlyos volt-e, a fegyelmi bíróság nem foglalt állást.”¹⁸

Az elnöki intésről szóló határozatban, pedig a következőt olvashatjuk:

„Mint hogy arra nézve, hogy a panaszlott járásbírói elnök mulasztását szándékosan, vagy súlyos gondatlanságból követte volna el, adat nem merült fel, erre tekintettel tehát az 1936:III. t.c. 5. §-ának 1. pontjában irt fegyelmi vétség megállapítására alap nem is lehet, s így nevezett ellen a fegyelmi eljárás megindítása mellőzendő volt. A panaszlott elnök azonban mulasztásaival a fentebb hivatkozott törvényhelyekben foglalt eljárási szabályok ellen vétett s ezért mulasztását felügyeleti intézkedés nélkül hagyni nem is lehetett. [...] a szóbanforgó ügyben [...] terhére fennforogni látszó szabálytalan eljárásai és mulasztásai miatt a fegyelmi eljárás megindításának mellőzésével a 4291/1891. I.M.E. számú rendelettel kiadott Birói Ügyviteli Szabályok 86. §-ának 5. pontja alapján »szóbeli megintésben« kellett részesíteni.”¹⁹

Az eddig vizsgált iratok alapján, általánosságban elmondható, hogy – szemben a bemutatott esettel – inkább olyan jogviták maradtak a felügyeleti vizsgálati szakban, amelyeket az ügyvédek indítottak a rájuk nézve hátrányos döntés miatt, azonban ezek nem szolgálhattak a fegyelmi eljárás alapjául. Ezekben az ügyekben az ügyvédek az ügyfelük érdekében gyakran „fellebbezőként” használták a panaszt a sérelmezett bírói döntéssel szemben. Ezekben az esetekben a fegyelmi bíróság többnyire elutasította az ilyen jellegű kérelmeket. Az ilyen döntéseket a fegyelmi bíróság általában azzal indokolta, hogy a bírói jogértelmezés nem szolgálhat alapul a fegyelmi vétség megállapítására.²⁰

A bírói gyakorlatból kiemelhetjük, hogy „A fegyelmi bíróságnak azt a kérdést kell eldöntenie, hogy a panaszlott ismertett eljárása szándékos, vagy gondatlanságból elkövetett súlyos hivatali kötelességszegésnek minősíthető-e”²¹, valamint, annak megállapítását, hogy „[...] érdemben helyes-e az ítéleti döntés, a fegyelmi elbírálás keretein kívül esik.”²²

3.2. A pótmagánvád

Az 1936. évi III. tc. 27. §-a a magánvádról is rendelkezett. A törvénycikk indokolása szerint a magánvádat a pótmagánvád alakjában szabályozza, abban a formában, ahogyan

18 Uo.

19 Uo.

20 NAVRATIL Szonja: *A jogászai hivatásrendek története Magyarországon (1868/1869–1937)*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 131–132. p.; ANTAL Tamás: *Fejezetek a Szegedi Ítéltábla történetéből III. A Szegedi Királyi Ítéltábla története 1921–1938 között*. Országos Bírósági Hivatal. Budapest–Szeged, 2017., 42. p.

21 Zsöllei Kálmán fegyelmi ügye. BFL. VII.1.b. 86. kisdoboz ítéltáblai fegyelmi iratok (1942), 6/1942.

22 Gémesi István, Sajó Lajos, vitéz Szent-Iványi Ádám fegyelmi ügyei. BFL. VII.1.b. 86. kisdoboz ítéltáblai fegyelmi iratok (1943), 9/1943.

a bűnvádi perrendtartás²³ és a fegyelmi jog rendelkezései felépülnek. A pótmagánvád jogosultságának lényegében az volt az alapja, hogy a sértett felet valóban ért jogsérelem ne maradjon jogszabályoknak megfelelő elbírálás nélkül. A törvény abban az esetben biztosított pótmagánvádlói jogosultságot, ha a fegyelmi vétség ténylegesen egyéni jogsérelmet is jelent.²⁴ Az 1936. évi III. tc. fontos intézkedése volt a pótmagánvád lehetősége, amely esetén a fegyelmi bíróság minden tényállási elemben az egyéni jogsérelmet kereste.

*

A korabeli jogi normák tartalmából és ezek alkalmazásából kiderül, hogy a bírói tekintély védelme érdekében a bírakra ebben az időszakban is szigorú etikai szabályok vonatkoztak, ezért a jogszolgáltatás e kiemelt jelentőségű résztvevőinek példamutató, a bírói tekintélyt nem sértő magatartást kellett tanúsítaniuk.

AZ INNOVÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI MINISZTERIUM ÚNKP-22-3-II. KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK A NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS ALAPBÓL FINANSZÍROZOTT SZAKMAI TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.



Forrás és irodalomjegyzék:

Levéltári források

- BFL. VII. 1. b. 82. kisdoboz ítéltáblai fegyelmi iratok (1937)
BFL. VII.1.b. 86. kisdoboz ítéltáblai fegyelmi iratok (1942-1943)
BFL. VII. 1. b. 87. kisdoboz ítéltáblai fegyelmi iratok (1944-1945)

Szakirodalom

ANTAL Tamás: *Fejezetek a Szegedi Ítéltábla történetéből III. A Szegedi Királyi Ítéltábla története 1921–1938 között.* Országos Bírósági Hivatal, Budapest–Szeged, 2017.

23 Az 1896. évi XXXIII. tc. a bűnvádi perrendtartásról 43. § szerint a fő- és a pótmagánvádló a vád képviselője körül általában véve a kir. ügyészség jogait gyakorolják, a 99. § szerint a pótmagánvádló minden esetben csak a vizsgálat elrendelése iránt tehet indítványt.

24 1936. évi III. tc. indokolása.

- BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: A bírák és a bírósági tisztviselők felelősségének szabályozása (1936). *Kúriai Döntések Bírósági Határozatok*. 2022. 70. évf. 2. sz.
- BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: A bírói felelősség szabályozása Magyarországon 1871-ben. *Jogtörténeti Szemle*, 2019.
- MARSCHALKÓ János: *A bírósági ügyvitel szabályai*. Az új büntető ügyvitel szabályaival kiegészített második kiadás. Budapest, 1900.
- NAVRATIL Szonja: *A jogász hivatásrendek története Magyarországon (1868/1869–1937)*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014.
- PATYI Zsófia: A bírák fegyelmi felelősségének bő évszázados alakulása 1868–1954. *Acta Universitatis Szegediensis. Forum: Publicationes Doctorandorum Juridicorum*, Szeged, 2016. 6. évf.
- SCHLACHTA Boglárka Lilla: *A bírák és bírósági hivatalnokok felelőségéről szóló 1871. évi VIII. tc. képviselőházi vitája*. In: Miskolczi-Bodnár Péter (szerk.): XXIII. Jogász Doktoranduszok Országos Konferenciája, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest, 2022.

Székely Botond¹

A SPORTSZERVEZET MUNKÁLTATÓK STÁTUSZA A HIVATÁSOS SPORTSZFÉRÁBAN

A munkajogviszony alanyainak a státusza alapvetően eltér az egyéb klasszikus polgári jogi jogviszony alanyainak egymás mellé rendelt pozíciójától, hiszen a munkaviszony (a természetéből adódóan) az alá-fölé rendelt szerződéses kapcsolatra épül. Önmagában már ez a differencia érdekes és vizsgálandó kérdéseket vet fel, azonban a sportolói munkaviszony még egy szinttel tovább árnyalja a jogviszony alanyainak a kapcsolatát, mivel a sportszervezetek speciális jogállással bírnak a hagyományos értelemben vett munkáltatókhoz képest. Jelen tanulmány pedig ezt az egyedülálló státuszt hívatott átfogó jelleggel bemutatni.

I. Sporttevékenységet folytató jogi személyek

1. Európai Unió vonulat

Először érdemes röviden áttekinteni, hogy miként épülnek fel a sportszervezetek, hogyan oszlanak különböző szintekre. A „sportszervezetek” egy összefoglaló megnevezés, mivel ezalatt különböző formában működő, sporttevékenységet folytató jogi személyt értünk. Az Európai Unióban rendszerint a tagállami szinten működő nemzeti szövetségek rendszere felel a sporttevékenység szervezéséért a különböző sportágak tekintetében. A tagállamokban bejegyzett szövetségek a különböző nagyobb nemzetközi, illetve európai szinten működő szövetségekben betöltött tagságuk alapján állnak egymással jogviszonyban, illetve kapcsolatban. Ezekben a nemzetközi szövetségekben általában csak az adott tagállam legfelsőbb szövetsége rendelkezik tagsági jogviszonnal, mindezzel egy piramis rendszert alkotva.²

A nemzeti szövetségek hatáskörébe tartozik a nemzeti szintű sportesemények és bajnokságok szervezése az adott sportág keretein belül. Továbbá a képviselt sportág tekintetében általános jelleggel látja el a feladatokat, valamint szabályozó szervként is működik. Mindez a monopol státuszokból ered, hiszen minden országban egy nemzeti szövetség működik az adott sportághoz kapcsolódóan.³

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. Kun Attila

2 European Commission: The European Model of Sport. 2. p.

3 European Commission: The European Model of Sport. 3. p.

A nemzeti szövetségek alatt helyezkednek el a regionális szövetségek, amelyek egy adott régió tekintetében látják el a sportággal kapcsolatos feladataikat. Ez a szint alatt pedig a sportklubok helyezkednek el, amelyek az előbb említett regionális szövetségekben rendelkeznek tagsági jogviszonnyal.⁴ Lényegében elmondható, hogy a piramis alján tevékenykedő sportklubok regionális szövetségekbe tömörülnek, amelyek a nemzeti szövetségben betöltött tagsági jogviszonyukon keresztül képviselik a sportklubokat.

2. Hazai szabályozási háttér

Az Európai Unió modell tekintetében azonban elmondható, hogy a sportklubok nem feltétlenül tagjai valamilyen regionális sportszövetségnek, hiszen – ahogy hazánkban is – előfordulhat, hogy közvetlenül rendelkeznek tagsággal a nemzeti sportszövetségekben. A sportklubok a sporttevékenység alappilléreiként szolgálnak a tekintetben, hogy a sportolni vágyó amatőr és hivatásos sportolók közvetlenül a sportklubbal állnak jogviszonyban, tehát ebből adódóan a sportklubok jogi személyek, amelyek működéséhez valamilyen társasági vagy civil szervezeti formát kell meghatározni.

A sportról szóló 2004. évi I. törvény (továbbiakban Stv. vagy sporttörvény) rendelkezése alapján sportszervezetnek minősül a sportegyesület, a sportvállalkozás, a sportiskola és az utánpótlás-nevelést végző alapítvány.⁵ A sportszervezetekre vonatkozó szabályokat szintén alkalmazni kell a nemzeti válogatottakat működtető sportszövetségekre.⁶ Tehát a sporttörvény pontosan meghatározza a sportklubok számára a működési formákat. A sportvállalkozások egy tágabb kategória abból a szempontból, hogy a polgári jog által szabályozott gazdasági társaságokat foglalja magába. Pontosabban a törvény rendelkezései szerint a sportvállalkozás korlátolt felelősségű társasági, vagy részvénytársasági formában működhet.⁷

Tehát a sportoláshoz adott egy keretrendszer, amely biztosítja, hogy mindenki a számára megfelelő szinten űzhesse az általa kedvelt mozgásformát. Ez alapján lehetőség van pusztán kedvtelésből, szabadidős tevékenységként sportolni, illetve adottak a feltételek ahhoz is, ha valaki hivatásszerűen kíván sportolni, hogy a kitűzött verseny célokat és sporteredményeket elérje. Az utóbbi esetben kénytelen a sportoló, olyan sportszervezetet keresni és jogviszonyt létesíteni vele, amelynek a működési célja kifejezetten erre irányul. Ezt a lehetőséget leginkább a sportvállalkozásokra alapított sportklubok kínálják, amelyek rendszerint a professzionális szintet célozzák meg, hiszen ebben a környezetben tudják leginkább kihasználni az üzleti lehetőségeket.

A sportvállalkozást a hagyományos értelemben vett vállalkozásoktól a tevékenység jellege határozza el, amely maga a sport. Tehát amennyiben a vállalkozó piaci felmé-

4 Uo.

5 Stv. 15.§ (1) bek.

6 Stv. 15.§ (2) bek.

7 Stv. 18.§ (2) bek.

résüket készíti a sportszférát illetően, sporttevékenység köré épített üzleti stratégiát alakít ki és ehhez befektetőket keres, akkor sportvállalkozást folytat, amennyiben a meghatározott működési forma keretein belül kivitelezni mindezt.⁸ Fontos kiemelni, hogy az üzleti- és professzionális sporttevékenység elősegíti a sport fejlődését és fejlesztését, ezért kiemelt szerepe van a vállalkozások és azok képviselőivel kialakított párbeszédnek, illetve együttműködésnek.⁹

II. A sportszféra autonómiájának térnyerése

A sportszervezetek és a sportklubok jelenlegi strukturális tagozódásának kialakulásában jelentős szerepet játszott az üzleti szféra, ugyanis a sporttevékenység esetében is megjelentek a profit-orientált törekvések. Ezzel kapcsolatban érdekességként meg kell említeni, hogy a sport eredetileg teljes mértékben magán-tevékenység volt, amely az üzleti szférától függetlenül fejlődött ki, ezért a kezdeti egyesületek főcélja a természetes személy tagjai számára a sportolási lehetőség biztosítása volt. Ebből adódóan a legtöbb egyesület nem rendelkezett jogi személyiséggel, amely tendencia a XX. század második felére megfordult. A magánjogi sportszervezetek megjelenése és egy adott sportágra való specializálódása indította el a sport autonóm önszabályozásának folyamatát, amelyhez jelentősen hozzájárult továbbá, hogy ezek a jogi személyek létrehozták a saját alapszabályaikat, illetve szervezeti és működési szabályzataikat.¹⁰

A sportszervezetek normaalkotási tevékenységének tekintetében mindenképpen szükséges vetni egy pillantást az üzleti szféra térnyerésére is, ugyanis a folyamat jól mutatja a sport iránti igény növekedését, amely arányosan maga után vonta a sportszervezetek státuszának megerősödését is. Hiszen a sportszervezetekkel kapcsolatban is megfigyelhető „kommercializálódás”¹¹ jelentősen megváltoztatta a sport természetét.¹² Ebből kifolyólag prioritásként jelent meg azon szempont, miszerint a sportolókat foglalkoztató gazdasági társaságok a munkaerő kiválasztásakor a munkavállaló „hasznosságának”, illetve „felhasználhatóságának” lehetőségeit vizsgálják első sorban, ugyanis ezen két kritérium értékelésének során tudják eldönteni, hogy az adott sportoló foglalkoztatása kellő mértékben előre mozdítja-e az üzleti tervek megvalósulását.¹³

8 CASE, Robert: Entrepreneurship. In: Encyclopedia of Sport Management, (Ed): PEDERSEN, Paul M. 165. p.

9 Revised European Sport Charter (2021) 5.§ (1) bek.

10 SÁRKÖZY Tamás: A sport, mint az állami-jogi és az önszabályozás határterülete. *Állam- és Jogtudomány*, 2000/3-4., 212-213. o.

11 SÁRKÖZY Tamás: A hivatásos sport gazdasági jogi alapkérdései Magyarországon. *Gazdaság és Jog*, 2000/7-8., 38. o.

12 Lásd SZÉKELY Botond: A hivatásos sportolói jogviszony természetének vizsgálata. *Kre-DIt*, 2022/2. <http://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/szekely-botond-a-hivatasos-sportoloi-jogviszony-termeszetenek-vizsgalata/> (2022.06.17.)

13 SOLOW, John – ALLMEN von, Peter: Performance expectation, contracts and job security.

Ebből adódóan érezhető módon eltolódott a hangsúly a sporttevékenységről, ugyanis már nem csak a sportoló teljesítménye játszik fajsúlyos szerepet az üzleti folyamatokban, hanem jelentős figyelmet érdemel a sportolók közvetett hatása a különböző sportgazdasági faktorokra. Hiszen a sporttermékek fogyaszthatósága szinte egy az egyben a sportolóktól függ. A sporttermékek sikere ugyanis a sportoló játékon kívüli tevékenysége és magatartása is befolyásolja. Ez az aspektus hatványozottan növeli a sporttermékek egyediségét, hiszen olyan unikális jellegű árurol van szó, amelyeket az előállítás pillanatában is fogyaszthatnak a rajongók (mérkőzések), illetve erős emocionális kötődést kölcsönöz a fogyasztóknak (szurkolás). Ebből adódóan a „merchandising” és a sportoló iránti rajongás fényében egy szurkoló könnyen élvezhet még egy olyan sporteseményt is, amely alapvetően unalmas lenne önmagában.¹⁴ Tehát a sportesemény eredményére nem feltétlenül van ráhatásuk a játékosoknak, azonban ennek ellenére mégis hasznot tudnak termelni a sportvállalkozás számára, amennyiben maga a sportoló is egyéb szempontok alapján egy kellendő terméként jelenik meg. Ezért a játékosok a sportszervezet immateriális javaként folytatják a tevékenységüket a munkáltatójuk szervezeti struktúrájában.¹⁵ Ebből adódóan nem meglepő, hogy a sportszervezet munkáltatók tulajdonképpen „árúként” vagy „munkaeszközként” is bánhatnak a sportolókkal bizonyos esetekben, ha a sportvállalkozás érdeke úgy kívánja valamelyik sporttermék eladhatóságának tekintetében. Ez azt jelenti, hogy akár könnyen nélkülözheti az adott sportoló játékba állítását az adott mérkőzésen.¹⁶ Mindezt azért fontos kiemelni, mivel ily módon a sport elvitathatatlan lehetőséget kínál egy vállalkozás kiépítésére, amely folytán jelentős gazdasági dominanciához jutnak a sportszervezetek. Így nem csoda, hogy ezen jogi személyek tagja csak azon személy lehet, aki egyoldalú jognyilatkozattal aláveti magát ezen szabályoknak, valamint a sportági szervezet által létrehozott versenyszabályoknak is alárendeli magát.¹⁷

Mindennek fényében logikusan merül fel a kérdés, hogy a sportszervezetek, mint munkáltatók ily mértékű előnyére és dominanciájára tekintettel miként avatkozik közbe az állam, illetve milyen korlátokat határoz meg a sportolói jogviszonyra irányulóan. Mind a fogyasztók, mind a piaci szereplők oldalán megjelenő, egyre inkább növekvő sport iránti igény következtében elkerülhetetlenné vált a jogi szabályozás annak ellenére, hogy eredetileg az állam a „laissez fair” jegyében nem kívánt beavatkozni. Ez a lépés még inkább magától értetődő, ha vetünk egy pillantást a nemzeti sportszövetségekre,

In.: Michael Barry – James Skinner – Terry Engelberg (szerk.): *Research Handbook of Employment Relations in Sport*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2016, 47. o.

14 BYON, K. Kevin: Consumer Behaviour. In.: Paul M. Pedersen (szerk.): *Encyclopedia of Sport Management*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2021. 98. o.

15 Lásd GÖSI Zsuzsanna: A sportoló mint a sportszervezetek különleges erőforrása, in Korcsmáros Enikő (szerk.): *Selye János Egyetem 2018-as X. Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete*, Komárno, 2018.

16 SOLOW, John – ALLMEN von, Peter 2016. 53. o.

17 SÁRKÖZY 2000. 213. o.

amelyek elkezdtek tovább társulni, ezzel létrehozva a nemzetközi sportági szövetségeket, amely folyamat során a versenyszabályok nemzetközi szintre emelkedtek, tehát az adott sportág „szupranacionális” normáivá váltak.¹⁸ Azonban ezen a ponton meg kell jegyezni, hogy állam sporttal kapcsolatos alapvető feladatait az egészséges életmódhoz kötődő alapjogok¹⁹ biztosítása és az élsport költségvetésének támogatása. Továbbá állami jogi szabályozás útján kiegészíti a sport önszabályozását, amely magába foglalja a sportszférába beszivárgó politika és kommercializálódás mértékének csökkentését.²⁰

Mindezek alapján elmondható, hogy a sportba való állami közbeavatkozásra csak a feltétlenül szükséges esetben kerül sor. A cél az, hogy a sportszférát bizonyos mértékig óvja a túlzott profit-orientált tevékenység folytatásától. Tehát az állam nem kívánja kontrollálni a sportszféra szereplőit, sokkal inkább a piac működéséhez szolgáltat egy keretet, illetve támpontokat a piac mozgásának tekintetében.²¹

III. Sportszervezetek autonóm jellege

A sportszféra szereplői egy meglehetősen érdekesen működő környezetben folytatják a tevékenységüket, amely különlegesség nagyrészt ezen terület szabályozási modelljéből adódik. Ugyanis a sportvilág saját maga által alkotott normái élveznek primátust, hiszen az állam nem avatkozik közbe a sportolók edzéseire és a versenyek megrendezésére, lebonyolítására, illetve kivitelezésére vonatkozó szabályozási folyamatokba. Ezért a sportszféra tulajdonképpen egy önszabályozó területnek minősül a sporttevékenység tekintetében, hiszen a sportszervezetek „elsődleges normaalkotóként” határozzák meg az adott sportágban követendő magatartást, ugyanis az állam leginkább a sporttal kapcsolatos bűncselekményekkel szemben igyekszik fellépni.²²

A nemzeti és a nemzetközi sportszervezetek ily módon monopóliummal jelleggel gyakorolják a verseny szabályok megalkotását, illetve módosítását. Ez továbbá abban is megnyilvánul, hogy a szövetségek tagjaként működő sport klubokon keresztül közvetetten alávetik magukat a sportolók az előbb említett autonóm módon alkotott szabályoknak. Ezt az egyedül álló státuszt tovább erősíti, hogy a sportolók – bizonyos értelemben véve – kiszolgáltatott helyzetben állnak, mivel az adott sportszervezet vagy annak valamelyik szervének a döntésétől függ egy esetleges kérelem, illetve kifogás elbírálása.²³

18 SÁRKÖZY 2000. 214-216. o.

19 Az Alaptörvény XX. cikk.

20 SÁRKÖZY 2000. 221. o.

21 SZÉKELY 2022.

22 ZAKHAROVA Larisa I. – MENIK Timur E.: Some reflections on regulating professional sports in integration associations: A sphere of autonomy or an object of the union law regulation? *Comparative Law Review* 26/2020, 282-283. o.

23 SÁRKÖZY Tamás: Regulation in Sport as a Borderline Case between State and Law Regulation and Self-Regulation. *Acta Juridica Hungarica*, 2001, 42/3-4. 160. o.

Ez a fajta autonóm működés lehetővé teszi az olyan szerződések alkalmazását, amelyeknek köszönhetően a sportjogviszony tartalma a legtöbb feltétel tekintetében egy szinte „előre determinált” szerződést eredményez. Ezért tulajdonképpen a hivatásos sportolókra – kisebb áthallással ugyan – kötelező jelleggel szinte általános szerződési feltételként vonatkoznak a szerződésben foglaltak, vagyis kénytelenek alávetni magukat ennek a keretrendszernek. Ennek jegyében a sportoló előtt két választási lehetőség áll: vagy elfogadja a feltételeket és úgymond munkába áll, vagy nem lép pályára, azaz nem tud elhelyezkedni a hivatásában.²⁴ Mindezek alapján első pillantásra is megfigyelhető egy fajta aránytalan felállású szerződéses pozíció a két fél között, amely önmagában nem feltétlenül lenne meglepő, hiszen a munkajogviszony rendeltetését tekintve – ideértve a sportolói munkaviszonyt is – egy alá-fölé rendelt, hierarchikus jogviszonyról van szó. Tehát a munkavállaló – jelen esetben sportoló – bizonyos mértékű alárendeltsége érthető, azonban a kérdés az, hogy ennek az alárendelt pozíciónak mik a korlátjai és miként ellensúlyozható, illetve szükséges-e egyáltalán ellensúlyozni a sporttevékenység természetét tekintve.

A probléma első sorban a sportszervezetek és a sportszféra autonóm önszabályozásából ered, ezért érdemes általánosságában áttekinteni a munkáltató jogviszonyban betöltött szerepét. A jogviszony rendeltetésszerű működéséhez szükséges a munkáltatónak ellátnia az alapvető teendőit. Ebbe a körbe tartozik a munka elrendelése, munkavégzési folyamatok irányítása, a munkavállaló utasítása és kötelezése túlmunkára, valamint eltérő munkakörben, illetve munkahelyen való munkavégzésre. További esszenciális eleme a munkaviszonynak, hogy a munkáltató ellenőrizheti a munkavállalóit a megfelelő munkavégzés érdekében és felléphet, illetve szankciókat alkalmazhat a kötelezettségüket nem teljesítő munkavállalókkal szemben.²⁵ Ezek az aspektusok olyan immanens minősítő jegyei munkaviszonynak, amelyeknek hiányában fennállna a lehetőség, hogy a jogviszony rendeltetése elveszne és emiatt más típusú szerződéses kapcsolat állna fenn a felek között. Mindennek ellenére figyelemmel kell lenni az alárendelt fél, azaz a munkavállaló érdekeire is, amelyek az előbbiekből említett aspektusok fényében sem sérülhetnek, ugyanis ez nem csak individuális, hanem társadalmi érdek is. Ezért meg kell határozni a munkáltatói joggyakorlás határait, méghozzá oly módon, hogy azok ne kerüljenek olyan mértékű korlátozás alá, amelyeknek következtében a munkáltató elesne a szükséges intézkedések meghozatalának lehetőségétől.²⁶

Ezért rengeteg aggály merül fel a felől, hogy valóban túlzott-e a felek kiegyenlítetlen relációja annak ellenére, hogy a klasszikus munkajogi ismérvek bizonyos mértékig

24 NEMES András: A sportjog a jogelméleti „hitviták” keresztműzében, in: Tóth Judit (szerk.): *Tanulmányok Dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Szeged, SZTE ÁJK, 2015, 474. o.

25 MIHOLICS Tivadar: Problémák, javaslatok a munkaviszonyt érintő egyes szabályok körében. *Munkajog*, 2021/5., 289-290. o.

26 Uo.

alátámasztják a sportszervezet munkáltatók részben autonóm státuszokból eredő fölérendelt pozíciójukat.

IV. Összegzés

Minden szerződésnek megvan a saját célja és rendeltetése, ezért valamennyi jogviszony rendelkezik egy sajátos természettel. Néhány típusú jogviszony jobban hasonlít egymásra, illetve több minősítő jegyet kölcsönöznek egymástól, néhány pedig jobban elkülönül és olyan speciális aspektusokat foglal magába, amely miatt a generális szabályok bizonyos mértékű eltéréssel érvényesülnek. A sportolói jogviszonyra ez hatványozottan igaz, hiszen a sporttevékenység természete önmagában szükségessé teszi, hogy a polgári jogi jogviszonyokra és a munkaviszonyokra irányadó szabályokat és alapelveket árnyaltabb módon, más szemszögből megközelítve alkalmazzuk. Ennek az egyik főindoka a sportjogviszony tekintetében az sportszervezetek, azaz munkáltatók autonóm önszabályozása, amelyből adódóan a sportszférát szinte teljes mértékben a sportszervezetek szabályozzák minimális állami közbeavatkozás mellett.

Ennek a folyamatnak az egyik katalizátora a sport iránti növekvő igény volt, amely maga után vonta a terület szélesebb körű kiépülését. A keresettel egyenesen arányosan egyre inkább teret nyert a sporttevékenység üzletszerű folytatása. Talán természetesnek nevezhető ez a folyamat, amely egy igen sajátos eredménnyel járt. A növekvő kereslet tovább erősítette a sport korábbi önszerveződő jellegét, amelyből adódóan olyan autonóm szabályozó státuszba kerültek a sportszervezetek, hogy az egyes szerződéses feltételek tekintetében szinte egy előre determinált jogviszonyt is rákényszeríthetnek a sportoló munkavállalókra. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a munkaviszony relációjában természetes a hierarchikus kapcsolat a felek között, viszont az alárendelt státusz ellensúlyozása és a szerződéses tartalom kialakításának szabadsága mindennek ellenére kérdéses a sportolók munkavégzésre irányuló jogviszonyaik tekintetében. Ez azt jelenti, hogy bizonyos értelemben a sportoló korlátozott a hivatásának gyakorlását biztosító környezet megválasztásában, ugyanis kénytelen elfogadni a sportszervezetek és szövetségek által valamennyi sportágban előre meghatározott „általános szerződési” feltételeket, különben nem végezhet sporttevékenységet, azaz nem állhat munkába.

Forrás és irodalomjegyzék:

- BYON, K. Kevin: Consumer Behaviour. In.: Paul M. Pedersen (szerk.): Encyclopedia of Sport Management. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2021.
- CASE, Robert: Entrepreneurship. In: Encyclopedia of Sport Management, (Ed): PEDERSEN, paul M. 165. p.
- GŐSI Zsuzsanna: A sportoló mint a sportszervezetek különleges erőforrása, in Korcsmáros Enikő (szerk.): Selye János Egyetem 2018-as X. Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete, Komárno, 2018.

- MIHOLICS Tivadar: Problémák, javaslatok a munkaviszonyt érintő egyes szabályok körében. *Munkajog*, 2021/5.
- NEMES András: A sportjog a jogelméleti „hitviták” keretében, in: Tóth Judit (szerk.): *Tanulmányok Dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Szeged, SZTE ÁJK, 2015.
- SÁRKÖZY Tamás: Regulation in Sport as a Borderline Case between State and Law Regulation and Self-Regulation. *Acta Juridica Hungarica*, 2001, 42/3-4.
- SÁRKÖZY Tamás: A hivatásos sport gazdasági jogi alapkérdései Magyarországon. *Gazdaság és Jog*, 2000/7-8.
- SÁRKÖZY Tamás: A sport, mint az állami-jogi és az önszabályozás határterülete. *Állam- és Jogtudomány*, 2000/3-4.
- SOLOW, John – ALLMEN von, Peter: Performance expectation, contracts and job security. In.: Michael Barry – James Skinner – Terry Engelberg (szerk.): *Research Handbook of Employment Relations in Sport*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2016.
- SZÉKELY Botond: A hivatásos sportolói jogviszony természetének vizsgálata. *Kre-DIt*, 2022/2.
- ZAKHAROVA, Larisa I. – MENIK, Timur E.: Some reflections on regulating professional sports in integration associations: A sphere of autonomy or an object of the union law regulation? *Comparative Law Review* 26/2020.
- European Commission: *The European Model of Sport Revised European Sport Charter (2021)*
2004. évi I. törvény a sportról

A KÖZBESZERZÉSI SZERZŐDÉSEK TELJESÍTÉSÉNEK SZABÁLYOZÁSA

1. Bevezetés, a kutatási téma meghatározása

A prezentáció tárgya a választott kutatási téma bemutatása, a kutatási módszerek részletezése, a „honnan – hová” tartalmi megalapozása. A kutatási téma címe: *„A közbeszerzés alapján kötött szerződések ellenőrzésének közbeszerzési és polgári jogi vonatkozásai. A közbeszerzési jog és a polgári jog és metszéspontjai.”* A téma címe első olvasásra nagyobb részt gyakorlati megközelítésű kutatást feltételez, ugyanakkor ez nem feltétlenül igaz, ahogyan erre a jelen prezentáció igyekszik rávilágítani. Ezzel együtt nem kerülhetők meg majd a kutatás során felmerülő gyakorlati kérdések megválaszolása, ahogyan azt sem szükséges elhallgatni, hogy a téma kutatása alapvetően a gyakorlatban joggyökerező problémák miatt került előtérbe.

A téma és a kutatás megközelítése kettő irányból lehetséges, pontosabban kettő sarokpontot lehet kimutatni. Az egyik a közjog és magánjog metszéspontjaiból következő irány, a másik az ellenőrzés, mint elméleti és gyakorlati fogalom oldaláról való megközelítés, amely vonalaknak a kutatás végén – szükségszerűen – össze kell kapcsolódniauk a következtetések levonása érdekében.

A közbeszerzési szerződéseknek a jogrendszeren belüli elhelyezkedését több kutatás feldolgozta. Az elhelyezés és meghatározás alapja minden esetben a közjog és magánjog, mint – az Ulpianus által is alkalmazott – jogrendszert alkotó két nagy jogterület elhatárolása. A kutatás során szükséges lesz feldolgozni a vonatkozó tudományos dolgozatokat, amelyekre a következő fejezet, illetve a prezentáció második fejezete/része tér ki a kutatási módszerek részletezésénél. Ezzel együtt nem lehet meglepetés, ha a kutatás a közbeszerzési szerződéseket a magánjog keretei között igyekszik elhelyezni „és pedig azért, mert itt az államszerv a jogviszonynak nem a tárgyi jog által kijelölt alanya, hanem önszántából vállalta ezt a jogviszonybeli alanyiságot.”²

Amennyiben a fenti elhatárolás alapján – az eddigi tudományos eredményekre is tekintettel – a közbeszerzési szerződést sikerül elhelyezni a magánjog területén, azt is meg kell alapozni, hogy a téma címében szereplő „ellenőrzés” kifejezés milyen módon

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Dr. habil. Arató Balázs egyetemi docens (KRE-ÁJK)

2 SZONTAGH Vilmos: *Közjog és magánjog elválasztása*, In: Jogállam. Jog- és Államtudományi Szemle, 1938. évi 5. szám p. 172-181.

és mely jogalkalmazók által kell, hogy történjen és legfőképp annak helyes célját is meg kell határozni. Az igény az állam beszerzéseinek ellenőrzésére, nem új jogintézmény. Céljukat tekintve ezek a jogszabályok irányultak kizárólag az állami források felhasználására, később pedig a nemzeti szintű protekcionizmust szolgálták.³ Az ellenőrzés tekintetében azt lesz szükséges bemutatni, hogy létezik az operatív ellenőrzés, amelyet az erre feljogosított szervek végeznek a vonatkozó jogszabályok alapján.⁴ Az ellenőrzés szakmai-elszámolhatósági, illetve közbeszerzési-jogi szempont alapján történik. Az előbbi természetesen kizárólag az Európai Unió alapokból finanszírozott közbeszerzések esetében történik. Az utóbbi (közbeszerzési-jogi) ellenőrzést a Közbeszerzési Hatóság is végzi/végezheti bármely magyarországi közbeszerzés tekintetében.⁵ A kérdés az lehet, hogy pontosan mely (alap)elvekre tekintettel szükséges az ellenőrzést elvégezni abban az esetben, ha a közbeszerzési szerződés kizárólag az azt megkötő felek „magánügye”. Mennyiben változtatja meg a magánjogi jelleget az ilyen – harmadik személyek által végzett – jogi aktus, ha megváltoztatja egyáltalán.

Ezen a ponton kell arra utalni, hogy a közbeszerzésekkel kapcsolatos szabályozás Magyarországnak az Európai Unióhoz történő 2004. évi csatlakozása óta (és részben azt megelőzően is) a közösségi jog alapján meghatározott, amely a kutatást is alapvetően determinálja. A közbeszerzés által átfogott piacok integrációja az Európai Unióban alapvetően két célt szolgált. A nyitott és versenyképes közbeszerzési piac létrehozása az elképzelések szerint egyrészt növelheti a közsféra megtakarításait, másrészt pedig az európai ipar átstrukturálásának ösztönzését célozta.⁶ A közbeszerzés uniós szabályozásának célja a közbeszerzések piacának megnyitása, az alapszabadságok közbeszerzés terén való megvalósítása, és a tisztességes verseny biztosítása.⁷ Dezső Attila alapján „a közbeszerzésekre vonatkozó uniós szabályok fő célkitűzése az átláthatóság elvének megvalósítása, ugyanis az átláthatóság a közbeszerzési piacok integrációjának előfeltétele”.⁸ Ennek alapján az átláthatóság alapelveként és az ellenőrzési igénynek szoros kapcsolata mutatható ki.

3 DEZSŐ Attila: *Magyarúzat az Európai Unió közbeszerzési jogához* (Szerk: Dezső Attila) Wolters Kluwer Budapest, 2015 p. 15.

4 Értetni kell ez alatt a 2014-2020 programozási időszakban az egyes európai uniós alapokból származó támogatások felhasználásának rendjéről szóló, 272/2014. (XI. 5.) Korm. rendelet, valamint a 2021-2027 programozási időszakban az egyes európai uniós alapokból származó támogatások felhasználásának rendjéről szóló 256/2021. (V. 18.) Korm. rendelet szerinti irányító hatóságokat és a közbeszerzésekért felelős minisztert, illetve a közbeszerzésekről szóló 2015. CXLI. törvény (Kbt.) 187. § (1) bekezdés j) pontja alapján a Közbeszerzési Hatóságot

5 A Hatóság az előre megadott ellenőrzési terve, illetve olyan bejelentés alapján végez ellenőrzést, amely bejelentés alapján valószínűsíthető a közérdeket sértő magatartás.

6 BOVIS, CHRISTOPHER H.: *Public Procurement Law in the European Union*. Palgrave Macmillan, UK, 2005. p. 124.

7 C-26/03. 56., C-412/04. 51.

8 DEZSŐ A. (2015.) p. 29.

Az átláthatóság és információkhoz való hozzáférés elvének skandináv hagyományai vannak. Az európai intézmények által is alkalmazott európai környezetvédelmi jogban találtak elfogadásra, majd fokozatosan beépültek a nemzeti jogrendekbe is uniós szinten.⁹ Magát a követelményt a Maastrichti Szerződés deklarálta, amely szerint a jogalkotási folyamat átláthatósága erősíti az uniós intézmények demokratikus működését. A közbeszerzések terén ugyanakkor az alapelv nem az elsődleges jogforrásokban található. Az Unió közbeszerzési joganyaga a másodlagos jogforrásnak tekinthető irányelvi szintű jogalkotás által szabályozott terület, amely tulajdonképpen azt jelenti, hogy az irányelv csak az elérendő célokat határozza meg, de a megvalósítás módját, eszközeit a tagállamokra bízta. Az átláthatóság alapelvét a közbeszerzések tekintetében az Európai Unió Bíróságának joggyakorlata alakította ki, segítve az irányelvek értelmezését és kiegészítve azokat.¹⁰ Fontos pontja lesz a kutatásnak ennek a körülménynek a részletes vizsgálata a kapcsolódó Bírósági határozatok alapul vételével. Elegendő itt utalni a „Socchi di Frutta” ügyként hivatkozott jogesetre, amelyben a Bíróság kimondta, hogy az ajánlatkérő szervnek a szerződés teljesítése során végig tartania kellett volna magát a versenyztetés során megadott kritériumokhoz.¹¹ Ezzel gyakorlatilag a szerződések módosításának egyik korlátját állította fel a Bíróság, akkor még irányelvi megalapozás nélkül. De elegendő-e az irányelvi megalapozás. Az előadás harmadik része igyekszik erre is kitérni.

A kutatásnak nem tárgya a közbeszerzési szerződés megkötéséhez vezető folyamat (azaz a közbeszerzési eljárás), kizárólag a megkötött közbeszerzési szerződés teljesítése, módosítása és adott esetben megszüntetése, valamint a kapcsolódó ellenőrzési aktusok mibenléte és annak valódi célja. Ki kell térni arra, hogy a jelenlegi operatív ellenőrzési gyakorlat kizárólag közbeszerzési-jogi megfelelésre koncentrálna (a teljesítés és a módosítások ellenőrzése során), és következetesen figyelmen kívül hagyja a szerződésszegési tényállásokat, amely viszont részben kiüresíti az ellenőrzés jogintézményét. Meg kell jegyezni, hogy a szerződésszegési tényállások alapján indult jogvita eldöntése természetesen nem az ellenőrző szervek hatásköre, ugyanakkor a közbeszerzési szerződés, mint sajátos magánjogi szerződés teljesítése során bekövetkező eltérések minősítése nem választható el a tisztán közbeszerzési tényállásoktól.

9 PERNICE, Ingolf: *The Autonomy of the EU Legal Order – Fifty Years After Van Gend*. In: Európai Unió Bírósága: he 50th anniversary of the judgment in Van Gend en Loos 1963-2013. Az Európai Unió Kiadóhivatala, Belgium 2013. p. 63.

10 ARROWSMITH, Sue *The past and future evolution of EC Procurement Law: From Framework to Common Code?* American Bar Association 2006. p. 357.

11 C-496/99. 115 <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?docid=55416&doclang=EN>

2. A kutatási módszerekről

2.1. Jogösszehasonlítás

Amint az a fentiekből is látható volt, nem lesz mellőzhető a jogösszehasonlítás módszerének alkalmazása annak érdekében, hogy a két jogterület metszéspontjainak körvonalazása a hazai és az uniós (és részben a nemzetközi) magánjogi és közbeszerzési joganyag alapján megtörténjen. A kutatás kísérletet tesz ezen belül a jogtörténeti megalapozásra, hivatkozva a már említett „állami vásárlások ellenőrzésének igényére”, mint korai rendező elvre ezen a téren.

Ennek alapján a kutatás során ismét fel kell dolgozni a hazai tudományos eredményeket, utalva itt Grosschmid, Beck Salamon, az említett Szontagh Vilmos, Magyary Zoltán, Moór Gyula, Harmathy Attila, Németh János, Petrik Ferenc, Juhász Ágnes munkáit azzal, hogy a felsorolás természetesen nem teljes. Ugyanakkor nem árt ennél távolabb tekinteni, adott esetben a római jogi alapoktól kezdve, a középkori híd és útépitések, mint a kor nagy építési beruházásainak szabályozásán át, egészen a Colbert-i szabályozásig.¹²

Mindezek alapján lehet eljutni a hatályos magyar szabályozás kialakulásáig, egészen Baross Gábor európai színvonalú koncepciójától (a közmegrendelésekről), az állami megrendelések során kötelezően alkalmazandó versenyeztetési eljárásig.¹³ A kutatás részben érinti csak az államszocialista rendszer idején fenntartott tervutasításos gazdaság sajátosságait, amely leginkább azzal volt jellemezhető, hogy a gazdasági verseny nem létezett. Érdekes körülmény, hogy a rendszerváltozás utáni első közbeszerzési jogszabály (1995. évi XL. törvény) egyszerre volt tekintettel az iparfejlesztésekről szóló 1931. év XXI. törvénycikkben megvetett alapokra és egyben felkészült az Unióhoz való csatlakozásra is.

Szemben a fentiekkel, pontosabban ezzel párhuzamosan szükséges feltárni a nemzetközi és uniós közbeszerzési joganyag tartalmát, értve ez alatt a jogharmonizációt megelőző nemzeti rendszerek megoldását is. Ebben a tekintetben két eltérő koncepciót lehet megkülönböztetni. A német államháztartási szabályozást, amely abból indult ki, hogy a közbeszerzés valójában az állami költségvetés végrehajtásának egyik eszköze. A német megoldásra volt jellemző, hogy következetesen a közigazgatási jog keretein belül kezelte az eljárásokat, amelynek egyik jellemzője volt, hogy az eljárások szereplőinek érdemi jogorvoslati lehetőségük nem volt az adott esetben vitatható döntések megtámadása érdekében. A másik koncepció a funkcionális (angol) megközelítés volt, ahol a hangsúly nem a költségvetés végrehajtása volt, hanem alapvetően a hatékony

12 Jean-Baptiste Colbert 1658-tól Seignelay márkija (Reims, 1619. augusztus 29. – Párizs, 1683. szeptember 6.) francia államférfi, gazdaságpolitikus.

13 állami számvitelről szóló 1897. évi XX. törvénycikk már kifejezetten – és általános érvénnyel – rendelkezett az állami szükségletek kielégítése során alkalmazandó versenyeztetésről, meghatározva egyúttal a kivételek körét is, így például kiemelte a versenyeztetési kötelezettség alól mindazokat a szükségleteket, kölcsönt, szállítást vagy munkát, amelyre az állam érdekében nézve titoktartást követelte

feladatellátás, értve ez alatt a közszolgáltatásokat mérésének és fejlesztésének piaci alapú eszközeként tekintett a közbeszerzésekre. Ebben a rendszerben alakul ki a „best value for money” (az egy pénzegységért beszerezhető legnagyobb érték) elve, illetve a privát szektor bevonásának igénye, a PPP (Public Private Partnership).

Ahol további metszéspontok mutathatók ki – és a kutatás erre is kitér majd – a közjog és magánjog vonatkozásában az a közbeszerzésekkel kapcsolatos jogorvoslatok szabályozása. Az Unión belül kétféle jogorvoslati rendszert lehet megkülönböztetni, monista és dualista rendszerek formájában. A monista rendszer lényege, hogy a jogvita elbírálása csak közigazgatási (pl. Szlovákia), vagy csak bírósági úton történik (pl. Írország). A dualista rendszerben a közigazgatási és a bírósági út sajátos kombinációja van jelen.¹⁴ Ez esetben – leggyakrabban – a szerződés megkötéséig csak közigazgatási úton lehet rendezni a jogvitát, majd azt követően a rendes bírósági úton. Magyarország is ebbe a kategóriába tartozik, ahol a Közbeszerzési Döntőbizottság, mint speciális közigazgatási szerv hatáskörébe tartoznak a közbeszerzési jogviták. Ez a megoldás alapvetően azokra a tagállamokra jellemző, amelyeknél a közjog és magánjog markáns elhatárolása tapasztalható.¹⁵

2.2. A jogréteg elmélet alkalmazása a kutatásban

A kutatás kísérletet tesz a jogréteg elmélet alkalmazására is, amely alatt a MacCormick – Summers – Pokol rendszerként vagy felosztásként hivatkozott módszert kell érteni. Ennek alkalmazása során a kutatás a szövegréteg, a dogmatika, a bírói esetjog és az alapjogi réteg vizsgálatával igyekszik arra választ találni, hogy az a címben is szereplő „ellenőrzés” milyen körülmények között jelent meg a közbeszerzési alapelvek között, hatást gyakorolva ezzel az alapvetően magánjoginak tekinthető jogviszonyra.

A szövegréteg értelmezése tekintetében három fontos jogszabályt, jogszöveget kell megvizsgálni. A Ptk. hatodik könyvének, azon belül is az általános (első és második) rész, de különösen a szerződés szabadságára vonatkozó részeit. A Kbt.-nek a Szerződés teljesítésére vonatkozó XX. fejezetét, a 2004/18/EK Irányelv 1. cikk (fogalom meghatározások 2. bekezdés a), 26. cikk és 31. cikk, valamint az jelenleg hatályos 2014/24/EU Irányelv 4), 15), 107) – 112) preambulumbekendéseit, valamint a 2. cikk (fogalom meghatározások 1) bekezdés 5. pont), 32), és 70-73) cikk rendelkezéseit.

A dogmatikai vizsgálat tekintetében a kutatás Tóth J. Zoltán elméletét igyekszik követni. Ennek lényege szerint a jogdogmatika az érvényes és hatályos jogi normák rendszerezésének, fogalmi pontosításának, az eredményeit, a jogászság egésze által elfogadott megoldásait tartalmazza, azaz a *jus de lege lata* vizsgálatát nyújtja.¹⁶ A ku-

14 JUHÁSZ Ágnes: *A közbeszerzésről másképpen, közjog és magánjog határán* Lectum Kiadó Szeged 2014. p. 285.

15 Public Procurement Review and Remedies System in the European Union p. 16.

16 TÓTH J. Zoltán *A dogmatikai, a logikai és a jogirodalmi értelmezés a magyar felsőbbbírósági*

atás egy pontig természetesen ezen az úton halad majd, feldolgozva a tételes joghoz kapcsolódó indoklásokat, magyarázatokat, amennyire csak lehetséges. Látni lehet majd, hogy a Közösséget, illetve később az Uniót létrehozó szerződések esetében ez nem feltétlenül egyértelmű feladat.

A bírói esetjog alatt érteni kell egyrészt természetesen a közbeszerzési szerződések teljesítésével kapcsolatos bírósági döntéseket, ugyanakkor nem lehet megkerülni a már említett, Közbeszerzési Döntőbizottság döntéseit sem, amelyek közbeszerzési jogsértések tekintetében a joggyakorlatot jelentik, de erről külön pontban kell szólni. Ebben a tekintetben fontos lesz továbbá az Európai Unió Bíróságának nagyon széles és tartalmas gyakorlatát feldolgozni különösen azon ítéletek tekintetében, amelyek hatása közvetlenül is jelen van a jogalkalmazásban. Ezek közül külön ki kell emelni a „Van Gend en Loos” néven, a „Prestetex” néven, illetve a „Succhi di Frutta” néven számontartott döntéseket, amelyek átvezetnek a következő, alapjogi réteghez kapcsolódó vizsgálathoz.

Az alapjogi réteg vizsgálata ebben a tárgykörben azért speciális, ugyanis ebben a tekintetben az alapító szerződések, mint elsődleges jogforrások értelmezése, kutatása a feladat. Az elsődleges jogforrások az alapító szerződések és az ezeket módosító szerződések – együttesen: alapszerződések –, valamint a hozzájuk csatolt kiegészítő jegyzőkönyvek és tagállami egyoldalú nyilatkozatok képezik. Az alapszerződések közül az alapító szerződések azok, amelyek új jogalanyt hoztak létre, a módosító szerződések pedig azok, melyek az alapító szerződéseket módosították.¹⁷ A 2009-ben hatályba lépett Lisszaboni Szerződés az Európai Unióról szóló Szerződésből és az Európai Unió működéséről szóló Szerződésből épül fel. Az EUSZ és az EUMSZ tartalmazzák az Unió alapvető eszméit és célkitűzéseit, valamint az ezek megvalósítására hivatott intézményi struktúrát és döntéshozatali mechanizmusokat szabályozó alapvető rendelkezéseket. Többek között itt kaptak helyet a belső piacra, a négy gazdasági szabadságra, valamint a közösségi versenyjogra vonatkozó legfontosabb szabályok is, melyek a közbeszerzés területét érintő jogharmonizáció alapját képezik: a közbeszerzés fogalma közvetlenül nem szerepel az alapszerződések szövegében, azonban az említett rendelkezésekből levezethető az uniós intézmények e területre is kiterjedő hatásköre jogi aktusok elfogadására.¹⁸

2.3. Az esetjog feldolgozása, mint kutatási módszer

A fentiek tekintetében, amint erre történt is utalás, az esetjog feldolgozása azért külön módszer, mivel nem ez a módszer a konkrét tényállásokra igyekszik majd rávilágítani a kutatás céljával összefüggésben. Ez alatt kell érteni a közbeszerzési szerződések teljesítése és kifejezetten azok módosítása körében felmerülő tényállásokat.

gyakorlatban MTA Law Working Papers 2015/7 p. 7.

17 OSZTOVITS András (szerk.): *EU-jog*. HVG-ORAC, Budapest, 2012. p.168

18 DEZSŐ A. (2015.) p. 33

Az esetjog alapján lehet igazán a közbeszerzési jog és a polgári jog és metszéspontjait bemutatni. A teljesség igénye nélkül ezek a tényállások a pót- és többletmunkával kapcsolatos szerződéses helyzetek, szándékosan nem említve itt a módosítás szót. Ennek oka, hogy klasszikus értelemben egyik tényállás sem valódi (kétoldalú akaratnyilatkozattal létrehozott) szerződésmódosítás. A közbeszerzési szerződések módosítása ugyanakkor speciális terület a közbeszerzési jogon belül. A hatályos Kbt. – irányelvi alapokra tekintettel – a szerződések módosítását szigorú feltételekhez köti, amelyet a joggyakorlat hajlamos minden olyan tényállásra kiterjeszteni, amely során a kötelelem teljesítése során változtatást észlel. Jelenlegi tapasztalatok szerint a pusztán formalizmushoz való ragaszkodás idéz elő olyan aktusokat és szükségtelen változtatásokat a jogviszonyban, amelyek egyébként – csupán az operatív folyamatok miatt – visszavethetik a teljesítést.

Vizsgálni szükséges a nováció és a közbeszerzési szabályozás összefüggéseit. A már említett Pressetext ítélet alapján hatályban lévő szabályozás alapvetően nem a szerződési szabadságot korlátozza, csupán azt rögzíti, hogy hol van a határ a szerződésmódosítás és az új beszerzési igény kötött (nováció). Érdekes módon a hazai szabályozás egy további tényállási elemmel bővíti az irányelvi vonatkozó szakaszát.

Az esetjog alapján lesz feltárható a „dolgok így állván” záradék, azaz a *clausula rebus sic stantibus* alkalmazása a közbeszerzési szerződések tekintetében, összefüggésben a bírósági szerződésmódosítás lehetőségével.¹⁹ Ennek érdekessége, hogy már a 2003. évi közbeszerzési törvény is tartalmazott a *clausula rebus* szabályhoz nagyon hasonló tényállást azzal, hogy az ilyen körülményekre valójában a szerződés megkötését megelőzően lehetett hivatkozni és az ajánlatkérőnek mentesülni a szerződéskötési kötelezettség alól, ahogyan ezt a hatályos Kbt. ide vonatkozó rendelkezése is tartalmazza.²⁰

19 A Ptk. 6:192. § [Bírósági szerződésmódosítás]

(1) Bármelyik fél a szerződés bírósági módosítását kérheti, ha a felek közötti tartós jogviszonyban a szerződés megkötését követően előállott körülmény következtében a szerződés változatlan feltételek melletti teljesítése lényeges jogi érdekét sértené, és

a) a körülmények megváltozásának lehetősége a szerződés megkötésének időpontjában nem volt előrelátható;

b) a körülmények megváltozását nem ő idézte elő; és

c) a körülmények változása nem tartozik rendes üzleti kockázata körébe.

20 A közbeszerzésekről szóló 2003. évi CXXIX törvény (hatályon kívül) 99/A § (1) bekezdése: Az ajánlatkérő a nyertes szervezettel (személlyel) [91. §] szemben csak abban az esetben mentesül a közbeszerzési szerződés megkötésének kötelezettsége alól, ha az eredményhirdetést követően – általa előre nem látható és elháríthatatlan ok következtében – beállott lényeges körülmény miatt a közbeszerzési szerződés megkötésére vagy teljesítésére nem képes. A hatályos Kbt. 131. § (9) bekezdése: Az ajánlatkérő a nyertes ajánlattevővel szemben csak abban az esetben mentesül a szerződés megkötésének kötelezettsége alól, valamint a nyertes ajánlattevő az (5) bekezdésben meghatározott időtartam alatt akkor mentesül szerződéskötési kötelezettsége alól (szabadul ajánlati kötöttségétől), ha az ajánlatok elbírálásáról szóló írásbeli összegezés megküldését követően beállott, ellenőrzési körön kívül eső és általa előre nem látható körülmény miatt a szerződés megkötésére vagy teljesítésére nem lenne képes,

Speciális a helyzet, ugyanis a *clausula rebus elv* valójában a teljesítés, de mindenképpen a szerződés megkötését követően képes érvényesülni, addig a közbeszerzési szabályozás szerint nincs szó a szerződéskötésről, illetve az elv érvényesülésének lényeg a kötelelem létrejöttének megakadályozása.²¹ Remények szerint a kutatás egy kisebb része kitérhet majd a *clausula rebus elv* fejlődésére, átalakulására is.

Az esetjog ebben a tekintetben, a fentiekkel összhangban a Közbeszerzési Döntőbizottság határozatai, illetve a határozatok bírósági felülvizsgálata során született bírósági döntések lesznek, alapul véve az eljárást megindító szabálytalansági döntéseket is. Talán ezen ponton lesz leginkább szemléletes a két jogterület egymásra hatása, illetve metszéspontjai.

3. Összefoglalás

A fentieket követően remélhetőleg a kutatás eljut arra a pontra, amikor a jogi normák jelentése, elhatárolása stb. fejlesztésének – a jobb, helyesebb, adekvátabb gyakorlati alkalmazhatóság érdekében történő – lehetséges megoldásait, a jogászság egésze által még el nem fogadott, de elfogadásra igényt tartó *de lege ferenda* javaslatot is meg tud fogalmazni.

A téma feldolgozásának egyik központi eleme lehet ugyanis az Európai Unió Bíróságának tevékenysége, amely jelenleg közvetlenül hat ki a tagállami szabályozásra. Pokol Béla szerint az előkészített rendeletek és irányelvek tervezetei gyakorlatilag a Bírósági esetjog kodifikálását jelentik, amely alapján ezek közvetlenül hatályos, uniós jogként kapnak jogerőt.²² Ennek egyik példája a fentiekben már említett „*Succhi di Frutta*” ügy, amelyben a Bíróság – közvetlen alapszerződési megalapozás nélkül – alakította ki az átláthatóságnak azt a követelményét, amely jelenleg irányelvi szinten alkalmazott megoldás.

A félreértések elkerülése érdekében természetesen nem a közpénzekkel való felelős, átlátható elszámolás alapelveinek a megkérdőjelezése a cél.²³ A kérdés valójában az, hogy a közvetlen alapjogi (értve ez alatt az alapszerződéseket) megalapozás nélkül bevezetett és apparátus által, operatív módon, sokszor csak a formalizmust szem előtt tartó eljárások mennyiben korlátozzák az egyébként szabadon érvényesülő elveket, mint a szerződési szabadság, vagy mennyire hatnak ellen a közpénzekkel való felelős gazdálkodás elvének adott esetben. Ennek okán a sokszor a szerződés alakoszerű módosítást nem igénylő tényállásokat – az ellenőrzésben közreműködő operatív szervek

vagy ilyen körülmény miatt a szerződéstől való elállásnak vagy felmondásnak lenne helye.

21 JUHÁSZ Ágnes, (2014.) p. 196

22 POKOL Béla: *Európai jurisztokrácia, Az Európai Unió jurisztokratikus szerkezetének kérdései* Dialóg Campu kiadó Budapest, 2019. p. 67

23 Kbt. 2. § (1) bekezdése A közbeszerzési eljárásban az ajánlatkérő köteles biztosítani, a gazdasági szereplő pedig tiszteltben tartani a verseny tisztaságát, átláthatóságát és nyilvánosságát.

aktivizmusa miatt – a felek kénytelenek szerződés-módosításként kezelni, és a felmerült körülményekre alkalmazni az azokhoz egyébként nem illő törvényi tényállásokat. Az ilyen módosítások utóbb – a teljesítést követően – a jótállási időszakban problémát jelenthetnek, és adott esetben – az alakszerű módosítás okán – az igényérvényesítést akár ki is zárhatják. Amely viszont, nem vitás módon a közpénzekkel való felelős gazdálkodás elvének érvényesülése ellen hat.

Irodalomjegyzék:

- SZONTAGH Vilmos: *Közjog és magánjog elválasztása*, In: Jogállam. Jog- és Államtudományi Szemle, 1938. évi 5. szám p. 172-181
- DEZSŐ Attila: *Magyarázat az Európai Unió közbeszerzési jogához* (Szerk.: Dezső Attila) Wolters Kluwer Budapest, 2015
- BOVIS, Christopher H.: *Public Procurement Law in the European Union*. Palgrave Macmillan, UK, 2005
- PERNICE, Ingolf: *The Autonomy of the EU Legal Order – Fifty Years After Van Gend*. In: Európai Unió Bírósága: he 50th anniversary of the judgment in Van Gend en Loos 1963-2013. Az Európai Unió Kiadóhivatala, Belgium 2013.
- ARROWSMITH, Sue: *The past and future evolution of EC Procurement Law: From Framework to Common Code?* American Bar Association 2006
- JUHÁSZ Ágnes: *A közbeszerzésről másképpen, közjog és magánjog határán* Lectum Kiadó Szeged 2014. p. 285.
- TÓTH J. Zoltán: *A dogmatikai, a logikai és a jogirodalmi értelmezés a magyar felsőbbbíróági gyakorlatban* MTA Law Working Papers 2015/7
- OSZTOVITS András: (szerk.): *EU-jog*. HVG-ORAC, Budapest, 2012
- POKOL Béla: *Európai jurisztokrácia, Az Európai Unió jurisztokratikus szerkezetének kérdései* Dialóg Campus kiadó Budapest, 2019

Tárgyszavak: Közbeszerzési jog, közjog és magánjog, az Európai Unió Bíróságának joggyakorlata, „Succhi di Frutta”-ügy, Jogréteg elmélet

AZ UNIÓS JOGBA ÜTKÖZŐ JOGALKOTÁSSAL OKOZOTT KÁROK MEGTÉRÍTÉSÉRE VONATKOZÓ TAGÁLLAMI SZABÁLYOZÁSSAL SZEMBENI KÖVETELMÉNYEK AZ EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGÁNAK GYAKORLATÁBAN

I. Bevezetés

Az Európai Unió tagállamainak magánszemélyekkel szemben az uniós jogba ütköző jogalkotással okozott károkért való felelősségének jogintézménye az Európai Unió Bíróságának (továbbiakban: Bíróság) jogfejlesztő gyakorlata mentén alakult ki. A tagállami kárfelelősség körében a meghatározó ítéletek a Bíróság előtt 1990. és 2003. között születtek. Ezekben a Bíróság lefektette a tagállami kárfelelősség alapköveit, és következetesen hangsúlyozta, hogy a tagállami kárfelelősség részletszabályainak kidolgozása, és a Bíróság által ezen a téren megkövetelt elvek érvényre juttatása a nemzeti jogrendszerek feladata. A Bíróság ítélezési gyakorlatából az tűnik ki, hogy a Köbler ügyel² az utolsó nagy lépést megtette a Bíróság a tagállami kárfelelősség körében, és az ezután következő ítélezési gyakorlat kizárólag az addig kidolgozott felelősségi rendszer finomítására szolgált,³ valamint annak egyes konkrét esetekre történő alkalmazására. Az ezirányú kutatások azonban azt mutatják, hogy a sokszínű európai kártérítési jogban nem eresztett mély gyökereket a tagállami kárfelelősség intézménye. Európa szerte elenyésző az uniós jognak tagállami jogalkotással, adott esetben bírósági ítéletekkel, való megsértésén alapuló marasztalások száma.⁴ Hazánkban a mai napig nem született olyan jogerős bírósági ítélet, amely az uniós jog megsértésén alapuló kártérítési felelősségét az államnak megállapította volna. Ennek a jelenségnek az okait a jogirodalom több alkalommal vizsgálta,⁵ amelyből az állapítható meg, hogy

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. Osztovits András, tanszékvezető, egyetemi tanár.

2 a Bíróság C-224/01. számú ítélete

3 lásd például C-620/17. számú Hochtief ítéletet, C-168/15. számú Tomášová ítéletet, C-173/03. számú Traghetti del Mediterraneo ítélete

4 Ronán CONDON – Barend VAN LEEUWEN: Bottom Up or Rock Bottom Harmonization? Francovich State Liability in National Courts *Yearbook of European Law*. 2016/1. sz. 229-290. <https://doi.org/10.1093/yel/yew004>

5 VARGA Zsófia: Remedies for violation of EU law by member state courts. What place for the Köbler doctrine? Doctoral Thesis. 10.15476/ELTE.2016.043 (2022.03.17.)

egy összetett akadályrendszer tornyosul az uniós jogon alapuló kártérítési igények érvényesítése előtt. Ez egyrészt a tagállami jogrendszerekben, másrészt a Bíróság gyakorlatában gyökerezik.

A tagállami kárfelelősségi rendszerre kidolgozott jogelvek érvényesülésének alacsony fokát látva kérdésként merül fel, hogy szükséges lenne-e kodifikáció útján rendezni a tagállami kárfelelősség jogintézményét. A kodifikáció igénye felmerülhet uniós szinten és ezzel egyidejűleg tagállami szinten is. Ezért érdekes, hogy a Bíróság az ítélkezési gyakorlatában hosszú ideig nem foglalkozott az uniós jog megsértéséért való felelősségre vonatkozó tagállami tételes joggal. Egészen 2022-ig kellett várni, hogy a Bíróság a tagállami jogrendszerekkel szemben ezen a téren támasztott általános követelményeket tovább részletezze egy tagállam joganyagának vizsgálata során. Erre a Bizottság által a Spanyol Királyság ellen 2020. június 24-én benyújtott kötelezettségzegés megállapítása iránti kereset kapcsán került sor. A Bíróság a 2022. június 28-án C-278/20. szám alatt meghozott ítéletében elmarasztalta Spanyolországot amiért az uniós jog megsértéséért fennálló állami kárfelelősséget kodifikáló szabályai nem felelnek meg az uniós jogi követelményeknek.

Erre tekintettel érdemes megvizsgálni, hogy a Bíróság az említett ítéletben milyen követelményeket fogalmaz meg az állami kárfelelősség tagállami kodifikációjával kapcsolatban. Különösen annak tükrében tarthat érdeklődésre számot ez a vizsgálat, hogy Magyarország a kárfelelősségi rendszer újra kodifikálása során⁶ azt a megoldást választotta, hogy nem szabályozza külön a jogalkotással okozott károkért való felelősséget. Ezzel párhuzamosan a hazai bírói gyakorlatban ugyanazok a bizonytalanságok jelennek meg az uniós jog megsértésén alapuló igények vonatkozásában mint, amelyekkel más tagállamok is küzdenek Európa szerte, továbbá a tisztán hazai jogon alapuló jogalkotásért való állami kárfelelősség is csak szűk utat tört magának a deliktuális kárfelelősség rendszerében. Ebből kiindulva jelen tanulmányban azt fogom vizsgálni, hogy az uniós jogba ütköző jogalkotással okozott károkért való felelősség tagállami kodifikációjával szemben milyen elvárások olvashatóak ki a Bíróságnak a Spanyolországgal szemben meghozott ítéletéből, és abból mi az, ami irányadó lehet a hazai bírói gyakorlat vagy jogalkotás számára is.

II. A tagállami kárfelelősség uniós jogi alapjai

Az Európai Unió intézményei és alkalmazottai által okozott károk megtérítése az elsődleges jog szintjén kodifikálásra került az uniós jog rendszerében. Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ.) 340. cikke kimondja, hogy „Szerződésen kívüli felelősség esetén az Unió a tagállamok jogában közös általános elveknek megfelelően megtéríti az intézményei vagy alkalmazottai által feladataik teljesítése során okozott károkat.” A részletszabályok azonban a másodlagos jog szintjén nem kerültek lefektetésre,

⁶ a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

azt a Bíróság esetjoga alakította, akárcsak az Unió jogalkotásért való kárfelelősségét.⁷ A jogalkotással okozott kár megtérítéséhez a Bíróság kezdetben megkövetelte a kárt okozó normával szemben egy sikeres semmisségi eljárás lefolytatását. Később ezt a követelményt mellőzte, de továbbra is szűken értelmezte a jogalkotásért való kárfelelősséget, mert a jogsértés kellően súlyos kritériuma, mint zsinórmérték, jelentősen megnehezítette a károk érvényesítését. A Bíróságnak ezen felfogása mögött az húzódott meg, hogy álláspontja szerint a jogalkotás kapcsán előtérbe kell helyezni a közérdeket, nem jelentheti a jogalkotás korlátját a kártérítés.

A tagállami kárfelelősség alapvetése kétségtelenül a Francovich ügy.⁸ Az ítéletben a Bíróság kimondta, hogy a közösségi jog hatályosulása sérülne, amennyiben az egyének nem kapnának jogorvoslatot abban az esetben, ha jogaikat a közösségi jog olyan megsértése csorbítja, amelyért valamely tagállam felelős. A tagállami kárfelelősség jogalapjaként az Európai Unióról szóló szerződésben (EUSz.) foglalt lojális együttműködés elvét (korábban közösségi hűség elve) jelölte meg.⁹ A tagállami kárfelelősség feltételei, hogy a jogi aktus magánszemélyeket jogokkal ruházzon fel, hogy e jogok tartalmát a jogszabály rendelkezései alapján meg lehessen határozni, és az, hogy okozati összefüggés álljon fenn a kötelezettség állam általi megsértése és a jogsérelmet szenvedett személyek kára között. Amennyiben ezek fennállnak, az államnak a nemzeti jog felelősségi szabályainak keretei között kell az okozott kár következményeit orvosolnia. Közösségi jogszabályok hiányában minden tagállam belső jogrendszerének feladata kijelölni a hatáskörrel rendelkező bíróságot, és meghatározni a bírósághoz fordulás eljárási szabályait, amelyek célja, hogy garantálják azoknak a jogoknak a teljes körű védelmét, amelyeket a közösségi jog szabályai a jogalanyoknak biztosítanak. A károk megtérítésére vonatkozó nemzeti jogszabályok által meghatározott tartalmi és formai követelmények nem lehetnek kedvezőlenebbek, mint azok, amelyek a hasonló jellegű, nemzeti jogon alapuló igényekre vonatkoznak, valamint nem lehetnek olyanok, hogy gyakorlatilag lehetetlenné vagy túlzottan nehézvé tegyék a kártérítés érvényesítését.

A tagállami kárfelelősség kapcsán a Francovich ügyet követően a következő fontos állomás Brasserie–Factotame III.-ügy¹⁰ volt. Ez alapján az állam bármely szervének betudható közösségi jogsértés megalapozza a tagállami kárfelelősséget, így a nemzeti jogalkotó eljárása is. Továbbá finomította az ítélkezési gyakorlat a kárfelelősség feltételrendszerét. Ennek értelmében akkor jár kártérítés magánszemélynek, ha a megsértett szabály célja volt, hogy a magánszemélyt jogokkal ruházza fel, a jogsértés kellően súlyos, és fennáll az okozati összefüggés is. Amennyiben ezen feltételek közül a kellően súlyos jogsértés megvalósul, akkor az alkalmazandó nemzeti jog nem teheti függővé további vétkességtől a felelősséget. A kártérítés mértékével kapcsolatban az ítélet kimondta, hogy annak

7 C-57/65. sz. Lütticke ügy, C-25/62. sz. Plaumann ügy, C-5/71- sz. Schöppenstedt-ügy

8 C-6/90. és C-9/90. egyesített ügyekben hozott ítélet

9 Az Európai Unióról szóló szerződés 4. cikk (3) bekezdés (korábban 5. cikk)

10 C-46/93. és C-48/93. egyesített ügyekben hozott ítélet

arányosnak kell lenni az elszenvedett kárral, és megerősítette a Francovich-ügy megalapítását az egyenértékűséggel kapcsolatban a nemzeti jogok tekintetében. A harmadik meghatározó lépés volt a Köbler-ügy¹¹ a Bíróság gyakorlatában, amelyben a Bíróság kiterjesztette a tagállami kárfelelősség megállapíthatóságát az olyan esetekre, amikor a végső fokon ítélkező tagállami bíróság közösségi jogot sértő határozatából keletkezik a kár.

A 2003-ig kidolgozott alapvető mérföldköveteket a Bíróság később még kiegészítette egy-egy részletszabállyal, azonban a tagállami kárfelelősség rendszere a Köbler ítélettel megszilárdulni látszott az ítélkezési gyakorlatban. A Bíróság miután a nemzeti jogrendszerekbe utalta az állami kárfelelősség érvényesítését, a kártérítési rendszerekkel szemben néhány követelményt is lefektetett. A nemzeti kártérítési joggal kapcsolatos alapvető feltételként írta elő az egyenértékűség¹² és a tényleges érvényesülés elvének tiszteletben tartását.¹³ Ezen belül az ítélkezési gyakorlat finomításának két fő iránya volt, az irányelvek helytelen átültetéséért megállapítható felelősség,¹⁴ és az uniós jogot sértő bírósági döntésekért való állami felelősség.¹⁵ Ezek során azonban csak eseti jelleggel tett néhány konkrét megállapítást a Bíróság az egyes tagállami kárfelelősségi rendszerek szabályainak a megfeleléséről. Olyan esetre nem volt példa, amikor a Bíróság egy tagállami szabályozást átfogóan vizsgált volna ezen téren.

Az Európai Unió tagállamainak nemzeti joga változatos képet mutat az állami kárfelelősség terén. Míg egyes tagállamokban alkotmányos jog az állammal szembeni kártérítés, például Portugália, Spanyolország, más állam teljesen elzárkózik a tagállami kárfelelősség elől, ilyen például Luxemburg. De láthatunk köztes megoldásokat például Németországban vagy Franciaországban. Erre tekintettel nehezen állítható fel egy olyan követelményrendszer a nemzeti kártérítési jogokkal kapcsolatban ezen a téren, amely egyenesen következik a tagállamok nemzeti jogaiból. Az Unió jogában az elsődleges jog szintjén pedig csak magának az Uniónak a kárfelelőssége került kodifikálásra. Így amíg ilyen irányú uniós jogalkotásra nem kerül sor addig a tagállamoknak az uniós jog megsértéséért való kárfelelősségi szabályok kodifikálása során a Bíróság gyakorlatából kell kiindulnia, amely nem feltétlenül egyszerű feladat.

III. A spanyol kodifikáció problémái

A Spanyol Királyság az állami kárfelelősség szabályozása körében azt az utat választotta, hogy a kártérítési jog rendszerén belül jogszabályi szinten speciális felelősségi alakzatot hoz létre a jogalkotással okozott kár megtérítésére. A spanyol alkotmány eleve a magánszemélyek alapvető jogává teszi a közigazgatási tevékenységből eredő

11 C-224/01. számú ügyben hozott ítélet

12 C-118/08. számú ügyben meghozott Transportes Urbanos ítélet

13 C-168/15. számú Tomášová ítélet, C-568/08. számú ügyben hozott ítélet

14 lásd például C-445/06., C-165/09-C-167/09., C-282/10., C-571/16. számú ítéletek

15 lásd például C-244/13., C-620/17., C-168/15. számú ítéletek

kár megtérítését¹⁶ mind a vagyoni, mind a nem vagyoni károk tekintetében. A kötelezettségszegési eljárás tárgyává tett törvények 2015. október 1-én léptek hatályba. Ezek közül a 39/2015. számú¹⁷ törvény a kártérítési igények elévülését szabályozta. Ennek értelmében az általános elévülési idő egy év volt, amely jogalkotással okozott kár esetén a jogszabály alkotmányellenességét megállapító vagy azt az Unió jogával ellentétesnek nyilvánító határozatnak a Boletín Oficial del Estado-ban¹⁸ vagy az Európai Unió Hivatalos Lapjában való közzétételétől számítandó. A jogalkotásért való kárfelelősség anyagi jogi szabályait a 40/2015. számú törvény¹⁹ fektette le. Ez alapján a jogalkotó állam felelőssége akkor állapítható meg, ha a kár alkotmányellenesnek nyilvánított törvényi szintű jogszabály vagy az uniós joggal ellentétes jogszabály alkalmazásából ered. Ennek feltétele, hogy bármely fórum károsultnak a kárt okozó közigazgatási akttussal szemben benyújtott jogorvoslati kérelmét jogerős határozattal elutasítsa feltéve, hogy a magánszemély az ezt követően elismert alkotmányellenességre, vagy uniós jog ezt követően elismert megsértésére is hivatkozott. Továbbá az uniós jogon alapuló igények esetében szükséges, hogy az uniós jogszabálynak arra kell irányulnia, hogy jogokat biztosítson az egyének számára, a jogsértésnek kellően súlyosnak kell lennie és közvetlen okozati összefüggésnek kell fennállnia az uniós jog által a felelős hatósággal szemben előírt kötelezettség be nem tartása és a magánszemélyek által elszenvedett kár között. Ez a jogszabály is kimondta, hogy mind a belső jog, mind az uniós jog sérelmére csak az alkotmányellenességet vagy az uniós jogba ütközést megállapító határozat hivatalos lapban való közzétételétől lehet hivatkozni. Ezzel párhuzamosan a törvény azt is rögzítette, hogy az ilyen határozatok közzétételét megelőző öt éven belül felmerülő károk téríthetők meg, amennyiben e határozat másként nem rendelkezik.

Miután az előzetes eljárás nem vezetett eredményre, a Bizottság keresetében azt kérte a Bíróságtól, hogy az előző fejezetben ismertetett ítélkezési gyakorlat tükrében állapítsa meg, hogy a fenti tagállami szabályozás sérti Spanyolországnak az uniós jogból fakadó egyenértékűség és tényleges érvényesülés elvéből eredő kötelezettségét. Az ítéletben a Bíróság hangsúlyozta, hogy a kötelezettségszegés megítélése során az idézett jogszabályokat nem elszigetelten, hanem a tagállami jogrendszerben elhelyezve annak összefüggéseit értékelve kell megvizsgálni. Ennek a vizsgálatnak az eredményeképpen is arra a következtetésre jutott, hogy a Bizottság kifogásait érdemben kell vizsgálni, mert a tagállami felelősségi rendszer összességében sem teszik irrelevánssá a felhozott jogsértéseket.

Az spanyol kodifikációval kapcsolatban az első kifogás az volt, hogy az uniós jogba ütköző jogalkotásért való kártérítési felelősség megállapítását a Bíróság erre vonatkozó előzetes döntésétől teszi függővé. Ennek a kifogásnak az alapja volt, hogy kizárólag a Bíróságnak a kötelezettségszegés megállapítása iránti keresetekre vonatkozó határozatai

16 CONSTITUCIÓN Artículo 106

17 Ley 39/2015 del Procedimiento Administrativo Común de las Administraciones Públicas

18 a Spanyol Királyság hivatalos lapja

19 Ley 40/2015 de Régimen Jurídico del Sector Público

tartalmazzák a nemzeti jog uniós joggal való összeegyeztethetlenségének megállapítását. Továbbá a kártérítési kereseteket elbíráló nemzeti bíróságoknak hatáskörrel kell rendelkezniük arra, hogy maguk döntsenek az állami felelősség megállapításának valamennyi feltételéről, ideértve az uniós jog megsértésére vonatkozó feltételt is, anélkül, hogy a Bíróság valamely korábbi ítéletére kellene támaszkodniuk. A Bíróság ezen kifogást alaposnak találta, és elvi élel ismételten kimondta, hogy az uniós jog megsértésével okozott kár megtérítésének a Bíróság általi előzetes megállapításától való függővé tétele ellentétes az uniós jog hatékony érvényesülésének elvével. Így valamely tagállam által okozott kár megtérítésének nem követelménye, hogy e jogsértés megállapítása a Bíróság előzetes döntéshozatal keretében hozott ítéletének legyen a következménye.

Szintén sérelmezte a Bizottság, hogy a kártérítés felétele, hogy a kárt okozó közigazgatási aktussal szemben benyújtott jogorvoslati kérelmét bármely bíróságnak jogerős határozattal el kell utasítania. Ennek kapcsán nem volt vitatott, hogy az uniós joggal nem ellentétes az olyan nemzeti szabályozás, amely előírja, hogy a magánszemély nem kérheti olyan kárának megtérítését, amelynek bekövetkezését szándékosan vagy gondatlanságból elmulasztotta jogorvoslat igénybevételével elkerülni, de ez csak akkor áll fenn, ha a jogorvoslat igénybevétele nem okoz túlzott nehézségeket, és ésszerűen megkövetelhető a károsult személytől. A Bíróság ki is mondta az ítéletében, hogy a nemzeti bíróság vizsgálhatja, hogy a károsult személy elvárható gondossággal járt-e el a kár elhárítása vagy enyhítése érdekében. Ennek érdekében azt, hogy időben igénybe vette-e a rendelkezésére álló valamennyi jogorvoslati lehetőséget. Ennek oka a Bíróság érvelésében, hogy a tagállamok jogrendszerének közös alapelve, hogy a károsult személynek elvárható gondossággal kell eljárnia a kár enyhítése, elhárítása körében. Jelen esetben azonban kétséget kizáróan fennáll az a körülmény, hogy ez a követelmény bizonyos esetekben szinte lehetetlenné tenné a kártérítéshez való jutást. Amikor a kár olyan cselekményből származik, amelyet nem előz meg közigazgatási hatóság döntése, vagy egyszerűen jogalkotói mulasztásból ott e feltétel teljesülése lehetetlen.

A Bizottság a keresetében arra is hivatkozott, hogy a kártérítés érvényesítését nagy mértékben megnehezíti az a kitétel, hogy jogorvoslati eljárásban kifejezetten hivatkozni kell az uniós jog sérelmére mintegy előfeltételként a kártérítési kereset benyújtásához. A Bíróság kifejtette, hogy az uniós jog sérelme állhat egyrészt a közvetlen hatállyal bíró uniós jogi normák sérelméből, de azt megalapozhatja a nemzeti jogszabályoknak az uniós jognak nem megfelelő értelmezése is. Erre tekintettel nem tulajdonított az ítélet jelentőséget a Bizottság érvelésével ellentétben, hogy közvetlen hatállyal bíró normáról van-e szó, azonban osztotta azt az okfejtést, hogy egy ilyen kikötés, akárcsak az előző, olyan túlzott eljárási komplikációnak minősül, amely indokolatlan.

A vizsgálat tárgyát képezték a spanyol jogba iktatott speciális elévülési szabályok is. Egyrészt az egy éves keresetindítási határidő, másrészt az a korlátozás, hogy csak öt évre visszamenőleg lehet a károkat érvényesíteni. Ez a rendelkezés a Bizottság érvelése szerint két szempontból is aggályos. Egyrészt nem köthető a sérelmezett

jogszabály semmisségének megállapításához a kártérítési kereset benyújtása, másrésztől azzal, hogy az öt évbe beleszámít egy esetleges jogorvoslati eljárás is, nem biztosítható a teljes kártérítés elve. A Bíróság osztotta ezt az érvelést, visszautalt az ítéletben korábban kifejtettekre, mely szerint ütközik a tényleges érvényesülés elvével a kártérítési keresetnek bármilyen előzetes bírósági eljáráshoz való kötése, így a spanyol jogba iktatott egy éves keresetindítási határidő sem értelmezhető. Továbbá kifejtette, hogy az uniós jog megsértése által okozott kár megtérítésére vonatkozó tagállami szabályozásoknak tiszteletben kell tartaniuk többek között a tényleges érvényesülés elvét. Ezzel kapcsolatban a Bíróság több alkalommal kimondta, hogy az uniós jog megsértésével magánszemélyeknek okozott károk megtérítésének az elszenvedett sérelem kiegyenlítésének kell megfelelnie. Erre figyelemmel az öt év olyan számítási módja, amelyben egy esetleges bírósági eljárás is benne van ellentétes a tényleges érvényesülés elvével.

Az egyenértékűség elvének sérelmével kapcsolatban a Bizottság a keresetében érdekes indokolást adott elő. Sérelmezte, hogy a spanyol jogalkotó megismételte az uniós jogi kárfelelősség alapvető feltételeit, mert álláspontja szerint, ha ilyen feltétel nem érvényesül a nemzeti jogon alapuló kárigények vonatkozásában, akkor ezáltal sérül az egyenértékűség elve. A Bíróság ezt az érvelést határozottan elutasította. Rámutatott, hogy az egyenértékűség elve nem alapozhatja meg a tagállamok azon kötelezettségét, hogy kedvezőbb feltételek mellett tegyék lehetővé a kártérítéshez való jog létrejöttét, mint amelyeket a Bíróság ítélkezési gyakorlata előír. A tagállamok rendelkezhetnek úgy, hogy a Bíróság gyakorlatánál kedvezőbb feltételek mellett biztosítják a károk megtérítését az uniós jogot sértő magatartásért, azonban arra nem kötelesek, hogy ezt a legkedvezőbb belső jogi szabályoknak megfelelően tegyék meg. Tehát a Bíróság által kidolgozott feltételrendszer olyan minimum szabálynak tekinthető, amelynél szigorúbbat meghatározni nem lehet, de nem keletkeztet olyan tagállami kötelezettséget, amely arra mutatna, hogy ha a belső jogon alapuló kártérítési szabályok kedvezőbbek, akkor azokat kell alkalmazni.

IV. A Bíróság ítéletéből levonható következtetések

A fentiek tükrében érdemes áttekinteni, hogy a Bíróság ítéletéből milyen követelmények olvashatóak ki az uniós jogot sértő jogalkotással okozott károk megtérítésére vonatkozó tagállami szabályokkal szemben.

Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a Bíróság nem követeli meg a tagállamoktól, hogy nemzeti kártérítési jogukban speciális kárfelelősségi alakzatot alkossanak az uniós jogot sértő jogalkotással okozott károk megtérítésére, elegendőnek tartja a Bíróság, ha a nemzeti jogrendszer összességében olyan, amely megfelel a Bíróság által támasztott követelményeknek. Tehát ha az általános deliktuális kárfelelősségi szabályok egy tagállamban megfelelő kártérítést biztosítanak, nem elvárás a további jogalkotás. Az ítéletben kimondott első követelmény, hogy nem lehet más bírósági eljárástól függővé tenni a

jogsértés megállapítását, és a kártérítési ügyben eljáró nemzeti bíróságnak el kell bírálnia a nemzeti jogszabály uniós jogba ütközőségét. Ezáltal a rendes tagállami bíróságokat a Bíróság mintegy uniós „alkotmánybíráskodási” jogkörrel ruházta fel. További alapelv, hogy előírható a kártérítés előfeltételének a nemzeti jogorvoslati út kimerítése, és egyéb kárenyhítési, kármegelőzési szabályok, azonban ezek nem vezethetnek oda, hogy gátolják az igényérvényesítést. Ezeknek a jogorvoslati szabályoknak mindenképpen olyanoknak kell lenniük, amelyek nem bonyolítják túl az eljárást feleslegesen az igényt érvényesítő magánszemély hátrányára. Ilyennek minősül bizonyos jogalapra való kötelező hivatkozás. A tagállamok meghatározhatnak elévülési időt, keresetindítási határidőt is a jogbiztonság és az igazságszolgáltatás megfelelő működése érdekében, de ezek nem sérthetik a teljes kártérítés elvét, és szintén nem képezhetnek ésszerűtlen akadályokat az igényérvényesítés vonatkozásában. Végül fontos leszögezni, hogy a Bíróság gyakorlatában kidolgozott feltételeknek maradéktalanul érvényesülnie kell a tagállami jogban, de nem kötelesek ennél kedvezőbb feltételeket biztosítani a tagállamok az ilyen igények elbírálására.

V. A hazai gyakorlat

A hazai magánjog nem kodifikálta az államnak a jogalkotásért való kárfelelősségét. Ez azonban nem azt jelenti, hogy ilyen felelősségi alakzat nem létezik, mert a deliktuális kárfelelősségi szabályok alapján a bírósági gyakorlat és az Alkotmánybíróság kidolgozta annak feltételeit.

A hazai jogalkotásban az állam polgári jogi felelőssége a rendszerváltozásig csak korlátozott módon jelenhetett meg, majd az ideológiai akadályok elhárultát követően, a rendszerváltozás után, 1991-ben került a jogalkotás szintjén áttörésre az állam szinte teljes immunitásának az elve a régi Ptk.²⁰ módosításával.²¹ Ezáltal az állam, mint jogi személy perelhetővé vált, és megjelent az állam funkcionális immunitása. A jogalkotó állam felelősségének kodifikálására a következő jelentős lépés a Ptk.²² megalkotása volt. Ekkorra a Bíróság gyakorlatának hatására is felmerült az igény az állami kárfelelősség jogszabályba iktatására. Vékás Lajos és Lábady Tamás normaszöveg szintű javaslatot terjesztett elő ezzel kapcsolatban, amelynek a lényege az Alkotmánybíróság és a polgári bíróságok gyakorlatának összegzése alapján az volt, hogy az állam kárfelelősséggel tartozik a jogalkotással, illetve annak elmulasztásával okozott kárért, amennyiben az Alkotmánybíróság megállapítja a jogszabály, vagy a mulasztás alkotmányellenességét. Továbbá javaslatuk szerint állami kártérítési felelősséget alapozott volna meg az uniós jogharmonizációs kötelezettség elmulasztása, és az olyan jogalkotói aktus, amely tartalmát tekintve egyedi határozat. A jogalkotó a Ptk. kodifikálásánál végül mellőzte az állami kárfelelősség norma szintre való emelését arra tekintettel, hogy a jogalkotó az általános felelősségi alakzat alapján is felelős a jogalkotásért.

20 a Polgári törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény

21 1991. évi XIV. törvény

22 a Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

Ezen a téren az Alkotmánybíróság alkotta meg a diszfunkcionális jogalkotás fogalmát,²³ és az ebből eredő kártérítési felelősséget először Kiss László alkotmánybíró vetette fel a 94/B/2000. AB határozathoz írt különvéleményében. Továbbá egy 2002-ben írt különvéleményében már rámutatott az európai uniós csatlakozás közeledtével felmerülő problémára, amely az uniós jogba ütköző jogalkotásért való felelősség. A polgári bíróságok gyakorlata így is sokáig mereven elutasította a jogalkotással okozott kár megtérítését.²⁴ A joggyakorlatban a változás a 2010-es évektől érhető tetten. Az ítélezési gyakorlat akként alakult, hogy a korábban megdönthetetlennek tűnő jogelvet, a polgári-kötelmi jogviszony hiányát nem tartotta alkalmazhatónak a bíróság akkor, ha a jogalkotás diszfunkcionális.²⁵ Ennek előfeltétele minden esetben az Alkotmánybíróság megsemmisítő határozata volt.

Az uniós jogba ütköző jogalkotásért való kártérítési felelősség is megjelent a hazai polgári bíróságok gyakorlatában. Ennek során tételes jogi szabályok hiányában a bíróságok, akárcsak a tisztán belső jogon alapuló igények esetén, a saját maguk által alakított gyakorlatra és a Bíróság által kidolgozott jogelvekre támaszkodtak. A polgári bíróságok mellőzték gyakorlatukban az uniós jogba ütköző jogalkotás esetén bármiféle előzetes alkotmánybíróági határozat, vagy előzetes döntéshozatali eljárásban meghozott határozat megkövetelését. Ezzel tulajdonképpen a jogalkotással okozott károk megítélése szempontjából azok jogalapjától függő két párhuzamos kárfelelősségi rendszert felállítva. Ha a kárt okozó jogszabály alaptörvény ellenes, akkor a felelősség előfeltétele az Alkotmánybíróság határozata, amely áttöri a jogalkotó immunitását. Ha a jogszabály uniós jogba ütközik, akkor a polgári bíróság maga végzi el ezt a feladatot és állapítja meg a jogszabály uniós joggal való ütközését. A két rendszer természetesen nem elszigetelten létezik egymás mellett, hanem hatnak egymásra, párhuzamosan fejlődnek. Ennek és a szerteágazó gyakorlatnak az eredménye, hogy a hazai bírói gyakorlatban komoly bizonytalanságok mutatkoznak²⁶. Úgy tűnik, hogy a hazai jogon alapuló igények megítélését átható állami immunitást előtérbe helyező felfogás árnyékot vet az uniós jogi igények megítélésére is.

VI. Összegzés

A Bíróságnak a Spanyol Királysággal szembeni kötelezettségzegést megállapító ítéletéből több olyan következtetés is levonható, amely irányadó lehet a tagállamokra nézve, amikor az állami kárfelelősség rendszerének kodifikálásáról hoznak döntést.

23 lásd. 55/1993. (X. 15.) AB határozat, 16/1993. (III. 12.) AB határozat, 49/1995. (VI. 30.) AB határozat

24 EBH1999. 14., BH2002. 235., BH2002. 264., BH1994. 312. Győri Ítéltábla Pf.III.20.479/2009/4.; Debreceni Ítéltábla Pf.II. 20.232/2006/4

25 1/2014. számú Polgári Elvi Döntés

26 például: Győri Ítéltábla Pf. 20.049/2019/4. számú határozata, Szegedi Törvényszék P. 20.372/2017/18. számú határozata, Szegedi Ítéltábla Pf. 20.176/2021/8. számú döntése, BH2018. 141., BH2013. 243.,

Mindenekelőtt érdemes azt kiemelni, hogy a Bizottság a kötelezettségszegési eljárást nem a tételes elsődleges vagy másodlagos uniós jog nemzeti tagállam általi megsértése miatt indította, hanem a Bíróság gyakorlatában kidolgozott jogintézmény, az uniós jogba ütköző jogalkotásért való tagállami kárfelelősségnek, a nemzeti jogba való nem megfelelő átültetéséért. Ez mindenképpen jelzés értékű a tagállami jogalkotók felé, amikor mérlegelik annak a lehetőségét, hogy tételes jogi úton szabályozzák a jogalkotásért való kárfelelősséget. A Bíróság ugyan nem mondta ki egyetlen alkalommal sem ítélezési gyakorlatában, hogy ezen a téren jogalkotási kötelezettség terhelné a tagállamokat, azonban – ahogyan jelen ítéletből is kitűnt, – azt megkövetelte, hogy a tagállami jogrendszer egésze, a nemzeti kártérítési jog alkalmas legyen arra, hogy a feltételek fennállása esetén megfelelő kártérítéshez juthassanak magánszemélyek az uniós jogot sértő jogalkotásból eredő káraikért. Ebbe beletartozik az adott tagállam nemzeti bíróságai által követett ítélezési gyakorlat is, és bár ez nem jellemző,²⁷ de a lehetőség adott a Bizottságnak, hogy erre alapítva kezdeményezzen kötelezettségszegési eljárást. Ez a körülmény mindenképpen abba az irányba hat, hogy ha a tagállamok ezt el kívánják kerülni, akkor érdemes a jogintézmény pontos szabályait a nemzeti jogba beiktatni, figyelemmel a tagállami kárfelelősség feltételeivel kapcsolatban egész Európában felemerülő értelmezési problémákra is. A jogalkotó ezzel abba az irányba lépne, hogy biztosítsa az uniós jognak való megfelelést ezen a téren.

Amennyiben valamely tagállam erre az elhatározásra jut, vagy már meglévő szabályrendszerét vizsgálja felül, akkor mindenképpen szem előtt kell tartania a Bíróság által felállított fent elemzett követelményrendszert. A jogalkotásért való kárfelelősség azonban érzékeny terület, amely közjogi, politikai kérdéseket is felvet, és sok állam a szuverenitása egyik alapköveként kezeli a jogalkotói hatalom immunitását. Hiába lazult sokat az abszolút állami immunitás és fogalmazta meg a jogirodalom is sok alkalommal az immunitás elengedésének követelményét,²⁸ a jogalkotó szemmel láthatóan még mindig nem könnyen vállal magánjogi felelősséget a jogalkotás következményeiért. Az immunitást sok esetben még mindig pajzsként tartva hárítja el az ez irányú törekvéseket. Ez a tagállami hozzáállás is egyik oka lehet a tagállami kárfelelősségi rendszer eddigi alacsony hatékonyságának. Minden bizonnyal ez a hozzáállás is fennmarad addig, amíg uniós szinten nem kerül kodifikálásra ez a jogintézmény.

Magyarországon a jogalkotásért való állami kárfelelősség önálló felelősségi alakzat hiányában a deliktuális kárfelelősség szabályaiból eredően vert gyökeret a bírói gyakorlatban, azonban meglehetősen korlátozott módon. A Bíróság gyakorlatát az uniós jogon alapuló ilyen jellegű igényekkel kapcsolatban szintén átvette a hazai bírói gyakorlat.

27 OSZTOVITS András (szerk.): EU-Jog. Budapest 2015. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 277-278.

28 KECSKÉS László: EU-Jog és jogharmonizáció. 3. bővített kiadás. Budapest 2009. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 707-709.

A kezdeti ítélkezés ezen a téren kiváltotta a jogirodalom kritikáját,²⁹ de az utóbbi időben született ítéletekből már az olvasható ki, hogy hazánkban a sikeres kártérítési kereseteknek nem az uniós jogi követelmények helytelen átültetése képezi a gátját.³⁰ Ennek ellenére mégis azt láthatjuk, hogy a polgári bíróságok ítéleteiben jelentősek a jogalkalmazási bizonytalanságok és szeretéágazó, sok tekintetben ellentmondásos gyakorlat alakult ki.³¹ Ennek eredménye például, hogy a szerencsejáték piac átszervezése miatt megélhetésüket egyik napról a másikra kártalanítás nélkül elveszítő vállalkozások kártérítés nélkül maradtak azon az alapon, hogy nem találták alkalmazhatónak az uniós jogon alapuló kártérítési szabályokat a bíróságok határon átnyúló elem hiányában.³² Erre tekintettel mindenképpen indokoltnak látszik a 2013. évi Ptk. megalkotásakor mellőzött jogalkotásért való kárfelelősség tételes jogi szabályozása, kiküszöbölendő a jövőben a bizonytalan ítélkezési gyakorlatból eredő problémákat.

Összességében megállapítható, hogy mind a tagállami bíróságok ítélkezési gyakorlata, mind a jelen tanulmányban elemzett ügy arra mutat, hogy amennyiben hosszútávon az a cél, hogy Unió szerte a tagállamok egységesen és hatékonyan alkalmazzák az uniós jog megsértéséért való tagállami kárfelelősség szabályait, annak leghatékonyabb útja az uniós szintű jogalkotás lenne.

Felhasznált irodalom:

- Ronán CONDON – Barend VAN LEEUWEN: *Bottom Up or Rock Bottom Harmonization? Francovich State Liability in National Courts*. In.: Yearbook of European Law. 2016/1. sz. 229-290. <https://doi.org/10.1093/yel/yew004>
- VARGA Zsófia: *Remedies for violation of EU law by member state courts. What place for the Köbler doctrine?* Doctoral Thesis. 10.15476/ELTE.2016.043 (2022.03.17.)
- OSZTOVITS András (szerk.): EU-Jog. Budapest 2015. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.
- KECSKÉS László: EU-Jog és jogharmonizáció. 3. bővített kiadás. Budapest 2009. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.
- VARGA Zsófia: A Köbler-doktrína magyarországi alkalmazása – A bírósági jogkörben az uniós jog megsértésével okozott kár megtérítésének gyakorlata. *Európai Jog*. 2015/1.
- TÓTH András: Az Európai Unió Bírósága Hochtief-ügyben hozott ítéletének hatása a hazai bírósági kárfelelősségi rendszerre. *Jogtudományi közlöny* 2022/7-8.

29 VARGA Zsófia: A Köbler-doktrína magyarországi alkalmazása – A bírósági jogkörben az uniós jog megsértésével okozott kár megtérítésének gyakorlata. *Európai Jog*. 2015/1. sz. 1-24.

30 TÓTH András: Az Európai Unió Bírósága Hochtief-ügyben hozott ítéletének hatása a hazai bírósági kárfelelősségi rendszerre. *Jogtudományi közlöny* 2022/7-8.

31 TÓTH András: Az uniós jogba ütköző jogalkotással okozott kárért való felelősség joggyakorlatának alakulása a szerencsejáték piac átszervezése miatt indult kártérítési perek tükrében. *Európai Jog*. 2022/1.

32 lásd például Kúria Pfv.III.20.656/2017/13. számú ítéletét

TÓTH András: Az uniós jogba ütköző jogalkotással okozott kárért való felelősség joggyakorlatának alakulása a szerencsejáték piac átszervezése miatt indult kártérítési perek tükrében. Európai Jog. 2022/1.

Tárgyszavak: jogalkotással okozott kár, C-278/20. számú ügy, állami kárfelelősség, kodifikáció, uniós jogba ütköző jogalkotás

A KÖVETELÉS ÉS A VÉGREHAJTÁSI JOG ELÉVÜLÉSE, AVAGY AZ IDŐMÚLÁS JOGHATÁSÁNAK DILEMMÁI

I. Bevezető

Az időmúlás egyik következménye, egyben joghatása a polgári jogban, hogy valamilyen jog érvényesíthetősége megszűnik. Számos problémát vet fel azonban az elévülés bizonyítása, és hogy a bizonyítás, melyik felet terheli. Felmerül a kérdés, hogy a követeléskezelő társaságok tisztességesen járnak-e el azzal, hogy tudatosan egy elévült követelés megfizetésére küldenek felszólításokat? Az elmúlt években számtalan esetben hallani arról a jelenségről, hogy önkéntes teljesítéssel, tömegesen kerülnek megfizetésre elévült követelések, és ezzel a követeléskezelő társaság, mint piaci szereplő jelentős mértékű profitra tesz szert. Azt vizsgálom, hogy a hatályos elévülési szabályoknak, milyen hatása van a társadalmi fejlődésünkre, és a gazdaságunkra, van-e szükség az elévülés kapcsán új magánjogi szabályoknak a megalkotására, majd bevezetésükre. Vitatéma, hogy csak a bizonyítottan érvényesíthető esetekben kezdődjenek meg eljárások, vagy a hatályos jogi szabályozás megfelel a jogbiztonság követelményének.

Ismertetésre kerül az elévült követelésre való felszólítás, az elvült követelésre történő igényérvényesítés, és a végrehajtási jog elévülésének témaköre, amelyek során felhívom a figyelmet az egyes dilemmákra, és a lehetséges jogfejlődési irányokra. Az elévülés jogintézményének érvényre juttatása kapcsán összehasonlításra kerül a követeléskezelő társaságok gyakorlata a végrehajtási eljárásokra vonatkozó szabályozással. Céлом, hogy az időmúlás joghatására vonatkozó hatályos szabályozástól más nézőpontból vizsgáljam meg az elévülés érvényre juttatását.

II. Milyen módon próbálják érvényesíteni az elévült követeléseket?

Köztudott, hogy a követeléskezelő társaságok számos esetben kötnek engedményezési szerződést tipikusan elévült internet, mobiltelefon, vagy közüzemi szolgáltatási szerződésből eredő tartozás miatt. A követelés engedményezés eredeti oka, hogy a jogosult szolgáltatók gyakran nem igazán foglalkoztak a követelés további intézésével, mert nincs rá kapacitásuk.

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.; Témavezetők: Prof. Dr. Udvarny Sándor, tanszékvezető, egyetemi tanár Magánjogi Tudományok Intézete Polgári Eljárásjogi Tanszék és Prof. Dr. Trócsányi László Henrik rektor, egyetemi tanár Közjogi Intézet Alkotmányjogi és Egyházjogi Tanszék

A Ptk.² nem támaszt kógens követelményt az engedményezési értesítő, illetve a fizetési felszólítás módjának és a fizetési felszólító levelek kiküldésével kapcsolatban. Ennek a joghézagnak gyakorlati következménye, hogy manapság számos esetben, csupán a fizetési felszólítás hatására, bármiféle kérdés és kifogás nélkül megfizetésre kerülnek az elvült követelések. Ettől az önként megfizetett pénzüsszegtől elesik az állampolgár, ezáltal pedig egy erre specializálódott gazdasági társaságnál profitként jelentkezik a pénzüsszeg, csupán azért, mert felszólított abban a tudatban van, hogy a tartozása bírósági úton kikényszeríthető.

Vizsgálható, hogy a követeléskezelő társaságok által sorra alkalmazott eljárás, milyen hatással van a jogbiztonságra. A jogbiztonság elve alapján az államnak, akár jogszabály alkotás útján, meg kell védenie a polgárainak jogait és biztonságát a jogsérelmek ellen. A jogállamiság és jogbiztonság elvéből fakadnak az eljárási garanciák, ezek alapvető jelentőségük az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatósága szempontjából.³

Jogértelmezési kérdések, hogy egy elvült követelésre való tudatos felszólítás, amely felszólítás adathiányos, és kifejezetten hamis adatokat tartalmaz, amely felszólításban sem a jogcím, sem az esedékesség feltüntetése nem szerepel, az megfelel-e a jogbiztonság elvének, és megfelel-e a jóhiszeműség és tisztesség elvének?⁴ Ennek kapcsán fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.⁵ Elengedhetetlen magánjogi alapkövetelménynek kellene lennie annak, hogy egy követelés beazonosítható legyen, az együttműködési kötelezettség anyagi jogi elve alapján, amely a Ptk. 6:62. §-a alapján úgy rögzíthető, a felek kötelesek a szerződés megkötésénél, fennállása alatt és megszüntetése során együttműködni és tájékoztatni egymást a szerződést érintő lényeges körülményekről.

A Ptk.-ban nevesített együttműködési kötelezettség és jóhiszeműség és tisztességesség elve alapján elvárható lenne, hogy a kiépült struktúrával rendelkező, profitorientált követeléskezelő gazdasági társaságok úgy járjanak el, hogy a követelést pontosan részletezzék, megjelöljék az esedékességet, hivatkozzanak a szerződésre, és részletezzék is a szerződést, valamint feltüntessék a követelés jogcímét, lejárat időpontját. Természetesen ezek feltüntetése a követeléskezelő társaságnak komoly költséggel járnak, járnának, ezzel megemelkedne az adminisztrációs teher ezeknél a vállalatoknál, és ez a hitelezés költségét emelné. Minderre azonban álláspontom szerint azért nem kerül sor, mert akkor az állampolgár észlelné az időmúlás jogkövetkezményét, hogy egy már régen, akár évek óta elvült követelés megfizetésére szólították fel. Ezenfelül azért sem, mert a hitelező, illetve jogutódja már nem rendelkezik az adatokkal, amelyekkel persze, mint szervezeti nyilvántartással rendelkező hitelező rendelkeznie kellene, de gyakorlati tapasztalatok alapján, sokszor egyszerűen nem kerülnek átadásra engedményezéskor.

2 A Polgári Törvénykönyvről 2013. évi V. törvény (Ptk.)

3 11/1992. (III. 5.) AB határozat

4 Ptk.1:3. §.

5 Ptk. 1:4. §.

A Ptk. 6:579. §-a alapján, aki másnak rovására jogalap nélkül jut vagyoni előnyhöz, köteles ezt az előnyt visszatéríteni. Álláspontom szerint aki, egy kifejezetten hamis, és hiányos fizetési felszólítás hatására jut vagyoni előnyhöz, azt köteles lenne visszatérítenie. Azonban ezzel szemben, a Ptk. 6:23. §-ának (2) bekezdése alapján, az elévült követelés alapján teljesített szolgáltatást a követelés elévülésére tekintettel visszakövetelni nem lehet. Ebből következik, hogy a Ptk. kifejezetten vissza nem követelhetővé teszi az önkéntes teljesítést elévülés esetén, ezért a jogalap nélküli gazdagodásnak nem lehet helye a Ptk. alapján. Álláspontom szerint ezt a jogalkotói ellentmondást fel kellene oldani, úgy, hogy csak azon önkéntes teljesítést ne lehessen visszakövetelhető, amely valós, teljes, világos, és pontos adatokat tartalmaz. Ha a magánjogi szabályok szankciót fűznének az ilyenfajta, adathiányos és téves adattal történő igényérvényesítéshez, akkor elkerülhető lenne a jelenség, és a jóhiszeműség és a tisztesség elvének megfelelően járnának el a gyakorlatban a követeléskezelő társaságok. Itt fontos kiemelni, hogy a Ptk. kommentárszövege a jóhiszeműség és a tisztesség elvének definíciója kapcsán azt rögzíti, hogy az adott életviszonyban jogellenes vagy megfelelő jogi alap nélküli helyzetben lévő személy tudati állapotát kell vizsgálni, azaz azt, hogy tudta vagy tudnia kellett volna-e helyzete jogellenességét vagy kellő jogalap nélküli állapotát. Tehát véleményem szerint, a hitelező tudati állapota az irányadó, hogy tudta-e, hogy nem nyújtotta a megfelelő adatszolgáltatást a felszólításánál. Az önkéntes teljesítés vissza nem követelhetővé tételénél, elképzelhetőnek tartanék olyan polgári pereket, amelyek arra alapítottan indulhatnának meg, hogy kifejezetten hamis adatokat tartalmazó fizetési felszólítás hatására került megfizetésre egy követelés.

A tisztességes eljáráshoz való jog, a bírósági és hatósági eljárások legbelső, megkerülhetetlen alapelve.⁶ Azonban fontos megjegyezni, hogy a magyar követeléskezelők gazdasági társasági formában működnek, ezért nem minősülnek sem bíróságnak, sem hatóságnak, hogy a tisztességes eljárás alapelve⁷ vonatkozzon rájuk, és emiatt az időmúlás joghatását kérelemre figyelembe vegyék.

III. A követelés elévülésének jogszabályi háttere

Más szabályok vonatkoznak a régi Ptk.⁸ hatálya alatti kötelmekre és a Ptk. hatálya alatt keletkezett kötelmekre. Az elévülés szabályait a régi Ptk.-tól eltérően nem a szerződési jogban, hanem a kötelmekre vonatkozó közös rendelkezések között helyezi el a jogalkotó. Ennek oka az, hogy nem csak a szerződésből eredő, hanem valamennyi kötelmi követelés esetében bekövetkezik az elévülés.

6 PATYI András – VARGA Zs. András: A közigazgatási eljárásjog alapjai és alapelvei. Budapest, Dialóg Campus, 2019.

7 Az Alaptörvény XXIV. cikke

8 A Polgári Törvénykönyvről 1959. évi IV. törvény (rég Ptk.)

Az elvülési időn a Ptk. nem változtat. A kötelmi igények főszabálya szerint öt év alatt évülnek el. Az elvülési idő megváltoztatására irányuló megállapodást írásba kell foglalni. Az elvülést kizáró megállapodás semmis. Az elvülés akkor kezdődik, amikor a követelés esedékessé válik.⁹

Ha a szerződést a Ptk. hatályba lépése előtt 2014. március 15. napja előtt kötötték, megszakítja az elvülést az írásbeli fizetési felszólítás is.¹⁰ A teljesítésre való felszólításnak a jogosulttól kell származnia, és a kötelezettnek kell szólnia. Felszólításnak minősül, megnevezésétől függetlenül minden olyan írásbeli közlés, amiből a követelés érvényesítésének szándéka kitűnik. Így például a felszólítással azonos hatályú a fizetési érvenyleg megküldése, a pénzügyi beszédési megbízás.¹¹

A T/10311. számú törvényjavaslattal a Ptk.6:25. §-ára figyelemmel pontosítja az elvülésre vonatkozó szabályokat a jogalkotó. A jogbiztonság elősegítése céljából, az új Ptk. hatályba lépését követően keletkezett jogviszonyok esetén a követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólítás, nem szakítja meg az elvülést.¹² A Ptk. kommentárszövege rögzíti, hogy az elvülés megszakítására vezető okokat a törvény a korábbi szabályoktól a régi Ptk. 327. §-ának (1) bekezdésétől némileg eltérően határozta meg. Kimaradt az okok közül a kötelezett írásbeli felszólítása, ugyanis a sikertelen felszólítást követően a megfelelő és elvárható jogosulti magatartás nem az újabb és újabb felszólítás, s ezzel a követelés kikényszeríthetőségének végtelen ideig való fenntartása, hanem a követelés bírósági eljárásban történő érvényesítése.

A Ptk.-ban az általános elvülési mellett a törvény egyes követelésekre speciális elvülési határidőt szab meg. A Ptk. 6:163. §-ának (2) bekezdése alapján, a fogyasztói kéllékszavatossági igények a teljesítéstől számított egy év alatt évül el a követelés. A fuvarozási és a szállítmányozási szerződések alapján támasztható igények szándékosan vagy súlyos gondatlansággal okozott károk kivételével egy év alatt évülnek el.¹³ A Ptk. 6:538. §-a úgy rendelkezik, hogy a veszélyes üzemi felelősségből eredő kártérítési követelés elvülési ideje három év, míg a Ptk. 6:533. §-ának (1) bekezdés alapján a bűncselekménnyel okozott kár öt éven túl sem évül el mindaddig, amíg a bűncselekmény büntetothetősége el nem évül.

Meg kell jegyezni, hogy egyes követeléseknél speciális rendelkezés írja felül a Ptk. általános szabályát és nem minden esetben beszélünk öt éves elvülési időről. Az előfizetői szerződésekéből eredő polgári jogi igények egy év alatt évülnek el.¹⁴ Három év alatt évülnek el a közüzemi tartozások közül például a gázszolgáltatással és villanyáram szolgáltatással kapcsolatos követelések.¹⁵

9 Ptk. 6:22. §-a.

10 régi Ptk. 327.§-a.

11 BH 1996.468.

12 SZÉCSÉNYI-NAGY Kristóf: Mikor évül el a közjegyzői okiratba foglalt követelés? *Magyar Jog*, 2014/10., 586-591. o.

13 Ptk. 6:270. §, 6:306. §.

14 Az elektronikus hírközlésről szóló 2003. évi C. törvény 143.§-ának (2) bekezdése

15 A villamos energiáról szóló 2007. évi LXXXVI. törvény 63. §-ának (3) bekezdése

III.1. Az elvülést megszakító körülmények

Fontos néhány szót ejteni arról is, hogy nem minden esetben évül el a követelés azal, hogy egy öt éven túli tartozás megfizetésére szólítanak fel, mert vannak bizonyos elvülést megszakító körülmények.

A Ptk. 6:25. §-ának rendelkezése alapján az elvülést megszakítja a tartozásnak a kötelezett részéről történő elismerése, a kötelelem megegyezéssel történő módosítása és az egyezség; a követelés kötelezettel szembeni bírósági eljárásban történő érvényesítése, ha a bíróság az eljárást befejező jogerős érdemi határozatot hozott, vagy a követelés csődeljárásban történő bejelentése. Megszakítja az elvülést, ha egy kívülálló személy az adós megbízásából az ő tudtával és beleegyezésével helyette és javára törleszti az adós hitelező felé fennálló kötelezettségét.¹⁶ A szerződés teljesítésének jogos ok nélkül történt megtagadása esetén a természetbeni teljesítésre irányuló írásbeli felszólítás megszakítja az elvülést, mely követelést a jogosult az elvülési időn belül, de határidő nélkül kártérítési követelésbe fordíthat át.

Ha már született végrehajtható döntés, akkor már kizárólag a végrehajtási cselekmények és a tartozás közös megegyezéssel történő módosítása szakítja meg az elvülést.¹⁷

IV. A naturalis obligatio

Már a római jog is kezelt olyan jogi helyzeteket, amikor valamely követeléseket bírósági úton érvényesíthetetlenként kezelte. Julianus (D.46.1.16.4) szerint a naturalis obligatio olyan kötelelem, amelyet nem lehet peresíteni, nincs actio-ja, egyébként azonban minden vonatkozásban joghatással bír. Ez a hatás mindenekelőtt abban nyilvánul meg, hogy ha az adós a kötelmet önként teljesíti, ezt nem lehet sem ajándékozásnak, sem pedig tartozatlan fizetésnek tekinteni, s épp ezért azt később nem is lehet visszakövetelni.¹⁸

Az elvülés a követelés bírósági igényérvényesítését teszi lehetetlenné. A naturalis obligatio, avagy csonka kötelelem a polgári jogban olyan kötelelem, amely követelés érvényes szerződésből fakad, de a követelés állami bírói úton való kikényszerítésére nincs lehetőség.¹⁹ A Ptk. a természetes, vagy más néven csonka kötelmekre naturalis obligatio-ravonatkozó rendelkezéseket a régi Ptk.-hoz képest alapvetően nem változtatja meg. Mivel kikényszerítésükhöz társadalmi érdek nem fűződik, nem is ad lehetőséget a jogalkotó az érvényesíthetőségük érdekében. Természetesen a Ptk. értelmében is e követelések érvényesen és hatályosan létrejött jogügyletekből származnak, így önkéntes úton teljesíthetőek, azonban azt visszakövetelni, érvényesíteni jogi úton semmilyen jogcímen nem lehet, mivel az államtekintve hogy ehhez társadalmi érdek nem fűződik, nem biztosítja a kikényszerítés lehetőségét.²⁰

16 BH 2013.11.462

17 BH 2008.4.90

18 BRÓSZ – PÓLAY: Római jog. Budapest, Tankönyvkiadó, 1974. (331. o.)

19 Ptk. 6:121. §-a.

20 VÉKÁS Lajos: A polgári törvénykönyv magyarázatokkal. Budapest, Complex Kiadó Jogi és

Az elévülés intézménye az eredetileg bírói úton érvényesíthető kötelmekből naturalis obligatio-kat teremt abban az értelemben, hogy többé az érvényesíthetőség nem, vagy csak erősen esetleges jelleggel jön szóba: ha elévülési kifogást a másik fél nem terjeszt elő, vagy elévülés ellenére teljesít, mert ez utóbbi esetben a teljesítés nem követelhető vissza, az előző esetben pedig a bíró hivatalból az elévülést nem veszi figyelembe.²¹

V. Az elévülésre való hivatkozás

Az elévülés esetén figyelembe kell venni, azt is, hogy milyen eljárás van éppen folyamatban. Nem ugyan az a helyzet, ha felszólítanak egy elvült követelés végrehajtására, és ha már egy végrehajtási eljárás adósa valaki. Ha egy követeléskezelő társaság fizetési felszólítás küld, válaszlevélben hivatkozni kell az elévülésre, de ha nem áll rendelkezésünkre bizonyíték, hogy a követelés elvült, a társaságok rendre további felszólításokat küldenek. Sok esetben még akkor is ismételt felszólításokat küldenek, ha bizonyíték is a felszólított rendelkezésére áll. Ennek oka lehet az is, hogy pszichikai nyomás alá helyezik a felszólítottat, aki az önkéntes teljesítéssel megszabadulhat a felszólításoktól. Gyakorlati tapasztalataim alapján sok esetben az adósok azért fizetik meg a kis összegű követelést, hogy békén hagyják őket, habár tudatában vannak az elévülésnek, és a megfelelő jogi segítség igénybevétele is költséggel járna.

VI. A végrehajtási jog kezdeményezhetőségének és a végrehajtási jog elvülésének gyakorlata

Mielőtt rátérnék a végrehajtási jog elvülésére, fontos kérdés, hogy meddig kezdeményezhető végrehajtási eljárás. Az a követelés tud elvülni, amely egyúttal igénynek is minősül, azaz amely bírósági úton érvényesíthető. Az elévülés akkor kezdődik meg, amikor a követelés az igény állapotába lép, azaz, amikor fennállnak a perindítás alapvető feltételei; ez tipikusan a követelés esedékessé válásának az időpontja.²² A BH 2014.8.347 számú eseti döntés a tartozáselismerő nyilatkozat elévülésének problémájára hívja fel a figyelmet, ugyanis a végrehajtást elvülesi időn belül kellene kezdeményezni. Ha elévülesi időn túl kezdeményezik a végrehajtást, akkor kifogással élhet az adós, tehát megint az adós terheli a bizonyítás.

Még a régi Ptk. hatálya alatt született meg a Kúriai precedensképes BH+2014.8.347 számon közzétett ítélete. Az ítélet szerint záradékolható okiratba foglalt tartozáselismerő nyilatkozat az okiratban meghatározott teljesítési határidő elteltével nem csupán esedékessé, hanem végrehajthatóvá is válik, ezért ez esetben a követelésnek, és ezzel együtt

Üzleti tartalomszolgáltató Kft., 2013. 521. o.

21 EMBER Alex: Az elévülés és a naturalis obligatio. *JURA*, 2016/1, (189-193. o.)

22 GÁRDOS István: A kölcsön szerződésből fakadó követelések elévülésének kezdő időpontja. *Jogtudományi Közlöny*, 2014/9. (387-399. o.)

végrehajtási jogának a teljesítési határidő leteltét követő napon megkezdődő elévülését a régi Ptk. 327. §-ának (3) bekezdésének megfelelően csak a végrehajtási cselekmények szakítják meg.²³ Az hatályos Ptk. meghagyja ezt a rendelkezést hozzátéve azt, hogy a kötelelem megegyezéssel való módosítása is megszakítja az elévülést. Tehát a Ptk. 6:25. §-ának (3) bekezdése váltja a régi Ptk. 327. §-ának (3) bekezdését, azaz ha az elévülést megszakító eljárás során végrehajtható határozatot hoztak, az elévülést a kötelelem megegyezéssel való módosítása és a végrehajtási cselekmények szakítják meg. Szintén fontos eseti döntés a végrehajtás kezdeményezésének elévülése kapcsán a BH 2014.5.151. számú eseti döntés, amely szerint a végrehajtási záradékkal ellátható okiratok alapján közvetlenül végrehajtható követelések az okiratban meghatározott határidő elteltével nem csak esedékké, egyszersmind végrehajthatóvá is válnak. Az ilyen követelések esetében a végrehajtási jog elévülése, az egyéb feltételek fennállása esetén, a követelésre megállapított teljesítési határidő letelte utáni napon kezdődik. Ettől az időponttól kezdve a követelés más hatósági eljárás közbeiktatása nélkül végrehajtás útján közvetlenül kikényszeríthető, ezért az elévülésének megszakítására a régi Ptk. 327. §-ának (3) bekezdése az irányadó. Ha mód van végrehajtási kényszer közvetlen alkalmazására, akkor csak a végrehajtási cselekményt lehet olyan célravezető jogérvényesítési lépésnek tekinteni, amely az elévülés megszakítását eredményezheti. Ennek azért van jelentősége, mert ezek a végrehajtási záradékkal ellátható okiratok még a régi Ptk. hatálya alatt születtek, ahol a fizetési felszólítás megszakította az elévülést. A döntés jogi következménye, hogy jobban megvalósult a hitelezői biztonság, ha nem végrehajtási záradékkal ellátható okiratot kötött a hitelező és az adós, mert azokban a záradékkal el nem látott okiratok esetében a fizetési felszólítás megszakította az elévülést. Tehát a szerződés kikényszerítését biztosító záradékolható okirat, nem váltotta be az álláspontom szerint jogos a hitelezői érdeket, hogy minél inkább biztosított legyen a követelése.

A végrehajtási jog a végrehajtandó követeléssel együtt évül el. Az elévülést a kötelelem megegyezéssel való módosítása, és a végrehajtási cselekmények szakítják meg. Főszabályként a bíróság a végrehajtási jog elévülése kérelemre vehető figyelembe, e kérdésben a végrehajtó nem dönthet. A végrehajtást fogyanatosító bíróság hivatalból az elévülést nem veszi figyelembe.²⁴ Az elévülés érvényesítésére a peres eljárást megelőzően a Vht. 41. §-a szerinti eljárást kell lefolytatni, hiszen a gyakorlatban sokszor előforduló eset, amikor az adós közvetlenül a végrehajtást kérő kezeihez teljesít. Ilyenkor a végrehajtást kérő köteles lenne a követelés csökkenését vagy megszűnését a végrehajtóhoz bejelenteni, azonban előfordul, hogy ez a bejelentés elmarad, erre az esetre pedig a Vht. 41. §-a szerinti eljárást kell alkalmaznia az adósnak, amellyel el lehet kerülni az ebből adódó túlteljesítést. Az adósnak a Vht. 41. §-a alapján nemcsak a be nem jelentett követelés csökkenésének vagy megszűnésének esetében, hanem a követelés, illetve a végrehajtási jog elévülése esetén is a Vht. 41. §-a szerinti eljárást kell alkalmaznia.

23 BH 2014.8.347

24 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (Vht.) 57.§-a.

Elévülési kifogást tartalmazó adós általi nyilatkozat esetén a Vht. 41. §-a alapján a végrehajtó értesíti a végrehajtást kérőt, hogy nyilatkozzon az elévülésről. Ez esetben a végrehajtást kérőnek 15 napja van nyilatkozni. Ha a végrehajtást kérő az eljárás ezen szakaszában elismeri az elvülés tényét, akkor per nélkül megszűnik a végrehajtási eljárás, de amennyiben nem ismeri el a végrehajtást kérő az elévülés tényét, akkor csak peres úton lehet az elvülés alapján megszüntetni a végrehajtási eljárást. Tehát ha az adós ellen már bírósági végrehajtási eljárás van folyamatban, és a követelés vagy a végrehajtási jog elévülést kívánja bizonyítani az adós, akkor a Vht. 41. §-a alapján kell megkezdenie az erre való hivatkozást. Gyakorlati ismereteim alapján egy adós megfelelő jogi segítség nélkül nincs tudatában a Vht. 41. §-ában biztosított peres eljárást esetlegesen elkerülő lehetőségéről, hiszen speciális jogi ismeretet igényelő eljárás.

VII. Szabályozási javaslat: ha a bizonyítási teher a követeléskezelőket terhelné. Az elévülés hivatalból történő figyelembe vételének iránya

Felvillantva a magánjogi szabályozást és a gyakorlatot, célszerűnek tűnhet egy olyan magánjogi jogszabály alkotása, hogy már a fizetési felszólításnál, a felszólító követeléskezelő társaságnak fizetési felszólító levélhez csatolni kelljen az azt bizonyító okiratokat, hogy a követelés nem évült el, hogy a felszólított ne kerülhessen megtévesztett helyzetbe, hogy adathiányos, jogcím és indokolás nélküli fizetési felszólítást kapjon, amelyet nem ért. Javaslatként vázolom fel, hogy a jogbiztonságot segítené elő, hogy ha a jelentős tényeket annak a félnek kellene már a fizetési felszólításnál bizonyítania, akinek érdekében áll, hogy azokat az esetleges bíróság valósnak fogadja el.

A végrehajtási eljárásoknál a végrehajtó nem érdekelt abban, hogy könnyen bizonyítékot szolgáltatson arra, hogy a végrehajtási jog elévült, hiszen egy megtérüléssel lezárt ügy számára profitot jelent.

A javaslatom következménye a tartozások kapcsán, hogy az elévülésének vizsgálata folyamatos hivatali tevékenységet igényelne, amely több költséggel és munka és időráfordítással járna a követeléskezelőknek és a végrehajtói irodáknak.

VIII. Adósvédelem, a szükséges jogi ismeret hiánya, szociális szempontok, gazdasági hatások

Magyarországon a köztudottan a követeléskezelő társaságok a kisebb jövedelemmel rendelkező társadalmi rétegnek küldi meg az adathiányos, hamis adatokkal rendelkező fizetési felszólítását, vagy indít velük szemben fizetési meghagyásos eljárást. Sajnos az alacsony iskolázottsággal rendelkező a társadalom periferiáján élő emberek nincsenek tisztában azzal, hogy a fizetési felszólító levél nem jelenti azt, hogy az a követelés érvényesíthető. A fizetési meghagyásos eljárás jogszabályi hátterével és gyakorlatával sincs tisztában ez a társadalmi réteg. Nem merül fel a tudatukban az sem, hogy ha átvesznek egy kibocsátott fizetési meghagyást, akkor el kell olvasni és értelmezni az

apró betűs kioktatást, amely tartalmazza, hogy a fizetési meghagyásos eljárással szemben, hogyan lehet élni ellentmondással. Ezt a jelenséget „szolgáltató multi” általános szerződési feltételeihez tudnám hasonlítani, amellyel a fogyasztó nincs tisztában, annak átállhatatlansága miatt.

Ennek a jelenségnek a következménye, hogy ezzel a réteggel szemben rengeteg végrehajtási eljárás van folyamatban, nem tudják kérelmezni a végrehajtási jog elvülését sem, így egyfajta adósságszpirálba kerülnek. Tipikus példája, hogy ez a réteg a végrehajtót összekeveri a faktoring/behajtó cégekkel, és nincs tisztában azzal, hogy a végrehajtó egyfajta hatóság, a bíróság meghosszabbított keze, a követeléskezelő cégek pedig nem minősülnek állami szervnek. Gyakran előforduló jelenség az is, hogy a követeléskezelő társaság tartozáselengedő megállapodást köt ezzel a réteggel, ezzel az elvült követelés bizonyos százalékát elengedi a követeléskezelő társaság, mondva, hogy ezzel csak a javukat szolgálják. Ignorantia iuris non excusat. Ezt a mondatot, amely nem jogszabály alkalmazhatnánk a jelenségre, Azonban véleményem szerint a magyar társadalmi viszonyokat tekintve és erkölcsi meggyőződéseim szerint nem állná meg a helyét. Véleményem szerint megoldás lenne, hogy már az általános iskolai, és később nyomatékosan a középiskolai tantervbe egy jogi ismeretek elnevezésű tantárgyat beépíteni, amely alap szinten foglalkozna már kisgyermek korban a jogi ismeret átadásával az állampolgároknak. Mivel általános tankötelezettség van hazánkban, ezzel az intézkedéssel elkerülhetőek lennének azok a jelenségek, hogy adathiányos, hamis adatokkal rendelkező fizetési felszólítás hatására megfizet egy elévült követelést.

Álláspontom szerint a kellő jogi ismerettel nem rendelkező társadalmi rétegnek is joga van a tisztességes magánjogi eljáráshoz, hogy ne legyenek teljes mértékben kiszolgáltatva a hitelezőknek és a követeléskezelőknek. Tényként rögzíthető, hogy nem minden ember rendelkezik jogi végzettséggel, és kötetmi szabályok pontos ismeretével, erre lenne megoldás az is, ha az állami televíziós csatornák több jogi tartalmat közvetítenének. Óriási problémának tartom, hogy nem kapott még elég médianyilvánosságot a követeléskezelők fizetési felszólításuk során tanúsított magatartása. Meglátásom szerint a jogtudomány és a társadalom fejlődését is szolgálná, ha alapfokon, pontos kidolgozott mintatanterv alapján jogi ismeretre is oktattva lennének az állampolgárok.

Összefoglalás

A magyar társadalom és a gazdaság érdekében szükség van arra, hogy a pénzbeli követelések megfizetésre kerüljenek, azonban nem lehetne az időmúlás következményét, egyben joghatását figyelmen kívül hagyni. Az időmúlással valamilyen jog érvényesíthetősége megszűnik, azonban számos problémát vet fel azonban az elévülés bizonyítása, és hogy a bizonyítás, melyik felet terheli. A magyar követeléskezelők gazdasági társasági formában működnek, ezért nem minősülnek hatóságnak, hogy a tisztességes eljárás alapelve vonatkozzon rájuk, és az időmúlás joghatását hivatalból figyelembe vegyék. A hatályos magánjogi, pontosab-

ban polgári jogi szabályaink az elévülés hivatalból történő vizsgálatának lehetőségét csak kivételes esetben teszik lehetővé. A változtatás lehetősége politikai kérdés, hiszen magánjogi jogszabály módosításokkal és jogi alapfokú oktatási rend bevezetésével a követeléskezelő társaságok a jelen cikkben kifejtett magatartása elkerülhető lenne.

Forrásjegyzék:

Felhasznált irodalom:

- PATYI András – VARGA Zs. András: A közigazgatási eljárásjog alapjai és alapelvei. Budapest, Dialóg Campus, 2019.
- SZÉCSÉNYI-NAGY Kristóf: Mikor évül el a közjegyzői okiratba foglalt követelés? *Magyar Jog*, 2014/10. (586-591. o.)
- EMBER Alex: Az elévülés és a naturalis obligatio. *JURA*, 2016/1, (189-193. o.)
- GÁRDOS István: A kölcsönszerződésből fakadó követelések elévülésének kezdő időpontja. *Jogtudományi Közlöny*, 2014/9. (387-399. o.)
- BRÓSZ – PÓLAY: Római jog. Budapest, Tankönyvkiadó, 1974. (331. o.)
- VÉKÁS Lajos: A polgári törvénykönyv magyarázatokkal. Budapest, Complex Kiadó Jogi és Üzleti tartalomszolgáltató Kft., 2013. 521. o.
- PUSZTAHELYI Réka: A magánjogi elévülés. Miskolc, Novotni Alapítvány, 2015.

Jogszabályok:

Az Alaptörvény

A Polgári Törvénykönyvről 2013. évi V. törvény (Ptk.)

A Polgári Törvénykönyvről 1959. évi IV. törvény (Régi Ptk.)

Az elektronikus hírközlésről szóló 2003. évi C. törvény

A villamos energiáról szóló 2007. évi LXXXVI. törvény

A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (Vht.)

Határozatok:

11/1992. (III. 5.) AB határozat

BH 1996.468.

BH 2013.11.462

BH 2008.4.90

BH 2014.8.347

BH 2014.5.151.

Tárgyszavak: követeléskezelő, elévülés, igényérvényesítés, jogbiztonság, felszólítás

A MUNKAJOGI FEGYELMI FELELŐSSÉG TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI

I. Bevezetés

A jelenleg hatályos szabályozás szerint a munkáltatónak alapvetően három eszköz áll rendelkezésére, amennyiben a munkavállalót a vétkes kötelezettségszegése miatt szankcionálni kívánja. E tekintetben az egyik véglelet a (szóbeli vagy írásbeli) figyelmeztetés jelenti, mellyel a munkáltató egyoldalúan, külön megállapodás nélkül is élhet.² Ez a legenyhébb büntetési forma, egy tájékoztató, amely megállapítja a vétkes kötelezettségszegés tényét, figyelmezteti a munkavállalót kötelezettségeinek betartására, és – esetleg – tájékoztatást tartalmaz arról, hogy további kötelezettségszegés esetén a munkáltató súlyosabb eszközöket fog igénybe venni.³ A másik végpontot az azonnali hatályú felmondás jogintézménye jelenti, mellyel a munkáltató szintén egyoldalúan élhet mint a legsúlyosabb büntetéssel. Ugyanakkor sok esetben a figyelmeztetés túl enyhe, az azonnali hatályú felmondás pedig túl súlyos jogkövetkezménynek minősül, így legtöbbször a kettő közötti megoldási lehetőségre van szüksége a munkáltatónak. A köztes megoldást, ún. „harmadik utat”⁴ a hátrányos jogkövetkezmény (fegyelmi büntetés) jogintézménye jelenti, melynek alkalmazásával a munkaviszony fenntartása mellett, de a figyelmeztetésnél erősebben fejezi ki a munkáltató a rosszallását.⁵ Eltérően

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; Témavezető: Prof. Dr. Kun Attila tanszékvezető egyetemi tanár.

2 „Az írásbeli figyelmeztetés a munkáltató ellenőrzési és utasítási jogából eredő olyan munkafegyelmet biztosító eszköz, amellyel felhívja a munkavállalója figyelmét az általa helytelenített magatartástól való tartózkodásra, illetve a szabályszegést a rosszallás kifejezésével szankcionálja. Ebből következően a munkáltató az írásbeli figyelmeztetés jogával kollektív szerződés, illetve munkaszerződés felhatalmazásának hiányában is élhet”. (Mfv.10354/2017/5. 43. pont.).

3 Ugyanakkor az írásbeli figyelmeztetésnek a munkaviszony során később is lehet jelentősége. A munkáltató ugyanis a felmondás indokolásában hivatkozhat arra, hogy a munkavállaló munkavégzése korábban sem volt megfelelő, és emiatt már írásbeli figyelmeztetésben is részesült. (Lásd pl.: BH 1999.7.332.; EH 2016.12.M27.)

4 RÁCZ Réka: *A munkajogi fegyelmi felelősség kérdései – kodifikációs válaszokkal. Doktori Értekezés.* Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2020. (118. o.)

5 KÁRTYÁS GÁBOR: *Fegyelmezési lehetőségek az új Mt. alapján.* Wolters Kluwer, Jogászvilág, 2014. január 20. Elérhető: <https://jogaszvilag.hu/cegvilag/fegyelmezési-lehetosegek-az-uj-mt-alapjan/> (2023. 01. 22.)

azonban figyelmeztetéstől és az azonnali hatályú felmondástól, a hátrányos jogkövetkezmény alkalmazásához szükséges a kollektív szerződés, vagy – kollektív szerződés hiányában – a munkaszerződés erre vonatkozó kifejezett rendelkezése, felhatalmazása, amely a kötelezettség vétkes megszegése esetére a kötelezettségsgzés súlyával arányos hátrányos jogkövetkezményeket állapíthat meg.⁶

Ellentétben azonban a hatályos, garanciális szabályokat tartalmazó szabályozással, a XIX. században és a XX. század első felében hatályban lévő ágazati jogszabályok „feudális” jellegű büntetések (mai terminológiával hátrányos jogkövetkezmények) alkalmazását tették lehetővé (például testi fenyítés), mellőzve a garanciális szabályok deklarálását.⁷ Bár az ezen időszakot „váltó” szocialista munkajog az ilyen jellegű büntetéseket kiiktatta, azonban a korszakban a gazdasági viszonyok megváltozásával, a piacgazdaság visszaszorulásával, illetve a tervgazdálkodás körülményeinek kialakulásával a fegyelmi jog „büntetőjogiassá” vált,⁸ így a mind a Munka Törvénykönyvéről szóló 1951. évi 7. törvényerejű rendelet (a továbbiakban: 1951. évi Mt.), mind a Munka Törvénykönyvérő szóló 1967. évi II. törvény (a továbbiakban: 1967. évi Mt.) tételesen meghatározták – többek között – az alkalmazható fegyelmi büntetéseket.

Jelen tanulmány célja a fegyelmi felelősség történeti előzményeinek bemutatása. E körben elemzésre kerülnek a XIX. században és a XX. század első felében hatályban lévő – fontosabb – ágazati jogszabályok, valamint az 1951. évi Mt. és az 1967. évi Mt. vonatkozó rendelkezései.

II. Fegyelmi felelősség a XIX. században

A XIX. század második felében és a XX. század első felében létező szolgálati jogviszonyok és munkabéri jogviszonyok szabályozását a széttöredezetség jellemezte, mivel ezen jogviszonyok egyes típusait gazdasági ágazatonként, illetve foglalkozási ágak szerint külön törvények szabályozták,⁹ mely állapot egészen az 1951. évi Mt. hatálybalépéséig jellemezte a magyar munkajogot.¹⁰

Az ipari ágazat vonatkozásában kiemelt jelentőséggel rendelkezett az 1872. évi VIII.

6 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről 56. § (1) bekezdése

7 RÁCZ Réka 2020. (27-28. o.)

8 RADNAY József (szerk.): *A Magyar Munkajog, Kommentár a Gyakorlat számára I., 3. kiadás, A 46. pótlás (Elektronikus Kiadvány)*. Budapest, HVG-ORAC, 2011. (A Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény 109. §-ához fűzött kommentár.)

9 PETROVICS Zoltán: *A biztonság árnyékában. A munkajogviszony megszüntetésével szembeni védelem alapkérdései. Doktori Értekezés*. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2016. (144-145. o.)

10 Román László a következőképpen fogalmaz: „A magyar munkajognak az [...] önállósága a Munka Törvénykönyv (Mt.) megalkotásától tekinthető formálisan is megvalósultnak s az önálló jogággá vált munkajognak ez az első állomása nálunk” [ROMÁN László: *A munkajog alapintézményei I. – második, javított és bővített kiadás*. Pécs, University Press, 1998. (56. o.)]

törvénycikk (a továbbiakban: első ipartörvény), illetve az 1884. évi XVII. törvénycikk (a továbbiakban: második ipartörvény), melyek kötelezettségszegés esetén – főszabályként – a jogviszony azonnali hatályú megszüntetését alkalmazták szankcióként. Ugyan a munkarend áthágóira a pénzbírság kiszabását mindkét ipartörvény lehetővé tette,¹¹ azonban nem tartalmaztak arra vonatkozóan rendelkezést, hogy a pénzbírság kiszabásának feltétele lenne a vétkesség, illetve nem került meghatározásra a kiszabható pénzbírság maximális mértéke sem. Az első ipartörvény 89. §-a továbbá az alábbiak szerint rendelkezett: „[a]zon segéd vagy gyári munkás, ki munkájából jogtalanul kilép, iparhatósági határozat alapján történendő visszahozatal által kötelessége teljesítésére szorítható, sőt ezenfelül még 8 napig terjedhető fogsággal is büntethető.”¹² Az ipartörvények alapján tehát a munkáltató egyoldalúan határozhatott meg – közjogi jellegű – hátrányos jogkövetkezményeket, bírságokat, ezekre vonatkozó mindenfajta garanciális szabály nélkül.¹³

Az ipartörvényekhez hasonlóan a mezőgazdasági ágazatot érintő jogszabályok is „feudális” jelleggel rendelkeztek. Ezt tükrözi például a cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és a napszámosokról szóló 1876. évi XIII. törvénycikk, melynek 46. §-a az alábbiak szerint rendelkezett: „[a] gazda jogositva van cselédjét megdorgálni s szolgálati kihágásaiért esetleg fizetéslevonással is fenyíteni.” A fizetéslevonással kapcsolatban azonban a törvény garanciális szabályokról, így például a határidőről, a levonás maximális mértékéről nem rendelkezett.¹⁴ A fizetéslevonás mellett továbbá pénzbírság, sőt, ennek megnevezése esetén az elzárás is szabályozásra került hátrányos jogkövetkezményként a törvénycikk „határozványainak áthágása” esetén,¹⁵ vagyis gyakorlatilag a jogszabály bármely pontjával ellentétes magatartás esetén jogosult volt a gazda ezen szankciók alkalmazására.¹⁶ Továbbá – az ipartörvényekhez hasonlóan – a hatósági kényszerítés és a visszavezetés lehetősége ezen törvénycikkben is megjelent.¹⁷

Hasonló szabályozást tartalmazott a munkaadók és mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozásáról szóló 1898. évi II. törvénycikk is. A 37. §, illetve 53. § felhatalmazása alapján a munkahelyen történő igazolatlan meg nem jelenés vagy a munkahelyről történő jogtalan eltávozás esetén a munkáltató kérelmezhetette a karhata-

11 A munkáltatónak a műhelyekben munkarendet kellett kifüggesztenie, amely tartalmazhatott bírságtételeket a munkarend „áthágóira” vonatkozóan. (első ipartörvény 68. § f) pont, második ipartörvény 113. § f) pont).

12 A második ipartörvény is hasonlóan rendelkezést tartalmazott, azonban a fogság helyett a pénzbírság büntetést tette lehetővé. (második ipartörvény 159. § *Azon segédet vagy gyári munkást, ki munkájából jogtalanul kilép, az iparhatóság visszahozhatja, kötelessége teljesítésére szoríthatja, sőt ezenfelül még 20 forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetheti.*).

13 Rácz Réka 2020. (17. o., 19. o.)

14 Uo. 23. o.

15 1876. évi XIII. tc. 107. §

16 Rácz Réka 2020. (23. o.)

17 1876. évi XIII. tc. 24. § *A cseléd pedig, ki a 22. § esetein kívül azon szolgálatba, melyre szegődött, beállani vonakodik, a gazda kívánatára arra hatóságilag kényszerítendő.*

lommal való kivezetést. A törvénycikk továbbá kihágásnak minősítette és pénzbüntetéssel vagy elzárással rendelte szankcionálni a munkavállaló egyes, tételesen meghatározott kötelezettségzegéseit.¹⁸ A kihágások tekintetében hasonló szabályozást tartalmazott a gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozásáról szóló 1907. évi XLV. törvénycikk,¹⁹ illetve az erdő-munkásokról szóló 1900. évi XXVIII. törvénycikk,²⁰ melyekben a kihágások esetén a pénzbüntetés és az elzárás is szabályozásra került.²¹

III. A vasúti szolgálati rendtartásról szóló 1914. évi XVII. törvénycikk és az I. világháborút követő szabályozás

Ellentétben az előző fejezetben ismertetett jogszabályokkal, a vasúti szolgálati rendtartásról szóló 1914. évi XVII. törvénycikkben már határozottan megjelent a „trichotóm szabályozás”, vagyis a munkáltatói jogkör gyakorlásából fakadó figyelmeztetés és a jogviszony megszüntetése mellett egyéb hátrányos jogkövetkezmények is szabályozásra kerültek.²² Ezen jogszabály már részletes szabályozást tartalmazott a szolgálati vétség²³ elkövetése esetén alkalmazható fegyelmi büntetésekről, amelyek az alábbiak voltak: feddés; pénzbírság – mely az alkalmazott évi fizetésének (keresetének) 5%-át nem haladhatta meg – ; áthelyezés; az előléptetésre vagy korpótlékra jogosító várakozási időnek meghosszabbítása, fél évtől két évig terjedhető időre; valamint elbocsájtás a szolgálatból.²⁴ Lényeges továbbá, hogy ezen törvénycikk már garanciális szabályokat is tartalmazott. Ilyen szabály volt például, hogy a fegyelmi büntetés kiszabása fegyelmi eljárás lefolytatásához volt kötve,²⁵ melynek részletszabályait az egyes vasutak szolgálati szabályzata állapíthatta meg.²⁶ Megjelent továbbá az arányosság követelménye²⁷, a pénzbírság behajtásának szabályai,²⁸ valamint a fegyelmi bíróság határozata elleni

18 1898. évi II. tc. 58.§-64. §

19 1907. évi XLV. tc. 57. §-58. §

20 1900. évi XXVIII tv. 41. §- 43. §

21 RÁCZ Réka 2020. (26-27. o.)

22 Uo. (31. o.)

23 1914. évi XVII. tc. 30. § *Szolgálati vétséget követ el az alkalmazott (1. és 2. §), ha a törvényben vagy a szolgálati szabályzatban és utasításokban, vagy szolgálati rendeletekben megszabott szolgálati kötelességét megszegi, vagy hanyagul teljesíti, vagy ha akár a szolgálatban, akár a szolgálaton kívül bűncselekményt követ el, vagy állásához nem méltó magaviseletet tanúsít.*

24 1914. évi XVII. tc. 31. §

25 1914. évi XVII. tc. 35-50. §

26 1914. évi XVII. tc. 46. §

27 1914. évi XVII. tc. 31. § II. *A büntetést a szolgálati vétség súlyához, a felmerült súlyosító vagy enyhítő körülményekhez képest, a szolgálati vétség esetleges ismétlésének az előidézett nagyobb vagy kisebb veszélynek, az okozott kár nagyságának, valamint az alkalmazott egész szolgálati magaviseletének figyelembe vételével kell kiszabni.*

28 1914. évi XVII. tc. 31. § III. *A pénzbírságot az alkalmazott illetményeiből való levonás (15. §) útján kell behajtani. A havonkénti levonás a havi fizetés (kereset) 10%-át meg nem haladhatja.*

fellebbezés lehetősége.²⁹ Érdemes továbbá kiemelni, hogy a vasúti szolgálati szabályzatok és az ismertetett jogszabály viszonyában a kedvezőbbség elve érvényesült, mivel a jogszabály 56. §-a alapján a törvénycikk rendelkezéseitől a vasúti szolgálati szabályzatok – a kereskedelemügyi miniszter jóváhagyásával – akkor térhettek el, ha azok kedvezőbb szabályokat tartalmaztak az alkalmazottakra nézve.

Az I. világháborút követően több olyan jogszabály is kihirdetésre került, amelyek részletesen szabályozták a fegyelmi felelősség jogintézményét. E körben példaként említhető a magyar tengeri kereskedelmi hajók személyzetének szolgálati rendtartásáról szóló 1934. évi XIX. törvénycikk, amely meghatározta a fegyelmi vétségek körét,³⁰ illetve a hajóparancsnok mint a „fegyelmi hatalom gyakorlója” által kiszabható fegyelmi büntetéseket.³¹ A törvénycikk továbbá felhatalmazta a magyar királyi kereskedelemügyi minisztert, hogy a fegyelmi eljárást rendelettel szabályozza, illetve azt módosítsa és kiegészítse.³²

Összefoglalóan megállapítható, hogy a korszakra jellemző jogszabályok már részletesen szabályozták a fegyelmi felelősség jogintézményét, garanciális szabályokat is megállapítva. Ugyanakkor néhány, a XIX. századra jellemző, „feudális jellegű” büntetéseket lehetővé tévő törvény is hatályban volt.³³ Ilyennek minősült például az 1884. évi XVII. törvénycikkbe iktatott ipartörvény módosításáról szóló 1922. évi XII. törvénycikk, amely lehetővé tette a testi fenyítést³⁴ a tanoncok tekintetében.³⁵

IV. Fegyelmi felelősség a szocializmus munkajogában

1. Az 1951. évi Mt. szabályozása

A szocialista munkajogban a munkafegyelem kérdése kiemelt jelentőséggel rendelkezett,³⁶ mivel a munkafegyelmet a termelékenység növelésének egyik legfontosabb

Nem áll ez a korlátozás arra az estre, ha az alkalmazás a határozat jogerőre emelkedése után megszűnik.

29 1914. évi XVII. tc. 42. §

30 1934. évi XIX. tc. 67. §

31 1934. évi XIX. tc. 77. §

32 1934. évi XIX. tc. 110. §

33 WELTNER Andor: Munkajogunk fejlődésének egyes vonásai a felszabadulás után. *Jogtudományi Közlöny*, 1960, 15.évf. 4.sz. (202. o.)

34 1922. évi XII. tc. 95. § *A tanoncot munkaadója megfeddheti, megdorgálhatja, de köteles figyelemmel lenni a tanonc nemére, korára és arra, hogy önértétét, tisztességét ne sértse. Amennyiben a házi fegyelem fenntartása érdekében multhatatlanul szükséges, a munkaadó a tizenhatodik életévét még be nem töltött fiútanonccal szemben enyhe testi fenyítéssel is élhet, de a tanoncot ellátásával kapcsolatos semminő hátránnyal nem sújthatja.*

35 VINCENZI Gusztáv: *A munka magánjogi szabályjai*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1942. (128. o.)

36 KERTÉSZ István: *A fegyelmi felelősség alapkérdései a munkajogban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964. (84. o.)

eszközének tartották, illetve egy olyan útnak, amely „vezet a szocializmus gyorsabb építéséhez, a dolgozók anyagi és kulturális színvonalának minél gyorsabb és minél magasabb emeléséhez.”³⁷ Ennek megfelelően szabályozta az 1951. évi Mt.³⁸ a fegyelmi felelősség jogintézményét a „Munkafegyelem” című fejezetben. A 110. § rögzítette, hogy „[a] munkafegyelem megtartása az összes dolgozók kötelessége és becsületbeli ügye.” A munkafegyelem biztosításáért elsősorban a vállalat igazgatója volt felelős, így a vállalaton belül a fegyelmi jogkör a vállalat igazgatóját illette meg. A vállalat igazgatója és helyettese felett a fegyelmi jogkört a közvetlen felügyeletet gyakorló szerv vezetője gyakorolhatta.³⁹

A jogszabály 112. §-a tételesen meghatározta, hogy a dolgozó mikor követ el fegyelmi vétséget, mely esetek az alábbiak voltak:

- a munkájával összefüggő vagy egyéb súlyos bűncselekmény elkövetése;
- olyan magatartást tanúsítása, amelyből kitűnt, hogy az szemben áll a népi demokrácia állami és társadalmi rendjével;
- a munkafegyelem, a tervfegyelem vagy a Szocialista munkaerkölcs⁴⁰ szabályainak megsértése;
- botránys vagy erkölcstelen életmódot folytatása, vagy egyébként olyan magatartás tanúsítása, amely munkakörének ellátására méltatlanná tette.

Az 1951. évi Mt. tehát kizárólagosan a kötelezettségzegés oldaláról határozta meg a fegyelmi vétségeket, vagyis nem tartalmazott iránymutatást a kötelezettségzeg társadalmi oldalára (társadalmi veszélyességére) vonatkozóan, és nem szólt a fegyelmi vétséget megalósító magatartás alanyi oldaláról (vétkességéről és beszámíthatóságáról) sem.⁴¹

A jogszabály rögzítette, hogy „[a] fegyelmi büntetés kiszabásánál elsősorban azt

37 FARKAS József: *Munkajogunk fejlődése a felszabadulástól a Munka Törvénykönyvéig*. Budapest, Jogi és Államigazgatási Könyv-és Folyóiratkiadó, 1952. (86. o.)

38 Jelen tanulmányban alapvetően az 1951. évi Mt. közlönyállapot szerinti szövege kerül elemzésre, a lábjegyzetben utalok a fontosabb módosításokra.

39 1951. évi Mt. 111. § (1)-(2) bekezdések

40 A szocialista munkaerkölcs általánosságban megkövetelte a dolgozók „elvtársias együttműködését és kölcsönös szocialista segítséget.” Így például, bár nem volt olyan konkrét jogszabály, amely elrendelte volna, hogy a dolgozó köteles a „dolgozótársait” a munkamódszerére megtanítani vagy újításokat kitalálni, ugyanakkor fegyelmi vétséget követhetett el a dolgozó, ha a munkamódszerét vagy újításait szándékosan titokban tartotta. [MIKOS Ferenc – NAGY László – WELTNER Andor (szerk.): *A munka törvénykönyve és végrehajtási szabályai*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1955. (582. o.)]

41 RÁCZ Réka 2020. (43. o.) Ugyanakkor 1965-ben a fegyelmi vétségre vonatkozó meghatározás az alábbiak szerint módosult: (módosított) 1951. évi Mt. 110. § (1) *Fegyelmi vétséget követ el az a dolgozó, aki a munkaviszonyával kapcsolatos kötelezettségét vétkesen megszegi, ideértve azt az esetet is, amikor munkaviszonyához nem méltó magatartást tanúsít.*

kell szem előtt tartani, hogy a büntetésnek nevelő hatása⁴² legyen”,⁴³ valamint a 113. § (2) bekezdés a fegyelmi büntetéseket tételesen meghatározta, melyek az alábbiak voltak: szóbeli feddés; írásbeli megrovás; pénzbüntetés⁴⁴; kedvezmények megvonása; áthelyezés alacsonyabb munkakörbe;⁴⁵ valamint az azonnali hatályú elbocsátás.

A fegyelmi eljárásról az 1951. évi Mt. csupán annyi rendelkezést tartalmazott, hogy amennyiben a tényállás felderítése céljából behatóbb vizsgálatra volt szükség, úgy a vállalat igazgatója a dolgozók köréből kirendelt vizsgálóbiztos vagy vizsgáló bizottság közreműködését vehette igénybe. A fegyelmi büntetés kiszabása előtt a dolgozót meg kellett hallgatni és módot kellett neki adni arra, hogy védekezését előterjessze. A fegyelmi határozatot és annak indokolását a dolgozóval írásban közölni kellett,⁴⁶ továbbá azt a vállalat dolgozói előtt is ismertetni kellett.⁴⁷ A fegyelmi határozat ellen ugyan lehetőség volt a fellebbezésre,⁴⁸ azonban a jogorvoslati eljárás nem tartalmazott garanciális jellegű szabályokat.⁴⁹ Az 1951. évi Mt. végrehajtási rendelete szerint ugyanis a dolgozó nem fordulhatott bírósághoz, hanem csupán arra volt lehetősége, hogy az egyeztető bizottsághoz forduljon. Ha az egyeztető bizottság a fellebbezést alaptalannak találta, azt elutasíthatta. Amennyiben az egyeztető bizottság a fellebbezést alaposnak találta, csak arra volt lehetősége, hogy a vállalatvezetőnek javaslatot tegyen, arra azonban nem volt jogosultsága, hogy azt megváltoztassa. Abban az esetben, ha a vállalatvezető nem értett egyet az egyeztető bizottságnak a határozat megváltoztatására vonatkozó javaslatával, úgy az egyeztető bizottság a fegyelmi határozat megváltoztatását az illetékes szakszervezetnél kezdeményezhette. A szakszervezet javaslatára a vállalat felett közvetlen felügyeletet gyakorló szerv vezetője volt jogosult a határozat megváltoztatására.⁵⁰

42 A munkavállaló nevelése a szocialista munkajogban kiemelt jelentőséggel rendelkezett. Weltner Andor szerint „[a] szocialista jogtudományban uralkodó felfogás szerint a felelősség és a felelősségi szankció elsődleges célja [...] a megelőzést szolgáló nevelés.” [WELTNER Andor: *A munkafegyelmelem*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1966. (59. o.)]

43 1951. évi Mt. 113. § (1) bekezdés

44 Ugyanakkor 1953-tól a (módosított) 1951. évi Mt. ezen büntetést már nem tette lehetővé.

45 Az alacsonyabb munkakörbe helyezés fegyelmi büntetés kapcsán az 1951. évi Mt. eredeti szövege nem tartalmazott garanciális szabályt. Ennek hiánya orvoslásra került 1953-ban, amikor a 113. § kiegészítésre került három bekezdéssel, az alábbiak szerint: (módosított) 1951. évi Mt. 113. § (3) *Az alacsonyabb, munkakört úgy kell kijelölni, hogy a dolgozó új munkakörében is hasznosíthassa tapasztalatait és szakképzettségét.*

(4) *Fegyelmi határozattal alacsonyabb munkakörbe csak egy hónaptól egy évig terjedő időre lehet a dolgozót áthelyezni; az áthelyezés időtartamáról a fegyelmi határozatban intézkedni kell.*

(5) *A fegyelmi határozatban megjelölt időtartam eltelte után a dolgozót az áthelyező szerv köteles korábbi munkakörébe visszahelyezni.*

46 1951. évi Mt. 115. § - 117. §

47 1951. évi Mt. 119. §

48 1951. évi Mt. 118. §

49 Rácz Réka 2020. (46. o.)

50 34/1950. (I. 27.) MT rendelet 25. – 29. §. Ezt a szabályozást az 1953. évi 25. törvényerejű

2. Az 1967. évi Mt. szabályozása

1968. január 1-jén lépett hatályba az 1967. évi Mt.,⁵¹ melynek a megalkotását „a gazdasági irányítás reformja tette szükségessé.” Az 1967. évi Mt. indokolása utal arra, hogy az 1951. évi Mt. „még a centralizált, utasításon alapuló gazdálkodási rendszerre épült, és bár szabályai egy részét az időközben végrehajtott módosítások korszerűsítették, ezen az alapvető vonásán nem változtattak. Emellett az 1951 óta végrehajtott módosítások mind a törvénykönyvet, mind a végrehajtási rendeletet áttekinthetetlené és egyes részeiben ellentmondásossá is tették.”⁵²

A fegyelmi felelősség jogintézménye a törvény IV. Részében került szabályozásra, melynek keretében a jogszabály meghatározta a fegyelmi büntetések körét és a fegyelmi eljárást. A fegyelmi vétség fogalma azonban már – ellentétben az 1951. évi Mt. közlönyállapot szerinti szövegével – akként kerül meghatározásra, hogy a fegyelmi vétségnek minősül a munkaviszonnyal kapcsolatos kötelezettség vétkes megszegése,⁵³ vagyis a törvényben mellőzésre került a fegyelmi vétséget megvalósít tényállások kodifikálása.⁵⁴ A törvény indokolása ezt azzal magyarázza, hogy „[a] kötelezettségszegések sokféleségére, illetőleg a különböző súlyára tekintettel a fegyelmi vétségek tényállászerű felsorolása vagy a súlyos kötelezettségszegések körének pontos meghatározása lehetetlen.” Az indokolás kiemeli továbbá, hogy „[a]z egyes kötelezettségszegések különböző jellegű munkakörülmények között más súllyal jelentkeznek. Így pl. félórás igazolatlan késésnek más a jelentősége közlekedési vállalatnál, ahol ez menetrendszerű járművek késésével járhat, más a jelentősége ugyanennek a gépeken dolgozóknál, akiknél a váltótárs túlórázását vagy a gép állását jelentheti stb.”⁵⁵

Az 1967. évi Mt. 55. § (1) bekezdése határozta meg a fegyelmi büntetések körét, melyek az alábbiak voltak: megrovás; szigorú megrovás; meghatározott kedvezmények és juttatások csökkentése, illetőleg megvonása;⁵⁶ a személyi alapbér csökkentése; áthelyezés; illetve elbocsátás. A törvény tehát a korábbi fegyelmi büntetési nemeket továbbra is fenntartotta, azonban kiegészítette azt a személyi alapbér-csökkentés büntetéssel. E büntetésre azonban csak a dolgozó munkakörére előírt bértétel keretében – ha a dolgozó munkakörére több bértétel vonatkozott, azok keretében – kerülhetett

rendelet változtatta meg akként, hogy a vállalati egyeztető bizottság ténylegesen fellebbezési fórummá vált, illetve a két legsúlyosabb fegyelmi büntetés, vagyis az alacsonyabb munkakörbe helyezés és az azonnali hatályú elbocsátás fegyelmi büntetés esetén a munkavállaló keresettel fordulhatott a járásbírósághoz. [RÁCZ RÉKA 2020. (46-47. o.)]

51 Jelen tanulmányban az 1967. évi Mt. közlönyállapot szerinti szövege kerül elemzésre.

52 A Munka Törvénykönyvéről szóló 1967. évi II. törvény indokolása I. Rész

53 1967. évi Mt. 55. § (1) bekezdés

54 RÁCZ RÉKA 2020. (49. o.)

55 A Munka Törvénykönyvéről szóló 1967. évi II. törvény indokolása, 55-56. §-okhoz fűzött indokolás, 2. pont.

56 34/1967. (X. 8.) Korm. rendelet 87. § (1) bekezdése

sor.⁵⁷ A jogszabály továbbá lehetőséget adott arra, hogy meghatározott kedvezmények, juttatások csökkentése és megvonása, a személyi alaphér csökkentése és az áthelyezés fegyelmi büntetések együttesen is kiszabhatóak legyenek, illetve az elbocsátás mellett lehetőség volt a kedvezmények, juttatások csökkentésének illetve megvonásának alkalmazására is.⁵⁸

Az 1967. évi Mt. 55. § (4) bekezdése – szintén eltérően az 1951. évi Mt.-től – különbséget tett enyhe és súlyos fegyelmi büntetés között, az alábbiak szerint: „[a] súlyos fegyelmi büntetéssel sújtott dolgozó a büntetés jellegétől függően egy-három évig annak hatálya alatt áll. A vállalat ez alól őt jó munkája alapján korábban mentesítheti.” A fegyelmi büntetés hatálya alatt állás azzal a következménnyel járt, hogy a büntetés hatályának időtartama alatt a dolgozó, amennyiben másik munkáltatónál kívánt elhelyezkedni, akkor a dolgozónak a fegyelmi büntetésről be kellett számolnia, a munkáltató kötelezettsége pedig az volt, hogy a fegyelmi büntetés tényét hozza az új munkáltató tudomására.⁵⁹ További „újdonság” volt az 1967. évi Mt.-ben a büntetés végrehajtásának a felfüggesztése. A törvény alapján a megrovás és a szigorú megrovás kivételével a fegyelmi büntetés végrehajtását legfeljebb egy évre fel lehetett függeszteni, ha attól kellő nevelő hatás volt várható.⁶⁰

Az 1967. évi Mt., illetve a 34/1967. (X. 8.) Korm. rendelet részletesen szabályozták a fegyelmi eljárást is. Fegyelmi büntetést a vállalat fegyelmi eljárás alapján, indokolt írásbeli határozattal szabhatott ki.⁶¹ Az eljárás során biztosítani kellett, hogy a dolgozó védekezését előterjeszthesse, továbbá fel kellett deríteni a dolgozó javára és terhére szolgáló körülményeket. A fegyelmi jogkör gyakorlójának a dolgozót személyesen meg kellett hallgatnia.⁶² A fegyelmi eljárás alá vont dolgozót legfeljebb egy hónapra állásából fel lehetett függeszteni, ha jelenléte a tényállás tisztázását gátolná, vagy a kötelezettség-szegés súlyára és jellegére tekintettel a munkafegyelem fenntartása a munkahelytől való távol tartását indokolta. Elbocsátás büntetéssel – a határozat jogerőre emelkedéséig – a felfüggesztés együtt járt.⁶³ A felfüggesztés idejére a dolgozót átlagkeresete illette meg.⁶⁴

57 A Munka Törvénykönyvéről szóló 1967. évi II. törvény indokolása, az 55-56. §-okhoz fűzött indokolás, 4. pont

58 1967. évi Mt. 55. § (2) bekezdés

59 Rácz Réka 2020. (52. o.)

60 1967. évi Mt. 55. § (3) bekezdés

61 Ugyanakkor az 1967. évi Mt. 56. § (2) bekezdése szerint a megrovás, szigorú megrovás, továbbá – a Minisztertanács által megállapított mértékig – a meghatározott kedvezmények és juttatások csökkentése, illetőleg megvonása, valamint a személyi alaphér csökkentése büntetések, a kötelezettség-szegés csekély voltára vagy az eset más körülményeire tekintettel indokolt írásbeli határozatban fegyelmi eljárás mellőzésével is kiszabhatók voltak, ha a tényállás egyébként tisztázott volt.

62 1967. évi Mt. 56. § (1) bekezdés

63 34/1967. (X. 8.) Korm. rendelet 91. § (1) bekezdés

64 34/1967. (X. 8.) Korm. rendelet 92. § (1) bekezdés

Az 1967. évi Mt. indokolása továbbá a fegyelmi büntetés kiszabása kapcsán kiemeli, hogy ahhoz, hogy a kiszabott büntetés a kellő nevelő hatást elérje, szükséges, hogy a büntetés mértékének meghatározása előtt a fegyelmi jogkör gyakorlója az adott ügy összes lényeges körülményeit mérlegelje. A mérlegelés során mindenekelőtt értékelni kellett az adott kötelezettségzegésnek a vállalatnál jelentkező súlyát, a dolgozó korábbi magatartását, esetlegesen a dolgozó személyi és családi körülményeit.⁶⁵ Az 1967. évi Mt. szerint továbbá nem lehetett fegyelmi eljárást indítani, vagy annak mellőzésével büntetést kiszabni, ha a kötelezettségzegés felfedezése óta három hónap, illetőleg elkövetése óta egy év már eltelt.⁶⁶

V. Összegzés

Összefoglalásként megállapítható, hogy a XIX. században hatályban lévő jogszabályok főszabályként a jogviszony azonnali hatályú megszüntetését alkalmazták szankcióként. Egyes jogszabályok ugyan tartalmaztak egyéb hátrányos jogkövetkezményeket is, azonban garanciális szabályokról nem rendelkeztek. A XX. század első felére jellemző szabályozást kettősség jellemezte, mivel egyszerre voltak hatályban olyan jogszabályok, melyek részletesen szabályozták a fegyelmi felelősség jogintézményét néhány garanciális szabályozást is megállapítva, ugyanakkor néhány „feudális” jellegű büntetést is lehetővé tevő jogszabály is alkalmazandó volt.

A II. világháborút követő korszakban a gazdasági viszonyok megváltozásával, a piacgazdaság visszaszorulásával, illetve a tervgazdálkodás körülményeinek kialakulásával párhuzamosan a fegyelmi jog is átalakult, és bizonyos fokig „büntetőjogiassá” vált. A differenciált fegyelmi büntetési skála kialakítására irányuló törekvések bonyolult, büntetőjogias színezetű megoldásokat is kifejlesztettek, így például a fegyelmi büntetés „hatályát”, az ez alól való „mentesítést”, a fegyelmi büntetés végrehajtásának „próbaidőre” való felfüggesztését, illetve a munkaviszony megszűnése után a fegyelmi büntetésnek az új munkáltatónál való kötelező végrehajtását. A büntetőjogias vonások között említendő továbbá a munkakönyvi bejegyzésnek az a szabályozása is, amelyből az új munkáltató megállapíthatta, hogy a korábbi munkahelyről „kilépett” bejegyzéssel távozott dolgozó fegyelmi úton került el.⁶⁷

Tárgyszavak: fegyelmi felelősség, hátrányos jogkövetkezmény, fegyelmi büntetés

65 A Munka Törvénykönyvéről szóló 1967. évi II. törvény indokolása, az 55-56. §-okhoz fűzött indokolás, 7. pont.

66 1967. évi Mt. 56. § (3) bekezdés

67 RADNAY József (szerk.) 2011. (A Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény 109. §-ához fűzött kommentár.)

Irodalomjegyzék:

Jogszabályok, jogszabályi indokolások, bírósági döntések

1872. évi VIII. törvénycikk az ipartörvény
1876. évi XIII. törvénycikk a cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és a napszámosokról
1884. évi XVII. törvénycikk ipartörvény
1898. évi II. törvénycikk a munkaadók és mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozásáról
1900. évi XXVIII. törvénycikk az erdő-munkásokról
1907. évi XLV. törvénycikk a gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozásáról
1914. évi XVII. törvénycikk a vasúti szolgálati rendtartásról
1922. évi XII. törvénycikk az 1884. évi XVII. törvénycikkbe iktatott ipartörvény módosításáról
1934. évi XIX. törvénycikk a magyar tengeri kereskedelmi hajók személyzetének szolgálati rendtartásáról
1951. évi 7. törvényerejű rendelet A Munka Törvénykönyve
1967. évi II. törvény a Munka Törvénykönyvéről
2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről
- 34/1950. (I. 27.) MT rendelet a közületi vállalatok fegyelmi szabályzatáról
- 34/1967. (X. 8.) Korm. rendelet a Munka Törvénykönyvéről szóló 1967. évi II. törvény végrehajtásáról
- A Munka Törvénykönyvéről szóló 1967. évi II. törvény indokolása
- BH 1999.7.332.
- EH 2016.12.M27.
- Mfv.10354/2017/5.

Szakirodalom

- FARKAS József: *Munkajogunk fejlődése a felszabadulástól a Munka Törvénykönyvéig.* Budapest, Jogi és Államigazgatási Könyv-és Folyóiratkiadó, 1952.
- KÁRTYÁS Gábor: *Fegyelmezési lehetőségek az új Mt. alapján.* Wolters Kluwer, Jogászvilág. 2014. január 20. Elérhető: <https://jogaszvilag.hu/cegvilag/fegyelmezesi-lehetosegek-az-uj-mt-alapjan/> (2023. 01. 22.)
- KERTÉSZ István: *A fegyelmi felelősség alapkérdései a munkajogban.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964.
- MIKOS Ferenc – NAGY László – WELTNER Andor (szerk.): *A munka törvénykönyve és végrehajtási szabályai.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1955.

- PETROVICS Zoltán: *A biztonság árnyékában. A munkajogviszony megszüntetésével szembeni védelem alapkérdései. Doktori Értekezés.* Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2016.
- RÁCZ Réka: *A munkajogi fegyelmi felelősség kérdései – kodifikációs válaszokkal. Doktori Értekezés.* Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2020.
- RADNAY József (szerk.): *A Magyar Munkajog. Kommentár a Gyakorlat számára I., 3. kiadás, A 46. pótlás (Elektronikus Kiadvány).* Budapest, HVG-ORAC, 2011.
- ROMÁN László: *A munkajog alapintézményei I. – második, javított és bővített kiadás.* Pécs, University Press, 1998.
- VINCENZI Gusztáv: *A munka magánjogi szabályai.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1942.
- WELTNER Andor: *A munkafegyelem.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1966.
- WELTNER Andor: *Munkajogunk fejlődésének egyes vonásai a felszabadulás után. Jogtudományi Közlöny, 1960, 15.évf. 4.sz.*

A VALLÁSI KÖZÖSSÉGEK SPECIÁLIS ADÓJOGI ÉS SZÁMVITELI STÁTUSZA

I. Bevezetés

A tanulmány célja bemutatni a vallási közösségek² speciális adójogi státuszát és ezzel összefüggésben a rájuk vonatkozó beszámolókészítési és könyvvezetési kötelezettséget.

A vallási közösségek alapvetően nem haszonszerzésre törekednek,³ bevételeik egy része⁴ adományokból, egyházi szolgáltatásokért fizetett díjakból⁵ és legfőképp – egyházi státusztól függően – költségvetési forrásból állnak, emellett az állam a közfeladatok ellátása érdekében a vallási közösségekkel egyes részterületekre vonatkozó egyedi megállapodásokat köthet, a bejegyzett egyházakkal pedig átfogó jellegű – törvényben kihirdetett – együttműködési megállapodásokat köt.

Az irányadó jogszabályok között az Eht. a vallási közösségek alapvető fogalmát és egyes hitéleti célú tevékenységéhez kapcsolódó bevételeinek körét és a részükre nyújtott állami források általános szabályait rögzíti, az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló 1997. évi CXXIV. törvény (a továbbiakban: Eftv.) pedig szabályozza a gazdálkodás szabályainak további részletkérdéseit, az egyház-finanszírozás kérdéseit, míg a támogatás összegét az éves költségvetési törvény tartalmazza,⁶ illetőleg egyes adójogi, anyagi jogszabályok határozzák meg az egyházi jogi személyek adójogi státuszát.

A vallási közösségek elszámoltathatóságának feltétele a gazdálkodásuk szabályszerűsége és átláthatósága. Ennek törvényi kereteit a számvitel általános előírásai határozzák meg, mind-

-
- 1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Dr. Ercsey Zsombor, docens, Közjogi Intézet, Pénzügyi Jogi Tanszék tanszékvezető, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
 - 2 A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény (a továbbiakban: Eht.) 7. § (2) bekezdés a)-d) pontjai szerint vallási egyesület, nyilvántartásba vett egyház, bejegyzett egyház, bevett egyház.
 - 3 Lehetőségük van azonban azt kiegészíteni. KÖBEL Szilvia (szerk.) *Az állami és a felekezeti egyházjog alapjai*. Budapest, Patrocinium Kft., 2022., i.m. 191. p.
 - 4 KÖBEL Szilvia i.m. 189.p.
 - 5 KÖBEL Szilvia i.m. 192. p.
 - 6 Magyarország 2023. évi központi költségvetéséről szóló 2022. évi XXV. törvény szerint pl. fakultatív hittanoktatásra 4393,2 millió forintot, hit-és erkölcsstanoktatásra, tankönyvtámogatásra 16 789,6 millió forintot szán a kormány.

eközben azonban az egyházi jogi személynek speciális szabályok szerint is kell működnie.⁷

A vallási egyesület és az egyházi jogi személy⁸ a nem hitéleti célra nyújtott támogatásból származó bevételét és annak felhasználását a számvitelről szóló törvény és a könyvvizetéshez kapcsolódó egyéb jogszabályok szerint tartja nyilván, hitéleti célú bevételeit⁹ és azok felhasználását állami szerv nem ellenőrizheti, míg nem hitéleti célra nyújtott támogatás felhasználásának törvényességi szempontok szerinti ellenőrzését az Állami Számvevőszék végzi. A belső ellenőrzést a Magyar Államkincstár, valamint az egyház mint fenntartó végzik.¹⁰ A pénzügyi beszámolók nyilvánosságra hozatala viszont az egyházi döntéshozó saját belső szabályozásán múlik.¹¹

II. Alapvető fogalmak

II.1. A vallási közösségek

A vallási közösségek támogatásához alapvetően az állam is hozzájárul. Az Alaptörvény VII. cikke szerint a világnézetileg semleges állam együttműködően¹² viszonyul a vallási közösségekhez. Az együttműködés keretén belül¹³ pedig annak feltételeit és a bevett egyházakra¹⁴

7 PÉTERI Gábor – SZILÁGYI Bernadett: Egyházak a köznevelési költségvetésben. *Educatio*, 2022/3. i.m. 474.p. <https://akjournals.com/downloadpdf/journals/2063/31/3/article-p461.pdf> letöltve: 2023.01.03.

8 Az Eht. 10. § szerint a bevett egyház, a bejegyzett egyház és a nyilvántartásba vett egyház, továbbá azok belső egyházi jogi személye.

9 Eht. 19/C. § (2) bekezdés második mondata szerint különösen a személyi jövedelemadó meghatározott részének a vallási egyesület, a bevett egyház, a bejegyzett egyház, illetve a nyilvántartásba vett egyház számára történő felajánlása, a 9/F. § (2) bekezdése, illetve a 9/G. § (5) bekezdése szerinti esetekben (megj. szja felajánlás) annak költségvetési kiegészítése, az ennek helyébe lépő juttatás, valamint az ingatlanjáradék és annak kiegészítése.

10 PÉTERI -SZILÁGYI i.m. 475.p.

11 PÉTERI -SZILÁGYI i.m. 476.p.

12 Alaptörvény VII. cikk (4) bekezdés.

13 Mely együttműködést az Eht. 9. §-a megerősíti.

14 Összesen 27 db bevett egyház található meg az Eht. mellékletében. Az irányadó bírósági gyakorlat kiforrott, a Kúria Kfv.IV.35.537/2020/3. számú ítéletében elvi élel mondta ki, hogy a bevett egyháznak az Országgyűlés által elismert egyház minősül. A Kfv.IV.35.077/2021/5. számú ítélet elvi tartalma szerint is a költségvetési törvényben rögzített működési támogatásra való jogosultság szempontjából bevett egyháznak, illetve egyházi jogi személynek csak az Ehtv. 16. és 17. §-i szerint nyilvántartásba vett szervezetek minősülnek. Ezt az elvi tétele később megerősítette többek között a Kfv.IV.35.130/2021/4. számú ítélet is. A Kfv. IV.35.060/2021/5. számú ítéletben az alapvető kérdés elsősorban az volt, a felperes egyházi jogi személynek minősül-e, illetve a kiegészítő egyházi támogatás igénylése szempontjából bevett egyház-e. Felperes az alperes döntése szerint ugyanis egyesület volt. A Kúria döntése értelmében azonban mivel a felperes nem szerepelt az egyházi jogállás elismeréséhez szolgáló nyilvántartásban, nem volt az Eht. mellékletében sem feltüntetve, a költségvetési törvény

vonatkozó részletes szabályokat sarkalatos törvény határozza meg.¹⁵ Az elkülönülés¹⁶ azonban nem jelenti azt, hogy a semleges állam ne venné figyelembe a vallási közösségek sajátosságait, amikor a rá vonatkozó szabályokat megalkotja, végsősoron pedig az általa adott támogatásával elősegíti az alkotmányos alapjogok megvalósítását¹⁷. A bevett egyházaknak a közösségi célok elérését szolgáló feladatokban való részvételükre tekintettel az állam sajátos – közjogias – jogosultságot biztosít.¹⁸

II. 2. *A vallási tevékenység*¹⁹

Az Eht. 23/A. § (2) bekezdése biztosítja, hogy az egyházi jogi személy céljai megvalósítása érdekében gazdasági-vállalkozási tevékenységnek nem minősülő tevékenységet, valamint elsődlegesen végzett tevékenysége mellett gazdasági-vállalkozási tevékenységet – a 20. § (5) bekezdésében meghatározott kereteken túl is – jogosult legyen

szerint a felperes a jogosultsági időszakban nem minősült bevett egyháznak. Megállapította a Kúria azt is, hogy a jogalkotói mulasztás pótlására a jogalkalmazónak nincs lehetősége.

15 Alaptörvény VII. cikk (5) bekezdés.

16 LENGYEL Nóra Zsuzsanna: *Az egyházak és az egyházi intézmények finanszírozása Magyarországon. Új Magyar Közigazgatás 2016. októberi különszám*, i.m. 26. p. https://kozszov.org.hu/dokumentumok/UMK_2016/kulonszam/04_egyhazi_intezmenyek.pdf letöltve 2023.01.03.

17 FEDOR Tibor: *Egyház-finanszírozás Magyarországon* MTA Társadalomkutató Központ: Felekezetek, Egyházpolitika, Identitás 2. kötet. i.m. 411.p. *Egyhaztort bel .pdf* (mtatk.hu) letöltve 2023.01.03.

18 KÖBEL i.m. 187. p.

19 Az Eht. 7/A. § (2) bekezdése szerint a vallási közösség olyan világnézethez kapcsolódó tevékenységet folytat, amely természetfelettire irányul, rendszerbe foglalt hitelvekkkel rendelkezik, tanai a valóság egészére vonatkoznak, valamint sajátos magatartáskövetelményekkel az emberi személyiség egészét átfogja. A Kúria Kfv.III.37.638/2022/6. számú temetkezési szolgáltatási ügyben indult közigazgatási jogvitában született ítélete szerint a vallási egyesületként működő felperes – aki saját tulajdonú ingatlanában kápolna és istentiszteleti helyiségében kegyeleti emlékhelyet alakít ki egyházi búcsúztatások szervezése, ünnepélyes urna kiadás, polgári búcsúztatások szervezése céljából, ahol a felperes által elbúcsúztatott személyek nevei emléktáblán lesznek elhelyezve – tulajdonában álló helyiség nem tekintendő temetkezési emlékhelynek, az urnaelhelyezés mint temetkezési tevékenység engedélyével sem rendelkezik, így a tevékenység eltiltása, az urnatemető felszámolására kötelezés jogszerű volt.

folytatni.^{20 21} A kivett tevékenységgel az adófizetési kötelezettségek alóli mentesség is együtt jár, elkülönítetten köteles azonban nyilvántartani gazdasági-vállalkozási tevékenységének bevételeit, költségeit és ráfordításait, továbbá a kapott adományt és annak felhasználását.²²

III. A bevételi források

A vallási közösségek részére nyújtandó támogatás formáinak besorolására több szemlélet is uralkodik. Az egyik szerint támogatást lehet közvetlenül (pénzben vagy egyéb materiális módon) vagy közvetetten (jogrendszerbe építetten) nyújtani, illetőleg léteznek egyéb formák részére nyújtott támogatások (egyházi jogi személy által létrehozott támogatott szervezet részére nyújtott támogatások).²³ Más megközelítés szerint a vallási közösségek bevételi struktúrája egyrészt a saját bevételekből, államháztartásból származó forrásokból (közvetlen és közvetett – ide sorolva az ingatlanhoz való hozzásegítést is – támogatások) és az Európai Unió forrásokból vagy nemzetközi megállapodás alapján finanszírozott programokból kapott egyedi támogatásokból állnak.²⁴

20 Nem minősül azonban gazdasági-vállalkozási tevékenységnek a (3) bekezdés a)-f) pontjai szerint a hitéleti és a 9. § (1) bekezdésében foglalt tevékenységet szolgáló intézmény működtetése; a hitülethez szükséges kiadvány, kegytárgy előállítása, értékesítése; a kizárólag hitéleti tevékenységet szolgáló immateriális jószág, tárgyi eszköz és készlet értékesítése, ideértve a liturgikus öltözet megtérítését is; a hitéleti tevékenységhez kapcsolódó kiegészítő szolgáltatásnyújtás, az ilyen tevékenységet szolgáló eszköz nem nyereségszerzésre irányuló hasznosítása; az egyházi személyek öngondoskodása céljára létrehozott nyugdíjintézet vagy nyugdíjalap működtetése, és az egyházi jogi személy nevének, rövidített nevének, köznyelvben meghonosodott elnevezésének, címerének, illetve logójának más által történő használatához adott hozzájárulás.

21 A bevett egyházak és a belső egyházi jogi személyeik vonatkozásában az Eht. 23/A. § (5) bekezdésének a)-g) pontjaiban további kivételek között szerepel a sportintézmény működtetése, valamint a környezetvédelmi tevékenység folytatása; az üdülő hasznosítása egyházi személy részére történő szolgáltatásnyújtás keretében; az egyházi célra használt ingatlan részleges hasznosítása; a temető fenntartása; a környezetvédelmi tevékenységet vagy a 9. § (1) bekezdésében foglalt tevékenységet szolgáló immateriális jószág, tárgyi eszköz és készlet értékesítése; a környezetvédelmi tevékenységhez és a 9. § (1) bekezdésében foglalt tevékenységet ellátó tevékenységhez kapcsolódó kiegészítő szolgáltatásnyújtás, az ilyen tevékenységet szolgáló eszköz nem nyereségszerzési célú hasznosítása, és az államtól vagy a helyi önkormányzattól átvállalt közfeladat ellátása során létrehozott termék, jegyzet, tankönyv, kiadvány, tanulmány előállítása és értékesítése.

22 Eftv. 2. §

23 KÖBEL i.m. 193-194. p. és 213. p.

24 SZILÁGYI Bernadett: *Az egyházak finanszírozásának kérdései* Egyház-finanszírozás Magyarországon a rendszerváltástól napjainkig (unideb.hu) i.m. 106. p. letöltve 2023.01.03.

IV. A speciális adójogi státusz

Az állam adókedvezményekben vagy mentességekben nyújt támogatást a vallási közösségek részére,²⁵ melyet egyes ágazati szabályok rendeznek.²⁶

IV.1. Az ösztönzők

A közvetlen állami támogatások²⁷ (más szemlélet szerint közvetett támogatások)²⁸ között találhatunk ún. ösztönzőket.²⁹ A jogalkotó az ún. adóirányításos rendszerben az állampolgárok kezébe adja a döntést, hogy az adójuk egy bizonyos részéről minden adóévben május 20-áig (jogvesztő határidő) rendelkezhessenek,³⁰ ezáltal az általa támogatandó szervezetek számára további bevételi forrást nyújt. Az Szja tv. értelmében amennyiben az adózónak van összevont adóalapba tartozó jövedelme, jogosulttá válik rendelkezni adója egy százalékáról, azaz arról nemcsak magánszemély rendelkezhet, hanem bárki, aki összevont adóalapba tartozó jövedelme van. A személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról szóló 1996. évi CXXVI. törvény (a továbbiakban: Szftv.)³¹ szerint a jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség jogosult a rendelkező nyilatkozatot tevő magánszemélyek által befizetett személyi jövedelemadó egy százalékára, amely a jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség belső szabályában meghatározott módon használható fel.³²

25 Az Eht. 9/D. § (5) bekezdése adja meg a nyilvántartásba vett egyháznak (tehát a vallási egyesületnek nem), hogy a megállapodás alapján külön törvény szerinti adó-, illetve azzal egy tekintet alá eső más kedvezményben részesülhet, további kedvezmény a bevett egyház részesül, mivel számára ez a lehetőség már kötelező és nem diszkrecionális jogkör.

26 Az egyházak adójogi státuszának vizsgálatakor vissza kell nyúlni a Vatikáni megállapodáshoz, valamint a többi egyház és a kormány között létrejött megállapodásokhoz, ugyanis azok korlátolt állítanak a jogalkotó elé az adójogszabályok módosításait illetően. SZILÁGYI i.m. 212-213.p.

27 PÉTERI – SZILÁGYI i.m. 469. p.

28 KÖBEL i.m. 205. p.

29 LENGYEL i.m. 33. p.

30 a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény (a továbbiakban: Szja tv.) 45. §

31 Eftv. 4. §

32 Az adóirányításos rendszer legjelentősebb módosítására a vatikáni megállapodás és az egyház-finanszírozási törvény nyomán került sor. A Vatikáni megállapodás 4. cikke rögzítette, hogy a magyar állam törvényileg lehetőséget biztosít arra, hogy a magánszemélyek 1998. január 1-jétől progresszív személyi jövedelemadójuk egy százalékáról az általuk megjelölt egyház vagy egy külön állami alap javára rendelkezzenek. Ezt az Eftv. 4. § (1) bekezdése biztosította. Így vált a rendszer 1+1 százalékot biztosító támogatási formává. Az átmeneti szabályok biztosítására bizonyos mértékig az egy százalékot kiegészítették. Ezt a formát azonban az Eftv. 4. § (2) bekezdése továbbra is biztosítja. SZILÁGYI i.m. 175-179. p.

A bejegyzett és a bevett egyház további kiegészítő támogatásra³³ jogosult, a 2023. évi költségvetési törvényben ez az összeg 22 250 millió forint.

IV.2. *A társasági adó rendszere*

A Tao tv.-ben meghatározott szabályok eltérnek a társaságokra vonatkozó szabályoktól, melynek oka az, hogy a vallási közösségek főleg nem vállalkozási tevékenységet végeznek, hanem hitéleti és közcélú tevékenységet. A vallási közösség a kedvezményekkel és a gazdálkodására vonatkozó speciális szabályokkal lényegében finanszírozni tudja működését.

A vallási egyesület, továbbá az egyházi jogi személy a társasági adó alanya.³⁴ A speciális szabályok akkor érvényesülnek, ha az egyházi jogi személy végzi az Eht-ben is felsorolt vállalkozási tevékenységet. A társasági adóbevallás helyett az adóévet követő év május 31-éig bevallást helyettesítő nyomtatványon tesznek nyilatkozatot³⁵ feltéve, hogy az adóévben vállalkozási tevékenységből származó bevételt nem érnek el, vagy e tevékenységéhez kapcsolódóan költséget, ráfordítást nem számolnak el, továbbá az adóév utolsó napján egyházi jogi személynek minősülő adózó vállalkozási tevékenységet nem folytat. Ha a vallási egyesület gazdasági tevékenységet folytat, úgy az általános szabályok vonatkoznak rá.³⁶ Ez azt jelenti, hogy az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény (a továbbiakban: Civil tv.) 2. § 7. pontja szerint az összes bevétele hatvan százalékát eléri vagy meghaladja a gazdasági-vállalkozási tevékenységből származó összes bevétele. További kedvezmény, hogy jövedelem, nyereség minimum adót számítaniuk nem kell,³⁷ illetőleg nem kell adóelőleget bevallaniuk és fizetniük.³⁸

A módosító tételek közül azokat kell teljes egészében számításba venni, amelyek kizárólag a vállalkozási tevékenységhez, illetve a bevétellel arányosan kell számításba venni azokat a tételeket, amelyek az alaptevékenységhez és a vállalkozási tevékenységhez egyaránt kapcsolódnak. A vallási egyesület adóalapja a meghatározott összegnek a kedvezményezett bevételi mérték közhasznú szervezet esetében az összes bevétele 15 százalékával előírt aránnyal számított része. A vallási egyesület esetében a vállalkozási tevékenység adózás előtti eredményét a Civil tv. rendelkezéseit figyelembe véve, a gazdasági-vállalkozási tevékenység adózás előtti eredményének megfelelően kell megállapítani, azzal, hogy nem minősül vállalkozási tevékenységnek a Civil tv. szerint gazdasági-vállalkozási tevékenységnek nem minősülő, alapcél szerinti (közhasznú) tevékenység. Az egyházi jogi személy az adóalap megállapításakor a vállalkozási

33 Eht. 9/F. § (2) bekezdés és 9/G. § (5) bekezdés.

34 Tao tv. 2. § (2) bekezdés g) pontja.

35 Tao tv. 5. § (8a) bekezdése.

36 Tao tv. 6. § (4) bekezdése.

37 Tao tv. 6. § (6) bekezdés b) pontja.

38 Tao tv. 26. § (11) bekezdése.

tevékenység adóévi adózás előtti nyereségének azzal a részével is csökkentheti a vállalkozási tevékenység adózás előtti eredményét, amelyet kulturális, nevelési, oktatási, felsőoktatási, szociális és egészségügyi, gyermek- és ifjúságvédelmi, sport, tudományos és műemlékvédelmi tevékenység, továbbá a hitéleti célú ingatlanfenntartás bevételt meghaladó költsége, ráfordítása fedezetére használ fel, továbbá az e célból lekötött tartalékba helyezett összeggel. E korrekcióval az egyházi jogi személy akár nullára is csökkentheti az adóalapját.

Az egyházi jogi személy vállalkozási tevékenysége adózás előtti eredményét az Eht. és az Eftv. rendelkezéseinek figyelembevételével, az adóalapot a közhasznú szervezetre vonatkozó rendelkezései megfelelő alkalmazásával állapítja meg. Az egyházi jogi személynek a levezett adóalapot elsődlegesnek tekintve, meg kell határoznia a vállalkozási tevékenység bevételeinek az összes bevételhez viszonyított arányát, és ha ez nem több 15 százaléknál, akkor nulla adóalapra kell adót számítani, ha több 15 százaléknál, akkor a 15 százalék feletti bevételnek a vállalkozási tevékenység bevételeihez viszonyított aránnyal szorzott elsődleges adóalap után keletkezik adókötelezettsége. Adómentesség illeti a vallási egyesületet, ha vállalkozási tevékenységből származó bevétele nem haladja meg a 10 millió forintot, de legfeljebb az összes bevétel 10 százalékát.³⁹

IV.3. Az általános forgalmi adó rendszere

A rendszeresen vagy tartósan ellenérték fejében nyújtott szolgáltatások körébe beletartozhatnak az egyházi jogi személy által biztosított hitéleti tevékenységgel kapcsolatos szolgáltatások, de egyéb vállalkozási tevékenység keretében nyújtott szolgáltatások is.⁴⁰ Az általános forgalmi adóról szóló 2007. évi CXXVII. törvény (a továbbiakban: Áfa tv.) 11. § (3) bekezdése a) pontja szerint a közcélú adomány nem minősül ellenérték fejében végzett termékértékesítésnek, így nem járul hozzá áfafizetési kötelezettség sem.

A vallási közösséget választása szerint alanyi adómentesség illeti, döntéséről számot kell adnia a számviteli politikájában. Tárgyi adómentes az Áfa tv. 85. § (1) bekezdés szerint az egyházi jogi személy a létesítő okiratában, vagy a nyilvántartásba vett egyház, a bejegyzett egyház és a bevett egyház a belső szabályában megjelölt tevékenysége tekintetében; a Civil tv. szerint közhasznú szervezetként nyilvántartásba vett civil szervezet az alapszabályban (alapító okiratban) megjelölt közhasznú tevékenysége tekintetében. Mindemellett az egyházi jogi személy (közhasznú tevékenységet végző egyesület) kérelmére adóvisszatérítési jog illeti meg⁴¹ a külföldi illetőségű adományozótól származó pénzből adomány esetében.

39 Tao tv. 20. §

40 KÖBEL i.m. 208-209.p.

41 Áfa tv. 257/A. §

IV.4. A helyi adók rendszere

A helyi adókról szóló 1990. évi C. törvény (a továbbiakban: Htv.) szerint⁴² a törvény hatálya nem terjed ki az egyházi jogi személyre. Az idegenforgalmi adókötelezettség alól akkor mentes,⁴³ ha az egyházi jogi személy tulajdonában lévő építményben, telken vendégéjszakát – kizárólag az egyházi jogi személy hitéleti tevékenységéhez kapcsolódó részvétel céljából – tölti el az egyházi személy. Az idegenforgalmi adó beszedésére azonban kötelezetté válhat, ha azt köteles beszélnie, mert a fenti mentességi szabály nem alkalmazható pl. nem hitéleti tevékenység céljából tölti el a vendégéjszakát. Amennyiben pedig annak beszédését elmulasztotta, akkor azt befizetni tartozik.

Adómentes valamennyi helyi adó alól a vallási egyesület is⁴⁴ abban az adóévben, amelyet megelőző adóévben folytatott tevékenységéből származó jövedelme (nyeresége) után sem belföldön, sem külföldön adófizetési kötelezettsége nem keletkezett. Az építmény- és telekadóban a mentesség azon épület, épületrész, telek után jár, amelyet az ingatlan-nyilvántartásban tulajdonosként vagy a magyar állam tulajdonában álló ingatlanon fennálló vagyoni értékű jog jogosítottjaként bejegyzett adóalany kizárólag a létesítő okiratában meghatározott alaptevékenysége, főtevékenysége kifejtésére használ. A feltételek megletéről az adóalany – az adóév ötödik hónapjának utolsó napjáig – írásban köteles nyilatkozni az adóhatóságnak. A nyilatkozat adóbevallásnak, adatbejelentésnek minősül. Mentés az állami tulajdont terhelő vagyoni értékű jog jogosítottjaként őt terhelő építményadó és telekadó alól a vallási egyesület.

IV.5. A személyi jövedelemadó rendszere

Az Szja tv. számos kedvezményt biztosít. Ha a kifizető vallási egyesület, egyházi jogi személy, mentes az adó alól az adóévben reprezentáció és a minimálbér 25 százalékának megfelelő egyedi értéket meg nem haladó üzleti ajándékok juttatása alapján meghatározott jövedelem azon része, amely a közhasznú, illetve cél szerinti tevékenysége érdekében felmerült, az adóévre vonatkozó beszámolóban kimutatott összes ráfordítás 10 százalékát, de legfeljebb az adóévre elszámolt éves összes bevétele 10 százalékát nem haladja meg.⁴⁵

Az Szja tv. 1. számú melléklete sorolja fel a vallási közösségeket érintő számos adómentes ebből következően köztehermentes jogcímekeket. Eszerint létezik szociális és más ellátások közül adómentes bevétel,⁴⁶ közcélú juttatások körében keletkezett

42 Htv. 3. § (5) bekezdés.

43 Htv. 31. § A 30. § (1) bekezdés a) pontja.

44 Htv. 3. § (2) bekezdés.

45 Szja tv. 70. §

46 1.2. pont szerint a bevett egyház belső szabálya szerint létrehozott és az egyházi jogi személy által működtetett nyugdíjalapból a bevett egyház idős, rokkant egyházi személy tagja vagy az említett tag özvegye számára folyósított nyugellátás vagy nyugdíj-kiegészítés és az 1.3 pont szerint az egyházi jogi személy által nyújtott szociális segély.

bevétel,⁴⁷ egyes tevékenységekhez kapcsolódó bevétel,⁴⁸ egyéb indokkal adómentes bevétel,⁴⁹ valamint nem pénzben kapott adómentes juttatások.⁵⁰

- 47 3.3 pont szerint az egyesületi formában működő vallási tevékenységet végző szervezet esetében – amennyiben a hitéleti tevékenysége mellett közfeladat vállalásával közhasznúnak minősül – a létesítő okiratában rögzített közhasznú céljával összhangban a közhasznú cél szerint címzett magánszemélynek nem pénzben adott juttatás, pénzben történő juttatás esetén legfeljebb a minimálbér 50 százalékát meg nem haladó összegben havonta adott támogatás lehet adómentes.
- 48 4.8. pont szerint az egyházi jogi személy által egyházi személynek vagy az egyházi jogi személy részére végzett tevékenység ellátásáért rendszeres havi díjazásban részesülő magánszemélynek, elkülönített nyilvántartás alapján juttatott olyan vagyoni érték (így különösen a perselypénz, az egyházfenntartói járulék vagy az adomány, ide nem értve az egyházi jogi személy számára közcélú adományként átadott pénzösszeget), amelyet egyházi szertartásért vagy egyházi szolgálatért magánszemély közvetlenül vagy közvetve nyújt, a központi költségvetésből jövedelempótlék vagy annak megfelelő jogcímen nyújtott támogatás; 4.13. pont szerint az egyházi jogi személy által a tanuló, hallgató részére e jogviszonyára tekintettel jogszabályban meghatározott feltételek szerint adott, valamint a roma szakkollégium által a szakkollégiumi tagsági jogviszonyra tekintettel nyújtott, e törvény alkalmazásában bevételnek minősülő, korábban a törvényben nem említett pénzbeli juttatás; 4.51. pont szerint a Tbj. szerint belföldinek nem minősülő személy részére adott juttatás, amelyet az említett személy egyházi jogi személlyel, egyházi jogi személy által fenntartott felsőoktatási intézménnyel munkavégzésre irányuló jogviszony alapján szerez, feltéve, hogy a munkavégzésre irányuló jogviszonnyal összefüggésben a magyarországi tartózkodása bármely 12 hónapos időszakban nem haladja meg a 30 napot.
- 49 7.29. pont szerint a természetes személyek adósságrendezési eljárásában az adós számára meghatározott adósságrendezési kötelezettség teljesítése érdekében egyházi jogi személytől kapott támogatás vagy adomány, ha annak egy naptári évben egy adományozótól juttatott összege havi átlagban nem éri el a szociális vetítési alap összegének másfélszeresét.
- 50 8.1. pont szerint az egyházi jogi személy forrásából nyújtott oktatási, egészségügyi és szociális ellátás (ideértve a gyermek, a tanuló, a beteg, illetve a szociális ellátásra jogosult részére ingyenesen vagy kedvezményesen természetben biztosított étkeztetést is) azzal, hogy az üdültetés és a gyógyültetés nem minősül egészségügyi, illetőleg szociális ellátásnak; 8.18. pont szerint a vallási egyesülettől, az egyházi jogi személytől évente egy alkalommal kapott tárgyjutalom értékéből az 5000 forintot meg nem haladó összeg, e rendelkezés alkalmazásában nem minősül tárgyjutalomnak az értékpapír; 8.20. pont szerint a nyilvántartásba vett egyház, a bejegyzett egyház és a bevett egyház belső szabályában meghatározott tartási kötelezettségből adódó juttatás, ideértve az egyházi jogi személy által a kezelésében levő egyházi üdülőben egyházi személynek nyújtott ingyenes üdülést is, valamint az egyházi jogi személyiséggel rendelkező szerzetesrend közösségében élő magánszemély tagnak a rendtől – egyéni szükségleteinek fedezetére – kapott pénzbeli vagy nem pénzbeli juttatás; 8.22. pont szerint az a juttatás, amelyet az egyházi jogi személy forrásából, a sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló kulturális, sport és más hasonló rendezvény alkalmával nem pénzbeli formában kap, ideértve a rendezvényhez kapcsolódó utazást, szállást, étkeztést és egyéb, a rendezvénnyel szokásszerűen együtt járó juttatást is; a gyermek, tanuló a tanulmányi kirándulás, táborozás, tanulmányi verseny alkalmával kap (ideértve az iskolai könyvjutalmat is); ezen rendezvényeken a gyermekek, tanulók felügyeletét ellátó magánszemély a jelenlétének, közreműködésének biztosításához szükséges feltételek

IV.6. Egyéb adójogszabályok

A gépjárműadóról szóló 1991. évi LXXXII. (a továbbiakban: Gjt.) mentes⁵¹ az adó alól a vallási egyesület tulajdonában lévő gépjármű, feltéve, ha a tárgyévét megelőző évben társasági adófizetési kötelezettsége nem keletkezett, és az egyházi jogi személy tulajdonában lévő gépjármű.⁵² Külön részletezi a Gjt. azokat az eseteket, amikor a gépkocsi nem áll az egyházi jogi személy tulajdonában, de azt valamilyen célra használja. Ilyen értelemben mentes az adó alól az a személygépkocsi,⁵³ amelyet az egyházi jogi személy elsődlegesen vallási vagy azzal közvetlenül összefüggő más tevékenysége ellátásához üzemeltet; amely kizárólag halottszállításra szolgál; illetőleg amelyet a betegségmegelőző vagy gyógyító, szociális céllal használnak; valamint mentes a katasztrófa következményeinek enyhítését szolgáló, azonnali támogatást nyújtó és nem kereskedelmi jellegű (térítés nélküli) nemzetközi segélyszállítmányt fuvarozó gépjármű is.⁵⁴

Az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény (a továbbiakban: Itv.) teljes személyes illetékmentességben részesíti⁵⁵ a vallási egyesületet (nyilatkoznia kell, hogy a megelőző adóévben folytatott vállalkozási tevékenységéből származó jövedelme után társasági adófizetési kötelezettsége nem keletkezett) és az egyházi jogi személyt, a mentesség kiterjed az illetékek teljes körére, a teljes közigazgatási vagy bírósági eljárás során mentesülnek az illeték megfizetése alól.

Az adózás rendjéről szóló 2017. évi CL. törvény 7. § 38. pont c) alpontja alapján az egyházi személy foglalkoztatásának alapjául szolgáló jogviszony munkaviszonynak minősül. Az egyházi jogi személy és az egyházi személy közötti jogviszony alapján

biztosításaként nem pénzbeli (ideértve különösen az utazást, szállást, étkezést) formában kap. 8.35. pont szerint a vallási egyesület, az egyházi jogi személy által a lakosság, a közösség széles körét érintő (nem zártkörű), azonos részvételi feltételekkel szervezett kulturális, hagyományőrző, sport, szabadidős és más hasonló közösségi rendezvényen helyben nyújtott szolgáltatás, helyi fogyasztásra juttatott étel, ital, valamint – legfeljebb a rendezvény összes költségének 10 százalékáig terjedő együttes értékben – résztvevőnként azonos értékű ajándék, továbbá az ilyen rendezvényeken ingyenesen közreműködők részére biztosított étkezési szolgáltatás.

51 Gjt. 5. § b) és d) pontjai.

52 Itt külön hangsúlyozni kell, hogy a gépjármű a tulajdonában álljon, amennyiben ugyanis jogilag nem tulajdonos a vallási közösség, rá a mentességi általános szabályok nem vonatkoznak.

53 Gjt. 17/D. § b), d) és e) pontjai.

54 Gjt. 18. § 23. segélyszállítmány: az a szállítmány, amely a 13. § (5) bekezdésében meghatározott célra szolgál, és ezt a körülményt az alábbi szervek valamelyike igazolja: Magyar Vöröskereszt, a katasztrófák elleni védekezésért felelős miniszter, Magyar Máltai Szeretetszolgálat, illetve ezek külföldi megfelelője, a szállítmányt küldő vagy fogadó államában működő magyar külképviselet, a segélyszállítmányt küldő vagy azt szervező egyházi jogi személy képviselője, a segélyszállítmányt küldő természetes vagy jogi személy lakóhelye, illetve székhelye szerint illetékes külföldi önkormányzat.

55 Itv. 5. § (1) bekezdés d) és e) pontjai.

kifizetett díjazás az Sza tv. 24. §-a szerinti nem önálló tevékenységből származó jövedelemnek minősül, amely után az egyházi személynek 15 százalékos mértékű személyi jövedelemadót kell fizetni.

A társadalombiztosítás ellátásaira jogosultakról, valamint ezen ellátások fedezetéről szóló 2019. évi CXXII. törvény 37. § (3) bekezdés szerint az egyházi szolgálati viszonyban álló egyházi személy után az egyházi jogi személy a minimálbér alapulvételével nyugdíjjárulékot fizet. A járulékot központilag, egy összegben az Art. szabályai szerint kell az állami adó- és vámhatóságnak bevallani és megfizetni.

A szociális hozzájárulási adóról szóló 2018. évi LII. törvény (a továbbiakban: Szocho tv.) szerint⁵⁶ nem keletkezik adófizetési kötelezettsége – e tevékenysége, jogállása alapján szerzett jövedelme tekintetében – az egyházi jogi személynek az egyházi szolgálati viszonyban álló egyházi személyre tekintettel, ha az egyházi szolgálati viszonyban álló egyházi személy saját jogú nyugdíjas természetes személy, vagy özvegyi nyugdíjban részesülő olyan természetes személy, aki a rá irányadó öregségnyugdíj-korhatárt már betöltötte. Az egyházi jogi személyt az egyházi szolgálati viszonyban álló egyházi személyre tekintettel havonta terhelő adó alapja a minimálbér.⁵⁷

V. Alapvető fogalmak és eltérő sajátosságok a számviteli rendszerben

V.1. Bevezetés

A számvitelről szóló 2000. évi C. törvény (a továbbiakban: Szt.) 178. § (1) bekezdés c) pontja felhatalmazást adott a kormánynak arra, hogy rendeletben szabályozza az egyéb szervezetek közé tartozó egyházi jogi személyek beszámoló készítésének és könyvvezetésének sajátosságait. Ennek alapján az egyházi jogi személyek beszámoló-készítési és könyvvezetési kötelezettségének sajátosságairól szóló 296/2013. (VII. 29.) Korm. rendelet (a továbbiakban: kormányrendelet) határozza meg az egyházi jogi személyek beszámoló-készítési és könyvvezetési sajátosságait, míg háttérjogszabályként az Szt. rendelkezései maradnak az irányadóak.⁵⁸

A vállalkozási tevékenységet nem folytató egyházi jogi személynek az Szt. könyvvezetésre és bizonylatolásra vonatkozó előírásait – a belső szabályában a beszámolót alátámasztó sajátos nyilvántartási rendre meghatározott szabályokra tekintettel – kell figyelembe vennie.⁵⁹

A legfontosabb számviteli alapelveket az egyházi jogi személynek is szem előtt kell tartania,⁶⁰ figyelemmel kell lenniük a bizonylati elvre és bizonylati figyelemre, melynek

56 Szocho tv. 5. § (1) bekezdése.

57 Szocho tv. 8. § (2) bekezdése.

58 Kormányrendelet 1. §

59 Kormányrendelet 2. §

60 Az Szt. 15-16. §-a szerint: 1. A vállalkozás folytatásának elve 2. A teljesség elve 3. A valódiság

során a szigorú számadási kötelezettség alá tartozó bizonylatolás alaki és tartalmi Sztv.-ben rögzített feltételeinek is eleget kell tenniük, ezt meghaladóan pedig az egyházi jogi személyeket is terheli a bizonylatok megőrzési kötelezettsége, emellett nem mentesül a számviteli politika készítési kötelezettség alól sem.

Az egyházi jogi személynek lehetősége van egyszeres (pénzeszközök változását rögzíti) vagy kettős könyvvitel (az eszközökről -aktívák- és forrásokról -passzívák-, az azokban bekövetkezett változásokról, azok alapját adó gazdasági műveletekről vezetett nyilvántartás) alapján vezetni a nyilvántartásait: egyrészt saját elhatározása alapján bármelyik naptári év első napjával áttérhet a kettős könyvvitelre, másrészt ha a kettős könyvvitelt vezető egyházi jogi személy az egyszerűsített beszámoló készítésére a kormányrendeletben meghatározott feltételeknek két egymást követő évben megfelel, a második évi beszámoló elkészítését követő évtől áttérhet az egyszeres könyvvitelre és az egyszerűsített beszámoló készítésére.

A könyvvezetés során elkülönítetten kell kimutatni az alaptevékenységgel és a vállalkozási tevékenységgel kapcsolatos bevételeket és költségeket, ráfordításokat, továbbá – ha a közcélú adományról az Szja tv., illetve az adományról a Tao tv. rendelkezései szerinti kedvezmény igénybevételére jogosító igazolást állít ki⁶¹ – a kapott adományt (közcélú adományt) és annak felhasználását.⁶² A Tao tv. szerint kizárólag az egyházi jogi személy által kiadott igazolást lehet azonban felhasználni.

Az egyházi jogi személy a naptári évről a naptári év utolsó napjával egyszerűsített éves beszámolót készít, mely mérlegből és eredménykimutatásból áll, amennyiben az egyházi jogi személy alaptevékenységéből és vállalkozási tevékenységből származó bevételének együttes összege – két egymást követő évben évenként – az 50 millió fo-

elve 4. A világosság elve 5. A következetesség elve 6. A folytonosság elve 7. Az összemérés elve 8. Az óvatosság elve 9. A bruttó elszámolás elve 10. Az egyedi értékelés elve 11. Az időbeli elhatárolás elve 12. A tartalom elsődlegessége a formával szemben 13. A lényegesség elve 14. A költség-haszon összevetésének elve.

61 A társasági adóról és az osztalékadóról szóló 1996. évi LXXXI. törvény (a továbbiakban: Tao tv.) 3. számú melléklet B) rész 17. pontja szerint vállalkozás érdekében felmerült költségnek minősül az adóévben adomány jogcímen visszafizetési kötelezettség nélkül adott támogatás, juttatás, térítés nélkül átadott eszköz könyv szerinti értéke, térítés nélkül nyújtott szolgáltatás bekerülési értéke, feltéve, hogy az adózó rendelkezik az egyházi jogi személy által az adóalap megállapítása céljából kiállított igazolással, amely tartalmazza a kiállító és az adózó megnevezését, székhelyét, adószámát, az adomány összegét és a támogatott célt. Az Eht. 19/B. § (2) bekezdés szerint kizárólag a jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség gyűjthet olyan adományokat, amelyek után jogosult a társasági adóról, osztalékadóról és a személyi jövedelemadóról szóló jogszabályok szerint igazolás kiadására. Ezen igazolás birtokában válik jogosulttá az adományozó elszámolni a ráfordítását. A személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény a jövedelem megállapításakor nem engedi elszámolni költségként a közcélú adományokat, így bár az Eht. szerint igazolással rendelkezhet az adózó, de azt elszámolni az szja rendszerében valójában nem tudja.

62 Kormányrendelet 4. §

rintot nem haladja meg, egyszeres könyvvittel alátámasztott egyszerűsített beszámolót készíthet, mely egyszerűsített mérlegből és eredménylevezetésből áll.

Ha az egyházi jogi személy vállalkozási tevékenységet nem folytat, az egyszerűsített éves beszámoló és az egyszerűsített beszámoló formáját és tartalmát a belső szabályában határozza meg, kiegészítő mellékletet és üzleti jelentést nem kell készítenie. Lényeges könnyebbség az is, hogy meghatározott feltételek fennállásakor mentesül a könyvvizsgálói ellenjegyzési kötelezettség alól.⁶³ Lényegesen könnyített szabály az is, hogy az egyházi jogi személynek beszámolóját nem kell letétbe helyeznie, de azt a számviteli politikájában meghatározott módon közzéteheti.

V.2. A mérleg felépítésének speciális jellege

Az egyházi jogi személyek által használandó mérleg elnevezésüket tekintve az Szt.-ben ismert eszközökből (aktívák) és forrásokból (passzívák) áll.

A mérlegben eszközként⁶⁴ kell kimutatni a működést tartósan, legalább egy éven túl szolgáló befektetett eszközöket azon belül az immateriális javakat, tárgyi eszközöket, befektetett pénzügyi eszközöket és azok értékhelyesbítését),⁶⁵ valamint a vállalkozó tevékenységét legfeljebb egy évre szolgáló forgóeszközöket⁶⁶ (készletek, követelések, értékpapírok, pénzeszközök) és az aktív időbeli elhatárolást,⁶⁷ míg a másik oldalon forrásként jelenik meg a saját tőke (induló tőke,⁶⁸ tőkeváltozás,⁶⁹ értékelési tartalék, alaptevékenységből és vállalkozási tevékenységből származó adózott eredmény), céltartalékok, kötelezettségek (hátrasorolt, hosszú lejáratú, rövid lejáratú kötelezettségek) és a passzív időbeli elhatárolás.⁷⁰

Ki kell emelni, hogy 2021. január 1-je előtt tilos volt valós értéken történő értékelést (pénzügyi instrumentumok meghatározott körére vonatkozóan) alkalmazni, mivel azonban kormányrendelet 6. § (4) bekezdését hatályon kívül helyezték, így valós értéken történő értékelés szabályait is alkalmazni kell.

63 Kormányrendelet 10. §

64 Szt. 23-24. §

65 Az egyszerűsített beszámoló egyszerűsített mérlegének eszközök oldalában a befektetett pénzügyi eszközök értékhelyesbítése és az aktív időbeli elhatárolás nem alkalmazandó.

66 Szt. 28. §

67 Szt. 32. § aktív időbeli elhatárolás az eredményt növeli azáltal, hogy a már elszámolt, de nem a tárgyidőszakra vonatkozó költséget csökkenti vagy a be nem folyt és ki nem számlázott, de tárgyidőszakot érintő bevételt növeli. pl. előre kifizetett bérlet, tárgyidőszakra jutó kamat, amelyet jövő évben kapunk meg.

68 Az ilyen címen rendelkezésre bocsátott és tulajdonba adott vagyon, mely egyébként az Sztv. szerint jegyzett tőkének felel meg.

69 A tőketartalék és eredménytartalék együttes összegéből áll.

70 A passzív időbeli elhatárolás éppen az aktív fordítottja, eszerint a vállalkozás eredményét csökkenti azáltal, hogy a még nem elszámolt, de tárgyidőszakot illető költséget összegébe beletartozik, a már befolyt, de nem a tárgyidőszakot érintő bevétel összegét csökkenti. pl. még nem kifizetett jutalom, már megkapott, de jövő évre vonatkozó bérleti díj összege.

Az egyszerűsített éves beszámolót készítő egyházi jogi személynél az időbeli elhatárolás alkalmazása – kivéve a még tovább nem utalt támogatást – nem kötelező. A választott módszert és annak alkalmazását vagy azt, hogy az egyházi jogi személy az időbeli elhatárolást nem alkalmazza, a számviteli politikában rögzíteni kell.

V.3. Az eredménytételek speciális elszámolása

Az alaptevékenység céljára felhasznált vállalkozási eredményről nyilvántartást kell vezetni. Az egyházi jogi személy a kapott adományokat, támogatásokat bevételként számolja el, a továbbutalási céllal kapott és elkülönítetten nyilvántartott támogatást kettős könyvvitel esetén egyéb bevételként, egyszeres könyvvitel esetén pénzügyileg rendezett bevételként kell kimutatni, míg a továbbutalt, átadott összegét – a könyvvezetés módjától függően – egyéb ráfordításként vagy ráfordításként érvényesíthető kiadásként kell elszámolni. E támogatások továbbutalásának, átadásának szabályai szintén kedvezőbbek, mivel nem minősül az Szt. szerinti költségek ellentételezésére, illetve fejlesztési célra adott támogatásnak, továbbá véglegesen átadott pénzeszköznek. Az adott naptári évben továbbutalási célú bevételként elszámolt, de még tovább nem utalt összeget a kettős könyvvitelt vezetőknél időbelileg el kell határolni, egyszeres könyvvitelt vezetőknél kötelezettségként kell kimutatni.

A rezsiarányosítási szabály szerint az alaptevékenységhez és a vállalkozási tevékenységhez közvetlenül nem kapcsolódó költségeket és az általános költségeket az egyházi jogi személy a bevételek arányában vagy a tényleges igénybevételnek megfelelően, mérő-, mutatószámok segítségével osztja meg az alaptevékenység, illetve a vállalkozási tevékenység között.

Az eredménylevezetésben fel kell tüntetni a végleges pénzbevételt, az elszámolt bevételeket,⁷¹ végleges pénzkidadásokat és az elszámolt ráfordításokat.⁷²

VI. Összefoglalás

A tanulmány célja volt bemutatni a vallási közössége speciális helyzetét az adójog és számvitel rendszerében. A vallási közösségek által végzett közcélú feladatok jellegéből adódóan az állam kiemelt figyelmet és támogatást nyújt. Az általa nyújtott adókedvezmény azonban nem egységes, ugyanis a vallási egyesületekre és az egyházi jogi személyekre eltérő rendelkezések irányadóak. A vallási egyesületek kiegészítő támogatásra nem jogosultak, sem az szja, sem a költségvetés rendszerében nem részesülnek széleskörű

71 Pénzügyileg rendezett bevételek: egyházi támogatások, központi költségvetési támogatások, helyi önkormányzati támogatások, egyéb támogatások, illetve pénzbevételt nem jelentő bevételek.

72 Ráfordításként érvényesíthető kiadások, ráfordítást jelentő eszközváltozások, ráfordítást jelentő elszámolások, ráfordításként nem érvényesíthető kiadások.

támogatásban, a Tao tv. sem nyújt számukra teljes- és széleskörű könnyítést, ahogy a Htv. is feltételekhez köti az adómentességet, emellett jogaikra és kötelezettségeikre nem csak az Eht., hanem a Civil tv. is vonatkozik.

Általánosságban azonban elmondható, hogy a vallási közösségek ugyan rendelkeznek saját bevétellel, kiegészíthetik azt, vállalkozási-gazdasági tevékenységet is folytathatnak, tevékenységüket mégis az államtól kapott széleskörű adókedvezményekkel és támogatásokkal tudják hatékonyan ellátni.

Az állam azonban nem csak pénzügyi támogatással járul hozzá a finanszírozáshoz, hanem az adminisztrációt is segíti egyrészt a gazdálkodókhoz képest könnyített beszámolóképzési és könyvvezetési szabályokkal, másrészt pedig azzal, hogy a hitéleti tevékenységekkel kapcsolatos források felhasználását az állam nem ellenőrizheti. Hangsúlyozni kell, hogy a a nyújtott adományról az egyházi jogi személynek igazolást kell kiállítania, anélkül az adott adomány összegét nem lehet a társasági adóban költségként elszámolni. Ezzel az állam ugyan megakadályozta azt, hogy az adott adománnyal ne tudjanak az adományozók visszaélni és szabadon azt leköltségelni, külön nehézséget azonban az jelenti, hogy ha az adományozó (legyen az magánszemély) rendelkezik ugyan közcélú adomány nyújtásáról igazolással, a hatályos jogszabály a jövedelem megállapításakor nem engedi elszámolni költségként a közcélú adományokat. Így bár a társasági adó rendszerében a gazdálkodók költségeiket csökkenthetik, a személyi jövedelemadó rendszerében egy magánszemély nem tudja az általa nyújtott adomány összegét a jövedelmében elszámolni, ez egyáltalán nem hat ösztönzőleg.

Felhasznált irodalom jegyzéke:

KÖBEL Szilvia (szerk.) *Az állami és a felekezeti egyházjog alapjai*. Budapest, Patrocinium Kft., 2022.

PÉTERI Gábor-SZILÁGYI Bernadett: Egyházak a köznevelési költségvetésben. *Educatio*, 2022/3. <https://akjournals.com/downloadpdf/journals/2063/31/3/article-p461.pdf> letöltve : 2023.01.03.

LENGYEL Nóra Zsuzsanna: Az egyházak és az egyházi intézmények finanszírozása Magyarországon. *Új Magyar Közigazgatás 2016. októberi különszám*, https://kozszov.org.hu/dokumentumok/UMK_2016/kulonszam/04_egyhazi_intezmenyek.pdf letöltve 2023.01.03.

FEDOR Tibor: *Egyház-finanszírozás Magyarországon* MTA Társadalomkutató Központ: Felekezetek, Egyházpolitika, Identitás 2. kötet Egyháztört bel .pdf (mtatk.hu) letöltve 2023.01.03.

SZILÁGYI Bernadett: *Az egyházak finanszírozásának kérdései* Egyház-finanszírozás Magyarországon a rendszerváltástól napjainkig (unideb.hu) letöltve 2023.01.03.

Tárgyszavak: vallási közösségek, adózás, számvitel

LIFELONG LEARNING PARADIGMA

1. Az élethosszig tartó tanulás jelentősége

A gazdaságunk egyik legfőbb erőforrása a tudás, amit folyamatosan fejleszteni szükséges ahhoz, hogy lépést tudjunk tartani a folyamatosan változó világgal. Az állandósuló változások, mint többek között a digitalizáció, az ipar 4.0 egyre nagyobb kihívások elé állítják a jelen emberét és a társadalmat, továbbá a foglalkoztatáspolitikai és munkaerő-piac mechanizmusára is hatást gyakorol. A modern gazdaságok szervezeti átfogó átalakuláson mennek keresztül, mely elsősorban a tudás- és ismeretanyag-igény változásával jár együtt. Ezen változások a társadalom két – a tanulás szempontjából releváns – csoportját érintik: a munkavállalókat, akik viszonylag kevés szabadidővel rendelkeznek, illetve a munkanélkülieket, akik a munkaviszonyban állókkal ellentétben szabadabbnak tekintendők. Bármelyik csoportról is beszélünk, mindkét csoport számára elengedhetetlen a képzés. A már munkaviszonnyal rendelkezők tudásuk állandó fejlesztésével tarthatják meg munkahelyüket, a munkanélküliek pedig csak tudásuk és képességük fejlesztésével kaphatnak esélyt a munka világában.²

Az ILO centenáriumi nyilatkozata is átfogó képet ad a munka jövőjéről és a világonkat érintő változások, - mint a technológiai innovációk, demográfiai, környezeti és éghajlati változások, valamint a globalizáció - kimeneteléről, melyek nem kímélik a munka jövőjét és a munkavállalók világát sem. A változások következtében kialakult egyenlőtlenségek csökkentésére a nyilatkozat célként tűzi ki a jogot minden egyén számára, hogy a piaci változásokhoz igazodó képzésben részesülhessenek és növeljék a munkavállalók azon képességét, hogy élni tudjanak a tisztességes munka lehetőségével.³

Az élethosszig tartó tanulás fogalma csak a gazdasági és társadalmi változások, valamint az innováció felerősödése következtében került előtérbe, annak ellenére, hogy a tanulás folyamata korszakokat ölel fel. A fogalom visszatérése a köztudatba három tényezőnek köszönhető, ahol az első tényező a nők és a férfiak tanulási kedvének növekedésével és a magasabb szintű kompetenciák megszerzése iránti igény magyaráz.

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Témavezető: Prof. Dr. Kun Attila tanszékvezető egyetemi tanár (KRE ÁJK)

2 TARÓDINÉ DR. CSESZKA ÉVA: Versenyképesség, emberi tőkeberuházás, élethosszig tartó tanulás. A felnőttoktatás és felnőttképzés szerepe a sikeres munkaerőpiaci kompetenciák kialakításában. *Közelítések*, V. évfolyam 3-4. szám. (22. o.)

3 International Labour Organization (ILO): *Centenary Declaration for the Future of Work*. 2019. (3-4. o.)

A másik két kiváltó tényező a munka világának válsága és a globalizáció.⁴

A folyamatos változás indukálja az egyén fejlődési igényét, hogy igazodni tudjon a munkáltatók, a munkaerő-piac és a társadalom megújult elvárásaihoz, mely csak a „bölcstől a sírig” való tanulással érhető el. A digitalizáció és az ipar 4.0, illetve az egyéb, a vállalatok működését érintő innovációk is hatással vannak a szervezetek működési mechanizmusára, így a munkáltatók munkaerő-igényét is átalakítják a globálisan lezajló folyamatok, melyekhez a munkaerő-piaci szereplőknek is igazodniuk szükséges. Azonban fel kell ismerni, hogy a változások nem csak a munkaviszony alanyait érintik, hanem a gazdasági viszonyok teljességére kiterjednek, így hatással vannak többek között az oktatáspolitikára, a kereskedelemre és a gazdasági viszonyokra is, melyet áthatóan szükséges vizsgálni.

2. Lifelong learning koncepciók

Az Európai Bizottság definícióját tekintve a tanulás „a koncepció magja egy, az iskola-előkészítőtől a továbbképzésig ívelő folyamatos tanulási folyamat”, ahol szerepet kap a formális, nem formális és informális tanulási folyamat is. A koncepcióhoz kapcsolódó két legfontosabb célkitűzés a demokráciára nevelés és a humántőke fejlesztése. Az Európai Unió az élethosszig tartó tanulásról szóló koncepciójának megvalósításakor integrálta más nemzetközi szervezetek, például az OECD és az UNESCO Lifelong Learning-koncepcióit is, így az világosan visszatükrözi az oktatáspolitikai koncepciót. Ezen az alapon az egyéni tanulásszervezés éppúgy megtalálható benne, mint a megváltozott tanári szerep és a tanulási képesség is a tanulási folyamat részeként került megfogalmazásra. Továbbá az oktatási rendszer intézményeinek nyitottságát és egymás közötti együttműködését népszerűsíti. Az élethosszig tartó tanulás koncepciója egy szebb jövőt ígér, mely szerint az unió a világ legversenyképesebb tudásalapú társadalma lesz. Nyilvánvaló, hogy az unió főszerepet vállal az európai foglalkoztatási politika irányvonalainak kidolgozásában.

Az oktatás finanszírozása azonban nem egyedül az állam feladata, az egyénnek is felelőssége a saját jövőjébe fektetnie, így a felelősség kétoldalú. Ez a megosztott tendencia az országokban különböző mértékben található meg.⁵ A felelősség azonban a versenyszférában a munkáltatókat is terhelheti, nemcsak az államot, vagy a munkát vállaló egyént. A munkáltatók célja a kulcsfontosságú munkaerő megszerzése és megtartása, ahol is a megtartás esetében felértékelődött a tanulás fontossága. A munkaadónak is szükséges befektetnie a munkaerőbe, így a vállalat jövőjébe. A kötelező jellegű tanulás folyamata a középfokú tanulmányoknál megakad, miután az egyén

4 NÉMETH Balázs: Az egész életen át tartó tanulás gondolatának feltámadása, avagy miért lett a koncepcióból politikum. *Tudásmenedzsment*, IV. évfolyam 1. szám. 2003. (34. o.)

5 ÓHIDY Andrea: Az élethosszig tartó tanulás paradigmája a német és magyar oktatáspolitikában. *Új pedagógiai szemle*, 61. Évf. 11-12. szám. 2011. (9-10. o.)

döntésén alapul fejlődésének jövője. Az állam biztosítja a továbbtanulás lehetőségét, legyen szó állami vagy egyéni finanszírozásról, majd az egyén tanulmányait befejezve elhelyezkedhet a megszerzett kompetenciáinak megfelelően. Ezt követően leginkább az egyén indíttatásán múlik az, hogy képes és hajlandó-e önmagát fejleszteni a világ változásaihoz igazodva. Az állam a társadalomban élők tanulási vágya nélkül hiába biztosítja az oktatásban való részvétel alapjait, az élethosszig tartó tanulás koncepciója nem valósul meg. A munkáltató tripartit részvevőként a felnőttképzés kereteibe tud bekapcsolódni az állam és az egyén közé, ahol a munkavállaló anyagi támogatása jellemző, a munkavállaló oldaláról pedig a tudás megszerzése és annak kamatoztatása az adott munkáltatónál.

Egyértelmű, hogy a felnőttoktatás irányvonalában továbbra is kiemelkedő szerepet játszik az élethosszig tartó tanulás koncepciója, mely szerint az egyén számára a túlélést az egész életen át tartó, minden területére kiterjedő tanulás biztosíthatja.⁶ Legyen szó akár kifejezetten csak a felnőttoktatásról, vagy egyéb munkahely specifikus képzésről, a legfontosabb tényezőként a világban bekövetkező változásokat szükséges figyelembe venni ahhoz, hogy megfelelő kompetenciákkal és készségekkel rendelkezünk az alkalmazkodáshoz és versenyképes tudásunk megtartásához. Már nemcsak szakmai körökben, hanem a közbeszédben is evidenciának számít, hogy az európai és így a magyar gazdaság számára a világgazdasági verseny részeként az élmezőnyben maradás feltétele a tudástársadalom megteremtése, benne a többszörösen megújulni képes munkaerő biztosításával.⁷ Nem egy szakirodalom taglalja az élethosszig tartó tanulás fontosságát, ahol nemcsak társadalmi, hanem gazdasági, munkaerő-piaci szempontok is érvényesülnek. Az egyén tudása a motorja a társadalom működésének minden szempontból.

A gazdaság alapvető működéséhez elengedhetetlen a munkaerő-piac megfelelő működése, ahol is a kínálat és a kereslet áll a piac két oldalán, mint munkáltató és munkavállaló. A munkáltatók számára kiemelt fontosságú a munkaerő tudása, aminek megszerzéséhez az egyik út a megfelelő kapcsolatok kialakítása az állammal, közigazgatási szervekkel, valamint a munkaerő-piaci szereplőkkel.

A munkaerő tudásának megszerzéséhez és megtartásához az egész életen át tartó tanulás koncepciójában számos lehetősége adódik a munkáltatóknak:

- Tanulókat, gyakornokokat foglalkoztathatnak, gyakorlati képzőhelyeket alakíthatnak ki, ösztöndíjprogram biztosításával, tanulmányi szerződéssel a tehetséggondozás és a munkaerő utánpótlás biztosítása érdekében. Ezen módszer alkalmazásával már a tanulmányok alatt a munkáltató szoros kapcsolatot alakíthat ki a potenciális munkaerővel, aki a vállalatnál töltött idő alatt a szervezet működését és folyamatait is megismerheti.

6 FEKETÉNÉ SZAKOS Éva: Új paradigma a felnőttoktatás elméletében? *Iskolakultúra*, 2002/9. 2002. (29. o.)

7 KRAICINÉ SZOKOLY Mária: Az élethosszig tartó tanulás kihívásai: középpontban a tanuló szervezet. *Iskolakultúra*, 2009/12. 2009. (131. o.)

- A munkáltatók képzés, továbbképzés, munkahelyi képzés és speciális szolgáltatások, támogatások megszerzése révén fejleszthetik dolgozóik tudását, képzettségét.
- Fontos a szerepvállalás a képzési kimenetek és a tananyag kialakításában. Ugyanis ahhoz, hogy a képzési rendszer tényleg az aktuális munkaerő-piaci elvárásokat szolgálja, elengedhetetlen, hogy a képzéseket szervező intézmények szorosabb kapcsolatban álljanak a munkáltatókkal.
- Innovatív és a tanulási mechanizmust támogató munkahelyi környezet kialakítása.
- A „learning by doing”, más néven kísérleti tanulás is fontos része lehet a dolgozók humántőke fejlesztésének.⁸

A tudásalapú gazdaság és a tudásalapú vállalatok kialakításához elengedhetetlen a tudás fejlesztése, mind az egyén oldaláról, mind pedig a munkáltatók oldaláról fel kell ismerni, hogy a tudás gyarapítása nélkül a versenyképesség a változó környezetben elveszik. Minden részvevőnek felelőssége a globális változásokhoz való igazodás eszközének megszerzése, legyen szó akár az állam és a munkáltatók felelősségéről vagy az egyén tudásvágyáról.

3. Konklúzió

Ahhoz, hogy lépést tudjunk tartani a globális változásokkal, melyek napjainkban több irányból érnek minket, fel kell ismerni, hogy fontos az állam, a versenyszféra és a munkaerő-piac szereplőinek összehangolt együttműködése. Az állam biztosítja a társadalom számára az alapvető képzettség, készségek és alapkompenciák megszerzését, azonban az iskolapadból kikerülve az egyéni múlik tudásának további fejlesztése. A munka világába kerülés alkalmával pedig megnő a munkáltatók felelőssége a gazdasági sikeresség és versenyképesség megtartása érdekében, melynek alapja a képzett munkaerő foglalkoztatása.

Felhasznált irodalom:

TARÓDINÉ DR. CSESZKA ÉVA: Versenyképesség, emberi tőkeberuházás, élethosszig tartó tanulás. A felnőttoktatás és felnőttképzés szerepe a sikeres munkaerőpiaci kompetenciák kialakításában. Közelítések, V. évfolyam 3-4. szám. (22. o.). http://epa.oszk.hu/02100/02184/00009/pdf/EPA02184_kozelitesek_2017_03-04_21-33.pdf

8 KUN Attila: Az élethosszig tartó tanulást támogató nemzetközi munkajogi szabályozási tapasztalatok. A munkahelyi képzés szerepe az élethosszig tartó tanulásban. In.: Kun Attila (szerk.): Az egész életen át tartó tanulás (lifelong learning) jogi keretei a munka világában, különös tekintettel a munkaviszonyra. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2017. (19-20. o.)

- International Labour Organization (ILO): Centenary Declaration for the Future of Work. 2019. (3-4. o.) https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@relconf/documents/meetingdocument/wcms_711674.pdf
- NÉMETH Balázs: Az egész életen át tartó tanulás gondolatának feltámadása, avagy miért lett a koncepcióból politikum. Tudásmenedzsment, IV. évfolyam 1. szám. 2003. (34. o.) http://epa.oszk.hu/02700/02750/00007/pdf/EPA02750_tudasmenedzsment_2003_01_030-039.pdf
- ÓHIDY Andrea: Az élethosszig tartó tanulás paradigmája a német és magyar oktatáspolitikában. Új pedagógiai Szemle, 61. évfolyam 11-12. szám. 2011. (9-10. o.) https://folyoiratok.oh.gov.hu/sites/default/files/journals/upsz_2011_11-12.pdf
- FEKETÉNÉ SZAKOS Éva: Új paradigma a felnőttoktatás elméletében? Iskolakultúra, 2002/9. 2002. (29. o.) http://real.mtak.hu/60823/1/EPA00011_iskolakultura_2002_09_029-042.pdf
- KRAICINÉ SZOKOLY Mária: Az élethosszig tartó tanulás kihívásai: középpontban a tanuló szervezet. Iskolakultúra, 2009/12. 2009. (131. o.) http://real.mtak.hu/58002/1/4_EPA00011_iskolakultura_2009-12.pdf
- KUN Attila: Az élethosszig tartó tanulást támogató nemzetközi munkajogi szabályozási tapasztalatok. A munkahelyi képzés szerepe az élethosszig tartó tanulásban. In.: Kun Attila (szerk.): az egész életen át tartó tanulás (lifelong learning) jogi keretei a munka világában, különös tekintettel a munkaviszonyra. Budapest, Patrocinium kiadó, 2017. (19-20. o.) https://ajk.kre.hu/images/doc3/Az_egesz_eleten_at_tarto_tanulas_lifelong-learning_jogi_keretei_a_munka_vilagaban_kulonos_tekintettel_a_munkaviszonyra_2.pdf

Tárgyszavak: élethosszig tartó tanulás, foglalkoztatáspolitikai, tudás, gazdaság, társadalom

A TILTOTT PIACBEFOLYÁSOLÁS ÉS A CSALÁS VISZONYA A KÁROKOZÁS SZEMSZÖGÉBŐL

I. Bevezető gondolatok

Jelen tanulmány azt a célt tűzi ki, hogy a tőzsdei kereskedés körében elkövethető egyik fő bűncselekményt, a tiltott piacbefolyásolást a klasszikus csalásból kiindulva vizsgálja, értékelje, mert voltaképpen ez az az ősidők óta létező, a világ valamennyi joghatóságában vagyon elleni bűncselekményként üldözendő deliktum, amelyre az végső soron visszavezethető. Előrebocsátom, hogy a közös metszet a károkozás, amely a materiális bűncselekményként szabályozott csalás elkövetésének *conditio sine qua non* eredménye, és a tiltott piacbefolyásolás elkövetésének potenciális következménye. Mindezen felvezetés után joggal merül fel a kérdés: „Van-e értelme a levezetésnek, az összehasonlító elemzésnek?” Ha a tiltott piacbefolyásolás már a hazai Btk.-ba való inkorporálás óta immateriális bűncselekmény, akkor hogyan lehet a törvényi tényállást meghaladó esetleges következményeknek bármiféle jelentőséget is tulajdonítani? Mi értelme van mindennek az eszmefuttatásnak, ha tudjuk, hogy a csalásnál az elkövető szándékának, célzatának egy vagy több sértett irányában kell megvalósulnia, míg a tiltott piacbefolyásolásnak számtalan károsultja, kárvallottja lehet, és lehetnek „nyertesei” is. Nem jelenti-e mindez azt, hogy a vizsgálódással irreleváns jelenségeket emelünk ki, ruházunk fel jelentőséggel és jogtudományhoz nem méltó, messzemenő következtetéseket vonunk le? Még ha így is volna, azt gondolom, hogy nem ördögtől való a törvényi tényállás keretein túlhaladni, már csak azért sem, mert az igazságszolgáltatás is túllép azon, amikor a történeti tényállás megállapításához szükséges perceseleteket elvégzi. Az anyagi igazság teljes körű és tisztességes felderítéséhez ugyanis hozzátartozik a következmények legalább olyan szintű feltérképezése, amely alkalmas arra, hogy bűnösséget kimondó ítélet esetén az elítélt büntetésének kiszabásakor azokat megfelelően értékelni lehessen. A tanulmány elméleti modelleket állít fel, és arra kíván rámutatni, hogy még a legegyszerűbb pénzügyi instrumentumok piacán is milyen sok tényezőtől függ az, hogy keletkezik-e kára valakinek, és ha igen, mely személyi körnek, mikor, hogyan és milyen volumenben. A modellhez hozzátartozik, hogy a jogellenes cselekmény és a vizsgált következmények – melyek egyes esetekben a károsodás bekövetkezésével járnak – közötti közvetlen okozati összefüggés fennállását

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, témavezető: Prof. Dr. Tóth Mihály egyetemi tanár

tételeznünk kell. Teljességre már csak a területi korlátoknál fogva sem törekedhetem, de a modell alkalmas lehet arra, hogy az egyedi részvényeken túlmenően más, ritkábban kereskedett eszköztípusokra is fel lehessen állítani hasonló modelleket.

II. Mit is értünk csalás alatt? Kitekintés: a Btk.-ban szabályozott egyéb sui generis csalások

A Btk. 374. § (1) bekezdés meghatározása szerint: „Aki jogtalan haszonszerzés végett mást tévedésbe ejt vagy tévedésben tart és ezzel kárt okoz, csalást követ el”. A norma-szöveg köbe vésett szabályként értékelhető, kristálytisztán kitűnik belőle az a három ismérv, aminek együttes (konjunktív) fennállása meghatározza a bűncselekményt. Ezek a következők: jogtalan haszonszerzési cél végett történő elkövetési célzat, másnak tévedésbe ejtése vagy tévedésben tartása, illetve az ezzel történő károkozás, mint materiális eredmény. „A korábbi jogi szabályozásban szereplő „fondorlattal” történő elkövetéssel szemben a hatályos tényállásban elkövetési mód nem szerepel, vagyis lehet a megtévesztő magatartás bármilyen egyszerű, egyébként könnyen felismerhető, primitív magatartás, lényeg, hogy az adott sértett viszonylatában alkalmas legyen a hamis tudattartalom kialakítására.”² Ehhez képest léteznek sui generis csalás bűncselekmények, melyek elkövetése esetén nem a csalást, hanem a speciális bűncselekményt kell megállapítani. Ide sorolható a vagyoni elleni bűncselekményt képező gazdasági csalás³ és az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás⁴ és a költségvetést károsító bűncselekmények közé tartozó társadalombiztosítási, szociális vagy más jóléti juttatással visszaélés⁵ és a költségvetési csalás.⁶ Valamennyi esetben beazonosíthatók a klasszikus csalást jellemző főbb ismérvek. A jogtalan haszonszerzési cél (explicit vagy implicit módon) mindenhol jelen van, ahogy a tévedésbe ejtés, tévedésben tartás is, velük azonos megítélésű a színlelés esete. A károkozás vagy vagyoni hátrány okozása közül valamelyik mindegyik sui generis csalásnál a törvényi tényállás részét képezi. El kell határolni egymástól a vagyoni hátrányt a kártól, mert a vagyoni hátrány tágabb fogalom a kárnál, ugyanis az definíció szerint a vagyoni okozott káron (damnum emergens) felül az elmaradt vagyoni előnyt (lucrum cessans) is magában foglalja.

2 GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – HORVÁTH Tibor – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc – VÁRADI Erika: Magyar büntetőjog különös rész, Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2020, 699. p

3 Btk. 374. §

4 Btk. 375. §

5 Btk. 395. §

6 Btk. 396. §

III. A tiltott piacbefolyásolás jellemzői (az ismérvek azonosítása)

Ismeretes, hogy a bűncselekmény a hazai jogban a szocialista érában nem rendelkezett előzménnyel, annak ellenére, hogy 1982-ben megalkották a kötvényekről szóló törvényerejű rendeletet, amiről túlzás nélkül azt állíthatjuk, hogy a kapitalizmusra való áttérés első jogalkotási aktusban manifesztálódó mérföldköve volt. A piacgazdaságra történő átmenet fokozatait jól példázza az a történelmi tény, hogy „a vállalati kötvényeket először csak közületek jegyezheték – közülük is azok, amelyeknek éppen volt felesleges pénzük -, majd miután kiderült, hogy így nem jön össze elegendő friss forrás, a lakosságnak is megengedték a kötvényvásárlást.”⁷ Az első tőzsdei kereskedés körében elkövethető bűncselekmény, a ma hatályos bennfentes kereskedelem elődjének tekinthető tiltott értékpapír-kereskedelem már 1990. március 1-jén bekerült a Btk.-ba, több mint három hónappal a Budapesti Értéktőzsde újrainyítása (1990. június 21.) előtt. Ezzel szemben az első társasági törvényünk hatályba lépése óta hat, a politikai-gazdasági rendszerváltás kezdete óta öt, a Budapesti Értéktőzsde második újrainyítása óta közel négy évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a tőkebefektetési csalás, mint új bűncselekményt a jogalkotó kriminalizálja, azaz „jogtárgyvédelemben” részesítse.⁸ Az elnevezésben szereplő „tőkebefektetési” jelző a törvényi tényállás ismeretében nem kifogásolható, mert az 1994. május 15-i időállapot szerint e bűncselekményt az követte el „aki a gazdálkodó szervezet vagyoni helyzetéről valótlán adat közlésével vagy híresztelésével, illetve adat elhallgatásával másokat tőkebefektetésre vagy a befektetés emelésére rábír”. A csalás ismérveinek függvényében a következő értékelés adható: a jogtalan haszonszerzési cél nem található meg sem explicit, sem implicit módon a törvényi tényállásban, a tévedésbe ejtés vagy tévedésben tartás nem *expressis verbis* megfogalmazással, de tökéletesen azonosítható, a bűncselekmény materiális jellege teljes mértékben hiányzik, ugyanis csak rábírásról van szó, tehát összegzőképpen megállapítható, hogy a bűncselekmény eredeti nevével ellentétben soha nem volt a csalás valamely *sui generis* szabályozott variánsa. Joggal merül fel a kérdés: Mi lett volna akkor a deliktum helyes megnevezése? „Tőkebefektetésre tiltott rábírás / ösztönzés” vagy „Tőkebefektetésre irányuló tiltott befolyásolás”, netán „Tiltott tőkebefektetési manipuláció”? Ízlés kérdése, hogy az e helyen rendszeridegen „csalás” kitélt milyen szinonim szóval, kifejezéssel helyettesítjük. Egy azonban elvitathatatlan: 2005. október 30-ig nem változott az elnevezés, csak 2005. november 1-től beszélhetünk büntetőjogi értelemben vett tiltott piacbefolyásolásról. A fenti értékelést *mutatis mutandis* elvégezhetjük a jelenleg hatályos tiltott piacbefolyásolás egyes eseteire vonatkoztatva

7 SZELES Nóra: Tőzsdesztori – emberközeli történetek a magyar tőkepiacról, Budapest, Alinea Kiadó, 2006, 27. p.

8 VARGA Norbert: A tiltott piacbefolyásolás jogtörténeti előzményei a hazai büntetőjogban, XXII. Jogász Doktoranduszok Konferenciája (szerk.: HOMIČSKÓ Árpád Olivér), Budapest, KRE, 2022, 361-368. pp.

is, mely nem meglepő módon majdnem hasonló eredményre vezet. A bűncselekmény törvényi tényállásának idézését mellőzve az tapasztalható, hogy az 5 alapeset⁹ közül 4 esetben (a (2) bekezdés kivételével) jogtalan haszonszerzési célról, kár, vagyoni hátrány okozásáról nem beszélhetünk, csak a tévedésbe ejtésről, tévedésben tartásról, illetve színlelésről. A (2) bekezdésben szabályozott 4. alapeset annyiban tér el az előzőektől, hogy haszonszerzési célból történik az elkövetés, mely *expressis verbis* nem feltételül jogtalan, de belátható, hogy nem értelmezhető másként. Megállapítható tehát, hogy a tiltott piacbefolyásolás egyik alapesetében – és a minősített esetek között – sem találjuk meg a klasszikus csalás jellegű bűncselekmények esetében megkívánt eredményt: a kár vagy vagyoni hátrány okozását, melyből arra következtethetünk, hogy indokolt volt a tőkebefektetési csalás elnevezés megváltoztatása. A jogtalan haszonszerzési cél az elkövető oldalán egy alapeset kivételével (mely melleleg az eredeti szabályozás szerinti bűncselekmény kibővített tényállása) nem található meg a törvényi tényállásban. A klasszikus csalásnak csupán egyetlen ismérve: a tévedésbe ejtés, tévedésben tartás azonosítható csak be valamennyi alap- és minősített eset vonatkozásában. MÉSZÁROS Ádám, az Országos Kriminológiai Intézet néhai kutatója, osztályvezetője monográfiájában az alábbiakra mutat rá: „Fontos kiemelni, hogy a bűncselekmény tanában mást jelent a bűncselekmény eredménye, és mást annak következménye. A bűncselekmény következménye, amennyiben az nem tényállási elem, eredményként nem vehető figyelembe.”¹⁰ Fenti megállapítással maximálisan egyet lehet érteni. Dogmatikai értelemben elkülönül egymástól az eredmény és a következmény, következésképpen büntetőjogi relevanciával éppen a fent idézett megállapítás igazsága okán az előbbi rendelkezik. Kettejük viszonyát úgy lehetne jellemezni, hogy minden eredmény következmény, de nem minden következmény eredmény, tehát a következmények köre képezi a nagyobb halmazt. Természetesen még a bűncselekmény eredményeként nem értékelhető következmények sem azonos fajsúlyúak, nem lehet ezért közéjük egyenlőségjelet tenni. MÉSZÁROS Ádám monográfiájában felhozott példája az alábbi extrém esetet prezentálja: „Ha adott esetben a bűncselekmény passzív alanya a szexuális erőszak (erőszakos közöszülés) miatti szegyenérzetében öngyilkosságot követ el, ez a bűncselekmény következményének tekinthető, de tényállástani értelemben nem az eredményének”.¹¹ Elképzelhetőnek tartjuk, hogy tiltott piacbefolyásolás bűncselekmény közvetlen következtében a befektetésén veszteséget realizálni kényszerülő személy – ugyan nem szükségszerűen szegyenérzetből – de gyakorlatilag bizonyíthatóan erre visszavezethetően ugyanúgy öngyilkosságot kövessen el, mint a megerőszakolt áldozat? Azt gondolom, igen, egyes esetekben nagyon is reális lehet ennek a bekövetkezése. De ehhez tegyük

9 Btk. 411. § (1) bekezdés a) pont, b) pont, c) pont, (2) bekezdés, (3) bekezdés

10 MÉSZÁROS Ádám: A bűncselekmény fogalmának alapkérdései. A bűncselekmény fogalma és csoportosítása a magyar büntetőjogban, Budapest, OKRI, 2020, 55. p.

11 MÉSZÁROS Ádám: A bűncselekmény fogalmának alapkérdései. A bűncselekmény fogalma és csoportosítása a magyar büntetőjogban, Budapest, OKRI, 2020, 56. p.

még hozzá, hogy egy ilyen tőzsdei bűncselekménynek jellemzően nem egy károsultja van, mint ahogy a szexuális erőszaknak a példában egy áldozata volt, mert adott esetben az egész piacot felforgathatja egy arra alkalmas bűncselekmény. MÉSZÁROS Ádám elméletében¹² tényálláson kívüli tényállási elemnek, azon belül is másodlagos (objektív) büntethetőségi feltételnek tartja a tiltott piacbefolyásolás bűncselekményhez fűzött kiegészítő szabályt.¹³ E szerint a Btk. az 596/2014/EU európai parlamenti és tanácsi rendeletben meghatározott egyes ügyletek és eszközök vonatkozásában akkor teszi lehetővé a tiltott piacbefolyásolás alap- és minősített eseteire vonatkozó rendelkezések alkalmazását, ha az ügylet, a megbízás, az ajánlat vagy a magatartás a pénzügyi eszköz vagy az azonnali árutőzsdei ügylet árára, árfolyamára vagy értékére hatást gyakorol. Mindehhez annyi magyarázatot lehet fűzni, hogy nehezen képzelhető el olyan eset, amelynek során tényállásszerűen megvalósítják úgy a bűncselekményt, hogy az a pénzügyi eszköz vagy azonnali árutőzsdei ügylet árára, árfolyamára vagy értékére ne lenne hatással. Ennek fényében fenti rendelkezésben foglalt korlátozásnak gyakorlati relevanciája ritkán lehet. Sokkal nagyobb problémát jelent álláspontom szerint in concreto az okozati összefüggés bizonyítása.

IV. Mire irányulhat mégis az elkövető szándéka a bűncselekmény elkövetése révén?

A gyakorlatban ritkán előforduló tiltott piacbefolyásolásnak nincs hazai kriminológiai szakirodalma, a bűnügyi statisztikából ismert ritka esetszám következtében szükségképpen adós maradt a társadalomtudomány annak vizsgálatával, hogy e bűncselekmények elkövetőit milyen indítékok vezették a múltban, mire irányult, irányulhatott a szándékuk. E körben szükségesnek tartanám az elmúlt évek bírósági aktáinak a részletes vizsgálatát, mert aktaelemzéssel lehetne megkísérelni a jogerősen lezárt konkrét ügyekben megállapított történeti tényállások értékelésével a kriminológiai háttér megismerését. Mindazonáltal megalkottam egy elméleti modellt, melyben nyolc pontba foglalva kívánom bemutatni a tiltott piacbefolyásolás bűncselekmény elkövetésének hátterében meghúzódó elkövetői célokat, szándékokat. Ennek rövid felvázolása során a legenyhébb esetkörtől a legsúlyosabb felé haladok. Belátható, hogy az elkövető legközvetlenebb szándéka a tisztességes tőzsdei kereskedés szabályainak a megszegésére irányul (1). Akár piacfelügyeleti eljárást, akár büntetőeljárást von maga után a jogsértő magatartás, mindkét esetben sérülnek a kereskedés szabályai, legyenek azok a tőkepiaci törvényben vagy más jogszabályban, avagy valamely tőzsdei szabályzatban megtalálhatók. Nyilvánvaló, hogy ez a megállapítás csak egyfajta kiindulópontként értelmezhető, a szabályok áthágása szinte soha sem kizárólag abból az indíttatásból történik meg, hogy nem tetszik a norma, ezért megszegem azt. A

12 MÉSZÁROS Ádám: A bűncselekmény fogalmának alapkérdései. A bűncselekmény fogalma és csoportosítása a magyar büntetőjogban, Budapest, OKRI, 2020, 74. p.

13 Btk. 411. § (5) bekezdés

szabályok öncélú megszegésén túlhaladva minden esetben feltételezhetjük, hogy a szándék a kereskedés tárgyát képező adott termék (instrumentum), termékcsoport árának, árfolyamának büntetőjog szintjén tiltott tudatos megváltoztatására irányul (2). Felmerül a kérdés, hogy ismernie kell-e az elkövetőnek a tiltott piacbefolyásolással érintett pénzügyi eszközök (prompt) árát, árfolyamát, amelyeken azokkal az elkövetés időpontjában kereskedtek, vagy ettől függetlenül elegendő-e az, ha mindössze arra terjed ki a tudattartalma, hogy a befolyásoló magatartás alkalmas arra, hogy az árban, árfolyamban, keresleti, kínálati viszonyokban, stb. változást idézzon elő. Álláspontom szerint a bűncselekmény elkövetéséhez nem szükséges annak pontos ismerete, hogy milyen áron kereskedtek az érintett termékkel a jogsértés időpillanatában, noha jellemzően az elkövető valamilyen szinten tudatában van ennek a számadatnak, de legalábbis semmiképpen sincs elzárva attól, hogy megismerhesse azt, mert tipikusan ennek ismeretében, sőt ennek függvényében adhat fiktív vételi vagy eladási ajánlatot pénzügyi termékre, vagy a dezinformálást, illetve bármely más elkövetési magatartást ennek függvényében fejt ki. Ha a 4. alapesetben szereplő haszonszerzési célból, mint a törvényi tényállás szintjén rögzített célzatból indulunk ki, akkor erre az esetkörre elmondhatjuk, hogy a bűncselekmény elkövetése révén vagyoni előnyhöz, profithoz kíván jutni az elkövető, mely long pozíció esetén az érintett termék árfolyamának növekedésére való törekvésben, short pozíció esetén az árfolyam csökkenésének előidézésében jelentkezhet,¹⁴ e helyen az osztalékban való jövőbeli részesedés nem bír jelentőséggel. Ezt meghaladóan a szándék kiterjedhet az érintett termékeken, termékcsoportokon túlmenően a teljes hazai tőkepiac aktuális állapotának tudatos megváltoztatására is (3). Amennyiben a jogsértő magatartás következtében a Budapesti Értéktőzsde részvényindexei (BUX, BUMIX) nagyon rövid időn belül drasztikusan vagy hosszabb időn át tartósan ellentétes irányba elmozdulnak, úgy a hazai tőkepiac állapotának megváltozása kijelenthető, mert ezek az indexek a bennük foglalt termékek összetételének és súlyának következtében alkalmasak arra, hogy mintegy reprezentálják a hazai piacot és jelezzék a piac pillanatnyi állapotát, annak alakulását a nyilvánosság részére. Annak megítélése elméletileg nem lehet egyszerű, hogy mindezt, azaz a teljes hazai piac árelmozdulással járó megzavarását, átfogta-e az elkövető tudattartalma. Könnyebbéség, hogy ennek bizonyítása a gyakorlatban nem szükséges, mert nem az egész hazai tőkepiac, mint olyan, tiltott befolyásolásában kriminalizálta a jogalkotó e bűncselekményt, már ezen a ponton túlterjeszkedtünk a törvényi tényálláson. Még súlyosabb befolyásolás a magyar tőkepiacnál sokkal nagyobb volumenű hazai pénzpiac

14 A szakzsargonban csak „long” és „short” pozícióként emlegetett fogalmak úgy, mint rendre hosszú pozíció és rövid pozíció a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény értelmező rendelkezései között (5. § (1) bekezdés 58. és 112. pont) is megtalálhatók. Előbbi „minden olyan pozíció, amely esetében az érdekeltség az alapul szolgáló eszköz árváltozását tekintve, áremelkedés hatására értéknövekedésben nyilvánul meg”, utóbbi „minden olyan pozíció, amely esetében az érdekeltség az alapul szolgáló eszköz árváltozását tekintve, árcsökkenés hatására értéknövekedésben nyilvánul meg”.

állapotának szándékos manipulálása vagy ugyanezen cselekménnyel más országok aktuális tőke- és pénzpiaci helyzetének szándékos befolyásolása (4). Irányulhat erre az elkövető szándéka, még ha ez a változás volumenére tekintettel nem is olyan gyakori, mert szinte köztudott, hogy ideig-óráig tönkre lehet tenni valamely állam devizáját egy célirányos, szervezett, jogellenes támadással, lehet erre nemzetközi példákat említeni. Előfordulhat, hogy az elkövető szándéka a befolyásolás következtében az érintett piacok szereplőinek (kibocsátók, befektetők, kereskedők, egyéb stakeholder csoportok tagjai) részére legalább rövid időtávon valószínűsíthetően bekövetkező kár, vagyoni hátrány okozására irányul (5). Annyi megjegyzést érdemes itt tenni, hogy a károsultak és a veszteségek beazonosítása sokkal egyszerűbb egy viszonylag alacsony számú szereplőből álló, illikvid piacon, mint egy blue-chip¹⁵ esetében, mert itt a tranzakciók jól nyomon követhetők, illetve a tranzakciók és a jogsértő magatartás közötti okozati összefüggés fennállta könnyebben bizonyítható. Az eredményes ráhatás következtében jogtalan haszonszerzésre is irányulhat az elkövető szándéka (6). Ez számos formában mutatkozhat meg, szóba kerülhet későbbi, alacsonyabb árfolyamon történő befektetés, kereskedés, de akár ellenséges vállalatfelvásárlás is. Kijelenthetjük, hogy a büntetőnorma tényállási keretein belül maradván megvalósított, (2) pontban ismertetett szándékkal való elkövetés mintegy megteremt a lehetőséget az elkövető számára a potenciális új befektetésre irányuló tranzakció révén az imént említett jogtalan haszonszerzésre. Ezt meghaladóan kiterjedhet az elkövető szándéka még arra is, hogy hasonló módon megteremtse a fenti jogtalan haszonszerzés lehetőségét a bűncselekményének elkövetéséről tudó más személyek, szervezetek tagjai részére (7). Nyilvánvalóan más az erkölcsi megítélése annak, aki a tiltott piacbefolyásolással megrendített piacon a megváltozott piaci viszonyokban rejlő profitszerzési lehetőséget kihasználva a jogsértésről mit sem sejtve folytat tranzakciókat, mint annak a személynek, aki tudott a jogsértésről, vagy akár a bűncselekmény elkövetőjével együttműködve fektetett be utóbb a felforgatott piacon könnyű és gyors haszonszerzés reményében. Summa summarum: a szabályozott piacok működésébe vetett társadalmi bizalom akár teljes mértékben történő aláásása, a tisztességes befektetők, kereskedők piacok elhagyására, alternatív piacok felkutatására szorítása is felmerülhet szándékként (8), ez azonban inkább csak a modellezés teljességéért ismertetett elvi lehetőség.

15 Jellemzően a nagy kapitalizációjú és magas tőzsdei forgalmat lebonyolító kibocsátók és papírjai tartoznak ide, hazai piacon blue-chip papír az OTP, a MOL, a Richter és az M-Telekom részvény, melyek együttesen a BÉT részvény szekciója forgalmának átlagosan több mint 80-90 %-át adják.

V. Elvi esetpéldák részvényekkel való kereskedés körében elkövetett tiltott piacbefolyásolás hatásaira:

A tiltott piacbefolyásolás bűncselekmény elkövetésének piacra gyakorolt hatása az egyedi vállalati törzsrészvényekkel a Budapesti Értéktőzsde azonnali piacán folytatott kereskedést alapul véve a legszemléletesebb, ezért – és a közérthetőség kedvéért – ebben a környezetben fogom bemutatni azt, hogy a bűncselekmény jellegétől, az érintett befektetők és kereskedők¹⁶ pozícióinak alakulásától és egyéb szempontok alapján milyen következményeket lehet levonni. Az esetpéldák elvi jellegűek, egyfajta modellalkotást hivatottak szolgálni, ezért nagyon fontos leszögezni, hogy a bűncselekmény és a sértettek bűncselekmény hatására elvégzett tranzakciói között az okozati összefüggés meglétét tételezni kell. Nyilvánvaló, hogy egy részvény árfolyamának alakulására számos tényező lehet és van is hatással, ezért önkényesnek tűnhet ebből egyet, a részvény árfolyamának befolyásolására irányuló bűncselekmény elkövetését kiragadni. Mindazonáltal ez a módszer képes biztosítani a hatáselemzést, melynek révén az input tényezők változtatásával okszerűen jutunk különféle output eredményekre. Elvi példánkban vegyük alapul a „dezinformálás” esetkörét, mely a tiltott piacbefolyásolás haszonszerzés céljából nagy nyilvánosság előtt elkövetett (4.) alapesete (Btk. 411. § (2) bekezdés). Mi történik a piacon, ha utóbb tévesnek bizonyuló, „rossz hír”¹⁷ érkezik (a hír közzététele x időpontban történik)? Ebben az esetben az adekvát piaci reakció azonnali (pl.: $x + 5$ perc múlva bekövetkező) árfolyamcsökkenésben jelentkezik a napi kereskedés szabad szakaszában, az egyszerűség kedvéért feltételezzük, hogy a termék kereskedésének felfüggesztésére nem kerül sor. Feltételezzük továbbá, hogy a rossz hír téves volta csak később bizonyosodik be és kerül nyilvánosságra. A tudatos befektető / kereskedő a valósídejű, ún. „real-time” előfizetése birtokában vagy a késleltetés nélküli kereskedési adatokról tudomással bíró más személy tájékoztatásának hatására ismerni fogja az árfolyamváltozást, az azt kiváltó okról azonban semmit nem fog tudni. A hatások szempontjából tegyünk különbséget az érintett részvény piacán

16 Megjegyzés: a befektetők és a kereskedők fogalmát (vagy a szóismétlés elkerülése végett az angol trader kifejezést) együttesen használom. Ennek oka az, hogy utalni kívánok arra, hogy a tőkepiacon vannak hosszú időtávban gondolkodó szereplők, akiket az árfolyamnyereségből származó profiton túlmenően az esetleges osztalékjövödelem megszerzése is a vállalat működésébe való bekapcsolódás is motivál, míg vannak a tőlük elkülönülő kereskedők, akik jellemzően rövidtávon gondolkodnak, spekulatív céllal kereskednek, elsősorban a gyors profitrealizálás a céljuk. Mindkét csoport érdekei mások, de a tőzsdén (azaz szabályozott piacon) kereskedett terméknek a piac minden szereplőjére azonos árfolyama van.

17 Megjegyzés: a „rossz hír” kifejezés első ránézésre leegyszerűsítésnek tűnhet, de valójában itt csak arról van szó, hogy a nyilvánosságra hozott hír információtartalma alapján egyértelműen alkalmas arra, hogy az azzal érintett instrumentum árfolyamát, árát (vagy tágabb értelemben piac értékét) kedvezőtlenül befolyásolja. A későbbiekben használ „jó hír” kifejezés alatt pont ennek az ellenkezőjét kell érteni.

long és short pozícióban lévő befektetők között. A long pozícióban lévők, azaz a részvényárfolyam emelkedésére spekulálók az árfolyam hirtelen beszakadásakor értetlenül állnak a történetek mögött, pánikeladásba kezdenek, pozícióikat zárják (y időpillanatban), dominóeffektust idéznek elő, a megváltozott alakú részvénygörbére vetítve elkészített újabb technikai elemzések révén további eladási jelzés érkezik. Milyen kimenetele lehet az eladásoknak? Az egyszerűség kedvéért az érintettek y időpontban részvénycsomagjukat teljes egészében likvidálják. (A gyakorlatban természetesen részleges eladásokra is sor kerülhet alulsúlyozási ügyletekkel, ilyen befektetési ajánlás is ismert az elemzői szakmában). Fentiek eredményeként megállapítható, hogy más hatások érhetik a befektetőket / kereskedőket aszerint, hogy x időpillanatban, azaz a bűncselekmény elkövetésekor nem realizált nyereséget halmoztak fel, nulla pozícióban álltak, avagy már felhalmoztak addigra némi nem realizált veszteséget. (A „nem realizált” kifejezés használatát az indokolja, hogy x időben még nincs eladási tranzakció.) E három elméleti csoport közül az x időpillanatban nem realizált nyereséget felhalmozókhoz tartozók járhatnak a legjobban. Legszerencsésebb helyzetben az x -ben nem realizált nyereséget felhalmozók vannak, akik y időpillanatban alacsonyabb nyereséget realizálnak (mint realizálhattak volna akkor, ha nincs árfolyamváltozás), ekkor tényleges kár nem éri őket. Feltételezhetjük természetesen, hogy az árfolyamesés hiányában y -ban történő eladással előnyösebb helyzetben lettek volna, mint a példa szerinti megtörtént esetben, de a „mi lett volna akkor, ha” féle spekulációval a hatáselemzéskor nem lehet foglalkozni. Tényleges kár azokat sem éri, akik y -ban veszteség realizálása nélkül, úgymond „nullában kiszállnak”, legfeljebb a kereskedés során őket terhelő brókerdíjak és egyéb költségek jelentkeznek számukra teherként. A harmadik csoporthoz tartozók viszont veszteséget realizálnak, mert alacsonyabb árfolyam mellett szabadulnak meg befektetésüktől, mint amennyi annak bekerülési árfolyama volt, esetükben a bűncselekménnyel okozati összefüggésben őket annyi kár éri, amennyi az x és az y időpillanatok közötti árfolyamvesztés hatására számukra keletkezett. Azok, akik x -ben nulla (sem nyereséges, sem veszteséges) pozícióban álltak, y -ban szükségképpen veszteséget könyvelnek el – a bűncselekménnyel okozati összefüggésben őket annyi kár éri, amennyi az x és y időpillanatok közötti árfolyamvesztés hatására számukra keletkezik. Ugyanilyen hatás éri azt a legszerencsétlenebb csoportot is, akik már x -ben nem realizált veszteséget halmoztak fel, ők az y -ban szükségképpen veszteséget realizálnak, mely a ténylegesen a nem realizált veszteségen felüli mértékű veszteség lesz – noha a bűncselekménnyel okozati összefüggésbe hozhatóan őket is pont annyi kár fogja érni, mint az előző csoportot, nevezetesen amennyi az x és y időpillanatok közötti árfolyamvesztés hatására számukra keletkezik. Külön csoportot képeznek a szintén long pozícióban lévő azon befektetők / kereskedők, akik az eseményeket értetlenül szemlélve befektetésük megtartása (hold) mellett döntenek. Ők ad absurdum évekig „beragadnak”, ezzel egyfelől nem realizált árfolyamnyereségük elapadhat, veszteségbe mehet át, másfelől x -ben fennállt nullás

pozíciójuk veszteségbe torkollhat, illetve a harmadik lehetséges forgatókönyv szerint, ha már eleve nem realizált árfolyamveszteségük volt, az tovább növekedhet. Általánosságban megemlíthetők egyéb nem kívánt hatások is: nem ismert, hogy mikor eszmélnek rá (ha egyáltalán ráeszmélnek) a piac szereplői a manipulációra, így előre nem prognosztizálható, hogy a természetes és okszerű korrekció az érintett termék árfolyamában mikor és hogyan fog bekövetkezni. Végezetül meg kell említeni a jellemzően kisebbséget képező short pozíciókban lévő befektetők / kereskedők esetét, akik bár maguk is jellemzően értetlenül állnak a történetek mögött, a pozíciójukat megtartják, ezzel x -hez képest nem realizált árfolyamnyereségre tesznek szert. Megtehetik azt, hogy a pozícióikat zárják, ekkor eredeti pozíciójuk függvényében vagy csökkentik a nem realizált árfolyamveszteségüket (ebből indulok ki, mert a példa szerinti esetben x előtt növekedett a részvényárfolyam) és „kisebb bukóban” szállnak ki, vagy a nem realizált árfolyamveszteségüket éppen annyira csökkentik, hogy a pozíció zárásakor már egyáltalán ne legyen elkönyvelt veszteségük. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy „a short ügylet mint a nyereséges üzlet lehetősége árfolyamcsökkenés esetén azonban kockázatosabb, mint a long ügylet. Ugyanis abban az esetben, ha a várt árfolyamesés helyett az árfolyam emelkedni kezd, akkor annak az árfolyammozgásnak nincs elméleti felső határa, míg az árfolyamesésnek az elméleti határa a nulla értékhez való közelítés, tehát a long ügylethez viszonyítva, akár többszörös is lehet a befektető vesztesége a short ügylet esetében.”¹⁸ A legszerecsesebb esetben pedig a nem realizált árfolyamnyereségüket tovább növelik a pozíció zárásáig és végül profitra tesznek szert. Fentieknak pont az ellentéte fog bekövetkezni, ha a modellünk kiindulópontját megváltoztatjuk, és a bűncselekmény elkövetését az adott pénzügyi eszköz piacára irányuló dezinformálással, de ez alkalommal „téves jó” hír közzétételével követik el (az eredeti x , y jelölések változatlanul ugyanazt jelentik). Az adekvát piaci reakció ez esetben azonnali (pl.: $x + 5$ perc múlva bekövetkező) árfolyamemelkedésben jelentkezik a napi kereskedés szabad szakaszában, az egyszerűség kedvéért itt is feltételezzük, hogy a termék kereskedésének felfüggesztésére nem kerül sor. Feltételezzük ez alkalommal is, hogy a jó hír téves volta csak később bizonyosodik be és kerül nyilvánosságra. A tudatos befektető / kereskedő a kereskedési adatokra vonatkozó valósídejű, ún. „real-time” előfizetése birtokában vagy a késleltetés nélküli kereskedési adatokról tudomással bíró más személy tájékoztatásának hatására ismerni fogja az árfolyamváltozást, az azt kiváltó okról azonban semmit nem fog tudni. A hatások szempontjából most is különbséget kell tenni az érintett részvény piacán long és short pozícióban lévő befektetők között, mert őket értelemszerűen ellentétes hatások fogják érni. A short pozícióban lévő befektetők, kereskedők kezdve azzal, hogy értetlenül állnak a történetek mögött, pánikvételbe kezdenek, pozíciójukat zárják (y -ban), ezzel dominóeffektust idéznek elő, a megvál-

18 KECSKÉS András – HALÁSZ Vendel – BUJTÁR Zsolt: Tőzsdeuniverzum, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2019, 355. p.

tozott alakú részvénygörbére vetítve elkészített újabb technikai elemzések révén további vételi jelzés érkezik. Milyen kimenetele lehet a vételeknek? Az egyszerűség kedvéért az érintettek y időpontban részvénycsomagjukat teljes egészében likvidálják. Az egyik lehetséges forgatókönyv, hogy az x-ben nem realizált nyereséget felhalmozók y-ban alacsonyabb nyereséget fognak realizálni, mint tették volna, ha nem változott volna a kurzus, nem keletkezik kárunk. A másik scenárió szerint y-ban veszteség nélkül, nullszaldósan kiszállnak, ez esetben sem beszélhetünk kárról. Legrosszabb esetben azonban már veszteség realizálására kerül sor, ez esetben a short pozíciót „későn záró” személyeket a bűncselekménnyel okozati összefüggésben annyi kár éri, amennyi az x és y időpillanat közötti árfolyamnövekedés hatására számukra keletkezik. Az x-ben nulla pozícióban állók y-ban szükségképpen veszítenek, a bűncselekménnyel okozati összefüggésben őket pont annyi kár éri, amennyi az x és y időpillanatban közötti árfolyamnövekedés hatására számukra keletkezik. Még többet veszítenek azok a shortosok, akik már x-ben nem realizált veszteséget halmoztak fel, az ő veszteségük tehát már a nem realizált veszteségen felüli mértékű lesz, de a bűncselekménnyel okozati összefüggésben álló kárakra nézve a x időpillanat előtti piaci események közrehatását nem lehet figyelembe venni. A „beragadás” jelensége ugyanúgy áll a shortosokra is, mint a long pozíciót felvevőkre, annyi a különbség, hogy a short ügyletek időben nem „végtelenek”, meghatározott idő elteltével zárulnak, ezért itt a pozícióban rekedés alatt konkrétan azt kell érteni, hogy az árfolyam kedvezőtlen alakulása következtében az eleve szándékoltnál hosszabb ideig kénytelen a trader megtartani a pozícióját, mert a zárással együtt járó veszteséget nem vállalja be. A long pozícióban lévőkhöz hasonlóan a „beragadásnak” itt is három forgatókönyve van: a befektetők / kereskedők nyeresége egyfelől elapadhat, azt követően veszteségbe mehet át, másfelől az x-ben nullán álló személyek befektetése veszteségbe torkollhat, legkedvezőtlenebb esetben a már x-ben is nem realizált veszteséget felhalmozók vesztesége tovább növekedhet. Önmagában a hír téves volta következtében itt is elmondható, hogy nem látható előre, hogy a piac szereplői mikor látják be (ha egyáltalán belátják), hogy manipuláció történt, ezért itt sem jelezhető előre, hogy a természetes és okszerű korrekció az érintett termék árfolyamában mikor és hogyan fog bekövetkezni. A jellemzően többségben lévő long pozícióban lévő befektetők, kereskedők bár továbbra is értetlenül állnak a történetek mögött, a pozíciójukat megtartják, ezzel x-hez képest rövidtávon nem realizált árfolyamnyereségre tesznek szert. Mindazonáltal, ha a piac számára bebizonyosodik, hogy a „jó” hír téves volt, azonnali és drasztikus árfolyamcsökkenés valószínűsíthető, melynek következtében ugyanolyan lehet a nem szándékolt hatás, mint amikor a téves „rossz” hír napvilágot látott. A tőzsdei szlengben e jelenséget a lufi kipukkadásának szokás nevezni.

VI. Az elvi esetpéldák lehetséges kiterjesztései

Az előző fejezetben felvázolt modell a végletekig leegyszerűsített, mert egyedi részvények azonnali piacán, a kereskedés szabad szakaszában, a kereskedés felfüggesztésének lehetőségét figyelmen kívül hagyva, a piac kellő likviditását feltételezve, a stop loss és a take profit megbízások módosító hatását kiiktatva, csupán meglévő (azaz nyitott) pozíciókat vizsgálva (a pusztá ajánlatokat negligálva) mutatta be a lehetséges forgatókönyveket. Ennél a kereskedés és a piac sokkal összetettebb, mert minden mindennel összefügg, legalábbis bármi bármire hatással lehet. Különösen kritikus a tiltott piacbefolyásolás gyakorlati megvalósulása szempontjából a nyitó és záró ár befolyásolása / beállítása. Semmi sem garantálja azt, hogy adott részvény másnapi nyitóára megegyezik az előző napi záróárral. Ugyanez a „gap” jelenség állhat elő akkor, amikor tőzsdenapon belül adott termék kereskedését felfüggesztik tekintettel arra, hogy olyan bejelentést kíván tenni a termék kibocsátója, amely megítélése szerint a termék árfolyamára jelentős hatást gyakorolhat. Felmerül a kérdés, hogy mikor indul újra a kereskedés, melynek eldöntése a jelenlegi vonatkozó BÉT-szabályzat¹⁹ szerint vezérigazgatói hatáskörbe tartozik. Hangsúlyozni kívánom, hogy az érintett piac sem a kereskedés felfüggesztésére, sem annak folytatására nem tud időben felkészülni, a kereskedés felfüggesztéséről szóló döntést nem publikálják előre, hanem közzétételekor azonnal végrehajtják, és bár még ha abban meg is határozzák a folytatás kezdő időpontját, semmi sem garantálja azt, hogy nem fog előbb megindulni a kereskedés, ugyanis az erről szóló, külön meghozott vezérigazgatói határozatot sem fogják felkészülési időt hagyva előre közölni. A fenti jelenségek által keletkezett rések megtörik a normál kereskedés idővonalát, kötések ez idő alatt nem történnek, jellemzően az árfolyamban is gap keletkezik. Mindez azzal a torzító hatással járhat, hogy valamely nyitott pozíció zárása a keletkezett rés miatt ellehetetlenül. Ez még akkor is megeshet, ha okkal feltételezhetjük, hogy – miután a piacon a kereskedés normál menetében napon belül reálisan elérhető eladási (vagy short pozíció esetén) vételi limitárat és kereskedhető mennyiséget adtunk meg – megbízásunk teljesülésére jó esélyünk van. A réssel történő nyitás vagy zárás az ajánlati könyvbe limitáron bevitt stop loss és take profit jellegű megbízásaink teljesülését is ellehetetleníti, ha az árfolyam átgörja az ott megjelölt limitárat. Ez különösen fájó lehet egy long pozíciót felvett személynek, aki a stop loss megbízását azért nem tudja érvényesíteni, mert a kereskedés alacsonyabb áron folytatódik, mint amekkora árfolyamra a veszteségvágó megbízását adta, és ugyanennek a fordítottja mondható el a short pozíciót zárni kívánó, de rés miatt arra objektíve nem képes traderről. Most nem kívánom részletesen elemezni a két kereskedési nap között időben felmerülő kockázatokat, melyről külön tanulmányt lehetne írni, de azt azért hangsúlyoznom kell, hogy a Btk. a tiltott piacbefolyásolás bűncselekmény elkövethetőségét nem köti

19 A jogintézményt a Budapesti Értéktőzsde Általános Üzletszabályzata 5. Könyve (Kereskedési szabályok) 37. pontja szabályozza.

a bűncselekménnyel érintett pénzügyi eszköz piacának kereskedési idejéhez. A kereskedési időn kívüli elkövetésről belátható, hogy az extra kockázatot rejt magában, tekintettel arra, hogy az arra adható piaci reakció, mely árfolyamképző hatással bír, szükségképpen késleltetett lesz. Az ajánlati könyvbe bevitt ajánlatok módosíthatósága, visszavonhatósága amennyire játékerteret enged a befektetőknek / kereskedőknek, úgy a különféle súlyú piaci visszaélések táptalaját is képezi. Tényleges kárról kötés hiányában semmilyen esetben sem beszélhetünk, ekkor pénzügyi értelemben sincs realizált eredmény. Kézenfekvőnek tűnik ugyanakkor az, hogy hátrány, de legalábbis érdeksérelem éri azt a személyt, aki tiltott piacbefolyásolással közvetlenül okozati összefüggésben „kényszerül” arra, hogy az ajánlati könyvbe bevitt ajánlatát úgy módosítsa (bármilyen irányba) vagy úgy vonja vissza, hogy arra x időpillanat előtt pusztán a piaci trend alakulása miatt nem volt oka, illetve arra a kedvezőtlen esemény hiányában nem szánta volna rá magát. Mindenképpen számolni kell a kereskedés során azzal a hatással is, amikor ismertté válik az, hogy a bűncselekmény tárgyát képező hír, információ hamisnak bizonyult. Nem szabad azonban a várt piaci korrekció reményében megfelekedni a bizalomvesztés jelenségéről sem, amely a piaci szereplők körében fog jelentkezni egy ilyen esetben. Ennek következtében gyakran megeshet, hogy a részvényárfolyam korrekciója nem lesz akkora, mint a bűncselekmény hatására beállt változás, semmi sem garantálja, hogy az eredeti állapot helyreáll, vagy ha mégis, az várhatóan mikor áll helyre. A bizalomvesztés ugyanis szükségszerűen azt eredményezi, hogy a „fertőzött” termék piacáról a befektetők a visszatérés szándéka nélkül elmenekülnek. Az „exitelők” számára a korrekció mértéke, lefolyása érdektelen lesz.

VII. Záró gondolatok

Ma még utópiának tűnhet, de álláspontom szerint csak technika, pénz és politikai akarat kérdése az, hogy néhány évtized múlva a tőzsdei bűncselekmények elkövetésének következtében nagy tömegeket érintő kárkövetkezmények jogi úton történő orvoslása megvalósulhasson. Jelenleg azonban Magyarországon olyan csekély számú büntetőeljárás indul tiltott piacbefolyásolás tárgyában, hogy mindennek nincs semmiféle gyakorlati jelentősége. A tőzsdei kereskedésben résztvevők eleve tudják, hogy a befektetett tőkékük teljes egészét, tőkeáttételes kereskedés esetén pedig annak a sokszorosát bármikor elveszíthetik, és ez véleményem szerint kihathat többek között a feljelentési hajlandóságra is, továbbá általában egyfajta közönyös hozzáállást eredményez, holott ennek nem feltétlenül kellene így lennie. Piacfelügyeleti eljárásban érvényesített bírságokból a megkárosított befektetők nem jutnak semmiféle elégtételhez sem, ez ténykérdés. Amennyiben a piacfelügyeleti szankciók közvetlen (engedély visszavonása) vagy közvetett (gazdasági ellehetetlenülés) következményeként a piac valamely szereplője tevékenységének befejezésére kényszerül, az sem értékelhető másként, mint egy sovány vigasz. A megoldást, úgy vélem, jogalkotási szinten kell megtalálni, melyhez legalább

szakmán belüli társadalmi konszenzus kell. Mindenképpen elengedhetetlen annak tudományos szintű megvizsgálása, hogy a Befektető-védelmi Alapon túlmenően milyen további biztosítások, pénzalapok játszhatnának de lege ferenda hatékony szerepet a befektetők intézményesített védelmében. Nagy dilemma, hogy a bűncselekmény elkövetésének jogerős megállapítása esetén a bűncselekmény következtében kárt szenvedett személy részére lehet-e törvényi kedvezményt adni (akár az okozati összefüggés bizonyításának megkönnyítését célozva megdönthető vélelmek felállításával, akár más hasonló módon). Letöltendő szabadságvesztés büntetést kilátásba helyező, azaz ténylegesen is érvényesülő komoly büntetőjogi fenyegetettség nélkül, valamint a tiltott piacbefolyásolás elkövetésére visszavezethető kárigények gyakorlati orvosolhatósága hiányában a tőzsdei kereskedés sokak számára a következmények nélküli szabályozott szerencsejáték egyik válfaja fog maradni, ahol a kereskedők továbbra is szinte kizárólag a megérzéseikre és az intuícióikra hagyatkozhatnak.

Irodalomjegyzék:

- GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – HORVÁTH Tibor – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc – VÁRADI Erika: Magyar büntetőjog különös rész, Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2020
- SZELES Nóra: Tőzsdesztori – emberközeli történetek a magyar tőkepiacról, Budapest, Alinea Kiadó, 2006
- VARGA Norbert: A tiltott piacbefolyásolás jogtörténeti előzményei a hazai büntetőjogban, XXII. Jogász Doktoranduszok Konferenciája (szerk.: HOMICSKÓ Árpád Olivér), Budapest, KRE, 2022, 361-368. pp.
- MÉSZÁROS Ádám: A bűncselekmény fogalmának alapkérdései. A bűncselekmény fogalma és csoportosítása a magyar büntetőjogban, Budapest, OKRI, 2020, 55. p.
- KECSKÉS András – HALÁSZ Vendel – BUJTÁR Zsolt: Tőzsdeuniverzum, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2019

KIHÍVÁSOK A PERFELJEGYZÉSEL KAPCSOLATBAN

Ha perfeljegyzés hazai történetét áttekintjük, akkor láthatjuk, hogy 1855-től datálható, és kezdetben csak törlési és kiigazítási keresetek esetében kerülhettek, azok feljegyzésre.² Később ezt fokozatosan a bírói gyakorlat kiterjesztette egyéb perekre, a jelenleg is ismert dologi jogi igényrel kapcsolatos perekre. „Megjegyzendő még az, hogy maga a kir. curiais meglehetősen liberalitással értelmezi fentebbi 11. sz. döntvényét. Helyet ad a perfeljegyzésnek pl. vagyonközösség megszüntetésére irányuló pereknél, zálogváltó stb. pernél is.”³

A kereseti kérelem benyújtása során lehet kérni, hogy a bíróság a perrel érintett ingatlan vonatkozásában keresse meg a perfeljegyzés elrendelése érdekében az illetékes ingatlanügyi hatóságot. A perfeljegyzéssel kapcsolatban a bírói gyakorlat kiemeli, hogy a perfeljegyzésről a perindítás hatályának beállta előtt kell döntenie, ha a kereseti kérelem érdemi elbírálásra alkalmas.⁴

Az ingatlan-nyilvántartási törvény (a továbbiakban Inyvtv.) részletesen felsorolja, hogy jelenleg, milyen esetekben tudunk, kérni, perfeljegyzést, így a „törlési és kiigazítási perek, ingatlan tulajdonjoga iránti, ingatlanon fennálló közös tulajdon megszüntetése iránti, ingatlanra vonatkozó házassági vagyoni jogi a jelzálogjoggal biztosított követelés vagy az önálló zálogjog - ideértve az átalakításos önálló zálogjogot is - alapján fennálló kielégítési jog érvényesítésére irányuló, valamint az ingatlan határvonalával és területével kapcsolatos kiigazítási per megindítása tényének feljegyzése iránt.”⁵

Valamint a 2/2020. Közigazgatási-polgári jogegységi határozata a perindítás tényének a feljegyezhetőségéről az ingatlan tulajdonjogának kötelmi igényen alapuló megszerzése iránti perben: „A perfeljegyzés célja ugyanis az, hogy a perbeli ingatlan tulajdonjoga a per feljegyzését követően keletkezett tulajdonváltozástól függetlenül, az ezt követően bejegyzett terhektől mentesen a pernyertes felperes számára megszerezhető legyen.”

Ugyan ezen cél jelenik meg a BDT2014. 3125. sz. jogesetbe is: „A perfeljegyzés célja, hogy az a kérelmező fél ingatlanra formált jogát, követelését a per folyamatban léte alatt bekövetkezett változások ellenére is biztosítsa. A perfeljegyzés célja tehát, hogy az a kérelmező fél ingatlanra formált jogát, követelését a per folyamatban léte

1 PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Témavezető: Prof. Dr. Boóc Ádám egyetemi tanár, intézetvezető, Magánjogi Tudományok Intézete, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

2 Kazay László: A perfeljegyzés néhány kérdéséről *Gazdaság és Jog* 2002/9 15. oldal

3 Bedó Mór – Telekkönyv Stampfel Károly Kiadása 1904 Pozsony–Budapest 44. oldal

4 BH 203.377. EBH2003. 872. BH. 2003.368.

5 Az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. törvény 64.§

alatt bekövetkezett változások ellenére is biztosítsa, azaz minden olyan jogszerzővel szemben érvényesíthető legyen, aki az adott ingatlanra vonatkozó jogát a perfeljegyzést követően szerezte meg.

A jogszabály céljának jelentőségét az Alaptörvény 28. cikk-ben rögzíti. Mely szerint:” A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambuluma, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.”

A perfeljegyzés lényegét a 2/2020. Közigazgatási-polgári jogegységi határozata a perindítás tényének a feljegyezhetőségéről az ingatlan tulajdonjogának kötelmi igényen alapuló megszerzése iránti perben az alábbiak szerint rögzíti: „A perindítás ténye feljegyzéséhez fűződő joghatások: a peróvó, jogóvó és jogszerző joghatás. amely, visszautal Grosschmid Béni Fejezetek a kötelmi jogunk köréből című művére.⁶

Ezen joghatást a hivatkozott jogegységi határozat ekképpen rögzíti: „A peróvó joghatás lényege, hogy az eljárás eredményeként az ítélet jogereje kihat azokra is, akik a perben félként nem szerepeltek, de a perindítás tényének feljegyzését követően szereztek valamilyen jogot az ingatlanban. A jogóvó hatás a már megszerzett jog védelmét szolgálja, mert a perfeljegyzés folytán a későbbi szerző - függetlenül a szerzés visszterhes jellegétől - már nem minősül jóhiszeműnek. A jogszerző hatás lényege, hogy a jogosultnak még nincs az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett vagy az ingatlan-nyilvántartáson kívül már korábban megszerzett dologi joga (tulajdonjog), de a dologi jog szolgáltatására irányuló kötelmi igényét a perfeljegyzés mindenkivel szemben biztosítja, és ebben a formában szintén dologi jogi védelemben részesül.”

A pernyertes felperes részére a perfeljegyzés céljának megfelelően tehermentes jogszerzést a jelenlegi szabályozás a jogok vonatkozásában megfelelően biztosítja, Utalni kell itt az ingatlan-nyilvántartási törvény végrehajtási rendeletének 29.§ (1) bekezdésére is.⁷ mely szerint: „A tv. 64. §-ában meghatározott perek feljegyzését és a büntetőeljárás megindítása tényének feljegyzését (a továbbiakban együtt: perfeljegyzés) követően további jogokat - a jogszabályon, bírósági vagy hatósági határozaton alapuló, továbbá a tv. 16. § e) és f) pontjában meghatározott jogok kivételével - csak a per, illetve a büntetőeljárás befejezésének eredményétől függő hatállyal lehet bejegyezni. A feljegyzésben erre utalni kell.”

Az ingatlan-nyilvántartás szabályai a további jogszerzéseket csak függő hatállyal engedik meg. A jogok mellett azonban az ingatlanok adatait és az ingatlanhoz kapcsolódó jogokat és jogi szempontból jelentős tényeket is tartalmazza az ingatlan

6 GROSSCHMID Béni - Fejezetek a kötelmi jogunk köréből Grill Károly Budapest 1932 392. oldal

7 109/1999.(XII.29.) FVM rendelet (a továbbiakban Inyv.vhr.) 29. § (1) bekezdése

nyilvántartás. Bár a tények is elvileg alkalmasak a tulajdon szerzés megnehezítésére vagy komoly akadályt is jelenthetnének, azonban ennek a rangsor elv a Ptk. 5:180.§ és az az Inyvtv.7.§. (1) bekezdés ennek akadályát jelenti. A rangsor elv esetén is fontos a bejegyzés alapjául szolgáló irat, bejegyzésre alkalmassága, mint a perfeljegyzés esetén a kereseti kérelem érdemi elbírálhatósága.⁸

A rangsor és a ranghely a Polgári Törvénykönyv szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban Ptk). 5:180.§. rögzíti.

1. Ranghelyet olyan kérelemmel lehet alapítani, amelyhez a bejegyzés alapjául szolgáló okiratot is mellékeltek.
2. Azok a jogok, amelyek bejegyzésének hatálya ugyanazon időpontban kezdődik, azonos ranghelyen állnak.
3. Az azonos napon érkezett kérelmek bejegyzésének sorrendjét, a bejegyzések és a feljegyzések hatályosulásának ranghelyét a bejegyzés alapjául szolgáló okiratok keltezésének, kiállításának vagy - ha az okirat alapján való bejegyzéshez ellenjegyzés szükséges - ellenjegyzésének időpontja határozza meg.
4. A bejegyzések rangsora valamennyi érdekelt hozzájárulásával megváltoztatható. A rangsor megváltoztatásához a ranghely megváltoztatása tényének ingatlan-nyilvántartásban való feljegyzése szükséges.
5. A bejegyzések ranghelyével való rendelkezés nem járhat harmadik személy - a ranghely módosításának időpontjában bejegyzett - jogának sérelmével.
6. A rangsor megváltoztatása folytán előrelépett jog az előrelépéssel szerzett ranghelyét megtartja akkor is, ha a hátralépett jog megszűnik, vagy ha a hátralépett jelzáloggal biztosított követelés elévül.

Továbbá az Inyvtv. 7.§.(1) bekezdés szerint: „Az ingatlan-nyilvántartásban egy-egy bejegyzés ranghelyét és ezzel a bejegyzések rangsorát - e törvény eltérő rendelkezése hiányában - a bejegyzés, feljegyzés iránt benyújtott kérelem, megkeresés iktatási időpontja határozza meg. Ranghelyet csak olyan kérelemmel lehet alapítani, amelyhez a bejegyzés alapjául szolgáló okiratot is mellékeltek.”

Az egyszerű, ártalmatlannak tűnő adatváltozásnak nincs ilyen akadály. Az Inyvtv.

- 14.§ alapján: „Az ingatlan-nyilvántartás az ingatlan következő adatait tartalmazza:
- a) a település nevét, az ingatlan fekvését (belterület, külterület megjelölése), a belterületen lévő ingatlannál az utca (tér, krt. stb.) nevét és a házszámot, a helyrajzi számát és területnagyságát,
 - b) művelési ágát és a művelés alól kivett terület elnevezését,
 - c) minőségi osztályát, kataszteri tisztajövedelmét,
 - d) ingatlan-nyilvántartási szempontból szükséges egyéb adatát.”

8 Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának véleménye 2015.El.II.JGY.K.1. az ingatlan-nyilvántartási perek gyakorlata V.2. pont

Az ingatlan-nyilvántartás közhitelességét rögzítő Inyvtv, 5.§. (6) bekezdése rögzíti, hogy: „Az ingatlan-nyilvántartásban feltüntetett adatokkal szemben a bizonyítás azt terheli, aki az adatok helyességét, valósággal egyezőségét vitatja.” Amely még fontosabbá teszi az adatok szerepét.”

Az Inyv.vhr. 2. § értelmében a tulajdoni lap I. része az alábbi adatokat tartalmazza:

- a) a művelési ág és a művelés alól kivett terület elnevezése, alrészlet jele,
- b) a minőségi osztály (megjelölve, ha a minőségi osztály területén járási vagy községi mintatér került kijelölésre), kataszteri tisztajövedelem,
- c) az épület fő rendeltetés szerinti jellege (lakóház, üdülő, gazdasági épület stb.),
- d) utalás az ingatlan mindenkori tulajdonosát megillető telki szolgalmi, illetve földhasználati jogra,
- e) az ingatlan jogi jellege,
- f) a település neve, ahol az ingatlan fekszik,
- g) az ingatlan helyrajzi száma, fekvésének (belterület, külterület) megjelölése és területnagysága,
- h) a zártkert megjelölés a termőföldről szóló törvény hatálybalépése előtt zártkertinek minősülő ingatlanok esetében
- i) belterületen - és amennyiben rendelkezésre áll - külterületen lévő ingatlannál az utca (tér, körút stb.) neve és a házszám (helyrajzi szám),
- j) ingatlan-nyilvántartási szempontból szükséges egyéb adat,
- k) bejegyzés sorszáma,
- l) bejegyző határozat száma, és a bejegyzés alapjául szolgáló beadvány érkezésének időpontja,
- m) törlő határozat száma, és a törlés alapjául szolgáló beadvány érkezésének időpontja,
- n) törölt bejegyzésre való utalás,
- o) kiegészítő szöveges bejegyzés

Bár jelen cikket nem érinti, de közhitelesség elvével kapcsolatban kiemelendő, hogy az ingatlan-nyilvántartási hatóság bizonyos hibák esetében jogosult a hiba saját hatáskörben történő javítására.⁹ A kijavítással kapcsolatban utalni szükséges a szakirodalomra, miszerint „megállapításra juthatunk, hogy ez nem feltétlenül a Ptk.-ra tartozó problémakör”.¹⁰ Valóban a kijavítást gerincét képező szabályozás az Inyvtv-ben található. A földmérési és térképészeti hiba esetén a hiba kijavító határozaton alapuló bejegyzése konkurál a rangsor elvével.¹¹

9 Ptk 5:186. § (1) bekezdése

10 Boóc Ádám: Észrevételek Magyarország új Polgári Törvénykönyvéhez – a gyakorló ügyvéd szemszögéből <https://ptk2013.hu/szakcikkek/booc-adam-eszrevetelek-magyarorszag-uj-polgari-torvenykonyvehez-a-gyakorlo-ugyved-szemszogebol/1739>

11 Inyvtv. 7.§ (4) bekezdés

Bár ezen cikk fő témája szerinti adatváltozással kapcsolatos. De a hiba kijavításával is felmerülhetnek hasonló problémák, egyértelmű mértékegység változáson túl is, akár úgy, hogy az egyik hibával érintett ingatlan méretei a jogszabály kógens erejénél fogva adottak, ilyenre példa a 5/2004. (I. 28.) GKM rendelet a helyi közutak kezelésének szakmai szabályairól A.) függelék c.) Az út tartozéka. Így a rangsort előző kijavító határozat okozhat meglepetéseket.

A jelen ügy vonatkozásában már az Inyvtv. Vhr. 2.§ a.) pont is külön figyelmet érdemel, hiszen a kivett terület átminősítése termőfölddé, amely adat változás azt jelenti, hogy a tulajdonjog jelen szabályozás szerint, ha a felperes összes tulajdona meghaladja az egy hektárt, csak földműves részére lehetséges, A termőföld tulajdonjogának elbirtoklása iránti perben a keresetlevélhez mellékelni kell a mezőgazdasági igazgatási szerv által kiállított hatósági bizonyítványt.¹² Annak hiánya a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasítását vagy utóbb a per megszüntetését eredményezi. A kivett terület vonatkozásában nincs ilyen követelmény, tehát egy esetleges adat változás a korábban kivett terület átminősítése termőfölddé, a per alatt komoly probléma elé állítja a nem földműves felperest.

Az Alkotmánybíróság 3242/2017. (X. 10.) AB határozat rendkívüli figyelmet érdemel: „[13] Az elbirtoklás alapuló megszerzés a törvényben előírt feltételek [régii Ptk. 121. § (1) bekezdés, új Ptk. 5:44. § (1) bekezdés] megvalósulásával bekövetkezik, az ezzel kapcsolatos jogviszony lezárul, a volt tulajdonos tulajdonjoga megszűnik, a tulajdonjogot az elbirtokló megszerzi. Ugyanakkor kifelé e változást nem tükrözi az ingatlan-nyilvántartás, a tulajdonjog megszűnése, illetve megszerzése az ingatlan-nyilvántartáson kívül következik be. Az új tulajdonos igényt tarthat arra, hogy tulajdonjogát a bíróságnak az elbirtoklást megállapító ítélete alapján jegyezzék be az ingatlan-nyilvántartásba, ennek elmulasztása esetén pedig nem hivatkozhat tulajdonszerzésére azzal szemben, aki az ingatlan-nyilvántartásban bízva ellenérték fejében tulajdont szerzett (PK. 6. számú állásfoglalás). Az elbirtoklás megállapítása iránti per ekként nem keletkezteti a tulajdonjogot, azt az elbirtokló a per kimenetelétől függően megszerezte. A per csak megállapítja annak fennállását, az elbirtoklás tényének bekövetkeztét, vagy pedig az elbirtoklás elmaradását, és mindenkiel szemben biztosítja a megszerzett tulajdon védelmét. Mindebből fakadóan a tulajdonosváltozás ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzése ebben az esetben nem konstitutív, hanem csak deklaratív.”

Az Alkotmánybíróság nagy fontosságú döntése azonban csak akkor jelent megoldást, ha az elbirtoklás 2014. május 1. előtt befejeződött a nem földműves felperes vonatkozásában.

A bejegyzett tulajdonosnak arra is lehetősége van önkormányzat vagy állam esetén, hogy a területet közterületté, közparkká stb. tehát forgalomképtelen vagyonná minősíti át. Ebben az esetben az eredeti szerzőmódok is ki vannak zárva. Ahogy az

12 383/2016. (XII. 2.) Korm. rendelet a földművelésügyi hatósági és igazgatási feladatokat ellátó szervek kijelöléséről 43.§ (3) bekezdés

egyik jogeset rögzíti: „A forgalomképtelenség egyrészt azt jelenti, hogy az ilyen dolgokra nézve tulajdonosváltás még eredeti szerzőmóddal sem jöhet létre, másrészt magában foglalja a tulajdonos rendelkezési jogának jelentős szűkítését, amely a dolog elidegenítése mellett kizárja annak megterhelését is.”¹³ Zárójeles gondolat, hogy adatváltozáshoz, hasonló, de nem ingatlan-nyilvántartási, hanem építésiügyi szabályozásba tartozik, az övezet változás, amikor az ingatlanra, övezet váltás miatt eltérő szigorúbb építési szabályok vonatkoznak.

Természetesen hivatkozás ezen eljárással szemben a Ptk. alapvető rendelkezései. Joggal felmerülnek azonban kétségek, hogy ez jogvédelmet jelentene. Megoldás lehet a Ptk. 1:5. foglalt joggal való visszaélés tilalma.

A megváltozott körülmények folytán, az Alkotmánybíróság döntésének analógiájára bár mondhatjuk, hogy az elbirtokló tulajdonjogot szerzett az ingatlan-nyilvántartáson kívül, de elismerésére, a bejegyzésre aligha kerülhet sor. Hiszen az ingatlan-nyilvántartási hatóságot kötik a jogszabályok, így sem vagyona, sem termőföldre nem fogja bejegyezni az igényt érvényesítő nem földműves jogát. A termőföld esetén az Alkotmánybíróság döntése alapján közbenső jogszerzéssel még talán van lehetőség, azonban a forgalomképtelen vagyona esetén aligha. Az ingatlan-nyilvántartási hatóság határozata elleni per sem hozhat sikert, hiszen a bíróságnak a jogsértést kell vizsgálnia, és bejegyzés alapjául szolgáló okirat esetében ilyenről nincs szó.

Összegzés

A téma összekapcsolása a fedezetelvonással, az ingatlan, mint követelés fedezete lehet tárgya a fedezetelvonásnak. Több fajta igényből származó igény érvényesítését meg tudja nehezíteni az ingatlan tulajdonos, egy perfeljegyzést követő adatváltoztatással. Ez egy-vagy több építési telek esetén mondjuk egy társasház projekt esetén es művelési ág váltással az építető hitelezőnek igényérvényesítését megtudja nehezíteni.

Megoldási javaslat:

A perfeljegyzést követő adatváltozás esetén felmerülhet a törlési és kiigazítási per, de ez álláspontom szerint két okból sem szerencsés egyrészt adatváltoztatás alapjául szolgáló okirat bár nem jóhiszemű adott esetben, de nem jogszabálysértő, másrészt, ha az alapper is egy törlési és kiigazítási per volt akkor, így ugyanazon ingatlan két törlési per és perfeljegyzési jog lenne bejegyezve. Célszerűbb, olyan megoldást keresni, hogy törlési per nélkül is tudja az igényét érvényesíteni a jogosult, így termőföldé átminősítést esetén földműves végezettséggel, egyéb esetben pedig a már hivatkozott Ptk. 1:5. De kimondhatjuk, hogy az adatváltoztatással, a közigazgatás akaratlanul is mattot adhat a magánjognak vagy magánjogi igény érvényesítésnek.

13 BH2009.175